

Jouko Marttilan väitöskirja syventyy kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittiseen lähentymiseen sotien jälkeen. Tutkimus käsittelee puolueiden lähentymistä ohjelmatasolta käytännön politiikkaan, joka kulminoitui Harri Holkerin sinipunahallituksessa. Kokoomus ja SDP tähtäsivät ideologisesti vastakkaisiin talousjärjestelmiin, mutta toteuttivat 1980-luvulla samaa talouspolitiikkaa.

Kokoomus jätti taakseen vaatimukset kansankapitalismista, ja SDP unohti sosialisointitavoitteensa. Euroopassa siirryttiin sääntelytaloudesta kohti kilpailutaloutta. Suomessa rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen johti kasinotaloushuumaan ja talouden ylikuumentumiseen, mutta uusliberalismin sijaan kokoomus ja SDP valitsivat linjakseen hillityn markkinatalouden. Väitöskirja on ensimmäinen tutkimus, joka osoittaa, mitkä tekijät johtivat toistensa yhteiskunnallisina vaihtoehtoina esiintyneiden puolueiden päätymiseen yhteiselle linjalle.

Jouko Marttila on taustaltaan pitkän linjan taloustoimittaja, rahoitusalan virkamies ja viestintäalan yrittäjä. Hän on kirjoittanut talousaiheisia tietokirjoja ja taloustiedon oppikirjoja.

ISBN 978-951-51-2485-2

Jouko Marttila

HILLITTY MARKKINATALOUS

KOKOOMUKSEN JA SDP:N TALOUSPOLIITTINEN
LÄHENTYMINEN JA HALLITUSYHTEISTYÖ 1980-LUVULLA

HILLITTY MARKKINATALOUS

KOKOOMUKSEN JA SDP:N TALOUSPOLIITTINEN
LÄHENTYMINEN JA HALLITUSYHTEISTYÖ 1980-LUVULLA

Jouko Marttila



Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin Yliopisto

HILLITTY MARKKINATALOUS

KOKOOMUKSEN JA SDP:N TALOUSPOLIITTINEN
LÄHENTYMINEN JA HALLITUSYHTEISTYÖ
1980-LUVULLA

Jouko Marttila

Väitöskirja

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen salissa 13, Fabianinkatu 33,
torstaina 3.11.2016 klo 12.00

ISBN 978-951-51-2485-2 (nid.)
ISBN 978-951-51-2486-9 (PDF)

Docendo
Jyväskylä 2016

*”Kuka tarvitsee pörssikauppaa
en minä eikä Nieminen
sitä tarvitsee järjestelmä
tämä kapitalistinen”¹*

Runo: Pentti Saaritsa

Sovitus: Jussi Linnamo

¹ Etelä-Suomen Sanomat (ESS) 22.11.1988.

Abstract

The doctoral thesis of Jouko Marttila, Master of Social Sciences, in the field of political history puts in the historical context the convergence of economic policies of the National Coalition Party and the Social Democratic Party. The study focuses on party programmes with their ideological objectives and on two chronological phases in the post war economic policy of these two parties. The first phase deals with the economic policy after Korpilampi conference in the late 1970's. The second phase concentrates on co-operation between conservatives and social democrats in prime minister Harri Holkeri's government in 1987-1990.

The study describes how the National Coalition Party and the Social Democratic Party converged their economic policies despite of opposite starting points and ended in favour of common economic policy – limited market economy. The Coalition Party transformed its policy from people's capitalism and the market economy towards welfare state ideology. SDP aspired to reconcile the socialist planned economy with the market economy. In practise the solution for both parties was restrained market economy within the Nordic welfare model. The traditional ideological ideals and objectives were left behind.

The dissertation shows how the global economy, changes in social and economic structures, and the internal political power struggle affected the implementation of economic policies. SDP had to adjust their policies in an environment where international oil crisis did not eventually lead to the overthrow of capitalism, but instead made the centralized economic planning and state control as well as implementation of Keynesian policies redundant. At the same time the growth of middle class voters strengthened the support for the Coalition Party.

Social Democratic Party moved from democratic socialism to the adoption of a market economy as the state owned companies suffered losses and failed to create the new jobs SDP had hoped for. SDP couldn't achieve full employment with its traditional spending policies. SDP chairman Kalevi Sorsa promised in late 70's to cut industry production costs and keep taxes on hold. The aim was to improve the

international competitiveness of Finnish industry and break the vicious circle of devaluation and inflation.

The Coalition Party wanted to get rid of the old image of conservatism and distance itself from the harsh market capitalism. The party led by Ilkka Suominen highlighted the social market economy, which was re-developed under brand of social choice economy. Suominen believed in classless society and wanted to dismiss the confrontation between work and capital. Suominen favoured non-socialist cooperation, but kept an option open for social democrats. He branded Coalition Party as a centre right party.

A key role in the government negotiations in 1987 was played by social democratic president Mauno Koivisto, who handpicked Holkeri to form the government with social democrats. Koivisto alone could not have made the political chance. It required the growth of the middle class and the mutual convergence of economic policies of social democrats and conservatives in the form of common government program. Limited market economy was more tempting to growing middle class than clinging to old ideological ideals of socialism or capitalism.

Based on the dissertation it can be said that SDP made a larger ideological transformation than the Coalition Party. SDP abandoned the goal of full employment and democratic socialism and accepted the basic principles of market economy. The Coalition Party distanced itself from capitalism and employers' agenda when it defended the working life reforms that strengthened the position of employees. The partial privatization of state-owned companies served the goals of both parties. For the Coalition Party it meant extension of shareholding society, for the social democrats it meant democratisation of capital in limited market economy.

Tiivistelmä

Valtiotieteen maisteri Jouko Marttilan poliittisen historian alaan kuuluva väitöskirjatutkimus käsittelee kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittista lähentymistä sotien jälkeen. Tutkimus käsittelee puolueiden ohjelmatasoa, lähentymisen aikaa Korpilammen konferenssin jälkeen ja käytännön talouspolitiikan toteuttamista Harri Holkerin hallituksessa vuosina 1987–1990. Tutkimusongelma, eli puolueiden talouspolitiikan lähentyminen, kulminoituu juuri Holkerin hallituksen perustamiseen ja sen toteuttamaan ohjelmaan.

Tutkimuksessa kuvataan kuinka kokoomus ja SDP päätyivät vastakkaisia yhteiskuntajärjestyksiä tavoitelleista lähtökohdista kannattamaan yhteistä talouspolitiikkaa – hillittyä markkinataloutta. Kokoomus siirtyi kansankapitalismia ja markkinataloutta korostaneelta linjalta sosiaaliseen valintatalouteen ja keskustaoikeistolaiseksi puolueeksi. SDP:n tavoitteleva demokraattinen sosialismi ja suunnitelmatalous sovitettiin yhteen markkinatalouden kanssa. Käytännön talouspolitiikassa puolueet toteuttivat hillittyä markkinataloutta, jossa aatteelliset ihanteet ja kaukotavoitteet jäivät taustalle. Valtion ohjaus ja sääntely hillitsivät vapaata markkinataloutta.

Väitöskirja osoittaa kuinka kansainvälinen talous, yhteiskunnan rakennemuutos ja sisäpoliittinen valtataistelu limittyivät talouspolitiikan toteuttamisessa. SDP joutui sopeuttamaan omaa talouspolitiikkaansa ympäristössä, jossa kansainvälinen öljykriisi ei johtanutkaan kapitalismin syrjäyttämiseen, vaan vaikeutti keskitettyyn taloussuunnitteluun ja ohjaukseen perustuneen talouspolitiikan toteuttamista. Yhteiskunnan keskiluokkaistuminen kasvatti erityisesti naisvaltaisten toimihenkilöiden ja julkisten palvelujen palkansaajien määrää, mikä sai kokoomuksen ja SDP:n kilpailemaan samoista äänestäjistä.

SDP siirtyi sosialismin tavoittelusta markkinatalouden hyväksymiseen, kun keskitetty taloussuunnittelu, pääomien ohjailu ja valtion yritystoiminnan laajentaminen eivät auttaneet saavuttamaan täystyöllisyyttä, vaan talouden ongelmat pahenivat. Kalevi Sorsa tarjosi 1970-luvun lopulla teollisuudelle

tuotantokustannusten alentamista, investointien tukemista ja veronkorotuksista luopumista. Tavoitteena oli yritysten kansainvälisen kilpailukyvyn parantaminen ja irtiotto devalvaatio-inflaatio -kierteestä.

Kokoomus pyrki eroon konservatiivisesta kypäräpappi-imagostaan ja otti etäisyyttä markkinaliberalismiin. Puolue ryhtyi korostamaan sosiaalista markkinataloutta, josta Ilkka Suominen johdolla kehitettiin sosiaalinen valintatalous. Suominen vannoi luokattoman yhteiskunnan nimiin ja purki työn ja pääoman vastakkainasettelua. Hän kannatti ensisijaisesti porvariyhteistyötä, mutta piti yhteistyön ovea auki myös sosialidemokraattien suuntaan.

Kokoomuksen sisällä käytiin taistelua porvari- ja sinipunayhteistyön välillä. Hallitusratkaisussa avainasemassa oli presidentti Mauno Koivisto, mutta ilman keskiluokan kasvua ja puolueiden talouspoliittista lähentymistä yhteistä hallitusohjelmaa ei olisi syntynyt. Hillityn markkinatalouden myyminen keskiluokalle oli helpompaa kuin takertuminen sosialismin tai kapitalismin vanhoihin ideologisiin ihanteisiin.

Väitöskirja osoittaa, kuinka SDP teki kokoomusta suuremman ideologisen käännöksen hyväksyessään markkinatalouden peruseriaatteet talouspolitiikkansa lähtökohdaksi ja luopui sosialistista suunnitelmataloutta ja demokraattista sosialismia vaatineista tavoitteistaan. Kokoomus otti samaan aikaan etäisyyttä työnantajiin ja kansankapitalismiin ajaessaan työntekijöiden asemaa vahvistaneita uudistuksia ja julkisten palvelujen laajentamista.

Valtionyhtiöiden osittainen yksityistäminen sovitettiin palvelemaan molempien puolueiden päämääriä, samoin kuin kansalaisten osakesäästämisen edistäminen. Sosialidemokraateille valtionyhtiöiden osakkeiden myynti oli enemmän omistuksen demokratisointi kuin privatisointi. Kokoomukselle yksityisen omistamisen laajentaminen säilyi ideologisenä tavoitteena, vaikka puolue pyrki eroon kovan kapitalismin leimasta.

Kiitokset

Väitöskirjan tekeminen muistuttaa maratonjuoksua. Se vaatii kestävyyttä ja kärsivällisyyttä. Akateeminen tutkimus palkkatyön ohessa ei synny vain kirjoittajan omin voimin. Matka on pitkä, taipaleella on yksin, mutta muiden tuki ja kannustus vievät eteenpäin.

Utelias luonteeni johdatti minut selvittämään omintakeisen suomalaisen talousjärjestelmän perusteita. Ihmettelin aluksi, miten kokoomus ja SDP onnistuivat 1980-luvulla yhdessä säätämään arvopaperimarkkinalain, joka edisti osakesäästämistä ja valtionyhtiöiden yksityistämistä. Professori Seppo Hentilän kanssa käymieni keskustelujen ansiosta tutkimuskohde laajeni arvopaperimarkkinoista talouspolitiikkaan. Hentilän siirryttyä eläkkeelle professori Pauli Kettunen ohjasi matkalla eteenpäin kohti hedelmällisiä tutkimuskysymyksiä. Väitöskirjani esitarkastajat Pentti Puoskari ja Vesa Vares antoivat arvokasta palautetta, jonka ansiosta työ lopulta valmistui. Kiitos kuuluu heille kaikille.

Älyllinen tuki vie kohti akateemista maalia, mutta tulosta ei synny ilman tunnetta ja voimaa. Olen kiitollinen työyhteisölleni Kaiku Helsingissä kaikesta kannustuksesta ja mahdollisuudesta ottaa aikaa akateemiseen harrastukseeni. Joskus se on varmasti vienyt muilta voimia.

Kaikkein tärkein tuki on tullut kotoa, jossa olen ollut usein paikalla, mutta harvoin läsnä. Suurkiitos vaimolleni Marjalle, jolta on vaadittu vähintään yhtä vahvaa kärsivällisyyttä kuin kirjoittajalta itseltään. Lapseni Juuso, Riikka ja Noora ovat myös jaksaneet kannustaa maaliin saakka, samoin vanhempani ja kaikki läheiset ystävät. Kiitos teille!

Tuusulassa 16.9.2016

Sisällys

Abstract	4
Tiivistelmä	6
Kiitokset	8
1. Johdanto	12
1.1. Talouspolitiikka tutkimuskohteena	12
1.2. Tutkimusmetodi	14
1.3. Aiempi tutkimus ja lähdeaineisto	19
2. Konsensus ja korporatismi sotien jälkeisessä poliittisessa järjestelmässä	33
2.1. Yhteistyötä asevelihengessä	33
2.2. Konflikteista kompromisseihin	37
2.3. Blokkipolitiikka hallitsee Euroopassa	40
2.4. Talouspolitiikka erottaa puolueet toisistaan	46
2.5. Talouspolitiikan suomalaiset erityispiirteet	48
3. Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittiset ohjelmat	50
3.1. Taistelu kommunismia vastaan	50
3.2. Kokoomus hakee talousmallia Saksasta	53
3.3. SDP luottaa sosialistiseen suunnitteluun	57
3.4. Kokoomus vaatii kansankapitalismia	62
3.5. Koiviston säästölinja 1966	67
3.6. Liinamaa-sopimuksesta UKK-sopimukseen	71
3.7. Mutkikas tie kohti yritysdemokratiaa	74
3.8. EEC ja Kekkosen jatkokausi jakavat puolueita	76
3.9. Valtionyhtiöt SDP:n teollisuuspolitiikan ytimessä	80
3.10. Ideologiat erkanevat käytännön talouspolitiikasta	85
4. Lähentymisen aika Korpilammelta sinipunaan	87
4.1. Kokoomus ja sosiaalinen valintatalous	87
4.2. Suomi kytkeytyy länteen	94
4.3. Täystyöllisyystavoite ei toteudu	100
4.4. SDP markkinatalouden tielle	102
4.5. Uusliberalismi haastaa keynesiläisyyden	109

4.6.	Sääntelyn padot murtuvat Euroopassa	112
4.7.	Valtionyhtiöiden ongelmat herättävät Sorsan	118
4.8.	Sosialisointi puhuttaa SDP:n periaateohjelmauudistuksessa	124
4.9.	Suominen uskoo luokkarajojen murtumiseen	131
4.10.	Arkadia-klubi sillanrakentajana	140
4.11.	Sorsan ja Väyrysen välirikko	151
4.12.	Kohti yhteistä tulevaisuutta	156
5.	Yhteiskunnan rakennemuutos yhdistää puolueita	158
5.1.	Taloukasvu laajensi keskiluokkaa	158
5.2.	SDP haluaa työväelle omat rahastot	160
5.3.	Porvari lähestyy työmiestä	163
5.4.	Kokoomus kirittää kilpailijoitaan	167
5.5.	Vakaan markan linjalle 1986	171
5.6.	Työ ja perhe vaaliteemoina 1987	177
5.7.	Elinkeinoelämä kääntyy Holkerin puoleen	180
5.8.	Koivisto haluaa kokoomuksen hallitukseen	183
5.9.	Sinipuna syntyy	194
5.10.	Kamppailua käsitteistä ja keskiluokasta	201
6.	Puolueet työelämän kasinotalouden pyörteissä	204
6.1.	Työelämän pelisäännöt uudistuvat	204
6.2.	Rakennemuutosseminaari ei tuo vastauksia	209
6.3.	Kokoomuksen välit työnantajiin katkolla	212
6.4.	Työelämäpaketti eduskuntaan	216
6.4.	SDP taipuu henkilöstörahastolaissa	221
6.5.	Kasinotalous huolettaa poliitikkoja	224
6.6.	Arvopaperimarkkinat saavat pelisäännöt	240
6.7.	Valtionyhtiöitä viedään pörssiin	252
6.8.	Yhteiset keinot, eri tavoitteet	266
7.	Verouudistus horjuttaa hallitusta	268
7.1.	Kasvusta kiristävään talouspolitiikkaan	268
7.2.	Verouudistus vastatulessa	272
7.3.	Luottamus Liikaseen loppuu	277
7.4.	Vakautus ei vakuuta	281

7.5. Vaihtotaseongelma kärjistyy.....	292
7.6. Hallitus ei pääse tavoitteeseen	298
8. Johtopäätökset	301
9. Liitteet	309
9.1. Harri Holkerin hallituksen ohjelma.....	309
9.2. Kuvio 1: Puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa 1945–1987 (%).....	320
9.3. Kuvio 2: Puolueiden paikkajako eduskuntavaaleissa 1945-1987	320
9.4. Kuvio 3: Metsä- ja metalliteollisuuden osuus Suomen nettoviennistä, %.....	321
9.5. Kuvio 4: Inflaatio Suomessa 1975–1989, %.....	321
9.6. Kuvio 5: Palkansaajien määrä julkisella ja yksityisellä sektorilla 1950-1990....	322
9.7. Kuvio 6: SYP:n ja KOP:n suurimmat omistukset 1987.....	322
9.8. Kuvio 7: Yritysten rahoituslähteet 1979–1990	323
9.9. Kuvio 8: Pörssin kautta kerätty pääoma 1970–1990 (milj. € vuoden 2011 rahassa).....	324
9.10. Kuvio 9: Osakkeiden vaihto Helsingin Arvopaperipörssissä 1978–1990	325
9.11. Kuvio 10: Pankkien osakkeenomistajien määrä 1980–1989	325
9.12. Kuvio 11: Osakkeenomistajien määrä eräissä pörssiyhtiöissä 1980–1989	326
9.13. Kuvio 12: Palkkojen nousu Suomessa 1975–1989.....	326
9.14. Kuvio 13: Markan ulkoisen arvon muutokset sodanjälkeisenä aikana*.....	327
10. Lähteet.....	328

1. Johdanto

1.1. *Talouspolitiikka tutkimuskohteena*

Väitöskirjan tarkoitus on tuoda esiin uutta tutkimustietoa sekä tehdä tutkimuskohde käsitettäväksi ja ymmärrettäväksi oman aikansa lähtökohdista. Itseäni on aina kiinnostanut Suomen omintakeinen talousjärjestelmä ja erityisesti 1990-luvun lamaan johtanut talouspolitiikka. Lamaa edelsi rahoitusmarkkinoiden vapautuminen, minkä vastapainona arvopaperimarkkinoille luotiin ensimmäistä kertaa lakiin perustuvat pelisäännöt.

Pohdin näitä asioita ensimmäistä kertaa akateeminen opinnäyte mielessäni, kun tein töitä Suomen Pankissa, ja kansainvälinen finanssikriisi oli puhkeamassa syksyllä 2008. Suomen Pankin historian toinen kirjoittaja Antti Kuusterä ehdotti, että keskittyisin arvopaperimarkkinalain syntyyn, koska laman syitä ja seurauksia oli jo tutkittu melko kattavasti. Suomessa arvopaperimarkkinalaki oli tullut voimaan yhtenä viimeisistä läntisen Euroopan maista 1989. Lain valmistelusta vastasi kokoomuksen ja sosialidemokraattien yhteistyölle perustunut Harri Holkerin johtama sinipunahallitus.

Tutkimussuunnitelmaa laatiessani perehdyin arvopaperimarkkinalain syntyvaiheisiin. Ennen lain voimaantuloa Suomea kuvattiin villiksi idäksi, jossa sisäpiirinkaupat ja kasinotalous kukoistivat, eikä markkinoiden itsesääntely toiminut. Idänkauppa kangerteli, ja lännessä Euroopan yhteisöt (EY) tavoitteli vapaakauppa-alueen tiivistämistä tehostamalla pääomamarkkinoiden toimintaa ja yhdenmukaistamalla sääntelyä. Suomi tarvitsi ulkomaista pääomaa, eikä halunnut jäädä eurooppalaisen kehityksen ulkopuolelle. Poliitikot laidasta laitaan vaativat lainsäädäntöä markkinoiden epäterveiden piirteiden hillitsemiseksi.

Havaitsin pian, että arvopaperimarkkinalaki ei yksinään riittäisi aineistoksi poliittisen historian väitöskirjaan. Ryhdyin pohtimaan lain merkitystä laajemmassa talouspoliittisessa viitekehyksessä. Suomi siirtyi 1980-luvulla valtiojohtoisesta

taloussuunnittelusta ja pankkikeskeisestä rahoitusjärjestelmästä kohti markkinataloutta. Tässä talouspolitiikan taitekohdassa hallitusvastuuta kantoivat kokoomus ja sosialidemokraatit, joiden yhteiskuntajärjestelmää koskeneet ihanteet poikkesivat toisistaan. Kokoomuksen talouspolitiikka rakentui markkinatalouden, yksilön vapauden ja yrittäjyyden varaan. SDP korosti ohjelmissaan demokraattista sosialismia, suunnitelmataloutta ja pääomien ohjailua.

Erilaisista ideologisista lähtökohdista huolimatta puolueet toteuttivat Holkerin hallituksessa yhteistä talouspoliittista ohjelmaa. Kokoomuksella oli takanaan kaksi vuosikymmentä oppositiopolitiikkaa, kun SDP oli pysynyt lähes yhtä kauan hallituksessa. Tutkimustehtäväni sai uuden muodon. Kuinka vastakkaisiin talousjärjestelmiin tähänneet puolueet löysivät yhteisen talouspoliittisen linjan, ja miten valitun linjan toteuttaminen onnistui?

Sinipunahallitus lupasi ohjelmassaan säätää arvopaperimarkkinalain ja edistää osakesäästämistä. Hallituksen talouspolitiikkaan sisältyivät valtionyhtiöiden omistuspohjan laajentaminen, työntekijän aseman vahvistaminen ja verotuksen kokonaisuudistus.² Tutkimussuunnitelmassani päähuomio kohdistui siihen, kuinka sinipunahallituksen tavoitteet sopivat yhteen kokoomuksen ja SDP:n ideologisiin ja historiasta periytyviin yhteiskunta- ja talouspoliittisiin ihanteisiin.

Historian taitekohdat todentuvat ja muuttuvat näkyviksi jälkikäteen. Oletukseni on, että sekä kokoomus että SDP siirtyivät talouspolitiikassaan asteittain ja osittain huomaamatta lähemmäksi toisiaan, kun suomalainen yhteiskunta ja elinkeinoelämä kävivät läpi syvällistä murrosta, jossa keskiluokan merkitys puolueiden kannatuksessa vahvistui.

Presidentti Mauno Koivisto vaikutti ratkaisevasti sinipunahallituksen muodostamiseen, mutta demokraattisen sosialismin ja markkinatalouden yhdistänyttä talouspolitiikkaa tuskin olisi syntynyt ilman puolueiden lähentymistä ja vastakkainasettelun lieventymistä, mitä keskiluokkaistuminen ja aatteiden haalistuminen vauhdittivat.

² Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987, liite 8.1.

1.2. Tutkimusmetodi

Tutkimuskohteenani ovat vastakkaisia talousjärjestelmäihanteita edustaneiden kokoomuksen ja SDP:n talouspolitiikka sekä siinä tapahtuneet muutokset. Talouspolitiikalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa toimia, joilla puolueet pyrkivät vaikuttamaan kansantalouden suuntaan ja sääntelyyn ennen kaikkea suhdanne- ja työmarkkinapoliittisten toimenpiteiden kautta. Talouspolitiikkaan vaikuttavat hallituspuolueiden lisäksi useat muut tahot kuten työmarkkinajärjestöt, virkakoneisto ja yritykset. Aiemmat tutkimukset osoittavat talouspolitiikan muuttuneen Suomessa 1980-luvulla. Antti Kuusterän mukaan Suomi siirtyi 1980-luvulla kokonaiskysynnän sääntelyyn perustuneesta valtiojohtoisesta talouspolitiikasta monetaristiseen, markkinoiden roolia ja rahan määrän sääntelyä korostaneeseen talouspolitiikkaan. Inflaation hillitsemisestä tuli talouspolitiikan tärkein tavoite, joka nousi SDP:n pitkään vaaliman täystyöllisyystavoitteen edelle. Markku Kuisma pitää kokoomuksen nousua hallitukseen yhtenä vanhan järjestyksen murtumisoireena, vaikka teollisuuden toivoma porvarihallitus jäi silloin syntymättä.³

Sääntelytalous tarkoitti Suomessa ennen muuta tulopoliittisia kokonaisratkaisuja, joilla hallitus, työmarkkinajärjestöt ja maataloustuottajat pyrkivät ohjaaman ja vakauttamaan talouskehitystä. Hallituksen ja keskusjärjestöjen välillä sovittiin palkankorotuksista, verotuksesta, tulonsiirroista ja maataloustuotteiden hinnoista. Sotien jälkeen voimaan tullut hintasäännöstely päättyi käytännössä vasta vuonna 1988 voimaan tulleen kilpailulain myötä. Lain tavoitteena oli turvata terve ja toimiva taloudellinen kilpailu ja poistaa markkinoiden toimintaa haittaavat vahingolliset kilpailunrajoitukset. Laki ei koskenut työmarkkinoita ja maataloustuotantoa.⁴

Siirtyminen sääntelytaloudesta kilpailutalouteen tunnetaan uusliberalistisena talouspolitiikkana, jonka tavoitteena oli purkaa kilpailun esteitä, leikata julkisia menoja, keventää verotusta ja vähentää valtion roolia talouden ohjailussa yksityistämällä valtionyhtiöitä ja julkisia palveluita. Uusliberalismin näkyvimpiä puolestapuhujia olivat Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan ja Britannian

³ Kuusterä Antti (2008): Teollisen Suomen kehitys 1800-luvulta nykypäivään. Teoksessa Suomen eduskunta 100 vuotta, Suomen ja kansanvallan haasteet 12. Edita, Helsinki; Kuisma Markku (2009): Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000. Otava, Helsinki.

⁴ Laki kilpailunrajoituksista 709/1988, 1-2 §.

pääministeri Margaret Thatcher. Näitä maltillisempaa markkinatalouslinjaa edusti Länsi-Saksan liittokansleri Helmut Kohl.

Tämän tutkimuksen keskeisin tehtävä on osoittaa kuinka kokoomus ja SDP erilaisista lähtökohdista huolimatta lähentyivät toisiaan talouspolitiikassa ja löysivät yhteisen linjan, jota kuvaan käsitteellä *hillitty markkinatalous*. Tarkastelen puolueiden talouspolitiikkaan vaikuttaneita tekijöitä sekä kotimaisen yhteiskunnallisen kehityksen että kansainvälisen taloudellisen toimintaympäristön kautta. Talouspoliittisessa lähentymisessä tutkimuskohteena ovat käytännön politiikkatoimet, joista kokoomus ja SDP pystyivät sopimaan siitä huolimatta, että talousjärjestelmiin liittyvissä ihanteissa tai puolueohjelmien kaukotavoitteissa ne olisivat olleet yhä kaukana toisistaan. Sosialidemokraatteja äänestävät kannattavat edelleen vahvaa julkista omistusta yritystoiminnassa. Kokoomuksen kannattajat vastustavat valtion tai kuntien omistuksen lisäämistä.⁵

Miten kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittisen lähentymisen pystyy historiatieteen menetelmin todentamaan? Tarkastelen kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittista lähentymistä puolueiden historiallisen taustan ja kahden ajanjakson kautta. Molempia ajanjaksoja käsitelen sekä ideologisen retoriikan että käytännön talouspolitiikan kautta.

Lähentymisen ensimmäinen jakso alkaa 1970-luvulta, jolloin SDP suuntasi ensimmäistä kertaa politiikkaansa talouden suunnittelusta kohti markkinatalouden hyväksymistä. Sami Outinen kuvaa kehitystä väitöskirjassaan SDP:n työllisyyspolitiikan muutosten kautta. Outisen mukaan sosialidemokraatit luopuivat täystyöllisyystavoitteestaan 1970-luvun loppupuolella, kun puolue alkoi sovittaa talouspolitiikkaansa markkinatalouden pelisääntöihin.⁶

Tutkimukseni toinen ajanjakso keskittyy sinipunahallituksen yhteiseen talouspolitiikkaan sekä sen valmisteluun ja toteutukseen. Olen valinnut

⁵ Helsingin Sanomat (HS) 31.7.2014. TNS Gallupin kyselytutkimus julkisen vallan omistuksesta ja puoluekannatuksesta.

⁶ Outinen Sami (2015): Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998. Into Kustannus, Helsinki.

hallitusohjelmasta kolme pääkohtaa, joiden toteuttamisessa jompikumpi tai molemmat puolueet joutuivat oletettavasti liikkumaan lähemmäksi toisiaan ideologisista ihanteistaan huolimatta. Nämä ohjelmakohdat liittyvät työelämän pelisääntöihin, valtionyhtiöiden yksityistämiseen ja verotuksen kokonaisuudistukseen. Arvopaperimarkkinalaki ja osakesäästämisen edistäminen kytkeytyvät välillisesti näihin kaikkiin kolmeen kohtaan.

Syvennän kahden ajanjakson tarkastelua vertaamalla puolueiden aatteellisia ihanteita ja käytännön toteutusta toisiinsa. Käyn läpi puolueiden ohjelmia ja julkilausumia sekä niiden muuttumista ja suhdetta toteutettuun talouspolitiikkaan. On selvää, että ohjelmat eivät sellaisenaan muutu käytännön politiikaksi, koska koalitionhallitukset tekevät kompromisseja. Ohjelmat kertovat joka tapauksessa puolueiden ideologisista kaukotavoitteista, joiden sovittaminen yhteiseen hallitusohjelmaan ei tapahdu ilman sisäistä keskustelua. Ohjelmat ja niiden muuttuminen kulkevat mukana tutkimuksen molemmilla ajanjaksoilla.

Vaikka tutkimuskohteena ovat suomalaiset puolueet, pelkkä kotimaisen kehityksen kuvaaminen ei riitä todentamaan talouspoliittisen muutoksen alkuperää. Taloudessa suhdanteet ja politiikassa vaikutteet leviävät rajojen yli. Ennen lähentymisen ensimmäisen ajanjakson käsittelemistä asetan kokoomuksen ja SDP:n talouspolitiikan historialliseen ja kansainväliseen viitekehykseen. Vertaan Suomen talouspolitiikkaa samankaltaisiin pieniin vientiriippuvaisiin kansantalouksiin kuten Ruotsiin ja Itävaltaan. Lisäksi arvioin saksalaisen kristillisdemokraattisen talouspolitiikan ja eurooppalaisen työväenliikkeen ohjelmien sekä uusliberalismin vaikutusta kokoomuksen ja sosialidemokraattien linjavalintoihin.

Ensimmäisellä lähentymisen ajanjaksolla etsin näyttöä siitä, milloin kokoomus ja SDP puolueina ja johtajiensa kautta alkoivat muuttaa talouspoliittista linjaansa ja suhtautumista toistensa tavoitteisiin. Sen jälkeen keskityn Holkerin hallituksen yhteisen talouspolitiikan toteuttamiseen, mikä mahdollisesti nostaa esiin politiikan taustalla piilevät ideologiset ristiriidat.

Tutkimusmetodini perustuu perinteiseen tutkimuskohteen lähdekriittiseen käsittelyyn, joka kytkeytyy osaltaan aatehistoriaan käsittämisen historiana. Pyrin tekemään ymmärrettäväksi sen, miten tutkimuskohteena olevat toimijat käsittivät itse toimintansa suhteessa senhetkiseen ympäristöön. Poliittista historiaa ei voi tulkita vain sanojen poliittisten merkitysten ja sisällön analyysin kautta, vaan sanojan toiminta ja pyrkimykset pitää suhteuttaa omaan aikaansa.

Puolue- tai hallitusohjelmaan kirjataan tavoitteet, jotka ihanteellisessa tilanteessa voitaisiin saavuttaa. Käytännön politiikassa käsitteet ja niiden sisältö muuttuvat tavoitteiden mukana. Historioitsijan täytyy asettua tutkimuskohteensa asemaan ja koettaa ymmärtää toimintaa sen ajan lähtökohdista. Mitä lähempänä nykyhetkeä tutkimuskohde on, sitä vaikeampaa tutkijan on irtautua omista kokemuksistaan ja ennakkokäsityksistään. Olen rajannut tutkimuksen päättymään vuoteen 1990, jolloin lama ei ollut alkanut, eikä sen syvyydestä ollut mitään aavistusta. Näin vältän aikakauden kuvauksen yhtenä uutena lamanselityksenä.

Poliittisen historian tutkimus on sanojen ja tekojen tulkintaa. Quentin Skinnerin mukaan historioitsijan tehtävä on kiinnittää ihminen aikaansa ilman tarvetta todistaa minkään puolesta tai mitään vastaan. Puolueeton tarkastelu löytää usein rationaalisen perustelun irrationaalisilta tuntuville väitteille tai uskomuksille. Skinnerin mukaan ihmisten toimintaa ei voi käsittää ilman käsitteiden ymmärtämistä, koska kieli määrittää toimintaa.⁷

Tosiasioiden tavoittaminen ja menneisyyden kuvaaminen historiallisen lähdekritiikin ja Skinnerin periaatteen mukaisesti on työni lähtökohta. Sanojen ja tekojen ymmärtäminen, käsittämisen käsittäminen, yhdistyy tutkimuksessa politiikan diskurssin ja talouden muuttujien analyysiin. Taloudelliset tilastot kertovat sekä kotimaisesta että kansainvälisestä yhteiskunnallisesta muutoksesta tutkimusajanjaksolla.

⁷ Skinner Quentin (2002): *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*. Cambridge University Press, 53; Hyrkkänen Markku (2002): *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere, 134.

Pyrin löytämään tarkoituksen, intention, poliittisten toimijoiden sanojen takaa. Skinner kannustaa perehtymään puhujan ja aiheen väliseen suhteeseen. Tutkijan pitäisi tietää onko esimerkiksi poliitikon antama lausunto otettava vakavasti, onko se huumoria vai kenties ironiaa. Mitä taustavaikuttimia poliitikolla on: kateus, kostonhimo, halu ohjata yleistä mielipidettä vai tarve vaikuttaa puolueensa linjaan? Hyökkääkö kirjoittaja jotain vastaan, vai puolustaako hän jotain? Ottamalla selvää pyrkimyksistä ja kontekstista voi ymmärtää viestin tarkoituksen.⁸

Sosialismi, kapitalismi, taloudellinen kansanvalta, demokraattinen sosialismi, markkinatalous ja uusliberalismi ovat esimerkkejä käsitteistä, joiden sisältö ei ole yksiselitteinen. Mikä on käsitteen käytön tarkoitus ja merkitys kussakin tilanteessa, jossa sitä on käytetty? Käsitteen sisältö muuttuu ajassa, ja käsite itse voi muuttua, vaikka sisältö säilyisi samana. Sekä käsite että sisältö voivat muuttua, ja samaa käsitettä voidaan käyttää eri tarkoituksiin. Kokoomuksessa käytettyjä tutkimuksen kannalta olennaisia käsitteitä ovat sosiaalinen markkinatalous, dynaaminen konservatismi, kansankapitalismi ja sosiaalinen valintatalous. SDP:n retoriikassa toistuvat sosialismi, demokraattinen sosialismi, taloudellinen kansanvalta. Miten näiden käsitteiden käyttö, merkitys ja sisältö kehittyivät tutkimusajanjaksolla?

Käsitteiden käytön taustalla olevia motiiveja on vaikea saada selville. Sen sijaan Skinnerin tarkoittamaan intention eli tarkoitukseen on helpompi pureutua. Tutkijana joudun pohtimaan, kuka puhuu, kenelle, miksi, missä tarkoituksessa, missä tilanteessa ja millaisessa ympäristössä? Myös se merkitsee, mitä jätetään sanomatta.⁹

Tutkijaa vaanii alituinen vaara ajautumisesta ylitulkintoihin, jotka antavat toimijoiden lausumille tarkoitustaan suuremman painoarvon. Näin voi käydä, jos aineisto sopivasti tulkittuna tukee tutkijan hypoteesia. Poliittinen toiminta ja käyttäytyminen saadaan näyttämään rationaaliselta, kun lopputulos tiedetään. Tällaista nykypäivän tiedoilla kontekstualisointia olen tietoisesti pyrkinyt välttämään.

⁸ Skinner (2002), 96.

⁹ Ibid. 98–99.

Poliitikkojen motiiveja on aina syytä epäillä, vaikka kuten Skinner muistuttaa, motiivien takaa löytyvät periaatteet ja uskomukset voivat selittää käyttäytymistä.¹⁰ Taitava sanankäyttäjä on Skinnerin mielestä innovoiva ideologi, joka tekee retorisia temppuja. Tempuilla Skinner tarkoittaa kykyä saada kyseenalainen toiminta näyttämään hyväksyttävältä, rehelliseltä tai rohkealta. Samalla muunlainen toiminta saadaan näyttämään vaaralliselta, aggressiiviselta tai jopa raukkamaiselta. Tutkijan pitää nähdä retoristen temppujen läpi perehtymällä poliittisten toimijoiden periaatteisiin ja tavoitteisiin sekä niiden rationaalisuuteen suhteessa käytettyyn retoriikkaan.¹¹

Käsitteiden lisäksi pitää tutkia, mistä poliitikot saavat tekojensa vaikutteet. Markku Hyrkkäsen mukaan vaikuteanalyysi perustuu oletukseen, että ajatuksen muutos vaatii ulkoisen sysäyksen.¹² Tutkijalle ei riitä se, mistä vaikutteet tulevat, vaan on pyrittävä osoittamaan sen vaikutus tutkimuskohteeseen. Öljykriisi muutti kansainvälistä talouspolitiikkaa, ja todennäköisesti se vaikutti myös SDP:n ja kokoomuksen politiikkaan.

Hyrkkänen uskoo, että ihmiset omaksuvat vaikutteita, jotka he tulkitsevat vastauksiksi heitä askarruttaviin kysymyksiin.¹³ Oliko hillitty markkinatalous vastaus Kalevi Sorsaa ja Ilkka Suomista askarruttaneisiin talouspoliittisiin kysymyksiin aikana, jolloin talouden ja yhteiskunnan rakenteet muuttuivat?

1.3. Aiempi tutkimus ja lähdeaineisto

Tutkimustani sivuava tuorein akateeminen opinnäyte on Markus Karin väitöskirja *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla*.¹⁴ Kari keskittyy tutkimuksessaan oikeushistoriaan, mutta piirtää kattavan kuvan rahoitusmarkkinoiden kehittymisestä samalla ajanjaksolla, jota itse tutkin. Kari nostaa esiin Antti Kuusterän ja Juha Tarkan Suomen Pankin historiassa tekemän

¹⁰ Ibid. 148.

¹¹ Ibid. 149–153.

¹² Hyrkkänen (2002), 150.

¹³ Ibid. 157.

¹⁴ Kari Markus (2016): Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla. Oikeushistoriallinen tutkimus. Into Kustannus, Helsinki.

havainnon, jonka mukaan vuosi 1986 nousee esiin tärkeimpänä virstanpylväänä korkosäännöstelyn purkamisessa ja pääomaliikkeiden vapauttamisessa.¹⁵

Sami Outisen väitöskirja *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin* osoittaa kuinka SDP linjasi talouspolitiikkaansa täystyöllisyyden tavoittelusta markkinatalouden hyväksymiseen. Outinen ajoittaa muutoksen SDP:n talouspolitiikassa vuoteen 1977 ja niin sanottuun Bad Sillanpään -kokoukseen, jossa puolue Kalevi Sorsan johdolla asettui tukemaan yksityistä yritystoimintaa ja verotuksen hillitsemistä.¹⁶ Paperiliiton historian kirjoittanut Antti Kujala on tullut samankaltaiseen tulokseen arvioidessaan, että SDP:n linjamuutos tapahtui vuonna 1977, kun puolue jätti sosialisointivaatimukset taka-alalle ja alkoi kuunnella elinkeinoelämän toiveita.¹⁷

Outisen mukaan sosialidemokraatit hyväksyivät uusliberalistisen suuntauksen ja siihen liittyvät talouspolitiikan keinot. Hän arvioi, että Holkerin sinipunahallitus jatkoi markkinoiden vapauttamista uusliberalisteille mieluisaan suuntaan sallimalla sijoitusrahastot ja väljentämällä ulkomaalaisomistusta. Outinen toteaa, että sosialismin luhistuminen Itä-Euroopassa lisäsi sosialidemokraattien valmiutta nostaa markkinat oman politiikkansa johtotähdeksi.¹⁸

Markus Kari kyseenalaistaa Outisen johtopäätöksen, eikä pidä yhteyttä Suomessa toteutetun talouspolitiikan ja uusliberalismin välillä yhtä suoraviivaisena kuin Outinen tai Heikki Patomäki, jonka pamflettiin *Uusliberalismi Suomessa* Kari myös viittaa. Patomäki kytkee suomalaisen uusliberalismin Reaganin ja Thatcherin politiikkaan ja toteaa, että rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen aloitti Suomessa uusliberalismin aikakauden.¹⁹

¹⁵ Ibid. 23; Kuusterä Antti, Tarkka Juha (2012): Suomen Pankki 200 vuotta. Parlamentin pankki. Otava, Helsinki, 521–522.

¹⁶ Outinen (2015), 72–80.

¹⁷ Kujala Antti (2006): Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Paperiliitto, 601, 654.

¹⁸ Outinen (2015), 170–171, 321.

¹⁹ Patomäki Heikki (2007): Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. WSOY, Helsinki.

Uusliberalismi jättää käsitteenä paljon tulkinnan varaa. Vasemmisto vetää helposti yhtäläisyysmerkit markkinatalouden ja uusliberalismin välille. Oikeistossa uusliberalismin sävyt vaihtelevat täysin vapaasta *laissez-faire*-ajattelusta sosiaaliseen markkinatalouteen. Taloustieteen näkökulmasta uusliberalismi jatkaa klassisen liberalismin perinnettä, vaikka koulukuntien ajattelussa on isoja eroja. Klassinen Itävallan koulukunta haluaisi esimerkiksi palauttaa valuuttajärjestelmän kultakantaan, eikä hyväksy keskuspankin vahvaa roolia talouspolitiikassa toisin kuin Milton Friedmanin oppeihin perustuva Chicagon koulukunta.

Rahoitusmarkkinoiden kehitystä tutkineet Tapio Anttila, Liisa Halme, Tapio Korhonen, Antti Kuusterä ja Juha Tarkka korostavat pääomamarkkinoiden vapauttamisen johtuneen sotia seuranneesta kahlitun rahan aikakauden päättymisestä, jonka seurauksena kansainväliset pääomamarkkinat ja kauppa vapautuivat. Eurooppalaisen sääntelyjärjestelmän muuttuminen kansainvälisen kehityksen mukana oli näiden tutkimusten perusteella suurempi vaikutin kuin ideologinen sitoutuminen uusliberalismiin.²⁰

Outinen pitää yhtenä selityksenä SDP:n markkinataloussuuntautumiselle Ranskan talouspolitiikan täyskäännöstä. Sosialistipresidentti François Mitterrand toteutti uuskeynesiläistä elvytyspolitiikkaa valintansa jälkeen 1981, mutta talouskriisin syveneminen pakotti muuttamaan suuntaa. Hintasäännöstelyn purkaminen, rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen, työmarkkinajousten lisääminen ja valtionyhtiöiden osakkeiden myyminen edustivat epätavallista vasemmistolaista talouspolitiikkaa.²¹ Kalevi Sorsa yritti Outisen mukaan vielä vuonna 1983 puhua eurooppalaisille sosialidemokraattisille kollegoilleen koordinoitun keynesiläisen talouspolitiikan puolesta, mutta ranskalaiset olivat silloin jo kääntyneet uusliberalismin suuntaan.²²

²⁰ Kari (2016), 476; Anttila Tapio (1996): Pankki, riskit ja sääntely: oikeustieteellinen tutkimus mahdollisuuksista sääntelyllä hallita pankin riskejä. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki; Halme Liisa (1999): Pankkisääntely ja valvonta. Oikeuspoliittinen tutkimus säästöpankkien riskinotosta. Suomen Pankin tutkimuksia E:15, 2; Korhonen Tapio (2011): Säännöstelystä markkinoille. Suomen Pankin raha- ja valuuttapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970–1980-luvulla. Suomen Pankin yleistajuiset selvitykset A:114; Kuusterä Antti (1998): Pelisäännöt. Helsingin rahamarkkinakeskuksen lyhyt historia. Rahakontti, Helsinki; Kuusterä, Tarkka (2012).

²¹ Kari (2016), 477; Outinen (2015), 146.

²² Outinen (2015), 328.

Outinen ja Patomäki kuvaavat uusliberalismin etenemisestä Suomessa tavalla, joka vaatii tarkempaa tutkimusta. Outinen mainitsee johtopäätöksissään, että hallitusyhteistyö kokoomuksen kanssa lisäsi SDP:n paineita alentaa rikkaiden verotusta, olla parantamatta työttömyysturvaa, edistää valtionyhtiöiden yksityistä rahoitusta ja hillitä julkisia menoja.²³ Johtuiko talouspolitiikan linjanmuutos kokoomuksesta, vai oliko taustalla muita kansallisia tai kansainvälisiä syitä?

Patomäki on arvioinut, että uusliberalistisen talouspolitiikan suositukset levisivät Suomeen lähinnä OECD:n raporttien välityksellä. Hänen mielestään niihin tarttuivat hanakimmin EVA ja Elinkeinoelämän tutkimuskeskus Etla sekä jotkut valtiovarainministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön virkamiehet.²⁴ Ville Yliaska on väitöskirjassaan tullut johtopäätökseen, että uudenlainen julkishallinnon tehokkuusajattelu ja markkinamyönteisyys tulivat Suomeen 1980-luvulla uusliberalistisen ajattelun myötä. Samalla talouspolitiikan päätäntävalta alkoi keskittyä entistä enemmän valtiovarainministeriöön.²⁵

Pääomamarkkinoiden vapauttaminen, verotuksen keventäminen, julkisten menojen kasvun pysäyttäminen, sääntelyn purkaminen ja valtionyhtiöiden yksityistäminen kuuluivat uusliberalistiseen ajatteluun 1980-luvulla, mutta veivätkö kokoomus ja SDP Suomea uusliberalistiseen suuntaan, vai syntyikö sen sijaan jotain muuta, kuten hillitty markkinatalous? Yritän löytää vastauksia siihen, kuinka paljon Holkerin hallituksen talouspolitiikassa oli mukana ideologiaa ja kuinka paljon pragmaattista pyrkimystä sopeutua kansainväliseen kilpailuun, yhteiskunnan rakennemuutokseen ja eurooppalaiseen sääntelykehitykseen.

Uusliberalismiin sitoutumista vastaan löytyy joitain argumentteja aiemman tutkimuksen perusteella. Yksi esimerkki on edellä mainittu kilpailulaki, joka pyrki edistämään kilpailua, mutta salli samalla hintojen sääntelyn työmarkkinoilla sekä maa- ja metsätaloudessa.

²³ Ibid. 29, 321.

²⁴ Patomäki (2007), 71–75.

²⁵ Yliaska Ville (2014): Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Into, Helsinki.

Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitystä on liberalisoinnista huolimatta vaikea pitää uusliberalistisen politiikan toteuttamisena. Pankit jarruttivat kansainvälisen kilpailun tuloa Suomeen ja pitkittivät päättäjäsuhteidensa avulla vakavaraisuusvaatimusten kiristymistä aina 1980-luvun loppuun, jolloin varautuminen ongelmiin oli liian myöhäistä.²⁶

Suomalainen korporatismi ja konsensusperinne eivät sovi uusliberalistiseen talouspolitiikkaan, joka korostaa vapaata kilpailua ja tehokasta hinnanmuodostusta niin hyödyke- kuin työmarkkinoilla. Keskitetty tulopoliittinen järjestelmä ja korporatismi ovat pitäneet yllä korkeaa järjestäytymisastetta, vahvoja keskusjärjestöjä, keynesiläistä talouspolitiikkaa, keskitettyjä työmarkkinaneuvotteluja, kompromisseja ja konsensusta.²⁷

Taloudellista valtaa siirtyi korporatiiviselta järjestelmältä markkinavoimille rahoitusmarkkinoiden vapautuessa, mutta rahapoliittinen valta kuten korkojen säätely säilyi keskuspankillä. Poliitikot siirsivät omaa vastuutaan ennemmin keskuspankille kuin markkinoille. Asteittainen valuuttasäännöstely jatkui Suomessa koko 1980-luvun. Vuoden 1985 valuuttalain tarkoituksena oli selkiyttää säännöstelyä, mutta säilyttää järjestelmä pääosin entisellään. Valuuttalain nojalla valtioneuvosto antoi Suomen Pankille täydet valtuudet valuuttalain täytäntöönpanoon. Toisin sanoen valuuttasäännöstelyn suunnasta päätti Suomessa keskuspankki, ei uusliberalistinen hallitus. Markus Kari muistuttaa, että liberalisoinnin sijaan valtiovallan hallintaa liike-elämässä pyrittiin vielä 1980-luvun alussa lisäämään saattamalla ulkomainen pääoma sen valvontaan.²⁸

Outisen tulkinnan mukaan uusliberalismi tuli Suomeen Holkerin hallituksen ja kokoomuksen kautta, mutta kokoomuksen talouspolitiikkaa 1980-luvulla ei ole kunnolla tutkittu. Jyrki Smolander kuvaa väitöskirjassaan kokoomuksen

²⁶ Kuusterä, Tarkka (2012).

²⁷ Savtschenko Ritva (2015): Kompuroiden korporatismeissa. Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismeissa 1968–1978. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, 6-7.

²⁸ Kari (2016), 276, 305.

suhtautumista pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin.²⁹ Tutkimus keskittyy enemmän sosiaali- kuin talouspolitiikkaan. Se avaa näkökulmia kokoomuksen ja SDP:n välisiin eroihin suhteessa sosiaalipolitiikan kehittymiseen ennen 1980-lukua. Petri Nummivuoren elämäkerta Tuure Junnilasta kertoo paljon kokoomuksen sisäisistä linjariidoista, mutta ei nosta esiin eroja tai suhteiden kehittymistä muihin puolueisiin.³⁰ Vesa Vares kuvaa omissa kokoomuksen puoluehistorioissaan kattavasti sekä nuorisojärjestön että koko puolueorganisaation aatteellista ja järjestöpolitiikan kehittymistä. Varsinainen puoluehistoria ulottuu vuoteen 1966, eikä kata tämän tutkimuksen ajanjaksoa.³¹

Hanna Markkulan pro gradu -tutkimus keskittyy sinipunahallituksen syntyyn. Tutkimus kuvaa enemmän neuvotteluprosessia kuin poliittisia valintoja tai historiallisia vaikuttimia. Markkula kirjoittaa hallituksen muodostamiseen liittyneistä vaiheista kuten porvaripuolueiden salaisesta sopimuksesta ja presidentti Koiviston roolista hallitusneuvottelujen ohjaamisessa. Sinipunaa edeltäneen punamultahallituksen johtohahmojen Paavo Värysen ja Kalevi Sorsan keskinäinen epäluottamus vaikutti SDP:n haluttomuuteen jatkaa yhteistyötä keskustapuolueen kanssa. Markkula osoittaa, että kokoomus ja SDP lähestyivät toisiaan ennen vaaleja. Markkulan mukaan Ilkka Suomisen syksyllä 1986 pitämä Pitkäsillan puhe valmisteltiin kokoomuksen ja sosialidemokraattien yhteistyönä. Puheessaan Suominen lupasi kokoomuksen ottavan politiikassaan entistä paremmin huomioon työväestön tarpeet.³²

Talouspolitiikkaan keskeisesti vaikuttaneiden suomalaisten instituutioiden historiasta on julkaistu kaksi melko tuoretta kokonaisesitystä. Valtiovarainministeriön ja Suomen Pankin tarinat ovat hyödyllisiä lähdeteoksia kansantalouden ja talouspolitiikan suurten linjojen hahmottamisessa, mutta ne eivät nosta esiin puoluepoliittisten linjanvetoja tai hallitusten sisäisiä ristiriitoja. Teokset ovat

²⁹ Smolander Jyrki (2000).

³⁰ Nummivuori Petri (2009): Oikeistolainen. Tuure Junnilan elämäkerta. Gummerus, Jyväskylä.

³¹ Vares Vesa (1999): Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928–96. WSOY, Helsinki; Vares Vesa (2008): Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1944–1966. Edita, Helsinki.

³² Markkula Hanna (1994): Kokoomuksen paraatiodi. Sinipunahallituksen synty. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 15.

tutkimuskohteidensa maksamia tilaustöitä, mikä aiheuttaa jossain määrin jääviysongelmia. Kumpikin teos käsittelee kohdettaan hienovaraisesti.³³

Johannes Koroman kirjoittama Teollisuuden Keskusliiton historia *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa* kertoo elinkeinoelämän jännitteistä sekä kokoomukseen että sosialidemokraatteihin. Puolueiden talouspoliittisten linjausten lähentymistä teos ei käsittele.³⁴

Kansantaloustieteellistä näkökulmaa poliittiseen historiaan olen ammentanut Jukka Pekkarisen ja Juhana Vartiainen perusteoksesta *Suomen talouspolitiikan pitkä linja* sekä Jaakko Kianderin ja Pentti Vartian *Suuri lama* -kirjasta, joka tarkastelee 1990-luvun pankkikriisin ja laman syitä retrospektiivisen tutkimusotteen kautta.³⁵

Aatehistoriallista kipinää sosialismin ja kapitalismin kehittymisen tutkimiseen olen saanut Maghnad Desain teoksesta *Marxin kosto*, joka kuvaa valtavirta-ajattelua kyseenalaistavalla tavalla, miksi markkinatalous on menestynyt sosialistista suunnitelmataloutta paremmin.³⁶ Liberalismin, sosialismin ja konservatismiin syntyhistoriaa kuvaa kattavasti John Schwarzmantelin *The Age of Ideology*.³⁷

Vastakkaisista talousjärjestelmäihanteista syntynyt yhteinen talouspolitiikka tuntuu ideologisesti vieraalta, mutta liberalismi ja sosialismi syntyivät yhteisistä juurista Amerikan ja Ranskan vallankumouksen jälkeen. Kansalaisoikeudet, kansanvalta ja usko taloudellisen kasvun mahdollistamaan vapauteen ja hyvinvointiin olivat molemmille yhteisiä ihanteita. Siinä missä liberalismi korosti yksilöllisyyttä sekä yksilön vapautta ja valintoja sekä omistusoikeutta, sosialismi tavoitteli hyvinvointia

³³ Heikkinen Sakari, Tiihonen Seppo (2010): Valtionrakentaja. Valtiovarainministeriön historia 1. Edita, Helsinki; Heikkinen Sakari, Tiihonen Seppo (2010a): Kriisinselvittäjä. Valtiovarainministeriön historia 2. Edita, Helsinki; Heikkinen Sakari, Tiihonen Seppo (2010b): Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3, Edita, Helsinki; Kuusterä, Tarkka (2012).

³⁴ Koroma Johannes (2015): Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden keskusliiton historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

³⁵ Pekkarinen Jukka, Vartiainen Juhana (1993): Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY, Helsinki; Kiander Jaakko, Vartia Pentti (1998): Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Sarja B 143, Taloustieto Oy, Helsinki.

³⁶ Desai Meghnad (2008): Marxin kosto. Kapitalismin uusi nousu ja valtiokeskeisen sosialismin kuolema. Gaudeamus Helsinki University Press.

³⁷ Schwarzmantel John (1998): The Age of Ideology. Political ideologies from the American revolution to post-modern times. McMillan Press, London.

työväenluokan aseman parantamisella sekä kollektiivisella tuotantovälineiden omistamisella ja valtion ohjauksella. Schwarzmantelin mukaan sosialismi ja sosialidemokratia kesyttivät kapitalismin, ja auttoivat sitä loppujen lopuksi kehittymään ja säilymään.³⁸

Tutkin kuinka kokoomus ja SDP kesyttivät suomalaisen kapitalismin hillityksi markkinataloudeksi. Puolueiden sisäistä kehitystä kuvaavista aikalaismuistelmista Pentti Sillantauksen *Yöpakkasista jäättenlähtöön* ja Juhani Kivelän kirjoittama *Kronikka Arkadia-klubin vaiheista* täydentävät julkaisemattomista lähteistä ja lehdistöstä saatuja tietoja ja näkökulmia. SDP:n talouspolitiikasta kertovia muistelmia ja kirjoituksia on julkaistu lukuisia. Talouspolitiikan kannalta eniten saa irti Pekka Korpisen, Mauno Koiviston ja Paavo Lipposen tuotannosta. Muistelmia ja haastatteluja olen käyttänyt alkuperäisten asiakirjalähteiden tukena. Alkuperäislähteiden sisältämiä tietoja olen verrannut lehtihaastatteluihin, artikkeleihin, kolumneihin, pääkirjoituksiin ja puoluejohdon sekä ministerien julkisiin puheisiin. Näin olen pyrkinyt asettamaan puheet ja teot aikansa viitekehykseen.

Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittista lähentymistä ja hallitusyhteistyötä 1980-luvulla ei ole aikaisemmin tutkittu. Tähänastinen tutkimus on keskittynyt yleiseen talouspolitiikkaan, hallituksen tavoitteiden toteutumiseen tai puolueiden omaan historiaan. Sen sijaan hallituspuolueiden väliset talouspoliittiset erot ja yhtäläisyydet sekä puolueiden sisäiset linjaukset suhteessa kilpailijoihin ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Kuinka pitkälle kokoomus oli valmis joustamaan ideologisista tavoitteistaan päästäkseen kahden vuosikymmentä kestäneen oppositiokauden jälkeen paraatiovesta hallitukseen? Kuinka vaikeaksi sosialidemokraatit kokivat mahdollisen yhteistyön aatteiltaan vastakkaisen puolueen kanssa? Hyväksyivätkö puolueet talouspolitiikassaan uusliberalistisen suuntauksen, vai tavoiteltiinko säännellympää markkinatalousmallia, hillittyä markkinataloutta?

³⁸ Ibid. 68–69, 108–109.

Etsin vastausta näihin kysymyksiin ennen kaikkea puolueiden sisäisistä keskusteluista, joissa tärkeintä aineistoa ovat puolue-elinten pöytäkirjat. SDP:n puolue toimikunnan keskustelupöytäkirjat avaavat yksityiskohtaisen näkymän sosialidemokraattien sisäiseen kädenvääntöön puolueen suunnasta. Haen tutkimuksellani täydentävää tulkintaa Outisen osittain samasta aineistosta tekemiin johtopäätöksiin.

Kokoomus ei ole tallettanut sisäisiä keskustelujaan vastaavalla tarkkuudella kuin SDP, mutta puoluehallituksen ja -valtuuston sekä molempien puolueiden eduskuntaryhmien pöytäkirjat kertovat talouspolitiikan ristiriidoista ja päätöksenteon tuskasta. Eduskunnan suuressa salissa käydyt keskustelut tärkeimmistä lakiuudistuksista täydentävät kansanedustajien ja puoluejohdon näkemyksiä.

Ministerien henkilökohtaisista arkistoista olen käyttänyt Ilkka Suomisen ja Harri Holkerin Porvarillisen Työn Arkistolle sekä Matti Louekosken Työväen Arkistolle luovuttamia aineistoja. Harri Holkerin kirjeenvaihtoa, puheita ja lehtileikkeitä on lisäksi ollut käytettävissä Kansallisarkistossa. Työväen Arkistossa säilytettävästä Kalevi Sorsan kokoelmasta lähteinä on käytetty puheita, haastatteluja ja lehtileikkeitä.

Julkaistuista lähteistä keskeisiä ovat puolueohjelmat ja kannanotot, aiemmat tutkimukset ja aikalaiskirjallisuus. Lehtiartikkelit, haastattelut ja puheet täydentävät ja taustoittavat alkuperäislähteitä. Tutkimuksen yhtenä tehtävänä on arvioida julkilausuttujen ja sisäisissä keskusteluissa esitettyjen näkemysten, vaatimusten ja toiveiden suhdetta. Skinnerin metodia noudattaen poliitikkojen puheita on analysoitava oman aikansa kontekstissa. Sanoja ja tekoja ei voi arvioida tämän päivän tiedoilla, vaan tutkijan on päästävä tutkimuskohteen ajatusmaailmaan ja ympäristöön kiinni. Erityisesti media-analyysissa on otettava huomioon, että poliitikot käyttävät lehdistöä välikappaleena tavoitteidensa edistämiseen ja pyrkiessään ohjaamaan puoluetta tai äänestäjiä haluamaansa suuntaan. Puolueilla oli 1980-luvulla vielä omat äänenkannattajansa, joista pystyi lukemaan puolueen virallisen linjan. Puolueen sisäisissä keskusteluissa asioiden käsittelyllä oli usein eri tarkoitus kuin julkisuudessa.

Lehtiartikkelit, haastattelut ja pääkirjoitukset olen valinnut tärkeimpien lakiuudistusten käsittelyajankohdan sekä henkilökohtaisista arkistoista löytyneiden viittausten ja tutkimuskohteena olevista aiheista talletettujen lehtileikkeiden perusteella. Lisäksi olen käyttänyt Yleisradion laajaa ja hyvin järjestettyä uutisarkistoa. Eri arkistoista löytyneitä lehtileikkeitä on satoja 1970-luvun lopulta tutkimusjakson päättymiseen. Niistä käy ilmi, millaista näkökulmaa, retoriikkaa ja tavoitteita poliittiset johtajat äänestäjilleen tarjoilivat. Tutkimusta varten tein muutaman taustahaastattelun, joilla tarkensin viitekehystä, tutkimuksen rakennetta ja kysymyksenasettelua.

Tutkimuskohteena olevalla ajanjaksolla ja sitä edeltävällä vuosikymmenellä Suomessa tapahtui suuria yhteiskunta- ja elinkeinorakenteeseen vaikuttaneita muutoksia kuten kaupungistumisen kiihtyminen, öljykriisit, EEC-sopimus, idänkaupan romahtaminen ja rahoitusmarkkinoiden vapautuminen. Keskiluokan kasvu lisäsi äänestäjien liikkuvuutta, mikä horjutti perinteisten valtapuolueiden asemaa Euroopassa. Miten muutokset vaikuttivat kokoomuksen ja SDP:n talouspolitiikkaan? Sinipunahallituksen syntyhistoria vaatii täydennystä, koska kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittista keskustelua ja linjanvetoja ei ole aiemmin vertailtu.

Pyrin osoittamaan, miksi ja miten SDP hyväksyi markkinatalouden talouspolitiikkansa lähtökohdaksi, ja kuinka se edisti yhteistyötä kokoomuksen kanssa. Samaan aikaan tarkastelen kokoomuksen siirtymistä kansankapitalismista ja konservatismista keskustaoikeistoon. Kuvaan syitä, jotka vähitellen johtivat oikeistoporvareiden ja sosialismista haaveilleiden työmiesten väliseen yhteistyöhön ja talouspoliittiseen lähentymiseen.

Aloitin talouspoliittisen vertailun puolueohjelmista ja niiden taustalla vallinneista ideologisista lähtökohdista. Ohjelmajulistusten kautta on mahdollista kytkeä tutkimusajanjakson tapahtumat historialliseen kontekstiin, mikä auttaa käsittämään puoluelinjauksissa tapahtuneita muutoksia. Ohjelmien kaukotavoitteet asetan

aikakauden yleiseen viitekehykseen, johon vaikuttivat kansainvälinen talouskehitys, eurooppalaiset aatevirtaukset ja suomalaiset yhteiskunnan rakennemuutos.

Puolueiden talouspoliittisen lähentyminen alkupisteen olen asettanut Korpilammen kokoukseen 1977, jonka jälkeen SDP aloitti elinkeinoelämän vaatimuksia ja konsensusta vahvistaneen elvytysohjelmansa ja ryhtyi uudistamaan periaateohjelmaansa. Kokoomus pyrki samaan aikaan vahvistamaan ulkopoliittista uskottavuuttaan idänsuhteita tarkasti vaalineen presidentti Kekkonen silmissä ja tekemään itsestään myös sisäpoliittisesti hallituskelpoista.

Tutkimukseni päättyy vuoteen 1990, johon mennessä sinipunahallitus oli tehnyt tärkeimmät talouspoliittiset päätöksensä. Tutkin talouspolitiikan käytännön yhteistyön ja ideologioiden mahdollista yhteentörmäystä kolmen hallitusohjelmakohdan kautta. Hallituksen ensimmäinen tulikoe koskee työelämän uudistamista, jonka tavoitteena oli työntekijöiden päätöksentekoon osallistumisen ja irtisanomissuojan vahvistaminen. Osakesäästämisen edistäminen ja valtionyhtiöiden yksityistäminen muodostavat toisen asiakokonaisuuden. Kolmantena suurena hankkeena sinipunahallitus lupasi toteuttaa verotuksen kokonaisuudistuksen, jonka tavoitteena oli laajentaa veropohjaa ja saada kaikki tulot verotuksen piiriin. Hallitus karsi verovähennyksiä ja yksinkertaisti verotusta.

Suomessa palkansaajakeskiluokan ja koulutettujen naisvaltaisten alojen laajeneminen kiihtyivät 1980-luvulla, kun toimihenkilövaltaiset julkiset ja yksityiset palvelut laajenivat. Puolueuskollisuuden väheneminen avasi uusia mahdollisuuksia laajentaa kannatusta, mutta samalla kokoomus ja sosialidemokraatit yrittivät pitää kiinni perinteisistä äänestäjistään.

Keskiluokka-käsitteen sisältö on muuttunut ajan kuluessa. Barbara ja John Ehrenreich (1979) puhuivat asiantuntija-päällikkö -luokasta (*professional-managerial class*), joka piti huolta pääoman tehtävistä. John Goldthorpe (1982) kutsui keskiluokkaa palveluammattiluokaksi (*service class*), ja viime vuosina on puhuttu Richard Floridan (2002) käyttöön ottamasta luovasta luokasta (*creative*

class), joka kiinnittyy tietotalouteen.³⁹ Keskiluokka on vaikea rajata yhtenäiseksi tai selväpiirteiseksi ryhmäksi. Tässä tutkimuksessa keskiluokalla tarkoitetaan koulutettua äänestäjäkuntaa, jolle osaaminen ja ammattitaito ovat tärkeitä tekijöitä työmarkkinoilla. Kulttuurisen pääoman ja työn itsenäisyyden arvostus on korkeampi keskiluokassa kuin perinteisen työväestön keskuudessa.⁴⁰

Erittelen sekä yhteiskunnallisia että taloudellisia syitä, miksi oikeisto ja vasemmisto päätyivät kannattamaan hillittyä markkinataloutta. Hillitty markkinatalous eroaa uusliberalismista, koska se jättää paljon taloudellista säätelystä ja ohjausvaltaa valtiolle sekä työmarkkinajärjestöille. Se muistuttaa sosiaalista markkinataloutta, mutta ei korosta samalla tavalla yksilön vapautta.

Keskityn tutkimuksessa talouspolitiikkaan. Sosiaalipoliittiset ratkaisut kuten asunto- ja perhepolitiikan olen jättänyt tietoisesti käsittelemättä. Vaikka ne voidaan nähdä talouspolitiikan osana, en ole halunnut laajentaa liikaa tutkimusaluetta. Koska kyseessä on kahden puolueen suhdetta vertaileva tutkimus, nostan esiin sekä puolueiden välisiä että sisäisiä keskusteluja, joiden sisällöstä erittelen erottavia ja yhdistäviä tekijöitä. Vertaileva analyysi kohdistuu ennen kaikkea puolueohjelmiin, puoluekokouspäätöksiin, puolueiden päättävissä elimissä ja eduskunnassa käytyihin keskusteluihin sekä puoluejohtajien ja ministerien esittämiin mielipiteisiin ja julkisiin lausuntoihin.

Johdantoa seuraava toinen luku taustoittaa suomalaisen talouspolitiikan konsensusta ja korporatismia, jonka syntyhistoria ulottuu kokoomusvaikuttajien ja sosialidemokraattien aseveliyhteistyöhön välirauhan aikana. Suomelle tyypillinen koalitiopolitiikka kytkeytyy laajempaan eurooppalaiseen viitekehykseen ja konsensushakuisen talouspolitiittisen ajattelun ilmenemiseen eri puolueissa ja hallituskokoonpanoissa.

Kolmannessa luvussa vertaan puolueohjelmien tavoitetason ja käytännön talouspolitiikan välisiä eroja ennen kokoomuksen ja SDP:n lähentymisen aikaa.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Julkunen Raija (2004): Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa. Vastapaino, Tampere, 44.

Kokoomus tavoitteli kansankapitalismia ja SDP demokraattista sosialismia, mutta kansainvälinen talouskehitys yhdessä kotimaan ongelmien kanssa nousivat ihanteiden esteeksi.

Tutkimuksen neljäs luku kuvaa kokoomuksen ja SDP:n lähentymisen ensimmäistä ajanjaksoa, joka alkoi Korpilammen kokouksesta 1977. SDP otti askeleita markkinatalouden suuntaan, ja kokoomuksessa remonttimiehet rakensivat hallituskelpoista ja aiempaa sosiaalisempaa puoluetta. Keskiluokan merkitys molempien puolueiden kannatuksessa alkoi korostua.

Keskiluokan kasvu, yhteiskunnan rakennemuutos ja elintason nousu olivat porvaria ja työmiestä lähentäneitä tekijöitä, joita käsittelen tutkimuksen viidennessä luvussa. Vakaan markan politiikka ja presidentti Mauno Koivisto vaikuttivat kokoomuksen ja SDP:n yhteisen talouspolitiikan taustalla ennen sinipunan syntyä.

Arvopaperimarkkinalain tarpeellisuus nousi poliittiseen keskusteluun rahoitusmarkkinoiden vapautuessa ja pörssikaupan vilkastuessa. Kuudes luku kuvaa puolueiden asemaa ja työelämän muuttumista markkinoiden murroksessa. Pörssikauppa vilkastui, varallisuusarvot nousivat ja osakemarkkinoiden merkitys rahoituksen lähteenä kasvoi.⁴¹ Yritysten rahoitus säilyi osakesäästämisen yleistymisestä huolimatta Suomessa hyvin pankkikeskeisenä.⁴² Arvopaperimarkkinalain säätäminen loi edellytykset valtionyhtiöiden osakemyynneille ja henkilöstörahastojen perustamiselle vahvistamalla sijoittajansuojaa ja lisäämällä luottamusta markkinoiden toimintaan. Samaan aikaan työelämää uudistettiin tavalla, joka paransi työntekijöiden asemaa yrityksissä.

Tutkimuksen seitsemännessä luvussa keskityn verouudistukseen, josta muistoksi on jäänyt jokaiseen kotiin jaettu *Verotus kevenee* -esite. Verouudistus rasitti kokoomuksen ja SDP:n yhteistyötä ja synnytti sisäisiä paineita. Suurimmat esteet

⁴¹ Hyytinen Ari, Kuosa Iikka, Takalo Tuomas (2003b): Rahoitusmarkkinoiden kehitys Suomessa 1980–2002. Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/2003, 266–267.

⁴² Savolainen Eero, Taipalus Katja (2010): Yritysten rahoitusrakenteen kehitys finanssikriisin aikana. BoF Online 3/2010, 5.

verouudistuksen tielle nousivat enemmän puolueiden sisältä kuin niiden väliltä. Hallitus ei saanut eduskuntaryhmiltä täyttä tukea uudistukselle.

Kahdeksannessa luvussa kokoan tutkimuksen johtopäätökset ja arvioin tulosten merkitystä suhteessa aiempaan tutkimukseen.

2. Konsensus ja korporatismi sotien jälkeisessä poliittisessa järjestelmässä

2.1. Yhteistyötä asevelihengessä

Vuoden 1918 sisällissota sekä talvi- ja jatkosota muokkasivat suomalaista puolue-elämää. Aseveliliike ja kommunistien vahva asema heti sotien jälkeen lähensivät kokoomusta ja sosialidemokraatteja. Kommunismista tuli yhteinen vihollinen, vaikka SDP oli mukana kansanrintamahallituksessa maalaisliiton ja SKDL:n kanssa 1945–1948. Seuraavan kerran SDP ja SKDL mahtuivat samaan hallitukseen vasta 1966.

Kansanrintamakaudella SDP ja kommunistit kävivät kiivasta taistelua työpaikoilla ja ammattiyhdistysliikkeessä. SDP oli aloittanut syksyllä 1946 kommunisteja vastaan suunnatun *”Taisteleva sosialidemokratia”* -kampanjan. Taistelu viittasi SDP:n aiempiin taisteluihin tsaarinvaltaa, porvareita ja fasisteja vastaan. Tärkeä osa kampanjaa oli julkinen propaganda. Kommunisteja vastaan suunnatut lentolehtiset julistivat *”Jo riittää: hinnankorotukset, valhelupaukset, mielipideterrori, pakkodemokratia. Vain järjestys turvaa tulevaisuuden.”* Samalla äänestäjiä kehoitettiin liittymään sosialidemokraattiseen puolueeseen. Kampanja auttoi sosialidemokraatteja saamaan enemmistön SAK:n edustajakokouksessa 1947.⁴³

Kiistat ammattiyhdistysliikkeen sisällä kärjistyivät, kun SKDL kärsi vaalitappion heinäkuun 1948 eduskuntavaaleissa, ja K. A. Fagerholm muodosti sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen. Ennen vaaleja SDP:n Emil Skog oli pelotellut äänestäjiä Tšekkoslovakian tiellä ja kommunistien pyrkimyksillä tehdä Suomesta yhden puolueen diktatuuri Itä-Euroopan kansandemokratioiden tapaan. SDP sai vaalitoimintaansa rahoitusta Yhdysvalloista.⁴⁴ Kommunistit suuntasivat toimintansa SDP:n vähemmistöhallitusta vastaan ja kannustivat jäseniään lakkoihin.

⁴³ Soikkanen Hannu (1991): Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952. Kirjapaino, Vaasa, 192–193, 195. Mickelsson Rauli (2007): Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä, Vastapaino, Tampere, 144–145; Mickelsson Rauli (2015): Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan. Vastapaino, Tampere, 134.

⁴⁴ Majander Mikko (2007): Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954. Otava, Helsinki, 68.

Arabian tehtailta Helsingistä syksyllä alkanut lakkoalto laajeni seuraavana kesänä Kemin mellakoiksi.⁴⁵

Suomalainen puoluejako syntyi porvaristosta, työväestöstä ja maalaisista. Riidat repivät puolueita ulkoa ja sisältä, mutta SDP, SKDL ja maalaisliitto-keskustapuolue muodostivat kolmen suurimman ryhmän 1970-luvun alkuun saakka.⁴⁶ Sen jälkeen kokoomus nousi suurimmaksi porvaripuolueeksi lähelle SDP:n kannatuslukuja ja ohitti keskustapuolueen. Suomessa puoluepolitiikka ei polarisoitunut kahteen pääsuuntaukseen kuten Ruotsissa, Itävallassa ja Saksassa. Toisin kuin muualla Euroopassa agraaripuolue maalaisliitto-keskusta säilytti Suomessa elinvoimansa.

Sisäpolitiikassa SDP:n asema vahvistui presidentti Kekkonen valtakauden lopulla. Kokoomus, keskustapuolue ja SKDL kilpailivat tasaisesti toiseksi suurimman eduskuntapuolueen paikasta. Kansandemokraattien kannatus kääntyi laskuun 1970-luvun lopulla. Vuoden 1983 vaaleissa kokoomus menetti kolme paikkaa, mutta vuoden 1987 vaalivoitto ja yhdeksän lisäpaikkaa nostivat ryhmän 53 kansanedustajaan. Tappiosta huolimatta SDP säilytti asemansa eduskunnan suurimpana puolueena 56 kansanedustajallaan. SKDL sai enää 16 paikkaa, ja vähemmistökommunistien perustama Demokraattinen vaihtoehto nousi eduskuntaan neljällä kansanedustajalla. Enimmillään SKDL:n ryhmässä oli 50 edustajaa vuosina 1958–62.⁴⁷

Puoluekentän pirstaleisuus, politiikan presidenttijohtoisuus ja suhteet Neuvostoliittoon vaikuttivat hallitusten lyhytikäisyyteen. Urho Kekkonen valtakaudella virkamieshallitukset olivat tavallisia. Työttömyyden kasvaessa 1975 Kekkonen nosti pääministeriksi entisen luottoministerinsä Martti Miettusen. Lapin läänin entinen maaherra Miettunen kirjoittaa muistelmissaan Kekkonen uskoneen, että päivänpolitiikasta sivuun siirtynyt konkari pystyisi ajamaan kovia toimenpiteitä, joihin ikäviä ratkaisuja ja arvostelua pelänneet puoluejohtajat eivät kykenisi.⁴⁸

⁴⁵ Bergholm Tapio (2005): Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK 1944–1956. Otava, Helsinki, 212–213, 236.

⁴⁶ Liitteet, kuvio 1, Puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa 1945–1987.

⁴⁷ Liitteet, kuvio 2, Puolueiden paikkajako eduskuntavaaleissa 1945–1987.

⁴⁸ Miettunen Martti (1983): Näinhän se oli. Weilin+Göös, Helsinki, 234.

Vuosina 1974–79 öljyn hinta kymmenkertaistui, mikä johti maailmanlaajuiseen inflaatioon ja lamaan. Vasemmistopuolueet irtautuivat hallituksesta, ja Miettunen jatkoi uuden vähemmistöhallituksen johdossa. SDP palasi valtaan, kun presidentti nimitti Kalevi Sorsan toisen hallituksen toukokuussa 1977 sen jälkeen, kun markka oli devalvoitu. Hallitus piti tärkeimpinä tehtävinään tuotannon elvyttämistä ja työttömyyden vähentämistä. Se halusi edistää luottamuksellista ja rakentavaa yhteistyötä työmarkkina- ja muiden etujärjestöjen kanssa.⁴⁹

Sorsan hallitus haki elvytysohjelmalleen laajaa yhteiskunnallista tukea järjestämällä Korpilammen kongressihotellissa päättäjien talousseminaarin. Tavoitteena oli sopia tulo- ja talouspolitiikan päälinjoista hallituksen ja etujärjestöjen kesken ja vakauttaa talous ilman devalvaatioita. SDP oli pohjustanut Korpilammen konsensusta tapaamalla teollisuuden ja työnantajien etuja ajaneen Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) edustajia.

EVA:n perustajiin kuulunut rintamaveteraani, kokoomusvaikuttaja, entinen ministeri ja Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki edisti sosialidemokraattisten aseveljien⁵⁰ kanssa työeläkejärjestelmän, keskitetyn tulopoliitiikan ja hyvinvointivaltion syntyä 1960-luvulla.⁵¹ Kokoomuksessa ei silloin puhuttu hyvinvointivaltion luomisesta, vaan kansakunnan vaurauden ja hyvinvoinnin lisäämisestä ennen kaikkea yksityisen yrittäjyyden, omistajuuden ja

⁴⁹ Pääministeri Kalevi Sorsan toisen hallituksen ohjelma 15.5.1977.

⁵⁰ Suomen Aseveljien Liitto perustettiin elokuussa 1940. Liiton tavoitteena oli ylläpitää yhteiskuntaryhmien yksimielisyyttä, yhtenäisyyttä ja puolustustahtoa. Aseveliliiikkeeseen kuului tunnettuja sosialidemokraatteja kuten Väinö Leskinen, Unto Varjonen, Penna Tervo, Yrjö Kilpeläinen ja Emil Skog. Kokoomuksesta mukana olivat Hetemäen lisäksi Arvo Salminen, Jussi Saukkonen, Jussi Lappi-Seppälä, Mikko Asunta ja Lauri Järvi. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK) ja STK olivat puoli vuotta aiemmin sopineet asevelihengessä neuvottelusuhteiden luomisesta. SAK:n ja STK:n antama yhteinen julkilausuma, tammikuun kihlaus, tunnusti molempien etujärjestöjen neuvotteluaseman työmarkkinoilla. Keskusjärjestöjen aseman vahvistuminen loi pohjan tuleville tulopoliittisille kokonaisratkaisuille. Hallitus lakkautti aseveliliiton 25.1.1945, kun valvontakomissio oli jättänyt asiaa koskevan nootin. Neuvostoliitto piti liiton toimintaa välirauhansopimuksen vastaisena. Kokoomuksen ja SDP:n välistä asevelihenkeä liiton lakkauttaminen ei lumaannuttanut; Hyvämäki Lauri (1978): Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen, Valtioneuvoston historia 1917–1966 II, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 253.

⁵¹ Smolander Jyrki (2000): Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”. Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 302–303; Koivisto Jukka (2006): Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä. Edita, Helsinki,), 279–283; EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson otti Suomessa ensimmäisenä käyttöön termin konsensus.

markkinatalouden keinoin. Vuoden 1966 toimintaohjelmassaan kokoomus muistutti, että mitä useammalla perheellä oli oma asunto, auto, televisio, jääkaappi, pesukone, ompelukone ja puhelin sekä ammatissa tarvittavat työvälineet, sitä useampi koti olisi osallisena kansankapitalistisessa hyvinvointijärjestelmässä.⁵²

Palkansaajat ja työnantajat kehittivät yhdessä suomalaista eläkejärjestelmää ja sosiaaliturvaa, mitä on pidetty yhtenä keinona kohti kansallista eheyttämistä. Eläkejärjestelmän arkkitehti Teivo Pentikäinen korosti asevelihengen ja modernien työmarkkinajohtajien merkitystä työeläkelakien säätämisessä ja sosiaaliturvan vahvistumisessa. Kokoomus tuki SDP:n ajamaa vuonna 1961 voimaan tullutta työeläkelakiuudistusta, mutta pelkästä asevelihengestä ei ollut kyse. Työnantajia huolestuttivat uuden eläkejärjestelmän vaikutukset työvoiman liikkuvuuteen ja yritysten omien eläkesäätiöiden asemaan. Vuorineuvosporras Wärtsilän pääjohtajan Wilhelm Wahlforssin johdolla pelkäsi eläkelakien helpottavan liikaa ammattimiesten ja toimihenkilöiden siirtymistä yrityksestä toiseen.⁵³

SDP ja ammattiyhdistysliike olivat vaatineet lakiin perustuvaa pakollista eläketurvaa, mutta työnantajat vetosivat vapaaehtoisuuteen. STK muutti kantaansa, kun työeläkevarojen hallinta annettiin yksityisille eläkeyhtiöille ja säätiöille valtiollisen keskuskassan sijasta. Kokoomus ja SDP löysivät eläkeuudistuksen suurissa kysymyksissä yhteisymmärryksen ilman suuria kiistoja. Kokoomukselle uudistus kelpasi, sillä yksityisiin vakuutusyhtiöihin rahastoitavat työeläkkeet toivat uudistukseen riittävästi oman vastuun periaatetta vastapainona ”huoltovaltiolle”.⁵⁴

⁵² Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma: Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, 28.9.1966.

⁵³ Hannikainen Matti, Vauhkonen Jussi (2012): Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1343 / Tieto. Karisto, Helsinki, 80–81; Vauhkonen Jussi (2004): Työnantajaperiaatteita vahtimassa. Työnantajat ja eläkepolitiikka Suomessa työvänevakuutuksesta työeläkkeeseen. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto, 69, 75.

⁵⁴ Hannikainen, Vauhkonen (2012), 86; Bergholm Tapio (2007): Sopimusyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan, SAK 1956–1969. Otava, Helsinki, 158; Saari Juho (2006): Suomalainen konsensus. Korpilampi (1977) käännekohtana. Yhteiskuntapolitiikka 75:5, 314–315; Koivisto (2006), 151.

2.2. Konflikteista kompromisseihin

Valtakunnansovittelija Keijo Liinamaan johdolla maaliskuussa 1968 solmittu tulopoliittinen kokonaisratkaisu oli ensimmäinen konsensushakuisen korporatistimin ilmentymä Suomessa. Laaja työmarkkinasopimus yhdisti työntekijöiden ja työnantajien sekä valtiovallan etuja ja tavoitteita. Yhteisellä sovittelulla ja yhteisymmärryksellä, konsensuksella, pyrittiin irtautumaan konflikteista ja synnyttämään kompromisseja. Korporatismi merkitsee etujärjestöjen vallan kasvua suhteessa parlamentaariseen päätöksentekoon. Korporatistimissa valtio ohjaa ja sovittelee.

Suomalaista korporatismia ovat leimanneet maan pieni koko, myöhäinen teollistuminen ja teollisuuden yksipuolinen rakenne, mikä on antanut etujärjestöille vahvan aseman konfliktien sovittelussa ja kompromissien tekemisessä. Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen arvioivat, että korporatiivinen talouspolitiikka on vienyt valtaa poliitikoilta, jotka vaikeissa tilanteissa pakenevat vastuutaan ja siirtävät päätösvaltaa vapaaehtoisesti hallitukselta keskuspankille ja etujärjestöille.⁵⁵ Outinen toteaa esimerkiksi pääministeri Kalevi Sorsan pakoilleen vastuutaan, kun hän jätti korkosäännöstelyn purkamisen kokonaan keskuspankin huoleksi.⁵⁶

Korporatistimin ja tulopoliittisten ratkaisujen avulla pystyttiin 1970-luvun taitteessa hillitsemään ammattiyhdistysliikkeen radikaalia tai jopa vallankumouksellista liikehdintää. Pohjoismainen korporatistimin tutkimus korostaa työmarkkinaosapuolien eriäviä ja yhteneviä intressejä, jotka ovat synnyttäneet konflikteja, mutta pystyneet samalla luomaan kompromisseja ja yhteistyötä.⁵⁷ Mikko Majander arvio, että pohjoismainen perinne, presidentti J. K. Paasikivi ja sosialidemokraatit auttoivat kansallista yhtenäisyyttä korostamalla torjumaan kommunismin uhan ja erottamaan Suomen Itä-Euroopan kansandemokratioiden kehityksestä. Raija Julkusen mukaan

⁵⁵ Pekkarinen Jukka, Vartiainen Juhana (1993): Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY, Helsinki, 346-347.

⁵⁶ Outinen (2015), 168.

⁵⁷ Savtschenko (2015), 8.

Suomen voi sanoa omaksuneen konsensuskseen tähdänneen pohjoismaisen yhteiskuntamallin virallisesti Pohjoismaiden neuvoston jäsenyyden myötä 1955.⁵⁸

Valtiovallan keskeinen tavoite on turvata talouskasvu ja yhteiskuntarauha, minkä vuoksi valtio on Pohjoismaissa kytkenyt työmarkkinaosapuolet kolmikantaiseen ristiriitojen ratkaisuun ja kompromissien tekemiseen. Tapio Bergholm kuvaa kuinka valtiovalta ja työmarkkinajärjestöt eivät niinkään taistele yhteiskunnallisesta vallasta, vaan pyrkivät tekemään poliittista vaihtokauppaa, jossa molemmat osapuolet voivat saavuttaa omat taloudelliset ja sosiaaliset päämääränsä, joskus heikommin, toisinaan paremmin.⁵⁹

Konsensusmakuinen ja korporatistinen politiikka on ollut tyypillistä pienille eurooppalaisille monipuoluejärjestelmille kuten Pohjoismaille, joiden talous perustuu ulkomaankaupalle ja altistuu kansainvälisille suhdannevaihteluille. Teollistumista ja pienten maiden asemaa maailmankaupassa tutkinut Peter J. Katzenstein on havainnut, että korporatismi ja konsensus vauhdittivat 1980-luvun alussa pienten vientiriippuvaisten talouksien kasvua. Katzenstein määrittelee korporatistisen yhteiskunnalliseksi vapaaehtoisuuteen perustuvaksi rakenteeksi, jossa liike-elämä, ammattijärjestöt, valtio ja poliittiset puolueet ratkaisevat sovittujen pelisääntöjen mukaan talous- ja sosiaalipoliittisia ristiriitoja. Korporatistisen sisältö ja merkitys ovat vuosikymmenten saatossa muuttuneet. Korporatismi liitettiin 1930-luvun Euroopassa autoritaarisuuteen ja fasismiin, myöhemmin Japanissa ja Yhdysvalloissa se merkitsi suuryhtiöiden ja valtion etujen yhteen kietoutumista, korporatiivista kapitalismia tai valtiokapitalismia. Euroopassa siirryttiin Katzensteinin mukaan sotien jälkeen demokraattiseen korporatismiin, josta näkyi piirteitä kaikissa taloudellisesti menestyneissä pienissä eurooppalaisissa demokratioissa.⁶⁰

⁵⁸ Julkunen Raija (2007): Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Gummerus, Helsinki, 31; Majander Mikko (2004): Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosialidemokratit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. Bibliotheca Historica 88. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 91,104.

⁵⁹ Bergholm Tapio (2015): Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944–1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto, 12–13.

⁶⁰ Katzenstein Peter J. (1985): Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe. Cornell University Press, 31-32.

Korporatistien avulla pienet maat varautuivat vapautuvaan maailmankauppaan, jossa kansainvälisillä suuryhtiöillä oli vahva asema. Kansallisia etuja puolustettiin talouspolitiikalla, johon kuuluivat vakautus-, työllisyys- ja tulopolitiikka. Julkisten palvelujen ja tulonsiirtojen voimakas kasvu kuuluivat korporatiiviseen järjestelmään.⁶¹

Suomen, Ruotsin ja Itävallan korporatismia ja kilpailukykyä väitöskirjassaan tutkinut Olli Rehn käyttää demokraattisen korporatistien synonyymina uuskorporatismia, joka kuvaa etujärjestöjen vallan kasvua sotien jälkeen samaan aikaan, kun valtion ohjaava rooli ja usko keskitettyyn yhteiskunnalliseen suunnitteluun vahvistuivat. Järjestelmän valtakeskukset eivät olleet osa valtiokoneistoa, mutta eivät toimineet siitä täysin irrallaan.⁶²

Pekkarinen ja Vartiainen nimittävät suomalaista talousjärjestelmää sosiaalisesti kasvukorporatismiksi. Se tarkoittaa etujärjestöjen valtaa ohjata työehtoja ja tulonjakoa sekä kykyä painostaa hallitusta sovittamaan talous- ja sosiaalipolitiikka keskitettyjen tuloneuvottelujen tuloksiin. Pyrkimys pitää korkotasoa matalana on ollut finanssipolitiikkaa tärkeämmällä sijalla.⁶³

Johanna Rainio-Niemi on löytänyt yhtäläisyyksiä suomalaisen ja itävaltalaisen konsensuksen rakentamisesta sotien jälkeen. Molemmat maat käyttivät uuskorporatismia ja maanpuolustushenkeä vahvistanutta puolueettomuutta kansallisen eheytyksen välineinä 1950- ja 60-luvuilla. Valtiolla oli uuskorporatistisissa konsensuksen rakentajana koordinoiva ja sovitteleva rooli etujärjestöjen välissä. Talouspolitiikassa keskitetyn ohjauksen ja suunnittelun merkitys korostuivat. Rainio-Niemi määritteli Auguste Comten sanoin konsensuksen osapuolten pyrkimykseksi viedä yhteiskuntaa yhdessä eteenpäin ilman pakkovaltaa. Arend Lijphart puhuu konsensusdemokratiasta, jossa yhteiskuntaa kehitetään ilman määrääneemmistön pakkoa. Rainio-Niemi kuvaa Suomen ja Itävallan sotien jälkeistä talousjärjestelmää koordinoituksi kapitalismiksi, joka perustui yksityiseen

⁶¹ Ibid. 47-49, 54.

⁶² Rehn Olli (1996): *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States. Austria, Finland and Sweden, 1945-95.* University of Oxford., 69.

⁶³ Pekkarinen, Vartiainen (1993), 24-26, 185.

omistusoikeuteen, hintoja- ja palkkoja säätelevään sopimusjärjestelmään sekä talouspolitiikan ohjailuun.⁶⁴

Tässä tutkimuksessa konsensushakuinen korporatismi kytkeytyy kokoomuksen ja SDP:n yhteiseen talouspoliittiseen linjaan, joka erkani edellisen vuosikymmenen keskitettyyn ohjaukseen ja taloussuunnitteluun perustuneesta SDP:n ohjelmasta kohti markkinatalouden hyväksymistä. Porvaristo koki vielä 1970-luvulla kommunismin uhan todellisena, mikä vahvisti korporatismia ja SAK:n asemaa työmarkkinoilla. Siirtyminen kilpailukykyä korostavaan korporatismiin alkoi vuoden 1977 elvytyksestä ja Korpilammen kokouksesta.⁶⁵

2.3. *Blokkipolitiikka hallitsee Euroopassa*

Konsensus edellyttää poliittisten blokkirajojen henkistä ylittämistä. Eurooppalaisissa hallitusratkaisuisissa se ei ole kovin tavallista. Saksassa kristillisdemokraatit ja sosialidemokraatit ovat muodostaneet suuren koalition (Die Große Koalition) kolmesti: 1966, 2005 ja 2013. Itävallassa politiikkaa ovat hallinneet kristillisdemokraattinen kansanpuolue ja sosialidemokraatit yhdessä tai vuorovedolla. Sosialidemokraatit käyttivät valtaa koko 1970-luvun, mutta sen jälkeen muodostettiin useita koalitionhallituksia. Ruotsissa yleisin hallitus sotien jälkeen on ollut sosialidemokraattien vähemmistöhallitus.

Ruotsissa keskustelu blokkirajat ylittävästä koalitiosta vilkastui syksyn 2014 valtiopäivävaalien alla, kun sosialidemokraattien puheenjohtaja Stefan Löfven ja puoluesihteerin Carin Jämtin julkaisivat lehtikirjoituksen, jossa he ilmoittivat valmiutensa porvariyhteistyöhön.⁶⁶ Mielipidemittausten mukaan joka kolmas ruotsalainen äänestäjä olisi silloin hyväksynyt sosialidemokraattien ja maltillisen kokoomuksen yhteishallituksen.⁶⁷ Sosialidemokraattinen puolue voitti vaalit, mutta

⁶⁴ Rainio-Niemi Johanna (2008): Small State Cultures of Consensus. State Traditions and Consensus-Seeking in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland. Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.

⁶⁵ Savtschenko (2015), 247, 251–252.

⁶⁶ Dagens Nyheter (DN) 8.11.2013.

⁶⁷ Svenska Dagbladet (SvD) 29.6.2014.

blokkiperinne jatkui, kun se perusti punavihreän vähemmistöhallituksen ympäristöpuolueen kanssa.⁶⁸

Keskiluokan laajeneminen on vähentänyt puolueuskollisuutta. Liikkuvien äänestäjien määrän kasvu on tehnyt tilaa uusille puolueille ja kiristänyt kilpailua palkansaajien äänistä. Perinteinen jako porvaristoon, työläisiin ja maalaisiin on murtunut.

Peter Mair, Wolfgang C. Müller ja Fritz Plasser osoittavat, että perinteisten valtpuolueiden asema horjuu muutosten paineissa. Uudet puolueet lähentävät vastakkaisia poliittisia laitoja, kun ne lähtevät tavoittelemaan kasvua keskiryhmistä.⁶⁹ Länsi-Saksassa pääpuolueet, kristillisdemokraatit CDU/CSU (*Christlich-Demokratische Union/Christlich-Soziale Union*), sosialidemokraattinen SPD (*Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*) ja vapaat demokraatit FDP (*Freie Demokratische Partei*) hallitsivat puoluekenttää lähes sataprosenttisesti vuoteen 1983, jolloin vihreistä tuli maan ensimmäinen uusi valtiopäiväpuolue 33 vuoteen.⁷⁰

CDU:n pääsihteeri Heiner Geißler ehdotti vuoden 1987 vaalien jälkeen, että CDU määritteli itsensä keskustalaiseksi kansanpuolueeksi (Volkspartei der Mitte). Liittokansleri Kohl pelkäsi äärioikeiston kasvua ja halusi korostaa konservatiivista politiikkaa. CDU:n puoluestrategin Peter Radunskin mukaan Saksasta oli tullut mielialademokratia (Stimmungsdemokratie), jossa 40 prosenttia äänestäjistä vaihtoi puoluetta mielialan mukaan. Uudet yhteisölliset liikkeet tulisivat hänen mukaansa haastamaan vanhat puolueet, ja kansalaiset etäännyisivät politiikasta. SPD:n johdossa arvioitiin vastaavasti, että strategisesti ratkaiseva ryhmä puolueen menestykselle olivat ne 40 prosenttia, jotka eivät olleet sitoutuneet yhteenkään puolueeseen.⁷¹

Saksassa pääpuolueet vuorottelivat vallassa vähemmistöhallituksissa tai vapaiden demokraattien tuella. Osavaltioiden johdossa CDU/CSU ja SPD tekivät tiiviimpää yhteistyötä kuin liittovaltiotasolla samaan tapaan kuin kokoomus ja SDP Suomessa paikallispolitiikassa. Liittotasavallan ensimmäinen suuri koalitio syntyi 1966, kun

⁶⁸ HS 3.10.2014.

⁶⁹ Mair Peter, Müller Wolfgang C. ja Plasser Fritz toim. (2004): *Political Parties and Electoral Change. Party Responses to Electoral Markets*, SAGE, London, 92.

⁷⁰ Ibid. 90.

⁷¹ Ibid. 96.

talousihmeen isänä pidetyn Ludwig Erhardin johtama FDP:llä täydennetty kristillisdemokraattien hallitus kaatui taloudellisen taantuman seurauksena. Sosialidemokraatit lähtivät FDP:n tilalle hallitukseen. Liittokansleriksi valittiin Kurt-Georg Kiesinger kristillisdemokraattien puoluejohdon ulkopuolelta, ulkoministeriksi nimitettiin sosialidemokraatti Willy Brandt ja valtiovarainministeriksi hänen puoluetoverinsa Karl Schiller.⁷²

Socialidemokraatit halusivat 17 vuoden oppositiokauden jälkeen näyttää Saksan keskiluokalle, että puolue pystyy kelpolliseen talouspolitiikkaan ja osaa ”*käsitellä rahaa*”.⁷³ SPD:n johtoasema kesti vuoteen 1982, jolloin liittokansleri Helmut Schmidt äänestettiin sivuun kehnon talouspolitiikan vuoksi ja liittokansleriksi nousi kristillisdemokraatti Helmut Kohl. Hänen johdollaan puolue voitti neljät vaalit ennen SPD:n Gerhard Schröderin valtakautta. Saksassa blokkirajojen ylittäminen on ollut harvinaista ja hallitukset pitkäikäisiä. Ensimmäinen liittokansleri Konrad Adenauer pysyi vallassa 13 vuotta, Helmut Schmidin kausi kesti kahdeksan ja Helmut Kohlin 16 vuotta.⁷⁴

Itävallassa maata ovat hallinneet kristillisdemokraattinen kansanpuolue (ÖVP, Österreichische Volkspartei) ja sosialidemokraatit (SPÖ, Sozialdemokratische Partei Österreichs). Sotien jälkeisinä jälleenrakennusvuosina puolueet mahtuivat samaan hallitukseen, mutta 1970-luku oli SPÖ:n valtakautta. Ensimmäinen uudenajan suuri koalitio syntyi vasta vuonna 1987, kun vihreät ja vapauspuolue FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs) olivat lisänneet kannatustaan.⁷⁵

Ruotsissa tyypillisin hallitus on ollut sosialidemokraattien johtama enemmistö- tai vähemmistöhallitus. Ruotsin poliittinen kenttä on viime vuosia lukuun ottamatta ollut kahtiajakautunut. SDP on muodostanut sosialistiblokin, porvariblokkiin ovat kuuluneet maltillinen kokoomus, keskusta ja liberaalinen kansanpuolue. Sosialidemokraattien asema suurimpana puolueena on ollut uhattuna vasta viime

⁷² Langenbacher Eric (2006): *Launching the Grand Coalition. The 2005 Bundestag Elections and the Future of German Politics*. Berghahn Books, New York, 21; Glaessner, Gert-Joachim (2005): *German Democracy from Post-World War II to the Present Day*. Berg, Oxford, 98.

⁷³ Langenbacher (2006), 51.

⁷⁴ Glaessner (2005), 91.

⁷⁵ Ibid. 86.

vuosina. Ruotsissa puolueiden sidokset eturyhmiin ovat perinteisesti olleet vahvat ja puolueet ovat säilyttäneet yhtenäisyytensä paremmin kuin Suomessa. Suomessa puoluekannatuksen ja eturyhmien väliset jakolinjat ovat sekoittuneet enemmän kuin Ruotsissa.⁷⁶

Torsten Svenssonin mukaan Ruotsin sosialidemokraatit onnistuivat strategiassa, jolla se laajensi kannatustaan työväenliikkeen ulkopuolelle. Ammattiliittojen sosialidemokratisointi alkoi jo 1900-luvun alussa, kun puolueen ja ammattiliiton jäsenyys kytkettiin yhteen. Sosialismin sijasta äänestäjille myytiin tasa-arvoa ja hyvinvointia. Per-Albin Hansson loi 1920-luvulla käsitteen kansankodista ja vei sosialidemokratiaa teollisuuskaupungeista maaseudulle. Kun työvoima siirtyi maalta kaupunkeihin ja tehtaista palveluihin, SDP suuntasi strategiansa keskiluokan palkansaajiin. Palkansaajastrategia korosti työväestön ja palkansaajien yhteisiä etuja hyvinvointivaltion rakentamisessa ja luokkaerojen tasaamisessa. Strategiassa keskeistä olivat eläkejärjestelmään, terveydenhuoltoon ja asuntopolitiikkaan liittyneet uudistukset.⁷⁷

Ruotsalaisen hyvinvointivaltion malli perustui sosialidemokraattien kykyyn saada keskiluokka mukaan sen kehittämiseen. Tulonsiirrot laajenivat ja koskivat kaikkia. Gøsta Esping-Andersenin mukaan sosialidemokraattien suurin haaste oli sovittaa yhteen työväenluokan ja toimihenkilöiden vaatimukset ilman, että perinteisestä solidaarisuusajattelusta jouduttiin tinkimään. Julkisten palvelujen kasvu ja uudet työpaikat vahvistivat keskiluokkaa, joka sitoutui valtioon ja sosialidemokratiaan ilman kaipuuta markkinatalouteen.⁷⁸

Suomessa keskiluokka pyrki erottautumaan porvareista, työläisistä ja maalaisista sotien jälkeen omaksi ryhmäkseen. Vuonna 1949 suunniteltiin oman puolueen perustamista nimellä ”*Itsenäinen Keskiluokka*”. Ryhmästä kehittyi Suomen

⁷⁶ Bergman Torbjörn (2000): Sweden – When Minority Cabinets are the Rule and Majority Coalitions the Exception, teoksessa Müller Wolfgang C., Strøm Kaare, toim. (2000): Coalition Governments in Western Europe. Oxford University Press, 192-193.

⁷⁷ Svensson Torsten (1994): Socialdemokratins dominans. En studie av den svenska socialdemokratins partistrategi. Uppsala Universitet, 308–311.

⁷⁸ Esping-Andersen Gøsta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, 31.

Kansanpuolue, joka yhdisti keskiluokkaisuuden ja liberalismiin. Sotavuosien jälkeinen elintarvikepula ja säännöstely nostivat pintaan myös maataloustuottajien ja kuluttajien väliset ristiriidat, jotka kiristivät maalaisliiton ja SDP:n välejä ja vaikuttivat osaltaan SDP:n hajaannukseen 1950-luvun lopulla.⁷⁹

Kansanpuolue kilpaili kokoomuksen kanssa, kuten edistyspuolue ennen sitä. Edistyspuolueen ohjelma oli melko liberaali, ja talouspolitiikassa se tukeutui klassiseen liberalismiin, jossa valtion tärkeimpiä tehtäviä olivat järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito sekä rahan arvon vakaus.⁸⁰ Edistyspuolueen toiminta kuihtui vuoteen 1951 tultaessa ja jatkui kansanpuolueen alla. Osa vanhoista edistyspuoluelaisista koki kansanpuolueen liian keskiluokkaiseksi ja perusti rinnalle aitoliberaalisena pitämänsä Vapaamielisten Liiton. Puolueet yhdistyivät 1965 perustetun Liberaalisen kansanpuolueen alla. LKP toimi vuosina 1982–86 keskustapuolueen jäsenjärjestönä, eikä itsenäiseksi palattuaan pystynyt enää kasvattamaan suosiotaan.⁸¹

Kokoomukselle keskiluokka tarkoitti 1950-luvulla porvarillista sivistyneistöä ja lukeneistoa, eikä kamppailua keskiluokan äänistä ollut varaa hävitä. Puolueen johdossa pelättiin keskiluokan siirtymistä Kansanpuoleen riveihin, kun taas nuoret pitivät uhkana keskiluokan edustajien liukumista vasemmalle SDP:n kannattajiksi. Kokoomuksen vetovoimaa heikensi mielikuva suurkapitalismin suosimisesta. Sen häivyttämiseksi nuori sukupolvi vaati laajaa sosiaalista ohjelmaa ja sitä tukevaa yleispropaganda- ja valistustoimintaa. Itsenäisen Keskiluokan kokoomus yritti aluksi vaieta ja banalisoida kuoliaaksi, ennen kuin liberaalisti ajattelevan keskiluokan poliittinen merkitys alkoi kunnolla valjeta.⁸²

Puolueet eivät enää noudata ideologista tai ryhmäperusteista jakoa. Suunnittelu- ja sääntelytalouden vaihtuminen kilpailutaloudeksi rikkoi puolueleirien rajat. Puolueet suuntaavat viestinsä uusille kohderyhmille kuten nuorille, opiskelijoille, työikäisille tai eläkeläisille. Poliittiset rintamalinjat syntyvät yhä useammin puolueiden sisälle,

⁷⁹ Mickelsson (2015), 137.

⁸⁰ Ibid. 100.

⁸¹ Ibid. 128–129, 239.

⁸² Vares (2008), 184–185.

mikä hämärtää perinteistä ideologista jaottelua oikeistoon, vasemmistoon ja keskustaan. Rauli Mickelsson arvioi, että areenapuolueet ovat muuttuneet media- ja markkinapuolueiksi ja menettäneet asemansa oman leirinsä ytimenä, kun leirit niiden ympäriltä ovat purkautuneet. Sosiaaliset verkostot ovat epäpolitisoituneet, ja ihmisten välisiä yhteyksiä pitävät yllä muut tekijät kuin luokkaidentiteetit.⁸³

Luokka- tai leiri-identiteettien rapautuminen, ideologioiden merkityksen väheneminen ja työväestön porvarillistuminen ovat merkinneet puolueiden uudelleenorientoitumista hyvinvointiyhteiskuntaan koko Länsi-Euroopassa. Hyvinvointivaltiota on alettu pitää sosioekonomisia painostusryhmiä edustavien tahojen taistelukenttänä. Hyvinvointivaltion laajentamisesta on siirrytty sen kaventamiseen. Palveluiden laajentamisvaiheessa aina 1970-luvun puoliväliin puolueet toteuttivat äänestäjille mieleisiä uudistuksia, mutta talouskasvun hidastuessa jakopolitiikasta siirryttiin leikkauspolitiikkaan.⁸⁴ Yksi syy säästöpolitiikkaan on ollut verotuksen kiristyminen. OECD-maissa kokonaisveroaste nousi vuosina 1960–1980 keskimäärin 75 prosenttia, Pohjoismaissa verorasitus kaksinkertaistui.⁸⁵

Suomessa työväenluokan ja toimihenkilöiden yhteinen identiteetti ei syntynyt yhtä helposti kuin Ruotsissa. Työntekijöiden osallistumisjärjestelmiä kuten tuotantokomiteoita koskeva lainsäädäntö jakoi palkansaajat työntekijöihin ja toimihenkilöihin 1940-luvulta alkaen. Pauli Kettusen mukaan jako merkitsi leiri-ideologiaan perustuvan erottelun vahvistamista, mutta toisaalta se loi uudenlaista mielikuvaa aiempaa yhdenmukaisemmasta palkkatyöllä elävästä palkansaaja- ja henkilöstöryhmästä. Palkansaajuutta oli silti vaikea mieltää työväenliikettä ylläpitäväksi voimaksi samaan tapaan kuin Ruotsissa. Palveluammattien voimakas kasvu ja yhteiskunnan toimihenkilöistymisen loivensivat perinteistä työväenliikkeen ja työnantajien välistä vastakkainasettelua 1980-luvulla. Sen jälkeen leiri-ideologiaan perustuva osapuolten hahmottaminen on käynyt vaikeaksi.⁸⁶

⁸³ Mickelsson (2015), 237-240; Martikainen, Yrjönen (1991), 11-13.

⁸⁴ Korpi Walter, Palme Joakim (2003): New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975-95. *The American Political Science Review*, Vol. 97, No. 3 (Aug. 2003), 425–426.

⁸⁵ Ibid. 430.

⁸⁶ Kettunen Pauli (2001): Kansallinen työ. Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta. Yliopistopaino, Helsinki, 143, 157.

Eniten yhteiskunnan rakennemuutoksesta ja keskiluokkaistumisesta ennen 1980-luvun loppua hyötyi kokoomus. Sen kannatus uusien ammatti- ja elinkeinoryhmien parissa kasvoi. Liberaalisen puolueen kuihtuminen edesauttoi kokoomuksen kasvua. SDP puolestaan pystyi säilyttämään kannatuksensa vakaana erityisesti suurilla teollisuuspaikkakunnilla. Sosialidemokraatit hyötyivät kommunistien kannatuksen vähenemisestä.⁸⁷

Puolueohjelmien ja lakialoitteiden suhdetta puolueiden kannattajakuntaan tutkineen Paavo Niskasen mukaan puolueohjelmat ovat samankaltaistuneet, ja puolueet ovat muuttuneet luokkapuolueista yleispuolueiksi. Siitä huolimatta ideologiset erot ovat säilyneet. Sekä ohjelmissa että käytännön toiminnassa puolueet pyrkivät edelleen jossain määrin toteuttamaan perinteisiä luokkaetuja. Vähiten äänestäjien yhteisetua ja eniten työväestön luokkaetua on ohjelmissaan korostanut SDP. Vasemmiston orientaatio työväestön luokkaetuihin on siitä huolimatta vähentynyt ja vetoaminen yrittäjiin ja keskiluokkaan lisääntynyt. SKDL:n ja vasemmistoliiton ohjelmien yleispuolueluonne on Niskasen mukaan ollut sosialidemokraatteja, kokoomusta, keskustaa ja ruotsalaista kansanpuoluetta voimakkaampi.⁸⁸

Lakialoitteiden tekemisessä kokoomus ja keskusta ovat muita puolueita vahvemmin painottaneet porvariston etuja. Kokoomuksen lakialoitteissa on korostunut talous, sosialidemokraateilla sosiaaliturva.⁸⁹

2.4. Talouspolitiikka erottaa puolueet toisistaan

Eurooppalaisia hallituskokoonpanoja tutkineet Ian Budge ja Hans Keman ovat havainneet, että suurimmat riidat syntyvät talous- ja sosiaalipolitiikasta. Vasemmisto pitää julkisten palvelujen kehittämistä oikeistopuolueita tärkeämpänä tavoitteena. Oikeisto pyrkii muita määrätietoisemmin alentamaan veroja ja leikkaamaan julkisia menoja. Sosialidemokraatit korostavat työllisyyttä ja valtion ohjaavaa roolia

⁸⁷ Martikainen, Yrjönen (1991), 67, 102–103, 114–115.

⁸⁸ Niskanen Paavo (2008): Puolueet luokkaetujen vaalijoina Suomen eduskunnassa 1960-luvulta 1990-luvulle. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, 136.

⁸⁹ Ibid. 303–305.

taloudessa. Oikeistopuolueiden talouspolitiikkaa hallitsevat rahapolitiikka ja yksityistäminen. Budge ja Keman ovat havainneet talouspolitiikassa neljä päälinjaa:

1. *Keynesiläinen talouspolitiikka* korostaa suhdannepolitiikan ja kokonaiskysynnän tärkeyttä. Laskusuhdanteessa keinovalikoimaan kuuluvat julkisten menojen ja velanoton lisääminen. Keynesin mukaan korkojen lasku ei riitä kokonaiskysynnän ja työllisyyden elvyttämiseen.
2. *Tarjontavetoisella kasvupolitiikalla* yritetään lisätä työn tarjontaa ja tuottavuutta. Keinoina käytetään verokevennyksiä ja julkisten tukien sekä työmarkkinoiden sääntelyn vähentämistä.
3. *Monetaristinen talouspolitiikka* pitää ensisijaisena rahan määrän säätelyä ja inflaation hillitsemistä korkoja ohjaavalla rahapolitiikalla.
4. *Uusliberalistinen politiikka* tähtää talouskasvuun vähentämällä sääntelyä ja valtion roolia taloudessa. Markkinoiden toimintaa pyritään tehostamaan keventämällä verotusta, leikkaamalla julkisia menoja, lisäämällä työmarkkinajoustoja ja yksityistämällä julkisia palveluja.

Sosialidemokraatit ovat perinteisesti kannattaneet täystyöllisyyteen tähdännyttä keynesiläistä talouspolitiikkaa, jonka on perustunut julkisten menojen lisäämiseen laskusuhdanteessa. Oikeistopuolueet ovat pyrkineet yleensä jarruttamaan julkisten menojen kasvua. Koalitionhallituksissa linjat lähentyvät, kun kompromisseja on pakko tehdä.⁹⁰

Suomalainen konsensus ja monen tasavahvan puolueen kilpailu ovat estäneet puhdasoppisen talouspolitiikan noudattamisen. Eduskunnan määräenemmistösäädökset ovat lisäksi kaventaneet hallitusten liikkumavapautta. Lakiehdotusten lepäämäänjättämismahdollisuuksia kaventanut laki tuli voimaan syksyllä 1992. Silloin verolakien käsittelyjärjestystä yksinkertaistettiin. Hallitus halusi, ettei kolmasosan vähemmistö eli 67 kansanedustajaa, voisi viivyttää säästölakien hyväksymistä. Uudistus toteutettiin poistamalla valtiopäiväjärjestyksestä

⁹⁰ Budge Ian ja Keman Hans (1993): *Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. Oxford University Press. 137, 148, 157–158.

lähes kaikki lepäämäänjättämistä ja verolakien säätämisyjärjestystä koskevat säännökset.⁹¹

Suomalaisessa järjestelmässä politiikan suuntaa ja hallitusten kokoonpanoa on ollut vaikea ennustaa ennen vaaleja. Koalitioteoreettisesta näkökulmasta Suomen hallitusten muodostamista vuosina 1948–1999 tutkinut Mikael Åkermarck arvioi, että klassisia koalitioteorioita on ollut vaikea soveltaa Suomeen, koska hallitusneuvotteluissa ei ole ollut selvää dominoivaa puoluetta, puoluejärjestelmä on pirstoutunut ja presidentit ovat käyttäneet poikkeuksellista vaikutusvaltaa hallituksia muodostettaessa.⁹²

2.5. Talouspolitiikan suomalaiset erityispiirteet

Suomen talouspolitiikassa ovat korostuneet talouden vakauttaminen, kasvu ja täystyöllisyys, inflaation vastainen taistelu, ulkomaankaupan tasapaino sekä säästäminen ja investoinnit. Idänkaupan merkitys ja Neuvostoliiton vaikutusvalta hidastivat Suomen suuntautumista läntisille markkinoille. Tilanne alkoi muuttua vasta, kun Neuvostoliiton johtoon nousi uudistustahtoinen Mihail Gorbatsšov. Hänen politiikkansa peruspilareita olivat poliittinen avoimuus ja talouden uudistaminen, *glasnost* ja *perestroika*. Ne vauhdittivat kylmän sodan päättymistä, Saksojen yhdistymistä ja Neuvostoliiton hajoamista.

Taloukasvu ja työllisyys ovat olleet toistuvia vaaliteemoja Suomessa, mutta talouspolitiikka on pitkällä aikavälillä tarkasteltuna ollut enemmän suhdanteita vahvistavaa kuin niitä tasoittavaa. Julkisia menoja ei ole pystytty leikkaamaan nousukaudella, ja laskukaudella budjettia on jouduttu kiristämään.⁹³

Hallitusohjelmat ovat sisältäneet täystyöllisyyteen tähtäävän keynesiläisyyden piirteitä, mutta säästämisen ja taloukasvun merkitys ovat korostuneet. Suhdannepolitiikka on hallinnut elvytystä enemmän pyrkimys valtiontalouden kassatasapainoon. Korot on pyritty pitämään matalalla, jotta säästäminen

⁹¹ Laki valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta, HE 234/1991.

⁹² Åkermarck Mikael (2002): Hallituksen muodostaminen Suomessa vuosina 1948–1999. Koalitioteoreettinen näkökulma. Licensiaatintyö, Helsingin yliopisto.

⁹³ Pekkarinen, Vartiainen (1993), 133.

kanavoituisi investoinneiksi ja teollistuminen etenisi. Lyhytikäiset hallitukset johtivat talouspoliittisen vallan siirtymiseen virkamiehille ja etujärjestöille. Pekkarinen ja Vartiainen korostavat suomalaisen talouspolitiikan erikoisluonnetta, jossa kasvupyrkimykset ovat johtaneet vakauden ja työllisyyden sijasta talouden epävakauteen.⁹⁴

Suomen talouspolitiikka poikkesi sotien jälkeen muista ulkomaankauppaan suuntautuneista monipuoluejärjestelmistä kuten Ruotsista, Saksasta ja Itävallasta ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin Suomen puoluekenttä oli muita pirstaleisempi ja hallitukset lyhytikäisiä, mikä johti lyhytjänteiseen talouspolitiikkaan. Toiseksi porvarit ja sosialidemokraatit löysivät yhteisen vihollisen kommunisteista, mikä loi pohjaa yhteistyölle yli blokkirajojen. Kolmanneksi konsensus ja korporatismi mahdollistivat laajapohjaiset talous- ja työmarkkinaratkaisut, jotka vähensivät työn ja pääoman välistä vastakkainasettelua.

⁹⁴ Ibid. 186.

3. Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittiset ohjelmat

3.1. *Taistelu kommunismia vastaan*

Kokoomus oli ennen sotia leimallisesti oikeistolainen ja poliittisten vastustajien silmissä konservatiivinen puolue. Se miellettiin yhteiskunnan taloudelliseen ja sivistykselliseen eliittiin kuuluvien puolueeksi, vaikka kannatus ja jäsenet tulivat valtaosin tämän eliitin ulkopuolelta.⁹⁵ Kokoomus oli 1930-luvun isänmaallisuusliikehdintää ja kommunismin vastaista toimintaa lukuun ottamatta eduskunnan kolmanneksi suurin puolue. Isänmaallinen Kansanliike sai vuosien 1933 ja 1936 vaaleissa lähes saman verran kansanedustajia kuin kokoomus, joka jäi silloin ruotsalaista kansanpuoluetta pienemmäksi eduskuntaryhmäksi.⁹⁶

Kommunistien puoluetoinnin kieltäminen lisäsi SDP:n kannatusta. Vuosien 1936 ja 1939 vaaleissa puolue sai yli 80 kansanedustajaa.⁹⁷ Väinö Tannerin johdolla puolue tiivisti suhteitaan maalaisliittoon. Tannerin tavoitteena oli siirtää sisällissodasta periytynyttä punaisten ja valkoisten rajaa porvariston suuntaan siten, että Suomeen syntyisi voimakas porvarillinen radikaali tai vapaamielinen ryhmä, jonka kanssa sosialidemokraatit voisivat tehdä yhteistyötä ja uudistuspolitiikkaa.⁹⁸ Yhdessä maalaisliiton ja edistyspuolueen kanssa SDP muodosti A.K. Cajanderin hallituksen. Hallituskausi päättyi talvisotaan, mutta sosialidemokraattien ja maalaisliiton yhteistyö jatkui. Tanner toimi Cajanderin hallituksen valtiovarainministerinä.

Sotien jälkeen kokoomus esiintyi poliittisena vastavoimana sosialismille ja kommunismille korostamalla klassista talousliberalismia, yksilönvapautta ja kansankapitalismia. SDP puolusti työväestön oikeuksia ja sosialismia, mutta vastusti kommunismia. Kommunisteja ja sosialisteja edustanut Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) esiintyi ensimmäistä kertaa eduskuntavaaleissa 1945.

⁹⁵ Vares Vesa (1999): Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928–96. WSOY, Helsinki, 13.

⁹⁶ Eduskuntavaalien tulokset 1907–1999, Eduskunta.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Majander (2004), 217.

Kokoomuslaisen pääministerin J. K. Paasikiven tavoitteena oli kommunistien vallankumouksellisen toiminnan ehkäiseminen ja SKDL:n sitominen osaksi laillista parlamentaarista järjestelmää. Hän vaati radiopuheessa ”*uusia kasvoja*” eduskuntaan.⁹⁹

SKDL menestyi vaaleissa ja sai 49 kansanedustajaa, yhtä paljon kuin seitsemän paikkaa hävinnyt maalaisliitto. Kokoomuksen ryhmään tuli 28 kansanedustajaa. Kommunistien nousu maan alta takaisin parlamentaariseen toimintaan iski pahiten sosialidemokraatteihin, joiden paikkamäärä kutistui sotaa edeltäneistä vaaleista 35 kansanedustajalla. Puolue säilytti siitä huolimatta 50 kansanedustajallaan suurimman puolueen aseman.¹⁰⁰

Paasikiven kolmas hallitus muodostettiin kolmen suuren puolueen kesken. Jo ennen hallituksen muodostamista puolueet olivat antaneet julkilausuman, jossa ne sitoutuivat uuteen rakentavaan ja rauhanomaiseen idänpolitiikkaan. Sisäpolitiikassa puolueet vaativat virkamiehistön puhdistamista ”*kykenemättömistä, virkavaltaisista ja fascistisista aineksista*”. Vaalivuonna Lapin sota oli edelleen käynnissä ja Karjalan siirtoväen asuttaminen oli kesken. Sotasyyllisyysoikeudenkäynti oli alkamassa ja sotakorvauksien maksaminen Neuvostoliitolle vei voimavaroja kansantalouden jälleenrakentamisesta.¹⁰¹

Oikeistopolitiikan liikkumavara kasvoi Pariisin rauhansopimuksen solmimisen jälkeen keväällä 1947. Liittoutuneiden valvontakomissio poistui syyskuun lopulla Suomesta Neuvostoliiton ratifioitua sopimuksen. Sodanjälkeisiin vaaran vuosiin liittyneet huhut kommunistien mahdollisesta vallankaappauksesta kävivät kuumimmillaan keväällä 1948. Kokoomuksen saman vuoden puoluekokouksessa kommunisteja arvosteltiin kärkevästi, mutta Neuvostoliittoa ei suoraan haukuttu.¹⁰²

⁹⁹ Hietaniemi Tuija (1986): Poliisipolitiikan tekijät ja tehtävät Suomessa 1944–48. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet, Suomi 1944–1948. Kirjoittajat Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Tuija Hietaniemi, Silvo Hietanen, Jukka Nevakivi, Kimmo Rentola, Jukka Tarkka. Tammi, Helsinki, 146; Hyvämäki Lauri (1978): Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen, Valtioneuvoston historia 1917–1966 II, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 251–252.

¹⁰⁰ Liite 8.3. Puolueiden paikkajako eduskuntavaaleissa 1945–1987.

¹⁰¹ Jussila, Hentilä, Nevakivi (2009), 230–231; Hyvämäki (1978), 260–265.

¹⁰² Vares (2008), 100–101.

Vaalikampanjassaan kokoomus muistutti, että kysymys oli siitä säilyisikö Suomen kansa itsenäisenä vai kuolisiko se ”*kommunistisen tyranniuden orjuuteen*”.¹⁰³ Kokoomus käytti vallankaappaushuhuja hyväkseen, mutta nykytiedon valossa näyttää ilmeiseltä, että kaappaus ei ollut vakava uhka, vaikka sellaista kommunistien sisäpiireissä oli hahmoteltu.¹⁰⁴

Suhtautuminen kommunisteihin jakoi sosialidemokraatteja. Vuoden 1945 eduskuntavaaleissa puolueen enemmistö oli torjunut vaaliliiton SKDL:n kanssa. SAK:n sisällä SDP:n pahin vastustaja oli SKP. Paasikiven ja Pekkalan hallitusten jälkeen SDP irtautui kansanrintamayhteistyöstä ja kävi kovaa propagandakampanjaa kommunisteja vastaan. Paasikiven myötävaikutuksella ja vaalitappion vauhdittamana kommunistit saatiin kammettua sivuun seuraavasta hallituksesta.¹⁰⁵

SKDL:n suurtappio 1948 lisäsi SDP:n ja porvaripuolueiden kannatusta. SKDL menetti 11 paikkaa ja sai 38 kansanedustajaa. Maalaisliitto sai takaisin edellisissä vaaleissa menettämänsä seitsemän paikkaa ja nousi suurimmaksi puolueeksi 56 kansanedustajalla. SDP sai neljä lisäpaikkaa ja nousi 54 edustajaan. Kokoomus sai 33 kansanedustajaa, ja tulos oli parempi kuin kertaakaan sitten vuoden 1930.¹⁰⁶ Jos SDP oli avoimesti kommunisminvastainen, niin sosialisminvastaisuus säilyi kokoomuksen ohjelmissa näkyvästi 1950-luvulla. Kansakapitalistinen talouspolitiikka sai siitä huolimatta rinnalleen sosiaalista uudistustyötä ja kansan hyvinvointia korostaneita kohtia.¹⁰⁷

SDP:n puoluejärjestöjen painopiste siirtyi sotien jälkeen maaseudulta kaupunkeihin ja ammattiliittoihin. K.A. Fagerholmin johtama vähemmistöhallitus ryhtyi käytännön toimiin äärivasemmistoa vastaan puhdistamalla Valtiollisen poliisin ja Yleisradion kommunisteista. Kommunismin vastainen työ etäännytti SDP:n ulkopoliittiselta

¹⁰³ Nummivuori Petri (2009): Oikeistolainen. Tuure Junnilan elämäkerta. Gummerus, Jyväskylä, 63–64.

¹⁰⁴ Majander (2004), 109.

¹⁰⁵ Ibid. 82–83; Hentilä Seppo (1986), 129, teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet.

¹⁰⁶ Liite 8.3. Puolueiden paikkajako eduskuntavaaleissa 1945–1987.

¹⁰⁷ Vares (1999), 48.

linjalta, jonka avulla pääministeri J.K. Paasikivi rakensi luottamusta Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin.¹⁰⁸

Suhtautuminen Urho Kekkoseen jakoi kommunistien tavoin sosialidemokraatteja sisäisesti, ensin pääministerinä ja sen jälkeen presidenttinä. Kekkosta tukenut SDP:n vasemmisto ei hyväksynyt sotasyllisyysoikeudenkäynnissä tuomitun Väinö Tannerin valintaa SDP:n puheenjohtajaksi 1957. Tannerin tukija Väinö Leskinen jatkoi näkyvimpänä aseveljenä oikeistososialidemokraattista politiikkaa. Kommunismin vastustaminen ja epäluulot Kekkosta kohtaan yhdistivät asevelisocialisteja ja oikeistoporvareita. Kommunismin vastaista taistelua tehostamaan oli perustettu vuonna 1952 Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö (SYT). Sen taustalla vaikuttivat talouselämän ja politiikan porvaripiirit, ja SDP:n johto tiesi säätiön toiminnasta.¹⁰⁹

3.2. *Kokoomus hakee talousmallia Saksasta*

Kokoomus halusi purkaa sota-ajan säännöstelyä pyrkiessään kohti markkinataloutta. Sosialidemokraattien tavoitteena oli sosialistinen suunnitelmatalous, jossa valtio ohjaisi pääomia täystyöllisyyden sekä sosiaalisen ja taloudellisen tasa-arvon saavuttamiseksi.

Kokoomuksen sotien jälkeinen talouspolitiikka noudatti liberalistisia perinteitä, mutta puolueen juuret ulottuvat suomenkieliseen fennomaniaan ja konservatismiin, joka kannatti valtion ohjausta ja sosiaalisia uudistuksia liberalismiin sijaan. Suomalaisen puolueen perustaja Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen otti vaikutteita J.V. Snellmanin ja G.W.F. Hegelin sosiaalireformistisesta ajattelusta. Vanhasuomalaisten siirryttyä sivuun puoluejohdosta klassinen liberalismi ja kommunismin uhan torjuminen saivat jalansijaa. Sotien jälkeen sosiaaliliberaali suuntaus ja hyvinvointivaltion hyväksyminen vahvistivat uudestaan otettaan, minkä Jyrki Smolander tulkitsee osaksi taktiikkaa taistelussa vasemmistoa vastaan.

¹⁰⁸ Rentola Kimmo (1997): Niin kylmää, että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Otava, Helsinki, 43.

¹⁰⁹ Vesikansa Jarkko (2004): ”Kommunismi uhkaa maatamme”. Kommunismin vastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Otava, Helsinki, 9, 76-77, 80; Koivisto (2006), 91-92.

Sosiaaliliberaalit ja markkinaliberaalit ottivat yhteen kokoomuksen linjan määrittelyssä.¹¹⁰

Kokoomus toi puolueohjelmiinsa saksalaiseen ordoliberalismiin perustuneen sosiaalisen markkinatalouden periaatteen. Sen mukaan vapaa yrittäjäyys toteutui parhaiten valtion ohjauksessa. Sosiaalinen markkinatalous yhdisti klassisen liberalismiin valtiojohtoiseen suunnitteluun. Heti sotien jälkeen sosialidemokraatit ja kristillisdemokraatit olivat suunnitelleet Länsi-Saksan teollisuuden kansallistamista, mutta valtiososialismista luovuttiin markkinatalouden eduksi. Sosiaalinen markkinatalous ja itsenäinen keskuspankki Bundesbank mahdollistivat saksalaisen talousihmeen. Donald Sassoon pitää keskuspankin inflaationvastaista taistelua keskeisenä syynä siihen, ettei keynesiläinen elvytys- tai kasvupolitiikka juurtunut Länsi-Saksaan. Sosiaalista markkinataloutta ja inflaatiokuria kannattanut kristillisdemokraattinen talouspolitiikka vahvisti keskuspankin tuella asemaansa sotien jälkeisinä vuosina.¹¹¹

Sosiaalinen markkinatalous otti vaikutteita itävaltalaiselta Friedrich Hayekilta, jonka ajatukset siirtyivät laajemmin käytännön talouspolitiikkaan Margaret Thatcherin Britanniassa. Sosiaalista markkinataloutta hahmotelleet sosiaalifilosofit Wilhelm Röpke ja Alexander Rüstow eivät luottaneet Hayekin tavoin täysin vapaisiin markkinoihin, vaan korostivat valtion säätelevää mutta kilpailun mahdollistavaa roolia. Kristillisdemokraattinen konservatismi ja taloudellinen liberalismi yhdistyivät ordoliberalismissa. Jan-Werner Müller arvioi kristillisdemokratian vaikuttaneen syvästi talouden jälleenrakennukseen, hyvinvointiin ja valtionhallinnon kehittämiseen sotien jälkeisessä Euroopassa.¹¹²

Suomen porvarilliset piirit kannattivat sveitsiläissaksalaisen Röpken ajatuksia. Röpke halusi pitää markkinat valtion ohjauksessa, mutta hän suhtautui varauksella brittiläisen William Beveridgen suunnitelmaan sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin kehittämisestä, koska pelkäsi sen johtavan sosialismiin. Röpke pyrki

¹¹⁰ Smolander (2000), 18-19, 27.

¹¹¹ Sassoon Donald (1996): One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century. Fontana Press, London.

¹¹² Müller Jan-Werner (2011): Contesting Democracy. Political Ideas in Twentieth-Century Europe. Yale University Press, New Haven and London, 130, 153-154.

eroon sääntelytaloudesta ja kaipasi sotia edeltänyttä talouden vapautta, mutta ei ollut valmis menemään markkinoiden vapauttamisessa yhtä pitkälle kuin Hayek.

Kokoomuksessa tunnettiin vetoa enemmän Röpken kuin Beveridgen ajatteluun.¹¹³

Hyvinvointivaltion käsite ei tuohon aikaan ollut yleisessä käytössä, eikä sen sisältö ole nykyisinkään yksiselitteinen. Gøsta Esping-Andersen jakaa hyvinvointivaltion kolmeen malliin: liberaaliin, korporatistiseen ja sosialidemokraattiseen. Liberaali hyvinvointivaltio kuten Britannia pitää sosiaalietuuksien tason mahdollisimman matalana. Tulonsiirrot perustuvat tarveharkintaan. Korporatistinen hyvinvointivaltio kuten Saksa tukeutuu laajaan, mutta tarkasti rajattuun tuloihin suhteutettuun yhteiskunnalliseen suojaverkkoon, jossa yksityiselle sosiaalivakuutusjärjestelmälle ei ole suurta tarvetta. Sosialidemokraattinen hyvinvointivaltio syntyi Ruotsissa, missä sosiaaliset oikeudet ja valtion rahoittamat hyvinvointipalvelut laajennettiin koskemaan kaikkia tulotasosta riippumatta. Valtio ryhtyi edistämään laadukasta sosiaalista tasa-arvoa, eikä rajoittunut vain perustarpeisiin kuten muualla.¹¹⁴

Walter Korpi ja Joakim Palme ovat päätyneet viisitasoiseen hyvinvointivaltion määrittelyyn. Ensimmäinen malli perustuu tarkasti kohdennettuun ja tarveharkintaan perustuvaan tulonsiirtojen minimitasoon. Toisessa mallissa sosiaaliturvaa rahoitetaan vapaaehtoisten rahastojen ja valtion varoilla. Kolmas, valtiokorporatistinen Otto von Bismarckin kehittämä Saksan-malli, perustuu tulosisäntäiseen sosiaaliturvaan, minkä lisäksi työntekijät ja työnantajat osallistuvat järjestelmän hallintoon. Neljäs malli rakentuu William Beveridgen luoman pakollisen ja universaalin, mutta suhteellisen alhaisen sosiaaliturvan varaan. Pohjoismaiden omaksuma viides malli yhdistää Bismarckin tulosisäntäisyyden ja Beveridgen universalisuuden.¹¹⁵

Kokoomuksessa valtion menokuria vaatineet konservatiivit uskoivat, että Suomella ei ollut varaa hyvinvointivaltion kaltaisiin sosiaalisiin kokeiluihin, mutta nuorempi polvi vaati puolueeltaan sosiaalista mieltä. Vuonna 1955 puheenjohtajaksi valittu Jussi Saukkonen näki sosiaalipolitiikan osana talouspolitiikkaa, joka tukisi kasvua ja työllisyyttä. Samankaltaisen kytkennän sosiaali- ja talouspolitiikan välille teki

¹¹³ Smolander (2000), 58–59, 72.

¹¹⁴ Esping-Andersen (1990), 26–27.

¹¹⁵ Korpi, Palme (2003), 431.

myöhemmin suomalaisen sosiaalipolitiikan isänä tunnettu SDP:n Pekka Kuusi. Nuoret kokoomusvaikuttajat pelkäsivät, että vasemmisto saisi aiheen syyttää kokoomusta kapitalistiseksi puolueeksi, jos sosiaalipoliittinen ohjelma olisi hylätty.¹¹⁶

Saksassa käytännön talouspolitiikkaa toteutti sotien jälkeen kansantaloustieteen professori Ludwig Erhard. Hän toimi talousministerinä liittokansleri Konrad Adenauerin hallituksessa, jonka tavoitteena oli kasvattaa hyvinvointia markkinatalouden avulla ilman sosiaalisten ongelmien lisäämistä.¹¹⁷ Sosiaalinen markkinatalous korosti yksilön vapautta ja toimeliaisuutta sekä vapaata kilpailua yhteisen edun määäämissä rajoissa. Valtion tehtävänä oli varmistaa, että markkinat toimivat tehokkaasti kaikkien hyväksi.¹¹⁸ Sosiaalisen markkinatalouden käsitteen kehittänyt taloustieteilijä ja antropologi Alfred Müller-Armack määritteli sen kilpailutalouteen perustuvaksi järjestelmäksi, jossa kilpailua ja työmarkkinoita koskevien sääntöjen avulla yhdistetään vapaa yritteliäisyys ja sosiaalinen edistys. Erhard muistutti, että mitä vapaampi talous, sitä sosiaalisempi se on.¹¹⁹

Oppositioon jääneiden sosialidemokraattien vastaus sosiaaliselle markkinataloudelle oli taloudellinen kansanvalta (*Wirtschaftsdemokratie*). SPD:n puheenjohtaja Kurt Schumacher uskoi, että sosialismiin pohjautuva reformi voisi toteutua vain lisäämällä yleishyödyllistä voittoa tavoittelematonta toimintaa ja kansallistamalla perusteollisuus. Schumacher vaati heti sodan päätyttyä kaivosten, raskaan teollisuuden, voimalaitosten, kuljetusalan, pankkien ja vakuutusyhtiöiden sosialisointia. Kristillisdemokraatit kannattivat osittaista teollisuuden sosialisointia, mutta maata miehittäneet amerikkalaiset vastustivat ajatusta. Yli sadan yrityksen sosialisointialoite läpäisi kansanäänestyksen, mutta päätöstä ei koskaan pantu toimeen, eikä siitä vuoden 1949 jälkeen keskusteltu. Saksa oli Britannian ja Ranskan jälkeen suurin amerikkalaisen Marshall-avun vastaanottaja, ja Yhdysvalloilla oli

¹¹⁶ Ibid. 67; Kuusi Pekka (1961): 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY, Helsinki;

¹¹⁷ Glossner Christian L. (2010): The Making of the German Post-War Economy Tuomioja Erkki (2002): Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipolitiikka Suomen suunnannäyttäjinä. JANUS-sosiaalipolitiikan ja sosiaalityöntutkimuksen aikakauslehti, 4/2002.y. Political Communication and Public Reception of the Social Market Economy after World War Two. Tauris Academic Studies, London, 31.

¹¹⁸ Ibid. 41.

¹¹⁹ Ibid. 47-48.

Länsi-Saksan talousjärjestelmään muuta Eurooppaa suurempi ja suurempi vaikutus.¹²⁰

Saksan sosialidemokraatit sopeutuivat sosiaaliseen markkinatalouteen kymmenessä vuodessa. SPD:n Bad Godesbergin -ohjelmassa vuonna 1959 taloudellinen kansanvalta määriteltiin yhteiskunnan uudistamiseksi yhdistämällä sosialismia sosiaaliseen markkinatalouteen, mutta demokraattinen sosialismi säilyi pitkän aikavälin tavoitteena. Käytännössä sosialidemokraatit hyväksyivät vallitsevan markkinatalousjärjestelmän, johon he alkoivat sovittaa omaa politiikkansa.¹²¹ Taloudellisen kansanvallan periaatteet ja SPD:n käytännön talouspolitiikka jäivät äänestäjille lopulta epäselviksi, mikä antoi kristillisdemokraateille ja sosiaaliselle markkinataloudelle pitkäksi aikaa ylliotteen talouspolitiikan toteuttamisessa.¹²² Suomessa kokoomus pyrki seuraamaan kristillisdemokraattien esimerkkiä.

3.3. SDP luottaa sosialistiseen suunnitteluun

SDP otti Forssan puoluekokouksessa 1903 ohjelmaansa tuotantovälineiden siirtämisen yhteiskunnan haltuun, jotta köyhälistö ja työväestö vapautuisivat kapitalistiluokan sorrosta.¹²³ Puolue hyväksyi ensimmäisen erillisen sosialisimisohjelman vuonna 1930. Ensisijaisina sosialisointikohteina ohjelma mainitsi metsät ja kosket sekä metsä-, paperi-, sähkö-, metalli-, sementti- ja kalkkiteollisuuden. Listalla olivat lisäksi raaka-aineiden ja tärkeimpien kulutustavaroiden tukkukauppa ja tärkeimmät kulkuneuvot sekä kapitalistisesti riittävän korkean kehityksen saavuttaneet alat kuten kutoma- ja nahkateollisuus.¹²⁴

SDP:n puoluetoimikunta palasi sotien jälkeen sosialisimiskysymykseen. Vuoden 1945 alussa sosialidemokraatit vaativat hallitusta perustamaan komitean tutkimaan elinkeinoelämän sosialisimista. Kun komitean perustaminen viipyi, SDP teki asiasta välikysymyksen, jonka allekirjoitti 30 puolueen 50 kansanedustajasta, ensimmäisenä allekirjoittajana Väinö Leskinen. J.K. Paasikiven hallitus perusti lopulta komitean,

¹²⁰ Sassoon (1996), 159; Glossner (2010), 65.

¹²¹ SPD, Godesberger Programm 13.-15.11.1959.

¹²² Glossner (2010), 66.

¹²³ SDP ohjelma (1903): Sosialidemokraattisen Puolueen ohjelma, hyväksytty Forssan puoluekokouksessa 17–20.8.1903.

¹²⁴ SDP ohjelma (1930): Sosialisimisohjelma, hyväksytty puoluekokouksessa Helsingissä 26.1.–1.2.1930,

joka tuotti pari hyllymetriä tutkimuksia, selvityksiä ja pöytäkirjoja. Vajaan kolmen vuoden työn jälkeen eduskunta ei enää myöntänyt sosialisoimiskomitealle uutta määrärahaa syksyllä 1949, ja sen työ päättyi siihen.¹²⁵

Edellisen vuoden eduskuntavaaleissa kommunistit olivat kärsineet suur tappion, ja porvaripuolueet menestyivät vasemmistoa paremmin. Vaalien jälkeen kommunistit olivat vaatineet hallituksesta sisä-, ulko- ja kauppaministerin salkkua, mihin sosialidemokraatit eivät suostuneet. K.A. Fagerholmin johdolla syntynyt SDP:n vähemmistöhallitus ei ottanut ohjelmaansa elinkeinoelämän kansallistamista. Hallitus sen sijaan taisteli kommunistien masinoimaa laajamittaista lakkoilua vastaan ja tiivistä taloudellista yhteydenpitoa länteen. SDP:n keskuudessa koettiin, että hallitus pelasti Suomen kommunistien hyökkäyksiltä.¹²⁶

Vuoden 1952 periaateohjelmassa SDP yhdisti demokratian ja sosialismin. Demokraattisen sosialismin avulla haluttiin estää kapitalistien mahdollisuudet käyttää taloudellista valtaa politiikassa. Kapitalististen yhtymien poliittista toimintaa vaadittiin lopetettavaksi tarvittaessa määrätietoisella sosialisoimisella, joka edellytti selvästi todettavissa olevia taloudellisia syitä. Yrityksiä voitaisiin siirtää yhteiskunnan omistukseen ja hallintaan, jos se olisi tarkoituksenmukaista työn ja pääoman välisen ristiriidan poistamiseksi, omistussuhteista johtuvien epäoikeudenmukaisuuksien tasoittamiseksi tai edellytysten luomiseksi sosialistiselle suunnitelmataloudelle. Sosialistisen suunnitelmatalouden sisältöä periaateohjelma ei tarkemmin määritellyt.¹²⁷

Kaksi vuotta myöhemmin julkaistun SDP:n talouspoliittisen ohjelman keskeinen tavoite oli elintason kohottaminen ja hyvinvointivaltion edistäminen täystyöllisyyttä ylläpitämällä. Hyvinvointivaltio tuli käsitteenä ensimmäistä kertaa puolueen ohjelmaan. SDP halusi luoda hyvinvointivaltion peruspiirteisiin kuuluvan sosiaalisen turvallisuusjärjestelmän, jolla varmistettaisiin täystyöllisyyspolitiikan synnyttämien tulojen tasainen jakautuminen. Yksityisen voitontavoittelun aiheuttamia nousu- ja

¹²⁵ Soikkanen, 115; Ranki Risto (2012): Niin siinä käy kun omistaa. Tarinaa valtionyhtiöistä. Edita, Helsinki, 38–43.

¹²⁶ Soikkanen (1991), 263, 278, 284–285, 294; Smolander (2000), 78.

¹²⁷ SDP ohjelma (1952): Periaateohjelma perusteluineen, hyväksytty puoluekokouksessa Helsingissä 22.–24.5.1952; Soikkanen (1991), 510–511.

laskukausia SDP lupasi tasata valtion määrätietoisella talouselämän ohjauksella ja suunnittelulla. Sosialisoiminen kuului keinovalikoimaan, mutta sen laajuus, ajankohta ja muut yksityiskohdat määräytyisivät käytännön olosuhteiden ja tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien mukaan.¹²⁸

SDP halusi alistaa talouselämän palvelemaan valtion johdolla yhteiskunnan etuja yksityisen voitontavoittelun sijasta. Kokoomus uskoi, että juuri yksityinen voitontavoittelu ja yrittäjäyys ilman valtion ohjausta palvelisivat parhaiten yhteiskunnan etuja. SDP halusi sosialisoida talouselämää sitä mukaa, kun se olisi historiallisesti välttämätöntä ja tarkoituksenmukaista. Puolueessa uskottiin kehityksen kulkevan vääjäämättä kohti sosialistista suunnitelmataloutta.¹²⁹

Vuoden 1952 periaateohjelman hyväksyneessä puoluekokouksessa käytettiin värikästä kieltä. Kristillisten sosialistien johtohenkilöihin kuulunut hämeenlinnalainen Väinö Kivisalo siteerasi Karl Marxin oppilasta Wilhelm Liebknechtia, jonka mukaan sosialismi merkitsi porvariyhteiskunnalle samaa kuin kristinuskoo orjuuteen perustuvalla roomalaiselle yhteiskunnalle. Kivisalo katsoi, että aineellisuuden valta alensi ihmiset eläimiksi ja markkinatavaroiksi. Kapitalismille työtä tekevän ihmisen elämälle ei hänen mielestään ollut muuta tarkoitusta kuin rahamiesten rikastumisen välineenä oleminen.¹³⁰

Periaateohjelma vaati kapitalistisen järjestelmän korvaamista taloudelliseen demokratiaan perustuvalla järjestelmällä, jossa yhteinen etu tulisi ennen yksityistä etua ja tuotanto suunniteltaisiin koko kansan etujen mukaisesti. Sosialistisen suunnittelun toteuttamiseksi puolue esitti erilaisia vaihtoehtoja. Kollektiivinen omistus saattoi syntyä yksityisiä yrityksiä kansallistamalla tai rakentamalla uusia valtiollisia, kunnallisia ja alueellisia yrityksiä tai kuluttaja- ja tuotanto-osuuskuntia.¹³¹

¹²⁸ SDP ohjelma (1954): Talouspoliittinen ohjelma perusteluineen 20.6.1954.

¹²⁹ SDP ohjelma (1952).

¹³⁰ SDP puoluekokous (1952): Puoluekokous 22.5.–24.5.1952, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet, 42–43. TA.

¹³¹ Ibid. 72.

SDP:n sisäiset kiistat kärjistyivät pian periaateohjelman hyväksymisen jälkeen. Niin sanottu rauhanoppositio oli vaatinut sota-ajan poliitikkojen ja kommunismia vastustaneiden aseveljien siirtämistä sivuun puolueen johdosta. Osa rauhanoppositioion sosialidemokraateista siirtyi SKDL:n riveihin, mikä vahvisti asevelisocialistien asemaa. Vuosina 1954–1957 SDP:n sisällä syntyi hajaannus, jota vuoden 1956 yleislakko kärjisti. Kiistat henkilöityivät puheenjohtaja Emil Skogin ja puoluesihteerin Väinö Leskiseen. Skogilaiset kannattivat ja leskiläiset vastustivat yleislakkoa.¹³²

Ristiriitoja syvensi Väinö Tannerin valinta Skogin jälkeen uudestaan SDP:n puheenjohtajaksi. Vähemmistöön jääneet skogilaiset marssivat ulos puoluekokouksesta. Skogin johdolla perustettiin Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Puolue. Poliittinen ja taloudellinen tilanne oli Suomessa yleislakon jäljiltä vaikea. Vuoden 1958 tammikuussa valtio ajautui kassakriisiin, jonka seurauksena se joutui lykkäämään maksujaan ja paikkaamaan kassavajetta pankkilainalla.¹³³

Sosialidemokraattien hajaannus, valtion kassakriisi ja talven aikana lisääntynyt työttömyys auttoivat SKDL:n vaalivoittoon. Puolueesta tuli 1958 eduskunnan suurin ryhmä. Vasemmisto sai eduskuntaan yhden paikan enemmistön, kun SKDL kasvatti paikkalukuaan seitsemällä. Maalaisliitto ja kansanpuolue menettivät viisi paikkaa. Kokoomus oli vaalien toiseksi suurin voittaja viiden edustajan lisäyksellä, mutta se ei säästänyt porvareita kokonaistappiolta.¹³⁴

Vaalivoitosta huolimatta SKDL jätettiin oppositioon, ja SDP muodosti hallituksen porvariryhmien kanssa. K.A. Fagerholmin kolmanteen hallitukseen kokoomus sai kolme ministeriä. Maalaisliitolla ja sosialidemokraateilla oli molemmilla viisi

¹³² Bergholm (2007), 32, 91, 114; Mansner Markku (2007): Suurlakosta Euroopan unioniin. Vuosisata työnantajatoimintaa. Elinkeinoelämän keskusliitto EK, Helsinki, 148. Mickelsson (2007), 160–161; Soikkanen (1991), 115–116.

¹³³ Jussila, Hentilä, Nevakivi (2009), 270.

¹³⁴ Vares (2008), 344–345; Liitteet: Kuvio 1, Puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa 1945–1987 (%); Kuvio 2, Puolueiden paikkajako eduskuntavaaleissa 1945–1987.

salkkua ja kansanpuolueilla kummallakin yksi. Valtiovarainministeriksi nimitetyllä kokoomuksen Päiviö Hetemäellä oli tärkeä sovittelijan rooli hallituksen synnyssä.¹³⁵

Neuvostoliitto suhtautui alun alkaen epäluuloisesti SDP-vetoiseen hallitukseen ja SKDL:n jättämiseen oppositioon. Berliinin kriisi kiristi kansainvälistä tilannetta. Lokakuussa Neuvostoliiton suurlähettiläs Viktor Lebedev kutsuttiin Moskovaan, eikä hänen tilalleen nimitetty uutta lähettilästä. Suomen ja Neuvostoliiton kauppaneuvottelut jäädytettiin. Suhteiden viilenemisen johdosta alettiin puhua yöpakkashallituksesta. Presidentti Kekkonen vakuutti Neuvostoliitolle, ettei Suomen ulkopoliitiikka muuttuisi. Lebedev oli raportoinut syyskuun alussa hallitukselleen Kekkosen sanoneen, että Fagerholmin hallitus pysyisi vallassa vain siihen saakka, kun se todistaisi oman kestävämyytensä. Elokuussa aloittanut hallitus kaatui tammikuussa.¹³⁶

Kokoomus syytti hallituksen kaatumisesta Kekkosta. Puolueessa uskottiin Kekkosen taipuneen Neuvostoliiton ja vasemmiston painostukseen turvatakseen uudelleenvalintansa. Kokoomuksen puoluehallitus piti Fagerholmin hallituksen kaatamista virheenä, joka aiheutti suuria vaikeuksia työttömyyden hoidolle ja budjetin tekemiselle.¹³⁷

Talouspolitiikka jäi ulkopoliitiikan jalkoihin. Kekkonen epäili kokoomuksen ulkopoliittista uskottavuutta. ”Yleiset syyt” mutkistivat kokoomuksen hallitustietä. Yöpakkashallituksen ulkoministeri Johannes Virolainen uskalsi puhua yleisistä syistä ja hallituksen kaatumisesta julkisesti vasta Suomen Kuvalehden haastattelussa

¹³⁵ Koivisto (2006), 135; Vares (346).

¹³⁶ Nevakivi Jukka (1996): Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui. Otava, Helsinki, 147; Hissa Jaakko (1978): Ministeristöt ja hallituspolitiikka, Valtioneuvoston historia 1917-1966 II, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 486; Koivisto (2006), 140.

¹³⁷ Vares (2008), 356–357; 29.8.1958, pääministeri Karl-August Fagerholmin III hallituksen ohjelma, sopimus hallituspolitiikassa noudatettavista periaatteista; Jussila Osmo, Hentilä Seppo ja Nevakivi Jukka (2009): Suomen poliittinen historia 1809–2009. WSOY, Helsinki, 270.

1979.¹³⁸ Yhdeksän vuotta myöhemmin hän täsmensi, että yleiset syyt tarkoittivat nimenomaan Neuvostoliiton kielteistä suhtautumista kokoomukseen.¹³⁹

3.4. Kokoomus vaatii kansankapitalismia

Demokraattisen sosialismin vastapainoksi kokoomus korosti kansankapitalismia osana sosiaalista markkinataloutta. Kokoomuksen mallimaassa Saksassa valtion ja kuntien harjoittama liiketoiminta oli rajattu aloille, joilla yksityiset yritykset eivät halunneet tai voineet toimia. Painopiste oli pienten ja keskisuurten yritysten kasvattamisessa ja yksityisen omistuksen laajentamisessa. Kansallissosialistisen ammattijärjestön Die Deutsche Arbeitsfrontin perustama autotehdas Volkswagen yksityistettiin vuonna 1960. Yhtiön osakepääomasta 60 prosenttia oli niin sanottuja kansanosakkeita, joilla omistuspohja pyrittiin saamaan mahdollisimman laajaksi.¹⁴⁰

Kokoomuksessa kansanedustaja Tuure Junnila puolusti voimakkaasti markkinataloutta. Vesa Vares kutsuu Junnilaa ja hänen tukijoitaan talousoikeistoksi, joka edusti markkinahenkistä talouspolitiikkaa, mutta piti samaan aikaan kiinni konservatiivisesta koti, uskonto ja isänmaa -ajattelusta. Junnila haukkui pääministeri Kekkosta puolisosialistiksi ja maalaisliittoa puolisosialistiseksi puolueeksi, koska nämä kannattivat valtion puuttumista talouselämän ohjaukseen.¹⁴¹ Junnilan kritiikin kärki kohdistui Kekkosen kirjoittamaan *Onko maallamme malttia vaurastua* -kirjaan, joka korosti valtion roolin vahvistamista Suomen teollistamisessa.¹⁴²

Junnilan mielestä valtio voisi osallistua teolliseen toimintaan vain poikkeustilanteessa. Kokoomuksen vuoden 1953 puoluekokous hyväksyi Junnilan muotoileman julkilausuman, jonka mukaan hallituksen valtiososialistiset pyrkimykset, kuten valtion yrittäjätoiminnan ja säännöstelytalouden laajentaminen, oli torjuttava. Julkilausuman mukaan Suomen talouselämän tuli perustua vapaan yritteliäisyyden järjestelmään.¹⁴³

¹³⁸ Suomen Kuvalehti (SK) 15.6.1979.

¹³⁹ Yle 30.7.1998, Elämää ja politiikkaa - valtioneuvos Virolainen 85 v. http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/valtioneuvos_virolainen_muistelee_juhannuspommia_54544.html#media=54546

¹⁴⁰ Der Spiegel 7/1960; Ranki (2012), 185.

¹⁴¹ Ibid. 95–96.

¹⁴² Kekkonen Urho (1952): *Onko maallamme malttia vaurastua?* Otava, Helsinki.

¹⁴³ Kokoomus (1953): Puoluekokouksen julkilausuma 26.4.1953, 12.

Junnila valittiin vuoden 1953 lopulla nimitetyn Sakari Tuomiojan hallituksen valtiovarainministeriksi ja Päiviö Hetemäki puolustusministeriksi. Hallitus kirjasi yhdeksi tavoitteekseen talouselämää ja hinnanmuodostusta rajoittavasta sota-ajan hinta- ja jakelusäännöstelystä luopumisen. Kahvi vapautui säännöstelystä maaliskuun alussa 1954. Maidon hinta vapautettiin, ja voin ja juuston hintaa alennettiin. Hallituksen odotusten vastaisesti maidon tuottajahinta laski. Maalaisliitossa ja kokoomuksessa maaseudun kenttäväki hermostui. Kauhavalalaisten tilallisten kerrotaan tulleen kokoomuksen Porin puoluekokoukseen puukot hihassa. Päiviö Hetemäki piti siitä huolimatta voimakkaan puheen sääntelyn purkamisen puolesta ja vaati, että myös maatalous oli vapautettava säännöstelyn ”*pakkopaidasta*”. Hetemäen mukaan yrittäjät joutuvat maksamaan lunnaat vapaudestaan, mutta lopulta kaikki voittaisivat.¹⁴⁴

Vuoden 1956 erityisohjelmansa kokoomus otsikoi ”*Me luotamme ihmiseen ja vapauteen*”. Valtiokapitalismin vastavoimaksi tarjottiin amerikkalaista kansankapitalismia. Sosialismin ja valtiojohtoisuuden pelättiin johtavan kollektiiviseen omistukseen ja valtiokapitalismiin, joka tekisi kansasta köyhän ja keskittäisi rikkaudet valtiolle. Puolue halusi edistää taloudellista kansanvaltaa kansankapitalismilla, jonka ydin oli yksityisen yrittämisen ja omistamisen vapaus. Päämääränä oli enemmän kansalle, vähemmän valtiolle. Valtion tehtävänä oli luoda kansalaisille edellytykset saada ponnistuksistaan palkkio ja mahdollisuus ryhtyä keräämään itselleen omaisuutta.¹⁴⁵

Jotta mahdollisimman moni kansalainen pääsisi omistajan asemaan, kokoomus vaati verojen alentamista, yrittämishalun tukemista, palkkojen määräämistä kyvyn, koulutuksen ja aseman mukaan sekä henkilökohtaista palkintaa ja tuotannon nostamista. Kansankapitalismin uskottiin luovan yhteiskuntaan itsenäisiä, riippumattomia ja omillaan toimeentulevia ihmisiä, jotka osaisivat varautua pahojen

¹⁴⁴ Nummivuori (2009), 106–107.

¹⁴⁵ Kokoomus (1956): Erityisohjelma. PTA.

päivien varalle, varmistaa lasten tulevaisuus ja kiinnittää huomiota omaan viihtyvyyteen.¹⁴⁶

Seuraavana vuonna hyväksytty yleisohjelma vaati elinkeinoelämälle toimintavapautta ja kaikkien sosialisointipyrkimysten estämistä. Ohjelmassa esiteltiin kansankapitalismi ja dynaaminen konservatismi. Dynaaminen konservatismi tarkoitti puolueen herkkyyttä seurata aikaansa ja kykyä reagoida nopeasti tekniikan ja teollistumisen mukanaan tuomiin muutoksiin.¹⁴⁷

Yleisohjelmaa ja sen tavoitteita selitettiin erillisessä puolueen keskustuomiston julkaisemassa kaksikymmensivuisessa esitteessä ”*Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet*”. Kokoomus lähti siitä, että tekniikka ja teollistuminen muuttavat yhteiskuntaa nopeasti, ja sellainen poliittinen liike, joka ei pysy ajan tasalla ja vastustaa muutoksia, on tuomittu kuolemaan. Dynaaminen konservatismi seurasi valppaasti aikaansa ja oli valmis kehittämään oloja ja ohjelmaansa tarpeiden mukaan.¹⁴⁸

Saksan sodanjälkeistä talousmenestystä pidettiin kokoomuksessa sosiaalisen markkinatalouden ja kansankapitalismin saavutuksena. Sosiaalinen markkinatalous auttaisi torjumaan sosialismia ja välttämään leimautumisen vanhakantaisen kapitalismin kannattajaksi. Sosiaalinen markkinatalous ei asettanut taloudellista vapautta ja sosiaalista turvallisuutta toistensa vastakohdiksi, vaan pyrki toteuttamaan molemmat samanaikaisesti. Sosiaalisella markkinataloudella oli kaksi tunnusmerkkiä: vapaus ja vastuu.¹⁴⁹

Valtionyhtiöiden yksityistämistä kokoomus piti keinona edistää kansankapitalismia. Tuure Junnila teki eduskunnassa toivomusaloitteen toimenpiteistä valtionyhtiöiden osakaspiirin laajentamiseksi. Junnila esitti, että hallitus ryhtyisi kiireellisesti selvittämään, miten valtionyhtiöiden osakkeenomistusta voitaisiin laajentaa ensisijaisesti yhtiöiden työntekijöille ja toimenhaltijoille. Aloitteen perusteluissa

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Kokoomus (1957): Yleisohjelma 1957, puoluekokous 28. - 29.4.1957, 5-6. PTA.

¹⁴⁸ Kokoomus (1957a): Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, Kansallisen Kokoomuksen Keskustuomisto, 1957, 4. PTA.

¹⁴⁹ Ibid. 9.

viitattiin kansankapitalismin kehittymiseen Yhdysvalloissa sekä muissa taloudellisesti ja poliittisesti edistyneissä länsimaissa. Esimerkkinä mainittiin amerikkalainen autotehdas General Motors, jolla oli yli puoli miljoonaa osakkeenomistajaa. Junnilan mukaan Suomessa oli kaikessa hiljaisuudessa tapahtunut samansuuntaista kehitystä, sillä kahdella suurimmalla pankilla oli noin 100 000 osakkeenomistajaa ja pienemmilläkin kymmeniä tuhansia.¹⁵⁰

Kokoomuksen Nuorten Liitto KNL julkaisi oman kansankapitalismin edistämistä tukevan esittelylehtisensä nimellä *”Ei valtiokapitalismiin vaan... kansankapitalismiin!”*. Siinä lueteltiin kansankapitalismin etuja: yrityksen johdon ja henkilöstön suhteet lähentyisivät, kun työntekijöistä tulisi yritysten osaomistajia, veronmaksajien vaikutusvalta kasvaisi omistusten kautta, valtionyhtiöt saisivat uutta pääomaa ja työn tuottavuus paranisi, kun työntekijät saisivat pitää osan voitoista. Osakemyynnit tuottaisivat tuloja valtiolle, minkä ansiosta verotusta voitaisiin keventää.¹⁵¹

Kokoomuksen mukaan osakeomistuksen laajentaminen toisi yleistä ja yksityistä hyötyä, kun politikointi yrityksissä vähenisi ja niiden kannattavuus paranisi. Työntekijöiden yhteydentunne yritykseen vahvistuisi ja heidän ymmärryksensä elinkeinoelämän toiminnasta vahvistuisi. Lisäksi työntekijät pääsisivät osakkeenomistajina osallisiksi yritysten voitoista.¹⁵²

Kansankapitalismin edistämiseksi kokoomus vaati yhtiöverotuksen alentamista ja osakkeiden vapauttamista tiettyyn rajaan asti kokonaan verotuksesta. Amerikkalaisen mallin mukaan ehdotuksiin kuului osakesäästämistä edistävä vähittäismaksujärjestelmä. Kokoomus muistutti, että osakeomistus ei edellyttänyt aktiivista liikemiesluonnetta, eikä suuria rahoja, vaan se oli nimenomaan *”pieneläjille”* sopiva omistamis-, säästämis- ja yritysmuoto. Osakekauppaan puolue vaati järjestettyä välitystoimintaa, jotta osakkeiden ostaminen ja myyminen olisi

¹⁵⁰ Valtiopäivät (1957), Liitteet, 135, toivomusaloite n:o 39.

¹⁵¹ Nummivuori (2009), 152–153.

¹⁵² Kokoomus (1957a), 16–19.

tavallisille ihmisille helppoa. Päämääränä oli tehdä osakkeiden ostaminen yhtä helpoksi kuin pankkitilin avaaminen.¹⁵³

Valtiontalouden tervehdyttämiskomitea esitti joulukuussa 1960 valtionyhtiöiden osakkeiden myymistä yhtenä valtiontalouden säästökeinona. Komitean puheenjohtajana toimi entinen ministeri, kauppaneuvos Lauri Hietanen. Käytännön toimenpiteenä komitea ehdotti Enso Gutzeitin osakepääoman korottamista kansanosakkeita myymällä, jotta valtion ei tarvitsisi sijoittaa yhtiöön uutta pääomaa. Kesäkuussa 1963 asetettiin Valtiokonttorin pääjohtajan Esa Kaitilan johtama osakkeiden myyntikomitea, jossa asiantuntijoina toimi kaksi kokoomuslaista - Tuure Junnila ja tuore kansanedustaja, Suomen Pankkiyhdistyksen asiamies Raimo Ilaskivi. Komitea suositteli osakemyyntejä ja osakesäästämisen edistämistä. Käytännössä yksityisen pääomittamisen kohteeksi valikoituivat vain Rikkihappo Oy ja Valmet Oy.¹⁵⁴

Nuoren sukupolven asema kokoomuksessa vahvistui 1960-luvulla. Sotien jälkeen tohtori- ja professorivetoinen puolue muuttui ensin maisterien johtamaksi. Arvo Salmisen ja Jussi Saukkosen jälkeen puolueen johtoon valittiin dynaaminen ja nuorekas Juha Rihtniemi. Hänelle puheenjohtajavaalissa hävinnyttä Tuure Junnilaa kannattivat etupäässä talousoikeiston konservatiivit. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen poliittista uudistumista kokoomuksessa vaatineiden nuorten tittelit vaihtuivat maistereista ylioppilaiksi ja koululaisiksi.¹⁵⁵

Sosiaalinen markkinatalous ja kansankapitalismi olivat kokoomuksen vastaus kommunismin väitteille kapitalismin riistosta, kurjistumisesta ja luokkataistelusta. Vapaan ja kannattavan yrittämisen rinnalla kokoomus korosti yrittäjän vastuuta työnantajan ja työntekijän välisessä kanssakäymisessä. Sillä pyrittiin eliminoimaan pääoman ja työn sekä tuottajan ja kuluttajan kuvitelluksi katsottu vastakohtaisuus.¹⁵⁶

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ranki (2012), 77–78.

¹⁵⁵ Vares (1999), 68.

¹⁵⁶ Kokoomus (1961): Yleisohjelma 1961.

3.5. *Koiviston säästölinja 1966*

Valtiotalouden tasapaino-ongelmat ja puoluehajaannus siirsivät SDP:n huomion pitkän aikavälin kaukotavoitteista kuten sosialistisesta suunnitelmataloudesta lyhyen aikavälin ongelmien ratkaisemiseen. Sosialidemokraatit keskustelivat talouselämän kansallistamisesta perusteellisesti vuoden 1963 puoluekokouksessa.

Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliiton (SNK) sihteeri Aulis Leppänen muistutti puoluejohdolle, että taloudellisen demokratian aikaansaamisessa oli tärkeintä toteuttaa ensin suunnitelmatalous.¹⁵⁷

Suunnitelmatalouden toteuttamisessa pankki- ja vakuutusalan sosialisointi pysyi asialistan kärjessä. Samalla keskusteltiin apteekkien, lääketeollisuuden ja voimatalouden kansallistamisesta. Mikkelin piirin edustaja K.F. Haapasalo vaati puolueelta selkeää kantaa sosialisointiin. Pankkien- ja vakuutuslaitosten demokraattinen valvonta oli hänestä mahdotonta, koska liikepankit olivat harvojen yksityiskapitalistien hallussa.¹⁵⁸

Suunnitelmataloutta tärkeämpi asia oli sosialidemokraattisen työväenliikkeen eheyttäminen. SAK:n rinnalle oli perustettu SDP:n leskisläisten tuella Suomen Ammattijärjestö (SAJ), ja monet ammattiliitot erosivat vanhasta keskusjärjestöstä. SAK säilyi suurimpien liittojen tuella vahvimpana keskusjärjestönä. Sosialidemokraatit olivat poliittisesti hajallaan kahdessa ryhmässä (SDP ja TPSL), joilla oli eduskunnassa vuoden 1962 vaalien jälkeen vain 40 kansanedustajaa. Neuvostoliiton tukemien kansandemokraattien asema oli vahva. Vuoden 1966 vaalien ja eduskunnan vasemmistoenemmistön jälkeen kansandemokraatit ja sosialidemokraatit mahtuivat samaan hallitukseen ensimmäistä kertaa sitten 1948. Lopulliselle sovinnolle loi perustan professori Heikki Wariksen komitea, ja pitkien neuvottelujen tuloksena SAK eheytyi lopulta 1969.¹⁵⁹

¹⁵⁷ SDP puoluekokous (1963): Puoluekokous 15.–17.6.1963, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet, 23.

¹⁵⁸ Ibid. 85–86.

¹⁵⁹ Bergholm (2015), 223–224; Mansner (2007), 162; Ketola Eino (2007): Suomen Metallityöväen Liitto 1961–1983. Otava, Helsinki, 32; Lyytinen Eino (1995): Mauno Koivisto. Tie politiikan huipulle. WSOY, Helsinki, 80–81; Pekkola Tapio (1999): SDP 100 vuotta. Kehityksen Kirjapaino, Pori, 25–28.

Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa SDP oli saanut 18 lisäpaikkaa ja 55 kansanedustajaa. Kokoomuksen kansankapitalismi ja sosiaalinen markkinatalous eivät olleet vedonneet äänestäjiin. Puolue kutistui 32 paikasta 26 edustajaan. SDP, TPSL, keskustapuolue ja 18 vuoden oppositiokauden jälkeen SKDL muodostivat kansanrintamahallituksen. Se otti tehtäväkseen suunnitelmallisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen. Hyvinvoinnin rakennuspuita olivat peruskoulu, terveydenhuolto ja päivähoito. Suomi siirtyi nopeassa tahdissa agraariyhteiskunnasta jälkiteolliseen elinkeinorakenteeseen. Pentti Puoskarin mukaan Rafael Paasion hallitus jatkoi talouspolitiikassa suhdanteisiin nähden liian kireää raha- ja finanssipolitiikkaa, mikä syvensi rakennemuutoksen aiheuttamaa suurtyöttömyyttä.¹⁶⁰

Paasion hallituksen valtiovarainministeri Mauno Koivisto oli hahmotellut sosialidemokraattien talouspoliittista linjaa toimittamallaan ja pääosin itse kirjoittamallaan teoksella *Laajempaan kansanvaltaan*, joka julkaistiin vuonna 1960. Koivisto arvosteli porvariston halua ajaa inflaatio alas tiukalla talouskurilla, joka voisi johtaa lamaan. Vaikeudet olisivat Koiviston mukaan voitettavissa, jos pystyttäisiin ylläpitämään täystyöllisyyttä ja korkeaa säästämisastetta sekä lisäämään investointeja tuottaville aloille ja kohottamaan jatkuvasti kansan koulutustasoa. Koiviston mukaan ongelmat ratkaistaisiin, jos työpaikkoja luotaisiin aloille, joissa tuotanto ja tuottavuus kasvaisivat nopeasti ja tasapainoisesti. Se edellytti säästämistä ja investointeja sekä rahanarvon vakautta. Sosialidemokraattista talouspolitiikkaa Koivisto olisi lähtenyt toteuttamaan suunnitelmallisen ja ”ohjelmoidun” taloudenpidon avulla. Valtionyhtiöt Koivisto halusi ohjata pelkkää voittoa tuijottavasta valtiokapitalismista valtiososialismiin, jossa päähuomio kiinnitettäisiin tuottavuuden, pääoma- ja palkkatulojen summan sekä työllisyyden kehittämiseen.¹⁶¹

Täystyöllisyys, tuotannon ja tuottavuuden nopea ja tasapainoinen kasvu sekä rahanarvon vakaana pitäminen olivat Koiviston talouspolitiikan peruspilarit. Lisäksi hän piti tavoitteena taloudellista kansanvaltaa, mihin päästäisiin tuotantovälineiden

¹⁶⁰ Puoskari Pentti (2013): Väärää politiikkaa suuren muuton vuosina? Virolaisen ja Paasion hallitusten elinkeino- ja rakennepolitiikka 1964–1968. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto, 294–295.

¹⁶¹ Heikkinen, Tiuhonen (2010), 13; Koivisto Mauno, toim. (1960): *Laajempaan kansanvaltaan*, Akateeminen sos-dem yhdistys, 40–42.

yksityisen omistusoikeuden merkityksen heikentämisen, taloudellisen turvallisuuden luomisen ja tulonjaon tasoittamisen kautta. Kansankapitalismia Koivisto ei sinänsä tuominut, eikä vastustanut, mutta piti tarpeettomana helpottaa veropoliittisin toimenpitein arvopaperirahastojen muodostamista ja taloudellisen vallan keskittämistä yhä harvempiin käsiin.¹⁶²

Paasion hallituksessa Koivisto pääsi toteuttamaan omaa teoriaansa käytännössä, mikä osoittautui vaikeaksi. Budjetin lähetekeskustelussa kesällä 1966 Koivisto muistutti, että valtiontaloudessa ei voitu elää kädestä suuhun ja tyytyä päivästä toiseen katsomaan löytyisikö kirstun pohjalta kolikoita. Toinen huono vaihtoehto oli antaa velkataakan kasvaa paremman päivän toivossa. Kasvupolitiikan onnistumiseksi valtiontalouden perusta oli Koiviston mukaan saatava kuntoon. Valtion menoja oli supistettava tai vähintään menojen kasvua piti hillitä niin, etteivät menot kasvaisi tuloja nopeammin.¹⁶³

Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa samana syksynä Koivisto korosti taloudellisen suunnittelun merkitystä kasvulle, mutta piti tärkeänä yksityisen yrittämisen ja aloitteellisuuden turvaamista. Suomen olisi tultava toimeen myös markan yliarvostuksen vallitessa, koska devalvaatio ei sisältynyt talouspolitiikan vaihtoehtoihin. Koivisto edellytti valtiojohtoiselta suunnittelulta selkeyttä, johdonmukaisuutta ja ennakoitavuutta sekä jatkuvaa vuorovaikutusta yksityisten yritysten kanssa. Koivisto hahmotteli sopimusta, jossa mukana olisivat julkisen vallan ohella työmarkkinajärjestöt, talouselämän tuottajajärjestöt sekä suurimmat yksityiset yritykset. Koivisto ei ottanut dogmaattista kantaa valtion omistajapolitiikkaan, vaan totesi, että hallitusta kiinnosti enemmän investointien syntyminen, ei kuka niitä omisti.¹⁶⁴ Koivisto kannatti erillistä suunnitteluministeriötä, jonka alaisuuteen olisi tullut valtioneuvoston kanslian yhteydessä toiminut Valtakunnansuunnittelutoimisto.¹⁶⁵

¹⁶² Koivisto (1960), 50, 55.

¹⁶³ Koivisto Mauno (1968): Linjan vetoa. Kirjayhtymä, Helsinki, 96.

¹⁶⁴ Koivisto Mauno (1967): Taloudellisen suunnittelun mahdollisuuksia Suomessa. Eripainos: Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1967. Esitelmä Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 16.11.1966.

¹⁶⁵ Koivisto (1968): 68.

Koivisto korosti kurinalaisuutta, säästämistä, investointeja ja valtion kassatasapainoa. Menoja pyrittiin supistamaan ja tuloja lisäämään kasvuun ja täystyöllisyyteen tähtäävän suunnitelmallisen talouspolitiikan avulla. Koivisto toteutti samankaltaista politiikkaa, josta oli aiemmin porvareita arvostellut. Pääomia aiottiin suunnata kilpailu- ja kasvukykyisen tuotannon kehittämiseen. Uusia työpaikkoja luotaessa hallitus lupasi ottaa huomioon pienten ja keskikokoisten yritysten tarpeet helpottamalla niiden luotonsaantia. Inflaatiota hillittiin tehostamalla hintojen valvontaa.¹⁶⁶

Kasvupolitiikka ja täystyöllisyys olivat sosialidemokraattien tärkeimpiä talouspoliittisia opinkappaleita, mutta Koiviston ajattelu ja pragmaattinen pyrkimys ratkaista talouden ongelmia valtion kassatasapainon kautta osoittivat, kuinka vaikeaa SDP:n talouspoliittisia ihanteita oli sovittaa reaalitalouteen.

Sosialidemokraattien talousajatteluun vaikutti vahvasti Pekka Kuusen vuonna 1961 julkaisema *60-luvun sosiaalipolitiikka*.¹⁶⁷ Kuusi uskoi nopeaan teollistamiseen ja kasvuun hyvinvoinnin mahdollistajana. Joitain vuosia aiemmin Kuusi oli kirjoittanut Suomen Kuvalehteen artikkelin *Köyhyys pesii maataloudessa*, jossa hän vaati maatalouden rakennemuutoksen vauhdittamista ja piti ainoana oikeana suuntana maataloustukien vähentämistä ja nopeaa teollistamista.¹⁶⁸

Kuusi piti sosiaalipolitiikkaa kasvun mahdollistajana. Hän piti yhteiskuntaa kansalaisten yrityksenä, jossa kaikki osapuolet tekivät kasvuhakuista yhteistyötä teollisuustuotannon kasvattamiseksi. *60-luvun sosiaalipolitiikkaa* pidetään suomalaisen rakennemuutoksen avaintekosena, joka ennakoி sosiaalipolitiikan ja taloudellisen suunnittelun liittoa.¹⁶⁹ Koivisto tiivisti sosialidemokratian tavoitteeksi eriarvoisuuden poistamisen yhteiskunnan kaikilta aloilta ja kansanvallan

¹⁶⁶ Puoskari (2013), 293; Pääministeri Rafael Paasion hallituksen ohjelma 31.5.1966.

¹⁶⁷ Kuusi Pekka (1961): *60-luvun sosiaalipolitiikka*. WSOY, Helsinki

¹⁶⁸ SK 23/1957.

¹⁶⁹ Kuusi (1961); Hankonen, Johanna (1994): *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*.

Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla.

Gaudeamus, Helsinki, 50–66, 131; Tuomioja Erkki (2002): Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipolitiikka Suomen suunnannäyttäjänä. JANUS-sosiaalipolitiikan ja sosiaalityöntutkimuksen aikakauslehti, 4/2002.

laajentamisen taloudelliseen kansanvaltaan, jossa työntekijät saisivat lisää vaikutusvaltaa työpaikoilla.¹⁷⁰

Paasion seuraajana kansanrintamahallituksen pääministerinä vuosina 1968–70 Koivisto piti talouspolitiikan tärkeimpänä tehtävänä edelleen työttömyyden poistamista talouskasvun avulla. Hallitus lupasi tukea tehokkaasti yksityistä yritteliäisyyttä hyvinvoinnin ja työllisyyden lisäämiseksi. Valtiontaloudessa korostettiin entistä suurempaa kokonaistaloudellista suunnittelua ja voimavarojen suuntaamista teollisen kehityksen nopeuttamiseen ja tuotantorakenteen monipuolistamiseen. Valtiontalouden tasapainon ja valtion maksuvalmiuden turvaaminen olivat Koiviston hallituksen keskeisiä tavoitteita.¹⁷¹

Koivisto puuttui verotuksen ja työllistämisen väliseen ristiriitaan. Puhuessaan Jyväskylässä syksyllä 1968 hän korosti, etteivät julkinen työllistäminen ja sen laajentaminen parantaisi työllisyyttä, vaan päinvastoin vaarana oli työllisyyden heikkeneminen. Varat, jotka valtio käyttäisi yleisten töitten rahoittamiseen, olisivat poissa yksityisiltä rahamarkkinoilta. Se heikentäisi Koiviston mukaan luonnollista taloudellista kehitystä ja työpaikkojen tarjontaa tuotannossa ja palveluissa. Hallituksen lähtökohtana oli yksityisten työpaikkojen lisääminen.¹⁷²

3.6. *Liinamaa-sopimuksesta UKK-sopimukseen*

Hallitusten käytännössä toteuttama talouspolitiikka poikkesi usein tavoitteista. Lyhytikäiset koalitionhallitukset ja lainsäädännön määrävähemmistösäädökset heikensivät poliittisen ohjauksen pitkän aikavälin tehoa virkamiesvalmisteluun verrattuna. Pentti Puoskarin mukaan talouspolitiikan valmisteluun osallistuneilla instituutioilla oli suuri vaikutusvalta päätöksenteossa. Asiantuntijoiden rooli vahvistui 1980-luvulla, kun uusi klassinen taloustiede teki kansainvälisen läpimurron ja sai jalansijaa Suomen talouspoliittisessa keskustelussa. Virkamiesasiantuntijat ja muut auktoriteetit kielsivät Puoskarin mukaan suhdannepolitiikan mahdollisuudet ja

¹⁷⁰ Koivisto (1968): 9, 17, 73.

¹⁷¹ Pääministeri Mauno Koiviston hallituksen ohjelma 23.3.1968

¹⁷² Koivisto (1968): 151.

merkityksen talouden ohjauskeinona ja keskittyivät julkisten menojen vähentämiseen.¹⁷³

Valtiontalouden tasapaino ja kassanhallinta ajoivat SDP:n toivomien kasvupanostusten edelle, mikä johti suhdanteita vahvistavaan, eikä niitä tasoittavaan finanssipolitiikkaan. Pekkarinen ja Vartiainen pitävät suomalaiselle talouspolitiikalle tyypillisenä piirteenä poliittisen tahon heikkoutta suhteessa virkavastuulla toimiviin instituutioihin eli keskuspankkiin ja valtiovarainministeriöön.¹⁷⁴

Puoskarin mukaan keskustapuolueen, kokoomuksen ja molempien kansanpuolueiden muodostama Virolaisen porvarihallitus ryhtyi 1964 elinkeino- ja rakennepoliittisiin uudistuksiin hillitäkseen maalta- ja maastapakoa, mutta epäonnistui. Maatalouden ylituotannon ja hyvinvointiuudistusten aiheuttamia julkisia menoja oli mahdotonta sovittaa yhteen matalan veroasteen ja valtion säästäjäroolin kanssa. Työttömyyden kasvu lisäsi valtiontalouden ongelmia. Porvarihallitusta seurasi vasemmiston ja keskustan muodostama Paasion hallitus, joka toteutti laskusuhdanteesta huolimatta valtion- ja kansantalouden kassatasapainoon tähdännyttä tiukkaa finanssipolitiikkaa työvoimapolitiikan ja asuntorakentamisen sijasta. Puoskari arvioi, että Virolaisen ja Paasion hallitusten toimet pahensivat työpulaa kotimaassa ja kiihdyttivät muuttoliikettä Ruotsiin. Vuoden 1967 suurdevalvaatio estänyt työttömyyden kasvua.¹⁷⁵

Devalvaatiota seurannut Liinamaa-sopimus 1968 vahvisti uskoa valtion kykyyn ohjata talouden kokonaissuunnittelua ja hallita yhteiskunnan muutosta. Tulopoliittisen konsensuksen syntyä edesauttoi STK:n toimitusjohtajan Päiviö Hetemäen ja SAK:n puheenjohtajan Niilo Hämäläisen asevelitausta. Miehet olivat tavanneet ensimmäisen kerran Karjalan Kannaksella jatkosodan loppuvaiheessa. He sopivat, että tulopolitiikasta neuvoteltaisiin pienessä piirissä luottamuksen aikaansaamiseksi.¹⁷⁶

¹⁷³ Puoskari Pentti (1992): Talouspolitiikan funktiot ja instituutiot. Teorian rekonstruktio ja elvytyksen talouspoliittinen anatomia. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, Helsinki, 208.

¹⁷⁴ Pekkarinen, Vartiainen (1993), 62.

¹⁷⁵ Puoskari (2013), 292–293.

¹⁷⁶ Bergholm (2007), 406; Mansner (2007), 172; Koivisto (2006); Pekkola (1999), 30.

Osa kommunisteista vastusti tulopolitiikkaan sitoutumista. He pitivät konsensusta perisyntinä, joka merkitsi luokkataistelusta luopumista.¹⁷⁷ Työnantajat suhtautuivat ammattiyhdistysliikkeen eheytymiseen ja jäsenmäärän kasvuun kaksijakoisesti. Vahvistuva työväenliike ja SAK:n tuki vasemmistopuolueille koettiin uhkana yhteiskuntarauhalle, jos järjestäytymisasteen nousu lisäisi herkkyyttä lakkoaseen käyttöön. Samaan aikaan työnantajien keskuudessa uskottiin mahdollisuuteen sitoa työntekijät entistä laajemmin yhteiskunnalliseen sopimusjärjestelmään.¹⁷⁸

Tšekkoslovakian miehitys sai liikkeelle huhuja Neuvostoliiton pyrkimyksistä lietsoa työmarkkinalevottomuuksia Suomessa. Suurlähettilääksi Helsinkiin nimitetty Aleksei Beljakov oli saanut tehtäväkseen edistää sosialistista kehitystä Suomessa, tai vähintään estää maan lännettyminen. Hän piti työtaisteluita ja suurta yhteiskunnallista muutosta Suomessa mahdollisina. Beljakov kannusti kommunisteja työtaisteluun ja vihjaili panssarivaunujen lähettämisestä Suomeen.¹⁷⁹

Ammattiliitoissa ja sosialidemokraattien keskuudessa puhuttiin vallankumouksen valmistelusta, mutta mitään vahvistusta huhuille ei saatu. Beljakov uskoi, että Suomesta olisi voinut tulla ensimmäinen kehittynyt ja porvarillinen sosialismiin siirtynyt demokratia.¹⁸⁰

Palkkavaatimukset ja lakonuhka ajoivat vuotta 1971 koskeneet tulopoliittiset neuvottelut umpikujaan. Hetemäen ja Hämäläisen myötävaikutuksella presidentti Kekkonen ryhtyi vauhdittamaan neuvotteluja. Hänen johdollaan syntyi niin sanottu UKK-sopimus, mutta se ei estänyt Metalliliittoa aloittamasta työtaistelua. Raskasta metalliteollisuutta koetellut lakko alkoi 8. helmikuuta 1971 ja päättyi vasta 26. maaliskuuta.¹⁸¹

¹⁷⁷ Bergholm (2007), 422.

¹⁷⁸ Bergholm (2007), 439; Sillantaus Pentti (1969): Kaventuva kansanvalta. Kansanrintamakausi puntarissa. Gummerus, Jyväskylä, 64, 71.

¹⁷⁹ Bergholm (2012), 191–192; Ketola (2007), 266; Rentola Kimmo (2005): Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava, Helsinki, 32–33; Rentola Kimmo (1998): Beljakovin ensimmäinen vaihe 1963–1966. Teoksessa ... Vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa. Professori Osmo Jussilan juhlaKirja (toim. Jorma Selovuori). WSOY, Helsinki, 408–416.

¹⁸⁰ Ketola (2007), 267; Vesikansa (2004), 276–280; Kahri Tapani (2001): Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat. Otava, Helsinki, 82–83; Suomi Juhani (1996): Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–72. Otava, Helsinki, 493–494, 499.

¹⁸¹ Bergholm (2012), 205–208.

Teollisuuden työntekijäliittojen ryhmittäminen SAK:n taakse nopeutti keskusjärjestön kasvua ja takasi liitoille entistä vahvemman neuvotteluaseman työmarkkinoilla ja sosiaalipoliittisten uudistusten toteuttamisessa. Ensimmäisen tulopoliittisen kokonaisratkaisun jälkeen työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksut olivat tulleet verovähennyskelpoisiksi, mikä helpotti jäsenhankintaa. SAK:n vahva yhteiskunnallinen rooli näkyi kesän 1971 edustajakokouksessa, johon kunniavieraiksi saapuivat presidentti Urho Kekkonen ja Romanian presidentti Nikolai Ceaușescu. Tapio Bergholmin mukaan vierailu korosti Kekkonen ja SAK:n puheenjohtajan Niilo Hämäläisen hyviä suhteita.¹⁸²

3.7. *Mutkikas tie kohti yritysdemokratiaa*

SDP:n puoluesihteeriksi ”mustana hevosena” vuonna 1969 valittu Kalevi Sorsa korosti demokraattisen sosialismin käsitettä erotuksena kommunistien omaksumasta sosialistisesta demokratiasta. Sorsan mukaan demokraattisen sosialismin tarkoitti taloudellista tasa-arvoa. Puoluesihteerin tehtävän vastaanottaessaan Sorsa korosti, että sosialidemokraateilla oli edessään suuri työ työpaikkademokratian ja yritysdemokratian aikaansaamiseksi Suomessa. Hän vaati palaamista solidaariseen palkkapolitiikkaan, josta porvarihallituksen aikana oli hänen mielestään liu'uttu irti.¹⁸³

Kevään 1970 vaalien jälkeen nimitetty Teuvo Auran virkamieshallitus oli asettanut komitean pohtimaan yritysdemokratian toteuttamista. Paasion hallituksen aikana asetettu edellinen komitea oli suositellut, että yli sadan työntekijän yrityksissä tuotantokomiteat korvattaisiin henkilökuntaneuvostolla, yhteistyökomitealla ja sisäisellä sovintolautakunnalla. Auran nimittämän yritysdemokratian sovellutuskomitean puheenjohtajana toiminut valtakunnansovittelija Keijo Liinamaa luovutti mietintönsä vasta syksyllä 1972 pääministeri Kalevi Sorsalle.¹⁸⁴

SDP:n tavoittelemaan taloudelliseen kansanvaltaan sisältyi yritysdemokratian ohella tuotantokoneiston siirtäminen ”tarkoituksenmukaisessa laajuudessa ja järjestyksessä”

¹⁸² Ibid. 44, 74–75.

¹⁸³ Ibid. 211.

¹⁸⁴ Bergholm (2014), 30–31.

valtion haltuun ja ohjaukseen. Sosialisointipyrkimys rajattiin suurteollisuuteen. Sorsa ei halunnut tukahduttaa yksityisten ihmisten taloudellista aloitteellisuutta, jota hän piti yhteiskunnan kannalta hyödyllisenä.¹⁸⁵

SDP korosti ohjelmissaan pääomavirtojen ohjaamista ja talouden kokonaisvaltaista suunnittelua. Rakennemuutosta puolue halusi nopeuttaa valtion luotonantoa ja yritystoimintaa lisäämällä sekä ottamalla raha- ja luottolaitokset tehokkaaseen julkiseen valvontaan.¹⁸⁶ Samoja periaatteita noudattaen puolueenvosto vaati, että pääomavirtojen ohjaamisella lisättäisiin kansankunnan voimavarojen tehokasta ja pitkäjänteistä hyväksikäyttöä. Investointeja haluttiin ohjata valtioenemmistöisiin yhtiöihin, ja valtion osuutta muualla kuin perusteellisuudessa pyrittiin lisäämään.¹⁸⁷

Kokoomuksen kannattaman markkinatalouden ja yksityisen voitontavoittelun tilalle SDP yritti tuoda tasa-arvoon ja hyvinvointiin perustuvaa taloudellista demokratiaa, jossa valtiolla olisi sekä tuotantoa että kulutusta ohjaava rooli.¹⁸⁸ Kokoomukselle käsite taloudellisesta kansanvallasta tarkoitti 1960-luvulla kansankapitalismia ja yksityisen varallisuuden lisäämistä. Tavoitteena oli tehdä kaikista kansalaisista omistajia ja luoda *kansankapitalistinen hyvinvointijärjestelmä*, jossa työntekijää ja työnantajaa ei asetettaisi vastakkain.¹⁸⁹

Vasemmistoideologian vahvistuminen laimensi kokoomuksen tulkintaa taloudellisen kansanvallan sisällöstä. Kansankapitalismin tilalle tuli kansanvallan laajentaminen työelämässä, mikä tarkoitti työntekijöiden aseman parantamista omaa työympäristöään koskevassa päätöksenteossa. Kokoomus oli valmis vahvistamaan irtisanomissuojaa ja antamaan työntekijöille omistususuuden yrityksistä, jos se tapahtuisi omalla sijoituspanoksella. Yritysdemokratian malleja kokoomus olisi kokeillut ensisijaisesti yhteiskunnan omistamissa yrityksissä ja laitoksissa. Taloudellisissa päätöksiin kokoomus vaati mukaan sosiaalisen valintatalouden periaatetta, eli vaikutus yksityiseen ihmiseen olisi aina otettava huomioon.¹⁹⁰

¹⁸⁵ SDP puoluekokous (1972): Puoluekokous 1.-4.6.1972, Tampere, pöytäkirja ja liitteet, 36-37.

¹⁸⁶ SDP ohjelma (1972): Sisäpoliittinen julkilausuma, 1.-4.6.1972, 411.

¹⁸⁷ Koivisto Martti, toim. (1974): Talouspolitiikan ydinkysymyksiä. Tammi, Helsinki, 130.

¹⁸⁸ SDP ohjelma (1972a): Kuluttajapoliittinen ohjelma, hyväksytty 1.-4.6.1972.

¹⁸⁹ Kokoomus (1966): Poliittinen toimintaohjelma 1966 – Kohti huomispäivän yhteiskuntaa.

¹⁹⁰ Kokoomus (1972): Lähiajan tavoiteohjelma, puoluevaltuuston kokous 6.8.1972.

Sorsa arvosteli markkinataloutta ja kapitalistista järjestelmää, koska siinä kansaa ohjasi ”tuntematon käsi”. Hän viittasi Adam Smithiin, joka oli verrannut markkinavoimia näkymättömään käteen. Sorsa luotti enemmän valtion ohjaukseen kuin markkinoiden vapauteen. Hänen mielestään tuotannosta sekä työn tulosten ja kasvun jakamisesta pitäisi päättää demokraattisesti. Markkinatalous loi Sorsan mielestä turhuutta. Ylellisyystuotteita tärkeämpänä Sorsa piti terveellistä työympäristöä, puhdasta luontoa, vapaa-aikaa, tehokkaita terveyspalveluita ja monipuolista kulttuuria.¹⁹¹

Teollisuusliiton kevätkokouksessa Kuopiossa Sorsa korosti valtion yritystoimintaa talouspolitiikan keinona, jolla talouskasvun ja työllisyyden ongelmat ratkeaisivat. Pääministeri lupasi, että hallitus laajentaisi valtionyhtiöiden toimintaa ja määrittelisi selkeästi valtionyhtiöiden yleiset talouspoliittiset tavoitteet.¹⁹²

Sorsa piti tavoitteena taloudellista kansanvaltaa, jossa rahalaitokset ja suuryritykset eivät määräisi ihmisten elinehtoja. Sorsan ihannejärjestelmässä kansalaisilla olisi välitön mahdollisuus osallistua päätöksentekoon heitä lähinnä olevissa tärkeissä asioissa, työpaikoilla, laitoksissa ja kouluissa. Forssassa ohjelman 70-vuotispäivänä Sorsa lupasi uudistaa työelämää ja edistää yritysdemokratiaa lainsäädännön avulla.¹⁹³

3.8. EEC ja Kekkosen jatkokausi jakavat puolueita

Täystyöllisyys, elintason nostaminen ja työelämän uudistaminen olivat SAK:n ja SDP:n yhteisiä päämääriä. Ne voitaisiin saavuttaa vakaalla hintatasolla ja rahanarvolla sekä nopealla ja tasaisella reaali-palkkojen kasvulla. Maailmantalouden suhdanteet hidastivat tavoitteisiin pääsyä, ja Suomen läntiseen talousjärjestelmään kytkeneet vapaakaupparatkaisut olivat sosialidemokraateille vaikeita.¹⁹⁴

¹⁹¹ 22.2.1973 Sorsan puhe Jyväskylän talvessa, 5. Kalevi Sorsan arkisto, BIB:1973:14 Puheet, artikkelit. Työväen Arkisto. (KSA, BIB, TA).

¹⁹² 16.5.1973 Sorsan puhe Kuopiossa Suomen Teollisuusliiton kevätkokouksessa, 5-7. KSA, BIB:1973:14, TA.

¹⁹³ 19.8.1973 Sorsan puhe Forssassa, 70 vuotta Forssan kokouksesta -tilaisuudessa, 3-9. KSA. BIB:1973:14, TA.

¹⁹⁴ Bergholm (2012), 50, 81.

EEC-vapaakauppasopimuksesta päätettiin eduskunnassa vuonna 1973. SDP:n vaatimuksesta sopimukseen liitettiin valtion säätelyvaltaa taloudessa lisänneet suojalait. Suojalakien avulla SDP:n johto sai taivuteltua eduskuntaryhmänsä sopimuksen taakse. Seitsemän edustajaa äänesti EEC-sopimusta vastaan: Erkki Liikanen, Kaisa Raatikainen, Jakob Söderman, Ilkka Taipale, Seppo Tikka, Erkki Tuomioja ja Pirkko Työläjärvi.¹⁹⁵

EEC-kysymyksen yhteydessä eduskunta päätti poikkeuslaista, jolla presidentti Kekkonen toimikautta jatkettiin vuodesta 1974 vuoteen 1978. Poikkeuslaki hyväksyttiin vaaditulla 5/6 äänten enemmistöllä tammikuussa 1973. Kokoomuksesta 13 kansanedustajaa äänesti lakia vastaan. Äänekkäimpinä Kekkonen vastustajina esiintyivät Tuure Junnila ja Pentti Mäki-Hakola.¹⁹⁶

Kalevi Sorsa kannatti EEC-sopimusta ja suojalakeja. Hän uskoi kaupan esteiden vähentämisen auttavan Suomen talouselämää ja nostavan elintasoja. Suojalait tarvittiin, koska monikansalliset yritykset uhkasivat Sorsan mukaan kotimaista tuotantoa. Hän korosti Ruotsin uutistoimisto TT:lle antamassaan haastattelussa, että Suomi halusi edistää taloudellista yhteistyötä itään ja länteen. Hän avasi haastattelussa suhdettaan sosialismiin ja kertoi olevansa sosialisti sekä tunne- että järkisyistä. Nuorena sosialismi oli avautunut Sorsalle tunnepitoisena oikeudenmukaisuuskysymyksenä. Myöhemmin hän tarkasteli sosialismia talouden organisaationa, johon yhteiskunnan tuli rakentaa puitteet ja suojella niitä. Yksityisyritteliäisyyden Sorsa halusi pitää ammattiyhdistysliikkeen ja yritysdemokratian valvonnassa.¹⁹⁷ Sorsan mielestä markkinatalous ei kyennyt ratkaisemaan talouspolitiikan ongelmia.¹⁹⁸

EEC-sopimuksen vastustajat pelkäsivät läntisten kauppasuhteiden vahvistavan kapitalismin otetta Suomessa ja vahingoittavan suhteita Neuvostoliittoon. Ennen

¹⁹⁵ Lipponen Paavo (2009): Muistelmat I. WSOY, Helsinki, 333.

¹⁹⁶ Mäki-Hakola Maria (2014): Kokoomuksen oikeistosiiven häiriköt, Kekkonen ja vuoden 1973 poikkeuslaki. Tutkimus Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumisesta Kekkonen uudelleenvalitsemisen turvaavaan lakiin ja muihin Kekkonen valtakauden toimiin. Pro-gradu -tutkimus, Tampereen yliopisto; Haataja, Friman (2001), 165; Virolainen Johannes (1986): Vallankäyttö Kekkonen kaudella. Otava 1986, Helsinki, 370.

¹⁹⁷ HS 5.12.1973.

¹⁹⁸ 2.12.1973, Kalevi Sorsa Vaasan työväenyhdistyksen 90-vuotisjuhlassa. KSA, BIB:1973:15, TA.

sopimuksen käsittelyä eduskunnassa oli tehty toivomusaloite, jolla Neuvostoliiton arvostelu haluttiin lailla rangaistavaksi. Aloitteen mukaan eduskunnassa ja kansalaisjärjestöissä oli ilmennyt Suomen etuja vahingoittavaa ja laajaa Neuvostoliiton vastaista propagandaa. Aloitteen allekirjoittajien joukossa olivat SDP:n kansanedustajat Erkki Liikanen, Tarja Halonen, Erkki Tuomioja ja Ulf Sundqvist. Allekirjoittajat halusivat vahvistaa lainsäädännöllä Suomen pyrkimystä edistää rauhaa ja kansainvälisiä suhteita, eli käytännössä lujittaa rauhanomaisia suhteita Neuvostoliittoon.¹⁹⁹

SDP:n vasemmisto oli muodostanut oman, pääasiassa nuorisopoliitikoista koostuneen radikaalin ryhmänsä, jota kutsuttiin pälkäneläisiksi. Liike sai nimensä Pälkänellä syksyllä 1969 pidetyssä kokouksessa annetusta julkilausumasta, jossa arvosteltiin SDP:n yhteistyötä porvareiden kanssa sekä vaadittiin vasemmistolta yhteistyötä ja kansainvälistä solidaarisuutta. Kansanedustajista ryhmää tukivat julkisesti Osmo Kaipainen, Tellervo M. Koivisto ja Erkki Tuomioja. Pälkäneläiset vastustivat EEC-sopimusta, eikä SDP:n johto hyväksynyt liikkeen toimintaa.²⁰⁰

Kanssakäyminen Neuvostoliiton edustajien kanssa vilkastunut sen jälkeen, kun suurlähettiläs Beljakov oli poistunut maasta. Diplomaateista vaikutusvaltaisimmaksi nousi vuonna 1955 Helsinkiin saapunut ministerineuvos Viktor Vladimirov. Hän oli Neuvostoliiton tiedustelupalvelun KGB:n upseeri, joka piti säännöllistä yhteyttä suomalaisiin talouden ja politiikan päättäjiin. Hän edisti presidentti Kekkosen uudelleenvalintaa poikkeuslailla vuonna 1973.²⁰¹

SDP:n ja Vladimirovin suhteet olivat lämmenneet Sorsan puoluesihteerikaudella. Vladimirov kertoo muistelmissaan, että yhteisymmärrys Sorsan kanssa löytyi nopeasti, ja hänen puheenjohtajakaudellaan ystävyys lujittui. SDP:n johdosta Vladimirovia tapasivat Sorsan ohella säännöllisesti Ulf Sundqvist, Erkki Liikanen ja Matti Ahde. Heidän seurassaan neuvostoliittolaiset keskustelivat Vladimirovin

¹⁹⁹ Eduskunnan toivomusaloite n:o 158, 6.2.1972.

²⁰⁰ Blåfield Antti, Vuoristo Pekka (1985): Kalevi Sorsan suuri rooli. Kirjapaja, Helsinki

²⁰¹ Rentola (2005), 399–400; Nevakivi (1996), 93.

mukaan yhtä vapautuneesti ja avomielisesti kuin lähimpien neuvostoliittolaisten ystävien ja hengenheimolaisten piirissä.²⁰²

Tehtaankatu piti suhteita yllä myös kokoomukseen, joka sisäisen hajaannuksen jälkeen tuki Kekkosen uudelleenvalintaa poikkeuslailla 1973. Pentti Sillantaus kertoo muistelmissaan tutustuneensa Vladimiroviin työnantaja puolta edustaneiden Päiviö Hetemäen, Timo Laatusen ja Pentti Kivisen välityksellä. Sillantauksen mukaan hän ja Kivinen tapasivat Vladimirovia säännöllisesti lounaalla syyskuusta 1980 alkaen.²⁰³

SDP halusi vahvistaa valtiojohtoista taloudellista suunnittelua ja pääomien ohjailua. Esteeksi koettiin laaja yksityinen omistus. Puolueessa laskettiin, että teollisuudesta neljä viidesosaa oli yksityistä, mikä heikensi valtion ohjausmahdollisuuksia. Liikepankkien, vakuutusyhtiöiden, teollisuusyritysten ja säätiöiden ristiinomistus piti SDP:n teollisuuspoliittisen ohjelman mukaan yllä taloudellista harvainvaltaa.²⁰⁴

Kokoomus vastusti SDP:n suunnitelmia valtion rooliin vahvistamisesta taloudessa. Puolue otti sosialismilla pelottelun vaaliaseekseen. Vuoden 1972 eduskuntavaalikampanjassaan kokoomus varoitti, että sosialistien ei pidä antaa leikkiä äänestäjien rahoilla. Vaalimainos vaati sulkua sosialismille.²⁰⁵

SDP:n puoluetoimikunnassa talouspolitiikan asiantuntijana toiminut Työväen Taloudellisen Tutkimuskeskuksen (TTT) esimies Pekka Korpinen piti sosialismia ainoana järjestelmänä, jossa tasa-arvo ja talouskasvu toteutuvat ilman kapitalismille tyypillisiä suhdannehäiriöitä ja pääomien kasautumista. Kirjassaan *Sosialistinen taloussuunnittelu* Korpinen piti tärkeänä, että valtio omistaisi tuotantovälineet, mutta päätöksenteko tuotteista ja tuotevalikoimista voitaisiin siirtää suunnitelmien puitteissa eläville yrityksille. Korpisen mukaan sosialistisen suunnittelun rinnalla voitaisiin toteuttaa työntekijöille ja kollektiiveille suunnattuja markkinamekanismeihin pohjautuvia kannustinjärjestelmiä. Korpinen uskoi, että sosialistiset ja kapitalistiset talousjärjestelmät lähestyisivät toisiaan, kun sosialismissa yritysten vapaus laajenisi

²⁰² Vladimirov Viktor (1993): Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulussientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984, Otava, Helsinki, 274.

²⁰³ Sillantaus (1988), 43.

²⁰⁴ SDP ohjelma (1975a): Teollisuuspoliittinen ohjelma, hyväksytty 5.-8.6.1975.

²⁰⁵ Heikkinen, Tiuhonen (2010), 48.

ja kapitalistisissa maissa työväenliike rajoittaisi yksityisten yritysten liikkumavapautta ja lisäisi valtion suunnitteluvaltaa.²⁰⁶

Korpisen ajattelu vaikutti sosialidemokraattien talous- ja teollisuuspolitiikan sisältöön, mutta laajamittaista sosialisointia SDP ei lähtenyt koskaan toteuttamaan. Sen sijaan valtion omistaman yritystoiminnan laajentaminen ja pääomien ohjaaminen saivat keskeisen roolin. SDP piti sosialistista suunnitelmataloutta ratkaisuna öljykriisin aiheuttamiin talousongelmiin. *"Sosialismi on ajan vaatimus. Kapitalistisen maailman kriisistä ei selvitä ilman suunnitelmataloutta"*, SDP:n suunnitteluosaston päällikkö Paavo Lipponen sanoi televisiohaastattelussa marraskuussa 1974. Lipponen mukaan sosialidemokraattien pyrkimyksenä oli Suomen kommunistisen puolueen SKP:n tavoin sosialistinen yhteiskunta, mutta yhden puolueen diktatuuriin perustuvaa järjestelmää SDP ei hyväksynyt. Lipponen korosti, että SDP pyrki sosialismiin demokraattisin ja parlamentaarisin keinoin.²⁰⁷

3.9. Valtionyhtiöt SDP:n teollisuuspolitiikan ytimessä

Vuosikymmenen vaihteen työmarkkinalevottomuudet ja kansainvälisen kapitalismin kriisiytyminen öljyn hinnannousun seurauksena voimistivat sosialidemokraattien sosialisointihaluja. Sorsan hallitus suunnitteli uusien valtionyhtiöiden perustamista. Outokummun jaloterästehtaan peruskiven muuraustilaisuudessa Torniossa pääministeri korosti, että valtionyhtiöt lisääisivät kansalaisten hyvinvointia. Sorsan mukaan uuden valtionyhtiön perustaminen merkitsi vahvaa piristysruisketta talouselämälle. Hallitus esitti kahden uuden valtioneemmistöisen osakeyhtiön perustamista. Niistä toinen keskittyisi viihde- ja toinen ammattielektroniikkaan.²⁰⁸

Yhtiöt olivat valtion kuvaputkitehdas Valco sekä Televan ja Valmetin toiminnoista muodostettavaksi suunniteltu uusi valtion elektroniikkayhtymä. SDP halusi vahvistaa valtion roolia elektroniikkateollisuudessa ja jakaa tuotantoa Televan ja Valmetin kesken. Elektroniikkayhtymä olisi vahvistanut valtion asemaa tiedonkeruu-, tallennus- ja käsittelyjärjestelmissä. Sorsan hallitus vei hankkeen eduskuntaan, joka

²⁰⁶ Korpinen Pekka (1974): Sosialistinen taloussuunnittelu. Tammi, Helsinki, 43–45.

²⁰⁷ 7.11.1974, Yle TV2 Ajankohtaistoimitus, "Nythän on niin", http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/paavo_lipponen_sosialismin_asialla_54732.html#media=54734

²⁰⁸ 26.9.1974 Kalevi Sorsan puhe Torniossa, 3-5. KSA. BIB:1974:18, TA.

hyväksyi sen toukokuussa 1975. Nokiassa elektroniikka-alan sosialisointia pidettiin todellisenä uhkana, ja yhtiö vastusti valtion laajentumissuunnitelmia. Sorsaa seurannut Liinamaan hallitus lykkäsi päätöksen toimeenpanoa, ja lopulta Miettusen hallitus toteutti vain suunnitelman Valcon perustamisesta.²⁰⁹

Sosialisointikeskustelu huipentui SDP:n Jyväskylän puoluekokouksessa 1975. Sorsan hallitus oli eronnut toukokuun lopussa ennen kokousta. Sosialidemokraattien ja keskustaryhmien yhteistyön päättymiseen vaikuttivat öljykriisin aiheuttama talouden taantuma, aluepoliittinen kiistely sekä presidentti Kekkonen tyytymättömyys hallituksen talouspolitiikkaan. Pääministeri Sorsan suhteet keskustapuolueen voimahahmoihin, ulkoministeri Ahti Karjalaiseen ja valtiovarainministeri Johannes Virolaiseen, olivat tulehtuneet. Kekkonen kertoi jo etukäteen hallitukselle uusien vaalien todennäköisyydestä.²¹⁰

Kekkonen määräsi uudet vaalit pidettäväksi syyskuussa. Keijo Liinamaan johtama virkamieshallitus nimitettiin 13. kesäkuuta. Kekkonen halusi varmistaa, ettei heinä-elokuun vaihteessa Helsingissä pidetty Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous olisi häiriintynyt hallituskriisin takia.²¹¹

SDP:n puoluekokouksessa hyväksymä teollisuuspoliittinen ohjelma korosti taloussuunnittelun tärkeyttä. Suunnittelu ja suunnitelmallisuus mainitaan muutaman sivun pituisessa ohjelmassa 39 kertaa. Tavoitteena oli suunnitelmallisen demokraattisen sosialismin rakentaminen. Välittöminä toimenpiteinä SDP vaatii virastojen ja laitosten toiminnan suunnittelua ja valvontaa kehitettäväksi kansanvaltaiseen suuntaan. Valtion teollisuudelle haluttiin kehittämissuunnitelma. Energian tuotanto ja jakelu tulisi ohjelman mukaan siirtää yhteiskunnan haltuun.²¹²

²⁰⁹ Koroma (2015), 56; Häikiö Martti (2001): Nokia Oyj:n historia 1. Fuusio. Yhdistymisen kautta suomalaiseksi monialayritykseksi 1865–1982. Edita, Helsinki, 219–220.

²¹⁰ Korhonen (2011), 13.

²¹¹ Ibid. 29.

²¹² SDP ohjelma (1975a): Teollisuuspoliittinen ohjelma, hyväksytty Jyväskylässä 5.-8.6.1975,

Puheenjohtajaksi valittu pääministeri Kalevi Sorsa kannatti maltillista demokraattista sosialismia. Valtiolla tuli olla vahva rooli talouden suunnittelussa ja markkinoiden ohjaajana. Sen piti edistää kasvua ja taloudellista tasa-arvoa työpaikoilla.²¹³ Sorsa piti valtion yritystoiminnan jatkuvaa edistämistä ja monipuolistamista välttämättömänä, koska se mahdollisti pitkäjänteisen ja tasa-arvoon pohjautuvan talous- ja aluepolitiikan toteuttamisen.²¹⁴

Suomen Kuvalehden haastattelussa maaliskuussa 1975 Sorsa oli rinnastanut valtiollistamisen ja kansanvaltaistamisen. ”*Pyrimme valtiollistamaan, kansanvaltaistamaan erityisesti perusteollisuuden sekä ohjaamaan rahavirtoja, koska nämä ovat ratkaisevia taloudellisen vallanjaon kannalta*”, Sorsa sanoi. Hän epäili, että monissa suuryrityksissä omistus ei luonut enää kasvua, kun omistajista oli tullut nimettömiä ja passiivisia. Omistaminen oli sosialidemokraattien silmissä yhteiskunnallistunut, joten yrityksen siirtäminen yhteiskunnan haltuun olisi vain tapahtuneen toteamista. Sorsa halusi poistaa yksityisen yritteliäisyyden haittoja, mutta hyväksyi omaa yritystään ja tuotannollisia ja taloudellisia ideoitaan toteuttaneen yrittäjän.²¹⁵ Sorsan ajattelu muistutti ruotsalaisen Gunnar Adler-Karlssonin kehittämää demokraattisen sosialismin mallia, funktionaalista sosialismia.²¹⁶

Kauppa- ja teollisuusministerinä Mieltusen hätätilahallituksessa ja Sorsan toisessa hallituksessa toiminut Eero Rantala on kertonut, että teollisuus seurasi huolestuneena sosialisointia korostaneen SDP:n aatteellista kehitystä. Rantalan mukaan Sorsa hermostui Jyväskylän sosialisointilinjauksista jopa teollisuutta enemmän. Syksyllä 1978 ministeri Rantala kertoi Hyvinkäällä pidetyssä teollisuuspoliittisessa seminaarissa, että hallitus valmisti teollisuuden valtiollisen rahoituksen ”järkiperäistämistä”, mikä tarkoitti askelta kohti markkinaehtoisempaa investointijärjestelmää.²¹⁷

²¹³ 8.6.1975 Kalevi Sorsan puhe Jyväskylän puoluekokouksessa, 1-2. KSA, BIB:1975:17, TA.

²¹⁴ 27.1.1975 Kalevi Sorsan puhe Oulussa, 5. KSA, 1975:17, TA.

²¹⁵ SK 7.3.1975, 37-38.

²¹⁶ Adler-Karlsson Gunnar (1969): *Functional Socialism. A Swedish Theory for Democratic Socialization*. Prisma, Stockholm.

²¹⁷ Ranki (2012), 111; Outinen (2015), 98.

Jyväskylässä Sorsa huomautti, että porvarillinen ajattelu hyväksyi omistamiseen perustuvan harvainvallan, joka perustui yksityiseen voitontavoitteluun ja alistumiseen sokeille markkinavoimille. SDP vaati perusteellisia kansanvaltaisia muutoksia yhteiskunta- ja talousjärjestelmään.²¹⁸

Jyväskylän kaupunginvaltuuston puheenjohtajana toiminut Erkki Vasama haastoi puoluejohtoa ideologisen ajattelun kirkastamiseen. Hänen mielestään puolue oli kallistumassa liikaa oikealle, ja sen pitäisi päättää olivatko sosialidemokraatit vain hivenen häveliäitä kapitalismin pönkittäjiä vai halusiko puolue rakentaa uutta sosialistista yhteiskuntaa?²¹⁹ Nuorisoliittoa edustanut puolueeneuvoston jäsen Pekka Sarkkinen uskoi SDP:n vastaavan kapitalismin haasteeseen, ei joustamalla, vaan esittämällä oman sosialistisen vaihtoehtonsa.²²⁰

Kokousta puhutti edellisenä vuonna voimaan tullut EEC-sopimus ja siihen liitetyt suojalait, jotka lisäsivät hallituksen valtuuksia puuttua talouden toimintaan vapaakauppasopimuksen mahdollisia haittoja vastaan. Pekka Korpinen ihmetteli kokoomuksen jyrkän kielteistä suhtautumista sääntelyyn ja suojalakeihin. Korpinen piti suojalakeja hyvin lievinä kapitalistisen talouden sääntelyn keinoina ja ihmetteli, miksi kokoomus teki niistä niin suuren ja mullistavan ideologisen kysymyksen.²²¹

Syyskuulle määrättyihin eduskuntavaaleihin ehdokkaaksi asettunut Kaarina Suonio totesi puolueen historiaan viitaten, että kompromissi kapitalismin kanssa ei ollut mahdollinen.²²² Puoluekokousedustajien nuorempaan polveen lukeutunut 28-vuotias koulutussuunnittelija Jukka Gustafsson vaati välitöntä siirtymistä valtiojohtoiseen suunnitelmatalouteen ulkomaankaupassa, koska läntinen kapitalistinen maailmantalous syvensi suomalaisten vaikeuksia ja vähensi suojautumismahdollisuuksia. Gustafsson tuki puoluetolimikunnan tavoitteita suomalaisen kapitalismin upottamisesta ja kannusti puoluetta pohtimaan valtion roolia yhteiskunnan muuttamisessa sosialistiseen suuntaan.²²³

²¹⁸ SDP puoluekokous (1975): Sorsan avauspuhe 5.6.1975, 4-5.

²¹⁹ SDP puoluekokous (1975): Puoluekokous 5.-8.6.1975, Jyväskylä, pöytäkirja ja liitteet, 39.

²²⁰ Ibid. 55.

²²¹ Ibid. 57.

²²² Ibid. 64.

²²³ Ibid. 77, 212.

Vasemmistolaisena opiskelijaradikaalina julkisuuteen noussut Helsingin kaupunginvaltuutettu ja kansanedustaja Erkki Tuomioja kannatti vahvaa sitoutumista sosialismiin. Hän arvosteli puoluesihteerin paikalta pääministeriksi noussutta Kalevi Sorsaa. Tuomiojan mukaan sosialidemokraattinen puolue ei tarvinnut puoluesihteeria, joka puhuu kuin kapitalistisen maan pääministeri. Sen sijaan hän kaipasi pääministeriä, joka puhuisi kuin sosialistisen puolueen puoluesihteerin.²²⁴

Puoluekokouksessa hyväksyttiin talouspolitiikan tavoitteiksi täystyöllisyyden ylläpitäminen, tulonjaon tasoittaminen, vakaa hintataso sekä ulkomaankaupan tasapaino. Energiantuotanto sekä liikepankit ja vakuutuslaitokset säätiöineen haluttiin ottaa yhteiskunnan hallintaan.²²⁵ Puolueen teollisuuspoliittisessa ohjelmassa syytettiin teollisuutta, pankkeja, vakuutusyhtiöitä, säätiöitä ja teollisuusliittoja taloudellisen harvainvallan kasvattamisesta.²²⁶

Työelämän uudistamiseen tähdänneessä ohjelmassaan SDP arvosteli kapitalistista talousjärjestelmää eriarvoisuuden lisäämisestä sekä turvattomuudesta ja huonosta viihtyvyydestä työpaikoilla.²²⁷ Sisäpoliittisessa julkilausumassa päämääräksi asetettiin kansan enemmistön hyväksymä sosialistinen ja tasa-arvoinen yhteiskunta.²²⁸

Työelämän uudistamisessa SDP kiirehti yritysdemokratian kehittämistä. Yritysdemokratialainsäädäntö oli sisällytetty hallitusohjelmaan 1972.²²⁹ Lakien valmistelu eteni niin hitaasti, että Sorsa epäili hankkeen vesittyvän pelkäksi henkilöstöhallinnoksi. Eduskuntaan tuotiin lopulta laki yhteistoiminnasta yrityksissä, joka hyväksyttiin 1978. Tapio Bergholm arvioi ammattiyhdistysliikkeen hyötynneen pitkästä yritysdemokratiakeskustelusta. Sen aikana työntekijäpuoli sai monia

²²⁴ Ibid. 392–393.

²²⁵ Ibid. 397, 520.

²²⁶ SDP ohjelma (1975a): Teollisuuspoliittinen ohjelma, hyväksytty Jyväskylässä 5.-8.6.1975, 5. TA.

²²⁷ SDP ohjelma (1975b): Työelämän uudistaminen, hyväksytty 5.-8.6.1975, 1, 9. TA.

²²⁸ SDP ohjelma (1975c): Sisäpoliittinen julkilausuma, hyväksytty 5.-8.6.1975, 51–62. TA.

²²⁹ SDP puoluekokous (1975): SDP:n XXX puoluekokouksen päätökset, 14. TA.

parannuksia keskusjärjestöjen välisiin sopimuksiin, kun työnantajat taipuivat uhaksi koettujen yritysdemokratiavaatimusten edessä.²³⁰

Jyväskylän kokouksen päätöspuheessa Sorsa suuntasi viestinsä kansalle, jota kokoomus oli pelotellut sosialismilla. Sorsan mukaan sosialismi oli kotoinen ja turvallinen asia, jota ei tarvinnut pelätä. Hänen mielestään talouden ongelmia ei voitaisi ratkaista ilman sosialismia.²³¹ Sorsan piti yritysten kansallistamista yhtenä vaihtoehtona, ja mainitsi esimerkkinä Suomen Autoteollisuus -osakeyhtiön, josta oli tullut valtionyhtiö. Britanniassa hallitus oli sosialisoinut vastaavalla tavalla British Leyland -yhtymän. Sorsan mukaan kansallistaminen turvasi kuljetusalan tulevaisuuden, mikä merkitsi kansantulon kasvua ja kauppavajepaineen keventymistä. *”Kenellä siis lopulta on syytä pelkoon? Ei se sen kummempaa ole, demokraattinen sosialismi. Se on kotoinen ja turvallinen asia”*, Sorsa vakuutti. Otteita puheesta käytettiin syksyllä SDP:n eduskuntavaaliesitteessä.²³²

3.10. Ideologiat erkanevat käytännön talouspolitiikasta

SDP:n johto kävi kahden rintaman taistelua. Vasemmalla painostivat talouselämän sosialisointia vaatineet ryhmät ja huoli äärilaidan liukumisesta SKDL:n riveihin. Oikealla laidalla SDP joutui sovittamaan talouspolitiikkansa yhteen porvaripuolueiden ja teollisuuden vaatimusten kanssa. Kalevi Sorsa halusi rajoittaa sosialismilla intoilua. SDP:n ideologiset ohjelmatavoitteet ja käytännön talouspolitiikka etääntyivät hallitustyössä toisistaan.

Kokoomuksen sisällä kansankapitalismia puolustanut konservatiivinen talousoikeisto ja maltillisen sosiaalisen markkinatalouden kannattajat kävivät omaa taisteluaan puolueen linjasta. Nuorempi polvi halusi antaa jättää valtiolle markkinoiden pelisääntöjä kehittävän ja valvovan roolin, joka ei talousoikeistoa miellyttänyt. Vielä 1960-luvulla kokoomuksen ohjelmissa korostui kansankapitalismi, mutta vasemmistoradikalismin voimistumisen ja eduskunnan vasemmistoenemmistön aikana käsite katosi puolueen retoriikasta. Ohjelmatasolla kokoomus sitoutui

²³⁰ Bergholm (2014), 32–33.

²³¹ 8.6.1975 Kalevi Sorsan puhe Jyväskylän puoluekokouksen yhteydessä, 1-2. KSA, BIB:1975:17, TA.

²³² Otteita Kalevi Sorsan puheesta sisältävä vaalilehtinen, 1975. KSA, 1975:17, TA.

jatkossakin markkinatalouteen, mutta puolueen oppositioasema ja ulkopoliittinen paitsio ohjasivat puoluetta oikealta lähemmäs keskustaa ja kohti hillitympää markkinataloutta.

SDP leimasi retoriikassaan kokoomuksen kovan kapitalismin kannattajaksi, pääoman juoksupojaksi ja eriarvoisuuden edistäjäksi vastakohtana tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta korostaneelle demokraattiselle sosialismille.

Aatteellisella tasolla sosialidemokraatit pitivät ihanteena siirtymistä demokraattiseen sosialismiin. Kansainvälisen talouden synnyttämien ongelmien odotettiin johtavat kapitalismin kriisiin ja romahdukseen, mutta toisin kävi. Öljykriisi ei vasemmiston toiveista huolimatta johtanutkaan markkinatalouden hylkäämiseen, vaan uusliberalismin ja monetarismin vahvistumiseen keynesiläisen elvytyspolitiikan kustannuksella.

4. Lähentymisen aika Korpilammelta sinipunaan

4.1. *Kokoomus ja sosiaalinen valintatalous*

Vuoden 1966 eduskuntavaalitappion ja vasemmistoradikalismin nousun jälkeen kokoomus arvioi uudestaan sosiaalisen markkinatalouden sisältöä ja puolueen suhdetta kapitalismiin. Kansankapitalismi ja konservatismi katosivat retoriikasta, ja vaatimukset valtionyhtiöiden yksityistämisestä lievenivät. Vaaliohjelma vuodelle 1970 oli monessa suhteessa vasemmistolaisempi kuin koskaan aikaisemmin. Poliitiikan haluttiin olevan vapaamielistä, edistyksellistä ja sosiaalisesti oikeudenmukaista, mutta markkinataloudesta kokoomus piti tiukasti kiinni.²³³

Kokoomuksen ulkopoliittinen retoriikka oli muuttunut noottikriisin jälkeen. Syksyllä 1961 Neuvostoliitto oli lähettänyt Suomelle nootin, jossa se ehdotti YYA-sopimukseen perustuvia neuvotteluja. Nootti tulkittiin varoitukseksi Kekkosen vastustajille. Presidentinvaaliin Kekkosen vastaehdokkaaksi asettunut kokoomuksen ja SDP:n yhteinen ehdokas oikeuskansleri Olavi Honka vetäytyi noottikriisin vuoksi ehdokkuudesta. Kokoomuksen puheenjohtaja Jussi Saukkonen vakuutti sen jälkeen kokoomuksen sitoutuvat edistykselliseen ja vapaamieliseen politiikkaan. Puolueelle tuli tärkeäksi todistaa, että se ei ollut ”vanhoillinen”, ”taantumuksellinen”, ”äärioikeistolainen” tai ”suvaitsematon”. Kokoomus alkoi esiintyä puolueena, joka toisin kuin luokkapuolueet ajoi koko kansakunnan yhteistä etua.²³⁴

Kokoomus alkoi korostaa työntekijöiden vastuuta sekä järjestäytyneiden työmarkkinaosapuolten neuvottelu- ja sopimusvapautta. Elintason nousuun ja talouskasvuun se tähtäsi modernilla sosiaalisella markkinataloudella, joka korosti aiempaa enemmän sosiaalisuutta ja sosiaaliturvan lisäämistä. Sosiaalinen markkinatalous edellytti vapaata kilpailua yhdistettynä kilpailulainsäädäntöön, kuluttajansuojaan ja kuluttajavalistukseen.²³⁵

²³³ Kokoomus (1970): Periaateohjelma, ylimääräinen puoluekokous 23. - 24.5.1970, 1-3. Pohtiva – poliittisten ohjelmien tietovarasto; Vares (1999), 67.

²³⁴ Smolander (2000), 184.

²³⁵ Kokoomus (1966): Poliittinen toimintaohjelma 1966.

Kokoomuksen talousoikeisto ja uudenlaista yksilöllistä porvarismia edustaneet nuoret etääntyivät toisistaan. Tuure Junnila kannattajineen piti kiinni klassisen talousliberalismin opeista, joiden mukaan parasta taloudenpitoa olivat säästäväisyys, veronalennukset, mahdollisimman vähäinen sääntely ja byrokratia sekä valtion roolin vähentäminen talouselämässä. Junnilan esittämä talouskritiikki alkoi Vareksen mukaan jäädä hänen esittämänsä kommunismin vaaroja toistavan ulkopoliittisen stigman ja Kekkosen kanssa käydyn sanasodan varjoon.²³⁶

Noottikriisi oli vaikeuttanut kokoomuksen pyrkimyksiä nousta hallituspuolueeksi. Junnilan puheenjohtajavaalissa 1965 kukistaneen Juha Rihtniemen kannattajat halusivat uudistaa kokoomuksen politiikkaa ja parantaa välejä Kekkoseen. Tavoitteena oli nykyaikaistaa kokoomuksen konservatiivista kypäräpappi-imagoa. Ulkopoliitikassa kokoomus lähti pyrkimään vakavissaan Paasikiven-Kekkosen -linjalle. Rihtniemi halusi viedä kokoomuksen vaalivoittoon ja hallitusvastuuseen. Hän ilmoitti puoluekokouksen alla 1969 kokoomuksen olevan valmis yhteistyöhön kenen kanssa tahansa, vaikka kommunistien. Ilmoituksen taustalla oli kommunistien päätös poistaa niin sanottu väkivaltapykälä puolueohjelmastaan ja pyrkiä sosialistiseen yhteiskuntaan rauhanomaisin keinoin. Kokoomuksessa ilmoitus aiheutti ristiriitoja vapaamielisen nuoren siiven ja kommunismia kammonneen vanhan polven välillä.²³⁷

Vanhoillisuutta vastaan nousivat näkyvimmin Rihtniemen tukijat, jotka edustivat porvarillista ajattelua ja tähtäsivät hallitukseen ei-sosialistisen yhteistyön kautta. Lähentymistä SDP:n kanssa ei suvaittu ideologisista syistä, koska sosialistit edustivat heille kollektivismia ja teknokratiaa. Puoleen uudistamista vaatineiden ”remonttimiesten” ydinryhmä syntyi elokuussa 1969 tapaamisessa, jossa olivat mukana Kokoomuksen Nuorten Liiton puheenjohtaja Ilkka Suominen, puolueen tuleva ohjelmapäällikkö Weijo Pitkänen sekä puolueen opiskelijaliiton Tuhatkunnan

²³⁶ Vares (2008), 438–439.

²³⁷ Smolander (2000), 244.

puheenjohtaja Ilkka Viippola ja pääsihteeri Heikki S. von Hertzen. Ryhmään liittyivät samana syksynä Jouni Mykkänen, Pertti Salolainen ja Juha Vikatmaa.²³⁸

Vares arvioi, että remonttiryhmän kannattama porvarismi erosi liberalismista siinä, että se näki valtion liittolaisena, ei vihollisena. Remonttimiehet uskoivat, että valtion toimenpiteillä oli mahdollista lisätä yksilön valinnanvapautta, mikä tarkoitti sosiaalisen valintatalouden toteuttamista, sosiaalipolitiikan laajentamista ja yhteiskuntasuunnittelua. Kokoomusnuorten KNL järjesti 1970-luvun puolivälissä seminaareja, jotka oli suunnattu vanhoillista konservatismia vastaan.²³⁹

Nuoret eivät missään vaiheessa sanoutuneet irti sosiaaliliberalismista samalla tavalla kuin taloudellisesta liberalismista. Talouspolitiikassa kokoomus alkoi ottaa mallia Länsi-Saksan sijaan Ruotsista, jonka kasvupolitiikka tuotti tuloksia. Kokoomuslaiset pyrkivät todistamaan, että Ruotsin menestyksessä talous- ja teollisuuspolitiikka oli oikeastaan porvarillista eikä sosialistista tai sosialidemokraattista.²⁴⁰

Sosiaalipoliittisissa kysymyksissä rintama kulki enemmän kaupungin ja maaseudun kuin vasemmiston ja oikeiston välillä.²⁴¹

Eduskuntavaaleissa 1970 remonttimiehet tulivat esiin uudella ilmeellä. Juha Vikatmaa seisoj vaalimainoksessaan remonttihaalareissa lakikirja kainalossa. Vikatmaan tukiryhmä, Remonttimiehet - 7 veljestä, vaati maahan päättäjiä, joilla olisi koulutusta, halua ja kykyä tehdä syvällisiä uudistuksia: *”Tarvitsemme remonttimiehiä. Uudistusten on tultava oikealta”*. Remonttimiehet varoittivat sosialismista, joka tallaisi yksilön yhteiskunnan alle. He tarjosivat tilalle yksilön aseman, oikeuksien ja erilaisuuden tunnustamista. Vikatmaan mukaan oikeisto ei ollut onnistunut kristallisoimaan uudistusideologiaansa taistelukykyiseksi opiksi sosialismia vastaan. Vikatmaa vaati byrokratian viidakon karsimista ja kansalaisille laajempia mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin. *”Virkamiestä pitäisi voida lähestyä kuin ystäväänsä”*, mainoksessa sanottiin.²⁴²

²³⁸ Virnavirta Jarmo (1977): Poliitiikan äänetön yhtiömies. Otava, Helsinki., 134 ja Holopainen Kauko (1989): Harri Holkeri. Kahden presidentin mies. Kirjayhtymä, Hämeenlinna, 90-91.

²³⁹ Vares (1999), 76-79.

²⁴⁰ Smolander (2000), 187, 264.

²⁴¹ Ibid. 155, 195.

²⁴² Juha Vikatmaan vaalimainos 1970. PTA.

Vaaleissa kokoomus menestyi erinomaisesti ja kasvatti edustajamääräänsä yhdellätoista. Eduskuntaryhmään tuli 37 kansanedustajaa, ja puolue nousi suurimmaksi porvaripuolueeksi, kun se ohitti 13 paikkaa hävinneen keskustapuolueen. SKDL menetti viisi kansanedustajaa ja sai 36 paikkaa kuten keskusta. Veikko Vennamon johtama Suomen Maaseudun Puolue nousi suurimmaksi voittajaksi, kun SMP:n paikkaluku nousi yhdestä kahdeksantoista. SDP menetti kolme paikkaa, mutta säilytti asemansa suurimpana puolueena 52 edustajallaan.

Kokoomus hyväksyi uuden yleisohjelman ylimääräisessä puoluekokouksessa pian eduskuntavaalien jälkeen. Talousjärjestelmän perustana säilyi vapaa markkinatalous, mutta valtiolle annettiin lisää vastuuta. Sen piti varmistaa, ettei kukaan vaurastuisi epäoikeudenmukaisesti yhteiskunnan tai sen jäsenten kustannuksella. Kokoomus hyväksyi valtionyhtiöt, mutta vaati, ettei niiden toiminta saisi muodostua yhteiskunnalle rasitukseksi.²⁴³ Vaikka ohjelma oli varsin maltillinen, sosiaalisuutta ja tasa-arvoisuutta korostaneet nuoret tuomitsivat sen jyrkästi. Heidän mielestään ohjelma perustui liikaa konservatiiviseen ajatteluun ja kansallisten etujen ylikorostamiseen.²⁴⁴

Kokoomus pääsi vaalien jälkeen Rihtniemen johdolla yrittämään hallituksen muodostamista. Keskustapuolue kieltäytyi yhteistyöstä. Presidentti Kekkonen ei suostunut nimittämään vähemmistöhallitusta, vaan pyysi Teuvo Auraa muodostamaan virkamieshallituksen. Vaalikamppailun aikana sairastunut ja hallitusneuvotteluissa rasittunut Rihtniemi menehtyi tammikuussa 1971. Hänen tilalleen kokoomuksen puheenjohtajaksi valittiin uudistuslinjaa jatkanut Harri Holkeri.

Tuoreena puoluejohtajana Holkeri kokosi lähipiirinsä Nakkilan Koskilinnaan hahmottelemaan puolueen suuntaa. Ilkka Suominen, Juha Vikatmaa ja eduskuntaryhmän puheenjohtaja Raimo Ilaskivi kuuluivat läsnä olleeseen ydinryhmään. Yksi kokouksen keskeisiä johtopäätöksiä oli sosiaalisen

²⁴³ Kokoomus (1970), 3; Kokoomus ylimääräinen puoluekokous (1970a): Keskustelu periaateohjelmasta, 23.–24.5.1970 Espoo. PTA, Ca30.

²⁴⁴ Vares (1999), 79.

valintatalouden hyväksyminen kokoomuksen talouspolitiikan uudeksi perustaksi. Pari kuukautta aikaisemmin Suominen oli laatinut eduskuntaryhmälle muistion, jossa hallitukseen pääsy asetettiin puolueen päämääräksi 1970-luvulla.²⁴⁵

Kokoomuksen ja SMP:n voittoon päättäneet eduskuntavaalit tulkittiin protestiksi sekä vasemmistoa että presidentti Kekkonen vastaan. Kekkonen päätti hajottaa eduskunnan, ja uudet vaalit järjestettiin tammikuussa 1972. Uusissa vaaleissa kokoomus kasvatti äänimääräänsä, mutta menetti kolme paikkaa ja putosi yhdellä edustajalla keskustan taakse. SMP säilytti 18 paikkaansa. Vasemmistopuolueista SDP sai kolme ja SKDL yhden lisäpaikan.

Ennen vaaleja kokoomus oli julkistanut hallituspolitiikkaa arvostelewan erityisohjelman ”*Vapaus on väkevä voima*”. Kokoomus syytti siinä vasemmistoa ulkoparlamentaarisista pyrkimyksistä ja vaati pesäeroa kommunisteihin. Keskustaa ja liberaaleja puolue arvosteli liian suuresta halukkuudesta kansanrintamayhteistyöhön. Porvarillisten ja sosialististen aatteiden väliin mahtui kokoomuksen mielestä vain taktisia ryhmiä, ei uutta ideologiaa.²⁴⁶

Keskiryhmiä kokoomus vaati vastaamaan, halusivatko ne kehittää Suomea porvarillisen ideologian mukaisesti ja luoda laajan porvarillisen voiman sosialismiin vievän vasemmiston vastapainoksi. Ulkoparlamentaariseksi toiminnaksi tuomittiin vasemmiston ja ammattiyhdistysliikkeen yhteistyö, josta yhtenä esimerkkinä pidettiin seitsemän viikkoa kestänyttä metallin lakkoa.²⁴⁷

Valintatalous nousi kokoomuksen lähiajan tavoiteohjelmaan elokuussa 1972. Sen mukaan politiikan tehtävänä oli tarjota mahdollisuus yksilöllisiin valintoihin niin taloudellisessa toiminnassa kuin yhteiskunnan muillakin aloilla. Sosiaalisen valintatalouden periaate tarkoitti, että kaikissa ratkaisuissa piti ottaa huomioon toimenpiteiden vaikutus ihmiseen yksilötasolla. Taloudellisen toiminnan eettiset ja yhteiskunnalliset vaikutukset nostettiin esiin ja vaadittiin yhteiskunnallisen

²⁴⁵ Nummivuori (2009), 246, 248.

²⁴⁶ Kokoomus (1971): *Vapaus on väkevä voima*, erityisohjelma. PTA.

²⁴⁷ Ibid.

päätöksenteon julkisuutta, tiukkaa demokraattista valvontaa ja moniarvoisuuden tunnustamista.²⁴⁸

Kokoomuslainen konservatismi korosti perheen ja kansakunnan tärkeyttä yhteiskunnan kivijalkoina, mutta sosiaalinen valintatalous nosti yksilön niiden yläpuolelle. Sosiaalinen valintatalous korosti vapautta ja ihmisen kykyä toteuttaa itseään. Valtiolle jätettiin rooli vapauden edistäjänä. Sitä ei nähty samanlaisena vapauden rajoittajana kuten klassiseen liberalismiin nojanneessa sosiaalisessa markkinataloudessa. Vapaus toteutuisi vahvassa valtiossa, jos valtio takaisi yhteiskunnan sosiaalisten ja taloudellisten voimavarojen tehokkaan käytön. Kokoomus siirtyi sosiaalisen valintatalouden myötä negatiivisesta vapauden käsitteestä positiivisen vapauden hyväksymiseen. Enää ei korostettu vapautta valtiosta, vaan vapautta, jonka valtio tekisi mahdolliseksi. Junnila ja muu kokoomuksen talousoikeisto vaativat paluuta konservatismiin ja klassiseen liberalismiin. He arvostelivat sosiaalisen valintatalouden kannattajia sosialidemokraattien myötäilemisestä.²⁴⁹

Kokoomuksen ohjelmatoimikunta ajoi Juha Vikatmaan johdolla sosiaalista valintataloutta. Puolueen talouspoliittisen toimikunnan mielestä sosiaalinen valintatalous oli käsitteenä sekava ja muistutti sosialidemokraattista ohjelmajulistusta. Toimikunta vaati pysymistä vapaan markkinatalouden linjoilla. Remonttimiehiin kuulunut ohjelmapäällikkö Weijo Pitkänen arvosteli vapaata markkinataloutta puolustaneita konservatiiveja Uuteen Suomeen kirjoittamassaan artikkelissa ”*Susiko vapaaksi*”.²⁵⁰

Sosiaalinen valintatalous henkilöityi Ilkka Suomiseen, joka valittiin kokoomuksen puheenjohtajaksi Harri Holkerin jälkeen 1979. Puolueen talousoikeisto ja konservatiivit pelkäsivät kokoomuksen kannatuksen laskevan, sillä heidän silmissään sosiaalinen valintatalous lähensi kokoomusta liikaa sosialidemokraatteihin. Suominen vakuutti puoluehallitukselle, että kannatus ei laskisi. Päinvastoin, hän uskoi, että sosiaalinen valintatalous laajensi kokoomuksen imagoa ja toimi

²⁴⁸ Kokoomus (1972): Lähiajan tavoiteohjelma, puoluevaltuuston kokous 6.8.1972. PTA

²⁴⁹ Smolander (2000), 312.

²⁵⁰ US 26.4.1978.

hyökkäysaseena vasemmiston suuntaan. Sosiaalisesta valintataloudesta luopuminen olisi hänen mielestään paljon vaarallisempaa kuin sen säilyttäminen. Käsitteestä luopuminen todistaisi puolueen olevan taantumuksellinen, ja merkitsisi paluuta vanhaan kapitalistiseen yhteiskuntaan. Suomisen mukaan yksinkertaisin ja lapsellisin väite oli sekoittaa sosiaalinen valintatalous sosialismiin, koska koko termi soveltui vain markkinatalouteen. Täysin uudesta talouskäsitteestä ei ollut kyse. ”*Tämä on jatkokehittelyä kansankapitalismille, dynaamiselle konservatismille ja sosiaaliselle markkinataloudelle*”, Suominen selitti puoluehallitukselle.²⁵¹

Sosialistinen aikakauslehti kysyi Suomiselta, oliko kokoomusideologia liberalismia vai konservatismia? Suomisen mukaan siinä oli molempia, koska dynaaminen konservatismi sisälsi liberalismia ja uudistumista. Suominen arvosteli poliittista kielenkäyttöä, jossa vasemmisto ja oikeisto leimattiin erilaisin termein. Hänen mielestään sosialismista puhuttiin liian löysästi, kun tarkoitettiin, että yhteiskunta otti liikaa valtaa yksilöiltä. Vastaavasti vasemmisto varoitti oikeistovaarasta, taantumuksesta, edistyksen katkeamisesta ja uudistuspolitiikan loppumisesta liian kevein perustein. ”*Me olemme markkinatalouden, eli toisin sanoen vapaan yritystoiminnan kannattajia*”, Suominen määritteli puolueensa linjaa.²⁵²

Poliittinen ilmapiiri ei suosinut vapaata markkinataloutta. Vuonna 1976 kotimarkkinateollisuuden ja vientiteollisuuden etujärjestöt yhdistänyt Teollisuuden keskusliitto (TKL) puhui varoen markkinatalouden tukemisesta. Idänkaupan vuorineuvokset pitivät yhteyttä Kekkoseen sekä keskustan ja SDP:n puoluejohtoon. Kokoomus jäi oppositiossa sivuraiteelle idänsuhteista ja hallituksen talouspolitiikasta.

Vuoden 1982 presidentinvaaleissa TKL tuki avoimesti keskustapuolueen Ahti Karjalaista hänen idänkauppasuhteidensa vuoksi. TKL antoi julkilausuman, jossa se kehotti tukemaan presidentinvaalissa puolueita ja henkilöitä, jotka olivat aktiivisesti kehittäneet markkinatalouteen pohjautuvaa ulkomaankaupan monipuolistumista ja

²⁵¹ Kokoomus puoluehallitus 30.8.1979. Ilkka Suomisen arkisto: Puheet, artikkelit, haastattelut, puheita, lehtileikkeitä 1979–1989, kansio 1979, Porvarillisen Työn Arkisto. ISA, Ka, PTA.

²⁵² Sosialistinen aikakauslehti (SA) 10.3.1980. ISA, Kb, PTA.

Neuvostoliiton kanssa käytävää työllisyyttä edistävää kauppaa. Talouden länsi-integraation varmistaminen edellytti hyviä suhteita myös itään.²⁵³

4.2. Suomi kytkeytyy länteen

Neuvostoliiton osuus Suomen ulkomaankaupasta säilyi vuosina 1951–75 tasaisesti 15 prosentin tuntumassa, mutta 1980-luvulla öljyn hinnan nousun seurauksena osuus kasvoi jopa 26 prosenttiin. Suomen tuonti Neuvostoliitosta koostui 80 prosenttisesti raakaöljystä ja muista energiatuotteista.²⁵⁴

Suomi oli riippuvainen viennistä länteen ja itään. Maailmankauppa heilutti kaikkia pieniä korporatistisia maita kuten Suomea, Ruotsia ja Itävaltaa. Elintason nousu oli sidottu viennin ja tuonnin kasvuun. Vapaakauppaan oli pakko sopeutua, eikä protektionismiin ollut varaa.²⁵⁵

Suomi oli purkanut ulkomaankaupan esteitä liittymällä GATT-tullisopimukseen Ruotsin kanssa vuonna 1950. GATT-maiden osuus Suomen ulkomaankaupasta oli noin 75 prosenttia, ja erityisesti metsäteollisuus ajoi länsikauppaa haittaavien tullien purkamista.²⁵⁶

Kuusi Länsi-Euroopan maata tiivistä taloudellista yhteistyötään allekirjoittamalla 25.3.1957 Rooman sopimuksen, jolla luotiin Euroopan talousyhteisö (EEC). Sopimuksen ulkopuolelle jääneet maat neuvottelivat Euroopan vapaakauppajärjestön Eftan perustamisesta. Suomi halusi Eftaan turvatakseen asemansa länsimarkkinoilla. Päiviö Hetemäki otti kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajana aktiivisen roolin Efta-sopimuksen edistäjänä.²⁵⁷

Ulkomaankaupan ohella maailmanpolitiikka vaikutti Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin. Länsivallat nostivat 1950-luvun lopulla valmiuttaan Länsi-Berliinissä, ja Neuvostoliitto aloitti keskeytyksissä olleet ydinkokeensa uudestaan. Fagerholmin

²⁵³ Rekola Esko (1998): Viran puolesta. WSOY, Helsinki, 294–299.

²⁵⁴ Hukkinen Juhana (1990): Suomen vientimenestys Neuvostoliiton markkinoilla. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1990:3, 269.

²⁵⁵ Rehn (1996), 71.

²⁵⁶ Ministeri Paavo Rantasen puhe Paasikivi-seurassa 3.9.2008: ”Suomi ja Länsi-Euroopan integraatio 1950-luvulla”, <http://www.paasikivi-seura.fi/37>.

²⁵⁷ Koivisto (2006), 163–169.

hallitus vakuutti pysyvänsä Paasikiven linjalla.²⁵⁸ Kekkonen oli luvannut Suomen pysyvän Nato-rintaman ulkopuolella pitääkseen suhteet Neuvostoliittoon kunnossa. Neuvostoliitolla oli toisaalta Eftassa omia taloudellisia etuja saavutettavanaan, koska sopimuksen uskottiin avaavan Suomen kautta uusia mahdollisuuksia. Tehtaankadulta tuli lopulta viesti, jolla SKDL:n edustajia neuvottiin äänestämään Efta-ratkaisun puolesta, koska se tulisi edistämään länsikauppaa Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden kanssa.²⁵⁹

Metsäteollisuudelle tullisopimukset avasivat pääsyn Euroopan ydinalueille. Neuvostoliitosta riippuvaisemman metalliteollisuuden kilpailukyky lännessä oli metsäteollisuutta heikompi. Hissiyhtiö Koneella oli vahva asema kotimarkkinoilla ja idänkaupassa, mutta lännessä kilpailtiin taloudellisesti ja teknologisesti vahvempien yritysten kanssa. Menestyäkseen länsikilpailussa yritysten oli pakko uudistaa ja tehostaa toimintaansa.²⁶⁰

Eftan ministerikokous vahvisti Suomen liitännäisjäsenyyden helmikuussa 1961 Genevessä. Eduskunta äänesti Efta-lain puolesta huhtikuun alussa äänin 146–48. SKDL äänesti Tehtaankadun neuvoista huolimatta sopimusta vastaan.²⁶¹

Suomen teollisuus pääsi ja joutui kilpailemaan suurten teollisuusmaiden ”kivikovalla kentällä”, kuten presidentti Kekkonen ilmaisi asian Liimatainen-nimimerkillä vuoden 1967 tammikuussa. Kekkonen pelkäsi, että suomalaiset yritykset olivat kansainväliseen kilpailuun liian pieniä. Presidenttiä huolestutti teollisuusmiesten kotoinen ”nihilistinen” kilpailu, joka heikensi suomalaisten mahdollisuuksia varautua ulkomailta tuleviin hyökkäyksiin. Esimerkkinä Kekkonen mainitsi sveitsiläisen Schindlerin ja Valmetin toiminnan hissimarkkinoilla Konetta vastaan. Hän arvosteli myös paperikoneteollisuutta voimia kuluttavasta keskinäisestä taistelusta sekä kotimaassa että ulkomailla. Koneen toimitusjohtaja Pekka Herlin oli arvostellut Valmetin ja Schindlerin yhteistyötä Kekkoselle kirjoittamassaan kirjeessä.²⁶²

²⁵⁸ Hissa (1978), 487.

²⁵⁹ Nevakivi (1996), 187–190.

²⁶⁰ Michelsen Karl-Erik (2013): Kone. Perhe, yrittäjyys ja yritys teollisuuden vuosisadalla. Otava, Helsinki, 292–293.

²⁶¹ Nevakivi (1996), 190.

²⁶² Ibid. 344–345.

Eftan liitännäisjäsenyys poisti kaupan esteitä, mutta Suomen metsä- ja metalliteollisuus vaativat vapaakauppasopimusta EEC-maiden kanssa. Kotimarkkinoihin ja idänvientiin erikoistuneille tekstiili-, vaate-, nahka- ja kenkäteollisuudelle sekä kemian ja sähkötuotteiden valmistajille tuontitullien poistaminen merkitsi kilpailun kiristymistä. Neuvostoliiton epäiltiin painostavan puolueita EEC-sopimusta vastaan. Juhani Kivelän mukaan Neuvostoliitto yritti vaikuttaa kokoomukseen nuorisojärjestöjen kautta.²⁶³

EEC-sopimukseen kytketyt suojalait ja presidentin toimikauden jatkaminen poikkeuslailla eivät aluksi saaneet taakseen riittävää enemmistöä eduskunnassa. Kekkonen ilmoitti, ettei olisikaan käytettävissä seuraavalle kaudelle. Syyksi hän ilmoitti julkisuuteen vuotaneet tiedot, jotka koskivat hänen ja Neuvostoliiton johdon Zavidovossa käymiä keskusteluja. Kekkonen oli luvannut taata henkilökohtaisesti, että maiden väliset suhteet säilyisivät muuttumattomina EEC-sopimuksesta huolimatta. Kekkosen uhkauksen jälkeen poikkeuslaki hyväksyttiin tammikuussa 1973.²⁶⁴

Kokoomusnuorten puheenjohtaja Ilkka Kanerva vaati kokoomusta tukemaan poikkeuslakia, jotta EEC-sopimus saataisiin aikaan. Kanerva arvosteli sosialidemokraatteja keskitetystä suunnittelusta ja teknokraattisen yhteiskunnan utopiasta. Kommunistien hän uskoi tuntevan oikeutettua tyytymättömyyttä suomalaista yhteiskuntaa kohtaan ja kannattavan lopulta yksilöllisyyttä, moniarvoisuutta ja vallanpitäjien kritiikkiä.²⁶⁵

Holkeri äänesti periaatteellisesta vastustuksestaan huolimatta poikkeuslain puolesta. Vikatmaa ja suurin osa kokoomusnuorista oli Kanervan tavoin lain kannalla. Ilkka Suominen tuki Holkeria, joka piti ensisijaisena EEC-sopimuksen varmistamista. Kekkosen jatkokauden hyväksyminen ilman vaaleja repi puolueen eduskuntaryhmää

²⁶³ Kivelä (2000), 16.

²⁶⁴ Jussila, Hentilä, Nevakivi (2009), 301; Haataja Lauri, Friman Paavo (2001): Presidenttikirja. Gummerus, Helsinki, 165.

²⁶⁵ Vares (1999), 108.

ja kenttää, mutta kokoomus taipui, kun kävi selväksi, että EEC-sopimusta ei syntyisi ilman poikkeuslakia.²⁶⁶

Kokoomusnuoret tunnustautuivat puolueensa kiihkeimmiksi kekkoslaisiksi. Päiviö Hetemäen ja Kekkonen hyvistä väleistä huolimatta Kanerva uskoi, että kokoomuksen ja Kekkonen suhteet olivat olleet 1940-luvulta lähtien heikossa kunnossa. ”*Ne ovat olleet järjettömässä, monesti jopa kestäättömässä kunnossa*”, hän arvioi. Kanervan mielestä kokoomus oli taistellut Kekkonen ulkopoliittikkaa vastaan tavalla, joka ei vain vaikeuttanut kokoomuksen tavoitteiden toteuttamista, vaan vaaransi kansallisen ulkopoliittikan. Kanerva syytti presidentin diktatuurin murtamista vaatinutta Tuure Junnilaa kokoomuksen ajamisesta tilanteeseen, jossa oli miltei mahdoton toteuttaa porvarillista politiikkaa.²⁶⁷

Kokoomusnuorten oikeisto oli ryhmittynyt vähemmistöön jääneiden Ben Zyskowiczin ja Kimmo Sasin ympärille. Zyskowicz kuului äänekkäimpiin suomettumisen ja KNL:n puheenjohtajan Ilkka Kanervan arvostelijoihin. ”*Kanerva pyrkii kilpailemaan kommunistien kanssa siitä, kumpi on enemmän samaa mieltä neuvostoliittolaisten kanssa*”, Zyskowicz kirjoitti päiväkirjaansa joulukuussa 1973. Hän pelkäsi kokoomuksen kaventavan omaa sananvapauttaan hyväksymällä kommunistien tulkinnan neuvostovastaisuudesta, jolloin siihen sisältyisi kaikki Neuvostoliiton ja sosialismin arvostelu. Zyskowicz vaati kokoomusnuoria tuomitsemaan arveluttavana pitämänsä kehityksen.²⁶⁸

”Kanervalaiset” ajoivat kokoomuksen nuoriso-organisaatioiden liittymistä jopa kommunistien peitejärjestönä tunnettuun Suomen Rauhanpuolustajiin. Kovan kiistelyn jälkeen KNL:n johto vetäytyi hankkeesta.²⁶⁹

Porvareiden vaalivoitosta ja EEC-sopimuksen hyväksymisestä huolimatta teollisuusjohtajat pelkäsivät vasemmistoradikalismin vahvistumista. Pälkäneen

²⁶⁶ Suomi Juhani (1996): Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-72. Otava, Helsinki, 714-715 ja Summanen Reino (1983): Paraatiovä. Kokoomuksen hallitustie. Kirjayhtymä, Helsinki, 50-51.

²⁶⁷ Vares (1999), 121-122.

²⁶⁸ Zyskowicz Ben (2005): Eduskunnasta menin Baakariin. Nuoren kansanedustajan päiväkirja 1981-1982. Edita, Helsinki, 20-21.

²⁶⁹ Ibid. 32-33.

liikkeen uskottiin yhdistävän sosialidemokraatteja ja kommunisteja. Teollisuuden Keskusvaliokunta oli käynnistänyt vastaliikkeen puolustamaan uhatuksi koettua yhteiskuntajärjestystä. Yksi vastatoiminnan keino oli Taloudellisen Tiedotustoimiston uudistaminen, jotta teollisuus saisi äänensä kuuluviin tiedotusvälineissä, joiden ohjelmapolitiikkaa pidettiin teollisuuden ja markkinatalouden vastaisena. Tavoitteena oli estää SDP:n pääsy pysyväksi valtapuolueeksi, torjua eduskunnan vasemmistoenemmistö ja edistää lainsäädäntöä, joka veisi pohjan uusvasemmistolta.²⁷⁰

Mielipidevaikuttamiseen perustettiin uusi organisaatio Elinkeinoelämän valtuuskunta maaliskuussa 1973. Suomen Pankin johtokuntaan siirtynyt nelinkertainen ministeri ja STK:n entinen toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki toimi hankkeessa puuhamiehenä, ja hänet valittiin EVA:n ensimmäiseksi puheenjohtajaksi. Toimitusjohtajaksi nimitettiin YK:n pääsihteeriksi ehdolla ollut Tukholman suurlähettiläs Max Jakobson. EVA puolusti markkinataloutta sosialisointipyrkimyksiä vastaan. EVA pyrki hillitsemään julkisten menojen kasvua ja vahvistamaan markkinatalouden toimintaedellytyksiä.²⁷¹

EVA:ssa arvioitiin sosialidemokraattien ja kommunistien välisen ideologisen rajan käyneen ohueksi, koska kommunismia ei enää yritetty eristää, vaan päinvastoin sen vastustaminen leimattiin ulkopoliittisesti arveluttavaksi antikommunismiksi.²⁷² Kun EVA yritti virittää ideologista keskustelua markkinatalouden tulevaisuudesta, työnantajat ilmoittivat Juhani Kivelän mukaan pysyvänsä keskustelun ulkopuolella.²⁷³ EVA avasi lopulta suoran yhteyden SDP:n johtoon. Jukka Tarkka pitää EVA:n ja SDP:n yhteistyötä viimeisenä yrityksenä elvyttää aseveliyhteistyötä kommunismin torjunnassa.²⁷⁴

Hetemäen ystävänä ja keskustelukumppanina tunnettu Kekkonen piti EVA:n toimintaa ulkopoliittisesti arveluttavana. Eero Rantalan mukaan Kekkonen hermostui

²⁷⁰ Koroma (2015), 14–18.

²⁷¹ Vesikansa (2004), 285–287; Koivisto (2006), 279–283; Tarkka Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA, Otava, Helsinki.

²⁷² Vesikansa (2004), 295.

²⁷³ Kivelä (2000), 25–26.

²⁷⁴ Tarkka Jukka (2013): Eva ja demarit, Historiallinen Aikakauskirja 4/2013; Tarkka (2002), 142-144 ja 155-157; Lipponen Paavo (2009): Muistelmat I. WSOY, Helsinki, 455-457.

joidenkin valtionyhtiöiden liittyttyä EVA:n jäseniksi. Kekkonen oli antanut kauppa- ja teollisuusministeri Rantalalle tehtäväksi vetää valtionyhtiöt pois EVA:sta. Rantala muistelee lähettäneensä Nesteen pääjohtajan Uolevi Raaden ja Finnairin Gunnar Korhosen tuella valtionyhtiöille paimenkirjeen, jossa niiden toivottiin pysyvän EVA:n ja työnantajaliittojen ulkopuolella. Lopulta valtionyhtiöt vetäytyivät EVA:n rahoituksesta, mutta jäivät STK:n jäseniksi.²⁷⁵

Kauppasopimukset kytkivät Suomen länteen ja vauhdittivat vientiä, mutta työttömyys ei vähentynyt. Muuttoliike Ruotsiin oli voimakkaimmillaan 1970-luvun taitteessa. Työllisten määrä maa- ja metsätaloudessa väheni, kun työvoiman kysyntä ensin teollisuudessa ja sen jälkeen palvelualoilla kasvoi. Metalliteollisuuden osuus viennistä alkoi lähestyä metsäteollisuutta.²⁷⁶

Metallin kasvu lähti liikkeelle metsäteollisuuden kyljessä. Maailmanluokan paperikoneita alettiin valmistaa Suomessa 1960-luvulla. Tavarakauppa avautui kansainväliselle kilpailulle, mutta maatalous ja elintarviketuotanto pysyivät kilpailulta suojatun talouden piirissä. Maataloudelle maksettujen tukien suhde tuotannon arvoon oli Suomessa yksi OECD-maiden korkeimmista, mikä aiheutti kitkaa tulopolitiikassa erityisesti SDP:n ja keskustapuolueen välillä.²⁷⁷

Kokoomuksen remonttimiesten tavoitteena oli talous- ja sosiaalipoliittisen uudistumisen lisäksi tehdä kokoomuksesta ulkopoliittisesti hallituskelpoinen. Sen uskottiin toteutuvan Kekkonen ja keskustapuolueen tuella. Keskustayhteistyötä edistämään kokoomuksen sisälle perustettiin vuonna 1976 kattojärjestöksi Suomalainen Yhteistyöliitto SYTL, jonka merkitys jäi lopulta vähäiseksi. Järjestön vetureita olivat kokoomusnuoret, mutta toiminta kuihtui, kun ensin Ilkka Kanerva vetäytyi toiminnasta, ja vuonna 1980 KNL:n puheenjohtaja Unto Hämäläinen ei enää kutsunut yhteistyöjärjestöä kokoon.²⁷⁸

²⁷⁵ Koroma (2015), 30; Ranki (2012), 111.

²⁷⁶ Liitteet, kuvio 3, Metsä- ja metalliteollisuuden osuus Suomen nettoviennistä.

²⁷⁷ Lipponen Paavo (2014): Murrosten aika. Muistelmat 1979–1995. WSOY, EU, 367. OECD arvioi, että liian suuri omavaraisuustavoite ja maataloustukien korkea taso haittasivat Suomen kansantalouden kehitystä.

²⁷⁸ Vares (1999), 183.

Ilkka Suominen laski remonttimiesten suurimmaksi ansioksi kokoomuksen ”*kekkoslaistamisen*”. Tultuaan valituksi puheenjohtajaksi Suominen lähetti Kekkoselle kirjeen, jossa hän vakuutti pyrkivänsä toimimaan siten, että ”*puolue kaikissa ratkaisuissaan tukee johtamaanne Suomen aktiivista ja rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa*”.²⁷⁹

4.3. Täystyöllisyystavoite ei toteudu

Syyskuun 1975 eduskuntavaaleissa SDP oli menettänyt yhden paikan, mutta säilytti asemansa suurimpana puolueena 54 kansanedustajalla. Keskustapuolue kasvatti paikkalukuaan neljällä 39 edustajaan, ja kokoomus voitti kaksi lisäpaikkaa ja sai 35 kansanedustajaa. SKDL kasvatti paikkalukuaan kolmella ja piti paikkansa toiseksi suurimpana ryhmänä, jonka vahvuus oli 40. Vuoden 1976 kunnallisvaaleissa SDP:n ääniosuus kutistui 2,2 prosenttiyksikköä, kun kokoomus vastaavasti kasvatti osuuttaan 2,9 prosenttiyksiköllä. Äänimäärissä muutokset merkitsivät yli 10 000 äänestäjän tappiota sosialidemokraateille ja yli 100 000 voittoa kokoomukselle.

Miettusen hallitusta edeltänyt Keijo Liinamaan virkamieshallitus oli aloittanut kesäkuussa 1975 hankalassa taloudellisessa tilanteessa. Työttömyys oli kääntynyt nousuun, ja marraskuussa maassa oli 63 200 työtöntä. Työttömyys oli vuoden takaisesta kasvanut 81 prosenttia, ja työttömyysaste oli 2,8 prosenttia.

Ulkomaankaupan vaje oli syventynyt ja kansantalouden velka kasvanut. Presidentti Kekkonen julisti kansallisen hätätilan ja ilmoitti radiopuheessaan runnaavansa kokoon Miettusen enemmistöhallituksen, johon tulivat mukaan keskustapuolue, SDP, SKDL, RKP ja LKP. Hallituksen tärkein ja kiireellisin tehtävä oli työllisyyden turvaaminen.²⁸⁰

Hallitus kaatui maatalouden vientitukia koskeneeseen kiistaan, mutta Miettunen jatkoi pääministerinä keskustalaisen vähemmistöhallituksen johdossa. Vuoden 1976 lopulla se joutui hakemaan oppositiolta tukea budjetilleen. SDP torjui tarjouksen neuvotella valtiontalouden tervehdyttämistoimista, minkä jälkeen Miettunen kääntyi

²⁷⁹ Ilkka Suominen kirje presidentti Urho Kekkoselle 3.6.1979, ISA, K1, PTA.

²⁸⁰ Presidentti Urho Kekkonen radiopuhe 27.11.1975, Ylen Elävä arkisto, http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/kansallinen_hatatilahallitus_9890.html#media=9891; Pääministeri Martti Miettusen II hallituksen ohjelmajulistus 30.11.1975.

kokoomuksen puoleen. Sopimus budjetista syntyi nopeasti. Kokoomuksen puolelta sopimusta vauhdittivat valtiovarainvaliokunnan puheenjohtaja Pentti Sillantaus, eduskuntaryhmän puheenjohtaja Antero Salmenkivi ja puheenjohtaja Harri Holkeri. Esko Rekola arvioi muistelmissaan, että budjettisopu pakotti sosialidemokraatit arvioimaan uudestaan Jyväskylässä hyväksytyn sosialisointiohjelmansa perusteita, koska porvarillisesta enemmistöhallituksesta oli tullut todellinen vaihtoehto. Se voisi toteutua heti, kun yleiset syyt sen sallisivat.²⁸¹

Sosialidemokraateille kokoomuksen ja keskustan yhteistyö tuli yllätyksenä. Sorsa syytti eduskunnassa kokoomusta vaalilupaustensa pettämisestä ja epäili keskiryhmien hakevan kokoomuksesta uutta liittolaista porvariyhteistyön laajentamiseen. Keskusta perusteli budjettisopua sillä, että muilta kuin kokoomukselta ei tullut tukea.²⁸²

Kullan arvoon sidotun dollaripohjaisen Bretton Woods -valuuttajärjestelmän hajoaminen ja öljykriisi jäsensivät talouden perustaa. Öljyn hintaan sidottu idänkauppa oli suojannut Suomen taloutta, mutta vuosikymmenen puolivälissä vienti heikkeni ja talouskasvu hyytyi. Miettusen hätätilahallitus ei löytänyt lääkkeitä työttömyyteen. Hintojen nousu ja työmarkkinalevottomuudet horjuttivat kansantalouden vakautta. Inflaatio kävi korkeimmillaan 18 prosentissa. Työtaisteluiden määrä ja laajuus kasvoivat.²⁸³

SDP palasi viiden puolueen hallitukseen toukokuussa 1977 pääministeri Kalevi Sorsan johdolla. Valtio oli jälleen käynyt lähellä kassakriisiä, ja teollisuustuotannon kasvu oli pysähtynyt. SDP:n usko yhteiskunnalliseen suunnitteluun talouskasvun ja työllisyyden takaajana horjui. Valtioneuvoston kansliapäällikkönä toimineen Esko Rekolan mukaan ministeriöihin ja virastoihin oli siihen asti rakennettu suunnitteluyksiköitä, ja kokonaisuudistusten vaatimisesta oli tullut arkipäivää.²⁸⁴

²⁸¹ Rekola (1998), 203 ja Kivelä (2000), 23.

²⁸² 12.1.1977, Kalevi Sorsan puhe eduskunnassa, 3. KSA, BIB:1977:16, TA.

²⁸³ Bergholm (2012), 402; Tilastokeskus.

²⁸⁴ Heikkinen, Tiuhonen (2010a): Kriisinselvittäjä. Valtiovarainministeriön historia 2. Edita, Helsinki, 114–117, 122, 145; Rekola (1998), 224.

Budjettivajeisiin, velkaantumiseen ja devalvaatioihin perustunut kasvupolitiikka ajautui ongelmiin kaikkialla Euroopassa. Britanniassa Harold Wilsonin johtama työväenpuolueen hallitus onnistui solmimaan ammattiliittojen kanssa palkkamalltia tavoitelleen yhteiskuntasopimuksen. Palkat olivat nousseet vuosikymmenen alussa keskimäärin 29 prosenttia vuodessa, ja inflaatio oli saavuttanut ennätyslukemat 36,3 prosenttia kesäkuussa 1975.²⁸⁵

Wilsonia puoluejohtajana ja pääministerinä seurannut James Callaghan julisti syksyllä 1976, että taantuma ja työttömyys eivät helpottaisi julkisia menoja ja kulutusta lisäämällä. Punnan arvo oli romahtanut, valtion lainansaanti vaikeutunut ja brittihallitus turvautui IMF:n asiantuntijoiden apuun. Keynesiläisen täystyöllisyyteen tähtäävän kasvupolitiikan aika päättyi. Callaghanin hallituksen ulkoministeri Anthony Crosland julisti, että juhlat on juhlittu. Palkkamallilla ja julkisen talouden säästöillä brittihallitus painoi inflaation alle kymmeneen prosenttiin parissa vuodessa, mutta työttömyyden kasvu johti lakkoiluun ja työmarkkinaselkkauksiin.²⁸⁶

Ruotsissa sosialidemokraatit hävisivät vuoden 1976 vaalit ja joutuivat oppositioon ensimmäistä kertaa 40 vuoteen. Kapitalismin kriisiksi kuvatut talousongelmat kääntyivät yllättäen sosialidemokratian ongelmiksi.

4.4. SDP markkinatalouden tielle

SDP tarkisti talouspoliittista linjaansa. Yritysmönteisen politiikan merkit alkoivat näkyä Sorsan toisen hallituksen toiminnassa. Ensitöinään hallitus hyväksyi Miettusen pohjustaman valtiontalouden tervehdyttämishojelman, joka tähtäsi suhteiden parantamiseen teollisuuden kanssa. Sorsa avasi keskusteluyhteyden ideologisten raja-aitojen yli Elinkeinoelämän valtuuskuntaan, jonka toimitusjohtaja Max Jakobson oli ehdottanut talouspolitiikan suuntaviivoja määrittelevää yhteiskuntasopimusta. Myöhemmin Jakobson puhui kansantalouden runko-ohjelmasta.²⁸⁷ SDP ei kertonut EVA-yhteyksistään julkisuuteen. EVA:n historian kirjoittaja Jukka Tarkka arvio, että

²⁸⁵ Hickson Kevin, Seldon Anthony (2004): New Labour, Old Labour. The Wilson and Callaghan Governments, 1974-79. Routledge, London.

²⁸⁶ Müller (2011), 203; Desai (2008), 306; Sassoon (1996), 500.

²⁸⁷ Heikkinen, Tiuhonen (2010a), 148.

SDP ei halunnut näyttää kommunisteille, kuinka läheisesti he pitivät yhteyttä EVA:n vuorineuvosportaaseen.²⁸⁸

Miettusen hätätilahallituksen valtiovarainministeri Paul Paavela tuli Sorsan hallitukseen ensimmäiseksi valtiovarainministeriksi ja Rekola toiseksi. Paavelan johdolla SDP aloitti talouspoliittisen uudistustyönsä. Uutta ohjelmaa ja Kalevi Sorsa siinä puolueuuevostossa pitämää puhetta toimittajat kuvasivat myöhemmin ”patruunan päiväuneksi”. Sorsa esitti yritysten tuotantokustannusten alentamista, maltillista ja pitkäjänteistä tulopolitiikkaa, yritysten investointien tukemista ja luopumista verojen korotuksista. Tähtäimessä oli yritysten kansainvälisen kilpailukyvyyn parantaminen ja irtautuminen devalvaatio-inflaatio -kierteestä.²⁸⁹

Ennen Sorsan hallituksen muodostamista Aamulehti kysyi Sorsan ja Holkerin yhteishaastattelussa, mahtuisivatko SDP ja kokoomus samaan hallitukseen. Sorsan mielestä se olisi yhtä mahdotonta kuin Ruotsissa tai Englannissa. Hän viittasi tutkimuksiin, joiden perusteella seuraavan vuosikymmenen aikana yhteiskuntarakenteen muutos lisäisi keskiluokkaan kuuluvien määrää, mikä tarjosi juuri sosialidemokraateille ja kokoomukselle mahdollisuuksia kasvaa. Sorsa ennusti sen kärjistävän puolueiden välistä kilpailua. Holkeri piti keskustelua mielenkiintoisena ja haastavana, mutta piti yhteistyötä hyvin epätodennäköisenä.²⁹⁰

SDP:n puolueuuevostossa Sorsa kertoi hämmästyneensä, kun Holkeri oli yhteishaastattelun jälkeen tarjonnut Uudessa Suomessa hallitusyhteistyötä sosialidemokraateille. Sorsa muistutti, miten kokoomus oli sosialidemokraatteja nimitellyt. ”Suomalaisen yhteiskunnan vihollinen numero yksi”, ”kyä yhteiskunnan povella” ja ”hiipivä sosialisti” olivat Sorsan mainitsemia nimityksiä. Sorsa ihmetteli, miksi Holkeri oli torjunut yhteistyön, vai eikö hän ollut tosissaan. Sorsa lupasi pysyä Aamulehdessä esittämässään kannassa, jonka mukaan kokoomus oli säälimättömän kilpailun, taloudellisen harvainvallan ja rikkaiden puolustaja, mutta

²⁸⁸ Tarkka (2002), 159.

²⁸⁹ Heikkinen, Tiuhonen (2010a), 148.

²⁹⁰ AL 23.1.1977

SDP puolusti solidaarisuutta ja yhteistyötä, taloudellista kansanvaltaa ja varattomia. Sorsa ei nähnyt mitään mahdollisuutta SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyölle.²⁹¹

SDP:n puoluesihteerin Ulf Sundqvist muistutti puolueensa pää-äänenkannattajassa, että sosialidemokraatit olivat aina valmiita yhteistyöhön keskiryhmien kanssa. Hän epäili, että vastakkaisista puheista huolimatta porvareiden yhteisrintama tiivistyisi. Keskustapuolue luisuisi oikealle ja joutuisi turvautumaan yhä selvemmin kokoomuksen apuun.²⁹²

SDP tiesi taistelevansa tulevaisuudessa kokoomuksen kanssa keskiluokan äänistä. Puoluejohto pyrki pehmentämään Jyväskylän puoluekokouksessa vahvistunutta vasemmistotoimagoa ja laajentamaan vaikeassa tilanteessa talouspoliittista vastuunkantoa. SDP hyväksyi Suomen Pankin pääjohtajan Klaus Wariksen esittelemän talouspoliittisen linjan, joka edellytti markan arvon pitämistä vakaana ja inflaation hillitsemistä maltillisella tulopolitiikalla ja budjettikurilla. SDP:n piti tinkiä täystyöllisyystavoitteestaan, sillä Wariksen mukaan korkeaa työttömyyttä olisi siedettävä, kunnes talouspolitiikka alkaisi vaikuttaa ja parantaa tilannetta.²⁹³

Kalevi Sorsan ja valtiovarainministeri Paul Paavelan ensimmäinen elvytysohjelma otti aiempaa paremmin huomioon markkinoiden vaatimukset.²⁹⁴ Hallituksen ensimmäisessä tiedotustilaisuudessa pääministeri Sorsa lupasi, että talous- ja työllisyyspoliittinen elvytysohjelma valmistuisivat kesän aikana ennen Korpilammelle suunniteltua päättäjien yhteistä talousseminaaria.²⁹⁵

Sorsa toimi aktiivisesti Sosialistisessa Internationaalissa, joten hän tunsu sosialidemokraattisten veljespuolueiden kohtaamat talousongelmat. Sorsan elvytysohjelman pääpaino oli teollisuuden kilpailukykyyn vahvistamisessa ja

²⁹¹ 9.3.1977, Kalevi Sorsan puhe puolueuustossa, 8. KSA, BIB:1987:19, Puheet puolueuustossa 1969–1987, TA.

²⁹² Suomen Sosialidemokraatti (SSd) 23.3.1977, 16.

²⁹³ SDP:n ja EVA:n suhteista mm. Tarkka Jukka (2013): Eva ja demarit, Historiallinen Aikakauskirja 4/2013; Lipponen Paavo (2009): Muistemat I. WSOY, Helsinki, 455–457; Tarkka Jukka (2002), 142–144, 155–157; Sorsa Kalevi (2003): Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972–1976. Otava, Helsinki, 395–397.

²⁹⁴ Heikkinen, Tiuhonen (2010a), 151.

²⁹⁵ 15.5.1977 Kalevi Sorsan puhe hallituksen tiedotustilaisuudessa, 3. KSA, BIB:1977:16, TA.

yritystoiminnan kannattavuuden parantamisessa. Puhuessaan elokuussa Visuvedellä Sorsa kannatti edelleen valtiovallan ohjauksen ja valtion yritystoiminnan lisäämistä, mutta korosti samalla yksityisen yritystoiminnan edellytysten turvaamista. Sorsan mukaan laman aikana joitain yrityksiä suorastaan tuputettiin sosialisoitaviksi, mutta hän ei halunnut, että yhteiskunta ottaisi vastuulleen kannattamatonta tuotantoa.²⁹⁶

Luottamus ja rakentava yhteistyö etujärjestöjen kanssa korostuivat Sorsan toisen hallituksen ohjelmassa. Tärkeimmiksi tehtäviksi mainittiin tuotannon elvyttäminen ja työttömyyden vähentäminen. Teollisuuden kilpailu- ja työllistämismahdollisuuksia parantamisessa keskityttiin pienen ja keskisuuren teollisuuden kehittämiseen sekä investointien kokonaisvaltaiseen ohjaukseen.²⁹⁷

Syyskuun alussa Korpilammen uudessa kongressihotellissa Espoon Lahnuksessa Sorsa lupasi hallitusohjelman mukaisesti edistää laaja-alaista yhteistyötä. Korpilammen henki lähensi SDP:n ja kokoomuksen keskinäistä talouspoliittista ymmärrystä. Konsensus toi suomalaiseen korporatismiin kilpailu- ja markkinatalouden piirteitä, joilla pyrittiin parantamaan kansantalouden tehokkuutta, teollisuuden kilpailukykyä ja suhdannekestävyyttä.²⁹⁸

SDP eteni kohti markkinataloutta. Sami Outinen pitää merkittävänä käänteenä Miina Sillanpään säätiön omistamassa kylpylässä tammikuussa 1977 pidettyä puoluetoimikunnan kokousta. Kalevi Sorsa vertasi ”Bad Sillanpään” kokousta saksalaisen sisarpuolueen SPD:n Bad Godesbergin kokoukseen 1959, jolloin SPD hyväksyi demokraattisen sosialismin ihanteiden toteuttamisen markkinataloudessa. Bad Godesbergin ohjelman mukaan sosialidemokraatit tavoittelivat niin paljon kilpailua kuin mahdollista ja niin paljon suunnittelua kuin välttämätöntä. SPD halusi eroon työväenluokkaidentiteetistään ja pyrki laajentamaan kannatustaan keskiluokassa. Sorsa piti Jyväskylän puoluekokouksessa vahvistunutta sosialismin leimaa ongelmana ja uskoi, että tulevaisuudessa puolue taistelisi keskiluokan äänistä entistä enemmän kokoomuksen kanssa.²⁹⁹

²⁹⁶ 21.8.1977 Kalevi Sorsan puhe Visuvedellä, 2-5. KSA, BIB:1977:16, TA.

²⁹⁷ Pääministeri Kalevi Sorsan II hallituksen ohjelma, 15.5.1977

²⁹⁸ Outinen (2015), 85–90; Saari (2010), 476.

²⁹⁹ Outinen (2015), 72–73.

Korpilammelle kokoontui yli 350 politiikan ja talouden päättäjää arvioimaan taloustilanteen vaatimia toimia. Sorsa muistutti, että Suomi kuului muiden Pohjoismaiden kanssa niihin markkinatalousmaihiin, joille korkea työllisyys oli tärkeällä sijalla talous- ja yhteiskuntapolitiikassa, mutta tavoitteen ylläpitäminen näytti senhetkisessä kansainvälisessä ympäristössä vaikealta.³⁰⁰

Korpilammella Sorsa sai tuen elvytyspaketilleen, ja SDP otti askeleen eteenpäin markkinatalouden hyväksymisessä. Kokoukseen osallistuneet kokoomuslaiset saivat samalla kokonaisvaltaisen käsityksen sosialidemokraattien vakautuspolitiikan tavoitteista.³⁰¹

Korpilammen henki vahvisti suomalaista konsensusta talouspolitiikan suurista linjoista avaamalla lukkiutuneita asenteita. *”Kun lounaspöydässä tiedustelin työryhmien puheenjohtajien ja järjestöjohtajien vaikutelmia konferenssista, oli se jakamattoman myönteinen. Eri näkökohtien törmäyttäminen vastakkain asiallisessa ja vilpittömässä hengessä ravisteli irti totutuista ajatuskuvioista. Kynnys on ylitetty, äänivalli murrettu, käyttäakseni parin järjestöjohtajan ilmaisia”*, pääministeri Sorsa lausui päätössanoissaan.³⁰²

Yksityisten yritysten toimintaedellytysten huomioon ottaminen SDP:n talouspoliittisissa linjauksissa epäilemättä tyydytti kokoomusta, vaikka talouspolitiikan päälinjoissa puolueet olivat yhä kaukana toisistaan. Korpilammen henki ja konsensus joutuivat koetukselle, kun elvytyspaketti ei näyttänyt tehoavan. Hallitus esitti palkankorotuksista luopumista. Se ei herättänyt vastakaikua ammattiliitoissa, mutta korotuksia saatiin lopulta lykättyä. Devalvaatiopaineet eivät helpottaneet, ja markan ulkoista arvoa alennettiin Norjan devalvoitua kruununsa helmikuussa 1978. Suomi oli devalvoinut edellisen kerran vuotta aiemmin Pohjoismaiden vanavedessä.³⁰³

³⁰⁰ Elvytyksen linjat (1977): Talouspoliittinen konferenssi 5.-6.9.1977, Valtion painatuskeskus, 12.

³⁰¹ Saari (2010), 483.

³⁰² 6.9.1977, Kalevi Sorsan päätössanat Korpilammella, 1. KSA, BIB:1977:16, TA.

³⁰³ Heikkinen, Tiuhonen (2010a), 151–154.

Devalvaatiot lisäsivät lyhyellä aikavälillä vientikysyntää, mutta Sorsa halusi kokonaan eroon devalvaatioita aina seuranneesta inflaatiokierteestä. Sorsa syytti suomalaisia sopuleiksi, jotka kymmenen vuoden väliajoin syöksyivät samaan devalvaatiokierteeseen. Hänen mielestään pakkokierre piti katkaista.³⁰⁴ Pentti Puoskari tulkitsee SDP:n siirtyneen Sorsan toisen hallituksen kaudella kasvupolitiikasta talouden vakauttamisen linjalle.³⁰⁵

Vuoden 1978 puoluekokouksessa SDP hyväksyi ohjelman, jossa hahmoteltiin sosialidemokratian suuntaa tulevalle vuosikymmenelle. Ohjelma oli retoriikaltaan perinteisten kaukotavoitteiden mukainen. Siinä vaadittiin kansanvaltaa talouteen ehtona sosialistisen yhteiskunnan kehittymiselle. Kapitalistisia omistus- ja hallintasuhteita pidettiin esteenä taloudelliselle ja sosiaaliselle turvallisuudelle sekä sivistykselliselle ja kulttuuriselle tasa-arvolle. Ohjelmassa vaadittiin yrityksiä perustamaan työntekijöille kuuluvia palkansaajarahastoja, joiden varoja voisi käyttää vain tuotantotoimintaan.³⁰⁶

Ohjelman laatimisesta vastannut Paavo Lipponen määritteli sosialidemokraattien suhdetta sosialismiin työläisnuorisopäivillä Lahdessa syyskuussa 1978. Lipposen mielestä sosialidemokratia hyväksyi sekatalousjärjestelmän ja markkinoiden tarpeellisuuden. Se tunnusti yksityisen yritystoiminnan taloutta käynnissä pitävänä voimana, jota ei saisi tukahduttaa, mutta markkinoiden vastapainoksi SDP halusi vahvistaa sosialismia. Lipponen määritteli sosialismin yhteiskunnan ja työntekijöiden osuudeksi talouselämässä. Sosialidemokratian tavoitteena oli hänen mukaansa muuttaa yhteiskuntajärjestelmä sosialistiseksi, jolloin siinä toteutuisi ihmisten välinen tasa-arvo, ja kaikki saisivat tuotannon hedelmistä tarpeidensa mukaan.³⁰⁷

Puoluetoimikunnan keskustelussa Paavo Lipponen otti esiin Mauno Koiviston aiemmin käyttämän sekatalous-käsitteen, jota Erkki Liikanen piti liian porvarillisena.

³⁰⁴ 6.10.1976, Kalevi Sorsan puhe puolueuuvostossa, 4a. KSA, BIB:1987:19, Puheet puolueuuvostossa 1969–1987, TA.

³⁰⁵ Puoskari (1992).

³⁰⁶ SDP ohjelma (1978a): Sosialidemokratian suunta - SDP:n tienviitat 1980-luvulle, hyväksytty 8.-11.6.1977, 8.

³⁰⁷ Lipponen Paavo: Sosialidemokratia tänään – huomenna. Työläisnuorisopäivät, Lahti 9.-10.9.1978. Teoksessa Lipponen (2009), 526.

Kalevi Sorsa puolestaan kiitteli Lipposta siitä, että hän puhui politiikasta, jota puolue todella teki, eikä politiikasta, jota se haluaisi tehdä. Matti Ahde tuki Liikasta ja arvioi, että sekatalous voitaisiin tulkita kapitalismin hyväksymiseksi. Kalevi Sorsa tasapainoili Lipposen ja Liikasen välillä. Hän piti sosialidemokraattisen sosialismin perustana taloudellista kansanvaltaa ja tasa-arvoa, ja molempia voitaisiin toteuttaa markkinataloudessa.³⁰⁸

Koivisto suhtautui myönteisesti yksityiseen pääomaan ja uskoi, että sosialismi ei kiinnostanut ihmisiä. Valtionyhtiöiltä hän vaati tehokkuutta, eikä enää pitänyt valtion omistuksen kasvattamista tärkeänä. Koivisto oli havainnut SDP:n talouspolitiikan sisäisen ristiriidan jo 1960-luvulla. Puoluetoimikunnalle laatimassaan muistiossa Koivisto ymmärsi, että sosialidemokraatit eivät periaatteessa voisi edistää yksityisen pääoman kasvua, saati vaatia kansankapitalismia. Virallisesti puolueen oli pitäydyttävä marxilaisessa ajatuksessa, että yrityksissä syntyvä pääoma nipistettiin työntekijän palkasta, ja se kuului tavallaan yhteiskunnalle. Käytännön syistä Koivisto suositteli, että SDP antaisi Marxin ennustusten pääoman kasaantumisesta käydä toteen ja antaa yksityisten pääomien kasvaa.³⁰⁹

Koivisto ilmoittautui myöhemmin bernsteinilaiseksi sosialistiksi, kun häneltä kysyttiin vuoden 1982 presidentinvaalien yhteydessä, minkä sortin sosialisti hän on. A-studion vaalitentissä Koivisto määritteli bernsteinilaisuuden pyrkimykseksi parempaan ja tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan ilman täsmällistä ihannekuva. Liike kohti parempaa oli tärkeämpää kuin lopullinen tavoite.³¹⁰

Bernstein oli kyseenalaistanut marxilaisen taloustieteen, joka oletti työväenluokan riiston kasvavan kapitalismin kehittyessä. Toisin kuin Marx, Bernstein uskoi kuten Alexis de Tocqueville sata vuotta aikaisemmin, että talouden kasvu ei kärjistäisi yhteiskuntaluokkien vastakkainasettelua, vaan pikemmin vähentäisi sitä. Bernstein ei

³⁰⁸ Outinen (2015): 111.

³⁰⁹ Koivisto (1968): 68; Soikkanen Hannu (1968): Mauno Koivisto, tasavallan presidentti, Kansallisbiografia.

³¹⁰ 11.1.1982, A-studio, http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/koivisto_valitaan_presidentiksi_10086.html#media=10087.

uskonut vallankumoukseen, vaan piti parlamentaarista demokratiaa sosialismin mahdollistajana.³¹¹

Bernstein hyväksyi liberaalit arvot ja yksilön vapauden, joiden avulla sosialismi olisi mahdollista sovittaa kapitalismiin. Hän luonnehti sosialismia hallituksi liberalismiksi. Ruotsissa työväenpuolueen johtajat Hjalmar Branting ja Per Albin Hansson uskoivat Bernsteinin tavoin, että sosialismin avulla liberalismista tulisi täydellistä.³¹²

4.5. Uusliberalismi haastaa keynesiläisyyden

Vaatimukset markkinoiden vapauttamisesta ja sääntelyn purkamisesta kiihtyivät talouskriisin pitkittyessä. Uusliberalistisesta talouspolitiikasta kasvoi vastavoima keynesiläisyydelle ja sosialistiselle taloussuunnittelulle. Chicagon yliopiston taloustieteen professori Milton Friedman arvosteli Keynesin talousoppeja. Friedmanin mukaan talous kehittyisi sitä paremmin, mitä vähemmän sitä säänneltäisiin. Hän uskoi julkisten menojen lisäämisen kiihdyttävän vain inflaatiota. Inflaatiota Friedman piti puhtaana rahatalouden ilmiönä, jota voitiin hallita rahan määrää säätelemällä. Klassikoksi nousseen kirjansa *Capitalism and Freedom* hän oli julkaissut vuonna 1962.³¹³

Sääntelyn purkamisen puolesta olivat ennen Friedmania kirjoittaneet taloustieteen Itävallan koulukuntaan kuuluneet klassista liberalismia edustaneet Ludwig von Mises ja Friedrich Hayek. He uskoivat Adam Smithin tavoin, että yksilön vapaus ja pyrkimys oman hyvinvoinnin edistämiseen lisäisivät kaupankäyntiä ja kansakuntien varallisuutta. Vapaakaupan uskottiin nostavan sodan kynnystä. Klassisen liberalismiin mukaan valtion keskeisiin tehtäviin kuuluivat lain ja järjestyksen ylläpitäminen, turvallisuuden takaaminen, kansalaisten tasapuolinen kohtelu sekä vapaata kilpailua vääristävien ilmiöiden torjuminen.³¹⁴ Liberalismin toteutuminen edellytti lakiin

³¹¹ Müller (2011), 56-57, 65; Desai (2008), 121; Schwarzmantel (1998), 76-77.

³¹² Sassoon (1996), 754; Schwarzmantel (1998), 106-107.

³¹³ Friedman Milton (1962): *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press.

³¹⁴ Hayek, F. A. (2007): *The Road to Serfdom. Text and Documents*. University of Chicago Press, Routledge, London, 71-72; Schwarzmantel (1998), 69; Smith Adam (2003): *The Wealth of Nations*. Random House, New York. Alkuperäinen teos julkaistu 1776.

perustuvaa yksityisten tuotantovälineiden omistusoikeiden turvaamista ja omaisuudensuojaa sekä kysynnän ja tarjonnan vapautta.³¹⁵

Hayekin ja Friedmanin opit levisivät maailmalla. Kiinassa kommunistisen puolueen johtaja Deng Xiaoping käynnisti talousuudistukset 1978. Maahan perustettiin erityistalousalueita, jotka saivat markkinataloudelle tyypillisiä kaupankäyntiä ja tuotantoon liittyviä vapauksia. Yhdysvalloissa keskuspankin pääjohtaja Paul Volcker aloitti monetaristisen ja inflaationvastaisen rahapolitiikan toteuttamisen Friedmanin oppien mukaisesti. Presidentti Ronald Reagan tuki keskuspankin kireää rahapolitiikkaa ja uusliberalistisia talousuudistuksia kuten sääntelyn purkamista ja verojen alentamista. Virkaanastujaispuheessaan tammikuussa 1981 Reagan julisti, että valtio ei ole ratkaisu, vaan se on ongelma.³¹⁶

Britanniassa pääministeriksi äänestetty konservatiivipuolueen Margaret Thatcher piti tärkeänä yksityistä omistusoikeutta ja valtion roolin vähentämistä taloudessa. Thatcher oli tutustunut henkilökohtaisesti Friedrich Hayekiin. Thatcher kiitti Hayekia ajatuksista, joita pääministeri vei käytäntöön purkamalla sääntelyä ja yksityistämällä valtionyhtiöitä.³¹⁷ Pian pääministeriksi noustuaan Thatcher poisti kerta heitolla valuuttasäännöstelyn. Konservatiivien puoluekokouksessa hän muistutti, että valuuttasäännöstelyn purkaminen helpotti yritysten toimintaa ulkomailla ja vauhditti kasvua.³¹⁸

Thatcherin hallitus karsi ammattiliittojen valtaa saadakseen lakot kuriin ja tuodakseen työmarkkinoille kilpailua ja joustavuutta. Suurtyöttömyyden sekä kaivostyöläisten ja kirjapainoalan sitkeiden lakkojen jälkeen Britannian talous palasi kasvu-uralle. Ennen Thatcherin valtaannousua työväenpuolueen hallitus oli

³¹⁵ Von Mises Ludwig (2005): Liberalism. The Classical Tradition. Liberty Fund, Indianapolis, 30.

³¹⁶ Ronald Reaganin virkaanastujaispuhe 20.1.1981, <http://www.reaganfoundation.org/reagan-quotes-detail.aspx?tx=2072>.

³¹⁷ Thatcherin kirje Hayekille, 18.5.1979. *"Toivon, että hallitukseni vie joitain niistä ajatuksista käytäntöön lähikuukausina. Yhtenä innokkaimmista kannattajistanne olen varma, että menestymme. Ja jos niin käy, vaikutuksen lopulliseen voittoon on ollut valtaisa"*.
<http://www.margaretthatcher.org/document/2596387BBBA6428EA864BC511AF89D5D.pdf>

³¹⁸ Thatcherin puhe konservatiivien puoluekokouksessa 10.10.1980,
<http://www.margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=104431>.

kansallistanut esimerkiksi teräs-, kuljetus-, lentokone- ja kaasuteollisuutta sekä telealaa.³¹⁹

Konservatiivihallituksen ensimmäisiä yksityistämiskohteita olivat teleyhtiö British Telecom, lentokonevalmistaja British Aerospace ja lentoyhtiö British Airways. Ne listattiin Lontoon pörssiin vuosina 1984–1987. Osakemyyntien ohella Thatcher laajensi kansankapitalismia yksityistämällä kunnallisia vuokra-asuntoja, mitä työväenpuolue piti konservatiivien näkyvimpänä ja kovimpana iskuna brittiläistä hyvinvointivaltiota vastaan.³²⁰

Thatcherin valtakaudella sosiaaliturvaa leikattiin voimakkaasti, joiltain osin 1930-luvun tasolle. Kovia leikkauksia tehtiin työttömyysturvaan sekä työtapaturma- ja sairausvakuutusten ehtoihin.³²¹ Sosiaaliturvan leikkauksista huolimatta julkiset menot kasvoivat, kun työttömyys 1980-luvun alussa edelleen paheni.³²²

Thatcherin toisen hallituksen valtiovarainministeri Nigel Lawson piti konservatiivien tärkeimpänä tavoitteena aidon kansankapitalismin toteuttamista. *”Se tarkoittaa entistä laajempaa asuntojen yksityisomistusta, laajempaa osakeomistusta ja yksityisen eläketurvan edistämistä”*, Lawson esitteli Thatcherin politiikkaa.³²³

Britannia eteni sääntelyn purkamisessa nopeasti. Suurin osa Euroopan maista, kuten Suomi, rajoitti pääomaliikkeitään 1980-luvun alkaessa. Rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen oli kirjattu IMF:n ja OECD:n ohjelmaan. Edes ajatus Suomen pääomamarkkinoiden laajamittaisesta vapauttamisesta ei ollut tuohon aikaan esillä Suomen Pankissa. Liberalisointi toteutui lopulta epävakaisissa rahoitusoloissa, joissa etukäteissuunnitelmaa olisi ollut vaikea seurata. Vaikka liberalisointi kesti koko vuosikymmenen, Suomen Pankille ja hallitukselle oli lopulta yllätys kuinka huonosti

³¹⁹ Prasad Monika (2006): The Politics of Free Markets, The Rise of Neoliberal Politics in Britain, France, Germany, and United States, The University of Chicago Press, 127-132.

³²⁰ Ibid. 101, 142.

³²¹ Korpi, Palme (2003), 433–434.

³²² Esping-Andersen (1990), 20.

³²³ Valtiovarainministeri Nigel Lawson parlamentissa 17.3.1987, <http://www.margaretthatcher.org/document/111448> (käännös JM).

talouselämä, pankit ja niiden asiakkaat olivat lopulta varautuneet uuteen markkinaehtoiseen rahoitusjärjestelmään.³²⁴

Pankkivaltuuston keskusteluihin perehtyneet Kustaa Hulkko ja Jorma Pöysä ovat todenneet, että poliitikot olivat vielä elinkeinoelämää huonommin perillä siitä, mitä rahoitusmarkkinoilla tapahtui. Heidän mielestään pankkivaltuutetut olivat talouskehityksestä ”pihalla kuin lumiukko”.³²⁵

Suomen Pankin viesti markkinoiden vapauttamiseen liittyneistä riskeistä ei mennyt perille. Snellman-säätiössä tammikuun alussa 1986 puhunut Harri Holkeri sanoi huomanneensa pelkästään lehtiä lukemalla, että valuuttariskien hallinta ei Suomessa ollut kohdallaan. Holkeri kehotti yrityksiä varautumaan valuuttakurssiriskeihin. Yritysten ja pankkien kansainvälistymistä Holkeri piti hyvänä ja kansantaloudelle kasvupotentiaalia tuovana asiana, kunhan riskit osattaisiin hallita.³²⁶

4.6. Sääntelyn padot murtuvat Euroopassa

Britannia kulki sääntelyn purkamisessa etulinjassa, Suomi tuli viimeisten joukossa. Hayekin kotimaan Itävallan talous nousi sodan raunioista kansallistamisen kautta yksityistämiseen. Sodan jälkeen Neuvostoliitto miehitti Itävallan itäosaa, eikä maan teollisuutta haluttu luovuttaa sotasaaliina liittoutuneille. Valtion uskottiin pystyvän turvaamaan yksityisiä yrityksiä paremmin taloudellisen itsenäisyyden. Oikeisto ja vasemmisto olivat sodan päätyttyä yhtä mieltä kaivos- ja energiateollisuuden sekä strategisesti tärkeiden teollisuudenalojen kansallistamisesta.³²⁷

Sotien jälkeen teollisuutta oli kansallistettu laajalti puolilla Eurooppaa. Laajimpia teollisuuden sosialisointeja toteutettiin Itävallan lisäksi Britanniassa ja Ranskassa. Avainalojen kuten pankkien ja vakuutusyhtiöiden, voimateollisuuden sekä raskaan metalliteollisuuden ottamisella valtion haltuun yritettiin elvyttää taloutta.

³²⁴ Korhonen (2011), 197.

³²⁵ Hulkko Kustaa (2004): Pihalla kuin lumiukko? Pankkivaltuuston keskusteluja rahapolitiikasta ja pankkikriisistä 1982–1988. Edita, Helsinki.

³²⁶ 2.1.1986, Harri Holkerin puhe Snellman-säätiössä. Harri Holkerin arkisto, artikkelit ja puheet 1984–1989 (K1), Porvarillisen Työn Arkisto. HHA, K1, PTA.

³²⁷ Sassoon (1996), 160; Nowotny Ewald (1996): Privatization, Deregulation, Reregulation. Experiences and Policy Issues in Austria. Institute of Macroeconomic Analysis and Development, Slovenia, 10.

Kansallistamispolitiikka ja valtiojohtoinen taloussuunnittelu eivät tuottaneet toivottuja tuloksia.³²⁸

Itävalta yritti ratkaista 1970-luvun ongelmia sosialidemokraattisen liittokansleri Bruno Kreiskyn omaksumalla austrokeynesiläisellä talouspolitiikalla. Ruotsissa asuneen Kreiskyn tavoitteena oli luoda Itävaltaan ruotsalaista kansankotia muistuttava yhteiskuntajärjestelmä, joka perustuisi hyvinvointivaltioon sekä taloudelliseen ja sosiaaliseen kansanvaltaan. Valtiojohtoinen kasvupolitiikka lisäsi julkisia menoja ja investointeja, mutta työttömyys ei vähentynyt. Poliittiset paineet liberalisoinnin suuntaan kasvoivat. Konservatiivit tarjosivat vaihtoehdoksi budjettivajeen supistamista ja velkaantumisen hillitsemistä. Valtionyhtiöiden yksityistäminen, yritysverotuksen alentaminen ja sääntelyn purkaminen kuten kauppojen aukiolon ja hintojen vapauttaminen kuuluivat oikeiston ohjelmaan. Talouspolitiikan uudistaminen alkoi saada kannatusta myös sosialidemokraattien keskuudessa, sillä pääsy Euroopan sisämarkkinoille edellytti rajojen avaamista ja kotimaisen sääntelyn ja säännöstelyn.³²⁹

Poliittinen murros Itävallassa tapahtui 1987, kun sosialidemokraatit muodostivat 16 vuoden yhtäjaksoisen valtakauden jälkeen hallituksen yhdessä konservatiivisen kansanpuolueen kanssa. SPÖ säilytti suurimman puolueen asemansa, mutta joutui taipumaan ÖVP:n vaatimuksiin taloussuudistuksissa. Yhteistyö Jörg Haiderin johtaman vapauspuolueen FPÖ:n kanssa ei houkutellut, koska se oli suuntamassa kohti äärioikeistoa. Vähemmistöhallitus ei saanut kannatusta. Uusi koalitionhallitus peri edeltäjältään valtionyhtiöiden ongelmat, budjettivajeen ja valtionvelan kasvun. Talouspolitiikassa toteutettiin nopeasti käänös markkinatalouden suuntaan. Liittokansleri Franz Vranitzky (SPÖ) ja ulkoministeri Alois Mock (ÖVP) johdolla hallitus toteutti markkinahenkisiä uudistuksia, joilla parannettiin Itävallan talouden kilpailukykyä ja saatiin maa täyttämään EU-jäsenyyden ehdot.³³⁰

³²⁸ Sassoon (1996), 151.

³²⁹ Clemenz Gerhard (1999): *Privatization, Liberalization and Deregulation. The Austrian Experience*. University of Vienna, 1 ja Bieler Andreas (2000): *Globalisation and Enlargement of the European Union. Austrian and Swedish Social Forces in the Struggle over Membership*. Routledge, London, 39; Sassoon (1996), 475.

³³⁰ Bieler (2000), 39; Sassoon (1996), 476.

Sosialidemokraattien ja kansanpuolueen yhteisessä hallitusohjelmassa luvattiin, että rakenteelliset joustot ja uudistukset eivät kohdistuisi vain avoimessa kilpailussa toimiviin vientiyrityksiin. Hallitus ryhtyi avaamaan kotimarkkinoiden suojattuja osia kansainväliselle kilpailulle. Siihen saakka valtionyhtiöitä ja julkisen sektorin työpaikkoja oli käytetty puskurina taantumaa ja työttömyyden kasvua vastaan. Vuosina 1973–1983 Itävallan yksityiseltä sektorilta hävisi kaksi kertaa enemmän työpaikkoja kuin julkiselta puolelta. Valtion ja kuntien ”suojatyöpaikat” synnyttivät tehottomuutta ja lisäsivät valtion velkaantumista. Uuden hallitusohjelman mukaan sääntely sai väistyä markkinavoimien tieltä.³³¹ Kahden suurimman puolueen koalitio sai budjettivajeen pienenemään ja velankasvun taittumaan. Itävalta haki EU-jäsenyyttä heinäkuussa 1989.³³²

Markkinatalousajattelun leviäminen Euroopassa näkyi parhaiten rahoitusmarkkinoilla. Kansallinen korko- ja valuuttasäännöstely eivät sopineet yhteen Euroopan sisämarkkinakehityksen kanssa. Pääomien tehokkaalla liikkumisella pyrittiin alentamaan rahan hintaa ja edistämään investointeja. Itävalta luopui käytännössä omasta rahapolitiikastaan 1981, kun shillingin arvo kytkettiin Saksan markkaan. Vuodesta 1986 lähtien pääomaliikkeet vapautettiin asteittain ja valuuttarajoitukset poistettiin lopullisesti marraskuussa 1991.³³³

Ruotsi kevensi pankkien maksuvalmiuteen ja luotonantoon liittyviä määräyksiä vuosina 1983 ja 1985. Vuonna 1986 ulkomaalaiset pankit saivat luvan aloittaa toiminnan Ruotsissa, ja kolme vuotta myöhemmin valuuttarajoitukset poistettiin kokonaan. Samana vuonna ruotsalaisten yritysten ulkomaille tekemät investoinnit ylittivät aiemmat ennätykset. Toisin kuin Itävalta, Ruotsi valitsi rahapolitiikassaan itsenäisen tien. Se halusi irti devalvaatio-inflaatio -kierteestä vakaan valuutan politiikalla, mutta ei kytenyt kruunun arvoa Saksan markkaan tai Euroopan valuuttajärjestelmään. Keskuspankki puolusti kruunua voimakkailla koronnostoilla sen sijaan, että olisi devalvoinut valuuttansa. Riksbankenin pääjohtaja Urban Bäckström arvioi jälkikäteen, että Ruotsi testasi heikon valuutan politiikkaa parikymmentä vuotta ilman kunnollista talouskasvua. Hänen mielestään valuutan oli

³³¹ Sassoon (1996), 472.

³³² Sassoon (1996), 472, 476; Clemenz (1999), 2-4.

³³³ Bieler (2000): 37.

oltava vahva ja vakaa, jotta talous voisi kasvaa. Se edellytti valtiontalouden tasapainoa ja matalaa inflaatiota.³³⁴

Ruotsissa Olof Palmen hallituksen valtiovarainministeri Kjell-Olof Feldt oli kannattanut rahoitusmarkkinoiden vapauttamista, keskuspankin itsenäisyyttä ja työntekoon kannustavia verouudistuksia. Palkansaajarahastojen toteuttaminen johti vastakkainasetteluun. Rahastoja vastaan järjestettiin lokakuussa 1983 Tukholmassa yksi Ruotsin työmarkkinahistorian suurimmista mielenosoituksista. Yksittäisen rahaston omistusoikeus osakeyhtiön pääomasta oli rajattu kahdeksaan prosenttiin. Syksyllä 1991 valtaan palannut porvarihallitus pysäytti rahastojen toiminnan, ja niihin kertyneitä varoja alettiin siirtää uusiin kohteisiin kuten eläkejärjestelmän katteeksi. Palkansaajarahastot omistivat tuossa vaiheessa 5-6 prosenttia pörssiyhtiöiden osakkeista.³³⁵

Carl Bildtin hallitus aloitti valtionyhtiöiden yksityistämisen sekä julkisten menojen leikkaamisen. Hallituksen tavoitteena oli viedä Ruotsi EU:n jäseneksi. Ruotsin porvarihallitus korosti omistajuutta, yrittäjyyttä ja säästäväisyyttä. Pääministeri Bildt sanoi virkaanastujaispuheessaan, että sääntelyn purkaminen ja valtionyhtiöiden yksityistäminen olivat välttämätön osa talousuudistusta. Hallitus lupasi alentaa sekä tulo- että yritysverotusta ja työnantajamaksuja. Vuoden 1992 talousarvioon suunniteltiin 10–15 miljardin kruunun menoleikkauksia. Tavoitteena oli tasapainottaa Ruotsin talous, jotta se täyttäisi Maastrichtin sopimuksen sisältämän Euroopan talous- ja rahaliiton ehdot.³³⁶

Kauppapolitiikaltaan Ruotsi kuului Euroopan liberaaleimpaan ryhmään. Se edisti vapaakauppaa, mutta kotimarkkinoilla hyvinvointivaltion malli rakentui enemmän korporatistmin ja julkisten palvelujen kuin markkinatalouden varaan. Eurooppalaista hyvinvointia ja tasa-arvoa Yhdysvaltoihin verrannut Jonas Pontusson pitää Ruotsia, Suomea, Tanskaa, Saksaa, Itävaltaa, Sveitsiä, Belgiaa ja Hollantia sosiaalisen markkinatalouden mallimaina. Pontussonin mukaan hyvinvointivaltion laajuus, toisin sanoen julkisten menojen suhde kansantalouden kokoon, ei hidastanut talouskasvua

³³⁴ Ibid. 42-44; TalSa 17.3.1998.

³³⁵ Ranki (2012), 181.

³³⁶ Carl Bildt Ruotsin valtiopäivillä 4.10.1991.

tai tulonmuodostusta verrattuna maihin, joissa julkisten palvelujen tarjonta on ollut niitä suppeampi.³³⁷

Ruotsin kauppaministerinä vuosina 1945–47 toiminut taloustieteilijä Gunnar Myrdal korosti jo vuonna 1932, että sosiaalipolitiikka ei ole kansataloudelle kulu vaan kasvua tukeva investointi. Ruotsin sosialidemokraattien suhtautumista sosiaalisiin turvaverkkoihin ja talouskasvuun tutkinut Jenny Andersson on havainnut puolueen suhtautumisen sosiaaliturvan ja talouskasvun yhteensovittamiseen vaihdelleen aikojen saatossa. Olof Palmen johdolla sosialidemokraatit pyrkivät löytämään uuden kolmannen tien keynesiläisyyden ja uusliberalismin välistä. Tie löytyi demokraattisesta sosialismista, jolle talouskasvu ei merkinnyt automaattista hyvinvointia. Etusijalle nostettiin ihmisten tarpeet - työ, turvallisuus ja hyvinvointi.³³⁸

Palmen politiikka keskittyi kansankodin rakentamiseen. Valtion ote talouden ohjauksessa lujittui, julkiset menot kasvoivat, valtionyhtiöiden toimintaa ja talouden sääntelyä lisättiin. Ulkomaankaupassa Ruotsi noudatti liberalismia, mutta kotimarkkinoilla toteutettiin Palmen kaudella demokraattista sosialismia. Vientiyritysten halu maksaa hyvinvointivaltion kustannuksia heikkeni veroasteen noustessa ja sääntelyn lisääntyessä. Tuotannon tehostamispaineet laajenivat tavaraviennistä muualle talouteen.³³⁹

Uusliberalististen aatteiden leviäminen ja globalisaatio haastoivat pohjoismaisen korporatiivisen hyvinvointimallin. Kansainväliseen palkka- ja kustannuskilpailuun korporatiivinen järjestelmä taipui huonosti. Tuottavuuden ja tehokkuuden lisääminen sekä työmarkkinoiden joustojen lisääminen ja elinkeinoelämän sääntelyn vähentäminen olivat vieraita ajatuksia hyvinvoinnin jatkuvaan kasvuun tottuneille poliitikoille.³⁴⁰

³³⁷ Pontusson Jonas (2005): *Inequality and Prosperity: Social Europe Vs. Liberal America*, Cornell University Press, 3.

³³⁸ Andersson Jenny (2006): *Between Growth and Security: Swedish Social Democracy from a Strong Society to a Third Way*, Critical Labour Movement Studies, Manchester University Press, 6, 68.

³³⁹ Davis, Erixon (2008), 3-4.

³⁴⁰ Katzenstein (1985), 193.

Itävalta, Ruotsi ja Suomikaan eivät halunneet jäädä Euroopan yhteismarkkinoiden ulkopuolelle. Efta- ja EEC-sopimukset takasivat suomalaiselle teollisuudelle tasavertaisen aseman Ruotsin kanssa länsimarkkinoilla. Suomi oli lisäksi liittynyt ulkopoliittisen epäröinnin jälkeen kansainvälistä taloudellista yhteistyötä edistävän OECD:n jäseneksi 1969. OECD laati katsauksia jäsenmaidensa taloudesta ja antoi talouspoliittisia suosituksia. Suomi teki liittymissopimukseensa varauman, jonka nojalla rahoitusmarkkinat suojattiin kansainvälisiltä pääomaliikkeiltä vastoin OECD:n suosituksia.³⁴¹

Suomen talouden vahva sidos Neuvostoliittoon muodostui rasitteeksi, kun idänkaupalle piti alkaa etsiä korvaavia markkinoita lännestä. Suomen ja Neuvostoliiton ulkopoliittiset suhteet eivät lännessä herättäneet aina luottamusta. Amerikkalaisen Citibankin palveluksessa yritysrahoituksesta Suomessa vastannut Jorma Ollila kertoo muistelmissaan, että Kremlin vaikutus Suomen sisäpolitiikkaan koettiin riskinä, josta suomalaiset yritykset maksoivat pääomamarkkinoilla ylimääräistä hintaa.³⁴² Neuvostoliiton viennin osuus kokonaistuotannon arvosta oli enimmillään liki 30 prosenttia 1980-luvun alussa, mutta vuosikymmenen lopulla se putosi 20 prosenttiin.³⁴³

Euroopan sisämarkkinoiden perustamiseen, talouden liikkeiden vapauttamiseen ja rahoitusmarkkinoiden yhdentymiseen tähdännyt yhtenäisasiakirja allekirjoitettiin vuoden 1986 helmikuussa. Suomi ei halunnut jäädä kehityksen ja investointien ulkopuolelle, vaikka EY-jäsenyydestä ei puhuttu. Suomen arvopaperimarkkinoiden sääntelemättömyyttä pidettiin yhtenä ongelmana. Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jussi Linnamo huomautti, että Suomi oli pörssilainsäädännössä ”*kehitysmaatasoa*”, Euroopassa vain Kypros ja Malta olivat samalla viivalla.³⁴⁴

Suomesta tuli Eftan täysjäsen vasta vuonna 1986. Euroopan komission puheenjohtaja Jacques Delors ehdotti vuoden 1989 alussa, että Efta-maat järjestäisivät

³⁴¹ Heikkinen, Tiihonen (2010), 134.

³⁴² Ollila Jorma, Saukkomaa Harri (2013): Mahdoton menestys. Kasvun paikkana Nokia. Otava, Helsinki., 105.

³⁴³ Kuusterä, Tarkka (2012): 585.

³⁴⁴ Arvopaperikauppakomitea (1987): I osamietintö. Arvopaperimarkkinalaki ja suunnatut annit. Komiteamietintö 1987:44. Valtion painatuskeskus 261-262 ja US 12.9.1986

kauppasuhteensa Euroopan yhteisöihin muodostamalla Euroopan talousalueen (ETA). ETA-sopimuksen avulla Suomi ja muut EY-jäsenyyttä epäröineet puolueettomat maat pääsisivät Euroopan sisämarkkinoille vapaan kaupankäynnin periaatteilla. Eftan ministerikokous hyväksyi Delorsin aloitteen maaliskuussa 1989.³⁴⁵

Talouden vakauttaminen, inflaation hillitseminen ja sääntelyn purkaminen nousivat Suomen talouspolitiikassa täystyöllisyystavoitteen ja suunnittelun edelle. IMF edisti omalta osaltaan sotataloudesta periytyneen sääntelyn purkamista asettamalla lainojensa ehdoksi julkisen talouden säästöjä ja markkinataloushenkisiä uudistuksia, jotka tähtäsivät kaupankäynnin vapauttamiseen.³⁴⁶

4.7. Valtionyhtiöiden ongelmat herättävät Sorsan

Pääministeri Sorsa vei 1970-luvun lopulla eteenpäin hanketta valtion kuvaputkitehtaan Valcon perustamisesta. Tehtaan puuhamiehiin kuului televisiovalmistaja Saloran pääjohtaja Jouko Nordell. Valcosta tuli Saloran, japanilaisen Hitachin ja valtion yhteisyritys, joka ajautui vaikeuksiin pian tehtaan käynnistämisen jälkeen.

Vuoden 1979 eduskuntavaalien alla Valcon ja Saloran yhteyksistä paljastui lahjusskandaali, joka tahrasi Sorsan ja Nordellin mainetta. Salora-jupakassa Sorsan ja neljän muun ministerin epäiltiin saaneen Saloran johdolta joululahjaksi stereot lahjontatarkoituksessa. Nordell sai oikeudessa kolmen vuoden ja yhdeksän kuukauden tuomion veronkavalluksesta, jatketusta törkeästä veropetoksesta ja jatketusta lahjoman antamisesta virkamiehelle. Poliitikkojen osalta ei pystytty näyttämään toteen väitteitä lahjojen vaikutuksesta virkatehtäviin.³⁴⁷

³⁴⁵ Aunesluoma Juhana (2011): Vapaakaupan tiellä. Yleisesitys 1900-luvun kauppatrendeistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 411–413; Rissanen Laura (2004):): Suomen hallitus nojaa vahvaan ja koossa pysyvään Eftaan. Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentyminen 1985–1991. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

³⁴⁶ Sassoön (1996), 503; Swinnen Johan F.M (2011): The Growth of Agricultural Protection in Europe in the 19th and 20th Centuries, teoksessa Greenaway David (toim.): The World Economy: Global Trade Policy 2009, Wiley-Blackwell, Malaysia.

³⁴⁷ 12.1.1979, Yle Päivän Peili: Perustuslakivaliokunta pitää Sorsaa syyttömänä Salora-lahjusten tutkinnan jälkeen. http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/salora-oikeudenkaynti_9960.html#media=9961; US 6.12.1979.

Vaaleissa SDP ja muut hallituspuolueet menettivät kannatustaan. Suurin voittaja oli kokoomus, joka sai 12 lisäpaikkaa. SDP menetti kaksi ja keskustapuolue kolme kansanedustajaa. SDP jatkoi suurimpana puolueena 52 kansanedustajalla, kokoomus nousi toiseksi (47) ja keskustapuolue oli kolmanneksi suurin (36) kannoillaan SKDL (35).

Tappiostaan huolimatta SDP jatkoi hallituksessa keskustan, SKDL:n, RKP:n ja liberaalien kanssa. Presidentti Kekkonen antoi hallituksenmuodostajan tehtävän Suomen Pankin pääjohtajalle Mauno Koivistolle. SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa jättäytyi hallituksen ulkopuolelle ja keskittyi ulkopoliittikkaan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana. Sosialidemokraattien keskuudessa kokoomuksen kannatuksen voimakas kasvu aiheutti itsetutkiskelua. Sorsa pohti puolueuuvostossa, että virkamiehet, toimihenkilöt ja palveluammateissa toimivat luottavat sosialidemokraatteihin ammattiliitoissa, mutta identifioituvat siitä huolimatta vaaleissa helposti oikeistoon. SDP:n oli Sorsan mukaan opittava *”tämän päivän nuorison kieli”*.³⁴⁸

Vasemmiston ja keskustan yhteistyö kangerteli. Sorsa arvioi vuoden 1980 lopulla Uuden Suomen haastattelussa, että hallitus oli aatteelliset eväänsä syönyt. Hän ennakoiki perusteellista muutosta sisäpoliittiseen asetelmaan. Hän ei uskonut, että kansanrintama voisi jatkaa itsestään selvänä valtionhoitajana, vaan suomalaisen politiikan vaihtoehdot olisivat tulevaisuudessa suurimman vasemmistopuolueen ja suurimman konservatiivisen puolueen välillä. SDP:n ja kokoomuksen yhteistä hallitusta Sorsa ei pitänyt normaaliaikoina mahdollisena.³⁴⁹

Uusi Suomi kysyi Sorsalta neljä kuukautta myöhemmin, voisiko kokoomus tulla hänen johtamaansa hallitukseen. Sorsan näki kokoomuksessa keskustalaiseen politiikkaan suuntivia voimia, joiden kanssa voisi ajatella yhteistyötä, jos muu puolue seuraisi mukana. Sorsa toivoi, että Ilkka Suomisen keskustaoikeistolainen politiikka saisi kokoomuksessa lisää kannatusta, koska se mahdollistaisi SDP:n ja kokoomuksen yhteistyön. Pettymyksekseen Sorsa sanoi havainneensa, että

³⁴⁸ 28.3.1979 Kalevi Sorsan puhe puolueuuvostossa, 8. KSA, BIB:1987:19, Puheet puolueuuvostossa 1969–1987, TA.

³⁴⁹ Uusi Suomi (US) 21.12.1980.

vanhanmallinen konservatismi oli nostanut kokoomuksessa päätään, mikä vaikeutti tilannetta.³⁵⁰

SDP:n vaikeudet valtionhoitajapuolueena lisääntyivät valtionyhtiöiden ongelmien myötä. Valcon tappiollinen toiminta Imatralla oli päättynyt vain vuosi tehtaan vihkimisen jälkeen 1979. Tekstiiliteollisuutta saman katon alle keränneen valtiollisen Valvillan Hyvinkään tehdas lopetettiin kannattamattomana alkuvuodesta 1980. Samana vuonna Valmet ajoi lopullisesti alas saattohoitoon siirtyneen Valcon kuvaputkituotannon. Julkisuudessa liikkui huhuja koko Valmetin ajautumisesta selvitystilaan. Valtion huonosti kannattanut elektroniikkayhtiö Televa myytiin 1981 Nokialle, jolloin sen nimeksi tuli Telenokia.³⁵¹

SDP:n eduskuntaryhmä keskusteli teollisuuspolitiikasta kesäkokouksessaan Lappeenrannassa elokuussa 1982. Sorsa ei pitänyt valtionyhtiöiden toiminnan laajentamista enää yhtä tärkeänä kuin muutama vuosi aiemmin. Hän kyseenalaisti talouspolitiikan, jonka tavoitteena oli ottaa varakkaiden ihmisten ja yritysten hallussa ollutta laiskaa rahaa valtiolle, ja luoda sillä työpaikkoja.³⁵²

Sorsan mukaan yritysten verottaminen ja rahan siirtäminen valtion tukemiin kohteisiin kuulosti helpolta, mutta se voisi johtaa työpaikkojen tuhoutumiseen, ei niiden syntymiseen. Sorsa vaati, että puolueen periaateohjelmakeskustelussa selvitetään, mitä sosialismi uudistuspolitiikkana merkitsee. SDP:n piti vastata kysymykseen, onko sosialismi taloudellisen tasa-arvon lisäämistä valtion vaikutusta voimistamalla vai ennen kaikkea ihmisten omakohtaisten määräämismahdollisuuksien lisäämistä elämänsä ehtoihin - myös talouselämässä.³⁵³

Miettusen hätätilahallituksen epäonnistuminen työllisyyden hoidossa ja valtionyhtiöiden kompurointi vaikuttivat Sorsan näkemyksiin valtion roolista talouden ohjaajana. Miettusen hallituksessa Sorsa oli havainnut kuinka vanhanaikainen politiikka, joka siirsi rahaa verojen kautta työllistämiseen, ei

³⁵⁰ US 5.4.1981.

³⁵¹ Lovio Raimo (1989): Suomalainen menestystarina. Hanki ja Jää, Helsinki, 72–74; Outinen (2015), 136.

³⁵² 16.8.1982 Kalevi Sorsan puhe Lappeenrannassa, 2-3. KSA, BIB:1982:14, TA.

³⁵³ Ibid. 3-5.

toiminut. Työpaikkoja tuhoutui enemmän siellä, mistä rahaa otettiin kuin niitä syntyi siellä, mihin rahaa sijoitettiin. ”*Luulen, että silloin tapahtui myös poliittisessa persoonassani jotain asennemuutosta*”, Sorsa sanoi Kauppalehden haastattelussa marraskuussa 1982 ja myönsi, että SDP olisi tarvinnut talousasioissa enemmän asiantuntemusta. Puolueessa oli makromiehiä, mutta ei mikromiehiä. Yritystaloudesta ei ollut kokemusta, eikä puoluejohdolla kosketusta yrityselämän johtoon. Sorsan mukaan puolueessa ei enää ollut sosialisointitavoittelua. ”*Ei todennäköisesti ainakaan siinä valossa kuin se vanha malli oli, eli ei uskota valtionomistukseen ja sen kautta ongelmien ratkaisemiseen. Ne illuusiot ovat ilmeisesti jo hävinneet*”, hän sanoi. Sorsalle demokraattinen sosialismi tarkoitti yritysdemokratian laajentamista ja palkansaajarahastojen toteuttamista.³⁵⁴

Valtionyhtiöiden heikko menestys ja jatkuva pääoman tarve pakottivat sosialidemokraatit linjaamaan teollisuuspolitiikkansa periaatteita uudestaan. SDP:n teollisuuspoliittisen työryhmän valtioyhtiöjaosto edellytti, että valtionyhtiöiden toiminnan piti olla pääsääntöisesti kannattavaa. Puoluetoimikunta teki periaatelinjauksen, jonka mukaan valtionyhtiöiden toiminnassa kannattavuus oli aina ehdottomasti saavutettava.³⁵⁵

Puhuessaan aatepoliittisessa seminaarissa Forssassa syksyllä 1983 Sorsa huomautti, että valtion omistama yritys ei välttämättä ollut sen parempi kuin mikään muukaan yritys. Hän muistutti, että käytännössä kansallistamisen kohteena eivät ole olleet kapitalistiset vaan valtiokapitalistiset yritykset, joiden osalta valtio jo ennen kansallistamista on kantanut suuren vastuun. Markkinatalouden ehdoilla ja omilla voimavaroillaan toimivia yrityksiä Sorsa ei haluaisi kansallistaa. Hän halusi edistää ”*itsehallinnollista sosialismia*”, mikä tarkoitti päätäntävällän suhteiden muuttamista alhaaltapäin. Työntekijöiden edustus yritysten johtoelimissä oli yksi ja yhteistoimintarahastojen toteuttaminen toinen keino edistää itsehallinnollista sosialismia.³⁵⁶

³⁵⁴ Kauppalehti (KL) 26.11.1982, 16.

³⁵⁵ Outinen (2015), 137.

³⁵⁶ 27.8.1983 Kalevi Sorsan puhe: 80 vuotta Forssan puoluekokouksesta. Aatepoliittinen seminaari Forssassa, 36. KSA, BIB:1983:15, TA.

SDP:n vuoden 1952 periaateohjelma oli Sorsan mukaan rakennettu kasvuoptimismin varaan. Taloudellinen kasvu oli moottori, jonka piti tuottaa jaettavaa kaikille hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen. Kasvuoptimismista puolue ei luopunut periaateohjelmaa uudistaessaan, mutta uutena näkökulmana mukaan tulivat ympäristöasiat. Taloudellinen kasvu perustui työhön ja luonnonrikkauksien hyväksikäyttöön, ja Sorsan mukaan SDP:n oli aiempaa vakavammin pohdittava, miten luontoa voi käyttää hyväksi ilman ihmiskunnan tulevaisuuden vaarantamista.³⁵⁷

Sorsa myötäili SDP:n kasvupolitiikkaan 1960-luvulla vahvasti vaikuttaneen Pekka Kuusen kasvukriittistä ajattelua, jonka hän oli esittänyt teoksessaan *Tämä ihmisen aika*. Kuusen kasvuoptimismi oli vaihtunut pessimismiksi. Kuusen mukaan jatkuva taloudellinen kasvu rajallisella maapallolla olisi ennen pitkää mahdottomuus. Ihminen ei hänen mielestään voisi elää jatkuvan kasvun varassa, vaan kasvun hallinnasta ja kasvusta luopumisesta oli tullut talous- ja sosiaalipolitiikan olennaisia kysymyksiä.³⁵⁸

Kuusi kyseenalaisti markkinatalouden lainalaisuudet. Hän arvosti erityisesti unkarilaisamerikkalaisen yhteiskuntafilosofin ja taloustieteilijän Karl Polanyin ajattelua. Polanyi piti ajatusta itseohjautuvista markkinoista utopiana, koska se johtaisi yhteiskunnan inhimillisen ja luonnollisen perustan tuhoutumiseen. Yhteiskunnan tuli Polanyin ja Kuusen näkemysten mukaan suojella ihmistä ja luonnonvaroja kapitalistiselta markkinamekanismilta, jonka voitontavoitteluun liittyviä piirteitä oli siirtynyt sosialistisiin valtioihin suunnitelmatalouden kasvutavoitteiden kautta.³⁵⁹ Kuusi uskoi, että sekä kapitalistinen että sosialistinen talousjärjestelmä olivat tulleet tiensä päähän. Kasvupessimismistä huolimatta Kuusi luotti siihen, että tuleva sukupolvi pelastaisi ihmislajin muuttamalla rauhanliikkeen kaiken kattavaksi eloonjäämisliikkeeksi.³⁶⁰

³⁵⁷ 23.11.1985 Kalevi Sorsan puhe puolueuuvostossa. KSA, BIB:1987:19, Puheet puolueuuvostossa 1969–1987, TA.

³⁵⁸ Kuusi Pekka (1982): *Tämä ihmisen maailma*. WSOY, Helsinki, 258–259.

³⁵⁹ Ibid. 298–299, 301.

³⁶⁰ Ibid. 314, 478.

Sorsa oli valmis hyväksymään markkinatalouden lainalaisuudet, mutta piti siitä huolimatta oikeistolaista talouspolitiikkaa hyvinvointivaltion suurimpana uhkana. Sorsa uskoi elvytyspolitiikkaan, kun se muualla Euroopassa oli jo väistymässä. Ranskassa aggressiivinen keynesiläinen talouspolitiikka johti 1980-luvun alussa valtion velkaantumiseen, devalvaatioihin, inflaatioon ja työttömyyden pahanemiseen. Syöksykierrettä lähdettiin katkaisemaan markkinataloushenkisillä uudistuksilla, jollaisia Thatcherin konservatiivit olivat toteuttaneet Britanniassa. Suomessa sosialidemokraatit alkoivat ymmärtää, että kansalliset mahdollisuudet perinteisen elvytyspolitiikan toteuttamiseen olivat ratkaisevasti kaventumassa.³⁶¹

SDP:n sisällä markkinatalouden ymmärtäminen kasvoi, mutta ulospäin pidettiin kiinni perinteisistä talouspolitiikan linjauksista ja retoriikasta. SDP:n vuoden 1984 puoluekokous tuomitsi uuden oikeistolaisen talouspolitiikan, joka SDP:n julkilausuman mukaan pyrki heikentämään sosiaaliturvaa ja yhteiskunnallisia palveluja, siirtämään yhteiskunnallisia palveluja yksityisille voittoja tavoitteleville yrityksille, suurentamaan tuloeroja, tekemään tyhjäksi työväenliikkeen tasa-arvopyrkimykset ja vähentämään ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvaltaa. Oikeistolaista talouspolitiikkaa syytettiin valtion toimintamahdollisuuksien heikentämisestä ja valuutta- ja rahapolitiikan spekulatioiden voimistamisesta, millä oli haitallisia vaikutuksia työllisyyteen, hintatasoon ja tulojen tasaamiseen. Oikeistolainen puhe vapaudesta merkitsi sosialidemokraateille rahavallan mahdin kasvattamista. Yhteisvastuu, täystyöllisyys ja hyvinvoinnin solidaarinen jakaminen olivat SDP:n äänestäjille tarjoaman ohjelman kulmakiviä.³⁶²

SDP:n periaateohjelmatoimikunta halusi täsmentää puolueen suhdetta suunnitteluun ja markkinoihin. Suunnitelmatalouskeskustelussa erotettiin yksityiseen voitontavoitteluun perustuva kapitalistinen markkinatalous ja muut markkinavoimat. Kapitalismille sanottiin ei, markkinoille ehdollinen kyllä. Sorsa asemoi sosialidemokratian sosialismin toteuttamiseksi markkinataloudessa, mikä tarkoitti valtiollisen ohjauksen ja suunnittelun sekä taloudellisen kansanvallan kasvattamista ”markkinasosialismiksi”. Suunnitelmatalous ja itsehallinnollinen sosialismi

³⁶¹ Outinen (2015), 147–148; Desai (2008), 327–328.

³⁶² SDP ohjelma (1984), Sisäpoliittinen julkilausuma, hyväksytty Lahdessa 6.-10.6.1984, 1-3.

sovitettiin käsitteellisesti yhteen markkinavoimien kanssa. Suunnitelmatalous merkitsi puitesuunnittelua, jossa markkinavoimat nähtiin luonnollisena osana talouden informaatio- ja ohjausmekanismia.³⁶³

Markkinasosialismi oli tuttu käsite Euroopan sosialistipuolueille, jotka tavoittelivat suhdanneheilahtelujen tasoittamista sekä tulojen ja varallisuuden mahdollisimman tasaista jakautumista. Markkinasosialistit halusivat parantaa työntekijöiden oikeuksia ja asemaa vaatimalla heille osuutta yritysomaisuudesta ja yritysten päättäntävallasta. Markkinasosialismia kokeiltiin käytännössä Jugoslaviassa, missä yritykset olivat valtion sijasta työläisten omistuksessa. Hinnat määräytyivät osittain markkinoilla, ja liittovaltion eri osat vastasivat autonomisesti alueensa taloussuunnittelusta. Ajatus työntekijöiden johtamasta kansantaloudesta viehätti sosialidemokraatteja. Päinvastoin kuin kapitalismissa, markkinasosialismissa työntekijät palkkasivat johtajat. Yrityksille ja työntekijöiden omistamille osuuksille ei sosialistisessa järjestelmässä voitu määrittää markkina-arvoa, joten kannustimet liiketoiminnan kasvattamiseen ja riskinottoon puuttuivat.³⁶⁴

4.8. Sosialisointi puhuttaa SDP:n periaateohjelmauudistuksessa

SDP halusi uudessa periaateohjelmassaan säilyttää mahdollisuuden elinkeinoelämän kansallistamiseen. Yritysten ottaminen yhteiskunnan hallintaan nähtiin enemmän aatteellisen tason historiallisena kysymyksenä kuin käytännön talouspolitiikan tavoitteena.

Puoluetoimikunnassa käytiin kiivas keskustelu sanamuodosta, jolla sosialisoinnin mahdollisuutta aiottiin kuvata. Puheenjohtaja Sorsa ei pitänyt tarpeellisenä kirjata enää tavoitteeksi talouselämän ja tuotantovälineiden siirtämistä valtion omistukseen. Sen sijaan hän oli valmis säilyttämään kirjauksen pankkien ja vakuutuslaitosten ottamisesta tarvittaessa yhteiskunnan hallintaan. *”Samalla kun, kuinka sanoisi liberalisoidaan tätä yritysotetta, niin tämä sen sijaan voisi olla aika tiukka tämä rahalaitoksiin kohdistuva. Siis - yhteiskunnan kokonaisedun toteuttamiseksi valtiovallalla on oltava tarvittaessa mahdollisuudet ohjata raha-, vakuutus- ja*

³⁶³ Outinen (2015), 183–184.

³⁶⁴ Desai (2008), 354–355.

luottolaitosten toimintaa - selvä”, Sorsa ehdotti uuden periaateohjelman muotoiluksi.³⁶⁵

SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtajan Pertti Paasion mielestä Sorsan muotoilema ehdotus kaipasi terävöittämistä. Hän epäili, että *”tarvittaessa”* oli liian *”lepsy”* sana. Paasio pohti olisiko *”välttämätön”* tai jokin muu kohtalonomainen ilmaisu parempi. *”On saatettava valtion omistukseen, silloin kun se osoittautuu historiallisesti välttämättömäksi”*, Paasio ehdotti. Vastaavaa sanamuotoa oli käytetty puolueen neljän vuoden takaisessa sisäpoliittisessa julkilausumassa. Sorsan mielestä *”sekin on tietysti täydellinen huuhaa”*. Lopulta molemmat totesivat, että periaateohjelman kyseinen kohta vaikutti aikansa eläneeltä. Se oli säilynyt ohjelmissa ja julkilausumissa SDP:n vasemmistososialistien rauhoittamiseksi. Paasion mielestä sanamuotojen viilaamisessa ei ollut järkeä. *”Pitäisin jossain määrin kyseenalaisena koko tätä hommaa. Nimittäin, jos saan sen verran jatkaa, niin minä luulen, että lauseen tarpeellisuus on niin kuin tällaisten tunnustuksellisten vasemmistososialistien virtausten tyydyttämiseksi täällä olemassa, jotta ei voitaisi sanoa, että sitä keskeistä kohtaa vanhasta periaateohjelmasta on vesitetty”*.³⁶⁶

Periaateohjelmaan kyseinen kohta hyväksyttiin lopulta muodossa: *”Yhteiskunnan on ohjattava pankkien ja vakuutusyhtiöiden toimintaa ja yleisen edun niin vaatiessa hankittava niitä hallintaansa”*.³⁶⁷

Pertti Hynynen nosti periaateohjelmakeskustelussa esiin työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet yrityksissä. Hänen mielestään myös kansankapitalismista pitäisi voida puhua. Pelkkä keskustelu työntekijöiden mahdollisuuksista vaikuttaa yritystoimintaan ja päästä osalliseksi yritysten varallisuuden kasvusta palkansaajien hallitsemien rahastojen kautta ei hänelle riittänyt. Hynynen vaati, että SDP tukisi esimerkiksi sellaisia ratkaisuja, joissa työntekijät ostaisivat yhdessä yrityksen osakkeita, mikä oli tavallista Yhdysvalloissa. *”Jos sanottaisiin - tästä syystä on*

³⁶⁵ SDP puoluetuomikunta (1986): Pöytäkirjojen keskustelumuistiot liitteineen, 55. TA.

³⁶⁶ Ibid. 56.

³⁶⁷ SDP ohjelma (1987b): Periaateohjelma, hyväksytty Helsingissä 4.-7.6.1987.

*työntekijöille luotava mahdollisuus osallistua yritysomistukseen”, Sorsa ehdotti uutta muotoilua ohjelmaluonnokseen.*³⁶⁸

Hynysen ja Sorsan pohdinta ei sellaisenaan päätynyt periaateohjelmaani, sillä siihen kirjattiin ainoastaan vaatimus yrityksiin perustettavista työntekijöiden yhteisesti hallitsemista rahastoista. *”Työntekijöiden yhteinen osaomistus yrityksissä antaa työntekijöille uutta yhteisvastuuta tuotantotoiminnasta ja johtaa aloitteellisuuteen sen kehittämiseksi. Tämä luo perustan taloudellisen vallan hajauttamiselle, työntekijöiden itsehallinnolle ja taloudellisen demokratian syvenemiselle”,* periaateohjelmassa sanottiin.³⁶⁹

Uudessa periaateohjelmassa lehdistöä kiinnosti erityisesti taloutta koskeva luku. Sen perusteella arvioitiin, että sosialidemokratian punaväri oli haalistunut. Puheenjohtaja Sorsa ei lehtien väitteitä hyväksynyt, vaan puolusti ohjelmaa puolueuuevostossa. Hänen mielestään kapitalismi oli muuttunut, mutta SDP katsoi siitä huolimatta, että vallitseva talousjärjestelmä oli edelleen sosialidemokratian tavoitteiden toteutumisen keskeisin este. Sorsa halusi, että taloudellisen harvainvallan aiheuttamat epäkohdat poistettaisiin, ja tuotannon tulokset jaettaisiin oikeudenmukaisesti.³⁷⁰

Puolueen sisällä arvioitiin SDP:n luopuneen lopullisesti sosialismin vaatimuksesta. Sorsa huomautti, vanhan ohjelman mukaan sosialisointia toteutettaisiin, kun se olisi historiallisesti välttämätöntä ja tarkoituksenmukaista. Uusi ohjelma tunnusti markkinoiden merkityksen, mutta vaatii samalla, että markkinoita on tasapainotettava yhteiskunnan kokonaisedun suojaamiseksi, mikä Sorsan mukaan tarkoitti demokraattista sosialismia.³⁷¹

Porissa elokuussa 1986 SDP:n eduskuntaryhmä vaati työelämän uudistamisen jatkamisesta ja yritysten rahoitusongelmien ratkaisemisesta kestäväällä tavalla. Yhteistoimintarahastoja pidettiin yhtenä ratkaisuna. Yritysten voitoista osa siirrettäisiin verovapaasti rahastoihin, jotka voisivat tukea investointeja. Rahaston

³⁶⁸ SDP puolueoimikunta (1986): 29.1.1986, 56, 61. TA.

³⁶⁹ SDP ohjelma (1987b).

³⁷⁰ 12.3.1986 Kalevi Sorsan puhe puolueuuevostossa, 4. KSA, BIB:1987:19, Puheet puolueuuevostossa 1969–1987, TA.

³⁷¹ 9.6.1986 Kalevi Sorsan puhe periaateohjelmatilaisuudessa, 1-2. KSA, BIB:1986:17, TA.

omistaisi yrityksen henkilökunta yhteisesti. Suorien osakesijoitusten SDP katsoi hyödyttävän vain liikepankkeja ja suurteollisuutta.³⁷²

SDP vastusti porvaripuolueiden esittämiä yksityistämiskaavoja.

Sosialidemokraatit eivät halunneet rajoittaa valtionyhtiöiden toimintaa. Kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom syytti keskustaa oikeistolaistumisesta, kun puolueessa oli ehdotettu valtionyhtiöiden toiminnan rajoittamista. Keskusta vastusti valtionyhtiöiden ”*rönsyilyä*” uusille alueille. SDP halusi antaa valtionyhtiöille vapaat kädet. Puolueen periaateohjelmaluonnos takasi niille edelleen avainaseman yhteiskunnan kehityksessä, koska valtiojohtoinen yritystoiminta oli vakiintunut osa talousjärjestelmää. Valtionyhtiöitä pidettiin tarpeellisina kansallisen itsemääräämisoikeuden suojaamiseksi, kansainvälisten häiriöiden torjumiseksi, luonnon suojelemiseksi, taloudellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi, työllisyyden turvaamiseksi, tuotantorakenteen uudistamiseksi sekä kansakunnan yhteisen edun varmistamiseksi.³⁷³

Periaateohjelmaan kirjattiin tavoite, jonka mukaan valtion yritystoimintaa oli kehitettävä ja tarvittaessa laajennettava saattamalla yrityksiä yhteiskunnan hallintaan. Myös kunnallisten ja osuustoiminnallisten yritysten kehittäminen kuului turvalliseen, tasa-arvoiseen ja demokraattiseen talouselämään. Joustavaa pienyritysläisyyttä oli suositettava. Pienyritysten toimintaedellytyksiä suhteessa suuryrityksiin ja rahoittajiin oli parannettava.³⁷⁴

SDP:n vaikuttajista markkinataloutta ymmärsivät parhaiten Pekka Korpinen ja Eero Tuomainen. Korpinen uskoi vielä 70-luvulla sosialistiseen taloussuunnitteluun, mutta kääntyi kannattamaan valtionyhtiöiden yksityistämistä kymmenen vuotta myöhemmin. Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen haastattelussa Korpinen kaipasi valtionyhtiöille uusia isäntiä, jotka toisivat dynaamista pyörrettä yhteiskuntaan.

³⁷² SDP ek-ryhmä (1986): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet 18.–19.8.1986, muistio sisäpoliittisesta julkilausumasta, 6-7. TA.

³⁷³ SDP ek-ryhmä (1986), 9.10.1986, 6-7. TA.

³⁷⁴ SDP ohjelma (1987b), 5. TA.

Yksityistämistä pohdittiin myös kaupp- ja teollisuusministeriössä, mutta varsinaista valtionyhtiöiden osakkeiden myyntiohjelmaa ei valmisteltu.³⁷⁵

Korpinen piti vahvaan valtioon sitoutumista riskinä puolueelle, koska vasemmisto voisi joutua syrjäytetyksi vallankäytöstä ja äärioikeiston käsissä vahva valtio olisi hengenvaarallinen. Toiseksi, hegemoninen valta synnytti rappiota ja vastavoimia. Vasemmiston samaistuminen ja yhteenkietoutuminen valtioon saattaisi Korpisen mukaan merkitä kuoliniskua sen elinvoimaisuudelle. Ja vielä kolmanneksi hän piti valtiota vanhoillisena ja raskaana, mistä syystä liika sitoutuminen valtioon vieraannuttaisi SDP:n uusista kansaa kiinnostavista aatevirtauksista.³⁷⁶

SDP:n uudessa periaateohjelmassa taloudellisten voimavarojen käytön tuli perustua ohjaukseen markkinoiden välityksellä. Valtiovallan piti luoda puitteet, järjestää yhteisten palvelujen tuotanto sekä omistaa avainalojen yrityksiä ja ohjata markkinoiden toimintaa. Sosialidemokraatit hyväksyivät tuotantovälineiden yhteiskunnallisen ja yksityisen omistamisen, mutta omistamiseen perustuvaa valtaa tuotantotoiminnassa haluttiin säädellä yritysten omistuspohjasta riippumatta.³⁷⁷

Sanamuoto muistutti tältä osin kokoomuksen ordoliberalismiin pohjautuvia sosiaalisen valintatalouden linjauksia, joissa se oli todennut sekatalouteen perustuvien markkinavaimien tarvitsevan valtion ohjausta. Kokoomuksen puoluevaltuusto myötäili SDP:n periaateohjelmaa omassa kannanotossaan ennen hallitusneuvotteluja. Kokoomus halusi uudistaa työelämää ja parantaa henkilöstön hallintoedustusta suurissa yrityksissä ja virastoissa. Uudistuslistalla olivat myös lakisääteinen työsuhteturva ja työajan lyhentäminen.³⁷⁸

SDP:n puoluekokous otti pian hallituksen muodostamisen jälkeen kantaa talouden epäterveisiin piirteisiin, joiden katsottiin uhkaavan verotukseen ja työelämään liittyneitä uudistuksia ja hallittua rakennemuutosta. SDP tuomitsi keinottelun ja kasinotalouden, joiden myötä uudistajien joukkoon oli tullut ”lyhytnäköisiä

³⁷⁵ Ranki (2012), 78–79.

³⁷⁶ Korpinen Pekka (1988): Talouspoliittisia avauksia. TTT, Jaarli, Turenki, 234-235.

³⁷⁷ SDP ohjelma (1987b), 4-5. TA.

³⁷⁸ Kokoomus, puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1986, 11–12. PTA.

voitontavoittelijoita, himosaneeraajia, havittelijoita, keinottelijoita ja huijareita”.
”Saalistajien nostaminen aikamme sankareiksi on estettävä”, SDP vaati sisäpoliittisessa julkilausumassaan.³⁷⁹

Erkki Tuomioja arvosteli puolueensa hallitusyhteistyötä oikeistolaisia arvoja edustavan kokoomuksen kanssa. Tuomiojan mukaan *”kokoavat aatteet, sosiaalinen yhteys ja solidaarisuus vähentyvät, alaston itsekkyyks lisääntyy ja kärjistyy, amerikkalaisuus ja juppiarvot jylläävät”.* Tuomioja vaati, että *”keinottelijoita vastaan tarvitaan muutakin kuin sormen heristelyä, vaaditaan jopa lainsäädäntöä”.*³⁸⁰

Kalevi Sorsa palasi puoluekokouksessa periaateohjelman sanavalintoihin ja syytteisiin SDP:n punaväriin haalistumisesta. Sorsa korosti, että suunnitelmallisuus ja sosialisointi olivat tarkoituksenmukaisuuskysymyksiä. Sosialisointia voitiin harkita, kun tärkeät yhteiskunnalliset edut sitä vaativat.³⁸¹

Itsehallintososialismilla Sorsa kertoi tarkoittaneensa työntekijän ja toimihenkilön kykyä ja vastuuta päättää itseään koskevista asioista työpaikalla. Käytännön esimerkkeinä itsehallintososialismista Sorsa mainitsi yhteistoimintarahastot, palkansaajan edustuksen yritysten hallinnossa ja työnantajan velvollisuuden sopia ammattiosastojen kanssa merkittävistä tuotannon muutoksista, investoinneista ja koulutuksesta. Sorsa huomautti, että kaikki tämä tarkoitti demokraattista sosialismia, taloudellisen vallan siirtämistä kansalaisille itselleen.³⁸²

Paavo Lipponen arvioi Kanava-lehteen kesällä 1988 kirjoittamassaan artikkelissa, että SDP:n talouspoliittisen linjan suurin muutos tapahtui 1970-luvulla, kun sosialidemokraatit luopuivat uskosta valtionohjauksen kaikkivoipaisuuteen. Lipponen arvioi, että SDP ei kuitenkaan halunnut antautua markkinavoimille ja

³⁷⁹ SDP puoluekokous (1987), Sisäpoliittinen julkilausuma - kohti taloudellista demokratiaa, 589.

³⁸⁰ SDP puoluekokous (1987), 25.

³⁸¹ Ibid. 154.

³⁸² Ibid.

kansainväliselle pääomalle, koska Euroopan rakenteiden uudistaminen edellytti valtion vahvaa otetta.³⁸³

Markkinatalouden hyväksyminen näkyi Kalevi Sorsan esiintymisessä, kun hän eduskunnan puhemiehen roolissa vieraili Suomen kommunistisen puolueen keskuskomiteassa syksyllä 1989. Sorsa puolusti markkinavoimia, jotka olivat hänen mielestään todistaneet etevämmyytensä talouskehityksen ohjaajana suhteessa virkavaltaan. *”Virkavaltainen talousjärjestelmä on tehokas, kun jaetaan niukkuutta ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseksi. Mutta kehittyntä kansantaloutta ohjaavat tehokkaimmin markkinat”*, Sorsa oli Helsingin Sanomien mukaan sanonut.³⁸⁴

Sosialistinen suunnitelmatalous haudattiin puolueohjelmatasolla Lappeenrannan puoluekokouksessa 1990. Neuvostoliitto oli samaan aikaan hajoamassa, ja SDP hyväksyi markkinatalouteen perustuvan talousjärjestelmän. Puolue ei silti uskonut, että täysin vapaiden markkinavoimien varaan voitaisiin rakentaa kestävä kehitys. SDP vaati lisää keskinäistä vastuuta sekä laajojen sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien takaamista kaikille kansalaisille.³⁸⁵

Puoluejohtajakisassa Pertti Paasiolle hävinnyt Paavo Lipponen huomautti, että elinkustannukset olivat Suomessa maailman korkeimmat, hyvinvointivaltio ja sosialidemokratia kriisissä. Lipponen vaati kilpailun lisäämistä ja kireätä finanssipolitiikkaa. *”Onko tämä, toveri Paasio, liberalismia? Kyllä. Markkinat voivat olla meidän liittolaisemme taistelussa tasa-arvon puolesta”*, Lipponen sanoi. Hänen mielestään kansa oli maksanut jo tarpeeksi siitä, että sosialidemokraatit olivat paenneet markkinoilta.³⁸⁶

Historioitsija Eino Ketola huomautti kokousväelle, että SDP:n ideologinen tunnus demokraattinen sosialismi oli muuttunut mahdottomuudeksi, jos sosialismilla tarkoitettiin talousjärjestelmää, jossa tuotantovälineet ovat joko valtion tai kollektiivien omistuksessa. Ketolan mukaan sosialismi oli kuin märkä tuli tai lämmin

³⁸³ Kanava 7/88, 408.

³⁸⁴ HS 19.11.1989.

³⁸⁵ SDP puoluekokous (1990), 615–616.

³⁸⁶ Ibid. 47.

pakkanen. Hänen mielestään sosialismi oli säilynyt puolueen ohjelmissa, koska SDP:n vasemmiston ajattelu oli poliittisesti uskonnollista. Tärkeimpänä syynä hän piti ulkopoliittikkaa ja idänsuhteita, koska yhteinen valhe päämääristä oli helpottanut yhteydenpitoa Neuvostoliiton kommunistisen puolueen konservatiivien kanssa.³⁸⁷

Kokouksessa käytettiin useita puheenvuoroja, joissa muistutettiin, että SDP:n tuli pitää aatteellisella tasolla kiinni demokraattisen sosialismin ihanteista kuten tasa-arvosta, yhteisvastuusta ja oikeidenmukaisuudesta. Itä-Euroopan luhistuva sosialismi koettiin talousjärjestelmänä rasitteeksi. Kimmo Kiljusen mielestä sosialismi oli käsitteenä muodostumassa kirosanaksi, vaikka SDP kuinka yritti vakuuttaa omaa demokraattisuuttaan. Kiljusen mielestä markkinatalouden ihannointi oli johtamassa eriarvoisuuden nousuun, oman edun tavoitteluun ja heikompien alistamiseen.³⁸⁸

Professori Pauli Kettunen on arvioinut, että SDP:n pyristely irti sosialismista ja halu laajentaa kannatustaan keskiluokan suuntaan edistivät työväen identiteetin rapautumista. Vasemmiston haave yhteisestä voitokkaasta tulevaisuudesta kapitalismin kriisiytymisen seurauksena ei näyttänyt toteutuvan. Sosialistinen unelma vaihtui 1980-luvulla SDP:n omien saavutusten ja hyvinvointivaltion puolustustaisteluksi.³⁸⁹

4.9. *Suominen uskoo luokkarajojen murtumiseen*

Vuoden 1979 eduskuntavaaleissa kokoomus sai 12 lisäpaikkaa. Eduskuntaryhmän puheenjohtajaksi valittiin Holkerin ehdokas Pentti Sillantaus. Holkeri itse luopui puheenjohtajuudesta kesäkuun puoluekokouksessa ja nosti seuraajakseen remonttimiehenä tunnetun yrittäjäperheen kasvatin, nakkilalaisen nahkakemian insinöörin Ilkka Suomisen. Suomisen valinta oli yksimielinen.³⁹⁰

³⁸⁷ Ibid. 71.

³⁸⁸ Ibid. 118.

³⁸⁹ Kettunen Pauli (2012): Työväki ja sen liike sosiaalidemokratian itseymmärryksessä. Teoksessa Majander, Mikko–Rentola, Kimmo (toim.): Ei ihan teorian mukaan. Kollegakirja Tauno Saarelalle 28. helmikuuta 2012, 80–81; Kettunen Pauli (2010): Työväen ja historian liitto – ja sen vapauttava purkautuminen. Teoksessa Lähteenmäki, Maria–Suoranta, Anu (toim.): Pitkäsillan tuolla puolen... Puheenvuoroja työväenliikkeen historiasta, tilasta ja tulevaisuudesta. Työväen Arkiston julkaisuja no. 5, 14–17.

³⁹⁰ Kokoomus puoluekokous (1979): Pöytäkirjat ja järjestelyaineistoa, 2.-3.6.1979 Seinäjoki. PTA, Ca40; Yle 17.12.2014, Itse asiassa kuultuna: Ilkka Suominen; Kivelä (2000), 32-33.

Kokoomus oli sisäisen hajaannuksen jälkeen tukenut Kekkosen jatkokauden varmistanutta poikkeuslakia ja EEC-sopimukseen kytkettyjä suojalakeja. Vuoden 1978 presidentinvaaleissa kokoomus oli tullut Kekkosen taakse, mutta puolueen valitsijamiesten äänimäärä jäi alle 15 prosenttiin. Puoluevaltuusto oli ennen vaaleja päättänyt, että Kekkosen arvostelu voitaisiin tulkita puolueen vastaiseksi toiminnaksi ja perusteeksi puolueesta erottamiselle. Eduskuntavaaleissa kokoomuksen ehdokkailta vaadittiin kirjallinen sitoumus Paasikiven-Kekkosen -linjan mukaisen puolueettomuuspolitiikan edistämisestä. Kokoomus haki tosissaan ulkopoliittista uskottavuutta.³⁹¹

Kekkonen piti kokoomuksen oppositiossa pehmittääkseen sitkeimmätkin oikeistolaiset. Kekkonen oli painostanut aikaisemmin SDP:n ja tannerilaiset haluamalleen linjalle. Nyt oli kokoomuksen vuoro. *”Sosialidemokraattinen puolue alkoi toteuttaa järkevää ulkopoliittikkaa, ja sen jälkeen se on tätä politiikkaa toteuttanut, toiminut myös hallituksessa”*, Kekkonen muistutti Päiviö Hetemäelle kirjoittamassaan kirjeessä.³⁹²

Holkeri ajoi kokoomusta Kekkosen taakse ja hallitukseen koko 1970-luvun. Hän uskoi, että Kekkosen kokoomuskauna periytyi vuoden 1956 presidentinvaaleista, jolloin kokoomus tuki viimeisessä äänestyksessä Fagerholmia. Kekkonen oli evankelisluterilaisen kirkon jäsen, koulutukseltaan tohtori, suomenkielinen ja porvarillinen. Fagerholm oli ruotsinkielinen, kirkkoon kuulumaton sosialisti, jonka kokoomus asetti Kekkosen edelle. Holkerin mielestä kokoomus ja Kekkonen olivat ajautuneet jo tuolloin äärimmäisen kauas toisistaan.³⁹³

Holkeri sai vuoden 1979 vaalien jälkeen Kekkoselta tehtäväkseen selvittää enemmistöhallituksen edellytyksiä. Holkeri ei saanut keskustapuoluetta mukaan, vaikka tarjosi hallitusohjelman pohjaksi keskiryhmien omaa ohjelmaa. Holkerin mukaan keskustapuolue tyrmäsi porvarillisen yhteistyön vetoamalla Kekkosen vastustukseen. Holkeri piti selitystä puhtaana valtapoliittikkana - keskusta ei halunnut

³⁹¹ Ibid. 287–288.

³⁹² Lehtinen Lasse (2002): Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. WSOY, Helsinki, 603.

³⁹³ SK 15.9.1978.

jakaa porvariston valtaa kokoomuksen kanssa. ”Silloin ajattelin ensimmäisen kerran sinipunaa vakavana vaihtoehtona”, Holkeri muisteli Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen haastattelussa kymmenen vuotta myöhemmin.³⁹⁴

Vaalien jälkeen Pentti Sillantaus ehdotti Suomen Kuvalehdessä, että kokoomuksen ja SDP:n olisi harkittava yhteistyötä keskustapuolueesta piittaamatta. Sillantauksen mukaan Holkeri oli heti haastattelun luettuaan ottanut yhteyttä ja ilmoittanut, että asiasta ei sopisi puhua julkisesti. Sillantaus epäili Holkerin pelänneen Kekkosen ja keskustapuolueen reaktioita ja vaikutusta hallitusneuvotteluihin.³⁹⁵ Holkeri ei onnistunut hallituksen muodostamisessa, ja Kekkonen nimitti Mauno Koiviston toisen hallituksen toukokuun lopulla. Hallitukseen tulivat SDP:n lisäksi, keskusta, RKP ja SKDL.

Holkeri jätti puoluejohtajan tehtävät kesäkuun alussa, ja presidentti nimitti hänet Suomen Pankin johtokuntaan. Uudelle Suomelle antamassaan läksiäishaastattelussa Holkeri ilmoitti kannattavansa Sillantauksen esittämää ajatusta kokoomuksen ja sosialidemokraattien yhteistyöstä.³⁹⁶ Sillantaus uskoi vakaasti, että vasemmiston suurimman puolueen ja suurimman porvarillisen puolueen yhteistyö oli vain ajan kysymys.³⁹⁷

Tuore puheenjohtaja Suominen halusi ylittää luokkarajat ja korosti sosiaalipolitiikan merkitystä markkinataloudessa. Hän uskoi vanhojen yhteiskuntaryhmien välisten raja-aitojen madaltuvan. Perinteiset työläisten, talonpoikien, toimihenkilöiden ja yrittäjien väliset ristiriidat olivat Suomisen mielestä paljon luultua lievempiä. Suominen vannoni luokattoman yhteiskunnan nimiin ja uskoi, että konsensusyhteiskunta selviäisi elintasokilpailussa paremmin kuin ”konfrontaation yhteiskunnat”. Suominen halusi purkaa työn ja pääoman välistä vastakkainasettelua ja edistää taloudellisen demokratian laajentamista työpaikoilla. Siinä tärkeimpiä

³⁹⁴ HS Kuukausiliite 22/1988.

³⁹⁵ SK 12.4.1979, Sillantaus (1998), 57 ja Kivelä (2000), 33.

³⁹⁶ US 19.5.1979.

³⁹⁷ Sillantaus (1998), 77.

keinoja olivat sekä osallistumis- ja päätöksentekojärjestelmän uudistaminen että tuotantopääoman eli yritysten omistuksen laajentaminen yhä useammille.³⁹⁸

Suomisen linjaukset muistuttivat Sorsan ajatuksia taloudellisen kansanvallan laajentamisesta, mutta remonttimiehet pitivät ensisijaisena vaihtoehtona keskustan ja kokoomuksen varaan rakentuvaa porvarihallitusta. Ilkka Suominen pohti Uuden Suomen haastattelussa, että ennemmin tai myöhemmin on vaalivoittojen tai yhteistyön laajenemisen kautta päästävä porvarilliseen enemmistöhallitukseen. ”*Olemme menossa nopeasti kohti luokatonta yhteiskuntaa*”, Suominen uskoi. Kokoomuksen oma vaalianalyysi näytti, että puolueen 600 000 äänestä neljäsosa oli tullut työväestöltä ja puolet toimihenkilöiltä.³⁹⁹

Sillantaus laski, että julkisten ja yksityisten palvelujen kasvu lisäsi toimihenkilöiksi luettavaan joukkoon saman verran äänestäjiä kuin kokoomuksella oli yhteensä entuudestaan. Tästä ryhmästä kaikki puolueet olivat kiinnostuneita, mikä näkyi vaaliohjelmissa. Sillantaus piti toimihenkilöäänestäjämäärän kasvua tärkeimpänä perusteena SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyölle.⁴⁰⁰

Nopeasti laajentunut ja sosiaaliselta asemaltaan hyvin epäyhtenäinen toimihenkilöryhmä oli puolueille strategisesti tärkeä mutta samalla vaikea kohde. Kokoomuksen äänistä puolet tuli toimihenkilöiltä, SDP:n ja keskustapuolueen äänistä vähintään viidennes. Keskiluokan murroksesta huolimatta suuret puolueet onnistuivat säilyttämään perinteisten kannattajiensa tuen ja saamaan lisää kannatusta laajenevilta keskiluokilta. Professori Tuomo Martikaisen mukaan perinteinen kolminapainen työväestön, keskiluokkien ja viljelijöiden muodostama puolue- ja käyttäytymismalli siirtyi laajentuneen keskiluokan sisään, missä SDP:n, kokoomuksen ja keskustan keskinäinen kilpailu kiristyi.⁴⁰¹

Kokoomuksen ja SDP:n kannatusmuutokset ovat perinteisesti olleet lähes toistensa peilikuvia. Puolueiden välillä valinnut kilpailutilanne on vienyt vaaleissa

³⁹⁸ Ilkka Suomisen puhe puoluekokouksessa Seinäjoella 1.-3.6.1979, 2, 9. ISA, K1, PTA.

³⁹⁹ US 12.5.1979.

⁴⁰⁰ Sillantaus Pentti (1988): Yöpakkasista jäättenlähtöön. Kokoomuksen kujanjuoksu 1958–87. Gummerus Jyväskylä, 51.

⁴⁰¹ Martikainen, Yrjönen (1991), 59.

kannatuslukuja vastakkaisiin suuntiin. Vuosina 1945–1987 järjestettiin eduskuntavaalit kaksitoista kertaa. Kokoomuksen ja SDP:n kannatusmuutokset kaupungeissa olivat toisilleen vastakkaisia kymmenen kertaa.⁴⁰²

Suominen ja remonttimiehet toivat puoluetta kohti keskiryhmiä ja porvariyhteistyötä. Se ei Suomisen mukaan tarkoittanut, että kokoomus olisi lyönyt ”oven kiinni demarien nenän edestä”.⁴⁰³ Suominen arvioi sosialidemokraattien hukanneen oman linjansa ja ideologiansa. ”Puolue haparoi. Ajattelen sosialidemokraattien puoluekokouksen puheita ja vaaleihin valmistettuja puheita. Ne ovat totaalisesti ristiriidassa toistensa kanssa. Ne ovat merkkejä haparoivasta etsiskelystä”, Suominen sanoi Suomen Kuvalehden haastattelussa.⁴⁰⁴

Omalle ydinjoukolleen puhuessaan Suominen korosti, että kokoomuksen ja keskiryhmien välillä oli yhdistäviä tekijöitä. Hän halusi kaataa mahdolliset raja-aidat ja löytää uusia toimintamalleja, jotka palvelisivat kansallista etua.⁴⁰⁵ Kokoomuksen sisällä porvariyhteistyötä kannattaneet tukivat Suomista, SDP:n ja kokoomuksen lähentymistä toivoneet ryhmittäytyivät Sillantauksen taakse.

Kokoomusnuorten KNL vaati suhteiden kehittämistä sosialistisiin maihin ja erityisesti Neuvostoliittoon. Yhdysvaltain politiikkaa ja presidentti Ronald Reagania nuorisojärjestössä suorastaan ”demonisoitiin”. Kokoomuksen haluttiin tekevän selvän eron läntisiin konservatiivi- ja oikeistopuolueisiin, jotka olivat siirtymässä uusliberalistiseen talouspolitiikkaan. Uusliberalismia nuoret eivät Suomisen mukaan syvemmin pohtineet, vaikka jonkinlaista vetoa markkinaliberaaliin suuntaan esiintyi.⁴⁰⁶

Tuure Junnila kannattajineen muodosti oman pienen oppositionsa kokoomuksessa. Ilkka Suominen vaikutti puolueluotoimiston kautta, ja Pentti Sillantaus ohjasi eduskuntaryhmää ja etenkin sen oikeaa laitaa. Suomisen asemaa suhteessa eduskuntaryhmään vaikeutti se, että hän ei ollut puheenjohtajaksi noustessaan

⁴⁰² Ibid. 63–64.

⁴⁰³ SU 5.6.1979.

⁴⁰⁴ SK 18.5.1979.

⁴⁰⁵ Ilkka Suomisen puhe Pyhärannan Rihtniemessä 29.6.1979. ISA, K1, PTA.

⁴⁰⁶ Vares (1999), 192, 233, 243; Suominen (haast.).

kansanedustaja. Yhteisenä tavoitteena oli viedä kokoomus hallitukseen, mutta Sillantaus ei uskonut ovien hallitukseen avautuvan porvariyhteistyöllä niin kauan kuin Kekkonen oli vallassa.

Sillantaus lähetti Suomiselle syyskuussa 1979 kirjeen, jossa hän pahoitteli, että heille ei ollut avautunut mahdollisuutta keskustella kunnolla puolueen asioista. Sillantausta huolestutti eduskuntaryhmän hajanaisuus. Hän vakuutti pyrkivänsä pitämään ryhmän yhtenäisenä. *”Minulle ei ryhmässä ole ketään liian oikeistolaista tai vasemmistolaista”*, Sillantaus kirjoitti. Sillantaus toivoi Suomiselta apua ristiriitojen tasoittamiseen ja sen mielikuvan rikkomiseen, että Sillantaus olisi puolueen oikeistosiiven johtaja. *”Tiedät sanomattakin sen, että omasta puolestani olen valmis tukemaan Sinua ja Sinun poliittista linjaasi, mutta se edellyttää sitä, että meillä ei ole keskustelemattomia asioita”*, hän kirjoitti.⁴⁰⁷

Kädensäätö Sillantauksen taakse ryhmittyneen oikean siiven ja Suomen keskustaoikeiston välillä jatkui. Kansanedustaja Matti Hokkanen ilmaisi Suomiselle kirjoittamassaan juhannuskirjeessä huolensa maltillisen siiven jäämisestä oikeistoryhmittymän jalkoihin. Hokkasen mukaan ryhmässä oli monia, jotka eivät kannattaneet Sillantauksen politiikkaa. *”Siksi muun muassa minä katsonkin, että esimerkiksi minun ja Ilkka Kanervan on ryhdyttävä aikaisempaa määrätietoisemmin valvomaan julkilausumia ja päätöksiä, jotta maltillinen kokoomuslaisuus saataisiin esiin myös eduskuntaryhmän toiminnassa”*, Hokkanen kirjoitti.⁴⁰⁸

Suominen vastasi olevansa samaa mieltä, että *”ryhmässä ovat maltilliset voimat käsittäneet maltillisuuden ja hiljaa istumisen hieman liikaa synonyymeiksi. Terävämpi ote - johtipa se voittoon tai häviöön - on ehdottomasti paikallaan”*. Suominen piti omaa asemaansa hankalana, koska ei ollut eduskuntaryhmän jäsen. *”Olen vielä herkemässä tilanteessa kuin puoluejohto tavallisesti on”*, Suominen kirjoitti Hokkaselle.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Pentti Sillantauksen kirje Ilkka Suomiselle 6.9.1979. ISA, K2, PTA.

⁴⁰⁸ Matti Hokkasen kirje Ilkka Suomiselle 25.6.1980. ISA, K3, PTA.

⁴⁰⁹ Ilkka Suomen kirje Matti Hokkaselle 5.8.1980. ISA, K4, PTA

Puoluetoimiston ja eduskuntaryhmän väliset jännitteet nousivat pintaan syksyn budjettikäsittelyn aikana. Sillantaus junaili puolueen talouspoliittisen toimikunnan kannanoton omaksi ryhmäpuheenvuorokseen ilman eduskuntaryhmän käsittelyä. Talouspoliittisen toimikunnan sihteeri Ilkka Viippola kirjoitti asiasta Suomiselle ja kertoi epäilevänsä, että *”kaiken tämän takana on ajatus osoittaa, ettei puoluejohdolla ole homma hanskassa talouspolitiikassa, vaan se on eduskuntaryhmällä, kuten he ovat uskotelleet ympäristölleen jo pitkään”*.⁴¹⁰

Kokoomus tavoitteli hallitusvastuuta ja valmistautui presidenttiehdokkaan nimeämiseen. KNL avasi ulkopoliittisesti herkän presidenttipelin ennen puoluejohtoa. Nuorisoliiton liittokokous sai kokoomusjohdon hermostumaan. KNL:n Kalle Sysikaski halusi pudottaa Raimo Ilaskiven presidenttiehdokkaiden joukosta ulkopoliittisista syistä. Sopivina ehdokkaina hän mainitsi maaherra Erkki Huurtamon, varapuhemies Juuso Häikiön ja puheenjohtaja Ilkka Suomisen. Sysikaski oli toimittanut puheensa Ilta-Sanomiin, joka teki asiasta uutisen.⁴¹¹

Holkeri hermostui nuorten aktiivisuudesta. Hän kirjoitti puoluesihteeri Jussi Isotalolle moitekirjeen, johon hän liitti käyntikorttinsa ja allekirjoituksen *”raivariterveisin, Harri”*. Holkeri oli lähettänyt kirjeestä kopion Suomiselle ja Ilaskivelle. Holkeri arveli, että nuoriso oli ottanut *”käsiinsä harkintakykyysnä nähden ylikaliiberisen aseensa ja aloittanut kuvilta ampumisen, vaikka I. Suomisen puheista olen saanut sen käsityksen, että on olemassa totaalinen metsästyskielto”*. *”Minun puolestani poikaset saavat heitellä rapaa toistensa päälle ja vaikka tännekin päin miten paljon tahansa, kunhan jättävät ulkopoliittiset tulitikkuleikit”*, hän jatkoi. Holkeri kertoi Isotalolle, että hän oli pitänyt nuorten puheenjohtajaa Unto Hämäläistä asiallisen luotettavana. *”Tee hyvä ystävä nyt pian hänen suhteensa jotain, jotta hän ei lähtisi hra Sysikasken kelkkaan. Olet siinä suhteessa juuri nyt paljon vartijana”*, Holkeri vetosi Isotaloon.⁴¹²

Suominen oli pahoillaan Ilaskiven puolesta ja kertoi luottaneensa Hämäläisen arvostelukykyyn. Suominen ei ollut ryhtynyt jatkotoimiin, koska kyseessä ei ollut

⁴¹⁰ Ilkka Viippolan kirje Ilkka Suomiselle, vuoden 1980 kansio, päivämäärä puuttuu. ISA, K4, PTA.

⁴¹¹ IS 10.11.1980.

⁴¹² Harri Holkerin kirje Jussi Isotalolle 10.11.1980. ISA, K4, PTA.

KNL:n virallinen kannanotto, vaan ”sen harvinaisen idioottimaisen jäsenen Kalle Sysikasken töitä”.⁴¹³

Hämäläinen lähetti samana päivänä Ilta-Sanomien päätoimittajalle Martti Huhtamäelle oikaisun, jossa sanoutui irti Sysikasken puheista. Hämäläisen mukaan uutinen perustui vain yhteen käytetyistä lähes 200 puheenvuorosta. Kyseessä oli Sysikasken henkilökohtainen kannanotto, jonka hän oli toimittanut Ilta-Sanomille ja väittänyt sitä liiton kannaksi.⁴¹⁴ Ilaskiven mielestä Sysikaski oli vahingoittanut kokoomusta ja sen mainetta provokatorisella tavalla, johon ”vain vastustajat ovat syyllistyneet”. Ilaskivi epäili, että jupakka nakersi puolueen arvostusta ja hallituskelpoisuutta.⁴¹⁵

Kokoomusnuoret vaalivat hyviä suhteita Neuvostoliittoon, ja ajoittain nuorisojärjestön johto ojensi kirjeitse jäseniään epäasiallisesta ja epä-älyllisestä neuvostovastaisuudesta.⁴¹⁶

Presidenttipeli kävi kuumana, ja keskustapuolue yritti kaataa Koiviston hallituksen saadakseen Ahti Karjalaisen pääministeriksi ennen vaaleja, mikä olisi vahvistanut hänen asemaansa Kekkosen mahdollisena seuraajana. Pelitilanne muuttui yllättäen, kun Kekkonen jäi sairauslomalle syyskuussa 1981, ja Koivisto siirtyi hoitamaan presidentin tehtäviä. Karjalaista ajettiin sen jälkeen keskustalaisten, kommunistien ja elinkeinoelämän tuella presidenttiehdokkaaksi. Keskustan kenttä valitsi ennakkoodotusten vastaisesti Kuopion puoluekokouksessa presidenttiehdokkaaksi eduskunnan puhemiehenä toimineen Johannes Virolaisen.

Poliittisissa piireissä kiersi huhu, jonka mukaan Holkeri järjesti Ilkka Suomisen puheenjohtajaksi päästäkseen itse presidenttiehdokkaaksi. Holkerille kerrottiin, että yksi huhua levittäneistä oli varatuomari Tatu Tulenheimo. Holkeri kirjoitti Tulenheimolle: ”Tuollaista suuhusi pantua moskaa et tietenkään ole kanssaihmisillesi tarjoillut. Halusin kuitenkin kertoa asian Sinulle, varsinkin, kun

⁴¹³ Ilkka Suomisen kirje Raimo Ilaskivelle 11.11.1980. ISA, K4, PTA.

⁴¹⁴ Unto Hämäläisen kirje Martti Huhtamäelle 10.11.1980. ISA, K4, PTA.

⁴¹⁵ Raimo Ilaskiven kirje Ilkka Suomiselle ja Unto Hämäläiselle 11.11.1980. ISA, K4, PTA.

⁴¹⁶ Vares (1999), 259.

noita viime päivien spekulatioita sivusta seurattessani havaitsen nimeäni käytettävän - lupaa kysymättä - mitä merkellisimpiin tarkoituksiin.”⁴¹⁷

Holkeri valittiin kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi, mutta puolue oli sisäisesti hajanainen. Kokoomuksen opiskelijajohtajiin kuulunut Pekka Kivelä pyöritti Ben Zyskowiczin mukaan Ahti Karjalaisen kampanjaa, jotta maahan olisi saatu porvarillinen presidentti. Osa remonttisiipeä kannatti Karjalaisen ehdokkuutta.⁴¹⁸ Remonttimiehiin ja Suomisen lähipiiriin kuulunut Jarmo Virmavirta halusi välttää sosialismin vastaisia painotuksia vaalikamppailussa. Virmavirta uskoi sosialidemokraattien säilyttävän vahvan asemansa puolueiden välisissä voimasuhteissa. *”Yksinkertaisesti ei ole mitään järkeä siinä, että kokoomus korostamalla vastakohtaisuuttaan demareihin tekee näin vastaisuudessa helpoksi keskustalle olla ainoa porvarillinen hallituskelpoinen ryhmittymä. Käy vaaleissa nimittäin, miten tahansa ovat demarit hallituksen pääosapuoli, jonka kanssa toimitaan joko hallituksessa tai hallituksen ulkopuolella”*, Yleisradioon uutistoiminnan päälliköksi siirtynyt Virmavirta arvioi Ilkka Suomiselle lähettämässään kirjeessä.⁴¹⁹

Holkeri sai valitsijamiesten äänestyksessä toiseksi eniten ääniä. Kokoomus säilytti äänimäärällä mitattuna suurimman porvarillisen puolueen aseman, mikä tyydytti puolueväkeä. Holkeri totesi vaalituloksesta, että yhteinen ponnistus tuotti hyvän tuloksen.⁴²⁰ Mauno Koivisto valittiin presidentiksi selvällä äänten enemmistöllä. Pian valituksi tulonsa jälkeen Koivisto nimitti Ahti Karjalaisen seuraajakseen Suomen Pankin pääjohtajaksi.

Remonttimiehet onnistuivat viemään kokoomusta kohti keskustaa, lähemmäs sosialidemokraatteja ja lähemmäs hallitusvaltaa, mutta vanhat konservatiivit eivät puoluejohtoa kiitelleet. Tuure Junnilan mielestä kokoomus meni liian pitkälle hallituskelpoisuuden ja ulkopoliittisen hovikelpoisuuden tavoittelussa. Hän arveli, kokoomusta uhkasi ideologinen identiteettikriisi, joka sekoittaisi sen muiden

⁴¹⁷ Harri Holkerin kirje Tatu Tulenheimolle 25.9.1981. ISA, K6, PTA.

⁴¹⁸ Zyskowicz (2005), 26–27.

⁴¹⁹ Jarmo Virmavirran kirje Ilkka Suomiselle 11.11.1981. ISA, K6, PTA.

⁴²⁰ Harri Holkerin kirje Ilkka Suomiselle 22.1.1982. ISA, K7, PTA.

puolueiden kanssa yhdeksi ja samaksi epämääräiseksi harmaaksi poliittiseksi massaksi. Vain sosialismin luuranko erotti Junnilan mielestä sosialidemokraattisen ja kokoomuslaisen politiikan toisistaan.⁴²¹

Puheenjohtaja Suominen kertasi remonttimiesten aikaa eduskuntaryhmän kokouksessa huhtikuussa 1987 päivää ennen kokoomuksen ja SDP:n välisten hallitustunnustelujen alkamista. Hän muisteli, kuinka oli remonttimiehenä ”kampeamassa” kokoomusta talous- ja sosiaalipolitiikassa sosiaalisen valintatalouden tielle. Eduskuntaryhmässä Suomista haukuttiin kommunistiksi, ja vuoden 1983 vaalien äänimäärän lisäyksestä huolimatta hän sai moitteita sosialidemokraattien nuolemisesta. ”*Tuo aika ei ollut järin helppo, moitteita tuli kaikesta, jopa pukeutumisesta*”, Suominen sanoi.⁴²²

4.10. Arkadia-klubi sillanrakentajana

Pentti Sillantaus perusti keväällä 1979 tukijoukkoineen poliittisen keskusteluryhmän, Arkadia-klubin, joka toimi kokoomuksen virallisesta puoluetoiminnasta irrallaan. Klubiin kuuluneet kokoomuspoliitikot edistivät yhteistyötä sosialidemokraattien kanssa, ja Arkadia-klubia pidetään sinipunahan henkisenä kotina.⁴²³

Klubi aloitti toimintansa pian sen jälkeen, kun kokoomus oli syrjäytetty hallitusneuvotteluista ja vähän ennen kuin Mauno Koivistosta tuli pääministeri. Arkadia-klubiin kuului puheenjohtaja Sillantauksen lisäksi useita kokoomusvaikuttajia kuten Pekka Alanen, Harri Holkeri, Heikki Perho, Ulla Puolanne ja Veikko Tavastila. Mukaan tulivat myöhemmin Pentti Kivinen, Jarmo Heiniö, Ilkka Viippola, Matti Jaatinen ja Toivo T. Pohjala. Poliitikassaan Arkadia-klubi tähtäsi Kekkosen jälkeiseen aikaan, koska hallitusovien ei uskottu avautuvan hänen valtakaudellaan. Todisteena tästä pidettiin keskustan kanssa solmittua vuoden 1976 budjettisopimusta, mistä huolimatta kokoomus sai keskustapuolueelta rukkaset hallitusneuvotteluissa kaksi ja puoli vuotta myöhemmin.⁴²⁴

⁴²¹ Kokoomus ek-ryhmä (1986): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat, 4.2.1986, Liite 1, s. 3-4. PTA.

⁴²² Kokoomus ek-ryhmä (1987): Ilkka Suominen puhe 14.4.1987. PTA.

⁴²³ Markkula (1994), 17.

⁴²⁴ Sillantaus (1988), 25.

Edellisen kerran kokoomuksen ja keskustan porvariyhteistyötä oli kokeiltu pääministeri Johannes Virolaisen hallituksessa 1964–66. Porvariliittoa rakennettiin uudestaan 1970-luvun alussa vastavoimana vasemmistoradikalismille. Puuhamiehinä toimivat silloin kokoomuksen Juha Vikatmaa ja Pertti Salolainen, keskustapuolueen Seppo Kääriäinen, RKP:n Per Stenbäck sekä Olavi Borg ja Juha Sipilä liberaaleista. Yhteistyöhanke sai nimen K-80, millä viitattiin vuoden 1980 presidentinvaaleihin. Vuodenvaihteessa 1975–76 ryhmä määritteli tavoitteekseen uuden edistyskellisen porvarillisen suurpuolueen perustamisen. Hanketta veti aluksi Juha Vikatmaan avustaja Jussi Kaisti, ja sen jälkeen tukikohtana toimi KNL:n riveissä vaikuttaneen Pekka Kivelän Talouspalvelu, joka teki puolueille tutkimuksia, vaaliliittolaskelmia ja hankki vaalirahoitusta. K-80 -ryhmällä oli läheinen yhteys Ahti Karjalaisen tukiryhmään, mutta se toimi puoluejohdosta irrallaan, eikä saanut teollisuudelta riittävää taloudellista tukea. Hanke uuden porvaripuolueen perustamisesta kuihtui 1980-luvulle tultaessa.⁴²⁵

Pentti Sillantaus ja Arkadia-klubi eivät laskeneet tulevaisuutta porvariliiton tai Kekkosen suosion varaan. Sillantaus kertoo muistelmissaan karsastaneensa kokoomuksen yhteistyöliittolaisten nöyristelyä Kekkosen edessä. Häntä ärsytti erityisesti ”*ottopoikien*” Juuso Häikiön, Ilkka Kanervan, Pekka Kivelän ja Jouni Mykkäsen vierailu Tamminiemessä vuoden 1979 vaalien jälkeen, kesken hallitusneuvottelujen. Ottopoikien vierailu ei sopinut Holkerin ”*paraatiovipolitiikkaan*”, jonka mukaan kokoomus menisi hallitukseen normaalissa parlamentaarisessa järjestyksessä. Sillantaus uskoi, että Kekkosen ja keskustan kaventama kansanvalta voitiin palauttaa vain kokoomuksen ja SDP:n hallitusyhteistyöllä.⁴²⁶

Pääministeri Koivisto arvioi Helsingin Sanomien haastattelussa, että vasemmisto torjui kokoomuksen hallitusneuvotteluissa sisäpoliittisista syistä. Kekkosella ja yleisillä ulkopoliittikaan liittyvillä syillä ei hänen mielestään ollut suurta painoa. Koiviston mukaan kokoomusta karsastaneen vasemmiston ei pitäisi vaatia, että kokoomuksen lakkaisi olemasta oikeistolainen tai porvarillinen puolue. Koivisto

⁴²⁵ Koroma (2015), 26; Kaleva (KA) 24.1.2007, Tuomo Yli-Huttulan artikkeli porvariyhteistyön historiasta.

⁴²⁶ Kivelä (2000), 37–39.

huomautti, että jos kokoomus ei olisi arvokkaalla tavalla oikeistossa, niin siellä olisi joku muu puolue kenties vähemmän arvokkaalla tavalla.⁴²⁷

Suominen korosti kokoomuksen roolia maltillisena oikeistopuolueena, joka eurooppalaisessa mittakaavassa kuului ryhmään ”*centre right*” eli keskustaoikeistoon. Kolumnissaan Uudessa Suomessa hän piti keskustaoikeistolaista profiloitumista kokoomuksen keskeisenä 1980-luvun tavoitteena.⁴²⁸

Puoluevaltuustolle Suominen korosti poliittisen yhteistyön merkitystä, ja puhui poliittisen sen suuntaamisesta keskustaan ja maltilliseen vasemmistoon. Tavoitteena oli ravistella ilmapiiriä sekä puolueiden että kokoomuksen sisällä. Suominen halusi, että kokoomus nähtäisiin kansaa edustavana yhteistyöryhmänä, joka voisi seurustella kaikkien ryhmien kanssa. Keskustaoikeisto tarkoitti Suomiselle samaa kuin maltillinen oikeisto.⁴²⁹

”Minä en itse kehittänyt sitä termiä keskustaoikeisto, vaan lainasin sen ulkomailta. Se kuvaa sitä kohtaa poliittisella janalla, missä olemme. Keskustaoikeiston vastakohta on äärioikeisto, ja siellähän ei kukaan halua olla. Minä näen suomalaisen kommunistin potentiaalisena kokoomuslaisena”, Suominen selitti käsitteen keskustaoikeisto syntyä Uuden Suomen haastattelussa.⁴³⁰

Saksassa liittokansleriksi CDU:n ja sosialidemokraattien ensimmäiseen koalitionhallitukseen noussut kristillisdemokraatti Kurt Georg Kiesinger oli jo vuonna 1969 ottanut käyttöön ilmaisun ”*Partei der integrierenden Mitte*”, joka tarkoitti oikeiston laajentumista yhdentyvään keskustaan.⁴³¹

Suominen uskoi sosialidemokraattien kyllästyneen yhteistyöhön keskustan kanssa ja hakevan vaihtoehtoja oikealta. Uuteen Suomeen kirjoittamassaan kolumnissa hän lainasi Paavo Lipposta, joka oli toivonut kriittistä keskustelua SDP:n vaihtoehtoista. Lipponen oli toivonut sosialidemokraattien luopuvan uskosta marxilaisen

⁴²⁷ HS 22.6.1979.

⁴²⁸ US 25.8.1979.

⁴²⁹ Kokoomus puoluevaltuusto 29.9.1979, 7. PTA.

⁴³⁰ US 2.12.1979.

⁴³¹ 17. Bundesparteitag der Christlich Demokratischen Union Deutschlands, Niederschrift, Mainz 17.-18. November 1969.

näkemyksen ainoaan oikeellisuuteen. Suominen tulkitsi, että Lipponen oli valmis siirtämään työväenluokan käsitteenä historiaan. Suomisen mielestä avaus tuntui yhtä merkittävänä kuin SKP:n väkivaltapykälän hylkääminen 60-luvulla, mikä ylitti monin verroin kokoomuksen keskustaoikeistolaistumisen, jolla maltillinen oikeisto lähestyi sosialidemokraatteja. Suominen ennusti, että laajassa enemmistöhallituksessa keskustapuolue vaihtuisi tulevaisuudessa aika-ajoin kokoomukseen.⁴³²

Suominen tulkitsi SDP:n siirtyneen talouspolitiikassaan oikealle, kun puolue sisällytti talouden tervehdyttämisohjelmaansa julkisen talouden säästöjä. Kokoomus oli omissa ohjelmissaan vaatinut byrokratian hillitsemistä, nollapohjabudjetoitua ja virastokohtaisia säästötavoitteita. Suominen epäili SDP:n markkinoivan samoja asioita pian omina ideoinaan ja toivotti sosialidemokraatit tervetulleiksi rajan yli porvarilliselle puolelle. Jäljelle jäi kysymys, kuka sen jälkeen edustaisi todellista sosialidemokratiaa tai demokraattista sosialismia. ”*Jääkö kenttä SKDL:n yksinoikeudeksi?*”, Suominen kirjoitti puoluevaltuustopuheessaan.⁴³³

Arkadia-klubissa keskustaoikeistolaisuus ei saanut kannatusta. Juhani Kivelä kertoo Sillantauksen haastaneen Suomisen toteamalla, että kokoomus oli oikeistopuolue, oikeistosta oikealle oli äärioikeisto, vasemmalle vasemmisto ja keskusta peittyi lähinnä oikeiston alle.⁴³⁴ Sillantaus halusi pitää kokoomuksen aatteellisesti oikeistolaisena, mutta yhteistyöhaluisena ja -kykyisenä SDP:n kanssa. Hän oli lähettänyt Kalevi Sorsalle sisäpolitiikan 1980-lukua ennakoivan muistion, jonka keskeinen johtopäätös oli, että lähivuosien poliittiset pääsuunnat olisivat sosialidemokratia ja kokoomus. SDP oli vakiinnuttanut kannatuksensa ja kokoomus oli saavuttanut sosialidemokraatteja nousemalla suurimmaksi porvaripuolueeksi. Sorsa ja Sillantaus keskustelivat politiikan suuntaviivoista yhteisillä ulkomaanmatkoilla, sillä Sorsa oli eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja ja Sillantaus jäsen.⁴³⁵

⁴³² Suomisen kolumnin päiväämätön käsikirjoitus Uuteen Suomeen. ISA, Ka, PTA.

⁴³³ Ilkka Suominen: ”Ajatuksia valtuustopuheeseen 25.11.1979”. ISA, Ka, PTA.

⁴³⁴ Kivelä (2000), 43.

⁴³⁵ Sillantaus (1998), 61.

Suominen halusi todistaa, että samalla, kun kokoomus oli porvarillinen, yksilökeskeinen markkinatalouden periaatteita kannattava puolue, se pystyisi olemaan epäkohtia poistava, uudistava ja sosiaalinen puolue. Suominen kirjoitti puoluehallitukseen kuuluneelle professori Erkki Pihkalalle, että kokoomuksen olisi syleiltävä keskusta ja demarien oikea laita kuoliaiksi. Suominen kannatti yksilökeskeisyyttä ajatuksena, mutta pelkäsi, että liian pitkälle vietyinä se antaisi aseet arkkikonservatiivien käteen.⁴³⁶

Kokoomuksen vuoden 1981 puolueohjelmassa korostuivat yksilökeskeisyys, turvallisuus, tasa-arvo ja yhteiskunnallinen moniarvoisuus. Demokratian periaatteita tulisi noudattaa elinkeinotoiminnassa ja työelämässä, mikä edellytti työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien ja vastuun kehittämistä työpaikoilla. Sosiaalisen valintatalouden ja markkinatalouden rinnalla kokoomus hyväksyi sekatalouden, jossa tuotantovälineitä voisivat omistaa yksityiset yrittäjät, osuuskunnat, valtio ja kunnat.⁴³⁷

Suominen piti puoluekokouksen päätöspäivänä ulkopoliittisen linjapuheen, jossa hän ehdotti vuonna 1990 päättyvän YYA-sopimuksen jatkamista ennen seuraavia presidentinvaaleja, jotka oli tarkoitus pitää vuonna 1984. Ben Zyskowitz piti puhetta ikävänä esimerkkinä itsesuometumisesta.⁴³⁸ YYA-sopimusta jatkettiin vuonna 1983.

Kekkosen sairastumisen vuoksi presidentinvaalit pidettiin etuajassa. Vaalitaistelun aikana Helsingin Sanomat kysyi Harri Holkerilta, pitikö hän Mauno Koivistoa sosialistina. Holkeri vastasi, että Koivisto oli jäsen ja ehdokas puolueessa, joka pyrki kehittämään yhteiskuntaa sosialistiseen suuntaan. *”Voisiko Koiviston valinta vaarantaa Suomen länsimaisen talousjärjestelmän”*, lehti jatkoi. *”Ainakin hänen takanaan olevat voimat pyrkivät talousjärjestelmän muuttamiseen”*, Holkeri vastasi.⁴³⁹

⁴³⁶ Ilkka Suominen kirje Erkki Pihkalalle 5.8.1980. ISA, K4, PTA.

⁴³⁷ Kokoomus (1981): Periaateohjelma, puoluekokous 15. - 17.5.1981.

⁴³⁸ Kokoomus puoluekokous (1981): Keskustelupöytäkirjat, 15.–17.5.1981 Helsinki. PTA, Ca41; Zyskowitz (2005), 104.

⁴³⁹ HS 8.1.1982.

Koiviston tunteneet poliitikot pitivät häntä yksinäisenä sutena, jonka mielipiteisiin oli vaikea vaikuttaa. Koiviston tiedettiin olevan talouspolitiikassa realistisi ja pragmaattinen ajattelija, joka oli itse tunnustautunut bernsteinilaiseksi sekatalouden kannattajaksi. Esko Rekolan mukaan Koivisto vierasti ideologisia oppeja.⁴⁴⁰

Koiviston nousu presidentiksi ei haitannut SDP:n ja teollisuuden suhteita, vaikka TKL oli tukenut voimakkaasti Ahti Karjalaista ja vastustanut avoimesti sosialistin valitsemista. TKL:n vaalijulistuksessa ja maksetussa mainonnassa varoitettiin sosialismin vaaroista ja kehoitettiin äänestämään porvarillisia valitsijamiehiä. Teollisuus yritti painostaa Elinkeinoelämän valtuuskuntaa Koiviston vastaiseen rintamaan, mutta EVA ei taipunut, vaan piti yhteyttä sosialidemokraattien kanssa.⁴⁴¹

Sillantauksen välitysyrytyksistä huolimatta Sorsan ja Suomisen välit pysyivät viileinä. Uuden aiheen välirikoon Sorsa sai kokoomuksen vaasalaisen oikeistosiiven esittämästä arvostelusta. Vaasan kokoomuksen puheenjohtaja Paavo Nikko ja sihteeri Heikki Nieminen pitivät Sorsaa vaarana Suomen kansalle. He kirjoittivat Pohjalaisessa, että Sorsaa ei olisi pitänyt valita pääministeriksi. Kirjoitus muistutti Valcon konkurssista, josta Sorsa sai hallintoneuvoston puheenjohtajana kantaa vastuun. Sorsa lähetti Ilkka Suomiselle kopion tekstistä ja saatteen, jossa harmitteli omaa typeryyttään, kun oli yrittänyt sovittaa puheenjohtajien välejä. Sorsa lupasi sulkea suunsa visusti.⁴⁴²

Sillantaus ei lähtenyt ehdolle vuoden 1983 vaaleihin, mikä vahvisti Suomisen asemaa puolueessa. Pääministeri Sorsa pelotteli eduskuntavaaleihin tähänneessä tv-puheessaan kansaa, että kokoomuksen hallitukseen pääsy tietäisi Suomessa thatcherismin ja reaganismin aikaa. Erkki Pihkala epäili, että Sorsan esiintymisen perusteella asiallinen keskustelu sosialidemokraattien kanssa vaalien jälkeen olisi vaikeaa.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Rekola (1998), 299.

⁴⁴¹ Koroma (2015), 106–107; Lipponen Paavo (2014): Murrosten aika. Muistelmat 1979–1995. WSOY, Helsinki, 153.

⁴⁴² Kalevi Sorsan kirje Ilkka Suomiselle 26.2.1982. ISA, K7, PTA.

⁴⁴³ Erkki Pihkalan kirje Ilkka Suomiselle 22.2.1983. ISA, Ke, PTA.

Kokoomus menetti vaaleissa kolme paikkaa, SDP voitti viisi ja keskusta kaksi lisäpaikkaa. Vaalien suurin häviö oli yhdeksän kansanedustajaa menettänyt SKDL. Sen sijaan suurin voittaja oli SMP kymmenellä lisäpaikalla. SDP muodosti Sorsan johdolla punamultahallituksen keskustan, SMP:n ja RKP:n kanssa. Kokoomuksessa oltiin tilanteeseen turhautuneita ja pohdittiin puheenjohtajan vaihtamista. Puolueen entinen kansanedustaja ja puoluehallituksen jäsen Mauri Seppä oli huolissaan punamultakauden jatkumisesta entistä sosialidemokraattisempaan. *”On alkanut sosialidemokraattien aika (ei Koiviston). Pelkään pahoin, että se tulee härskiänessään ja kostonhalussaan ylittämään K-kauden”*, Seppä kirjoitti puheenjohtaja Suomiselle.⁴⁴⁴

Kun punamultayhteistyö käynnistyi vaalien jälkeen, puoluesihteerin Erkki Liikanen ennusti hallituspuolueiden kestävän niin kauas kuin silmään siintää. Hän piti sosialidemokraateille ideologisenä mahdottomuutena olla hallitusyhteistyössä kokoomuksen kanssa, ellei se muuttuisi keskustalaiseksi puolueeksi.⁴⁴⁵

Pentti Sillantaus teki edelleen taustalla töitä sinipunan puolesta ja järjesti huhtikuussa 1984 lounastapaamisen Sorsan kanssa. Lounaalla Sorsa oli Sillantauksen mukaan todennut, että kokoomuksella ja sosialidemokraateilla olisi tulevaisuudessa lisääntyvässä määrin yhteisiä asioita. Sorsa arvioi, että kokoomus oli lähempänä sosialidemokraatteja kuin keskustaa, vaikka Suomiseen hän ei täysin luottanut. Sillantaus ei nähnyt suurta eroa SDP:n ja maltillisen kokoomusajattelun välillä, koska samantapaisissa tehtävissä toimivista ei voinut varmuudella sanoa, äänestääkö hän demareita vai kokoomusta. Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajaksi valittu Ulla Puolanne ehdotti Sorsalle pian lounastapaamisen jälkeen *”teerenpelin aloittamista”*.⁴⁴⁶ Puolanne oli tottunut kunnallispolitiikassa hoitamaan asioita sosialidemokraattien kanssa ja piti hallitusyhteistyötä sen luontevana jatkona.⁴⁴⁷

Kokoomuslaiset yrittäjät tukivat puoluejohtoa ja kannattivat porvareiden yhteistyötä. Ohjelmapolitiikassa kokoomus yritti pitää ovet auki molempiin suuntiin antamalla

⁴⁴⁴ Mauri Seppän kirje Ilkka Suomiselle 18.4.1983. ISA, Ke, PTA.

⁴⁴⁵ SS 25.10.1983.

⁴⁴⁶ Kivelä (2000), 59–61.

⁴⁴⁷ Suomenmaa 1.2.1984.

aiempaa enemmän painoa tasa-arvokysymyksille, työsuhdeturvalle ja työntekijöiden oikeuksille. Yrittäjät vastustivat suunnitelmia työntekijöiden osallistumisjärjestelmien ja henkilöstön vaikutusmahdollisuuksien kehittämisestä. Uudistukset oli tarkoitus sisällyttää kokoomuksen työ- ja ammattiyhdistyspoliittiseen ohjelmaan. Konsensuksen ja Korpilammen taustavaikuttajiin kuulunut entinen TKL:n ja silloinen Aamulehden toimitusjohtaja Timo Laatusen piti ohjelmaehdotusta amatöörien kirjoituspöytäluonnoksena.⁴⁴⁸

Puolueen ja yrittäjien välit kiristivät entisestään, kun Suomen Yrittäjien Keskusliiton SYKL:n toimitusjohtaja Waldemar Bühler väitti, että kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajan Matti Jaatisen nimittäminen Kymen läänin maaherraksi oli palkkio siitä, että hän sai kokoomusryhmän enemmistön äänestämään hallituksen työsuhdeturvalakien puolesta.⁴⁴⁹

Kansan Uutisille antamassaan haastattelussa Ilkka Suominen vakuutti, että kokoomus tähtäsi oppositiossa hallituksen kaatamiseen ja sen jälkeen porvarillisen hallituksen perustamiseen, koska sosialidemokraatit olivat ilmoittaneet, etteivät he aio olla kokoomuksen kanssa yhteistyössä.⁴⁵⁰

Suominen osallistui politiikan ja talouden päättäjien keskustelukerhoon Brandon piiriin, joka keskittyi ajankohtaisiin teemoihin kuten Euroopan murrokseen. Brandon piiriin kutsui koolle Kansallis-Osake-Pankin (KOP) pääjohtaja Jaakko Lassila. Kevätkokouksessa 1984 EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson oli pitänyt alustuksen kansainvälisen kehityksen uudesta vaiheesta, jossa Yhdysvallat vahvisti asemaansa maailman johdossa. Länsi-Eurooppa oli ylivelkaantunut, veroaste oli noussut sietämättömästi ja työttömyys kasvanut. Vanhat ideologiat eivät Jakobsonin mielestä tarjonneet enää Euroopalle ratkaisuja.⁴⁵¹

Lassila ennusti seuraavassa kokouskutsussa, että kommunismi taantuisi ja hajoaisi. Hän huomautti, että sosialidemokratia oli näennäisesti toteuttanut monet tavoitteensa,

⁴⁴⁸ Timo Laatusen kirje Ilkka Suomiselle 17.1.1984. ISA, Kf, PTA.

⁴⁴⁹ Kansan Tahto (KT) 18.1.1984; Waldemar Bühlerin puhe Oulun Seudun Yrittäjien kokouksessa 17.1.1984, 7. ISA, Kf, PTA.

⁴⁵⁰ Kansan Uutiset (KU) Viikkolehti 18.8.1984.

⁴⁵¹ Jaakko Lassilan kirje Ilkka Suomiselle 12.9.1984. ISA, Kf, PTA.

mutta juuttunut jäykistyneeseen kehitysvaiheeseen. Sosiaaliset turvaverkot oli Lassilan mukaan rakennettu suojaamaan saavutettuja etuja, jotka eivät olisi kestäviä. Hän arvioi, että puolueilla ei enää ollut kosketusta jäseniinsä, eikä kannattajia löytynyt kuten ennen. Median rooli korostui. Puolueiden ja ammattiliittojen sijasta joukkoja kokosivat vapaa-ajan harrastukset, uskonnolliset ja muut ei-poliittiset liikkeet. Lassila uskoi vihreiden kasvattavan kannatustaan ja saavuttavan jopa vaa'ankieliaseman kunnallisvaaleissa monessa kunnassa.⁴⁵²

Syksyn kunnallisvaaleissa kokoomus menestyi hyvin. Vaalimenestyksen johdosta Harri Holkeri lähetti Suomiselle onnittelukirjeen: *"Olet mennyt melkoisen myllyn läpi ja hyvin selvinnyt. Olet voittosi ansainnut. Kokoomuksen paras vaalitulos kautta aikojen on Ilkka Suomisen tekemä!"*⁴⁵³

Vuoden 1987 eduskuntavaaleihin ja seuraavan vuoden presidentinvaaleihin alettiin valmistautua jo syksyllä 1985. SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa ehdotti Turun Sanomien ja Savon Sanomien yhteishaastattelussa laajan vaaliliiton muodostamista Mauno Koiviston uudelleenvalinnan taakse. Sorsa pohti myös mahdollisuutta, että viitisenkymmentä vuotta jatkunut punamultayhteistyö voisi päättyä eduskuntavaalien jälkeen, jos SDP, keskusta ja RKP menettäisivät enemmistön. Sorsa oli kyllästynyt Paavo Väyryseen, joka riitautti hallituksessa sorvatus budjettiesityksen. Kiukustunut Sorsa uhkasi, että vastedes hän neuvottelisi Väyrysen kanssa vain kahden todistajan ja julkisen notaarin läsnä ollessa. Sorsan mukaan kokoomukselle voisi avautua ovi *"laajempiin kammareihin"*, jos siitä kehittyisi urbaani kaupunkilainen keskustapuolue.⁴⁵⁴

Kuukautta aikaisemmin puoluesihteerin Seppo Kääriäinen oli julistanut puolueensa pää-äänenkannattajassa, että oikeistolaistunut kokoomus ei tulisi mistään ovesta hallitukseen.⁴⁵⁵ Keskustapuolue ajoi Paavo Väyrystä Kari Kairamon ja elinkeinoelämän tuella pääministeriksi ja presidentiksi. Kairamo kanavoi

⁴⁵² Ibid.

⁴⁵³ Harri Holkerin kirje Ilkka Suomiselle 23.10.1984. ISA, Kf, PTA.

⁴⁵⁴ Turun Sanomat (TS), Savon Sanomat (SS) 2.10.1985.

⁴⁵⁵ Suomenmaa (S-maa) 3.8.1985.

teollisuuspiirien rahoitusta Väyrysen taakse. Kairamon-Väyrysen –ryhmässä pohdittiin Kalevi Sorsan aseman horjuttamista.⁴⁵⁶

Kairamon ja Väyrysen yhteistyöakselin varaan rakentunut yhteiskuntapoliittinen keskusteluryhmä oli syntynyt 1970-luvun loppupuolella. Ryhmään kuuluivat perustajien lisäksi Suomen Pankin johtaja Pentti Koivikko, Nokian johtaja Harry Mildh, Lemminkäisen toimitusjohtaja Harri Hintikka, Valmetin toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatunen, STK:n johtaja Matti Korhonen, MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto ja Keran toimitusjohtaja Esko Ollila. Vuodesta 1979 lähtien mukaan tulivat TKL:n johtaja Vesa Vainio ja professori Pentti Kouri sekä 1980-luvun puolivälissä Teollisuuden yleisen ryhmän johtaja Tapani Kahri ja OKO:n toimitusjohtaja Matti Liukkonen. Sihteerinä toimi Pellervon taloudellisen tutkimuskeskuksen Samuli Skurnik, jonka palkan maksoi TKL. Ryhmä keskusteli talous- ja yhteiskuntapolitiikan ajankohtaisista aiheista verotuksesta ja teollisuuden rakennejärjestelyistä raha- ja valuuttapolitiikkaan ja presidentinvaaleihin.⁴⁵⁷

Sorsan avauksen jälkeen yhteydenpito kokoomuksen ja SDP:n välillä tiivistyi. Yhteyksistä vastasivat pääasiassa arkadiaklubilaiset Pentti Sillantaus, Ulla Puolanne, Veikko Tavastila ja Ilkka Viippola. Marraskuun lopulla Suominen ja Sorsa tapasivat kahden kesken. Tapaamisen jälkeen Suominen myönsi Turun Sanomissa keskusteluyhteyden Sorsaan olevan avoinna. Suominen ei halunnut arvailla vaalien jälkeistä hallitustilannetta, vaan totesi, että ensin pidetään vaalit ja sen jälkeen katsotaan minkä kokoisen ”*kammarin kukin puolue on saanut*”.⁴⁵⁸

Pentti Sillantaus kertoo muistelmissaan tavanneensa Sorsan Arkadia-kabinetissa Helsingissä yhdessä Ulla Puolanteen kanssa. Yhteinen näkemys oli, että kansa oli kyllästymässä punamultaan, ja kokoomuksen pääsy mukaan kolmen suuren hallitukseen näytti mahdolliselta. Tuoreena ajatuksena oli otettu esiin SDP:n ja

⁴⁵⁶ Kääriäinen Seppo (2002): Sitä näyttää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001. Gummerus, Jyväskylä, 239; Häikiö Martti (2001): Nokia Oyj:n historia 2. Sturm und Drang. Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991. Edita, Helsinki, 165.; Gustav von Hertzen (haast.), 1.8.2013.

⁴⁵⁷ Kääriäinen (2002), 214; Häikiö (2001), 165; Koroma (2015), 86.

⁴⁵⁸ Kivelä (2000), 64; TS 13.12.1985.

kokoomuksen varaan rakentuva hallituspohja. Asiasta oli tarkoitus herätellä keskustelua puolin ja toisin. Sillantaus kirjoitti Uuteen Suomeen, että vastakkaisista oletuksista huolimatta kokoomus ja SDP mahtuisivat samaan hallitukseen. Ulla Puolanteen arvio poliittisesta tilanteesta oli selkeä: *”Jos puhutaan aatteesta, ollaan lähellä kehua. Jos puhutaan asioista, ollaan lähellä demareita. Käytännössä ei aate pelaa, vaan asiat.”*⁴⁵⁹

Väyrynen pelkäsi kokoomuksen kiilaavan SDP:n ja keskustan väliin. Valtiojohtoon itsenäisyyspäivän juhlalounaalla pitämässään puheessa hän korosti punamullan saavutuksia ja toivoi sen jatkuvan. Samana päivänä hän kirjoitti Koivistolle kirjeen, jossa hän kauhisteli tietoja SDP:n ja kokoomuksen lähentymisestä. Väyrynen piti sellaisia kaavailuja maan kannalta vaarallisina.⁴⁶⁰

Tampereen yliopiston valtio-opin professori Olavi Borg arvioi Uuden Suomen haastattelussa luokkayhteiskunnan muuttumista palkansaajayhteiskunnaksi. Borg arvioi kokoomuksen muuttuneen käytännössä sosialidemokraattiseksi. Hän ei arvioinut politiikkaa vain tiedemiehenä, vaan myös poliitikkona ja kokoomuksen kilpailijana. Olihan Borg istunut eduskunnassa liberaalien edustajana kaudella 1972–75.⁴⁶¹

Suominen hermostui Borgin väitteistä ja kirjoitti tälle kirjeen. Suominen huomautti, että puolueiden kannattajakunnan samanlaistuminen suhteessa ammattiyhdistysliikkeeseen oli totta, mutta tiedemiehen sanomana se sai politiikassa täysin toisen merkityksen. *”Se ’junnilalaistuu’ eli tarkoittaa kokoomuksen myyneen oman aatemaailmansa ja hyväksyneen tilalle sosialidemokraattiset aatteet”*, Suominen kirjoitti ja viittasi sosiologi Ralph Dahrendorfiin, jonka mukaan historiallisessa ja eurooppalaisessa perspektiivissä lähes kaikki Länsi-Euroopan puolueet olivat käyneet lävitse sosialidemokraattisen kauden.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Sillantaus (1998), 110; Kivelä (2000), 62–63.

⁴⁶⁰ Väyrynen Paavo (1993): On totuuden aika 2. Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta. WSOY, Helsinki, 162–164.

⁴⁶¹ US 9.2.1986.

⁴⁶² Ilkka Suominen kirje Olavi Borgille 13.2.1986. ISA, K11, PTA.

Kokoomus sosialidemokratisoitui Suomisen arvion mukaan vahvimmin vuosina 1969–75, mutta sen jälkeen kehitys oli ollut päinvastainen. Suominen arvioi, että Mieltusen vähemmistöhallituksen jälkeen sosialidemokraatit hyväksyivät porvariakseliin perustuneen talouspolitiikan muutoksen omaksi politiikakseen eli SDP oli valmis hyväksymään markkinatalouden ja kokoomuslaistui. *”Sisällöllisesti se on tarkoittanut yksityisen yrityssektorin vahvistumista, asiallisesti ottaen täystyöllisyystavoitteen hylkäämistä ja julkisen sektorin kasvun katkaisua”*, Suominen totesi. Hän epäili, että Borg olisi saanut vastaansa kiukkuisen tai säikähtäneen älähdysten demareilta, jos hän olisi todennut, että SDP oli jo täysin kokoomuslainen. Suomisen mukaan näkökulma olisi ollut mielenkiintoinen ja vuosien 1977–86 kehitys huomioiden ehkä oikeampi. *”Yllä oleva pohdinta ei merkitse, että itse katsoisin maan kahden suurimman puolueen poliittisten tavoitteiden ja ennen kaikkea keinojen olevan yksi yhteen. Kaukana siitä”*, Suominen muistutti.⁴⁶³

Professori Borg vastasi Suomiselle: *”En todellakaan tullut ajatelleeksi, että nimenomaan kannattajakunnan rakennetta - palkansaajavaltaistumista - koskeva huomautus voidaan ilmaista noin tärkeällä tavalla, ja että sitä voidaan käyttää puolueen sisällä ja erityisesti Helsingin piirissä myös Sinua vastaan. Sorry. Pitää olla vastaisuudessa varovaisempi.”*⁴⁶⁴

Muistelmissaan Olavi Borg kertoo, että ministeriksi tultuaan Ilkka Suominen kutsui häntä joka paikan kommentaattoriksi, koska professori esiintyi usein lehdistössä antamassa lausuntoja välillä jopa itsestään selvistä asioista.⁴⁶⁵

4.11. Sorsan ja Väyrysen välirikko

Kalevi Sorsan ja kokoomuksen välit lämpenivät, kun SDP:n suhteet keskustaan viilenivät. Suominen ja Holkeri olivat järjestäneet Sorsalle syntymäpäivä- ja joululahjaksi mönkijän, jota hän käytti kesämökillään Jaalassa. Pääministeri lähetti Suomiselle lahjan johdosta myöhästyneen kiitoskirjeen: *”Hyvä ystävä, On tässä ollut*

⁴⁶³ Ilkka Suomisen kirje Olavi Borgille 13.2.1986. ISA, K11, PTA.

⁴⁶⁴ Olavi Borgin vastaus Ilkka Suomiselle 18.2.1986. ISA, K11, PTA.

⁴⁶⁵ Borg Olavi (2010): Elämä kertoo. Puoli vuosisataa akateemisessa maailmassa. Tampereen yliopistopaino, Tampere, 292.

*kaikenlaista tupotemista niin, ettei ole kerennyt kiittämäänkään. Mutta ikinä en ole lahjasta niin lapsellisesti iloinnut kuin siitä mönkijästä. Suurkiitos Sinulle! Hauskaa pääsiäistä! Kalevi Sorsa”.*⁴⁶⁶ Samanlainen kirje löytyy Harri Holkerin arkistosta.⁴⁶⁷

Punamultayhteistyö ajautui katkeamispisteeseen vuoden 1986 aikana. Laukaiseva tekijä oli Väyrysen ehdottama ”uusi kansanrintama” eli kolmen suuren, keskustan, kokoomuksen ja sosialidemokraattien, hallitus. Väyrynen halusi vaihtaa vanhassa kansanrintamassa SKDL:n kokoomukseen. Sorsan mukaan keskustapuolueen hyökkäykset alkoivat siinä vaiheessa mennä tuhoisiksi. ”Siinä oli sellainen sävy, että minä sävähdin: Tuossa lähdetään tielle, joka johtaa eroon”, Sorsa muisteli Turun Sanomissa jätettyään SDP:n puheenjohtajan tehtävät Holkerin hallituksen nimittämisen jälkeen.⁴⁶⁸

Uuden kansanrintaman esittelyn yhteydessä keskusta valitsi Väyrysen puolueen presidenttiehdokkaaksi. Seppo Kääriäisen mukaan tavoitteena oli kansanrintaman avulla estää keskustapuolueen syrjäyttäminen hallituksesta ja nostaa Väyrynen pääministeriksi.⁴⁶⁹

Turun Sanomien päätoimittajaksi Yleisradiosta siirtynyt Jarmo Virmavirta oli osannut ennakoida Väyrysen liikkeitä. Tammikuun lopussa Ilkka Suomiselle lähettämässään kirjeessä hän oli ilmaissut huolensa Väyrysen varaslähdöstä presidenttipeliin. Kokoomuksen olisi Virmavirran mielestä pitänyt nimetä oma presidenttiehdokkaansa ennen keskustapuolueen puoluekokousta, koska se olisi ollut ainoa mahdollisuus pitää kokoomus uskottavasti kuvassa mukana.⁴⁷⁰

Väyrysen avaus uudesta kansanrintamasta ärsytti sosialidemokraatteja, mutta herätti kiinnostusta kokoomuksessa. Suominen kiisti arviot, että puolueiden välillä yritettäisiin sopia hallitusyhteistyöstä ennen vaaleja. Hän vakuutti Aamulehden

⁴⁶⁶ Kalevi Sorsan kirje Ilkka Suomiselle 25.3.1986. ISA, K11, PTA.

⁴⁶⁷ Kalevi Sorsan kirje Harri Holkerille 25.3.1986. HHA, Saapuneet kirjeet 1985–1986, K3, PTA.

⁴⁶⁸ TS 30.4.1987.

⁴⁶⁹ Kääriäinen (2002), 234.

⁴⁷⁰ 29.1.1985 Jarmo Virmavirran kirje Ilkka Suomiselle. HHA, K3, PTA.

haastattelussa, että mistään ei sovita ennen vaaleja, mutta piti porvaripuolueiden puheenjohtajia hyvinä pääministeriehdokkaina.⁴⁷¹

SDP:n puoluesihteerin Erkki Liikanen piti kiistattomana, että keskustapuolue oli siirtymässä eurooppalaisen keskustan oikeaan laitaan. Merkkeinä siitä hän piti kansanrintama-avaukseen liittyneitä puheita valtion teollisuuden yksityistämisestä ja kannanottoja, joilla jarrutettiin julkisten palvelujen kehittämistä kaupungeissa ja taajamissa. Liikasen mukaan se oli piilotettua uusoikeistolaisuutta, jonka kanssa SDP joutuisi vakavaan aatteelliseen kamppailuun.⁴⁷²

Suominen laati Väyrysen kansanrintamapuheesta kokoomuksen puoluetoimistolle yksityiskohtaisen muistion. Suominen tulkitsi uuden kansanrintaman tarkoittavan keskustan vastaantuloa kokoomuksen suuntaan. Väyrynen korosti, että Suomen tie ei ollut sosialismin tai kapitalismin tie, vaan uusi kansanrintama pyrki etsimään suomalaista suuntaa. Kapitalismin haitallisimpina piirteinä Väyrynen piti talouselämän keskittymistä, mikä näkyi omistuksen ja päättäväisyyden siirtymisenä yhä harvempiin käsiin. Erityisen vahingollisena hän piti taloudellisen vallan keskittymistä pankki- ja vakuutuslaitoksiin.⁴⁷³

Uuden kansanrintaman tarkoituksena oli edistää pienomistusta ja elvyttää yksityistä yritteliäisyyttä. Pääomamarkkinoita tuli radikaalisti uudistaa niin, että suuryritysten omistusta siirtyisi laitosomistajilta kansan käsiin. Osakesäästämistä edistettäisiin pääomatulojen verovapautta lisäämällä. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden omistusrajoituksia kiristettäisiin. Uusi kansanrintama purkaisi keskittyneitä rakenteita ja edistäisi omistamisen ja taloudellisen vallan hajautusta. Uusi kansanrintama asettaisi selvät rajat valtion yritystoiminnalle ja karsisi taloudesta sen kielteisiä sosialistisia piirteitä.⁴⁷⁴

Suominen uskoi Väyrysen tarjoavan keskustajohtoista kansanrintamaa, uutta konsensusta, johon SDP haluttiin mukaan. Hän epäili pystyisikö SDP irtautumaan

⁴⁷¹ AL 25.5.1986.

⁴⁷² SDP puoluetoimikunta (1986), 12.6.1986, 16. TA.

⁴⁷³ Kokoomus ek-ryhmä (1986), 17.6.1986, Suominen muistio ja Väyrysen puhe Lappeenrannan puoluekokouksessa 14.6.1986. PTA.

⁴⁷⁴ Kokoomus ek-ryhmä (1986), 17.6.1986, Suominen muistio, 1-2. PTA.

vanhakantaisista aatteistaan, SAK:sta ja valtiollistuneesta hallituspolitiikasta. Vastaavasti hän epäili keskustan kykyä irtautua asenteellisesta vanhoillisuudesta, MTK:n sanelusta ja valtapolitiikan sävyttämästä hallituspolitiikasta. Keskittyneiden rakenteiden purkamisesta sekä omistamisen ja taloudellisen vallan hajautuksesta Suominen oli samaa mieltä. Siinä suhteessa ohjelma muistutti kokoomuksen vuonna 1957 lanseeraamaa kansankapitalismia. Rajojen asettaminen valtion yritystoiminnalle sopi kokoomukselle, mutta Suominen huomautti, että keskusta olisi voinut hallituksessa vaikuttaa asiaan jo vuosikausia.⁴⁷⁵

Suominen pohti keskustajohdon työnjakoa. Suominen mielestä Väyrynen näytteli valtiomiestä, kun puoluesihtööri Seppo Kääriäiselle oli annettu tehtäväksi haukkua jopa henkilökohtaiselle tasolle menneiden puolueta ja puolueiden johtohenkilöitä. Suominen piti tätä vaarallisena, koska Kääriäisellä oli hänen mielestään selvä taipumus ylilyönteihin. Suominen kiinnitti erityistä huomiota Väyryseen kohdistuvaan henkilöpalvontaan. Hän kirjoitti puoluetoimistoon lähettämäänsä muistioon isoilla kirjaimilla: *"PITÄKÄÄ TE HUOLTA SIITÄ, ETTEI TÄLLAISTA ÄLLÖTTÄVÄÄ HENKILÖPALVONTAA TAPAHDU KOKOOMUKSESSA. JOSKUS TIETENKIN POLIITTINEN JOHTAJA KAIPAA KIITOSTA. MUTTA VIISAAN POLIITTISEN JOHTAJAN PITÄISI ITSEKIN TAJUTA, MISSÄ OVAT RAJAT"*.⁴⁷⁶

Kansanrintamapuheen lisäksi Sorsan ja Väyrysen välejä kiristivät idänkaupan ongelmat, jotka johtuivat öljyn hinnan voimakkaasta laskusta. Väyrysen mielestä Suomen vientiä Neuvostoliittoon olisi pitänyt leikata Suomen saataviin liittyvien riskien vähentämiseksi ja kaupan tasapainottamiseksi. Sosialidemokraatit pitivät Väyrysen toimintaa hyökkäyksenä idänkaupan komissiota johtanutta pääministeri Sorsaa ja ulkopoliittisesti myös presidentti Koivistoa vastaan. SDP:n puoluetoimikunta antoi julkilausuman, jonka mukaan Väyrysen väite idänkaupan tilasta oli asiallisesti väärä ja Suomen etua vahingoittava. Puoluesihtööri Liikanen arvioi myöhemmin, että Väyrysen perimmäinen tavoite oli idänkaupan kriisiä

⁴⁷⁵ Ibid. 2-3.

⁴⁷⁶ Ibid. 3-4.

korostamalla luoda painetta länsikaupan edellytysten parantamiseen eli saada aikaan devalvaatio.⁴⁷⁷

Arkadia-klubi kokoontui Juhani Kivelän mukaan syyskuun puolivälissä Saariselällä Alkon majalla. Paikalla olivat Kivelän lisäksi Pentti Sillantaus, Ulla Puolanne, Heikki Perho, Pekka Alanen, Jorma Heiniö, Ilkka Viippola, Jouni Veinio ja Juhani Kivelä. Joukolla pohdittiin kuinka kokoomus voisi hyödyntää Paavo Värysen hyökkäykset Sorsaa ja Koivistoa vastaan. Heiniö oli vakuuttunut, että Värynen oli varmistanut taustansa ja hänen operaatioidensa tukena olivat idänkaupan vuorineuvokset. Kokouksessa sovittiin työnjaosta ja uusista avauksista sosialidemokraattien suuntaan. Kivelä kertoo tavanneensa puoluesihteerin Erkki Liikasen, joka piti varmana, että Värynen tavoitteli devalvaatiota. Liikasen mielestä SDP:n oli mietittävä tilanne uudestaan, koska verotuksen uudistaminen ei onnistuisi keskustan kanssa. Liikasen piti Värystä maalle vaarallisena. Seuraavana päivänä Suominen ilmoitti Puolanteelle, että kokoomuksen ryhmän pitäisi tehdä välikysymys idänkaupasta. Puolanne epäili, että Suominen oli Värysen asialla hallitusta kaatamassa. Hän ei halunnut ärsyttää sosialidemokraatteja, ja sai eduskuntaryhmän tuen taakseen. Välikysymys jäi tekemättä.⁴⁷⁸

Kokoomuksen maltillinen politiikka hallitusta kohtaan herätti SDP:n sisällä kummastusta. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Pertti Paasio epäili kokoomuksen menettäneen kokonaan otteensa politiikan tekemisestä, vaikka kuntatasolla kokoomuksen ja SDP:n aseveliakseli toimi hyvin. Paasio ihmetteli, miksi kokoomuksella ei ollut valtakunnallisesti mitään aineksia vastustaa SDP:n politiikkaa.⁴⁷⁹

Kivelän mukaan Sorsa oli kertonut Sillantauxselle kyllästyneensä Väryseen ja tämän pääministerihaaveisiin, eikä Koivistokaan luottanut häneen. Holkeri oli epäillyt, että Sorsan ja Värysen välirikosta huolimatta hallitukseen lähtö

⁴⁷⁷ Suomi Juhani (2002): Kohti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–1987. Otava, Helsinki, 236–242.

⁴⁷⁸ Kivelä (2000), 67.

⁴⁷⁹ SDP puoluetuimikunta (1986), 18.9.1986, 13. TA.

kokoomuksen kanssa ei olisi sosialidemokraateille helppo päätös.⁴⁸⁰ Uudelle Suomelle Holkeri vakuutti, että hän ei lähtisi hautaamaan konsensusta.⁴⁸¹

Konsensus ja sinipunahallituksen mahdollisuus nousivat esiin Uuden Suomen julkaisemassa Suomalaisen Klubin keskustelussa, johon osallistuivat toimittaja Jyrki Vesikansa, EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson, Suomenmaan päätoimittaja Seppo Niemelä ja Yhdyspankin johtokunnan jäsen Jaakko Iloniemi. Max Jakobsonia harmitti, että vaalit aina häiritsivät porvarien ja sosialidemokraattien läheistä poliittista yhteistyötä. Jakobson piti laajaa konsensusta konservatiivisena tapana hoitaa asioita. *”Kun rakennemuutos on välttämätön, konsensusta on vaikeampi toteuttaa. Onnellisinta olisi sosialidemokraattien ja porvarien yhteistyö hallitun uudistuspolitiikan toteuttamiseksi”*, Jakobson sanoi.⁴⁸²

Kulissien takana kokoomus ja SDP valmistautuivat hallitusyhteistyöhön, vaikka Suominen piti porvarihallitusta ensisijaisena vaihtoehtona. Holkerin luottomiehenä tunnettu puolueen entinen työmarkkinasihteeri Ilkka Viippola ja SDP:n talousasiantuntija, Taloudellisen suunnittelukeskuksen johtaja Eero Tuomainen, valmistelivat sinipunahallitukselle sopivia talous- ja veropoliittisia linjauksia puoli vuotta ennen vaaleja.⁴⁸³ Salaista taustaselvitystä laatineessa ryhmässä toimi asiantuntijana Risto Ranki valtiovarainministeriöstä. Ryhmä kokoontui Sorsan ja Suomisen siunauksella. Heille raportoitin keskustelujen etenemisestä. Kokouksista syntyneet laskut maksoi EVA. Tapaamisissa käytiin läpi puolueiden talouspoliittisia tavoitteita ja ohjelmakysymyksiä.⁴⁸⁴

4.12. Kohti yhteistä tulevaisuutta

Ilkka Suominen uudisti kokoomusta. Konservatiivinen kypäräpappi-imago vaihtui keskustaoikeistolaiseksi yhteistyöksi, jolla se tavoitteli ulkopoliittista uskottavuutta ja pääsyä hallitukseen. Yksilön vapaus ja markkinatalous kestivät talouspolitiikan kulmakivinä, mutta sosiaalipolitiikka ja työntekijöiden asema saivat ohjelmatasolla aiempaa enemmän painoarvoa.

⁴⁸⁰ Kivelä (2000), 69.

⁴⁸¹ US 26.9.1986; HHA, K1, PTA.

⁴⁸² US 1.11.1986, Jyrki Vesikansan käsikirjoitus. HHA, K1, PTA.

⁴⁸³ Markkula (1994), 88, HS 14.4.2012, Ranki (haast.), 5.9.2013.

⁴⁸⁴ Kivelä (2000), 69 ja Ranki (haast.) 5.9.2013.

Kalevi Sorsa luotsasi samaan aikaan sosialidemokraatteja markkinatalouden suuntaan. Sosialisointivaatimukset muuttuivat ohjelmatasolla markkinoiden välityksellä tapahtuvaksi pääomien ohjailuksi. Rahalaitosten ottaminen yhteiskunnan haltuun voitaisiin toteuttaa tarkoituksenmukaisuussyistä. Demokraattinen sosialismi merkitsi taloudellista kansanvaltaa, tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta.

SDP yritti sovittaa talouskasvuun ja täystyöllisyyteen tähänneen sosialistisen taloussuunnittelun markkinatalouteen. Vuoden 1977 elvytysohjelma oli ensimmäinen suuri askel kohti yritysmäynteistä talouspolitiikkaa. Valcon, Televan ja muiden valtionyhtiöiden vaikeudet vähensivät Sorsan uskoa valtionohjaukseen elinkeinoelämässä.

Ilkka Suominen uskoi keskiluokan kasvuun ja luokattoman yhteiskunnan etenemiseen. Hän halusi purkaa työn ja pääoman vastakkainasettelua edistämällä taloudellisen demokratian laajentamista työpaikoilla, mutta tähtäsi hallitukseen ensisijaisesti porvareiyhteistyön kautta.

Ideologiset idut kokoomuksen ja SDP:n lähentymiselle kylvettiin 1970-luvun lopulla, mutta yhteistyöhön liittyi ideologisia epäluuloja. SDP pelkäsi menettävänsä äänestäjiä kommunisteille, jos se lähentyisi kokoomusta. Kokoomuksella oli vaikeuksia yrittäjäsiipensä kanssa. Kumpikin puolue tavoitteli uusia äänestäjiä kasvavasta keskiluokasta.

Kokoomus jakautui hallitusstrategiassaan ja suhtautumisessaan sosialidemokraatteihin kahtia. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Pentti Sillantaus vei puoluetta kohti sinipunayhteistyötä, kun Suominen laski keskustayhteistyön varaan. Teollisuuden Keskusliitto liputti avoimesti keskustan ja porvariliiton puolesta, mutta EVA:n piirissä nähtiin sinipuna uudistuksia eteenpäin vievänä mahdollisuutena.

5. Yhteiskunnan rakennemuutos yhdistää puolueita

5.1. *Taloukasvu laajensi keskiluokkaa*

Suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutos tapahtui nopeasti. Toimihenkilöitä edustavan keskiluokan osuus ammatissa toimivasta väestöstä moninkertaistui yhden sukupolven aikana. Vuonna 1960 keskiluokan osuus oli 16 prosenttia, vuonna 1970 se oli noussut 29 prosenttiin, ja vuonna 1985 keskiluokka edusti jo 39 prosenttia palkansaajista. Samalla ajanjaksolla maanviljelijöiden osuus laski 28 prosentista seitsemään prosenttiin.⁴⁸⁵

Ensimmäinen sotien jälkeinen askel kohti pohjoismaista hyvinvointimallia oli lapsilisälain hyväksyminen kesällä 1948.⁴⁸⁶ Vuoden 1956 kansaneläkelaki oli seuraava suuri uudistus. 1960-luvulla toteutettiin työttömyysturvauudistus, työeläkelait ja pakollinen sairausvakuutus. Terveystieteiden tutkimuskeskus, päivähoidon ja peruskoulu tulivat osaksi kuntien julkista palvelutarjontaa 1970-luvulla, jolloin naisten osallistuminen työelämään lisääntyi, ja heidän asemansa työmarkkinoilla vahvistui.⁴⁸⁷

Valtion ja kuntien työntekijämäärä kaksinkertaistui 70-luvun taitteesta 80-luvun loppuun mennessä, jolloin ne työllistivät yhteensä lähes 700 000 palkansaajaa.⁴⁸⁸ Rakennemuutos vei maaseudulta yli miljoonan ihmisen työpaikan. Vuonna 1980 alkutuotannosta sai elantonsa enää 440 000 ihmistä, kun 1950-luvulla heitä oli vielä 1,7 miljoonaa.⁴⁸⁹ Alkutuotannon rajua rakennemuutosta pehmensi yksityinen

⁴⁸⁵ Alestalo Matti (1986): Structural Change, Classes and the State. Finland in a Historical Perspective. Research Group for Comparative Sociology. University of Helsinki, No 33.

Alestalo Matti (1990): Luokkarakenteen muutokset teoksessa Riihinen Olavi (toim.): Suomi 2017.

Gummerus, Jyväskylä; Martikainen Tuomo, Yrjönen Risto (1991): Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos. Tutkimuksia 178. Tilastokeskus, Helsinki, 56.

⁴⁸⁶ Bergholm (2005), 183.

⁴⁸⁷ Bergholm (2012), 22.

⁴⁸⁸ Liitteet, kuvio 5, Palkansaajien määrä julkisella ja yksityisellä sektorilla 1950–1990.

⁴⁸⁹ Tilastokeskus: Väestön taloudellinen toiminta ja asuinolot 1970–1990, Väestö 1995:6; Martikainen, Yrjönen (1991), 83.

metsänomistus. Laajalle jakautuneet ja tasaisesti virranneet metsätulot ja peltojen paketoitukorvaukset paikkasivat maatalouden menetyksiä ja ylläpitivät kulutusta.⁴⁹⁰

Toinen suuri rakennemuutos iski idänkauppaan. Neuvostoliiton-viennistä eläneen tekstiili-, vaate-, nahka- ja kenkäteollisuuden tuotanto puolittui 1980-luvulle tultaessa. Ala työllisti vuonna 1975 yli 83 000 ihmistä, mutta 15 vuotta myöhemmin enää vajaat 45 000.⁴⁹¹ Metsä- ja metalliteollisuuden työntekijämäärä kääntyi sekini laskuun 80-luvun alussa, mutta julkisten ja yksityisten palvelujen kasvu korvasi menetykset. Yksityisellä puolella tele- ja viestintäalalle sekä rahoitus- ja vakuutuspalveluihin syntyi uusia työpaikkoja yhtä paljon kuin idänkaupassa menetettiin.⁴⁹²

Kotitalouksien käytettävissä olevat tulot kasvoivat 1980-luvulla reaalisesti neljän prosentin vuosivauhtia, yksityinen ja julkinen kulutus sitäkin nopeammin. Vaurastumista vauhditettiin velkarahalla. Rahan tarjonta kasvoi, kun pääomamarkkinoiden säännöstelystä luovuttiin. Kotitalouksien velkaantuminen suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin nousi vuosikymmenen loppuvuosina 60 prosentista 90 prosenttiin.⁴⁹³ Kotitalouksille myönnettyjen luottojen määrä nousi yli 20 prosentin vuosivauhtia, ja yritysluottojen kokonaismäärä kolminkertaistui.⁴⁹⁴

Suomi saavutti länsimaiden elintason hämmästyttävän nopeasti. Aukasta kohti laskettu kansantuote oli Suomessa vielä 1960-luvun lopulla 20 prosenttia jäljessä länsieurooppalaista keskitasoa, mutta kahdessa vuosikymmenessä päästiin tasoihin Ruotsin kanssa.⁴⁹⁵ Suomalainen hyvinvointivaltio laajeni. Julkisten menojen suhde kokonaistuotantoon kasvoi 40 prosentista lähes 50 prosenttiin vuosina 1975–1985. Kotitalouksien saamat tulonsiirrot kaksinkertaistuivat.⁴⁹⁶

⁴⁹⁰ Saari (2006), 81.

⁴⁹¹ Kero Jukka (1992): Neuvostoliiton ja Venäjän ulkomaankauppa, Idäntalouksien katsauksia. Suomen Pankki, 101.

⁴⁹² Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito.

⁴⁹³ Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito.

⁴⁹⁴ Korhonen (2011), 124, 180.

⁴⁹⁵ Heikkinen, Tiuhonen (2010), 14.

⁴⁹⁶ Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito.

5.2. SDP haluaa työväelle omat rahastot

SDP:n perinteisen kannattajakunnan eli työväestön ja maaseudun pienviljelijöiden määrän väheneminen ja keskiluokan kasvu pakottivat puolueen suuntaamaan sanomaansa aiempaa selvemmin toimihenkilöille. Julkisten palvelujen voimakas kasvu toi sosialidemokraateille uusia äänestäjiä, joita perinteinen sosialistinen ideologia ei puhutellut.⁴⁹⁷

SDP:n korosti työn ja pääoman välistä vastakkainasettelua ja vaati työntekijöille sitovaa päätösvaltaa ja johtajien valvontaa yrityselämässä. Kokoomus ja työnantajat kytkivät yritysdemokratian työntekijöiden puhe- ja tiedonsaantioikeuksiin ilman suoraa päätösvaltaa. Jonkinasteinen konsensus yritysdemokratiassa saavutettiin Korpilammen konferenssissa, jonka jälkeen hyväksyttiin Sorsan hallituksen elvytyspakettiin kuulunut laki yhteistoiminnasta yrityksissä.⁴⁹⁸

Sosialidemokraatit syyttivät oikeistoa kapitalismin vahvistamisesta palkansaajien ja vähävaraisten kustannuksella. SDP uskoj, että taloudellista kansanvaltaa ja yritystoiminnassa syntyvän varallisuuden tasaista jakautumista voisi edistää palkansaajarahastoilla ja laajentamalla työntekijöiden osallistumista yritysten päätöksentekoon. Sorsan mukaan palkansaajarahastoissa yhdistyvät valtiollinen demokratia, työehtosopimustoiminta ja yritysdemokratia. Ruotsin kokemuksiin viitaten Sorsa halusi selvittää ammattiyhdistysliikkeen kanssa, miten palkansaajarahastot voitaisiin toteuttaa Suomen olosuhteisiin sopivalla tavalla.⁴⁹⁹

Ruotsin palkansaajarahastomalli oli taloustieteilijä Rudolf Meidnerin luomus. Rahastomallista oli keskusteltu jo 1960-luvulla, mutta Meidnerin työryhmä julkaisi ehdotuksensa vasta elokuussa 1975. Mallin mukaan 20 prosenttia yli sadan työntekijän yritysten voitoista siirrettäisiin yritysten osakkeina rahastoihin. Ammattijärjestöjen hallinnoimien rahastojen laskettiin saavan haltuunsa enemmistön

⁴⁹⁷ Esping-Andersen Gøsta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, 31.

⁴⁹⁸ Kärriylä Ilkka (2012): *Yritysdemokratia vai yhteistoiminta? Kamppailu työelämän demokratisoinnin käsitteistä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa*. Poliittisen historian pro gradu – tutkielma, Helsingin yliopisto, 82, 131.

⁴⁹⁹ SDP puoluekokous (1978): *Puoluekokous 8.-11.6.1978*, Espoo, pöytäkirja ja liitteet, 46–47; 597–599.

ruotsalaisista yhtiöistä 25 vuodessa.⁵⁰⁰ Palkansaajarahastoja ajaneet sosialidemokraatit hävisivät vuoden 1976 vaalit, ja yhtenä syynä tappioon pidettiin rahastoja, joiden perustaminen lykkääntyi.

SDP halusi luoda vastaavanlaisen järjestelmän Suomeen ja siirtää ”*kapitalistista harvainvaltaa*” ammattiyhdistysliikkeelle. Sorsa myönsi Suomenmaalle antamassaan haastattelussa, että ammattiliittojen valta suomalaisessa yhteiskunnassa voimistuisi, mutta hän ei pitänyt sitä ongelmana. Sorsa mainitsi esimerkkinä Israelin, missä ammattiyhdistysliike omisti suurimman osan yrityksistä, eikä se ollut Sorsan mukaan haitannut talouden toimintaa.⁵⁰¹

Rahastokysymys oli noussut esiin jo marraskuussa 1966 Helsingin työväentalolla pidetyssä puoluekokouksessa. Suomen Ammattijärjestöä edustanut tutkimussihteeri Niilo Koljonen piti silloin puheenvuoron teollisen demokratian ja yritysdemokratian toteuttamisen puolesta.⁵⁰²

Koljonen vetosi tilastoihin, joiden mukaan palkkatulo ei taannut työntekijälle oikeudenmukaista osuutta tuotannon tuloksista. Ratkaisuksi hän tarjosi rahastoja, jotka turvaisivat kasvun sekä työntekijöiden turvallisuuden ja oikeudenmukaisuuden paremmin kuin porvarien puheet kansankapitalismista. Puoluekokous velvoitti puolue toimikunnan tutkimaan tarkemmin yritysdemokratian käytännön toteuttamista ja selvittämään rahasto- ja muita vaihtoehtoja.⁵⁰³

Koljonen oli valmistellut pääministeri Rafael Paasion Valmetin Katajanokan telakalla 31.10.1966 pitämää kuuluisaa telakkapuhetta, jossa hän vaati työntekijöille oikeutta saada osansa yritysten omistuksesta ja voitoista sekä edustajansa yritysten hallintoon. Paasio oli ensimmäinen pääministeri, joka otti vahvasti kantaa yritysdemokratian puolesta. Taloudellisen demokratian laajentaminen ja tuominen

⁵⁰⁰ Sweins Christina (2004): Henkilöstörahasto palkitsemismuotona. Tutkimus Suomen henkilöstörahastoista. Teknillinen korkeakoulu, Espoo. 18.

⁵⁰¹ S-maa 11.12.1977.

⁵⁰² SDP puoluekokous (1966): Puoluekokous 26.–28.11.1966, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet, 116–117.

⁵⁰³ SDP puoluekokous (1966), 32, 118, 121.

tehtaanporttien sisäpuolelle oli Paasion linjan mukaista demokraattisen sosialismin rakentamista.⁵⁰⁴

Valtioneuvosto oli asettanut syksyllä 1967 komitean selvittämään työntekijöiden osallistumisjärjestelmiä. Komitean jäsenten enemmistö koostui yliopistojen professoreista, ja komiteamietintö luovutettiin pääministeri Mauno Koivistolle maaliskuussa 1970.⁵⁰⁵ Sosialidemokraatit arvostelivat komiteatyötä, koska siinä ei ollut kuultu työmiehen ääntä.⁵⁰⁶

Laki yhteistoiminnasta yrityksissä tuli lopulta voimaan 1978. Lain tarkoituksena oli tehostaa työnantajan ja henkilöstön välistä yhteistoimintaa ja lisätä työntekijöiden ja toimihenkilöiden mahdollisuuksia vaikuttaa työtään ja työpaikkaansa koskevien asioiden käsittelyyn.⁵⁰⁷ Laki ei täyttänyt sosialidemokraattien toiveita, ja keskustelu palkansaajarahastoista vilkastui uudestaan 1980-luvun taitteessa. Porin puoluekokouksessa puhuttiin työntekijöiden ja työnantajien yhdessä hallinnoimista yhteistoimintarahastoista. Turussa metalliliiton luottamusmiehenä työskennellyt Risto Ahonen varoitti hyväuskoisuudesta rahastojen perustamisessa. Hän pelkäsi, että rahastoilla sosialidemokraatit kytkettäisiin osaksi yksityistä kapitalismia.⁵⁰⁸

SDP korosti julkilausumissaan solidaarisuutta ja tasaista tulonjakoa sekä talouden vakautta ja työllisyyttä. Suurdevalvaatiot olivat jyrkentäneet suhdanteita, ja sosialidemokraatit halusivat irti devalvaatiokierteestä. Sisäisellä vakaudella haluttiin torjua kapitalistisen maailman kriisi-ilmiöitä. SDP vaati suurille yrityksille pakollisten yhteistoimintarahastojen perustamista. Rahaston pääoma tulisi yrityksen voittovaroista. Rahaston omistaisi yrityksen henkilökunta, joka myös päättäisi pääoman tuoton käytöstä. SDP halusi kehittää myös työeläkerahastoja siten, että ne palvelisivat paremmin taloudellista demokratiaa.⁵⁰⁹

⁵⁰⁴ Bergholm Tapio (2014): Tuotantokomiteoista yhteistoimintaan, Työväentutkimus vuosikirja 2014, Työväenperinne - Arbetartradition ry., Vammala, 28–33.

⁵⁰⁵ Bergholm (2014), 30.

⁵⁰⁶ SDP puoluekokous (1969): Puoluekokous 6.-9.6.1969, Turku, pöytäkirja ja liitteet, 113.

⁵⁰⁷ Laki yhteistoiminnasta yrityksissä 725/1978.

⁵⁰⁸ SDP puoluekokous (1981): Puoluekokous 3.-7.6.1981, Pori, pöytäkirja ja liitteet, 72.

⁵⁰⁹ Ibid. 573–574.

5.3. *Porvari lähestyy työmiestä*

Ilkka Suominen lähestyi yritysdemokratiaa ja taloudellista kansanvaltaa puhuessaan puoluevaltuustolle syksyllä 1986 työelämän uudistamisesta. Suomisen esiintyminen tuli tunnetuksi Pitkäsillan-puheena, jossa kokoomus tarjosi yhteistyötä vasemmistolle. Suominen halusi parantaa työntekijöiden sosiaalista turvaa ja asemaa. Hän arvioi, että SDP:n ja keskustapuolueen hallitusyhteistyö oli aikansa elänyttä, eikä vastannut enää ajan haasteisiin.⁵¹⁰

Suominen vakuutti, että kokoomus oli valmis astumaan Pitkäsillan yli suomalaista työmiestä vastaan ja osoittamaan valmiutta asettua sovittelijan asemaan työnantajan ja palkansaajan välille. Suomisen mukaan siinä ei kysyttäisi työntekijän poliittista väriä, olipa kyseessä porvari, sosialidemokraatti tai kommunisti.⁵¹¹

Vasemmisto suhtautui puheeseen varauksella. Sosialidemokraatti arvioi Suomisen yllättäneen, kun hän puuttui työelämän ongelmiin radikaalilla tavalla. Lehden pääkirjoitus oli otsikoitu *"Suominen lampaan vaatteissa"*. Lehti piti puhetta vaalitaktiikkana, jonka tavoitteena oli lähestyä sosialidemokraatteja, mutta uskoi, että Väyrysen synnyttämästä kriisistä olisi pitkä matka vasemmiston ja kokoomuksen hallitusyhteistyöhön.⁵¹² Kansan Uutiset teki pääkirjoituksessaan saman johtopäätöksen: *"Pitkäsillan yli taktisin tavoitein"*.⁵¹³

Keskustan puoluesihteerin Seppo Kääriäinen arvioi Uudessa Suomessa Suomisen mielistelevän sosialidemokraatteja, eikä lähentymisyrittäksessä ollut hänestä uskottavuuden häivääkään. Ben Zyskowicz uskoi, että kokoomuksella oli todellinen tarve ja varaakin kirkastaa sosiaalista ilmettään. Uusi Suomi otsikoi pääkirjoituksensa *"Kypsää taktikkaa"*. Lehti uskoi, että puhtaan valtapolitiikan lisäksi ilmassa oli poliittisen rakennemuutoksen ja todellisen vaihtoehtojatteluun merkkejä. Uusi Suomi totesi, että keskustapuolue ja SDP olivat kasvaneet liikaa kiinni valtioon, eivätkä pitäneet oppositiota todellisena vaihtoehtona. Siitä huolimatta

⁵¹⁰ Kokoomus puoluevaltuusto (1986): 24.9.1986. PTA.

⁵¹¹ Ibid.

⁵¹² SSd 25.9.1986.

⁵¹³ KU 26.9.1986.

erittäin paljon täytyisi tapahtua ennen kuin kokoomus todella laskettaisiin yhteiselle laiturille vanhoja aitoja kaatamaan, lehti arvioi.⁵¹⁴

Pääministeri Sorsan vastaus tuli Ilta-Sanomissa kolme päivää Suomisen puheen jälkeen. Ilta-Sanomat kuvaili, kuinka Sorsa asteli Pitkällesillalle Suomista vastaan. Sorsan mukaan Suomisen puhe merkitsi, että ovet lonksuivat kokoomukselle laajempiin kammareihin. SDP:n puoluetöimikunnassa pantiin merkille, että tarjous oli tarkoitettu symbolisestikin merkittäväksi. Sorsa huomautti, että kiista Väyrysen kanssa idänkaupasta jätti jälkeensä jotain pysyvää.⁵¹⁵

SDP:n kansanedustaja Mikko Rönnholm epäili keskustan viuhahtaneen oikealta kokoomuksen ohi. Hänen mielestään kokoomus ja SDP voisivat muodostaa hallituksen, jos kohtuus ei Väyrysellä riittäisi. Oikeistolaisuuteen vedoten ei kokoomusta voisi enää kieltää, jos kepuakin sietää, Rönnholm pohti.⁵¹⁶

Kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom uskoi, että kokoomus ei ollut saanut tartuntaa yleiseurooppalaisesta oikeistovirtauksesta, vaan kulki linjanvedoissaan kohti keskustaa. Lindblomin mukaan SDP:n olisi mahdollista löytää yhteinen talouspolitiikan linja sekä keskustapuolueen että kokoomuksen kanssa. Hän epäili punamultayhteistyön kestävyyttä, kun keskusta hakeutui oikealle ja kokoomus kohti keskustaa.⁵¹⁷

SDP:n kansanedustaja Markus Aaltonen vaati ulkoministeri Paavo Väyrystä eroamaan tehtävistään kansallisen edun nimissä.⁵¹⁸ Keskustalainen Savon Sanomat muistutti pääkirjoituksessaan, kuinka vappupuheissa vasemmisto oli syyttänyt keskustaa oikeistolaistumisesta, kun se kaipasi kokoomusta mukaan hallitukseen. Eikö SDP:n yhteistyö kokoomuksen kanssa merkinnyt myös oikeistolaistumista, Savon Sanomat kysyi.⁵¹⁹

⁵¹⁴ US 26.9.1986.

⁵¹⁵ Ilta-Sanomat (IS) 27.9.1986.

⁵¹⁶ TS 10.9.; 28.9.1986.

⁵¹⁷ US, HS 29.9.1986.

⁵¹⁸ US 29.9.1986

⁵¹⁹ SS 30.9.1986.

Seppo Kääriäinen uskoi Sorsan yrittävän työntää keskustapuolueen ulos hallituksesta. Hänen mielestään SDP kuvitteli olevansa ylipuolue, jonka kanssa oli oltava samaa mieltä, ja kokoomuksella oli kova hinku hallitukseen. *”Suominen pyörii kuin väkkärä ja on höveli joka suuntaan. Keskustapuolue ei suostunut eikä suostu SDP:n apupuolueeksi. Nyt Sorsa hakee itselleen taipuisampaa kumppania, aisankannattajaa, ja toivoo kokoomuksesta sen löytäneensä”*, Kääriäinen pohti.⁵²⁰

SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Pertti Paasio epäili, vastasiko Suomisen poliittinen julkikuva kokoomuksen todellista luonnetta ja pyrkimyksiä. Paasio kehotti panemaan jäitä hattuun. Hänestä tuntui oudolta, jos maasta yhtäkkiä Pitkäsillan-puheen myötä olisi kadonnut vahvojen etua ja yhteisten palvelujen kaupallistamista ajava oikeisto. Jos kokoomus ei ollut enää Suomen johtava oikeistopuolue, niin mikä se oli, Paasio ihmetteli.⁵²¹

Poliittinen jännite kasvoi politiikassa ja työmarkkinoilla, vaikka elettiin nousukautta. Lakot piinasivat Suomea, sillä työtaisteluissa menetettiin vuonna 1986 enemmän työpäiviä kuin kertaakaan vuoden 1956 yleislakon jälkeen, yhteensä 2,8 miljoonaa. Ansiotasoindeksi kohosi vuosina 1986–1987 yhteensä 14 prosenttia ja reaaliansiot 6,5 prosenttia. Puolitoista kuukautta lakkoilleet valtion virkamiehet saivat yleistä tasoa kovemmat korotukset, sillä kaksivuotinen sopimus nosti heidän bruttoansioitaan 20 prosentilla.⁵²²

Väyrynen oli pitänyt virkamiesten palkkavaatimuksia ymmärrettävinä, mikä viilensi entisestään keskustan ja SDP:n välejä. Harri Holkeri seurasi tilannetta Suomen Pankissa. Heikki Soltilan laatiman talouskatsauksen taakse Holkeri oli kirjoittanut havaintojaan. *”Jos on vaikeata Paavo Väyrysellä, niin jo on Heikki Haavistollakin. Pelkkää alamäkeä molemmilla.”* Sivun alalaitaan hän oli lisännyt: *”Hallitus on kuollut ruumis – kysymys oppositiolle: Mitä virkaa on enää ampuu ruumisarkkua?”*

⁵²⁰ S-maa 30.9.1986.

⁵²¹ HS 30.9.1986.

⁵²² Tilastokeskus: Työtaistelut itsenäisyyden ajan Suomessa; Tilastokeskus: Ansiotasoindeksin keskimääräiset vuosimuutokset; Mansner (2007), 206; Kahri (2001), 252–253; Korhonen Jarmo (2014): Väyrysen valtakunta, Tammi, EU, 187–188.

Älkää hemmetissä tehkö ainakaan välikysymystä. Voidaan vielä nähdä ylösnousemus!”⁵²³

Oppositiojohtaja Suomista harmitti, että hallitusosapuolten keskinäinen riitely vei aseita kokoomukselta. Kun oppositio löi hallitusta, niin se näytti tiivistävän hallitusosapuolten rakoilevaa rintamaa. Suomisen mukaan hallituspuolueet kinastelivat maataloudesta, ulkomaankaupasta, energiataloudesta, aluepolitiikasta, asuntopolitiikasta, perhepolitiikasta ja monista muista asioista, joista kokoomuksen oli suhteellisen helppo puhua. Eduskuntavaaleihin Suominen valmistautui kaikki ovet avoimena.⁵²⁴

Väyrynen antoi Helsingin Sanomissa synkän kuvan Suomen taloudesta. Väyrysen mukaan palkkoja, maataloustuloa ja kantohintoja olisi pystyttävä alentamaan. Virkamiesten palkankorotuksista oli kulunut muutama kuukausi.⁵²⁵ Väyrysen ulostulon jälkeen hallitus antoi tiedotteen, jossa se vakuutti yhtenäisyyttä talouspolitiikan linjauksissa. Väyrysen puoluetoveri valtiovarainministeri Esko Ollila tuki pääministeri Sorsaa ja ilmoitti, ettei pitänyt taloustilannetta niin pahana kuin Väyrynen.⁵²⁶

SDP:n ja keskustan välit rakoilivat sitä enemmän, mitä lähemmäs vaaleja tultiin. Puhuessaan Pitäjänmäen työväenyhdistyksen 80-vuotisjuhlassa Sorsa sanoi Väyrysen tuhoavan punamultapohjan viedessään puoluettaan niin oikealle, että oja tulee vastaan. Sorsa uskoi keskustan etsivän porvarillista vaihtoehtoa ja lähestyvän eurooppalaisen uusoikeiston poliittista filosofia, jonka elementtejä olivat yhteisten palvelujen kaupallistaminen, sosiaaliturvan purkaminen ja veroetuudet suurituloisille.⁵²⁷

⁵²³ Heikki Solttilan katsaus talouden ulkoisista tasapainottomuuksista ja niistä selviytymisestä 7.10.1986, HHA, Puheet 1986–1990 (K2), PTA.

⁵²⁴ Kokoomus ek-ryhmä (1986), 9.10.1986, 1-2. PTA.

⁵²⁵ HS 12.10.1986.

⁵²⁶ Koivisto Mauno (1994): Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Kirjayhtymä, Hämeenlinna, 222.

⁵²⁷ HS 28.10.1986.

Harri Holkeri arvioi Suomenmaan haastattelussa, että punamultayhteistyön eväät oli syöty, ja eväspaperit olivat menossa. Hän arveli, että Suomisesta tulisi ”*puhki pussattu*” ja hänen yleinen hyväksymisensä paranisi, kunhan Sorsa ja Väyrynen jatkaisivat kinasteluaan.⁵²⁸

SDP:n puoluesihteerinä Erkki Liikasta Suomisen Pitkänsillan-puhe jaksoi innostaa niin paljon, että hän järjesti kotonaan pikkujoulut, joihin Suominen oli kutsuttu mukaan. Kutsussa todettiin, että tilaisuus järjestettiin sosialidemokraattien ja kokoomuksen ”*orastavan romanssin*” juhlistamiseksi. ”*Tilaisuus päättyy yhteiseen tervehdyskäyntiin Pitkälläsillalla. Sen jälkeen voivat vieraat hajaantua eri suuntiin, kummalle puolelle siltaa tahansa. Voi myös piiloutua Sillankorvaan*”, kutsussa sanottiin.⁵²⁹

5.4. Kokoomus kirittää kilpailijoitaan

Keskustapuolue piti selvänä, että kokoomuksen oppositiotaiival päättyisi ennen pitkää. Tavoitteena oli haastaa SDP hallituksessa ja luoda kokoomukseen vähintään yhtä hyvät suhteet kuin sosialidemokraateilla. Seppo Kääriäinen toteaa väitöskirjassaan, että hallituskaudella 1983–1987 SDP:n ja keskustan välillä alkoi poliittisesti tiukka kilpajuoksu kokoomuksen suosiosta.⁵³⁰

Suominen täsmensi Etelä-Suomen Sanomissa, että tarkoitus ei ollut syleillä ja suudella vain sosialidemokraatteja. Suomisen mukaan SDP:n ja kokoomuksen suurimmat erot olivat, että SDP holhosi, keskitti ja valtiollisti. Kokoomus puolestaan yksilöllisti, hajautti ja kannatti yksityistä yrittämistä. Sillantaus muistelee, että haastattelun jälkeen Sorsan ja Suomisen välit viilenivät, ja orastanut lähentyminen pysähtyi.⁵³¹

Marraskuussa kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi nimitetty Harri Holkeri pyrki hälventämään SDP:n ja kokoomuksen välisiä epäluuloja. Aamulehdelle antamassaan haastattelussa Holkeri sanoi, ettei perinteinen oikeisto-vasemmisto -jako ollut

⁵²⁸ S-maa 8.11.1986.

⁵²⁹ Erkki Liikasen kutsu Ilkka Suomiselle 3.12.1986. ISA, K12, PTA.

⁵³⁰ Kääriäinen (2002), 233.

⁵³¹ ESS 9.12.1986; Sillantaus (1998), 140–141.

nykyaikaa, mutta sijoitti keskustan monessa asiassa kokoomuksen oikealle puolelle. Aamulehti kysyi, oliko kokoomus liukunut keskustaan ja kohti sosialidemokraatteja? Holkerin mukaan kokoomus oli pysynyt paikallaan, mutta SDP oli kymmenen viime vuoden aikana lähentynyt talouspolitiikassaan ratkaisevasti kokoomusta. Holkeri uskoi, että kokoomuksen käytännöllinen, suvaitsevainen, ymmärtäväinen ja maltillinen toimintatapa oli vienyt sen sosialidemokraattien ja keskustapuolueen väliin.⁵³²

Kokoomus tähtäsi voimalla keskiluokkaan. Holkerin arkistosta löytyvät ”kestopuhe” vaati kokoomusta julistautumaan selvin sanoin toimihenkilöiden etujen valvojaksi. Puolueen olisi uskallettava puhua uuden keskiluokan puolesta ja julistaa sen sanomaa. Tietoyhteiskuntaan siirtymistä pidettiin luontevana jatkona kokoomusta tukevalle rakennemuutokselle teollisuusvaltiosta palvelu- ja hyvinvointivaltioon. Sen uskottiin lisäävän puolueen voimaa entisestään. Puheessa nähtiin kaksi vaihtoehtoa: joko ”eilisen puolue” SDP aistisi ilmassa liikkuvan muutoksen ja ryhtyisi neuvottelemaan kokoomuksen kanssa, jolloin muutos tapahtuisi hallitusti, tai edessä olisi avoin tulonjakotaistelu. ”Nykyajan keskiluokan tuella me teemme työn loppuun. Silloin syntyy hyvinvointivaltio ilman holhousa, esiintyy edistystä ilman sosialismia. Aika on nyt kypsä”, tekstin päätössanoissa todettiin.⁵³³

Eduskuntavaaleissa kokoomus painotti sosiaalipolitiikkaa. Suominen arvosteli sosialidemokraatteja vanhentuneen ideologian aiheuttamasta pysähtyneisyydestä ja keskustapuoluetta yrityksistä jarruttaa kehitystä muuttuvassa yhteiskunnassa. Suominen tyrmäsi SDP:n väitteet, että kokoomus yksityistäisi peruspalvelut ja heikentäisi niiden tasoa. Suominen tahtoi yhteiskunnan turvaavan kansalaisille peruspalvelut kuten terveydenhuollon, sosiaalipalvelut ja koulutuksen. Sen rinnalla olisi kehitettävä yksityisiä yrityksiä ja yhteisöjä avustamaan palvelujen tuottamisessa, tavoitteina parempi palvelutaso, valinnanvapauden kasvu ja veromarkkojen säästäminen. Kokoomus hyväksyi vaalikauden kattavan sosiaalipainotteisen, perhekeskeisen ja ympäristöystävällisen ohjelman.⁵³⁴

⁵³² AL 4.1.1987.

⁵³³ Harri Holkerin arkistokansioon Puheet 1986–1990 talletettu ”Kestopuhe”, HHA, K2, PTA.

⁵³⁴ Kokoomus puoluevaltuusto (1987), 11.2.1987, liite 6, 4-7. PTA.

Suomisen sosiaali- ja terveystaloudellinen linja ei vakuuttanut sosialidemokraatteja ainakaan vaalipuheissa. Matti Louekoski muistutti, että peruspalveluiden saanti ei saisi olla lompakon paksuudesta kiinni. SDP ei hyväksynyt julkisten palvelujen yksityistämistä tai siihen tähtäävää säästämistä- ja tehostamistoimintaa. ”*Kokoomus ajaa muun muassa teletoiminnan yksityistämistä. SDP torjuu tällaisen hankkeen jo idean asteella*”, Louekoski sanoi.⁵³⁵

Julkisen hallinnon tehostamista tutkinut Ville Yliaska arvioi, että uudenlaisen tehokkuusajattelun siemenet kylvettiin Korpilammen konsensuksen myötä. Markkinamekanismista haettiin lääkettä julkisten palvelujen kasvaviin kustannuksiin, byrokratiaan ja parempaan asiakaspalveluun. Keskustelu julkisen tuotannon tehottomuudesta ja uudesta julkisjohtamisesta (New Public Management) vilkastui 1980-luvulla, kun sääntelyn haitat sekä kilpailutalouden ja yksityistämisen edut saivat ideologisia sävyjä. Yliaskan mukaan uusi julkinen johtaminen oli osa uusliberalismia, jonka seurauksena valta Suomessa alkoi siirtyä kunnilta, valtiolla ja muilta ministeriöiltä valtiovarainministeriölle.⁵³⁶

Sorsan hallitus toi syksyllä 1986 eduskuntaan lain valtion liikelaitoksista, joka jäi lepäämään yli vaalien ja siirtyi Holkerin hallitukselle. Liikelaitoslaki antoi julkisten laitosten johdolle aiempaa vapaammat kädet toimintojen järjestämiseen ja kehittämiseen. Lailla pyrittiin parantamaan liikelaitosten kilpailukykyä, palvelujen laatua ja toimintaedellytyksiä. Lakiesityksen perusteella hallinto kevenisi, päätöksenteko nopeutuisi ja liikelaitokset saisivat mahdollisuuden kilpailukykyiseen henkilöstöpolitiikkaan. Liikelaitos saisi päättää tuottamistaan palveluista ja tavaroista perittävistä hinnoista itsenäisesti ja liiketaloudellisin perustein.⁵³⁷

Matti Louekoski epäili, että kokoomus halusi liikelaitoslain avulla edistää yksityistämistavoitteitaan. Lehtihaastattelussa hän kertoi porvaripoliitikkojen

⁵³⁵ Louekosken puhe kiertueella Tornio, Pello, Kolari ja Muonio 15.–16.2.1987. Matti Louekosken arkisto, Puheet ja muut poliittiset asiakirjat 1986–1987 HD12, Työväen arkisto. MLA, HD12, TA.

⁵³⁶ Yliaska Ville (2014): Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Into, Helsinki.

⁵³⁷ Valtioapäivät (1986c): Laki valtion liikelaitoksista, HE 137/1986; Valtioapäivät (1987b): Laki valtion liikelaitoksista 627/1987; Valtioapäivät (1987c): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-41, 2.4.–25.9.1987, 491–493.

luvanheen Helsingin Puhelinyhdistykselle, että he tulisivat kaikin keinoin – myös liikelaitoslakia hyväksi käyttäen – tähtäämään teletoiminnan yksityistämiseen. Louekoski varoitti, että kabineteissa puhuttiin avoimesti yksityistämisestä, mutta vaalien alla kokoomus hyssytteli yksityistämispuheitaan, vaikka taka-ajatuksena oli heti vaalien jälkeen käydä asiassa ”täyteen rynnäkköön”.⁵³⁸

Kokoomus keskittyi omissa linjauksissaan työelämän uudistamiseen. Presidenttiehdokas Harri Holkeri kannatti työntekijöiden omistuksen ja rahastotoiminnan laajempaa kokeilemistä, koska niistä oli saatu yritystasolla hyviä kokemuksia. Työn ja pääoman yhdistämistä ei hän ei halunnut lähestyä vain ideologisesti. Ruotsin rahastomallia hän piti ongelmallisena, koska se tähtäsi taloudellisen vallan jakamiseen, mutta ei luonut uutta taloutta. ”*Palkansaaja- tai yhteistoimintarahastojen luominen voi olla ajankohtainen, mutta hyvin vaikea kysymys*”, Holkeri luonnehti tilannetta Turun Sanomissa.⁵³⁹

Hieman ennen vaaleja Uusi Suomi muistutti pääkirjoituksessaan, että kokoomus oli valmis parantamaan työlainsäädäntöä, ja Ilkka Suominen seisoi edelleen Pitkälläsilällä demareita vastassa. ”*Kun Kalevi Sorsa lonksuttelee kokoomukselle hallituksen ovia, Suominen on valmis avaamaan työntekijöille yritysten hallintoneuvoston ovet*”, lehti kirjoitti ja piti sosialidemokraatteja vallan sokaisemina, kun he uhkasivat jäädä oppositioon, jos heidän ehtoihinsa ei suostuttaisi. Uusi Suomi huomautti, että taustalla vaikuttivat todennäköisesti puheet porvarihallituksesta. Puoluesihtööri Liikanen oli kirjoittanut Sosialidemokraattiin, että Suominen ja Väyrynen olivat solmineet salaisen sopimuksen, jolla pyrittiin syrjäyttämään Sorsa pääministerin paikalta.⁵⁴⁰

Kokoomuksen puoluevaltuustossa Lasse Hakala ehdotti porvariyhteistyötä, ja sai yksimielisen kannatukseni. Ponsikannanotossa vaadittiin yhteistyön toteuttamista, jotta se johtaisi käytännön toimiin yksityisen kansalaisen ja koko Suomen parhaaksi.⁵⁴¹ Hakala kuvasi poliittista tilannetta surkuhupaisaksi, koska lähes 80

⁵³⁸ Postimies 13.2.1987. MLA, HD12, TA.

⁵³⁹ Harri Holkeri Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston haastattelussa 13.2.1987, HHA, K1, PTA.

⁵⁴⁰ US 2.3.1987.

⁵⁴¹ Kokoomus puoluevaltuusto (1987), 11.2.1987, 2. PTA.

prosenttia kansasta oli pesun kestäviä porvareita, mutta ainoastaan kokoomus heilutti porvarin lippua.⁵⁴²

Puoluesihteeri Jussi Isotalo nosti esiin SDP:n suurimman sisäisen ongelman, sosialismin, jonka suhteen periaateohjelmaansa uudistaneet sosialidemokraatit olivat aatteellisesti puun ja kuoren välissä. Isotalo uskoi, että SDP:n johto halusi viedä puoluetta porvarilliseen suuntaan, mutta pelkäsi, että SKDL varastaisi aatekomeroon säilötyn sosialismin luurangon.⁵⁴³

Sorsa tiesi Väyrysen haluavan porvarihallituksen pääministeriksi, mikä teki keskustasta SDP:n päävastustajan. Sorsan mielestä Väyrynen teki kaikkensa, jotta hallitusyhteistyö SDP:n kanssa ei olisi mahdollista vaalien jälkeen. Puheita kolmen suuren hallituksesta Sorsa piti poliittisena bluffina. Sorsa sanoi Iltalehden haastattelussa, että kokoomuksen ja demareiden yhteistyölle oli selvästi vähemmän esteitä, ja piti sitä todennäköisempänä kuin kolmen suuren hallitusta.⁵⁴⁴

Vaalipuheissa Sorsa nosti esiin kaksi puolueelle tärkeää tavoitetta: työelämän pelisäännöt ja verotuksen kokonaisuudistuksen. SDP halusi lisätä taloudellista kansanvaltaa siten, että työn valta pääsisi jakamaan pääoman valtaa. Yksi keino oli suunnitelma yhteistoimintarahastoista. Verotusta SDP halusi uudistaa kaikkien tulojen yhdenvertaisuuden pohjalta. Sorsan mielestä keskusta oli perääntynyt tästä, mutta kokoomus näytti lähentyneen sosialidemokraattien kantaa.⁵⁴⁵ SDP:n päääänenkannattaja Suomen Sosialidemokraatti kiteytti puolueen vaaliohjelman kahteen pääkohtaan: lapsilisät kolminkertaisiksi ja ruoan hinta kohtuulliseksi, mistä jälkimmäinen oli selvästi suunnattu keskustaa vastaan.⁵⁴⁶

5.5. Vakaan markan linjalle 1986

Paavo Väyrynen käytti idänkauppaa lyömäaseena Kalevi Sorsaa vastaan. Keskustan Suomenmaassa Väyrynen vaati Sorsaa tulemaan ”ulos lasikaapista” ja

⁵⁴² Ibid. 25.

⁵⁴³ Ibid. Liite 7, 2.

⁵⁴⁴ IL 14.3.1987.

⁵⁴⁵ 7.3.1987 Kalevi Sorsan puhe Lappeenrannassa. KSA, BIB:1987:18, TA.

⁵⁴⁶ SSd 4.3.1987.

tunnustamaan idänkaupan ongelmat. Väyrysen mielestä Neuvostoliiton kaupan tila oli huonompi kuin sosialidemokraatit tunnustivat.⁵⁴⁷

Idänkaupan ohella Suomen talouteen tuli paineita lännestä. Suuret OECD-maat olivat öljykriisin jälkeen aloittaneet valuuttasäännöstelyn purkamisen kansainvälisen kaupankäynnin vauhdittamiseksi. Suomen Pankki eteni rahoitusmarkkinoiden vapauttamisessa varovasti. Yrityksiltä vaadittiin edelleen lupa ulkomaisten luottojen käyttöön. Varovainen linja valuuttasäännöstelyn uudistamisessa ja lieventämisessä jatkui. Idänkaupan uskottiin kulkevan tulevasuudessakin keskuspankin ylläpitämien clearing-tilien kautta.

Pankinjohtaja Harri Holkeri ei sulkenut pois vaihtoehtoa, että yritysten suoraan omissa nimissä tapahtuva luotonotto laajenisi. Puhuessaan osuuspankkiväelle hän muistutti, että Suomen Pankki oli edennyt pienin askelin. Tavoitteena oli jatkossakin asteittaisuus ja varovaisuus. Suomen Pankki piti valuuttasäännöstelyn lieventämisen edellytyksenä, että kotimaiset rahoitusmarkkinat olisivat riittävän kilpailulliset ja tehokkaat.⁵⁴⁸

Sosialidemokraatit suhtautuivat rahoitusmarkkinoiden vapauttamiseen ja valuuttasäännöstelyn purkamiseen varauksellisesti. Monet sosialidemokraatit pitivät Thatcherin talouspolitiikkaa varoittavana esimerkkinä uusliberalismin ja yksityistämispolitiikan kielteisistä vaikutuksista. Kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom arvosteli thatcherismia SDP:n eduskuntaryhmän kokouksessa Porissa kesällä 1986. Hän muistutti puolueensa talouspolitiikan periaatelinjauksesta, jonka mukaan SDP ei ollut koskaan hyväksynyt oikeistolaista, thatcherilaista tai monetaristista talouspoliittista linjaa.⁵⁴⁹

Rahoitusmarkkinoiden ohella muutospaineet kohdistuivat verotukseen. SDP ja kokoomus pitivät verojärjestelmän kokonaisuudistusta tarpeellisena. Paavo Lipponen kehotti kansanedustajatovereitaan lopettamaan näpertelyn ja ottamaan mallia Yhdysvalloista, missä presidentti Reagan oli toteuttanut laajan verotusta keventäneen

⁵⁴⁷ S-maa 10.3.1987.

⁵⁴⁸ 6.6.1986 Harri Holkerin puhe Osuuspankkien keskusliitossa. HHA, K1, PTA.

⁵⁴⁹ SDP ek-ryhmä (1986), 18.–19.8.1986, 15–16. TA.

uudistuksen. Lipposen mielestä palkansaajan tulovero Suomessa oli liian korkea. ”Jos Reagan pystyy tekemään tuommoisen verouudistuksen Amerikassa, niin kyllä täällä Euroopassa pitäisi jo vähän ihmetellä, mitä me oikein näperrellään”, Lipponen sanoi. Lipposen mukaan veropohjaa pitäisi laajentaa ja saada verotus suosimaan työllisyyttä.⁵⁵⁰

Lipponen julkaisi talous- ja sosiaalipoliittisia ajatuksiaan rakennemuutosta käsittelevässä kirjassaan *Muutoksen suunta*. Hän arvioi talouden ja yhteiskunnan olevan menossa uuteen vaiheeseen, jossa teknologia ja talouden kansainvälistyminen muuttavat rakenteita. Lipponen kannatti verovähennysten karsimista ja verotuksen painopisteen siirtämistä tulojen verottamisesta kulutukseen, koska se hillitsisi veroasteen nousua. Liikevaihtoveroa laajentamalla maataloustuottajat saataisiin paremmin verotuksen piiriin. Lipponen arvioi, että oikein toteutettuna verouudistus vähentäisi byrokratiaa.⁵⁵¹ Lipponen kannatti vapaan kilpailun edistämistä ja säännöstelyn purkamista.⁵⁵²

Elinkeinoelämä kaipasi hallitusta, joka toteuttaisi markkinataloushenkistä talouspolitiikkaa ja uudistuksia. Ilkka Suominen, Paavo Väyrynen ja RKP:n puheenjohtaja Christoffer Taxell solmivat vuoden 1986 lopulla salaisen sopimuksen porvarihallituksen muodostamisesta. Sopimuksen takuumiehinä toimivat Kari Kairamo ja Casimir Ehrnrooth. Sopimus ei sellaisenaan tullut julki, eikä sen olemassaoloa heti myönnetty, mutta monet sosialidemokraatit presidenttiä myöten tiesivät asiasta ennen vaaleja. Samoin Harri Holkeri tiesi suunnitelmasta. Suomisen mukaan syvä inho Väyrystä kohtaan yhdisti Koivistoa ja Holkeria.⁵⁵³ Aloite porvarisopimukseen oli tullut Väyryseltä. Tapaamiset järjestettiin Nokian tiloissa, ja mukana oli RKP:n puheenjohtaja Christoffer Taxell.⁵⁵⁴

Talouspolitiikassa merkittävin linjanveto ennen eduskuntavaaleja oli kokoomuksen ja SDP:n sitoutuminen vakaan ja vahvan markan rahapolitiikkaan. Markka oli devalvoitu vuosina 1977–1978 kolmesti, jolloin sen ulkoinen arvo heikkeni yhteensä

⁵⁵⁰ SDP ek-ryhmä (1986), 25.9.1986, 12. TA.

⁵⁵¹ Lipponen (1986), 114.

⁵⁵² Ibid. 130.

⁵⁵³ Koivisto (1994), 229–231; Koroma (2015), 134–136.

⁵⁵⁴ SK 30.4.1993, 9-10.

19 prosenttia. Devalvaatiot paransivat vientiteollisuuden kilpailukykyä joksikin aikaa, mutta vuonna 1982 tarvittiin jälleen kaksi devalvaatiota turvaamaan viennin vetoa.⁵⁵⁵

Devalvaatiot nostivat tuontihintoja. Inflaatio kiihtyi 1980-luvun alussa ja ylitti kymmenen prosenttia. Suomen Pankki yritti hillitä inflaatiota nostamalla korkoa. Yritysten ja kotitalouksien maksama reaalikorkotaso nousi pahimmillaan kymmeneen prosenttiin. Sorsan hallituksessa kypsyi keskuspankin tuella ajatus siitä, että korkotason nousua ja inflaatiota voitaisiin torjua parhaiten vakaalla valuuttakurssilla. Pekka Korpinen oli jo 1970-luvun alkupuolella vaatinut inflaatio-devalvaatiokierteen katkaisemista. Hänen mielestään Suomelle sopisivat parhaiten täysin muuttumattomat valuuttakurssit, ja muu talouspolitiikka sovitettaisiin valuuttakurssien asettamiin puitteisiin.⁵⁵⁶

SDP sitoutui näyttävästi vakaan markan linjaan joulukuussa 1986, kun pääministeri Sorsa puhui Suomen Pankin 175-vuotisjuhlassa Kalastajatorpalla. Sorsa halusi torjua keskustan vaatimukset markan devalvoimisesta. Sorsa viittasi edellisenä kesänä koettuihin spekulatiivisiin hyökkäyksiin markan arvoa kohtaan ja vakuutti, että Suomen Pankin harjoittamalla vahvan markan politiikalla oli hallituksen ja sosialidemokraattien vankkumaton tuki. Vahvasta ja vakaasta valuutasta sekä alhaisesta inflaatiosta piti Sorsan mukaan tulla talouden pysyvä olotila.

”Kansantaloutemme, kansalaistemme talous tarvitsee luotettavia kiinnekohtia. Vahva markka on sellainen”, Sorsa sanoi.⁵⁵⁷

Harri Holkeri muistutti Talousosuuspankin vuosikertomuksessa, että menneinä vuosina vakaaseen ja vakautettuun ympäristöön tottuneilta pankeilta vaadittiin taitoa ja rohkeutta siirtyä uuteen markkinakeskeiseen maailmaan. *”Alkava sopeutuminen suomalaisesta sääteletaloudesta kilpailutalouteen on pankkien tämän päivän kypsyyskoe”*, Holkeri kirjoitti ja huomautti, että kokeen tuloksesta riippuisi, ei vain pankkien, vaan monen muun yrityksen menestys. Pankkien oli lisättävä

⁵⁵⁵ Tilastokeskus 15.5.2007, Suomen teollisuustuotannon kasvun vuodet.

⁵⁵⁶ Koroma (2015), 116–117; Korpinen Pekka (1988): Talouspoliittisia avauksia. TTT, Jaarli, Turenki, 51.

⁵⁵⁷ Kuusterä, Tarkka (2012), 536–537.

tehokkuuttaan ottamatta liian isoja riskejä ja vältettävä vajoamista pelkän arvopaperivälittäjän rooliin.⁵⁵⁸

Vahvan valuutan politiikka oli osa yleiseurooppalaista kehitystä, johon kuuluivat pääomamarkkinoiden vapauttaminen ja siirtyminen kohti yhteistä valuuttajärjestelmää, jossa kurssimuutokset pidettäisiin mahdollisimman pieninä. Usko kiinteän valuuttakurssin etuihin muokkasi suomalaisten virkamiesten ja talousasiantuntijoiden ajattelua, vaikka julkisuudessa ei kansainvälisen rahapolitiikan muutoksista juuri puhuttu. Ruotsi oli muuttanut valuuttakurssipolitiikkaansa kiinteään suuntaan jo kesäkuussa 1985. Itävalta, Hollanti ja Tanska pyrkivät kytkemään valuuttansa Saksan markkaan saadakseen rahapolitiikalleen uskottavuutta.⁵⁵⁹

Holkeri tuki Sorsaa vakaan valuuttakurssipolitiikan linjalla ja arvosteli keskustan Kauko Juhantalon halua pitää devalvaatio mukana tulevan talouspolitiikan keinovalikoimassa. Holkerin mielestä oli outoa, että hallituspuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja ei halunnut liittyä pääministeri Sorsan ja oppositiojohtaja Suomisen esittämään vakaan markan sopimukseen. Holkeri toivoi, että yhteinen näkemys talous- ja rahapolitiikasta antaisi vakaat lähtökohdat hallitusohjelmaneuvoille.⁵⁶⁰

Devalvaatioiden teho jäi väliaikaiseksi, ja teollisuuden suhdanteet näyttivät heikkenevän. Metsäteollisuus toivoi devalvaatiota, mutta TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamo vaati devalvaation sijasta teollisuuden kustannusten alentamista. Markan devalvaatiosta olisi hänen mielestään ollut enemmän haittaa kuin hyötyä. TKL:n toimitusjohtaja Timo Relander vaati Sorsan hallitukselta verokevennyksiä yritysten kilpailukyvyn ja rahoituksen parantamiseksi. Niitä ei vuoden 1987 budjettiesitys sisältänyt. Relander hiiltyi ja toimitti Sorsalle kirjeen, jonka mukaan markan puolustaminen kävisi mahdottomaksi ilman hallituksen toimenpiteitä. Sorsa

⁵⁵⁸ Harri Holkerin kirjoitus Talousosuuspankin vuosikertomuksessa 29.1.1987. HHA, K1, PTA.

⁵⁵⁹ Kuusterä, Tarkka (2012), 544–545.

⁵⁶⁰ Harri Holkerin Kankaanpäähän päivätty lehdistötiedote 5.2.1987. HHA, K2, PTA; HS 6.2.1987.

puolestaan loukkaantui ja ilmoitti SDP:n ministerien peruuttavan osallistumisensa TKL:n perinteisille rapuillallisille.⁵⁶¹

Kairamon lempiaiheisiin kuului teollisuuden kansainvälistyminen ja ovien avaaminen maailmalle. Eduskuntavaalien lähestyessä hän hermostui, kun Suomi empi osallistumista Pohjoismaiden neuvoston kansainväliseen yhteistyöhön. Kairamo lähetti neuvoston valtuuskuntaan kuuluneelle Ilkka Suomiselle kirjeen, jossa hän kuvasi tuntojaan luettuaan Helsingin Sanomista, kuinka varovasti poliitikot suhtautuivat Suomen avautumiseen länteen. ”*Tuntui kuin olisi istunut ajassa kymmeniä vuosia sitten*”, Kairamo kirjoitti. ”*Ellei Suomi pysty menemään pohjoismaiseen, kansainvälistä yhteistyötä kehittävään komiteaan asettamatta ehtoja, niin että siitä julkisuudessa puhutaan, lienee varmaa, että tänä kansainvälistymisen aikakautena saisimme liikkeelle jälleen runsaasti Finnlandisierung-huhuja. Nykyisin, kun Neuvostoliitto tekee kaikkensa avatakseen ovensa länteen, EEC:hen ja jopa Yhdysvaltoihin, tällaiseen asemaan joutuminen tuntuisi sekä lapselliselta että erittäin vahingolliselta. Joka tapauksessa siitä olisi vahinkoa talouselämämme luotettavuudelle ja uskottavuudelle ja sitä kautta kilpailukyvyllemme*”, Kairamo tilitti Suomiselle.⁵⁶²

Vastaus Kairamolle tuli Suomisen puheessa Pohjoismaiden neuvostossa. Suomisen mukaan kansainvälinen kehitys oli ajamassa pohjoismaisen yhteistyön ohi. Hän vaati pääomaliikkeiden vapauttamista, mikä oli kansainväliseen taloudelliseen integraatioon ja yhteistyöhön osallistumisen edellytys. Pääomamarkkinoita ei Suomisen mukaan voinut sulkea taloudellisen yhteistyön piiristä. Hän ehdotti yhteispohjoismaisen pörssin perustamista ja pörssiosakkeiden ulkomaalaisomistusta koskevien rajoitusten purkamista. Suomisen mielestä ei ollut mitään syytä karttaa kansainvälisen yhteistyön kehittämistä Pohjoismaiden neuvoston piirissä. Ulko- ja turvallisuuspoliittisia kysymyksiä Suominen ei halunnut tuoda neuvoston käsiteltäväksi, koska niistä päättäminen kuului kunkin maan hallitukselle.⁵⁶³

⁵⁶¹ Koroma (2015), 126–127.

⁵⁶² Kari Kairamon kirje Ilkka Suomiselle 20.2.1987. ISA, K13, PTA.

⁵⁶³ Ilkka Suomisen puhe Pohjoismaiden neuvostossa 23.2.1987. ISA, K13, PTA.

Suominen kannatti Volvon pääjohtajan Per Gyllenhammarin johdolla valmistellun talousraportin ”*Norden finns*” suosituksia. Raportti ehdotti kaupan esteiden purkamista sekä pääomamarkkinoiden, kaupan ja palvelujen vapauttamista sekä sääntelyn yhtenäistämistä Pohjoismaissa. Suominen kannatti ajatusta, että Pohjoismaat valmistautuisivat yhdessä kehitykseen, jossa Euroopan talousyhteisö oli muodostamassa yhä selkeämpää yhteistyö- ja markkina-aluetta.⁵⁶⁴

Suomi oli kauppapolitiikassa jäämässä kahden tulen väliin. Öljynhinnan lasku oli romahduttanut idänkaupan, eikä korvaavaa vientiä lännestä löytynyt. Loppusyksyllä 1986 Timo Relander piti lamaa lievänä ilmaisuna kuvaamaan teollisuustuotannon ja viennin vaikeuksia, vaikka talousluvut muuten osoittivat kasvua. Riskipääoman saannin helpottamiseksi TKL toivoi lakia sijoitusrahastoista ja ulkomaalaisomistuksen rajoitusten purkamisesta.⁵⁶⁵

5.6. Työ ja perhe vaaliteemoina 1987

Suomessa valmistauduttiin eduskuntavaaleihin, ja puolueet nostivat profiiliaan. SDP:n puoluesihteerin Erkki Liikanen arvosteli kokoomusta alkukantaisen populistisesta vaalikamppailusta. Liikasen mukaan Suominen viuhahdus Pitkälläsilällä oli luonut puolueelle kovia paineita. Annetuista lupauksista perääntyminen näytti hänestä pahalta. Liikanen syytti kokoomusta keskustan mielitelystä ja SDP:n vastustamisesta ala-arvoisin keinoin.⁵⁶⁶

Pitkänsilän-puhe ärsytti kokoomuksen talousoikeistoa. Tuure Junnila sanoi eduskuntaryhmän kokouksessa, että ruiskukan värinen hyvinvointivaltio ei enää eronnut vasemmiston vastaavasta. Yleisemmin puolueessa kannatettiin sosiaaliturvan ja sosiaalipalvelujen puolustamista. Työsuhdeturvan parantaminen ja työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien lisääminen nousivat kokoomuksen tavoiteohjelmiin.⁵⁶⁷

Eduskuntavaaleihin kokoomus uudisti yleisohjelmansa ja myönsi, että kritiikki talouselämän keskittymisestä aiheutuvia epäkohtia kohtaan oli oikeutettu.

⁵⁶⁴ Ibid.

⁵⁶⁵ Koroma (2015), 129.

⁵⁶⁶ SS 2.3.1987.

⁵⁶⁷ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 12.2.1987. PTA.

Työelämään kokoomus vaati nykyistä suurempaa itsemääräämisoikeutta.⁵⁶⁸

Kokoomus ei halunnut purkaa keskitettyä työehtosopimusjärjestelmää, mutta päätösvaltaa työehtojen yksityiskohdista haluttiin siirtää työpaikoille.

Kansankapitalismista ei puhuttu, mutta työntekijöiden omistusta yrityksissä vaadittiin lisättäväksi, koska se kannustaisi tulostavasti toimintaan. Kokoomus korosti yksilöllisyyttä ja vapaaehtoisuutta vastapainona sosialidemokraattien ajamille kollektiivisille ja pakollisille yhteistoimintarahastoille. Osakesäästämistä kokoomus edistäisi verotuksen keinoin. Puolueen teesien mukaan välillisen verotuksen lisääminen parantaisi kansalaisten valinnanmahdollisuuksia. Perushyödykkeet kokoomus halusi vapauttaa kokonaan verosta. Valtionyhtiöt hyväksyttiin, mutta ne eivät saisi heikentää markkinatalouden toimivuutta.⁵⁶⁹

Kokoomuksen puoluehallitus edellytti, että lähiajan tavoiteohjelma olisi aiempia ohjelmia konkreettisempi ja enemmän hallitusohjelman kaltainen. Talouspolitiikassa piti korostaa pienyrittäjän ja yksityisen kansalaisen asemaa sekä sosiaalipolitiikkaa. Sosiaalisten peruspalvelujen kuten päivähoidon ja kotipalvelujen saatavuus olisi taattava kaikille tulotasosta ja asuinpaikasta riippumatta. Kokoomus halusi SDP:n tavoin korottaa lapsilisiä, jotta ne korvaisivat vähintään puolet lapsista aiheutuvista välttämättömistä kustannuksista. Yhteiskunnan piti taata kaikille lapsille päivähoito tai turvata heidän vanhempiansa taloudelliset edellytykset itse hoitaa lastaan.⁵⁷⁰

Kokoomus lupasi edistää lakia vapaaehtoisten yrityskohtaisten henkilöstörahastojen perustamisesta ja henkilöstön hallintoedustuksesta. Työntekijöiden osallistumismahdollisuuksia suurten ja keskisuurten yritysten ja virastojen strategiseen johtamiseen luvattiin parantaa.⁵⁷¹ Kokoomuksen puoluehallitus arvioi, että toteutuessaan henkilöstörahastot lisääisivät palkansaajien osallistumismahdollisuuksia ja laajentaisivat demokratiaa. Taloudellinen osallistuminen parantaisi työmotivaatiota ja yritysten työilmapiiriä. Yhtenä tärkeänä

⁵⁶⁸ Kokoomus (1986): Yleisohjelma 1986.

⁵⁶⁹ Ibid.

⁵⁷⁰ Kokoomus puoluehallitus (1987), 14.1.1987, liite 4, 10. PTA.

⁵⁷¹ Ibid. 31.

tavoitteena pidettiin yritysten pääomien saannin helpottamista arvopaperimarkkinoita kehittämällä, mikä edistäisi myös työllisyyttä.⁵⁷²

Yksittäisinä toimenpiteinä tavoiteohjelmaan kirjattiin kilpailulainsäädännön saattaminen länsimaiselle tasolle, pankkien, eläkesäätiöiden ja vakuutuslaitosten äänivallan rajoittaminen yrityksissä, osakesäästämisen kehittäminen ja valtionyhtiöiden kohtelevminen tasavertaisesti muun yrittäjyyden kanssa.⁵⁷³

Kokoomus tavoitteli verotuksen kokonaisuudistusta, jonka tavoitteena olisi yksinkertainen, oikeudenmukainen ja aukoton verotus verokertymää olennaisesti alentamatta.⁵⁷⁴ Puolue kiteytti vaalikauden ohjelmansa kolmeen perusvaatimukseen: työ on turvattava, perhettä on tuettava sekä tietoa ja osaamista on kehitettävä. Perhekeskeinen sosiaalipolitiikka korosti perustoimeentulon turvaamista lainsäädännöllä ja lapsiperheiden verotuksen keventämistä.⁵⁷⁵

SDP:n vaalitaistelussa yksi näkyviä teemoja oli puoluesihteerin Liikasen lupaus lapsilisien kolminkertaistamisesta. Puheenjohtaja Sorsa korosti omissa puheissaan kansanvallan edistämistä taloudessa ja työelämässä. Sorsan mukaan sosialidemokraatit halusivat edistää työelämän ja talouspolitiikan kansanvaltaistamista.⁵⁷⁶ SDP:n vaati, että pääomaa olisi käytettävä työn hyväksi ja yrittäjyyttä pitäisi rohkaista. Sorsa muistutti puoluetoimikunnassa, että poliittinen kansanvalta vakiintui Suomeen sosialidemokratian ansiosta, mutta pääoman vallasta työn valtaan oli vielä pitkä matka.⁵⁷⁷

Kokoomus nousi eduskuntavaalien voittajaksi yhdeksällä lisäpaikalla, vaikka kannatus kasvoi ainoastaan 7 000 äänellä. SDP menetti 100 000 ääntä, mutta kansanedustajien lukumäärä pieneni vain yhdellä. Puolue säilyi eduskunnan suurimpana 56 kansanedustajalla. Kokoomusryhmään tuli 53 edustajaa.

⁵⁷² Kokoomus puoluevaltuusto (1987), 8.4.1987; Puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1987, 21. PTA.

⁵⁷³ Ibid. 42–44.

⁵⁷⁴ Ibid. 48.

⁵⁷⁵ Kokoomus puoluehallitus (1987), 11.2.1987, liite 1 Vaalikauden 1987–1991 keskeiset yhteiskuntapolitiikan painopisteet. PTA.

⁵⁷⁶ 7.3.1987 Kalevi Sorsan vaalipuhe Lappeenrannassa. KSA, BIB:1987:18, TA.

⁵⁷⁷ SDP puoluetoimikunta (1987), 22. TA.

Keskustapuolue menetti vastaavasti 17 000 ääntä, mutta kasvatti paikkalukuaan kahdella, 40 kansanedustajaan. Äänimäärillä mitattuna vaalien suurimpia voittajia olivat RKP ja vihreät.

5.7. *Elinkeinoelämä kääntyy Holkerin puoleen*

Kokoomuksen vaalivoiton jälkeen Holkeri arvosteli Pörssiklubilla valuuttaspekulantteja ja vaati tukea vakaalle valuuttapolitiikalle. Uusi hallitus piti Holkerin mielestä koota vahvan markan puolustajista. Hän piti mielenkiintoisena, että Sorsan lisäksi vahvan markan puolesta oli yksiselitteisesti puhunut myös vaalien kiistattomin voittaja Ilkka Suominen. Holkeri muistutti edellisen toukokuun devalvaatiospekulaatioista, jotka torjuttiin nostamalla Suomen Pankin päiväluottokorko lyhytaikaisesti aina 40 prosenttiin. Devalvointi ei olisi Holkerin mukaan laskenut yleistä korkotasoa.⁵⁷⁸

Holkerin ja Sorsan yhteisymmärryksestä huolimatta Suominen piti kiinni porvarisopimuksesta. Yhteistyötä SDP:n suuntaan pohjustanut Pentti Sillantaus kertoo ottaneensa vaalien jälkeen kiivaasti yhteen Suomisen kanssa. Pahin yhteenotto oli tapahtunut aprillipäivänä Jaakko Lassilan järjestämässä keskustelupiirissä, missä Sillantaus oli puhunut sinipunahallituksen puolesta. Suominen oli Sillatauksen mukaan pitänyt ajatusta mahdottomana ja kiivastuessaan lyönyt kämmentä pöytään.⁵⁷⁹

Vaalitappio synnytti SDP:n sisällä oppositiohaluja. Puolueen eduskuntaryhmän kokouksessa Sorsa sulki kolmen suuren puolueen hallituksen ja punamullan vaihtoehtojen joukosta keskustapuolueen aiemman hallituskäyttämisen vuoksi. Punamusta, millä nimellä Sorsa kokoomusvaihtoa kutsui, oli SDP:lle vaikea valinta. Sorsa epäili, tulisiko se edes koskaan eteen. Hän piti todennäköisimpänä SDP:n jäämistä oppositioon.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ Harri Holkerin puhe Pörssiklubilla 17.3.1987, HHA, K2, PTA; Holopainen Kauko (1989): Harri Holkeri. Kahden presidentin mies. Kirjayhtymä, Hämeenlinna, 223.

⁵⁷⁹ Kivelä (2000), 70–71.

⁵⁸⁰ SDP ek-ryhmä (1987), 1.4.1987, 12. TA.

Sorsa oli tavannut Harri Holkerin Suomen Pankissa samana päivänä aamukahvilla ja tehnyt hänelle selväksi, että kokoomus olisi SDP:lle mieluisampi hallituskumppani kuin keskusta, jos sosialidemokraatit ylipäättään hallitukseen lähtisivät.⁵⁸¹

Tampereen kaupunginjohtaja Jarmo Rantanen arvioi puoluetoimikunnassa, että SDP:n kenttä ei hyväksyisi hallitukseen menoa kokoomuksen kanssa. Hän myönsi, että kunnallispolitiikassa yhteistyötä tehtiin, mutta historiallisesti SDP ja kokoomus olivat yhteiskunnalliset päävaihtoehdot. Puoluesihteerin Liikanen kannatti oppositioon jäämistä useassa puheenvuorossaan. ”*Omana arvionani totean, että ylivoimaisesti todennäköisin vaihtoehto on opposition tie*”, hän sanoi.⁵⁸²

Kokoomuksen vaalivoitto vahvisti teollisuuden uskoa porvarisopimuksen toteutumiseen. Kansainvälisiä talousseminaareja kiertäneet yritysjohtajat uskoivat, että Suomessa päästäisiin vihdoinkin markkinoiden liberalisointiin. Kari Kairamo ja TKL:n varapuheenjohtaja, Suomen Sokeri Oy:n pääjohtaja vuorineuvos Gustav von Hertzen pyrkivät vaikuttamaan tulevan hallituksen linjauksiin. Kairamo halusi poistaa kansainvälistymisen ja sääntelyn esteitä parantaakseen suomalaisten yritysten mahdollisuuksia menestyä maailmanlaajuisessa kilpailussa. Yrittäjiä edustavan Keskuskauppakamarin toimitusjohtaja Matti Aura vaati puolueilta uudenlaista ajattelua.

Liikesivistysrahaston vuosikokouksessa puhunut Aura sanoi kokoomuksen etäännyneen markkinataloudesta ja suosivan liikaa epämääräistä sosiaalista valintataloutta. Keskustapuoluetta hän moitti sekatalouden kannattamisesta. EVA ei Auran mielestä kehdannut liputtaa markkinatalouden puolesta, vaan pehmensi sitä ihmiskeskeisyydellä ja sosiaalisuudella. Auran mukaan omistaja oli unohdettu voimatekijä markkinataloudessa, koska Suomen raha- ja pääomamarkkinat olivat olleet liian pitkään säänneltyjä ja pankkikeskeisiä. Kollektiivinen sosiaali- ja eläketurva oli rakennettu ajatukselle, että yksityisen kansalaisen ei tarvinnut toimia aktiivisesti sijoittajana, mikä Auran mukaan johtui siitä, että raha- ja pääomamarkkinoilla markkinatalous oli Suomessa ollut kaikkein epäkypsintä. Aura

⁵⁸¹ Holopainen (1989), 230.

⁵⁸² SDP puoluetoimikunta (1987), 2.4.1987, 15, 25. TA.

vaati markkinatalouden vahvistamista julkisessa hallinnossa ja palvelutuotannossa. Hän muistutti, että muualla Euroopassa keskusteltiin yksityistämisestä, koska markkinatalouden vahvistaminen oli välttämätöntä hyvinvoinnin turvaamiseksi.⁵⁸³

Hallitusneuvottelujen alla 13. huhtikuuta 1987 Gustav von Hertzen lähetti Holkerille muistion, joka sisälsi von Hertzenin samana päivänä Teollisuuden keskusliitossa pitämän talouden liberalisointia kannattaneen puheen. ”Hyvä veli! Ehkä oheisista papereista löytyy joitakin rakennuspuita hallitusohjelmaneuvoitteluihin”, von Hertzen kirjoitti ja toivoi, että tuleva hallitus suhtautuisi vakavasti markkinoiden vapauttamiseen. Hän kannusti Holkeria etenemään sääntelyn purkamisessa ja korosti, että deregulaatiossa päästäisiin eteenpäin, jos kaikilla hallinnonaloilla arvioitaisiin jatkuvasti lupa- ja muita sääntelyjärjestelyjä, jotka kahlitsivat liikaa markkinavoimia. Teollisuus toivoi hallitukselta konkreettisia toimenpiteitä sääntelyn purkamiseksi.⁵⁸⁴

Kaksi päivää myöhemmin Kari Kairamo lähetti Holkerille nipun muistioita, jotka sisälsivät teollisuuden ja työnantajien vaatimukset hallitusneuvotteluihin. Kairamo korosti saatesanoissaan verotuksen merkitystä. Veroaste ei saisi nousta, varallisuusverosta tulisi luopua ja veropohjaa olisi laajennettava samalla, kun siirryttäisiin uuteen arvonalisäverojärjestelmään.⁵⁸⁵

Viikon kuluttua Kairamo lähetti Holkerille toisen lukupaketin, jonka sisältö keskittyi Tokiossa pidetyn kansainvälisen talouskonferenssin antiin. Teemana kokouksessa olivat valtion toimintojen yksityistäminen ja sääntelyn purkaminen. Kairamo huomautti, että kun porvaripuolueilla oli eduskunnassa enemmistö ja kokoomus menossa hallitukseen, niin hänen lähettämistään papereista voisi löytyä ohjelma-aiheita yksityistämispolitiikkaan.⁵⁸⁶

Elinkeinoelämä vaati hallitukselta markkinoiden vapauttamista, sääntelyn purkamista ja valtionyhtiöiden yksityistämistä. Uusliberalistinen talouspolitiikka herätti

⁵⁸³ Matti Aura Liikesivistysrahaston vuosikokouksessa 8.4.1986. ISA, K11, PTA.

⁵⁸⁴ Hallitusneuvotteluihin tulleet ohjelmaehdotukset ja neuvottelut 13.4.1987, Harri Holkerin arkisto, hallitusneuvottelut (K1), Kansallisarkisto. HHA, K1, KA.

⁵⁸⁵ Ibid. 15.4.1987.

⁵⁸⁶ Tokion konferenssi: Reducing the Role of Government in Modern Economies, Achievements and Problems, 8.-10.4.1987. HHA, K1, KA.

keskustelua, mutta Thatcherin tai Reaganin oppeja ei Gustav von Herzenin eikä Ilkka Suomisen mukaan yritetty suoraan kopioida. Kokoomuksessa uusliberalismi herätti enemmän kiinnostusta ja kokeilunhalua kuin ideologista sitoutumista.⁵⁸⁷

Suominen ja Isotalo olivat kertoneet vaalien jälkeen porvarisopimuksesta Holkerille, joka suhtautui siihen jyrkän kielteisesti. Holkeri ilmoitti, että ei lähtisi Väyrysen johtamaan hallitukseen ja vetäytyisi presidenttiehdokkuudesta, jos porvarihallitusta vietäisiin väkisin eteenpäin. Suominen yritti Väyrysen kanssa viimeiseen asti pitää porvarivaihtoehtoa hengissä. Sopimuksesta tehtiin eri versioita ja viimeiset muutokset kirjattiin päivää ennen kuin Koivisto nimitti Holkerin hallitustunnustelijaksi selvittämään SDP:n ja kokoomuksen varaan rakentuvaa hallitusta.⁵⁸⁸

5.8. Koivisto haluaa kokoomuksen hallitukseen

Kokoomus oli asettanut hallitusneuvotteluissa viralliseksi tavoitteeksi kolmen suuren hallituksen. Puoluehallitus oli korostanut puheenjohtaja Suomisen toiveiden mukaisesti, että pyrkimys mahdollisimman laajaan hallituspohjaan palvelisi parhaiten tempoilematonta yhteiskuntakehitystä ja laajoja uudistustavoitteita. Puoluehallituksen mukaan asetelma ei ollut taktinen, vaan puolue oli koko vaalitaistelun ajan sanonut pyrkivänsä tähän. Eduskunnan määräenemmistöä uskottiin tarvittavan laajan verouudistuksen toteuttamiseen ja presidentin vaalitavan muuttamiseen. Hallitukseen menoa pidettiin niin todennäköisenä, että kokoomuksen viestintäpoliittinen toimikunta vaati liikenneministerin paikkaa kokoomukselle tai vähintään ei-sosialisteille, koska liikenneministeriöllä oli poikkeuksellisen huomattava merkitys tulevaisuuden sähköisen viestintävapauden suuntaviivoja määritettäessä ja kaapelilakia tulkittaessa. Telealan yksityistäminen kuului kokoomuksen tavoitteisiin. Suurimpina hallitusohjelmakysymyksinä pidettiin verouudistusta ja työelämän demokratisointia.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Suominen (haast.), 7.3.2012; von Herzen (haast.) 1.8.2013.

⁵⁸⁸ SK 30.4.1993, 9-11.

⁵⁸⁹ Kokoomus puoluehallitus (1987), 31.3.1987. PTA.

Kokoomus ei uskonut SDP:n lähtevän hallitukseen porvarillisen politiikan takuumieheksi. Ilkka Kanerva ja Pertti Salolainen korostivat neuvottelujen rivakan etenemisen tärkeyttä. Salolainen toivoi, että hidastelemalla ei tuhottaisi orastavaa sympatiaa, jota sosialidemokraattien piirissä näytettiin kokoomusta kohtaan tuntevan. Eduskuntaryhmä päätti pyrkiä kolmen suuren hallituspohjaan, ilman vaihtoehtoja ensisijaisuusjärjestykseen, jos joku puolue putoaisi pois.⁵⁹⁰

Oppositiotunnelmasta huolimatta SDP valmisteli omaa esitystään hallitusneuvottelujen pohjaksi. Talouspolitiikassa puolueen tärkeimpiä tavoitteita olivat Suomen markan ulkoisen arvon säilyttäminen vakaana, verotuksen kokonaisuudistus ja yritysdemokratian syventäminen. Verouudistuksen lähtökohtana oli kaikkien tulojen saattaminen yhtäläisen verotuksen piiriin sekä palkansaajien ja eläkeläisten verotuksen keventäminen. Matti Ahde piti kohtalon kysymyksenä, voisiko SDP mennä hallitukseen kokoomuksen kanssa: *”Se on erittäin suuri ratkaisu ja sitä pitäisi miettiä kaikilta kannoilta, miten puolueen käy, miten meidän vasemman kylkemme käy?”*⁵⁹¹

Valtiopäivien avajaispuheessa presidentti Koivisto piti selvänä, että punamultayhteistyö oli tullut tiensä päähän. Hän uskoi, että hallituspuolueilla oli enemmän yhteistä jonkin oppositiopuolueen kuin toistensa kanssa. Koivisto kaipasi perusteluja vaatimuksille hallituksen määräenemmistöstä. Eduskunnan puhemieheksi valittu Ilkka Suominen vastasi puheessaan, että määräenemmistöä tarvittaisiin esimerkiksi verouudistuksen toteuttamiseen. Suominen puhui kolmen suuren vaihtoehdon puolesta, vaikka oli sitoutunut porvarisopimukseen.⁵⁹²

Koivisto oli muistelmiensa mukaan kertonut ennen vaaleja Holkerille pitävänsä tätä vartenotettavana pääministeriehdokkaana. Pian vaalien jälkeen Koivistolta kysyttiin toimittajien tentissä Kittilän Ahvenjärvellä hallituspohjasta. Koivisto vastasi arvoituksellisesti: *”Puolueet kattavat pöytää itselleen. Minua ne eivät sido.”*⁵⁹³

⁵⁹⁰ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 1.4.1987, 4-12. PTA.

⁵⁹¹ SDP ek-ryhmä (1987), 3.4.1987, 21, liitteet 2 ja 5.

⁵⁹² Koivisto (1994), 234–237.

⁵⁹³ Ibid. 235–236.

Hallitusneuvottelujen virallinen osa eli puhemiehen kierros käytiin 6. huhtikuuta, jolloin Suominen ja eduskuntaryhmien edustajat kävivät tapaamassa Koivistoa. Kokoomusryhmän puheenjohtaja Ulla Puolanne kertoi tapaamisesta seuraavana päivänä eduskuntaryhmän kokouksessa. Puolanteen mukaan Koivisto oli vaikuttanut päättäväiseltä ja sanonut, että *”ne neuvottelut, joita hän johtaa, hän pitää käsissään”*. Puolanne arveli, että Koivistolla oli suunnitelma, hän ohjasi tilannetta ja aikoi toteuttaa suunnitelmansa.⁵⁹⁴

Koivisto nimitti selvitysmiehekseen moninkertaisen ministerin Esko Rekolan. Hänen tehtävänä oli katsoa, oliko hallitusta mahdollista rakentaa kolmen suuren puolueen varaan. Julkisuuteen annetussa toimeksiannossa presidentti pyysi ministeri Esko Rekolaa selvittämään, löytyisikö laajaa periaatteellista yksimielisyyttä sellaisista muodostettavan hallituksen uudistuksista, joiden toteuttamiseen tarvittaisiin yli kahdenkolmasosan eduskuntaenemmistöön nojaava hallitus. Kokoomuksen eduskuntaryhmässä Tapani Mörttinen epäili, että presidenttiä harmitti, koska puolueet olivat ryhtyneet keskustelemaan hallituksen kokoonpanosta ennen hänen käynnistämäänsä hallitusneuvotteluita. Mörttisen mukaan kaikkein tärkeintä oli, ettei kokoomus provosoidu ja tee virheitä.⁵⁹⁵

SDP:n eduskuntaryhmä piti todennäköisimpinä oppositioon jäämistä. Toinen vaihtoehto oli yhteistyö kokoomuksen kanssa. Liisa Jaakonsaari piti mahdollisena Virmavirran esittämää arviota, että uusi porvarihallitus tulisi harrastamaan sosiaalisempaa ja kalliimpaa politiikka kuin Sorsan hallitus. Keskustelussa arveltiin, että SDP voisi siinä tapauksessa esittää lapsilisien kolminkertaistamista ja muita reformeja. Jaakonsaari arvioi, että voisi hyvin käydä niin, että kokoomus sosialidemokratisoituisi edelleen ja toteuttaisi SDP:lle tärkeitä reformeja. Hän kaipasi puolueelleen vahvempaa otetta ja aloitteita rahapolitiikkaan ja pääomamarkkinoille, jotka olivat muuttumassa kasinotaloudeksi.⁵⁹⁶

Kokoomuksessa määräenemmistöä edellyttäviksi laajoiksi uudistuksiksi todettiin verotus ja työelämän pelisäännöt, jotka sisältyivät tavoiteltuun rakenneuudistukseen.

⁵⁹⁴ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 7.4.1987, 1-2. PTA.

⁵⁹⁵ Ibid. 3.

⁵⁹⁶ SDP ek-ryhmä (1987), 7.4.1987, 22. TA.

Martti Tiurin ehdotuksesta ja Riitta Uosukaisen kannattamana uudistus kirjattiin eduskuntaryhmän ja puoluevaltuuston yhteisen kokouksen pöytäkirjaan muodossa ”*hallittu rakennemuutos*”.⁵⁹⁷

Kokouksessa Risto Ranta asetti yhteistyön sosialidemokraattien kanssa porvari yhteistyön edelle. Hän epäili, että keskustapuolueen kanssa ei pystyttäisi ratkaisemaan mitään olennaista yhteiskunnan kehityksen kannalta. Ranta toivoi, että SDP näkisi mahdollisuutensa ja lähtisi hallitukseen kokoomuksen kanssa, joko yksin tai keskustan kanssa.⁵⁹⁸

Pentti Mäki-Hakola kannatti porvarihallitusta. Hän uskoi, että puolueväki odotti politiikkaan porvarillista ja oikeistolaista suunnanmuutosta sekä irtiottoa vasemmistohegemoniasta ja SDP:n ylivallasta.⁵⁹⁹ Kokoomusnuorten puheenjohtaja Harri Hiltunen muistutti, että kokoomus oli Suomen suurin toimihenkilöpuolue ja ilmeisesti toiseksi suurin työväenpuolue. Siksi henkilöstörahastoja ja koulutusasioita ei pitäisi jättää vasemmiston hoidettaviksi. Hiltusen mielestä porvaripuolueiden pitäisi pystyä jo kantamaan huolta palkansaajien asiasta.⁶⁰⁰

Kokoomuksen Rekolalle jättämä esitys muistutti SDP:n linjauksia, mutta yhteistyömahdollisuus herätti SDP:n eduskuntaryhmässä vastustusta. Tarja Halonen ei halunnut SDP:n menevän kokoomuksen kanssa hallitukseen. Pekka Rinne piti viheliäisenä tilannetta, jossa kokoomuksen esitys hallitusohjelmaksi olisi vasemmistolaisempi kuin SDP:n oma. Se osoittaisi Rinteen mielestä työväenliikkeen rappiota. Reino Paasilinnan mukaan kokoomuksen ja SDP:n yhteistyön ongelma olisi ”*hyväosaisten hallituksen kalman haju*”, joka siitä syntyisi. Yhteistyötä puolustanut puoluesihteerin Erkki Liikanen ihmetteli, mikä ongelma se olisi, jos SDP saisi tavoitteensa hallitusneuvotteluissa läpi.⁶⁰¹

Paavo Väyrynen teki töitä porvarihallituksen puolesta. Hän oli kirjoittanut vaalien jälkeen presidentti Koivistolle ja vaatinut selvitysmiehen tehtävän antamista

⁵⁹⁷ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 8.4.1987, 2. PTA.

⁵⁹⁸ Kokoomus puoluevaltuusto (1987), 8.4.1987, 24–25. PTA.

⁵⁹⁹ Ibid. 30.

⁶⁰⁰ Ibid. 37.

⁶⁰¹ SDP ek-ryhmä (1987), 9.4.1987, 13–16. TA.

eduskunnan puhemiehelle, johon tehtävään hän piti sopivimpana Ilkka Suomista. Hallitusneuvottelut oli hänen mielestään aloitettava ohjelmasta, ei hallituspohjasta.⁶⁰²

Koivistoa ärsytti Väyrysen tapa neuvoa presidenttiä. Tietoisena Väyrysen suunnitelmista hän ei halunnut antaa selvitystehtävää Suomiselle. Koivisto tarjosi tehtävää Holkerille, joka oli aluksi kieltäytynyt, ettei vetäisi mattoa Suomen ja kokoomuksen alta. Holkeri pelkäsi, että epäonnistuminen johtaisi pahimmassa tapauksessa punamullan paluuseen, ja kokoomus jäisi jälleen oppositioon. Koivisto oli kertonut Liikaselke, että laajan hallitusvaihtoehdon tutkimisen jälkeen tarkasteltaisiin SDP:n ”kokoomuskuviota”.⁶⁰³

Rekolan muodollisen selvitystehtävän jälkeen Koivisto nimitti Holkerin hallitustunnustelijaksi ja pyysi tätä yrittämään kokoomuksen ja SDP:n yhteistyön varaan pohjautuvan hallituksen muodostamista. Liikanen piti kokoomuksen tilannetta sisäisesti erittäin kiusallisena, koska puoluejohto oli sitonut kätensä keskustapuolueen johdon kanssa tehtyyn sopimukseen. *”Heillä on erittäin suuria vaikeuksia edes ilmeisesti orientoitua tähän tilanteeseen ja käydä todellisiin neuvotteluihin. Suominen ja Väyrynen junailivat Suomen puhemieheksi. Sen jälkeen kapula oli tarkoitus antaa Väyrykselle, mutta he unohtivat, että presidentti antaa vasta kapulan käteen”*, Liikanen pohti tilannetta. Suomen roolia puhemiehenä Liikanen kummeksui. *”Kun kokoomus kahdenkymmenen oppositiovuoden jälkeen palaa hallitustilanteeseen, niin puheenjohtaja on ilmoittanut, että hän on politiikan ulkopuolinen voima. Se on käsittämätöntä möhlimistä ja minä luulen, että tästä kokoomuksen sisällä vielä keskustellaan pitkään. Että jos meillä on vaikeata, niin tuskaa vähän lievittää se, että se on muillekin hankalaa”*, Liikanen jatkoi. *”Paras ratkaisu olisi se, että kokoomus torjuisi tämän yhteistyön meidän vaatimuksiimme”*, Liisa Jaakonsaari sanoi.⁶⁰⁴

Holkerin saama tunnustelutehtävä yllätti Suomen, joka yritti vedota keskiryhmien ja porvarihallituksen puolesta. Suominen kirjoitti Holkerille ja muistutti, että Koiviston toimeksianto ei estänyt käymästä muita puolueiden välisiä keskusteluja.

⁶⁰² Väyrynen (1993), 278.

⁶⁰³ Koivisto (1994), 237–241.

⁶⁰⁴ SDP ek-ryhmä (1987), 10.4.1987, 4-8. TA.

Hän kertoi jatkavansa neuvotteluja keskiryhmien kanssa porvarihallituksen muodostamisesta. Suominen toivoi, että porvarihallitus ei kaatuisi pääministeriyyttä koskevaan henkilöratkaisuun. ”*Koska emme pienimmälläkään tavalla halua hankaloittaa tasavallan presidentin asemaa, harras toiveeni on, että tahdonilmaisu ei tule julkisuuteen, vaan tukee Sinua omassa päätöksenteossasi, on se mikä tahansa*”, Suominen kirjoitti. Keskiryhmien ja kokoomuksen välisessä sopimuksessa todettiin, että keskustan ja kokoomuksen piiristä oli hallituksen muodostajaksi esitetty pankinjohtaja Harri Holkeria ja ulkoasianministeri Paavo Väyrystä. Kumpikin kelpasi allekirjoittajille pääministeriksi. Paperin olivat allekirjoittaneet kunkin puolueen puheenjohtaja ja puoluesihteerit: Ilkka Suominen ja Jussi Isotalo, Paavo Väyrynen ja Seppo Kääriäinen, Christoffer Taxell ja Peter Stenlund, Esko Almgren ja Jouko Jääskeläinen.⁶⁰⁵

Kokoomuksen hallitusneuvottelijoina toimivat ryhmäjohtajat Ulla Puolanne, Heikki Perho ja Mauri Miettinen sekä puoluejohdosta Ilkka Suominen, Tapani Mörttinen, Helena Pesola, Jouni Särkijärvi ja Jussi Isotalo. Ryhmä halusi ilmoittaa Holkerille, että kokoomus neuvottelisi ensin porvarillisesta hallituspohjasta. Ryhmä joutui äänestämään, sillä Ulla Puolanne kannatti sinipunaa. Asiasta kuultuaan Holkeri ilmoitti, että presidentin toimeksianto edellytti SDP:n ja kokoomuksen varaan rakentuvan vaihtoehdon selvittämistä ensin, joten hän ei ottaisi ryhmän kannanottoa vastaan. Suominen lupasi lähettää ilmoituksen vaikka postitse, jolloin Holkeri kutsui kokoomuksen edustajat luokseen Suomen Pankkiin. Suominen, Puolanne ja Isotalo kävivät tapaamassa Holkeria. Kun kolmikko oli poistumassa pankista, vahtimestari käännutti heidät yllättäen takaisin. Holkeri seiso huoneessaan vakavana ja kertoi puhuneensa Koiviston kanssa. Holkeri välitti terveiset, että porvarihallituksen asettaminen sinipunalle edellyttäisi Holkerin tehtävän päättymistä. Porvarivaihtoehdossa pitäytyminen olisi pudottanut kokoomuksen pääministeripaikalta, eikä Suominen halunnut jäädä historiaan miehenä, joka esti kokoomuksen nousun pääministeripuolueeksi.⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ Ilkka Suominen kirje Harri Holkerille 13.4.1987. HHA, K4, PTA.

⁶⁰⁶ Sillantaus (1998), 153–154; Markkula (1994), 35; Ranki (haast.) 5.9.2013; Suominen (haast.) 30.10.2013.

Enemmistö SDP:n kansanedustajista kannatti lopulta yhteistyötä kokoomuksen kanssa. Jouko Skinnari näki kokoomuksen esityksessä paljon hyvää, mutta halusi nähdä, miten SDP:n esitykset tulotaisiin täsmällisesti kirjaamaan. Sakari Knuuttila arvioi, että kokoomuksen ja sosialidemokraattien tavoitteet olivat hyvin samankaltaisia. Liikanen nosti lopuksi esiin Koiviston roolin ja patisti eduskuntaryhmää hallitusvastuuseen. *”Presidentin kanssa olen keskustellut tästä aiheesta. Kyllä hänen puheistaan on sellainen tulkinta tehtävissä, että kyllä se nyt on tässä se meidän paikka”*, Liikanen vakuutti.⁶⁰⁷ Kalevi Sorsan mukaan Koivisto toimi politiikassa kuin kaukopartiomies: hän tähtäsi kauas, ei paljon hiiskunut tavoitteistaan, iski rajusti, häipyi ja peitti jälkensä.⁶⁰⁸

Eduskuntaryhmän kokouksessa SDP:n kansanedustajat lukivat tarkasti kokoomuksen hallitusneuvotteluihin laatimaa pohjapaperia, johon oli koottu tärkeimmät ohjelmataavoitteet. Talouspolitiikassa etusijalla oli inflaation torjunta, markan vakaa ulkoinen arvo sekä yhteistyö työmarkkinajärjestöjen kanssa työllisyyttä tukevien tuloratkaisujen aikaansaamiseksi. Kokoomus halusi edistää yritystoiminnan edellytyksiä ja kilpailua. Veropolitiikassa vaadittiin kokonaisverouudistusta, jonka lähtökohtana oli eri tulolajien verotuskohtelun yhtenäistäminen ja veropohjan laajentaminen, marginaaliveroprosenttien alentaminen ja vähennysten karsiminen. Valtionyhtiöiden toiminnan laajuus haluttiin ottaa tarkemman harkinnan kohteeksi. Työelämää kokoomus uudistaisi siten, että henkilöstön hallintoedustusta suurissa yrityksissä ja virastoissa kehitettäisiin, lakisääteistä työsuhteturvaa ja työaikajärjestelyjä parannettaisiin ja työajan lyhentämistä painotettaisiin pienten lasten vanhempiin. Vapaaehtoisten yrityskohtaisten henkilöstörahojen perustamiselle oltiin valmiita luomaan edellytykset. Kokoomus halusi nostaa lapsilisiä.⁶⁰⁹

SDP korosti samoja asioita kuten vakaan talouskehityksen jatkamista, työttömyyden alentamista, palkansaajien oikeuksien ja osallistumismahdollisuuksien olennaista lisäämistä työelämässä ja verotuksen uudistamista siten, että kaikki tulomuodot tulevat yhtäläisen verotuksen piiriin. SDP vaati lapsiperheiden tuen tuntuva

⁶⁰⁷ SDP ek-ryhmä (1987), 10.4.1987, 9–12. TA.

⁶⁰⁸ Sorsa Kalevi (1995): Muistikuvia, mielikuvia. Otava, Helsinki, 116.

⁶⁰⁹ SDP ek-ryhmä (1987), 10.4.1987, 15–16. TA.

korottamista, maatalouden ylituotannon supistamista, vientituen asteittaista poistamista, eläkeläisväestön turvaa ja yhteisten palveluiden parantamista, asuntopulan poistamista erityisesti vuokra-asuntotuotantoa lisäämällä sekä presidentin vaalitavan uudistamista suoraksi kaksivaiheiseksi kansanvaaliksi.⁶¹⁰

SDP:n ammattiyhdistyksiin porvariyhteistyö epäilytti. Metalliliiton puheenjohtaja Per-Erik Lundh epäili puoluetuomikunnan kokouksessa, että kokoomus joutuisi työnantajien juoksupojaksi. Hän pelkäsi vuorineuvosten ohjaavan kokoomuksen työmarkkinapolitiikkaa ja valtakunnan politiikkaa. Soraäänistä huolimatta SDP:n puoluetuomikunta ilmoitti yksimielisenä kannanottonaan, että SDP oli valmis ryhtymään neuvotteluihin kokoomuksen kanssa.⁶¹¹

Sorsa kävi samana päivänä perustelemassa eduskuntaryhmälle, miksi puolueen pitäisi vastata myönteisesti Holkerille. Sorsa oli tavannut Koiviston, joka ei halunnut poliittisen kentän jakautuvan ja piti ensisijaisena vaihtoehtona SDP:n ja kokoomuksen yhteistyötä. Sorsan mielestä oli mahdotonta kieltäytyä presidentin tarjouksesta, koska häntä oltiin samaan aikaan pyytämässä presidenttiehdokkaaksi. *”Minusta tuntui aivan mahdottomalta esittää ehdokkaaksi pyydettyä, että politiikkaasi emme hyväksy, mutta keulakuvaksi olemme sinua pyytelemässä”*, Sorsa kertoi ja taivutteli kansanedustajia hallitukseen.⁶¹²

Sorsa tiesi, että jättäytymällä oppositioon puolue avaisi tien porvarihallitukselle. Hänen mielestään työväenliikkeen tehtävänä oli torjua porvarivoimien yhteistyö ja estää sellaisen liittouman syntyminen, joka voisi olla työväenliikkeen tulevaisuuden kannalta kohtalokas. Sorsa kertoi päätyneensä pitkän harkinnan tuloksena suosittamaan yhteistyötä kokoomuksen kanssa, vaikka piti tilannetta vaarallisena. Vaarallisena siksi, että se voisi johtaa puolueen sisäisiin ristiriitoihin ja antaisi aseita niille, jotka tahtoisivat tilannetta hyödyntää.⁶¹³

⁶¹⁰ Ibid.

⁶¹¹ SDP puoluetuomikunta (1987), 14.4.1987. TA.

⁶¹² SDP ek-ryhmä (1987), 14.4.1987, 4. TA.

⁶¹³ Ibid. 5.

Sorsa muistutti, että yhteistyö ratkaistaan vasta ohjelmaneuvottelujen tuloksen perusteella. MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto oli varoittanut, että kokoomuksen ei pitäisi lähteä yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa, koska se oli liian heikko neuvottelemaan ohjelmasta SDP:n kanssa. Samankaltaisia näkemyksiä Sorsa oli kuullut porvarihallitusta kannattaneilta vuorineuvoksilta, jotka pyrkivät edelleen painostamaan kokoomusta keskustan suuntaan. Sorsan mukaan porvariyhteistyön taustalla oli Kari Kairamon johdolla merkittävä joukko teollisuusjohtajia, jotka pyrkivät vaikuttamaan kokoomuksen eduskuntaryhmään sisältä käsin.⁶¹⁴

Sorsan mukaan koko talouselämä ei ollut porvarihallituksen kannalla, sillä joukko merkittäviä vaikuttajia kannatti SDP:n ja kokoomuksen yhteistyötä. Sorsa piti selvänä, että suuri ravistus Suomen poliittisessa elämässä oli tulossa, eikä menisi kolmen suurimman puolueen osalta ohi jälkiä jättämättä. Sorsa uskoi, että sisäisesti vahvin ja ehein puolue selviytyisi murroksesta voittajana.⁶¹⁵

Sorsa sai SDP:n taipumaan hallitusneuvotteluihin, ja Heikki Rinne lupasi neuvotella vaikka pirun kanssa. Puoluesihtööri Liikanen rauhoitti ammattiyhdistysiipeä ja puolueen vasenta laitaa korostamalla, että ammattiyhdistysliikkeen toverit olivat erinomaisella huolellisuudella valmistautuneet hallitusneuvotteluihin. SAK:n hallituksen sosialidemokraattinen ryhmä oli toimittanut puoluetoimikunnalle paperin, joka otettiin pohjaksi SDP:n hallitusohjelmavaatimuksille. Tuore kansanedustaja Ilkka Joenpalo kannatti neuvotteluja, mutta kehotti pitämään sosialismin luurangot piilossa. Hän kannusti puoluetta neuvottelemaan tosissaan ja varoitti kaatamasta neuvotteluja apteekkien sosialisointiin tai muihin vastaaviin asioihin, joita ei edes omassa puolueessa enää kannatettu. Hallitusyhteistyötä aluksi vastustanut Tarja Halonen taipui neuvottelujen kannalle. Jukka Gustafsson totesi kuuluvansa niihin, jotka olivat asian vuoksi syvästi ja henkisesti rikki. Hän korosti, että kokoomus oli edelleen SDP:n tärkein poliittinen vastustaja.⁶¹⁶

Kokoomuksen eduskuntaryhmässä vierailut Holkeri vertasi poliittista tilannetta moottoriurheiluun ja sanoi olevansa kuin paalupaikalla autokilpailussa ja

⁶¹⁴ Ibid. 5-6.

⁶¹⁵ Ibid. 6-7.

⁶¹⁶ Ibid. 8-15.

odottavansa, että takaa tulee joku ohi. Porvarihallitusta kannattaneen Pentti Mäki-Hakola mielestä kokoomuksella oli ota tai jätä tilanne. Hän piti keskiryhmiä aatteellisesti ja poliittisesti kokoomusta lähellä, mutta uskoi yhteistyön toimivan SDP:n kanssa, jos ei tarvitse mennä niin sanotusti vereslihalle. Mäki-Hakola oli omassa kunnassaan Nurmossa tehnyt yhteistyötä sosialidemokraattien kanssa. Kokoomuksen ja SDP:n liitto ei hänen mielestään olisi vain iloinen asia, sillä arki koittaisi, kun kokoomus joutuisi samalla puolelle esimerkiksi SDP:n Arja Alhon kanssa. Lea Kärhä totesi, että kepulainen Kainuusta on pahempi kuin kommunisti Karkkilasta, sillä yhteistyö kunnissa ja kaupungeissa oli toiminut hyvin. Kimmo Sasi arvioi yhteistyön SDP:n kanssa merkitsevän panostamista tulevaisuuteen. Hän luotti enemmän sosialidemokraatteihin kuin keskustaan ja ennusti, että keskustasta voi alkaa virrata väkeä kokoomukseen, koska se olisi hallituspuolueena johtava porvarillinen puolue.⁶¹⁷

Sorsa uskoi, että Holkeri ja hänen tukijansa ovat vakaumuksellisesti sinipunan kannalla, mutta Suomisen linjalla oli omat kannattajansa. *”Minä en tiedä, kuinka paljon sillä on kannattajia kokoomuksen piirissä, mutta sillä on huomattava määrä teollisuuden keskeistä väkeä mukana Kari Kairamon johdolla, joka on sitä mieltä, että pitää muodostaa porvarihallitus ja lähteä länsimaiseen tyyliin ratkomaan myös työmarkkinain kysymyksiä. Niiden kahden linjan välillä käydään vielä ottelu, kun ja jos tästä neuvottelupöytään mennään”*, Sorsa ohjeisti puolueensa hallitusneuvottelijoita.⁶¹⁸

Jukka Gustafsson ja Liisa Jaakonsaari vaativat selkeää kannanottoa kasinotalouteen. Gustafsson esitti lisäystä, että hallitus laatisi lain, jolla finanssi- ja spekulatiopääoma saataisiin valvontaan ja valtion ohjaukseen. Kasinotaloudessa liikkuva raha piti saada palvelemaan tuotantotoimintaa, työllisyyttä ja yhteiskunnan kokonaisuutta. Liisa Jaakonsaari kannatti ja muistutti, että asiasta oli puhuttu eduskuntaryhmässä. Sorsa pyysi, että ehdotus jaettaisiin kirjallisena, mutta piti hankalana, että kasinotalous oli hyvin huonosti määritelty asia. Matti Ahde huomautti, että pörssi- ja arvopaperikauppaa säätelevän lain tarpeellisuudesta vallitsi

⁶¹⁷ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 14.4.1987, 2-11. PTA.

⁶¹⁸ SDP puoluetuomikunta (1987), 15.4.1987, 6. TA.

laaja yksimielisyys. SDP halusi lisätä lailla erityisesti piensäästäjien turvaa, koska Suomi oli arvopaperikaupan ja pörssin kehitysmää, ja lainsäädäntöä tarvittiin.⁶¹⁹

Jarmo Rantanen huomautti, että valtionyhtiöistä ei puhuttu mitään, vaikka se oli asia, joka varmasti nousisi neuvotteluissa esiin. Sorsa oli samaa mieltä. Kokoomus esitti valtionyhtiöiden omistuspohjan laajentamista, ja Sorsa halusi jotain ”*privatisoinnin*” vastapainoksi. Ahde ehdotti jonkin positiivisen ilmaisun lisäämistä valtionyhtiöitten toimintaedellytysten kehittämistä ja niiden merkityksestä. Matti Louekoski piti valtionyhtiöiden suurimpana ongelmana riskirahoituksen saamista ja rahoitushuoltoa. Hän toivoi, että hallitusohjelmaan saataisiin kirjaus, jolla voitaisiin hillitä pörssiajatuksia.⁶²⁰

Ilkka Suominen yritti sinnikkäästi puhua porvarivaihtoehdon puolesta. Hän muistutti eduskuntaryhmälle Pitkäsillan-puheesta, josta Sorsa oli vinoillut puhumalla ”*Pitkäsillan yksinäisestä*” ja kuinka Paasio oli kantanut ”*piikkimattoa Pitkällesillalle*”. Suominen ei pitänyt viisaana tilannetta, jossa kokoomus neuvottelisi virallisesti SDP:n ja epävirallisesti keskustan kanssa, tai menisi neuvotteluun pyrkien sosialidemokraateista eroon. Sellainen kieroilu ei hänelle sopisi. Suominen muistutti, että kuusi päivää aiemmin eduskuntaryhmä ja puoluevaltuusto päättivät, että kolmen suuren kaatuessa neuvotteluja jatkettaisiin vaalituloksen ja yhteistyötahdon viitoittamalla tiellä. Suomisen mukaan se tarkoitti siirtymistä porvarivaihtoehtoon. Jos jotain muuta päätettäisiin, valtuusto muuttaisi itsensä päättämää suuntaa, Suominen huomautti.⁶²¹

Suomisen painostus ei tehonnut. Kokoomus lähti Holkerin johdolla yrittämään hallituksen muodostamista SDP:n kanssa. Haaveet porvarihallituksesta kariutuivat lopullisesti, kun kokoomus ja SDP käynnistivät varsinaiset ohjelmaneuvottelut. RKP ja SMP otettiin mukaan hallitusta täydentämään. Hallitusohjelman pääkysymyksistä kuten vakaan markan linjasta, verouudistuksesta ja työelämän uudistamisesta löydettiin sopu parissa viikossa.

⁶¹⁹ Ibid. 14–15. TA.

⁶²⁰ Ibid. 50.

⁶²¹ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 14.4.1987, liite 2, 1–4. PTA.

5.9. *Sinipuna syntyy*

Hallitusneuvottelut tuottivat enemmän tuskaa sosialidemokraateille kuin kokoomukselle. Jouko Skinnari piti yhteistyötä kokoomuksen kanssa ideologisesti tuskallisena. Jaakonsaari epäili, että sinipunahallitus leimataan hyväosaisten hallitukseksi. Gustafsson muistutti esittäneensä hallitusohjelmaan lakia, jolla kasinotalous saataisiin kuriin ja palvelemaan työllisyyttä ja yhteiskunnan kokonaisuutta. Ahde tuki vaatimusta kasinotalouden kuriin saattamisesta sekä pörssi- ja arvopaperikauppaa säätelevän lain laatimisesta.⁶²²

Sosialidemokraattien pääneuvottelijat kokoomuksen kanssa käydyissä hallitusneuvotteluissa olivat Ahde ja Liikanen. He kävivät kertomassa neuvottelujen kulusta eduskuntaryhmälle 24. huhtikuuta. Verouudistuksen tarpeellisuutta käsitellessään Liikanen otti esille pääomaverotuksen ja verohyvitysjärjestelmään siirtymisen, mikä tarkoitti, että yritysten voitot verotettaisiin kertaalleen, eikä osinkoja verotettaisi erikseen. Uudistukset tähtäsivät myös pankkivallan purkamiseen, koska osakeomistus Suomessa oli keskittynyt pankkien, vakuutuslaitosten, osakeyhtiöiden ja verovapaiden säätiöiden käsiin. Kasinotalouden hillintään hallitus tähtäsi arvopaperikauppaa koskevalla lainsäädännöllä.⁶²³

Vakaan markan talouspolitiikasta tuli sinipunahallituksen ohjelman peruskivi. Julkisten menojen kasvu luvattiin pitää hallinnassa, eikä valtion velanottoa haluttu lisätä. Hallitus korosti, että valtion menotalouden painopisteitä ovat työllisyys, tutkimus ja koulutus, asuminen, lapsiperheiden asema ja varttuneen väestön palvelut. Hallitus lupasi toteuttaa kokonaisverouudistuksen, joka tarkoitti kaikkien tulolajien yhtäläistä verotusta, vähennysten selkeyttämistä, marginaaliverojen alentamista kaikissa tuloluokissa, tulonjaon pitämistä ennallaan sekä valtion ja kuntien verotulojen turvaamista uudistuksen kaikissa vaiheissa. Työelämän uudistamista koskeneessa osassa hallitusohjelma asetti tavoitteekseen parantaa työntekijöiden asemaa sekä osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia yritysten hallinnossa. Teollisuus- ja elinkeinopolitiikassa hallitus lupasi edistää osakesäästämistä ja

⁶²² SDP ek-ryhmä (1987), 21.4.1987, 7-35. TA.

⁶²³ SDP (1987), 24.4.1987, 6-7. TA.

selvittää eräiden valtionyhtiöiden mahdollisuudet hankkia lisärahoitusta yksityissektorilta.⁶²⁴

Valtionyhtiöiden yksityistäminen jäi hallitusohjelmassa lupaukseksi selvittää valtionyhtiöiden mahdollisuuksia hankkia lisärahoitusta yksityissektorilta. Liikasen mukaan valtio säilyttäisi yhtiöissään osake-enemmistön, joten yksityistämisestä ei ollut kyse. Hän piti kokoomusta keskustaa helpompana neuvottelukumppanina. Liikasen mukaan keskustalla oli niin monien kymmenien etujen järjestelmä, että se esti kokonaisuudistusten tekemisen.⁶²⁵

Eduskuntaryhmässä Ahdetta ja Liikasta arvosteltiin hallitusneuvottelijoina liiasta kiirehtimisestä. Kiirettä pidettiin riskinä, koska hallitusta tehtiin porvareiden kanssa. Ahde myönsi, että puolue otti riskin lähtiessään porvareitten kanssa hallitukseen, mutta riski olisi myös antaa kokoomuksen ja keskustan muodostaa hallitus. Poliitiikka oli Ahteen mielestä riskien hallintaa, eikä helppoja ratkaisuja ollut tarjolla. SDP:n kannalta neuvottelut olivat hänen arvionsa mukaan sujuneet poikkeuksellisen hyvin.⁶²⁶

Ahde arvosteli Christoffer Taxellin ja hänen johtamansa RKP:n toimintaa, joka tähtäsi aina Suomen rikkaimpien etujen puolustamiseen. Ahde oli kyllästynyt Taxellin vaatimuksiin siinä määrin, että ehdotti kompromissiksi Taxellille näköispatsasta ja sen alle kylttiä, joka kertoisi hänen kaikissa tilanteissa puolustaneen johdonmukaisesti rikkaiden ja nimenomaan vain rikkaitten etuja.⁶²⁷

Liikasen mukaan politiikassa oli tapahtumassa jotain uutta, oltiin suuren murroksen kynnyksellä. Heikki Rinne uskoi, että kokoomuksella oli ylipääsemätön halu päästä hallitukseen: *”Kyllä kokoomus on selvästi mullillaan. Kun sanotaan, että lehmä on mullillaan tässä hallituskysymyksessä, se on vaikka minkälaiden piikkilankojen yli valmis hyppäämään. Kokoomuksen kupit on käännettävä ja lehmää hyppyttävä*

⁶²⁴ Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987.

⁶²⁵ Ibid. 8.

⁶²⁶ Ibid. 22.

⁶²⁷ Ibid.

piikkilanka-aitojen yli niin, että utareet repeilevät. ” Pertti Paasio totesi Rinteen tehneen maatalouspolitiikassa aivan uuden aluevaltauksen.⁶²⁸

Pirjo Ala-Kapee piti keskustapuoluetta taantumuksellisenä ja uskoi SDP:n pääsevän ainakin paperilla kokoomuksen kanssa monista periaatteellisista asioista yksimielisyyteen toisin kuin keskustapuolueen kanssa. Ala-Kapee arvioi, että SDP piti talonpoikien ja työläisten historiallisen liiton rikkomista liian vaikeana. Tarja Halonen uskoi kokoomuksen myyvän vaikka isoäitinsä päästäkseen hallitukseen. Hän epäili kokoomuksen kauppaavan jo isoisää.⁶²⁹

SDP:n eduskuntaryhmässä todettiin neljä päivää myöhemmin, että puoluetolimikunnan ja eduskuntaryhmän nimeämä toimikunta oli samana päivänä klo 11.00 alkaneessa kokouksessa päässyt neuvottelutulokseen pankinjohtaja Harri Holkerin johtamissa hallitusneuvotteluissa. Liikanen kehotti puoluetovereitaan esiintymään hallituksessa ja eduskunnassa taistelevana sosialidemokraattisena puolueena. Liisa Jaakonsaari epäili hallitusyhteistyön vahvistavan valtavasti kuvaa sosialidemokraateista valtakoneiston osana. Jouko Skinnari piti liittoa ideologisen päävastustajan kanssa suurena riskinä.⁶³⁰

Hallitusohjelmaan kirjattiin tavoitteeksi osakesäästämisen edistäminen ja sijoittajansuojan parantaminen säätämällä arvopaperimarkkinalaki, mihin Erkki Liikanen vaikutti tyytyväiseltä. Reino Paasilinnan piikitteli, että osakesäästäminen oli sinänsä kunnioitettava sosialistinen päämäärä, mutta sitä ei pitäisi ottaa johtotähdeksi.⁶³¹

Liikanen huomautti, että arvopaperimarkkinalaki rajoittaisi kasinotaloutta, kuten SDP oli toivonut. Osakesäästämisen edistäminen tarkoitti hänen mukaansa ennen kaikkea piensäästäjien turvaa keinottelijoita vastaan. Yhteistoimintarahastojen osalta Liikanen totesi, että hallitusneuvottelut vaikeutuivat, kun STK aloitti voimakkaan painostuksen kokoomuksen ryhmää kohtaan. Kokoomuksen neuvottelijoissa oli

⁶²⁸ Ibid. 26-28.

⁶²⁹ Ibid. 31-35.

⁶³⁰ SDP ek-ryhmä (1987), 28.4.1987, 15. TA.

⁶³¹ Ibid. 21.

Liikasen mukaan ollut mukana nuorta liberaalipolvea, joka joutuisi puolueessa ahtaalle. Hän ennusti, että kokoomusta tulisivat repimään monet sisäiset paineet.⁶³²

Jukka Gustafsson esitti hallitusyhteistyön hylkäämistä, koska pelkäsi sen johtavan vaalitappioon seuraavissa vaaleissa ja kokoomuksen nousuun suurimmaksi puolueeksi. Ehdotus oppositioon jäämisestä sai kannatusta, mutta esitystä ei viety äänestykseen. Gustafsson tyytyi lopulta eriävän mielipiteen kirjaamiseen pöytäkirjaan. SDP päätti lopulta yksimielisesti hyväksyä hallituksen muodostamisen kokoomuksen, RKP:n ja SMP:n kanssa.⁶³³

Porvariyhteistyön kariutuminen aiheutti työnantajapuolella valtavan pettymyksen. Kari Kairamo oli kutsunut elinkeinoelämän järjestöt huhtikuun lopulla Etelärantaan ”hätkökoukseen” arvioimaan Holkerin hallituksen ohjelmaa. Erityistä huolta herätti hallituksen lupaama työelämän uudistaminen. Juhani Kivelä muistelee STK:n toimitusjohtajan Pentti Somerton sanoneen sinipunahallituksen uhkaavan jopa yhteiskuntajärjestystä. EVA:n piirissä tilanteeseen suhtauduttiin Kivelän mukaan rauhallisemmin. EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola oli viestittänyt, että pääministeri tarvitsisi EVA:n tukea.⁶³⁴ Kairamon mukaan hätkökoukseen oli Helsingin Sanomien keksimä nimi, eikä vastannut todellisuutta. Pyrkimyksenä oli lisätä teollisuuden ja yrittäjien yhteistyötä hallituksen suuntaan. SYKL oli ehtinyt Kauppalehden mukaan uhkailla järjestöllisillä toimenpiteillä, jos uusi hallitus puuttuisi ”väärällä tavalla” irtisanomissuojaan.⁶³⁵

Kokoomus piti sinipunahallituksen muodostamista erinomaisena saavutuksena. Ben Zyskowiczin mielestä hallituspohjaa oli täysin oikea, ohjelma loistava ja ministerilista hyvä. Hallitusohjelman todettiin sisältävän kaikki kokoomuksen kannalta keskeiset vaatimukset. Erkki Pystynen ei erottanut hallitusohjelmaa kokoomuksen periaateohjelmasta. Zyskowiczin ehdotuksesta ja suuren innostuksen vallitessa kokoomuksen ryhmä nousi kokouksen päätteeksi seisomaan ja esitti

⁶³² Ibid. 30–32.

⁶³³ Ibid. 23.

⁶³⁴ Koroma (2015), 138–139; Kivelä (2000), 73.

⁶³⁵ Häikiö (2001), 170–171, Kari Kairamon lähettämättä jäänyt kirje Kauppalehden päätoimittaja Arto Tuomiselle 7.9.1987.

kolminkertaisen eläköön-huudon isänmaalle.⁶³⁶ Ilkka Suominen torjui väitteet, joiden mukaan kokoomus meni liian pitkälle sosialidemokraatteja vastaan.⁶³⁷

Suominen muistutti, että kokoomuksen peruslähtökohtana hallitusohjelmaneuvoitteluuissa olivat yhteiskunnan hallitun rakennemuutoksen edistäminen, koulutuksen, tieteen ja tutkimuksen korostaminen, verouudistuksen toteuttaminen, asunto-ongelmien korjaaminen sekä sellaisen sosiaalipolitiikan noudattaminen, jonka painopiste oli lapsiperheiden aseman parantamisessa. Kaikissa näissä kysymyskokonaisuuksissa kokoomus oli saavuttanut Suominen mukaan hyvän neuvottelutuloksen.⁶³⁸

Puoluesihteri Jussi Isotalo myönsi, että kokoomus oli ohjelmaneuvoitteluuissa tukenut työelämän uudistamista palkansaajien asemaa parantavalla tavalla. Isotalo ei pitänyt hallituksen syntymistä työn ja pääoman liittona kuten lehdissä oli kirjoitettu. Sen sijaan hän piti sitä kahden suuren yleispuolueen liittona, jonka pääosapuolet ovat ideologisesti verraten etäällä toisistaan. Isotalon mukaan kokoomus uskoi, että työnantajan ja työntekijän edut olivat pitkälle yhteneviä tai ainakin yhteen sovitettavissa. *”Kun nyt työnantajajärjestön toimitusjohtaja on kovasanaisesti haukkunut kokoomuksen, tulevan pääministerin ja puolueen hallitusneuvottelijat, on ainakin yksi rasite meidän julkikuvastamme poistumassa. Aika vaikea kokoomusta on tämän jälkeen leimata suurpääoman juoksupojaksi”*, Jussi Isotalo sanoi.⁶³⁹

Presidentti Mauno Koivisto nimitti pääministeri Harri Holkerin hallituksen vapunaattona. Pääministerin lisäksi kokoomus sai hallitukseen kuusi ministeriä, SDP kaikkiaan kahdeksan, RKP kaksi ja SMP yhden. Kokoomuksen ministerit olivat kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suominen, ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen, toinen valtiovarainministeri Ulla Puolanne, maa- ja metsätalousministeri Toivo T. Pohjala, sosiaali- ja terveysministeri Helena Pesola sekä salkuton ministeri Ilkka Kanerva.

⁶³⁶ Kokoomus ek-ryhmä (1987), 29.4.1987, 4-8, 19. PTA.

⁶³⁷ Kokoomus puoluevaltuusto (1986–89), 29.4.1987, 4. PTA.

⁶³⁸ Ibid.

⁶³⁹ Ibid. 18–19.

Sosialidemokraateista hallitukseen valittiin ulkoministeri Kalevi Sorsa, valtiovarainministeri Erkki Liikanen, oikeusministeri Matti Louekoski, sisäasiainministeri Jarmo Rantanen, työvoimaministeri Matti Puhakka, toinen opetusministeri Anna-Liisa Kasurinen, toinen sosiaali- ja terveysministeri Tarja Halonen ja ympäristöministeri Kaj Bärnlund.

RKP:n ministerit olivat puolustusministeri Ole Norrback ja opetusministeri Christoffer Taxell. SMP:n ainoa edustaja oli liikenneministeri Pekka Vennamo.

Kalevi Sorsa perusteli lehtihaastattelussa yhteistyötä kokoomuksen kanssa ennen kaikkea luottamuksella Holkeriin ja niihin kokoomuslaisiin, joilla oli uskallusta määritellä kokoomus nykyaikaiseksi keskustalaiseksi puolueeksi, ja jotka vastakkainasettelun sijaan näkivät yhteiskuntarakenteessa yhteistyömahdollisuuksia.⁶⁴⁰

SDP:n sinipunahallitukseen luotsannut Sorsa jätti puoluejohtajan tehtävät siirtyessään ulkoministeriksi. Hänen lähtönsä herätti vahvoja tunteita sosialidemokraateissa. Puoluesihteri Erkki Liikanen puhkesi kyyneliin, kun Sorsa ilmoitti lähdöstään. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa arveltiin, että Sorsa jäi presidentin hallitukseen sen ulkopoliittiseksi takuumieheksi. Puolueen ongelmana pidettiin sitä, että uudesta puheenjohtajasta Pertti Paasiosta ei tehty heti ministeriä, koska sosialidemokraatit saattaisivat pyrkiä nostamaan profiiliaan hallitusvastuusta huolimatta ja sen kustannuksella.⁶⁴¹

Turussa politiikan seminaarissa puhunut Holkeri korosti, että kokoomuksen ja SDP:n yhteistyö merkitsi vanhojen kansalaissodassa syntyneiden haavojen ja arprien umpeutumista. Holkerin mukaan suomalaisessa politiikassa avattiin uusi yhteistyön ovi, joka saattaisi vielä lonksua ja narista, mutta pysyisi auki. Holkeri piti syntynyttä hallitusratkaisua historiallisena ja arvioi, että puolueiden yhteistyölle oli sosiaalinen tilaus jo ennen sinipunahallituksen syntymää, eikä perinteinen ideologinen vastakkainasettelu vastannut enää 1980-luvun todellisuutta. Ideologisten raja-aitojen

⁶⁴⁰ SSd 30.4.1987.

⁶⁴¹ HS 30.4.1987.

madaltumisesta kertoi hänen mukaansa se, että vastakkaisia poliittisia perussuuntia edustavien ryhmittymien käytännön ongelmiin esittämät ratkaisut olivat hyvin samankaltaisia.⁶⁴²

Keskustapuolueen uutistoimisto Uutiskeskus vuoti porvarisopimuksen julki kolme viikkoa hallituksen nimittämisen jälkeen. Helsingin Sanomat arvosteli puolueiden toimintaa pääkirjoituksessaan. Sen mukaan salaiset sopimukset antavat havainnollisen kuvan keskinäisestä epäluuloisuudesta ja kyräilystä ja lopulta myös kirjallisten välipuheiden arvottomuudesta. Helsingin Sanomat tuomitsi kabinettipoliitiikan, jossa pieni piiri on päättävinaan suurista asioista ohi puolueiden eduskuntaryhmien ja muiden keskeisten tahojen, tasavallan presidenttiä myöten.⁶⁴³

Ilkka Suominen puolusti toimintaansa kokoomuksen puoluevaltuuston kevätkokouksessa. Hänen tavoitteenaan oli kaikissa oloissa turvata kokoomuksen tie hallitukseen. Sanansyöjän tai valehtelijan viittaa hän ei suostunut ottamaan, vaikka keskustapuolueen taholta sitä hänelle tarjottiin. Tärkein tehtävä eli paikka hallituksessa toteutui, mutta ei siinä järjestyksessä mitä Suominen oli ajatellut. Hän jätti paikkansa puheenjohtajana puoluevaltuuston arvioitavaksi.⁶⁴⁴ Arvostelusta huolimatta Suominen sai jatkaa puheenjohtajana hallituskauden loppuun.

Isotalo myönsi kuuluneensa niihin, jotka epäilivät vahvasti kokoomuksen ja sosialidemokraattien yhteistyön toteutumista. Hän kannatti porvarisopimuksen solmimista. Hänen mielestään oli selvää, että kaikki keinot käytettiin hallituspaikan varmistamiseksi. Jos porvarihallitus olisi tyrmätty etukäteen, kokoomus tuskin olisi Isotalon arvion mukaan päässyt nykyiseenkään. Hän lisäsi, että kokoomus tekisi parhaansa, jotta hallitus onnistuisi, vaikka monet pitivät hallituskoalitiota ideologisesti epäpyhänä liittona.⁶⁴⁵

Isotalon mukaan julkisuudesta saattoi saada kuvan, että hallituksessa kokoomusta ”uunotettiin ja talutettiin hallitushumalassa” ratkaisuihin, joita se ei olisi tehnyt

⁶⁴² Harri Holkerin puhe seminaarissa uuden hallituspohjan taustatekijöistä, Turku 28.9.1987 (ISA).

⁶⁴³ Koivisto (1994), 267 ja HS 22.5.1987.

⁶⁴⁴ Kokoomus puoluevaltuusto (1987), 27.5.1987, liite 9. PTA.

⁶⁴⁵ Ibid. liite 7.

selvin päin. Tämän Isotalo kiisti ja vakuutti puoluevaltuuston ja eduskuntaryhmän sitoutuneen täysin hallitusohjelman toteuttamiseen. Hänen muistutti, että vasemmisto-oppositio arvosteli sosialidemokraatteja kokoomuksen edessä nöyrytyksestä vähintään yhtä rivakasti kuin keskustaoppositio kokoomusta.⁶⁴⁶

Suomisen mukaan Pitkäsillan ylittäminen ei ollut pelkkää taktikointia. Kokoomus valitsi linjakseen julkisten palvelujen kehittämisen ja niiden saatavuuden turvaamisen. Se merkitsi ihmisten välisen oikeudenmukaisuuden ja alueellisen tasavaruuden toteuttamista. Kokoomus oli valmis avaamaan omalta osaltaan uuden sosiaalipoliittisen keskustelun, jonka lähtökohtana oli julkisen palvelutuotannon kehittäminen.⁶⁴⁷

Suominen korosti kansanvallan merkitystä. Hän vaati, että kokoomuksen pitäisi olla reilusti moderni yhteiskunnallinen liike, joka tulee persoonattoman omistamisen ja ostamisen jarruksi. Kokoomus vetosi kasvavaan palkansaajien ryhmään ja vakuutti olevansa tavallisen kansalaisen puolella. *”Väitän, että tässä maassa se ryhmä, joka omistaa yrityksiä, tehtaita ja tuotantolaitoksia, on jo yli 50-prosenttisesti sen verran fiksu, että ymmärtää, että patruunoiden aika alkaa olla ohi. Nyt tarvitaan demokraattista työelämää, uudistamista ja kokoomuksen linjakasta suhtautumista”*, Suominen julisti puolueensa hallituspoliittiseksi linjaksi.⁶⁴⁸

5.10. Kamppailua käsitteistä ja keskiluokasta

Kokoomuksen ja SDP:n välillä käytiin taistelua käsitteiden sisällöstä ja keskiluokan äänistä. Kokoomus halusi pyyhkiä itsestään mielikuvan pääoman juoksupojasta ja lähestyi Pitkäsillan kautta sekä työmiestä että toimihenkilöä. SDP:n retoriikassa korostuivat yritysdemokratia ja taloudellinen kansanvalta. Ne olivat käsitteitä, joiden sisältöä myös kokoomus halusi määritellä ja hallita.

Kokoomus oli määritellyt taloudellisen demokratian alun perin kansankapitalismiksi, joka katosi puolueen ohjelmista vasemmistohegemonian vahvistuttua 1960-luvun lopulla. Taloudellinen kansanvalta nähtiin kokoomuksessa

⁶⁴⁶ Kokoomus puoluevaltuusto (1987), 30.9.1987, 3. PTA.

⁶⁴⁷ Ibid. 10, 11.

⁶⁴⁸ Ibid. 36–37.

sosiaalisen markkinatalouden kautta yksilöllisen omistamisen vapautena, kun sosialidemokraatit pitivät etusijalla työntekijän oikeuksien ja kollektiivisen omistamisen laajentamista.

SDP piti taloudellisen kansanvallan peruspilareina tasa-arvoa ja hyvinvointia, joihin liittyivät yritys- ja virastodemokratia sekä työntekijöiden vaikutusvallan vahvistaminen ensin tuotantokomiteoiden ja sitten yhteistoimintarahastojen avulla. Taloudellinen kansanvalta merkitsi kokoomukselle yksilöllisiä mahdollisuuksia ja vastuuta sekä toimintaa vapauden, yrittäjyyden ja luovuuden puolesta. Ilkka Suominen piti kokoomusta yhteiskuntaa uudistavana, sosiaalisena ja suvaitsevana puolueena. SDP:n tulkinta taloudellista kansanvallasta leimattiin kokoomuksessa yksilöllisyyttä uhkaavaksi holhoukseksi.⁶⁴⁹ Kokoomus halusi rajata yritysdemokratiakokeilut ensisijaisesti yhteiskunnan omistamiin yrityksiin ja laitoksiin, mutta oli valmis laajentamaan työntekijöiden osallistumista yritysten hallintoon.⁶⁵⁰

Vaalien alla käsitekamppailu kärjistyi, kun SDP pelotteli äänestäjiä oikeistolaisella uusliberalismilla ja kokoomus sosialismilla. Molemmat halusivat lisätä hyvinvointia ja parantaa esimerkiksi lapsiperheiden asemaa tulonsiirtoja kasvattamalla. Presidentti Mauno Koivistolla oli tärkeä rooli sinipunahallituksen kättilönä, mutta ilman talouspoliittisen ajattelun lähentymistä hallitusyhteistyö ja yhteisen ohjelman laatiminen tuskin olisi käynnistynyt.

Holkerin puheenjohtajakaudella kokoomus muovasi itsestään ulko- ja talouspoliittisesti hallituskelpoista, mikä Suomen arvion mukaan tarkoitti, että kokoomus lähestyi ennen 1970-luvun puoliväliä ideologisesti sosialidemokraatteja. Sen jälkeen SDP otti askelia markkinatalouden suuntaan. SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa luotti ennen kaikkea Harri Holkeriin ja näki mahdollisuuden oikeiston ja vasemmiston vastakkainasettelun purkamiseen, kuten Koivisto oli toivonut.

⁶⁴⁹ Kokoomus puoluevaltuusto (1986), 27.5.1986, s. 3-4. PTA.

⁶⁵⁰ Kokoomus (1972): Lähiajan tavoiteohjelma, puoluevaltuuston kokous 6.8.1972. PTA.

Yhteiskunnan rakennemuutos vauhditti kokoomuksen ja SDP:n linjausten lähentymistä. Keskiluokan ja palkansaajaaänestäjien rintaman laajeneminen tarjosi tilaisuuden lisätä kannatusta, mutta samaan aikaan se vaati puolueilta uudistumista. Sinipunahallitus tarjosi mahdollisuuden näyttää uudistushalua. SDP:n entinen puoluesihteerin ja ministeri Ulf Sundqvist kuvasi sinipunaa ”*urbaaniksi palkansaajahallitukseksi*”.⁶⁵¹

Ministeri Esko Rekola kirjoittaa muistelmissaan kokoomuksen ja sosialidemokraattien poikkeuksellisesta tasavertaisuudesta hallitusyhteistyössä. Sen erityislaatu korostui Rekolan mukaan symbolisesti, kun syntyperäinen porvari ja suojeluskuntamiehen poika Harri Hermannin Holkeri sekä sosialidemokraattisen aatemaailman syvästi omaksunut Taisto Kalevi Sorsa puristivat kättä yhteistyönsä sinettinä.⁶⁵²

Pääministeri Holkeri kuvasi itse poliittisen kentän muuttumista Helsingin Sanomissa seuraavasti: ”*Punamullan 50 vuotta sitten syntyessä työläiset ja talonpojat olivat väestön enemmistö. Nyt talonpojat ja savupiipputeollisuuden työläiset ovat selvä vähemmistö. Tämän täytyi jossain vaiheessa näkyä, ja se näkyy tällaisena poliittisena ratkaisuna.*”⁶⁵³

Holkerin hallituksen nimittäminen merkitsi sekä poliittista että taloudellista taitekohtaa Suomen historiassa. Matti Ahde kuvaa muistelmissaan SDP:n siirtymistä monikymmenvuotisesta punamulta- ja kansanrintamayhteistyöstä hallitukseen kokoomuksen kanssa historialliseksi vedenjakajaksi.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ SS 10.4.1988

⁶⁵² Rekola Esko (1998): Viran puolesta. WSOY, Helsinki, 320.

⁶⁵³ HS 3.5.1987

⁶⁵⁴ Ahde Matti, Hakkarainen Timo (2013): Matti Ahde. Sähkömies. WSOY, Helsinki, 295.

6. Puolueet työelämän kasinotalouden pyörteissä

6.1. Työelämän pelisäännöt uudistuvat

Työelämän uudistaminen nousi hallitusneuvottelujen yhdeksi pääkysymykseksi. Kokoomuksen puoluevaltuuston mukaan vapaaehtoisten yrityskohtaisten henkilöstörahastojen perustamiselle oli luotava edellytykset. Kokoomus oli valmis parantamaan henkilöstön hallintoedustusta ja työsuhteturvaa.⁶⁵⁵

Puoluejohtajan tehtävät jättänyt Kalevi Sorsa muistutti läksiäispuheessaan Helsingin Työväentalolla, että työelämän uudistaminen oli elinkeinoelämän rakennemuutoksessa SDP:n kannalta hallitusneuvottelujen tärkein asiaryhmä. Kokonaisuuteen kuuluivat yhteistoimintarahastojen perustaminen sekä irtisanomisiin ja lomautuksiin liittyvän yhteistoimintalainsäädännön tiukentaminen. Työelämän uudistaminen koski myös työntekijöiden uudelleensijoittamista sekä jatko- ja uudelleenkoulutukseen tähtäävien vaihtoehtojen selvittämistä. SDP halusi nopeuttaa irtisanomisiin liittyvää riitojen käsittelyä ja taata työntekijöille oikeuden nimetä edustajansa yritysten hallintoon.⁶⁵⁶ Hallituksessa työelämän uudistamisesta päävastuun kantoi SDP:n työministeri Matti Puhakka aisaparinaan kokoomuksen Ilkka Kanerva.

Suomen ja kansainvälisen talouden kehitys näytti vahvalta. Vientiteollisuuden hintapaineista huolimatta suurin osa yritysjohtajista suhtautui tulevaisuuteen optimistisesti. Gustav von Hertzen piti Sorsan ja Holkerin talouspoliittista hajurakoa kapeana. Työelämän uudistaminen noususuhdanteessa ei tuntunut etukäteen mahdottomalta ajatukselta, vaikka työnantajat pelkäsivät Holkerin antavan liikaa periksi SDP:n vaatimuksille. Gustav von Hertzen arvioi jälkikäteen, että sosialidemokraattien talouspolitiikka muuttui enemmän kuin kokoomuksen. Hän piti Holkeria pragmaattisena perusporvarina, jota ideologinen pohdiskelu ei kiinnostanut.

⁶⁵⁵ Kokoomus, puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1986, 11–12. PTA.

⁶⁵⁶ SSd 30.4.1987.

Teollisuudessa sinipunahallitus koettiin merkittävänä käännekohtana Suomen politiikassa ja taloudessa.⁶⁵⁷

Porvarillisesta pragmaattisuudesta kertoo Holkerin pitämä puhe SKDL:n entisen puheenjohtajan Ele Aleniuksen 60-vuotispäivillä kesäkuussa 1985. Siinä hän muisteli kuinka tohtori Alenius ja maisteri Holkeri opettelivat konsensus-sanan merkitystä ja sisältöä YK:n päämajassa jo kauan ennen kuin käsitteellä alettiin ”hienostella” Suomessa. Molemmat olivat jäseniä yleiskokousvaltuuskunnassa ja viettivät syksyn 1963 New Yorkissa. ”Kolme kuukautta hotellielämää tasoitti kummasti maailmankatsomuksellisia vastakohtia”, Holkeri kertoi.⁶⁵⁸

Holkeri kirjoitti samana kesänä Aleniukselle kirjeen, jossa hän arvioi Aleniuksen kirjoittamaa *Sosialismin ideologia ja aikakauden muutos*. Holkeri ei hyväksynyt, että vasemmisto nimitti sosialismiksi, mitä ”me muun mieliset kutsumme humanismiksi”. ”Sinä ja muut vasemmistolaiset olette mielestänne ’edistyksellisiä’. Oma vankka käsitykseni on, että hyviä asioita maailmassa ovat vieneet eteenpäin hyvät ihmiset eivätkä ideologioiden opetuslapset”, Holkeri kirjoitti. Holkeri toimitti myöhemmin kirjeestä kopion päätoimittaja Jaakko Okkerille, joka julkaisi sen Suomen Kuvalehdessä.⁶⁵⁹

Kalevi Sorsa näki hallitusyhteistyölle ideologisia uhkia, jotka liittyivät palkansaajan ja työnantajan vastakkainasetteluun. Sorsa pelkäsi, että työnantajapuoli painostaisi kokoomusta, ja SDP liittoutuisi ammattiyhdistysliikkeen kanssa, jolloin työmarkkinakentän ristiriidat siirtyisivät hallituksen sisälle.⁶⁶⁰

Kokoomus joutui rakentamaan suhteensa työnantajiin ja elinkeinoelämään pitkälti uudestaan kauan kestäneen oppositiokauden jälkeen. Puolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Tapani Mörttinen arvioi, että kokoomus oli laiminlyönyt suhteitaan oppositiovuosina, jolloin elinkeinoelämä piti yhteyttä hallitukseen keskustapuolueen tai SDP:n kautta. Mörttisen mukaan keskusta ja kommunistit julistivat

⁶⁵⁷ Gustav von Hertzen (haast.) 1.8.2013.

⁶⁵⁸ 5.6.1985, Harri Holkerin puhe Ele Aleniuksen syntymäpäivillä. HHA, K1, PTA,

⁶⁵⁹ 8.7.1985, Harri Holkerin kirje Ele Aleniukselle. HHA, K1, PTA; SK 3.8.1985.

⁶⁶⁰ TS 30.4.1987.

propagandassaan, että kokoomus oli suurpääoman juoksupoika, ja elinkeinoelämä uskoi ja luuli, että näin on, vaikka se ei kokoomuslaisten mielestä pitänyt paikkaansa.⁶⁶¹

Kari Kairamolla oli erityisen läheiset suhteet keskustapuolueeseen. Hän oli tukenut ensin Ahti Karjalaista ja sen jälkeen Paavo Väyrystä puolueen presidenttiehdokkaaksi. Gustav von Hertzenin muistelee Kairamon hoitaneen poliitikkosuhteensa henkilötasolla, eikä raportoinut niistä TKL:n hallitukselle.⁶⁶²

Porvarisopimuksen kaatumiseen pettynyt keskustan Suomenmaa syytti sosialidemokraatteja vallankaappauksesta, jota johtivat Koivisto ja Holkeri. Suomenmaa epäili pääkirjoituksessaan, että yhteistyö kokoomuksen kanssa johtaisi SDP:n radikalisoitumiseen, ja nostaisi sosialismin uudestaan pintaan. Suomisella oli lehden mielestä Väyrysessä aito vaihtoehto, mutta SDP:llä ei sellaista ollut. Suomenmaa kuvasi Sorsaa herkäksi ja itsevaltaiseksi johtajaksi, joka halveksi keskustaa.⁶⁶³

Keskustapuolue oli Koiviston vaalivoiton jälkeen hakenut uutta poliittista voimaa keskiryhmistä, mutta porvarisopimuksen kaaduttua pahin mahdollinen uhka toteutui. Keskustan johto sai kuulla kovaa sisäistä arvostelua valitun taktiikan epäonnistumisesta, kun SDP ja kokoomus löysivät toisensa. Seppo Kääriäinen pitää vahvan markan varaan rakennettua sinipunayhteistyötä käännekohtana suomalaisessa poliittisessa elämässä.⁶⁶⁴

Sorsa vastasi Suomenmaan hyökkäykseen ja ihmetteli, millainen raivo keskustassa vallitsi. Punamulta oli murskattu, sosialidemokraatit kirottu maan rakoon, porvari yhteistyö sanottu irti ja keskustakumppaneita uhkailtu. Sorsa piti hallituspettymyksen purkautumista inhimillisesti ymmärrettävänä, mutta epäili ettei ollut viisasta polttaa kaikkia siltoja ympäriltään.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ S-maa 10.2.1988.

⁶⁶² Gustav von Hertzen (haast.) 1.8.2013.

⁶⁶³ S-maa 30.4.1987.

⁶⁶⁴ Kääriäinen (2002), 231–233, 240–242.

⁶⁶⁵ SSd 30.4.1987.

SDP painosti kokoomusta työelämän kansanvaltaistamiseen. Puolueen vasemmistoon kuulunut Reino Paasilinna halusi tehdä aatteellisen pesäeron kokoomuksen ja sosialidemokraattien välille, jotta SDP ei saisi oikeistolaistumisen leimaa. Hänen mielestään kokoomusmagiasta päästäisiin irti venytyspenkillä, jonka nimi on työelämän uudistus. Paasilinna halusi venyttää kokoomusta niin pitkäksi, että se katkeaisi.⁶⁶⁶

Kokoomus muutti linjaansa aiempaa sosiaalisempaan suuntaan. Puolueen tavoiteohjelman valmistelusta vastannut Jouni J. Särkijärvi esitteli alkuvuodesta 1988 uutta ohjelmaa puoluevaltuustolle ja kertoi, että kokoomus halusi tuoda hallituksen ohjelmaan talouteen ja sosiaalipolitiikkaan liittyviä pehmeitä asioita, jotka olisivat puolueen aatteista perusteltavissa, vaikka sosialidemokraatit niitä toteuttaisivat. Martti Tiurin mukaan pehmeitä arvoja korostettaessa tulisivat kovat asiat vastaan, eikä rakennemuutos onnistuisi pelkästään niillä.⁶⁶⁷

Pehmeä linja korostui puoluevaltuuston kokouksessa toukokuussa, kun Suominen lupasi kokoomuksen lähtevän syksyn kunnallisvaaleihin ihmisläheisin ja sosiaalisin teemoin. Suomisen mielestä vuoden kestänyt hallitusyhteistyö osoitti, että yhteiskunnan kehittämisen onnistuisi kokoomuksen haluamissa painopistesuunnissa. Sosiaali- ja terveyspalveluiden ja lapsiperheiden aseman parantaminen olivat vahvasti kokoomuksen asialistalla.⁶⁶⁸

Kansantalouden myönteinen kehitys rohkaisi hallitusta talous- ja sosiaalipoliittisiin uudistuksiin, mutta valtiovarainministeri Liikanen varoitti riskeistä. Ne liittyivät inflaation kiihtymiseen ja vaihtotaseen vajeen kasvuun. Teollisuuden investoinnit olivat laskussa, ja vaihtotaseen vaje syveni, kun tuonti kasvoi vientiä nopeammin. Finanssipolitiikan olisi pitänyt olla lievästi kiristävää. SDP halusi painaa korot alas, jotta raha saataisiin kasinotaloudesta tuotantoon. Liikanen muistutti SDP:n eduskuntaryhmän kesäkokouksessa, että vaarana olisi korkojen nousu ja rahan siirtyminen tuotannosta papereihin ja työstä keinotteluun, jos budjetista tulisi

⁶⁶⁶ SDP ek-ryhmä (1987), 15.-17.8.1987, 76. TA.

⁶⁶⁷ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 4.-5.3.1988, 30–32. PTA.

⁶⁶⁸ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 25.5.1988, liite 9, 9-10, 25. PTA.

inflaatiota kiihdyttävä. Se olisi Liikasen mielestä tavattoman vaarallista tilanteessa, jossa suhdanteet väistämättä tulisivat heikkenemään.⁶⁶⁹

Sorsan neljäs hallitus oli asettanut toimitusjohtaja Matti Pekkasen johtaman osallistumisjärjestelmäkomitea selvittämään uusien yhteistoimintamuotojen mahdollisuuksia taloudellisen demokratian ja kilpailukykyisen tuotantotoiminnan edistämiseksi. Komitea tuotti kaksi osamietintöä, joista ensimmäinen koski yksityistä elinkeinoelämää, ja se luovutettiin Holkerin hallitukselle marraskuussa 1987. Toinen julkisen alan tuottavuutta ja työelämän kehittämistä koskenut osamietintö jätettiin vuoden 1988 lopussa. Jälkimmäisen mietinnön valmistuessa komitean puheenjohtajana toimi Heikki Koski. Osallistumisjärjestelmäkomitea teetti taustaselvityksiä, joissa vertailtiin eri maiden tuottavuutta, voitonjakojärjestelmiä ja palkansaajarahastoja.⁶⁷⁰ Komiteatyön pohjalta Holkerin hallitus teki esityksensä vapaaehtoisista yritysکوhtaisista henkilöstörahastoista.⁶⁷¹

Hallituksen nopea tahti työelämän ja verotuksen uudistamisessa hirvitti SDP:n puoluejohtoa. Puoluetoimikunnassa epäiltiin, että uudistusten kanssa oltiin jäniksen selässä, ja puheenjohtaja Paasion mukaan vieläpä selkä menosuuntaan.⁶⁷² Sisältökysymyksissä työntekijöiden ja työnantajien välillä vallitsi jyrkkä näkemysero. Neuvotteluissa mukana ollut STK:n Tapani Kahri sanoo, että kokoomuksen hallitusneuvottelijat uskoivat saavansa hallitusohjelman pyöreät kirjaukset taipumaan kivuttomasti työnantajia tyydyttävään muotoon. Muutamassa viikossa selvisi, että edessä oli odotuksia kovempi vääntö.⁶⁷³

SDP:n uusi puoluesihteerä Ulpu Iivari olisi halunnut laajentaa talouskeskustelua työelämästä kasinotalouteen ja harmaan rahan markkinoihin. Hänen mielestään

⁶⁶⁹ Ibid. 21.

⁶⁷⁰ Osallistumisjärjestelmäkomitean I osamietintö 10.11.1987; Osallistumisjärjestelmäkomitean II osamietintö 28.12.1988. Komitean pyynnöstä julkaistiin taustaselvitykset: Haasko Harri: Voitonjakojärjestelmistä ja palkansaajarahastoista eräissä OECD-maissa. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1986/2; Aintila Heikki: Palkansaajarahastoista, voitonjakojärjestelmistä ja osakesäästämisen tukemisesta Ruotsissa. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1986/2; Oksanen Heikki: Suomen teollisuuden rahoitusrakenteesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1986/3; Ranta Jorma: Julkishallinnon muutokset; tehtävä- ja organisaatiomuutosten kehitys ennen, nyt ja tulevaisuudessa. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1988/1.

⁶⁷¹ Outinen (2015): 219.

⁶⁷² SDP puoluetoimikunta (1987), 20.8.1987, 32. TA.

⁶⁷³ Kahri (2001), 256–257.

puolueen olisi pitänyt selvittää talouden peruskäsitteet kunnolla ennen strategiasta ja toimintalinjasta päättämistä. Liikanen kiirehti rahastoasiaa, koska pelkäsi rahastojen syntyvät ilman mitään ohjausta, jos työntekijäpuoli ei olisi asiassa aktiivinen ja tiukka. Liikanen kertoi puhuneensa asiasta useita kertoja toimitusjohtaja Casimir Ehrnroothin kanssa. Hänen johtamansa Kymmene Oy oli toteuttamassa henkilöstön osallistumISRatkaisuja omalla yksilöllisellä tavallaan. Liikasen mielestä ammattiyhdistysliike oli jäänyt keskustelusta totaalisesti ulos, eikä enää vuoden päästä sisälle pääsisikään.⁶⁷⁴

Kokoomuksen yrittäjäsiipi suhtautui kriittisesti työelämän uudistamiseen ja henkilöstörahastoihin. Puolueen yrittäjävaltuuskunnan puheenjohtaja Timo Laatonen lähetti Holkerille ja Suomiselle kirjeen, jossa hän kertoi eroavansa valtuuskunnan johdosta kentältä tulleiden paineiden vuoksi. *”Kun Te, Harri ja Ilkka, olette julkisuuden silmissä - oikein tai väärin - alkaneet samaistua korostetun palkansaajaystävälliseen politiikkaan, on jonkun voitava julkisesti vaalia Kokoomuksessa yrittäjänkin ääntä. Siihen soveltuu riittävän ärhäkkä yrittäjain valtuuskunta. Ehkäpä huolestuneissa piireissä voidaan näin säilyttää uskoa siihen, että puolueessa on myös yrittäjain ääntä. Siksi jätän puheenjohtajuuden uusiin käsiin”*, Laatonen perusteli eroaan marraskuun puolivälissä 1987.⁶⁷⁵

Hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välisten neuvottelujen vaikeimmat kysymykset koskivat henkilöstön asemaa, osallistumisjärjestelmiä ja irtisanomissuojan vahvistamista. Työnantajien mielestä palkansaajapuoli ja hallituksen sosialidemokraatit halusivat liian suuria muutoksia voimassa olleeseen lainsäädäntöön, mikä olisi vaikeuttanut yritysten toimintaa ja heikentänyt niiden kilpailukykyä.⁶⁷⁶

6.2. Rakennemuutosseminaari ei tuo vastauksia

Laatonen kirjoitti erokirjettään samaan aikaan, kun Holkeri järjesti Joensuussa yhteiskunnan rakennemuutosta käsitelleen talousseminaarin. Siinä oli tarkoitus hakea yhteistä näkemystä hallituksen sekä työntekijöiden ja työnantajien välille.

⁶⁷⁴ SDP puoluetoimikunta (1987), 2.-3.9.1987, 12, 26. TA.

⁶⁷⁵ Timo Laatusen kirje 19.11.1987. HHA, Pääministerin puheet ja kirjeitä 1988 (K2), KA.

⁶⁷⁶ Kahri (2001), 257.

”Keskusteluissani monien yhteiskunnan vaikuttajien ja talouspolitiikan asiantuntijoiden kanssa olen päätenyt ajatukseen, että on taas aika mennä ’korpilammille’, tällä kertaa Joensuuhun, pohtimaan yhteiskunnan kehittämisen kysymyksiä. Kansantalouden rakennemuutoksen ymmärtäminen edellyttää sen sisällön tuntemista. Rakennemuutoksen esiin tuomat haasteet odottavat vastauksia. Kansakuntana meidän tulisi päästä uhkien alla huokailusta mahdollisuuksien havaitsemiseen ja elävään kehittämistyöhön”, Holkeri kirjoitti seminaarin kutsukirjeessä.⁶⁷⁷

Seminaarissa luvattiin käsitellä ajankohtaisia aiheita kuten "Henkilöstö yritysten voimatekijänä", "Elvytyksestä uudistumiseen", "Koulukin voi kasvattaa muutokseen", "Voidaanko rakennemuutosruhteet ehkäistä?", "Uusia työtapoja etsimässä" ja "Palkansaajat työelämän muutoksissa".⁶⁷⁸

Julkisuudessa Joensuun rakennemuutosseminaaria verrattiin Sorsan kymmenen vuoden takaiseen Korpilammen konsensuskokoukseen, mutta osanotoltaan ja anniltaan se jäi vaatimattomaksi. Puheenjohtaja Suominen arvioi kokousta tuoreeltaan puoluevaltuuston ylimääräisessä kokouksessa. Hänen mielestään Joensuuta ei kannattanut verrata Korpilampeen, koska rinnastus ontui. Suominen muistutti, että Korpilammen seminaari pidettiin välttämättömyyden pakosta suurten taloudellisten ongelmien keskellä. Joensuun kokous puolestaan pidettiin tulevien kehitystrendien selvittämiseksi ja uusien mahdollisten ongelmien kartoittamiseksi ja kartoittamiseksi.⁶⁷⁹

Joensuussa nousivat esille rakennemuutoksen ja työelämän kannalta keskeisimmät tulevaisuuden kysymykset: uuden yhteistyöhengen luominen yrityksiin, suomalaisen koulutuksen kehittäminen ja pienen ihmisen aseman turvaaminen tulevaisuuden Suomessa. Pääministeri Holkeri ei pitänyt Joensuun kokousta millään tavalla merkittävänä. Siitä jäivät lähinnä mieleen tomaateilla linja-autoja heitelleet

⁶⁷⁷ Harri Holkerin kutsukirje Toivo Yläjärvelle 30.6.1987. Alkuperäinen Erja Yläjärvellä, kopio tekijällä.

⁶⁷⁸ Joensuun seminaarin ohjelmaluonnos. Kopio tekijällä.

⁶⁷⁹ Kokoomus puoluevaltuusto (1987) 27.11.1987, 11. PTA.

mielenosoittajat. ”Jokaisessa bussissa oli enemmän ’herroja’ kuin mielenosoittajia yhteensä”, Holkeri muisteli puoluevaltuuston kokouksessa.⁶⁸⁰

Joensuun seminaariin osallistunut valtiovarainministeri Erkki Liikanen korosti lehtihaastattelussa työväen ja teollisuuden yhteisiä tavoitteita. Hän vaati työväen perinteisen demokratiavaatimuksen ja teollisuuden kilpailukykyvaatimuksen yhdistämistä, koska teollisuus ei pärjäisi, ellei koko henkilöstön mielikuvitusta ja luovaa voimaa saataisi yritysten käyttöön. Suomi eli rakennemuutoksen synteesivaihetta. ”Pian näemme, syntyykö sellaista synteesiä. Jos sitä ei synny, jää Suomeen juppiutuva nuori polvi, joka haluaa julkiselle sektorille töihin. Se on paradoksi”, Liikanen kertoi Iltalehden haastattelussa, joka oli tehty automatkalla Joensuuhun.⁶⁸¹

Joensuun kokouksen jälkeen kokoomuksen puoluehallitus työsti lähiajan tavoiteohjelmaa, joka edellytti lainsäädännön luomista vapaaehtoisten yrityskohtaisten henkilöstörahojen perustamiselle ja loppua taloudellisen vallan keskittymiselle. Periaatteellisen päätösvallan tuli yrityksissä kuulua yksityisille osakkeenomistajille, ei luotottajille tai toisille yhteisöille. Puolue halusi osakkeiden omistamisesta vähintään yhtä edullista yksityishenkilöille kuin yhteisöille. Rahoituslaitosten äänivaltaa toimialansa ulkopuolisissa yrityksissä oli rajoitettava ja osakesäästämistä kehitettävä, jotta se loisi pääomia uudelle yritystoiminnalle. Kannanottona kasinotalouteen kokoomus varoitti spekulatiivisen sijoitustoiminnan liiallisesta kasvusta. Pörssilainsäädäntö oli saatava aikaan ja valtionyrityksiä oli kohdeltava yhtäläisesti muun yritystoiminnan kanssa.⁶⁸²

Paavo Väyrysen pääministerihaaveiden kariuduttua talouselämä lähestyi Holkeria. Helmikuun alussa 1988 Yhdyspankin pääjohtaja Mika Tiivola ehdotti talouteen liittyviä taustakeskusteluja. Tiivola halusi koota voimia tukemaan yhteiskuntakehitystä, joka nojaisi porvarilliseen ajatteluun ja vapaaseen kilpailutalouteen.⁶⁸³

⁶⁸⁰ Ibid. 33.

⁶⁸¹ IL 21.11.1987.

⁶⁸² Kokoomus puoluehallitus (1987), 5.12.1987, liite 2. PTA.

⁶⁸³ Mika Tiivolan kirje Harri Holkerille 9.2.1988. HHA, K2, KA.

Kokoomuksen puoluehallituksen jäsen, kansanedustaja ja Kymmene Oy:n johtaja Heikki Järvenpää lähestyi Holkeria toimeksiannolla, jonka taustalla oli pääjohtaja Casimir Ehrnrooth. Järvenpään mukaan ”Casse” oli valmis lähentämään suhteita Holkeriin, jota hän piti luotettavana ja rehellisenä. Hän ehdotti pääministerin talouspoliittisen taustaryhmän perustamista. Ryhmään kuuluisivat pääministerin ja Ehrnroothin ohella MTK:n Heikki Haavisto, Nokian Kari Kairamo, Tukon pääjohtaja Pentti Kivinen, Teollisuuden keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relander ja Mika Tiivola. Ryhmän tarkoitus oli luoda edellytyksiä tehokkaalle ja hallitulle talouspolitiikalle. Ryhmä kokoontuisi säännöllisesti tilanteen ja tarpeen mukaan. Ryhmän jäsenet edustaisivat vain itseään, järjestelyistä vastaisi pääministeri avustajineen, keskustelut olisivat luottamuksellisia, eikä ryhmän kokoonpanon tarvitsisi olla ulkopuolisten tiedossa.⁶⁸⁴

Ryhmää ei saatu tässä kokoonpanossa yhteen, mutta sen tilalle syntyi toinen taustaryhmä, johon kuuluivat kauppahuone Thomeston toimitusjohtaja Lauri J. Jouhki, Kansallispankin johtaja Peter Fagnäs, Yhdyspankin johtaja Björn Wahlroos, Finnpapin toimitusjohtaja Thomas Nystén sekä satunnaisesti Mika Tiivola, Raimo Ilaskivi ja Casimir Ehrnrooth. Taustaryhmä kokoontui muutaman kerran vuodessa vuosina 1988–1990.⁶⁸⁵

6.3. Kokoomuksen välit työnantajiin katkolla

Kokoomuksen ja elinkeinoelämän suhteet pysyivät lähentymisyriytyksistä huolimatta viileinä. Työnantajat arvioivat kokoomuksen taipuvan työelämän uudistamisessa liikaa SDP:n tahtoon. KOP:n pääjohtajaa Jaakko Lassilaa valitti Kauppakamarilehdessä, että elinkeinoelämän ja hallituksen yhteistyö sujui paremmin jopa silloin, kun kommunistit olivat hallituksessa. Presidentinvaaleissa Holkerin valitsijamiesehdokkaana ollut Lassila piti kokoomuksen linjaa niin epäselvänä, että sitä ei erottanut sosialidemokraattien linjasta. Suominen kehotti Lassilaa perustamaan oman puolueen. Keskustan Suomenmaa otti riidasta ilon irti ja kirjoitti, että elinkeinoelämän ja kokoomuksen johdon välirikko repii kokoomusta. Suominen

⁶⁸⁴ Heikki Järvenpään kirje Harri Holkerille 9.2.1988. HHA, K2, KA.

⁶⁸⁵ Heikki Järvenpää (haast.) 31.7.2013.

vastasi Uudessa Suomessa, että kokoomus on keskustaoikeistolainen puolue, jossa on sekä liberaaleja että konservatiiveja, ja joka noudattaa jäsentensä puoluekokouksessa muotoilemaa politiikkaa. Lassilan väitteet Suominen torjui asiattomina ja arveli, että Lassila kaipasi vain julkisuutta.⁶⁸⁶

Tapani Mörttistä välirikko huolestutti. Hänen mielestään sanasota olisi saanut jäädä käymättä, koska se ei edistänyt kokoomuksen, elinkeinoelämän eikä yhteiskunnan etua. Elinkeinoelämää närkästyttäneistä työelämän uudistamissuunnitelmista Mörttinen sanoi Suomenmaan haastattelussa, että lainsäädännöstä pitää tehdä sellainen, jonka elinkeinoelämä voi hyväksyä tai ainakin sietää.⁶⁸⁷

Elinkeinoelämän julkinen painostus jatkui. Casimir Ehrnrooth syytti hallitusta osaamattomuudesta ja liiketoiminnan heikosta ymmärtämisestä. Hän ei ollut ennen nähnyt niin karkeita papereita kuin mitä hallituksen työelämää koskeva muistio sisälsi. Ehrnroothin mukaan edellisten hallitusten ministerit olivat olleet halukkaampia kuuntelemaan asiantuntijoiden neuvoja.⁶⁸⁸

Kokoomuksen eduskuntaryhmää hiersivät puheet kokoomuksen ja sosialidemokraattien samankaltaistumisesta. Suomisen mielestä työelämän uudistuksen yhteydessä oli viimeistään tullut eroja esiin. Ne liittyivät irtisanomisperusteiden selkiyttämiseen, koulutusvelvollisuuden kirjaamiseen ja kolmen kuukauden neuvotteluvetoitteen sisällyttämiseen yrityskauppojen yhteydessä tapahtuviin henkilöstömuutoksiin. Suominen piti suhteita elinkeinoelämäänsä hyvinä ja korrekteinä, ei viileinä kuten julkisuus oli antanut ymmärtää. Suomiselta vaadittiin selitystä, miksi hän oli kehottanut Lassilaa perustamaan oman puolueen. Suomisen mielestä puheenjohtajalla oli siinä tilanteessa oikeus puolustaa puoluettaan ja suuttua. Suominen vaati eduskuntaryhmältä yhtenäisyyttä, eikä riitelyä heti ensimmäisen vaikean tilanteen tullen. Kokouksessa mukana ollut pääministeri Holkeri piti ongelmana huonoa tiedotusilmastoa, mutta Martti Tiurin mielestä kokoomus oli itse antanut politiikastaan epämääräisen kuvan. Hän vaati selkeämpää linjaa markkinatalouden ja yksilönvapauden puolesta valtion

⁶⁸⁶ US 9.2.1988.

⁶⁸⁷ S-maa 10.2.1988.

⁶⁸⁸ Ibid.

holhousta vastaan. Tiuri muistutti, että kokoomuksen olisi lunastettava lupauksensa tulevaisuuden puolueesta ottamalla huomioon tietotekniikan ja koulutuksen vaikutukset yhteiskuntaan. Eduskuntaryhmä hyväksyi lopulta työelämän uudistusten toteuttamisen äänestyksen jälkeen.⁶⁸⁹

Kiista työelämästä kärjistyi uudestaan presidentinvaalien jälkeen. Kokoomuksessa pelättiin hallituskriisiä. Teollisuuden ja työnantajien sekä kokoomusyrittäjien hampaisiin joutunut pääministeri ei Juhani Kivelän mukaan tiennyt keneen voisi luottaa. Holkeri oli pettynyt STK:n toimitusjohtajaan Pentti Somertoon, joka Holkerin mielestä oli kääntänyt mustan valkoiseksi. EVA:n keskustalainen toimitusjohtaja Kauko Sipponen tuki työnantajien linjaa, mutta hänen esimiehensä EVA:n hallituksen puheenjohtaja Mika Tiivola tuki Holkeria ja halusi hillitä hallituksen arvostelua.⁶⁹⁰

Hallituksen kanssa neuvotelleet STK:n johtajat Somerto ja Lasse Laatusen katsoivat, että kokoomus oli antanut sosialidemokraattien jujuttaa itseään suostumalla uudistuksiin, jotka vaikeuttivat yritys-elämää.⁶⁹¹ Etelärannassa suunniteltiin hallituksen kaatamista. Suomen Yrittäjien Waldemar Bühler oli kertonut Juhani Kivelälle, että STK halusi hallitusremontin, jossa 2-3 ministeriä vaihdettaisiin. Pääministeri tai kokoomuksen puheenjohtaja pitäisi vaihtaa samalla. Liikkeellä oli kahdenlaisia hallituksen kaatajia. Toinen ryhmä koostui porvariyhteistyön perään haikailevista keskustalaisista, jotka saivat tukea Etelärannasta ja joiltain kokoomuslaisilta. Toiseen ryhmään kuului punamullan paluuta elvyttäneitä demareita ja keskustalaisia. EVA:n toimistossa julkista keskustelua tulkittiin siten, että Erkon lehdistö, lähinnä Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat, oli ottanut tehtäväkseen Holkerin raatelemisen. Uuden Suomen päätoimittajana tuohon aikaan toiminut Johannes Koroma kertoo TKL:n historiassa, että mitään suurta tai pientä suunnitelmaa hallituksen horjuttamisesta ei ollut, vaan kyse oli yrittäjien ärtymyksestä lähteneistä huhuista.⁶⁹²

⁶⁸⁹ Kokoomus (1988), 11.2.1988, 2-3. PTA.

⁶⁹⁰ Kivelä (2000), 77.

⁶⁹¹ Kahri (2001), 257–258.

⁶⁹² Kivelä (2000), 77; Koroma (2015), 144.

SDP:n eduskuntaryhmässä oikeusministeri Matti Louekoski kertoi, että elinkeinoelämän napamiehet olisivat valmiita tekemään kaikkensa, että uudistusten suunta muuttuisi. Louekoski uskoi, että patruunat, jotka olivat ajamassa Holkerin ja kokoomuksen yli sekä toista puolta hallituksesta hajalle, eivät keinoja tai sanoja säästäisi. Työehtosopimuslain ja yhteistoimintalain uudistukset olivat menossa SDP:n haluamaan suuntaan, mutta verouudistukseen sisältyneet esitykset korko- ja sairauskuluvähennyksen poistamisesta olivat puolueelle iso ongelma. Louekosken mielestä SDP:n pitäisi pystyä näyttämään, että sama summa tulee veronmaksajille toista kautta takaisin eli tuloverotusta keventämällä.⁶⁹³

Kokoomuksen ja sosialidemokraattien neuvottelijat kansliaministeri Ilkka Kanerva ja työvoimaministeri Matti Puhakka, joista käytettiin nimitystä ”Punerva ja Kahakka”, eivät päässeet keskenään sopuun työelämäuudistusten kaikista yksityiskohdista. Holkeri, Suominen ja Sorsa sopivat keskenään irtisanomissuojan pidentämiseen liittyneet riidat.⁶⁹⁴

Kokoomuksen yrityssiipi arvosteli edelleen uudistuspakettia ja irtisanomissuojan vahvistamista. Ilkka Kanerva puolustautui sanomalla, että lakia voisi aina kiertää, jos pilkkoisi irtisanomiset alle kymmenen työntekijän nippuihin. Silloin ei yhteistoimintaneuvotteluja tarvitsisi käydä, Kanervan viestitti yrittäjille.⁶⁹⁵

Sauli Niinistö vastasi työnantajaleirin arvosteluun, jonka mukaan kokoomus ei olisi ollut kuukausiin yhteydessä STK:n kanssa. Niinistö kertoi tavanneensa STK:n edustajia aivan hiljattain. Hän ihmetteli, kuka STK:sta oli muuta väittänyt. Niinistö sanoi olleensa aina aulis keskustelemaan, kun yhteyttä oli otettu. Ilkka Suominen mielestä STK:sta oli tullut puolueelle ongelma. Hän pohti pitäisikö kokoomuksen antaa asiasta julkilausuma, koska työnantajajärjestöillä oli selvästi tiedotusvaikeuksia.⁶⁹⁶

⁶⁹³ SDP ek-ryhmä (1988), 16.2.1988, 25. TA.

⁶⁹⁴ Kantola Raimo (2013): Tulokahinoiden kaprokkimies. Nord Print, Helsinki, 149; HS 17.2.1988.

⁶⁹⁵ HS 17.2.1988.

⁶⁹⁶ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 18.2.1988, 3. PTA.

SDP:n puheenjohtaja Pertti Paasio piti työnantajien hyökkäystä kokoomusta vastaan merkinä poliittisesta valtataistelusta. Hän uskoi, että työnantajat olivat päättäneet kaataa hallituksen.⁶⁹⁷

Suominen piti selvänä, että hyökkäyksen takana olivat oppositio ja etujärjestöt. Hän vakuutti, että kokoomuksen ja SDP:n historialliset ideologiset erot eivät yhteistyötä haitanneet. Suominen vakuutti, että kokoomuksella ei ollut aikeita peitellä omia aatteellisia lähtökohtiaan. Hän epäili, että niin pientä työelämän uudistamista ei voisi toteuttaa, ettei sen sanottaisi merkitsevän maailmanloppua ja olevan yrityselämää tuntemattomien diletanttien sanelemaa.⁶⁹⁸

TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamo valitti, että hallitusta vaivaa työelämän uudistamiseen liittyvissä asioissa taitamattomuus ja realismin puute. Kairamoa harmitti, että samaan aikaan, kun muualla pyrittiin irti työelämän jäykkyydestä, Suomessa aiottiin sitä lisätä. Luottamus kokoomukseen ei ollut luja, sillä Iltalehden haastattelussa Kairamo vetosi valtiovarainministeri Liikaseen, jotta sotkusta löytyisi ulospääsy.⁶⁹⁹

Kanervan mukaan SDP oli selkeästi ammattiyhdistysvetoinen puolue ja kokoomus yleispuolue, joka sitoutui kohtalaisen tiukasti yrittäjyyteen. Kansanedustaja Matti Lahtinen arvosteli eduskunnalle annettua lakiesitystä ja sanoi sen olevan jarrutettu tuhnu. Lahtisen mielestä lakiesitys ei tappaisi yritystoimintaa, mutta sen sijaan se saattaisi tappaa kokoomuksen kannatuksen yrittäjien piirissä. Sauli Niinistö puolusti lakia ja uskoi, että se ei aiheuttaisi puolueelle tappiota kenenkään yrittäjän silmissä.⁷⁰⁰

6.4. Työelämäpaketti eduskuntaan

Työelämän pelisäännöt tuotiin eduskuntaan maaliskuun lopulla 1988. Lain perusteluissa käytiin läpi tuotantoteknologian kehittymisen aiheuttamaa rakennemuutosta, jota seurasi toimialarationalisointi, teollisuuden toimintojen

⁶⁹⁷ SDP ek-ryhmä (1988), 3.3.1988, 6. TA.

⁶⁹⁸ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 5.3.1988, 123–132. PTA.

⁶⁹⁹ IL 10.3.1988.

⁷⁰⁰ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 17.3.1988, 3-4. PTA.

keskittyminen, erikoistuminen ja työvoimatarpeen kasvun pysähtyminen perusteellisuudessa ja joillain palvelualoilla. Hallituksen mukaan työntekijöiden epävarmuus ja turvattomuus olivat lisääntyneet, mikä edellytti työsuhdeturvan parantamista ja mahdollisuuksia osallistua yritystoiminnan kehittämiseen. Lakiesitykseen sisältyivät koulutus- ja uudelleensijoitusvelvoite, lomautus- ja irtisanomisperusteiden selkeyttäminen, liikkeen luovutus ja siihen liittyvä neuvotteluvelvoite, takaisinottamisvelvoitteen voimassaoloajan pidentäminen, osa-aikatyöntekijöiden työsuhdeturvan parantaminen ja yhteistoimintamenettelyn kehittäminen.⁷⁰¹

Työelämäpaketin sisältö vastasi SAK:n kolmannen puheenjohtajan Raimo Kantolan mielestä enemmän SAK:n kuin työnantajien toiveita. Hallitus esitti työsopimus- ja yhteistoimintalakien muuttamista sekä erorahajärjestelmän uudistamista, mitä työnantajat vastustivat. Lisäksi erorahajärjestelmää uudistettiin. Työnantajien mielestä esitykset johtaisivat hallitsemattomaan rakennemuutokseen ja byrokratian lisääntymiseen, kun irtisanomisajat pitenisivät, ja vahingonkorvausten taso nousisi. Työntekijöiden muuttokustannusten korvaamisen väitettiin maksavan työnantajille miljardeja markkoja. Työministeri Matti Puhakka syytti työnantajia vastuuttomasta uhoamisesta.⁷⁰²

Työnantajat eivät Puhakan mukaan halunneet ryhtyä vakavaan keskusteluun hallituksen kanssa, joten hallitus muokkasi itse lakimuutoksia perinteisen kolmikantavalmistelun sijaan. Puhakka syytti työnantajajärjestöjä ulkoparlamentaarisesta mustamaalaus- ja pelottelukampanjasta.⁷⁰³

Kanerva puolusti hallituksen esitystä ja lupasi, että se toteutettaisiin tavalla, joka sopisi suomalaiseen markkinatalouteen, eikä romuttaisi tai vaarantaisi yritystoiminnan menestysmahdollisuuksia.⁷⁰⁴

⁷⁰¹Valtiopäivät (1988): Asiakirjat A 1, Hallituksen esitykset 1-60, HE n:o 19 (Laki yhteistoiminnasta yrityksissä annetun lain muuttamisesta 724/1988), 3.

⁷⁰²Ibid. 148; Kantola (2013), 147-149.

⁷⁰³Valtiopäivät (1988a): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-38. 3.2.–15.4.1988, 587.

⁷⁰⁴Ibid. 591–592.

Keskustaoppositio syytti hallitusta holhousmääräysten ja byrokratian lisäämisestä. Paavo Väyrysen mielestä lakiesitykset sisälsivät puhdasta sosialidemokraattista ajattelua, jonka nojalla työllisyyttä yritettäisiin hoitaa pakottamalla työnantajat pitämään ihmisiä väkisin töissä. Matti Puhakka puolustautui ja vakuutti palkansaajien aseman kohentuvan olennaisesti.⁷⁰⁵

Kokoomuksen Sauli Niinistö ja Kari Häkämies pitivät varmana, että irtisanomisperusteet selkeytyisivät. He pitivät vastuuttomana väitteitä, että oikeudenkäynnit lisääntyisivät uuden lain seurauksena.⁷⁰⁶

SDP:n ammattiliittosiipeä edustaneen Risto Ahosen mielestä työnantajat olivat saaneet yrittäjät lähes hysteeriseen tilaan pelottelulla ja valehtelulla. Yrittäjät oli usutettu ajamaan takaa ”*haamuja, mörköjä ja rupikonnia*”, joita ei edes ollut olemassa. Pääosassa olivat Ahosen mukaan STK:n ja SYKL:n johtajat.⁷⁰⁷

Kokoomuksen yrittäjäkansanedustaja Iiro Viinanen vakuutti, ettei uusilla laeilla kaadettaisi yhtään yritystä. Päinvastoin lait vahvistaisivat suomalaisen yritystoiminnan pohjaa, kannattavuutta ja työllisyyttä, jos ne osattaisiin ottaa yrityksissä oikein vastaan. Keskustan Kauko Juhantalo piti poliittisena yllätyksenä kokoomuksen julistautumista yksinomaan palkansaajapuolueeksi. Ben Zyskowitz huomautti kokoomuksen olevan korostuneesti yleispuolue, joka tarkasteli uudistusta sekä työntekijän että työnantajan kannalta.⁷⁰⁸

Pääministeri Holkeri korosti, että ideologisen vastakkainasettelun aika oli ohi. Vaikka hallitus kärsi kolhuja työläinsäädännössä, Holkeri lupasi edistää rahastolainsäädäntöä, ja ottaa oppia Ruotsin virheistä. Uuden Suomen haastattelussa hän sanoi, että työnantajapuoli tiesi, että hallitus oli sitoutunut uudistusten eteenpäin viemiseen. Holkeri vakuutti, että hänellä ei ollut ongelmia työnantajapuolen kanssa. Jos työnantajilla oli toinen näkemys, se oli Holkerin mukaan heidän ongelmansa. Samassa lehdessä Jaakko Lassila myönsi, että hallituksen ja elinkeinoelämän

⁷⁰⁵ Ibid. 594–596, 647.

⁷⁰⁶ Ibid. 609–613.

⁷⁰⁷ Ibid. 616, 621.

⁷⁰⁸ Ibid. 656, 666–668.

luottamuspuolaan olivat molemmat syyllisiä. Lisäksi hän epäili, että pankkien loistovuodet saattaisivat olla lähestymässä loppuaan. KOP:n liikevoitto oli neljä vuotta kestäneen nousukauden aikana lähes viisinkertaistunut 730 miljoonaan markkaan.⁷⁰⁹

Helsingin Sanomien Kuukausiliite julkaisi Holkerista henkilökuvan. Artikkelissa arvioitiin, että Holkeri oli luovuttanut hallituksen johtopaikan valtiovarainministeri Erkki Liikasilälle ja heittäytynyt demarien marionetiksi. Holkerin sanottiin nauttivan pääministerin asemasta niin paljon, että paikkansa säilyttääkseen hän oli hukannut porvarillisen ideologian ja muuttunut demarimmaksi kuin demarit itse. *”Kaikenlaista herjaa saa esittää”*, Holkeri vastasi lehden esittämiin väitteisiin.⁷¹⁰

Kokoomuksen puoluevaltuustossa Jouni J. Särkijärvi epäili, että Etelärannassa jotkut pitivät yhä kokoomusta samanlaisena kansankapitalismin ja pääoman puolustajana kuin 60-luvun alussa. *”Kun on näin valistuneessa paikassa tällainen väärä tieto, niin kyllä se tietysti saattaa olla laajemmaltikin kentällä”*, Särkijärvi arveli.

Puoluesihteri Aarno Kaila puolestaan vakuutteli, että kokoomus oli yhä vahvasti aatteellinen markkinatalouspuolue, jonka perusajatteluun kuului yrittäjyyden kunnioittaminen.⁷¹¹

Työelämälakien käsittely eduskunnassa kesti koko kevään. Sosiaalivaliokunta kuuli yli 70 asiantuntijaa. Puheenjohtaja Jouko Skinnarin mielestä kokoomus oli kiistanalaisissa kysymyksissä asettunut varmuuden vuoksi aina työnantajan kannalle. Lain toisessa käsittelyssä SDP ja kokoomus kiistelivät pitäisikö henkilöstön kanssa neuvotella ennen vai jälkeen sellaisten kone- ja laitehankintojen, jotka voisivat johtaa henkilöstön vähentämiseen. Oppositio syytti Puhakkaa ja Kanervaa ristiriitaisista tulkinnoista. Kanerva puolestaan oli tyytyväinen, että kokoomus ja SDP olivat varsin kaukaisista lähtökodista löytäneet kompromissin ja toimivan mallin, josta kannettiin yhdessä poliittinen vastuu yhteiskuntaa uudistettaessa.⁷¹²

⁷⁰⁹ US 27.3.1988.

⁷¹⁰ HS Kuukausiliite 22/1988, 19.

⁷¹¹ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 25.5.1988, 89–91. PTA.

⁷¹² Valtiopäivät 1988, Pöytäkirjat 2, Istunnot 39–77, 19.4.–14.6.1988, 1500–1508.

Keskustan Sirkka-Liisa Anttilan mielestä ”Holkerin giljotiini” oli syrjäyttänyt työmarkkinajärjestöt lain valmistelusta, mikä oli johtanut siihen, että lakipaketista tuli puhdas sosialidemokraattinen SAK:n tavoitteleva työelämän uudistus. SDP:n Heikki Rinne suhtautui uudistukseen kriittisesti ja arvioi, että kokonaisuudesta tuli plus miinus nolla. Keskustan Hannele Pokan mielestä SDP voitti kokoomuksen työelämän kiistassa, vaikka palkansaajien keskuudessa uudistusta ei jaksettu riemurinnoin ylistää. Pokka uskoi, että siellä kannettiin selvästi paljon suurempaa huolta verouudistuksessa palkansaajien tilipussiin kaavailuista leikkauksista, joiden pääarkkitehtina toimi SDP:n Liikanen.⁷¹³

Laki yhteistoiminnasta yrityksistä annetun lain muuttamisesta annettiin heinäkuussa 1988, ja sen oli määrä tulla voimaan seuraavan vuoden alusta. Yhteistoimintalakiin lisättiin kollektiiviperusteisten irtisanomisten, lomautusten ja osa-aikaistamisten käsittelyyn liittyvät neuvotteluajat. Laki koski yrityksiä, joissa oli vähintään 30 työntekijää. Työnantajaa koskenut neuvotteluvelvoite edellytti neuvotteluesityksen tekemistä henkilöstölle kolme kuukautta ennen mahdollisten irtisanomisten, lomautusten tai osa-aikaistamisten alkamista, jos toimenpiteet koskivat yli kymmentä työntekijää.⁷¹⁴

Työmarkkinapoliittinen jännite laukesi osittain elokuussa 1988, kun hallitus ja työmarkkinajärjestöt solmivat yhdistelmäratkaisun, joka piti sisällään talous-, tulo- ja veropoliittisen kokonaisuuden kuten verotaulukoiden alennuksen ja maltilliset palkankorotukset. Reaaliansioiden arvioitiin nousevan vuonna 1989 noin 2,5 prosenttia. Hallitus lupasi lisätä asuntotuotantoa, aikuiskoulutusta ja tehdä SAK:n vaatimia sosiaalipoliittisia muutoksia, joista lapsilisien tuntuva korotus oli yksi. Helsingin Sanomat kirjoitti sopimuksen vakauttaneen hallituksen sisäisen tilanteen. Eriyisen merkittävänä pidettiin puheenjohtaja Suomisen näkyvää osallistumista neuvotteluihin.⁷¹⁵

Vakautussopimus palautti hetkeksi rauhan työmarkkinoille. Talouskehitys näytti vahvalta, työelämää koskevat lait oli saatu sovittua ja verouudistus eteni. Hyvistä

⁷¹³ Ibid. 1510, 1522, 1626.

⁷¹⁴ Laki yhteistoiminnasta yrityksissä annetun lain muuttamisesta 724/1988.

⁷¹⁵ Kantola (2013), 161–162; HS 23.8.1988.

uutisista huolimatta teollisuuden ja hallituksen välit pysyivät viileinä. Helsingin Sanomat ihmetteli pääkirjoituksessaan, miksi teollisuuden johtohenkilöt antoivat jatkuvasti ymmärtää, että maan asioita hoidetaan heidän kannaltaan kelvottomasti, ja kehitys olisi menossa väärään suuntaan. Hallituksen ja teollisuuden välit olivat lehden mukaan hämmästyttävän huonot, vaikka vallassa oli porvarillinen kokoomus.⁷¹⁶

Kokoomuksen puoluevaltuustossa oltiin tyytyväisiä hallitukseen. Vakautusratkaisu oli onnistunut, budjetti saatiin valmiiksi ja verouudistus eteni kohtalaisesti. Pete Pakarinen vaati kokoomukselta selkeää ja yrittäjäystävällistä politiikkaa yritysverotuksen kiristämisen sijasta. Keskusta yritti kääntää kokoomuksen ja elinkeinoelämän välirikon edukseen korostamalla puolueensa elinkeinopolitiikan yrittäjämyönteisyyttä. Lasse Hakala arveli, että Paavo Väyrysellä ei ollut yrittäjissä enää muita ystäviä kuin Etelärannan huonosti suomea puhuvat ja kauhistuneet vuorineuvokset, joiden ääniä kokoomus ei kaipaasi.⁷¹⁷

6.4. SDP taipuu henkilöstörahastolaissa

Henkilöstörahastolain valmistelussa SDP edellytti, että rahastoista tulisi kanava taloudellisen demokratian toteuttamiseen. SDP:n suunnitelmissa yritysten henkilöstö osallistuisi rahastojen kautta yritysten päätöksentekoon ja investointeihin. Pertti Paasio muistutti eduskuntaryhmässä, että porvarien ja työnantajien mielestä rahastoja ei pitäisi pakottaa lailla mihinkään. Vapaaehtoisuuteen sisältyi Paasion mielestä riski, että maahan perustettaisiin vain yksi uusi säästämisen muoto, joka voisi johtaa markkinakeinotteluun ilman kiinteätä yhteyttä yrityksen päätöksentekoon.⁷¹⁸

Nokia oli ottanut ensimmäisten joukossa henkilöstön mukaan omistajiksi suuntaamalla työntekijöille osakeanteja. Pääjohtaja Kari Kairamo vastusti rahastoja ja kannatti suoraa osakeomistusta. Kairamo olisi mielellään nähnyt henkilöstön vaikka koko yrityksen omistajina, mutta lakisääteisiä henkilöstörahastoja hän ei hyväksynyt. Suomeen sopivat hänen mielestään paremmin mallit, joissa henkilö olisi todellinen omistaja. Kairamon mielestä kollektiivinen omistus ei ollut samalla tavalla

⁷¹⁶ HS 29.8.1988.

⁷¹⁷ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 28.9.1988, 26, 45. PTA.

⁷¹⁸ SDP ek-ryhmä (1988), 29.9.1988, 4-5. TA.

motivoivaa ja eteenpäin vievää kuin se, että osakkeet olisivat yksityisessä omistuksessa.⁷¹⁹

Työmarkkinailmapiiri kiristyi uudestaan, kun ammattiliitot vaativat vakautusratkaisua suurempia palkankorotuksia. Lähes 40 prosenttia palkansaaajista jäi keskitetyn sopimuksen ulkopuolelle. Sopimuksesta irtautuneet liitot kuten paperiala sai neuvoteltua itselleen paremmat ehdot. Raimo Kantolan mukaan vakautuksen tavoitteena oli nostaa reaalista tulotaso, hidastaa inflaatiota ja parantaa viennin kilpailukykyä, mutta vain ensimmäisessä onnistuttiin.⁷²⁰

Työelämälakien jälkeen eduskunta sai huhtikuussa 1989 käsiteltäväkseen henkilöstörahastolain. Rahastojen tarpeellisuutta perusteltiin teknologian ja markkinoiden kehittymisellä, mikä vaikutti työtehtäviin ja organisaatioihin voimakkaasti niin teollisuudessa kuin palvelualoilla. Hallitus uskoi, että henkilöstörahastot edistäisivät työyhteisöjen tasa-arvopyrkimyksiä ja yritysten sisäistä yhteistyötä, kun henkilöstö olisi tietoinen yrityksen tavoitteista ja toiminnan edellytyksistä. Rahastot lisäisivät omistuksen kautta henkilöstön motivaatiota kehittää ammattitaitojaan ja edistää yrityksen toimintaa. Rahastolain perusteella yritykset voisivat jakaa voittopalkkioeriä rahastolle, joka olisi henkilöstön omistuksessa. Hallitus korosti, että suomalaisella rahastomallilla ei ollut suoranaista yhteyttä Ruotsissa vuodesta 1984 alkaen perustettuihin pakollisiin palkansaajarahastoihin tai jo 1970-luvulla perustettuihin voitto-osuussäätiöihin.⁷²¹

Lain lähetekeskustelussa Ilkka Kanerva korosti, että kyseessä oli pitkään valmisteltu osa työelämän uudistamista. Lain filosofia oli säätää väljä puitelaki, joka ottaisi huomioon yritysten erilaiset olosuhteet ja yrityskulttuurin. Laki perustui vapaaehtoisuuteen ja yritysکوhtaisuuteen toisin kuin Ruotsissa. SDP:n Jukka Gustafsson huomautti, että laista ei kannattanut tehdä suurta numeroa, koska se perustui vapaaehtoisuuteen. Demokraattisen vaihtoehdon edustaja Marjatta Stenius-Kaukonen oli samaa mieltä ja sanoi, että rahastojen avulla tehtäisiin henkilöstöstä pikkukapitalisteja, jotka voisivat harjoitella kasinopelejä, mutta itse työpaikkansa

⁷¹⁹ KU 29.11.1988.

⁷²⁰ Kantola (2013), 163.

⁷²¹ Valtioapäivät (1989): Asiakirjat A 1, Hallituksen esitykset 1-105, HE n:o 41, 3, 11.

asioihin he eivät pääsisi vaikuttamaan. Gustafsson myönsi, että laki ei ollut sellainen askel taloudelliseen demokratiaan kuin ammattiyhdistysliike, poliittinen työväenliike ja vasemmisto olisivat toivoneet, mutta joka tapauksessa se tarjoaisi mahdollisuuden siirtää paikallistasolle päätösvaltaa ja mahdollisuuden siihen, että yrityksen tulos ja tuotto näkyisivät palkansaajien pussissa. Kokoomuksen Kimmo Sasi piti rahastolakia terveenä uudistuksena, joka toisi joustavuutta palkitsemisjärjestelmiin.⁷²²

Yrityskohtaisia henkilöstörahasoja koskenut laki saatiin voimaan syksyllä 1989. ja laki henkilöstön osallistumisesta yritysten hallintoon seuraavana vuonna. Henkilöstörahaso voitiin perustaa vähintään 30 työntekijän yritykseen. Rahaston perustaminen edellytti työnantajan ja työntekijöiden välisiä neuvotteluja ja henkilöstön enemmistön hyväksyntää. Työntekijöiden rahasto-osuudet muodostettiin rahastoon maksettavista voittopalkkioeristä. Rahaston varat tuli sijoittaa yritykseen, jonka palveluksessa rahaston jäsenet olivat.⁷²³

Laki henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa tuotiin eduskuntaan heti, kun rahastolaki oli saatu viimeisteltyä. Lain tavoitteena oli henkilöstön vaikutusmahdollisuuksien lisääminen, tiedonkulun parantaminen, tiedon tason ja päätöksien sisällön parantaminen, yritysjohtoon ja henkilöstön keskinäisen luottamuksen lisääminen, henkilöstön turvallisuuden tunteen lisääminen ja yrityksen toimintakyvyn parantaminen. Laki kannusti yrityskohtaisiin ja vapaaehtoisin ratkaisuihin henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa. Henkilöstön edustuksella tarkoitettiin henkilöstön oikeutta osallistua edustajiensa välityksellä yritysjohtoon kuuluvaan toimielimeen kuten johtoryhmään, hallitukseen, johtokuntaan tai hallintoneuvostoon. Ruotsissa henkilöstön edustus koski yritystä, jonka palveluksessa oli keskimäärin vähintään 25 palkansaajaa, Norjassa ja Tanskassa raja oli 50 työntekijää. Ruotsissa henkilöstön edustajan valitsivat ammattijärjestöt, Norjassa ja Tanskassa edustajat valittiin henkilöstön äänestyksellä. Suomessa lakia oli tarkoitus soveltaa yrityksiin, joiden henkilöstön määrä oli vähintään 150. Henkilöstön edustuksesta sovittaisiin työnantajan ja henkilöstön välisissä neuvotteluissa. Jos niissä ei päästäisi tulokseen, yritys valitsisi mihin hallintoelimeen

⁷²² Valtioapäivät (1989a): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-38, 1.2.–14.4.1989, 1067–1068, 1872–1879.

⁷²³ Henkilöstörahasolaki 814/1989, 15.9.1989.

työntekijöiden edustaja nimetään. Kyseisen toimielimen piti käsitellä tärkeitä liiketoimintaan, talouteen ja henkilöstön asemaa koskevia kysymyksiä.⁷²⁴

Marjatta Stenius-Kaukonen piti henkilöstön edustukselle asetettua rajaa liian korkeana ja vaati sen laskemista 30 työntekijään. SDP:n Jukka Gustafsson kannatti niin ikään rajan alentamista. Jouko Skinnari ilmoitti, että lain sisällöstä ja rajoista oli sovittu työmarkkinajärjestöjen kesken, minkä vuoksi sosiaalivaliokunta päätyi esille tulleista muutospaineista huolimatta mietinnössään hallituksen esityksen kannalle.⁷²⁵

Osallistumisjärjestelmiä kehitettäessä hallituksen tavoitteena oli palkansaajien vaikutusmahdollisuuksien lisääminen ja heidän tietojensa ja taitojensa parempi hyödyntäminen. Kokoomuksen puoluevaltuuston hyväksymän uuden tavoiteohjelman mukaan osallistumismalleja soveltamalla voitiin laajentaa taloudellista demokratiaa, kasvattaa yritysten omaa pääomaa sekä parantaa henkilöstön motivaatiota. Mallien kokeilua ja käyttöönottoa kokoomus halusi edistää verotuksen keinoin.⁷²⁶

Tavoiteohjelmassa korostettiin, että työnteon motivaatiota ja tuloksellisuutta voitaisiin parantaa soveltamalla uusia johtamistapoja, lisäämällä työtehtävien itsenäisyyttä ja tulokseen perustuvia palkkausjärjestelmiä. Alkuperäisessä puoluehallituksen esityksessä keinovalikoimaan oli otettu työntekijöiden omistusosuuden kasvattaminen yrityksissä, mutta lause poistettiin puoluevaltuuston käsittelyssä.⁷²⁷

6.5. Kasinotalous huolettaa poliitikkoja

Pääomien keskittyminen lisää valtaeliitin vaikutusmahdollisuuksia poliittisessa päätöksenteossa ja lainvalmistelussa. Se voi johtaa kilpailun vääristymiseen ja

⁷²⁴ Valtiopäivät (1989b): Asiakirjat A 4, Hallituksen esitykset 201–259, HE n:o 247, 3–10.

⁷²⁵ Valtiopäivät (1990b): Pöytäkirjat 2, Istunnot 39–83, 20.4.–19.6.1990, 1576–1577, 1744.

⁷²⁶ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 4.-5.3.1988. PTA.

⁷²⁷ Ibid. Kokoomuksen lähiajan tavoiteohjelma, 69.

rahoitusmarkkinoiden tehottomuuteen. Yritysten kustannukset ja riskit kasvavat, mikä nostaa taloudellisten kriisien todennäköisyyttä.⁷²⁸

James Barth, Gerard Caprio ja Ross Levine arvioivat, että pankkikeskeisessä rahoitusjärjestelmässä poliitikot altistuvat taloudellisen vallan ohjaukselle eli rakenteelliselle korruptiolle helpommin kuin avoimeen kilpailuun perustuvassa rahoitusjärjestelmässä. Pankkivaltaan kytkeytynyt rakenteellinen korruptio ei jarruta vain rahoitusalan vaan koko kansantalouden kehittymistä.⁷²⁹

Suomessa suuri osa kansanedustajista osallistui pankkien hallintoon 1980-luvulla eri luottamustehtävissä, ja pankit vaikuttivat edustajiensa avulla itseään koskeviin päätöksiin.⁷³⁰ Siitä huolimatta puolueretoriikassa pankkivaltaa paheksuttiin. SDP:n ohjelmissa pankkivalta tarkoitti harvainvaltaa, jonka puolue halusi murtaa.⁷³¹ Pekka Korpisen mukaan yksityisten rahoituslaitosten luottopäätöksiä ohjasivat yhteiskunnan edun sijasta liikaa omistajien suppeat intressit.⁷³²

Pankkien vahva asema periytyi Suomen Pankin aloitteesta vuonna 1931 solmitusta korkosopimuksesta, joka esti vapaan korkokilpailun. Sopimus takasi pankeille edullisen varainhankinnan ja tuottoisat lainamarginaalit. Pankkijärjestelmän ongelmat paljastuivat, kun kilpailu lopulta vapautui.⁷³³ Rahaa virtasi tuotannollisista investoinneista pörssi- ja kiinteistösijoituksiin. Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jussi Linnamo kutsui pikavoittoihin tähdännyttä sijoitustoimintaa kasinotaloudeksi.

⁷³⁴

⁷²⁸ Johnson Simon, Kwak James (2010): 13 Bankers. The Wall Street Takeover and the Next Financial Meltdown. Vintage Books, New York, 53.

⁷²⁹ Barth, James R., Caprio Gerard Jr., Levine Ross (2006): Rethinking Bank Regulation. Till Angels Govern. Cambridge University Press.

⁷³⁰ Ruuskanen Osmo (2009): Pankkikriisi ja rahoitusmarkkinoiden sääntely. Joensuun yliopisto, 63, 233.

⁷³¹ SDP (1975a), SDP:n teollisuuspoliittinen ohjelma: "Liikepankit, vakuutusyhtiöt, teollisuusyritykset ja niiden perustamat säätiöt ovat luoneet sellaisen ristiinomistuksen, jonka avulla ne voivat hallita taloudellista päätöksentekoa. Pääoman keskittyminen yksityisten käsiin on luonut taloudellisen harvainvallan, joka pystyy määräämään talouselämästä ja kansan työllä hankittujen varojen käytöstä. [...] Teollisuuspolitiikan nykyisten omistussuhteiden muuttaminen on välttämätön edellytys työväenehtoisen teollisuuspolitiikan toteuttamiselle."

⁷³² Korpinen (1974), 36–37.

⁷³³ Pekkarinen, Vartiainen (1993), 103, Kuusterä, Tarkka (2012), 564.

⁷³⁴ Demari 13.9.1990. "Kasinotaloudella tarkoitetaan toimintaa, jossa eri taloudenpitäjät hankkivat varoja ja käyttävät niitä tarkoituksella saada myyntivoittoja lyhyen ajan kuluessa arvonmuutosten

Nokian Kari Kairamon sanotaan inhonneen keskittynyttä pankkijärjestelmää ja pankkien valtaa. Hän vaati pankkien omistusten rajoittamista lailla. Nokiassa Kairamon vaatimusten odotettiin johtavan imperiumin vastaiskuun, eli kotimaisten pankkien pelättiin tavalla tai toisella vastaavan arvosteluun.⁷³⁵

Pankit ohjasivat Suomessa sekä teollisuuden että kotitalouksien pääomia. Osakesijoittaminen yleistyi erityisesti liikepankkien osakeantien ansiosta. Pääjohtaja Mika Tiivola arvioi vuonna 1983, että osakesäästämisen suosio näkyi kurssitason nousuna, mikä oli osoitus osakkeiden liian vähäisestä tarjonnasta.⁷³⁶

Osakkeenomistajien määrä Suomessa kaksinkertaistui vuodesta 1981 vuoteen 1987.⁷³⁷ Yhdyspankin osakasmäärä lähes kaksinkertaistui vuosikymmenen loppuun mennessä, ja Kansallispankin omistajien määrä nousi yli 50 prosenttia. Liikepankeilla oli yhteensä lähes puoli miljoonaa osakkeenomistajaa.⁷³⁸ Pankkien järjestämien miljardiantien ansiosta Helsingin pörssin kautta kerätty pääoma nousi 1984 uudelle ennätystasolle⁷³⁹ ja osakkeiden vaihto vilkastui.⁷⁴⁰

Rahoitusmarkkinoiden suurimpana ongelmana pidettiin keskittyneisyyttä, sillä lähes 60 prosenttia pörssivaihdosta tehtiin pankkien kaupankäynnissä pankkiosakkeilla. Sisäpiiritiedon hyväksikäyttö oli Kauppalehden mukaan yleinen ongelma.⁷⁴¹

Osakemarkkinat tarjosivat uuden rahoituskanavan yrityksille ja vaihtoehtoon talletuksille. Pääministeri Sorsa piti osakesäästämistä luontevana uutena säästämismuotona, joka voisi kehittyä yritystoiminnan rahoituslähteeksi. Sorsan mukaan hallitus pyrki edistämään osakesäästämistä verotuksellisin keinoin ja harkitsemaan toimia keinottelun hillitsemiseksi. Teollisuuden keskusliiton

avulla. Kasinotalouteen liittyy myös erilaisten välineiden käyttö tarkoituksin suojautua lyhyen ajan arvomuutoksia vastaan.”

⁷³⁵ Ollila (2013), 120.

⁷³⁶ SYP:n toimintakertomus 1983, 1 (NA).

⁷³⁷ Osakkeenomistajia oli vuonna 1987 noin 800 000. Arvopaperikauppakomitea (1987), 18.

⁷³⁸ Liitteet, kuvio 10, Pankkien osakkeenomistajien määrä 1980–1989; liitteet, kuvio 11,

Osakkeenomistajien määrä eräissä pörssiyhtiöissä 1980–1989.

⁷³⁹ Liitteet, kuvio 8, Pörssin kautta kerätty pääoma 1970–1990.

⁷⁴⁰ Liitteet, kuvio 9, Osakkeiden vaihto Helsingin Arvopaperipörssissä 1978–1990.

⁷⁴¹ KL 3.2.1984

syyskokouksessa Sorsa lupasi palata asiaan hallituksen talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa, koska oli tullut aika harkita vakavasti lakiin perustuvien pelisääntöjen luomista arvopaperikaupalle.⁷⁴²

Pörssikaupan pelisäännöt olivat saaneet vauhtia Helsingin Osakepankin (HOP) omistustaistelusta, jota Jaakko Lassila kuvaa kasinotalouden lähtölaukaukseksi. HOP siirtyi syksyllä 1985 Suomen Yhdyspankin (SYP) omistukseen.⁷⁴³

Eduskuntaan tuotiin HOP:n valtauksen jälkeen esitys kansanvallan vahvistamisesta pankkien hallinnossa. SDP:n 36 kansanedustajaa vaati liikepankkilain muuttamista siten, että valtioneuvosto saisi valita puolet pankkien hallintoneuvoston jäsenistä henkilöstöjärjestön ehdotuksesta. Aloitetta perusteltiin sillä, että SYP ja KOP hallitsivat yhdessä lähes 90 prosenttia liikepankkien luotonannosta yleisölle.⁷⁴⁴

Kokoomus vastusti lakialoitetta. Tuure Junnilan mukaan se tarkoitti pitkää askelta sosialisoinnin suuntaan. Hän muistutti liikepankkien laajasta omistuspohjasta ja arvioi, että pankkien omistajiin kuului kymmeniä tuhansia sosialidemokraattien äänestäjiä, joten SDP:n kannattaisi pitää sosialismin luuranko kaapissa.⁷⁴⁵

Pankkien hallinnon kansanvaltaistamisesitys saanut riittävää kannatusta eduskunnassa, mutta rahavallan arvostelu jatkui. SDP:n Risto Ahonen arvosteli yrityksiä kasinotaloudesta ja muistutti, että rahalla keinottelemalla tehtiin parempaa tulosta kuin investoimalla tuotantoon.⁷⁴⁶ Kokoomuksen eduskuntaryhmässä itsenäisyyspäivän alla 1986 vieraillut Harri Holkeri tyytyi arvioimaan, että kansainvälistyvät pääomamarkkinat vaikuttavat myös Suomeen, ja tämän vuoksi niin kutsutulta kasinotaloudelta ei voitu välttyä.⁷⁴⁷

⁷⁴² 26.11.1985 Kalevi Sorsan puhe TKL:n edustajiston syyskokouksessa Helsingissä, 4. KSA, BIB:1985:17, TA.

⁷⁴³ Lassila Jaakko (1993): Markka ja ääni. Suomalaisen pääoman palveluksessa. Kirjayhtymä/Karisto, Hämeenlinna., 268–269.

⁷⁴⁴ Valtioapäivät (1985): Lakialoite 108/1985: Ehdotus laiksi liikepankkilain muuttamisesta, 19.11.1985.

⁷⁴⁵ US 10.12.1985.

⁷⁴⁶ SDP ek-ryhmä (1986), 23.10.1986, 15, 20. TA.

⁷⁴⁷ Kokoomus ek-ryhmä (1986), 4.12.1986, 3. PTA.

Kasinotalous huipentui Kouri-kauppoihin, jotka saivat nimensä Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professorilta Pentti Kourilta. Kaupoissa KOP kärsi arviolta satojen miljoonien markkojen tappiot. Rahoitusjärjestelyt liittyivät KOP:n ja SYP:n väliseen valtataisteluun, jossa Pentti Kourilla ja Hannes Kulvikilla oli keskeinen rooli. Toimeksiantosopimukset sisälsivät osakkeiden määräysvaltaan ja voitonjakoon sisältyneitä ehtoja, joita Pankkitarkastusvirasto piti liikepankkilain vastaisina. Kauppojen rahoittajana KOP pidatti itsellään puolet mahdollisesta voitosta, mutta lupasi ostaa osakkeet itselleen takaisin niiden hankintahinnalla. Tappioriski jäi pankille.⁷⁴⁸

Kasinotalouden vauhtia olisi voitu rajoittaa kiristämällä pankkien vakavaraisuusvaatimuksia, joiden perusteella pankkien olisi pitänyt varata lisää omia varoja riskien vastineeksi. Suomessa pankit vastustivat sääntelyn kiristämistä, mikä mahdollisti voimakkaan luotonannon ja sijoitustoiminnan kasvun.⁷⁴⁹

Hyvien poliittikkosuhteidensa avulla pankit olivat varmistaneet, että vaatimukset pääomavaatimusten kiristämisestä eivät edenneet niiden kannalta huonoon suuntaan.⁷⁵⁰ Pankkien vakavaraisuusvaatimuksia tiukentavaa lakia valmisteltiin koko 1980-luku, mutta laki tuli voimaan vasta vuoden 1991 alussa. Siihen mennessä pankkijärjestelmää uhanneet riskit ehtivät toteutua. Suomen kannalta viive oli kohtalokas ja johtui erityisesti säästö- ja osuuspankkien vahvoista siteistä kansanedustajiin.⁷⁵¹ Oikeusministeriö piti pankkien osallistumista pankkilakien valmisteluun arveluttavana, ja epäili sen horjuttavan kansalaisten luottamusta lainvalmistelun tasapuolisuuteen.⁷⁵²

Pankit kiersivät lain vaatimia omistusrajoituksia lähipiirin kuuluneiden yhtiöiden, ristiinomistusten ja säätiöiden kautta. Liikepankkien suuromistajiin kuuluivat niiden

⁷⁴⁸ Kuisma (2004), 430; Kouri-kaupoista ks. myös Lassila (1993); Repo Eljas (1992): Vallan havittelijat. Hannes Kulvik ja pankkien peli. Gummerus, Helsinki; Saukkomaa Harri (1991): Kuka tarvitsi Pentti Kouria. Kertomus rahasta, vallasta ja pankin moraalista. Otava, Helsinki; Kouri Pentti (1996): Suomen omistaja ja elämäni muut roolit. Otava, Helsinki; Kuisma Markku, Keskisarja Teemu (2012): Erehtymättömät. Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa. WSOY, Helsinki.

⁷⁴⁹ Kuusterä, Tarkka (2012), 514–515.

⁷⁵⁰ Ibid. 303.

⁷⁵¹ Ibid. 514–515.

⁷⁵² Ibid. 509–514.

lähipiirissä toimineet vakuutusyhtiöt Pohjola ja Ilmarinen sekä Eläke-Varma ja Sampo. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden edustajat käyttivät päätösvaltaa suuryritysten hallintoelimissä.⁷⁵³

Yritysrahoitus oli lähes kokonaan pankkien käsissä. Pörssin kautta hankittu oman pääoman ehtoinen osakerahoitus kasvoi hiukan 1980-luvun lopulla, mutta pankkien asema velkarahoittajana vahvistui siitä huolimatta. Kasinotalous kasvatti pankkien ja vakuutusyhtiöiden riskejä.⁷⁵⁴

Taistelu HOP:n omistuksesta oli jo herättänyt keskustelua pörssikaupan moraalista ja sisäpiirintietojen hyväksikäytöstä. Jussi Linnamon mielestä pankit toimivat HOP-kaupoissa osakevälittäjinä tavalla, jota laki, jos sellainen olisi ollut, ei olisi sallinut. Pörssi ei estänyt pankkeja tekemästä epäilyttäviä kauppvoja, mutta Linnamon mukaan tuomioistuimella sellainen valta olisi. SDP:n talouspolitiikan taustahahmoihin kuulunut Linnamo esitti näkemyksensä Helsingin Sanomien artikkelissa, joka oli otsikoitu Sheriffi, laki ja järjestys.⁷⁵⁵

Paavo Lipponen arvosteli kirjassaan Muutoksen suunta pankkijärjestelmän rakenteita. Hänen mielestään suomalainen kapitalismi oli sairaimmillaan pörssiosakkeiden kaupassa, koska eettiset näkökohdat unohtuivat suurpankkien junailuissa yrityskaupoissa. Julkisuudessa esitettiin vahvoja epäilyjä sisäpiirissä tehdyistä suurista henkilökohtaisista myyntivoitoista, mutta edes julkinen keskustelu ei Lipposen harmiksi johtanut tilanteen tervehtymiseen.⁷⁵⁶

Suomen Pankin osastopäällikkö Johnny Åkerholm ei pitänyt rahoitusmarkkinoiden tilannetta viranomaisten näkökulmasta hälyttävänä. Hän arvioi Helsingin Sanomissa, että sijoitustoiminta oli tullut tuotannollisten investointien rinnalle, ei niiden tilalle. Åkerholm kirjoitti, että Suomessa tapahtui hyvin vähän sellaista riskialtista spekulatiota, joka muualla oli nimetty kasinotaloudeksi.⁷⁵⁷

⁷⁵³ Liitteet, kuvio 6, SYP:n ja KOP:n suurimmat omistukset 1987.

⁷⁵⁴ Liitteet, kuvio 7. Yritysten rahoituslähteet 1979–1990.

⁷⁵⁵ HS 23.11.1985

⁷⁵⁶ Lipponen (1986), 129.

⁷⁵⁷ HS 2.12.1986.

Kun talletuskoroilla ei säännöstelyn aikana voinut kilpailla, yritykset lainasivat rahaa toisilleen pankkien notariaattipalvelujen kautta. Näin syntyivät harmaan rahan markkinat. Ilkka Suominen arvioi jälkikäteen, että yksi harmaan rahan suurimpia tarjoajia oli Neuvostoliittoon laivoja vienyt Wärtsilä. Se sai toimituksistaan suuria ennakkomaksuja, joita se lainasi ja sijoitti. Suomisen mukaan Wärtsilää pidettiin Suomen kolmantena suurpankkina.⁷⁵⁸ SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola puhui harmaan rahan sijasta markkinarahasta, ja Veikko Makkonen piti rahoituksen kehittymistä luonnollisena, kun markkinavoimat mursivat sääntelyn esteitä.⁷⁵⁹

Suomen Pankin johtokuntaan politiikasta siirtynyt Harri Holkeri muistutti Pääkaupunkiseudun Yrittäjille, että rahoitusmarkkinat olivat muuttumassa. Rahasta ei tulisi enää pulaa, vaan hyvät hankkeet saisivat rahoitusta. Holkerin mukaan Suomi oli siirtymässä velkataloudesta korkotalouteen, jossa säästäjistä tulisi sijoittajia. Rahaa saisi, kun siitä maksaisi kunnan hinnan.⁷⁶⁰

Jaakko Lassila ennusti, että pankkien välinen kilpailu kiristyisi, korkotietoisuus kasvaisi ja luotonantoon perustuvan asiakashankinnan merkitys pienenis. Luotonantajan markkinoista siirryttäisiin kohti luotonottajan markkinoita. Markkinavaimien ohjauksessa korot ja palvelumaksut kehittyisivät kilpailun mukaan.⁷⁶¹

Suurin askel rahoitusmarkkinoiden vapauttamisessa otettiin, kun Suomen Pankki lopetti elokuun alusta 1986 alkaen antolainakorkojen säätelyn. Kaikki Länsi-Euroopan maat vapauttivat markkinoita asteittain, ja useimmat ennen Suomea. Rahoituksen säännöstelyä oli vaikea perustella, kun kansainväliset markkinat ja rahoitustuotteet kehittyivät lainsäädäntöä nopeammin. Pääomamarkkinoiden vapautuminen tapahtui Suomessa pienin ja huomaamattomin askelin, ilman suurta suunnitelmaa. Suomen Pankin asiantuntijaraporteissa selvitettiin tarkoituksenmukaista liberalisoinnin järjestystä, mutta markkinoiden vapauttamista pohdittiin vain teoreettisella tasolla. Liberalisoinnin etenemisestä esitettiin Suomen

⁷⁵⁸ Suominen (haast.) 7.3.2012.

⁷⁵⁹ HS 16.2.1982.

⁷⁶⁰ 30.11.1984 Harri Holkerin puhe Pääkaupunkiseudun Yrittäjien tilaisuudessa, Harri Holkerin arkisto, Artikkelit, puheet 1984–1989, 2. HHA, K1, PTA.

⁷⁶¹ KOP:n toimintakertomus 1985, 2-3 (NA).

Pankin ekonomistin Tapio Korhosen mukaan erilaisia vaihtoehtoja, mutta käytännön seurauksista ei tehty selkeitä laskelmia.⁷⁶²

Pääjohtaja Rolf Kullbergin mielestä rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkaminen ja vakaan markan politiikka olivat talouspolitiikan ainoa terve linja. Erkki Liikanen uskoi, että näin päästäisiin irti devalvaatio-inflaatio -kierteestä. Korkosäännöstelystä luopumisen pelättiin nostavan korkotasoa, mutta ulkomaisen kilpailun odotettiin hillitsevän koronnostopaineita.⁷⁶³

Pääministeri Sorsa perusteli SDP:n puoluetoimikunnalle korkosäännöstelyn purkamista sillä, että rahamarkkinoiden levottomuus oli pakottanut Suomen Pankin pitämään korot korkealla devalvaatiopaineiden torjumiseksi. Liikasen mielestä devalvaatio tuhoaisi kaiken, mitä siihen mennessä oli saavutettu. Seppo Lindblom huomautti, että korkojen vapauttaminen edellytti jatkossa aikaisempaa maltillisempaa työmarkkinapolitiikkaa. Sorsa vetäytyi talouspoliittisesta vastuusta vetoamalla siihen, että päätös oli tehty keskuspankissa, eikä hän ollut perillä kaikista päätöksen perusteluista. Tavoitteena oli ollut valuuttaspekulaatioiden torjuminen, mutta Suomen Pankki ei yksin pystynyt puolustamaan markkaa kansainvälisiä markkinavoimia vastaan. Valtiovarainministeriön Raimo Sailas piti parhaana aseena kireää finanssipolitiikkaa.⁷⁶⁴

Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin (SKOP) pääjohtaja Matti Ranki pelkäsi kasinotalouden horjuttavan talouden tasapainoa. Eduskunnan pankkivaliokunnalle Ranki kertoi, että rahalaitokset luotottivat pörssikauppaa ja kävivät sitä itse samaan aikaan, mikä sekoitti omistajan ja rahoittajan roolit. Pahinta tilanteessa oli se, että pankkien toimi- ja luottamushenkilöt kävivät osakekauppaa omaan lukuunsa sen tiedon varassa, jota he saivat omalta työnantajaltaan ja jonka päätöksenteosta he vastasivat. Ranki ennusti haaksirikkoo, jossa koko kansantalouden tasapaino järkkyyisi.⁷⁶⁵

⁷⁶² Korhonen (2011), 105, 154.

⁷⁶³ Hulkko Kustaa (2004): Pihalla kuin lumiukko? Pankkivaltuuston keskusteluja rahapolitiikasta ja pankkikriisistä 1982–1988. Edita, Helsinki, 107–110.

⁷⁶⁴ Outinen (2015): 168.

⁷⁶⁵ Kiander, Vartia (1998), 16–17.

Oikeusministeri Christoffer Taxell asetti vuoden 1986 lopulla arvopaperimarkkinakomitean selvittämään pörssitoiminnan sääntelyä. Komitea laati ehdotuksen sisäpiirinkauppojen sääntelystä sekä sijoittajansuojaa ja markkinoiden luottamusta lisäävistä toimenpiteistä. Komitean puheenjohtajaksi nimitettiin Helsingin yliopiston kauppaoikeuden professori Kirsti Rissanen. Asiantuntijajäsenet edustivat finanssialaa ja viranomaisia. Komiteamietintö ja lainvalmistelu siirtyivät eduskuntavaalien vuoksi perintönä Holkerin hallitukselle.⁷⁶⁶

SDP oli pääministeri Sorsan johdolla laittanut vireille pankkivallan rajoittamisen. Yksi keino oli Kari Kairamon ehdottama omistusrajojen tiukentaminen. SDP piti vaihtoehtoina myös sijoitusrahastojen ja Ruotsin mallin mukaisten palkansaajarahastojen perustamista. Puoluetoimikunta halusi yhdistää valmisteilla olleen sijoitusrahastolain pankkien ja vakuutuslaitosten omistusrajoituksiin. Sosialidemokraatit pelkäsivät, että sijoitusrahastojen kautta pankit kasvattaisivat edelleen valtaansa, jos niiden omistusoikeutta teollisuudessa ei samaan aikaan kavennettaisi.⁷⁶⁷

Matti Louekosken mielestä sijoitusrahastot keräsivät suuria pääomia, mikä suosi nimenomaan pankkeja. Hän pelkäsi, että sijoitusrahastolaki vahvistaisi pääomien keskittymistä, jota vastaan SDP:n piti taistella. Puoluesihteri Erkki Liikanen halusi rajoittaa pankkien omistusoikeutta yrityksissä. Sosialidemokraatit toivoivat, että sijoitusrahastoilla kerättäisiin uutta pääomaa kansalle, joka voisi niiden kautta toimia yrityksissä omistajina. Jos pankkien omistusrajoituksia ei tiukennettaisi samaan aikaan, pääomamarkkinoiden keskittyminen jatkuisi. Sitä ei pitänyt Liikasen mielestä sallia.⁷⁶⁸

Pankkien omistusrajoista keskusteltiin talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa ja hallituksen iltakoulussa. Vakuutuslainsäädännöstä vastannut ministeri Matti Puhakka korosti, että omistusoikeuden keskittymisen kautta vakuutusyhtiöiden ja pankkien valta taloudessa oli kasvanut ja kasvoi yhä voimakkaasti. Vakuutusyhtiöiden

⁷⁶⁶ Arvopaperikauppakomitea (1987): I osamietintö. Arvopaperimarkkinalaki ja suunnatut annit. Komiteamietintö 1987:44. Valtion painatuskeskus.

⁷⁶⁷ SDP ek-ryhmä (1986), 6.3.1986, TA.

⁷⁶⁸ SDP ek-ryhmä (1986), 3.4.1986, 3. TA.

sijoitukset suuntautuivat entistä enemmän riskipitoisiin kohteisiin, jolloin niiden vakavaraisuus saattaisi vaarantua. Puhakka muistutti, että osakesijoitusten lisäksi vakuutusyhtiöt lainoittavat omistamiaan yhtiöitä, mikä lisäsi riskien keskittymistä.⁷⁶⁹

Pääministeri Sorsa antoi Yleisradion Astrid Gartzille pankkien valtaa ja omistuksia käsitelleen tv-haastattelun, jossa puhuttiin pankkien hallinnon kansanvaltaistamisesta. Sorsa vaati lisää yhteiskunnan, säästäjien ja henkilökunnan edustusta pankkien päättäviin elimiin. Sorsaa harmitti jälkeensä, sillä hän ei ollut muistanut, että osuus- ja säästöpankeissa säästäjillä oli jo oikeus valita edustajansa pankin johtoon.⁷⁷⁰

Sorsa halusi puolueeltaan tarkempia malleja, kuinka puuttua taloudellisen vallan keskittymiseen. Pääministeri epäili omia vaikutusmahdollisuuksiaan, koska kyseessä oli Sorsan mukaan niin suuri taloudelliseen mahtiin puuttuminen, että se tuskin onnistuisi porvarienemmistöiseltä hallitukselta, jonka ohjelmassa asiasta ei puhuttu mitään. Sorsa vaati puoluettaan kirkastamaan linjaansa omistuskysymyksissä ja valmistelemaan asian huolella seuraavaan hallitusohjelmaan, jos SDP olisi neuvotteluissa mukana. Sorsa piti varmana, että rahalaitosten oikeutta omistaa muita yrityksiä rajoitettaisiin. Muunlaiselle omistukselle oli luotava väyliä, koska pankkiomistus siirtyisi joka tapauksessa johonkin.⁷⁷¹

Sorsan hallitus päätti vielä viimeisinä töinään ennen eduskuntavaaleja pankkien omistusten rajoittamisesta ja sijoitusrahastojen perustamisesta. Lakiesitykset käsiteltiin yhtenä pakettina eduskunnassa helmikuussa 1987. Sijoitusrahastolaki oli pankkien kannalta niin tärkeä, että ne eivät erityisesti vastustaneet omistusrajoituksia. Tuure Junnila huomautti eduskunnassa, että pankkien valta ei perustunut osakeomistukseen, vaan pankkien asemaan luotonantajina ja siihen omistusta rajoittanut laki ei vaikuttanut millään tavalla.⁷⁷²

⁷⁶⁹ SDP puolueoimikunta (1986), 22.5.1986, 23–25. TA.

⁷⁷⁰ Ibid. 26.

⁷⁷¹ Ibid. 27.

⁷⁷² Valtiopäivät (1986b): Pöytäkirjat 6, Istunnot 142–167, 21.1.–10.3.1987. Lain toinen käsittely 10.2.1987, 5668.

SDP:n Kaj Bärlund epäili, että omistusrajoitusten kiristäminen voisi jopa lisätä liikepankkien sananvaltaa teollisuusyritysten hallinnossa, kun pääomat siirtyisivät sijoitusyhtiöihin ja -rahastoihin, joiden kautta pankit voivat hallita yrityksiä. Juuri tästä syystä pankit eivät Bärlundin mukaan vastustaneet suorien omistustensa rajoittamista. ”Tällöin sosialidemokraattien asettama tavoite pankkien vallan rajoittamisesta yrityselämässä jäisi toteutumatta.”, hän huomautti ja muistutti, että sijoitusrahastojen ja pankkien omistusoikeuden rajoittaminen muissa kuin pankkitoimintaa harjoittavissa yrityksissä tapahtui sosialidemokraattien vaatimuksesta. Bärlundin mukaan oli syntynyt eräänlainen *pääomakonsensus* sosialidemokraattisten ja porvarillisten näkökohtien kesken.⁷⁷³

Demokraattista vaihtoehtoa oppositiossa edustanut Pirkko Turpeinen arvosteli sijoitusrahastolakia ja sanoi SDP:n antaneen täydellisesti periksi kovalle kapitalistiselle kehitykselle ja ulkomaiselle pääomalle. Kokoomuksen Ilkka Kanerva puolestaan piti outona, että samaan aikaan, kun pankkien omistusoikeutta oltiin kaventamassa 20 prosentista kymmeneen prosenttiin, ulkomaisten yritysten omistusoikeutta haluttiin nostaa 20:stä 40 prosenttiin.⁷⁷⁴

Turpeisen puoluetoveri Sten Söderström piti Suomen rahoitusmarkkinoiden tilannetta ainutlaatuisena koko maailmassa, koska kaksi liikepankin pääjohtajaa määräsi diktaattorimaisesti rahoituksesta, joka oli yli puolitoistakertainen verrattuna valtion budjettiin. Söderströmin mielestä SYP: ja KOP:n pääjohtajalla oli rutkasti enemmän valtaa kuin 200 suomalaisella kansanedustajalla. Pankkien yhteenlaskettu varallisuus oli 170–180 miljardia markkaa, ja valtion budjetin loppusumma 115 miljardia⁷⁷⁵

Eduskunta hyväksyi lait ennen Holkerin hallituksen nimittämistä. Pankkien omistus muissa kuin oman toimialansa yrityksissä rajattiin kymmeneen prosenttiin aiemman kahdenkymmenen sijasta.⁷⁷⁶

⁷⁷³ Ibid. 5668–5669.

⁷⁷⁴ Ibid. 5672–5673.

⁷⁷⁵ Ibid. 5668.

⁷⁷⁶ 27.3.1987 Laki liikepankkilain muuttamisesta 339/1987

Sijoitusrahastolaki käsiteltiin samaan aikaan omistusrajoitusten kanssa. Lain avulla pyrittiin vahvistamaan yritysten pääomia. Vieraan pääoman osuus teollisuuden rahoituksesta oli 70–80 prosenttia. Kansainvälisesti vertailtuna Suomen teollisuus oli raskaasti velkaantunutta. Sen sijaan suomalaisten osakesäästäminen oli kansainvälisesti vertailtuna vähäistä, ja maasta puuttui kokonaan kollektiivisen arvopaperisäästämisen muoto, joka olisi tarjonnut turvalliseen ja vaivattoman tavan osallistua arvopaperisäästämiseen. Sorsan hallitus oli valmis kanavoimaan säästöjä osakesäästämisen avulla yritystoimintaan. Rahastot olivat yleisiä muissa Pohjoismaissa ja Euroopassa. OECD oli antanut omat suosituksensa sijoitusrahastotoiminnasta vuonna 1972.⁷⁷⁷

Sijoitusrahastolain lähetekeskustelussa helmikuun alussa pankkivaliokunnan puheenjohtaja SDP:n Sakari Knuuttila muistutti, että lain tarkoituksena oli mahdollistaa rahastojen kautta tapahtuva osakesäästäminen, jotta yritykset saisivat riskirahoitusta, jonka kokoluokka arvioitiin noin miljardiksi markaksi lähivuosina. Eduskunnan vasemmistopuolueissa esitettiin toisaalta pelkoja, että sijoitusrahastot edistäisivät kasinotaloutta.⁷⁷⁸

Vasemmisto-oppositio vaati hallitukselta, että keinottelun ja rahalla pelaamisen sijasta voimavarat suunnattaisiin asuntotuotantoon, työpaikkojen luomiseen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon laajentamiseen. SDP:n Mikko Rönnholm uskoi, että sijoitusrahastot tarjosivat piensijoittajalle mahdollisuus osallistua vähemmällä riskillä pörssipeliin, mutta pelkäsi pienten paikallispankkien aseman heikkenevän, kun rahat valuisivat talletustileiltä sijoitusrahastoihin Helsinkiin.⁷⁷⁹

Eduskunta hyväksyi lain sijoitusrahastoista sinipunahallituksen nimittämisen jälkeen toukokuussa 1987.⁷⁸⁰ Kansallispankki ja Yhdyspankki perustivat välittömästi omat rahastonsa. Pääjohtaja Mika Tiivolan mukaan rahastolain hyväksyminen oli yksi

⁷⁷⁷ Valtiopäivät (1986): Asiakirjat A 5, Hallituksen esitykset 201–250, HE n:o 238, 4–5.

⁷⁷⁸ Valtiopäivät (1986a): Pöytäkirjat 6, Istunnot 142–167, 21.1.–10.3.1987, 5589.

⁷⁷⁹ Ibid. 5885–5890.

⁷⁸⁰ 8.5.1987, Sijoitusrahastolaki 480/1987.

vuoden 1987 kohokohtia, kun Unitas-Rahastot pääsivät vihdoin markkinoimaan rahasto-osuuksiaan.⁷⁸¹

Laki tuli voimaan pian lokakuun mustan maanantain ja osakekurssien kansainvälisen romahduksen jälkeen. Valtiovarainministeri Erkki Liikanen arvioi, että Suomessa ei ollut reaalityaloudellisia syitä pörssikurssien putoamiseen. Hän epäili, että sijoitusrahastojen tulo markkinoille voisi kiihdyttää uutta nousua liikaa ja horjuttaa talouden vakautta.⁷⁸²

Sijoitusrahastojen rinnalla hallitus pohti henkilöstörahastojen ja pörssilainsäädännön toteuttamista. Sosialidemokraatit pitivät pörssilakia edellytyksenä työntekijöiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien parantamiselle, koska laki parantaisi sijoittajansuojaa ja lisäisi palkansaajien luottamusta osakeperusteisiin osallistumisjärjestelmiin.⁷⁸³

Sijoittajansuojaa tutkineiden Marco Paganon ja Paolo Volpinin mukaan lainsäädäntöön perustuva sijoittajansuoja lisää yritysten halukkuutta käyttää osakerahoitusta investointeihin, yritysostoihin tai henkilöstön osakesidonnaisiin kannustin- ja osallistumisjärjestelmiin. Sijoittajansuojan parantaminen vahvistaa osakesäästämisen merkitystä rahoitusmarkkinoilla ja lisää vaatimuksia kehittää sijoittajansuojaa edelleen.⁷⁸⁴ Enrico Perottin ja Ernst-Ludwig von Thaddenin tutkimukset osoittavat, että osakesäästämisen yleistymisen edistää kasvu- ja riskihakuisen yrityspolitiikan ja joustavampien työehtojen suosiota yhteiskunnassa.⁷⁸⁵

Kari Kairamo sanoi Suomen Sosialidemokraatin haastattelussa vuoden 1986 lopulla, että suomalaisyrityksiä kohtaan tunnettiin maailmalla mielenkiintoa sijoituskohteina, mutta suomalainen lainsäädäntö seisoikin kehityksen esteenä. Suomea pidettiin hänen

⁷⁸¹ SYP:n toimintakertomus 1987, 10 (NA).

⁷⁸² SDP puoluetöimikunta (1987), 22.10.1987. TA.

⁷⁸³ SDP puoluetöimikunta (1987), 15.4.1987, 14-15.

⁷⁸⁴ Pagano Marco, Volpin Paolo (2006): Shareholder Protection, Stock Market Development, and Politics. *Journal of the European Economic Association*, 4(2-3): 315-341.

⁷⁸⁵ Perotti Enrico, von Thadden Ernst-Ludwig (2005): The Political Economy of Corporate Control and Labor Rents. *Journal of Political Economy*, Vol. 114, No. 1/2006 .

mukaansa kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla pankkikeskeisenä kehitysmaana. Kairamo viittasi lausunnollaan pankkien vahvaan asemaan, pörssilain puuttumiseen ja ulkomaalaisten rajoitettuun oikeuteen omistaa suomalaisia osakkeita.⁷⁸⁶

Rahoitusmarkkinoita koskevan lainsäädännön uudistamisen ja kansainvälisen harmonisoinnin tärkeys nousivat esiin vuoden 1988 alussa, kun Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jussi Linnamo tapasi Lontoossa viranomaisia ja kansainvälisiä pankkiireita. Aiheina olivat pankkien vakavaraisuus ja arvopaperimarkkinoiden kehitys. Linnamon mukaan ulkomaiset sijoittajat vaativat Suomeen uutta pankki- ja pörssilakia. Jos lakeja ei saataisi pian aikaan, luottoluokittajat nostaisivat Suomen riskilisää, mikä kasvattaisi suomalaisten pankkien ja yritysten rahoituskustannuksia. Linnamo halusi lainsäädännön avulla estää pankkeja pyörittämästä kasvavaa ja riskipitoista osaa liiketoiminnastaan tytäryhtiöiden ja osakassopimusten kautta. Suuret asiakaskeskittymät ja yritysten riippuvuus yhdestä pankista piti Linnamon mielestä purkaa.⁷⁸⁷

Vuosia valmisteilla ollutta pankkilainsäädäntöä alettiin kiirehtiä vasta, kun havaittiin, että eurooppalainen lainsäädäntö vaikuttaisi väistämättä Suomeen. Suomen rahoitusmarkkinoiden yhä tiiviimpi integraatio kansainväliseen rahoitusyhteisöön edellytti Jaakko Lassilan mukaan, että Suomessa saataisiin nopeasti voimaan kansainvälisten normien mukaiset arvopaperikauppaa, pörssitoimintaa, pörssilistalle tulon edellytyksiä, sisäpiirisäännöksiä ja uusia arvopaperikaupan muotoja koskevat lait.⁷⁸⁸

SDP:n eduskuntaryhmässä rahoitusmarkkinoiden vapautumista verrattiin villin lännen sotaan, jossa pankit kasvattivat voittojaan, mutta sijoittamisen ja luotonannon riskeistä ei keskusteltu.⁷⁸⁹ Puolueen talousasiantuntija Eero Tuomainen korosti kansanedustajille, että suomalainen pankkijärjestelmä oli kansainvälisesti vertailtuna raskas, ja sitä pitäisi pystyä keventämään. Tuomaisen mielestä talletusten lähdevero ja myyntivoittojen verotus edesauttaisivat toimivamman rahoitusjärjestelmän

⁷⁸⁶ SSd 5.12.1986.

⁷⁸⁷ HS 26.1.1988.

⁷⁸⁸ KSML 16.7.1988.

⁷⁸⁹ SDP ek-ryhmä (1988), 3.3.1988, 21. TA.

kehittymistä. Verovähennysten siirto tuloveroasteikkoihin oli hänen mielestään paras tapa alentaa tuloveroa. Eduskuntaryhmä kuunteli Tuomaisen alustuksen, mutta ei tehnyt mitään linjausta asiassa.⁷⁹⁰

Puoluetoimikunnassa Tarja Halonen muistutti, että pankeilla ei ollut vahva rooli vain rahoitusmarkkinoilla ja taloudessa vaan koko yhteiskunnassa. Hän huomautti, että pankit vaikuttivat laajalti asuntopolitiikkaan, opintososiaaliseen elämään ja muuhun arkielämään. Halonen vaati sosialidemokraateilta valppautta seurata pankkien toimintaa, joka ei enää ollut pelkkää setelien käsittelyä.⁷⁹¹ Jarmo Rantanen ilmoitti olevansa sen verran vanha sosialisti, että pankit voitaisiin hänen puolestaan sosialisoida. Pirjo Ala-Kapee kannatti Rantasen ehdotusta ja huomautti, että pankki- ja vakuutuslaitosten ottamisesta valtion haltuun oli päätetty Jyväskylän puoluekokouksessa 1975. Puoluetoimikunta kannatti kasinotalouden hillitsemistä pörssilainsäädännöllä.⁷⁹²

Pekka Korpinen piti pankkivallan rajoittamista edelleen riittämättömänä ja pienosakkeenomistajien valtaa hyvin pienenä. Muutaman ison omistajan oli yhdessä helppo hallita pörssiyhtiötä, ja yleensä suurimpien omistajien joukossa oli aina vähintään yksi pankki- tai vakuutuslaitos. Vaikka pankki- ja vakuutuslakien muutoksilla omistusta rajoitettiin kymmeneen prosenttiin, Korpinen laski, että se riittäisi antamaan vallan muutaman omistajan hallitsevalle koalitiolle. Vallan keskittymiä ei lain määräämillä omistusrajoituksilla pystyttäisi hänen mielestään purkamaan.⁷⁹³

Pankeille asetetut omistusrajoitukset ja ulkomaisen kilpailun tulo Suomeen saivat SYP:n pääjohtajan Mika Tiivolan puhumaan ulkomaisesta vaarasta. Hänen mielestään Suomen kaltaisessa keskitetyssä pankkijärjestelmässä oli valvottava hyvin tarkkaan, ettei ulkomainen pankki ilmestyisi yllättäen kotimaisen pankin ostajaksi ja vallanpitäjäksi. Hän korosti Helsingin Sanomien haastattelussa, että pankkien omistamisella oli suuri merkitys, ja suomalaisten täytyisi pitää yllä vahvaa

⁷⁹⁰ SDP ek-ryhmä (1988), 24.3.1988. TA.

⁷⁹¹ SDP puoluetoimikunta (1988), 17.3.1988, 28–29. TA.

⁷⁹² SDP ek-ryhmä (1988), 17.3.1988. 40–41. TA.

⁷⁹³ SDP ek-ryhmä (1988), 21.–22.8.1988, 48. TA.

itsesuojeluvaistoa ja kansallista itsekkyyttä, jotta pankit pysyisivät omassa hallussa.⁷⁹⁴

Kokoomus toivotti varoituksista huolimatta ulkomaiset pankit tervetulleiksi. Puoluevaltuusto arvosteli uusia palvelumaksuja ja kaipasi lisää kilpailua sekä valuuttasidonnaisia asuntoluottoja asiakkaille. Puoluevaltuuston mukaan rahamarkkinoiden rakenteellista kehittämistä ei saisi torjua suhdannepoliitiikkaan vetoamalla. Porin puoluekokouksen talouspoliittisessa kannanotossa kesäkuussa kokoomus vaati kotitalouksien säästämisasteen nostamista arvopaperisäästämistä edistämällä. Kokoomus kaipasi markkinoille uusia tili- ja lainamuotoja sekä säästövakuutuksia.⁷⁹⁵

Rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen vaikutti suoraan koko kansantalouteen, mutta hallituksen tärkeimmällä talousfoorumilla eli talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa ei liberalisoinnin riskeistä keskusteltu. Asia jäi kokonaan käsittelemättä. Kesäkuussa 1989 markkinatilanne oli valiokunnan esityslistalla, ja asiakirjat jaettuina. Johtaja Sirkka Hämäläinen Suomen Pankista odotti ovensuussa vuoroaan, mutta kunta-asioiden pitkittyneen käsittelyn vuoksi rahoitusmarkkinakysymyksiin ei ehditty, eikä niihin koskaan palattu.⁷⁹⁶ Kauppa- ja teollisuusministerinä valiokunnan kokouksiin osallistuneen Ilkka Suomisen mukaan hallituksen aika kului ”tulipalojen sammuttamiseen”, eikä ideologiseen tai kansantaloustieteelliseen pohdiskeluun ollut mahdollisuutta. Yksi Suomisen mainitsemista suurista tulipaloista oli Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssi.⁷⁹⁷

Wärtsilä Meriteollisuus syntyi Wärtsilän ja Valmetin telakoiden yhdistymisestä Sorsan neljännen hallituksen aikana 1986. Valtio takasi uuden yhtiön laivatoimitukset, jotka osoittautuivat raskaasti tappiollisiksi. Pohjoismaiden taloushistorian suurin konkurssimenettely alkoi 23. lokakuuta 1989. Samalla valtio sopi laivojen tilaajien kanssa uuden Masa-Yards-osakeyhtiön perustamisesta, jotta

⁷⁹⁴ HS 6.12.1988.

⁷⁹⁵ Kokoomus puoluekokous (1989): Pöytäkirja ja lehdistökooste, 9.–11.6.1989 Pori. Ca55, PTA; Kokoomus puoluehallitus (1989a): Toimintakertomus vuodelta 1989, 12. PTA.

⁷⁹⁶ Ranki (2000), 147.

⁷⁹⁷ Suominen (haast.), 7.3.2012.

keskeneräisten laivojen valmistus jatkuisi, ja tappioita saataisiin rajattua.⁷⁹⁸

Konkurssipesän selvittäminen kesti kaikkiaan 24 vuotta, ja valtion kärsimiä tappioita maksettiin budjetista vielä 2000-luvulla.⁷⁹⁹

6.6. Arvopaperimarkkinat saavat pelisäännöt

Sorsan punamultahallitus luotti pitkään markkinoiden itsesäätelyyn.

Rahoitusmarkkinoista vastannut toinen valtiovarainministeri Pekka Vennamo puhui vielä keväällä 1985 itsesäätelyn puolesta. *”Odotetaan nyt ensin ja annetaan pörssin itse näyttää. Nyt ei ole mielestäni sellaisia ongelmia, että valtion olisi puututtava lainsäädännöllä asiaan”*, Vennamo sanoi Helsingin Sanomissa. Pörssi oli tuolloin uudistamassa eettisiä ohjeitaan.⁸⁰⁰

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa kummasteltiin pörssin asemaa kaiken valvonnan ulkopuolella, vaikka osakekauppa oli vilkastunut ja kosketti yhä laajempia kansanosia. Lehti piti Helsingin arvopaperipörssiä ainutlaatuisena ilmiönä koko maailmassa, koska se eli jo kahdeksatta vuosikymmentään, mutta siltä puuttui kaupankäynnin periaatteita ohjaava normisto, eikä sen toimintaa valvonut kukaan.⁸⁰¹

Julkinen keskustelu pörssikaupan moraalista ja pelisäännöistä oli käynnistynyt jo vuotta aiemmin Kauppalehden artikkelista, joka käsitteli pörssikaupan etiikkaa ja sisäpiirinkauppoja. Lehden mukaan sisäpiirintieto levisi, ja sitä käytettiin pörssissä. Esimerkkinä lehti mainitsi Yhdyspankin pääjohtajan Mika Tiivolan Strömbergin osakkeilla tekemät kaupat. Tiivola myi Strömbergin osakkeita juuri ennen Kymi-Strömberg -fuusion julkistamista, ja sai osakkeistaan paremman hinnan kuin kaupan julkistamisen jälkeen. Kauppalehti epäili pankkien käyttävän yleisesti sisäistä tietoa osakekaupoissaan, koska pankkien arvopaperiosastot tiesivät etukäteen esimerkiksi oman ryhmänsä yhtiöiden osinkoehdotuksista.⁸⁰²

⁷⁹⁸ Ranki (2000), 313, 333–338.

⁷⁹⁹ HS 28.11.2013; Yle 27.11.2013; Hallituksen esitys vuoden 2001 lisätalousarvioksi, EK 18/2001, HE 78/2001; Hallituksen esitys vuoden 2003 lisätalousarvioksi, EK 22/2003 - HE 7/2003.

⁸⁰⁰ HS 20.3.1985

⁸⁰¹ HS 21.3.1985

⁸⁰² KL 3.2.1984

Helsingin Sanomat vaati pörssikaupalle selviä sääntöjä. Lehden mukaan olisi paikallaan, että pörssitoiminnan pelisäännöistä säädettäisiin lailla ja toimintaa valvottaisiin. Sääntely ei kuitenkaan saisi jäykistää ja haitata arvopaperikauppaa.⁸⁰³

Jussi Linnamo otti kantaa arvopaperimarkkinalain puolesta ja vertasi pörssin itsesääntelyä milloin purjehdusseuran sääntöihin, milloin ravikilpailuihin. Linnamo ehdotti elokuussa 1984 laaja-alaisen komitean perustamista tutkimaan pörssilain tarpeellisuutta.⁸⁰⁴

Helsingin arvopaperipörssi kiirehti ohjesääntönsä uusimista, kun uuden lain tarpeellisuus oli noussut julkiseen keskusteluun. Oikeusministeri Christoffer Taxell asetti helmikuun lopussa 1985 virkamiestyöryhmän seuraamaan pörssin ponnistuksia laatia itse sääntönsä. Työryhmän tehtävänä oli selvittää pörssikaupan pelisääntöjä ja ”insider-ongelmaa”. Virkamiestyöryhmä pohti, olisiko syytä lähteä sääntelemään pörssikauppaa ja vaatimaan yhtiöiltä lisää informaatiota.⁸⁰⁵

Pörssin uusi ohjesääntö ja eettiset määräykset valmisteltiin kesällä 1985. Kauppalehti oletti pääkirjoituksessaan, että uutta lainsäädäntöä ei tarvitsisi enää miettiä. ”Pörssikaupan uudet eettiset määräykset ovat kattavat. Pörssilakia ei tarvita”, lehti kirjoitti.⁸⁰⁶ Jussi Linnamo vastaisi kaksi päivää myöhemmin omassa mielipidekirjoituksessaan Helsingin Sanomissa, että pörssin omat säännöt eivät riitä. Linnamon mielestä lakia tarvittiin itsesääntelyn rinnalle ennen kaikkea Suomen kansainvälisen uskottavuuden ja luotettavuuden vuoksi.⁸⁰⁷

Sorsan hallitus asetti komitean pohtimaan osakeomistusten rekisteröintipakkoa. Oikeusministeri Taxellin ohjeistus komiteaa johtaneelle Kirsti Rissaselle oli, että valtaa ja osinkoja saisi tulevaisuudessa vain rekisteröidyillä osakkeilla. Komiteaa asettaessaan Taxell muistutti, että pörssilain tarpeellisuutta ei pitäisi arvioida vain

⁸⁰³ HS 7.2.1984.

⁸⁰⁴ US 20.8.1984, ”Vermossa tiukemmat säännöt kuin pörssissä”.

⁸⁰⁵ HS 21.3.1985.

⁸⁰⁶ KL 5.7.1985.

⁸⁰⁷ HS 7.7.1985.

viimeaikaisten kokemusten valossa. Hän ei uskonut, että sisäpiiriepäilyjen taustalla olisi vakavia rikkeitä.⁸⁰⁸

Jussi Linnamo oli toista mieltä. Tavatessaan taloustoimittajia hän muistutti, että houkutus pörssin sääntöjen rikkomiseen oli suuri, koska rangaistukset olivat mitättömiä suhteessa taloudelliseen hyötyyn, joka vilpillä voitaisiin saavuttaa. *”Kapitalistisesta järjestelmästä voi tulla anarkiaa, jos sillä ei ole pelisääntöjä”*, Linnamo sanoi. Pörssin toimitusjohtaja Matti Mäenpää puolusti itsesääntelyä. Hän muistutti, että pörssi oli toiminut 72 vuotta ilman ohjesääntöä. Uusi säännöstö ja eettiset määräykset olivat hänen mukaansa niin hyvät, että ne kattaisivat pörssin ongelmat. Osakeomistusten rekisteröintipakkoa pörssiyhtiöt eivät vastustaneet, koska se helpotti yhtiöiden hallintoa. Sen sijaan sisäpiirisäännösten valvontaa pidettiin *”hankalana ja aikaa vievänä puuhana”*, kuten Kymi-Strömbergin toimitusjohtaja Vesa Vainio asian ilmaisi.⁸⁰⁹

Uuden Suomen pörssiseminaarissa esiintynyt kauppa- ja teollisuusministeri Esko Ollila kannatti Linnamon tavoin uutta lainsäädäntöä. Hän piti lakia välttämättömänä. Samassa seminaarissa pörssijohtaja Matti Mäenpää korosti itsesääntelyn riittävyyttä.⁸¹⁰

Linnamo vertasi Suomen lainsäädännön puutteita kehitysmaihiin.⁸¹¹ Hän sai tukea Ruotsin pörssin johtajalta Bengt Rydéniltä, joka esiintyi Tukholmassa järjestetyssä pohjoismaisia osakemarkkinoita käsitelleessä seminaarissa. Rydén arvioi, että Helsingin pörssi oli samassa pisteessä kuin Tukholman pörssi 1910-luvulla. Ruotsiin säädettiin pörssilaki vuonna 1920 ja se uudistettiin 1980. Tukholman tilaisuuteen oli kutsuttu pohjoismaiset arvopaperikeskukset ja pörssilakia valvovat viranomaiset. Suomesta ei ollut viranomaista, jolla olisi ollut toimivaltaa pörssiin, mutta se ei estänyt Linnamoa osallistumasta. Hän kutsui pohjoismaiset pörssiviranomaiset

⁸⁰⁸ HS 19.11.1985.

⁸⁰⁹ ESS 22.11.1985.

⁸¹⁰ US 23.5.1986.

⁸¹¹ US 12.9.1986.

jatkokeskusteluihin Helsinkiin pohtimaan sähköisen osakekaupan tulevaisuutta ja sisäpiirinkauppoihin liittyviä ongelmia.⁸¹²

Oikeusministeri Taxell asetti lopulta 27.11.1986 arvopaperikauppakomitean selvittämään pörssilainsäädännön tarpeellisuutta. Professori Kirsti Rissasen johtaman komitean tehtävänä oli laatia seuraavan vuoden syyskuun puoliväliin mennessä ehdotus sisäpiirinkauppojen sääntelystä sekä sijoittajansuojaa ja markkinoiden luottamusta lisäävistä toimenpiteistä.⁸¹³

Markku Kaustia ja Sami Torstila ovat tutkineet osakesäästämisen ja poliittisen suuntautumisen yhteyttä. Oikeisto suosii osakesäästämistä vasemmistoa enemmän tulotasosta ja varallisuudesta riippumatta. Osakemarkkinoiden sääntely ja sijoittajansuoja lisäävät halukkuutta ostaa pörssiosakkeita.⁸¹⁴ Sääntelyllä voidaan edistää kilpailua, jota markkinajohtajat pyrkivät omilla toimillaan ja poliittisella painostuksella usein välttämään. Suomessa pankit saivat toimia 1980-luvulle asti kilpailulta suojatussa ympäristössä. Kilpailun vapautuessa ne tekivät parhaansa säilyttääkseen asemansa.⁸¹⁵

Sijoittajansuojaa, markkinoiden valvontaa ja velkojien oikeuksia parantavat lakiuudistukset edistävät rahoitusmarkkinoiden toimintaa ja tehokkuutta. Niiden on todettu vaikuttavan positiivisesti myös osakekursseihin.⁸¹⁶ Jos osakeyhtiöiden vähemmistöosakkaat kokevat oman sijoittajansuojansa muita heikommaksi, yritysten rahoitusmahdollisuudet heikkenevät. Se siirtää rahoituksen painopistettä arvopaperimarkkinoilta pankkivetoiseen velkarahoitukseen. Yritysrahoituksen pankkikeskeisyys on yleisintä maissa, joissa sijoittajien asema markkinoilla ei ole

⁸¹² HS 15.9.1986.

⁸¹³ Arvopaperikauppakomitea (1987), 30.10.1987.

⁸¹⁴ Kaustia Markku, Torstila Sami (2010): Stock Market Aversion? Political Preferences and Stock Market Participation, 3.

⁸¹⁵ Korhonen (2011), 140.

⁸¹⁶ Korkeamäki Timo, Koskinen Yrjö, Takalo Tuomas (2007): Phoenix Rising. Legal Reforms and Changes in Valuations in Finland during the Economic Crisis. Bank of Finland Research Discussion Paper No. 1/2007.

yhdenvertainen. Epäily sisäpiirien sallimisesta hidastaa osakemarkkinoiden kehittymistä.⁸¹⁷

Ajatus pörssilaista sai lehdistössä myönteisen vastaanoton. Erityisesti iloittiin mahdollisuudesta, että sisäpiirisääntöjen rikkomisesta tulisi rikos, josta voitiin langettaa vankeutta. Toisaalta Helsingin Sanomat pelkäsi, että säännöt olisivat silti liian löysät tai niitä ei noudatettaisi. Huonoilla pelisäännöillä Suomi ei pääsisi aidosti kohti kansankapitalismia. *”Ei tavallista suomalaista kannata houkutella panemaan rahojaan pörssiyhtiöihin. Ei näillä säännöillä. Ei tavallinen suomalainen uskalla, sillä hän pelkää hämäreiden pelimiesten kuitenkin uittavan markat liiveihinsä. Eikä taida pelätä turhaan.”*, Hannu Leinonen kirjoitti Helsingin Sanomissa.⁸¹⁸

Ministeri Ollila kiirehti pörssilakia ennen eduskuntavaaleja. Ollila nosti esimerkiksi keinottelusta liikepankkien välisen taistelun kehitysyhtiö Sponsorin ja Spontelin omistuksesta. Hänen mielestään tehdyt omistusjärjestelyt ja nurkanvaltauksset osoittivat, että arvopaperikauppaan tarvitaan voimakkaita ennalta ehkäiseviä toimivia vastaavien tapahtumien estämiseksi tulevaisuudessa. Hän sanoi keinottelun todistavan myös, että pankkien omistusoikeuden rajaaminen oli ollut perusteltua.⁸¹⁹

SDP:n riveissä oltiin eniten huolissaan rahan liikkumisesta tuotannollisista investoinneista spekulatiivisiin arvopaperisijoituksiin. Eduskunnan varapuhemies Matti Louekoski puhui asiasta eduskuntavaalikiertueellaan Hämeenlinnan sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön 40-vuotisjuhlassa. Hän piti pörssin nopeaa vilkastumista suureksi osaksi spekulatiivisena ja uhkapelinomaisena kasinotaloutena, jossa itse myyminen ja ostaminen olivat pääasia. Louekoski kysyi, oliko suomalaisten teollisuusyritysten ja liikepankkien esiinnyttävä näillä markkinoilla yritysten valtaajina?⁸²⁰

Huoli tuotannollisista investoinneista nousi esiin myös Louekosken puhemies Erkki Pystyselle lähettämässä kirjeessä, jossa hän toivoi teollisuudelta ja yksityiseltä

⁸¹⁷ Modigliani Franco, Perotti Enrico (2000): Security Markets versus Bank Finance: Legal Enforcement and Investor Protection. *International Review of Finance*, 1: 81-96.

⁸¹⁸ HS 3.3.1987

⁸¹⁹ KM 5.3.1987.

⁸²⁰ Matti Louekosken puhe Hämeenlinnassa 8.2.1987 MLA, HD12, TA.

yritystoiminnalta suurempaa vastuuta työpaikkojen luomisesta. Teollisuuden olisi Louekosken mielestä tullut suunnata mielenkiintonsa Sponsor-kaupoista ja muista pörssiasioista käytännön toimiin työllisyyden hoitamiseksi.⁸²¹

Sinipunahallituksessa Louekoski sai oikeusministerinä vastuulleen arvopaperimarkkinalain valmistelun. Uusi laki pyrittiin saamaan voimaan mahdollisimman nopeasti. Lakiesitystä perusteltiin sijoittajien luottamuksen vahvistamisella arvopaperimarkkinoihin. Markkinakuria ja itsesääntelyä ei pidetty tarpeeksi tehokkaina keinoina, kun yritysten rahoitus oli suuntautumassa aiempaa enemmän kansainvälisille pääomamarkkinoille, ja tavoitteena oli saada ulkomaiset sijoittajat kiinnostumaan suomalaisista yrityksistä.⁸²²

Sosialidemokraatit vaativat järjestystä markkinoille. Paavo Lipponen piti hallitusohjelmassa sovittua pörssilakia erittäin kiireellisenä. *”Kasinotalous kukoistaa ja tehdään sellaisia diilejä, joista muissa maissa nousisi kauhea haloo, mutta ei niinkään Suomessa”*, Lipponen paheksui markkinoiden menoa. Oikeusministeri Louekoski epäili, että parempi keskustelu tärkeästä aiheesta saataisiin aikaan, jos sitä ei käytäisi voimakkaan pörssinousun ja hallitsemattomien, melkein villien pääomamarkkinoitten aikana. *”Intokin saattaisi olla pienempi”*, Louekoski yritti rauhoittaa keskustelua.⁸²³

Louekoski piti pörssilakia mahdollisuutena monipuolistaa Suomen rahoitusmarkkinoita. Lounaspuheessaan Rahoitus-88 -seminaarissa hän muistutti osakerahoituksen parantavan yritysten vakavaraisuutta, riskinsietokykyä ja riippumattomuutta pankeista. Kansalle pörssi tarjosi uusia säästämismahdollisuuksia ja edellytyksiä markkinatalouden keskeisten toimintamekanismien ymmärtämiseen. Arvopaperimarkkinoiden merkityksen kasvu ja luottamuksen ylläpitäminen edellyttivät Louekosken mielestä lakiin perustuvia pelisääntöjä ja sääntöjen tehokasta valvomista.⁸²⁴

⁸²¹ Matti Louekosken kirje Erkki Pystyselle 10.3.1987, MLA, HD12, TA.

⁸²² Hallituksen esitys n:o 157/1988, s. 19.

⁸²³ SDP puoluetöimikunta (1987), 20.8.1987, 19. TA.

⁸²⁴ Matti Louekoski Rahoitus-88 –seminaarissa 11.11.1987 MLA, HD12, TA.

Arvopaperikauppakomitea luovutti mietintönsä Louekoskelle 20.11.1987.

Lakiehdotus sisälsi kiellon markkinoida tai hankkia arvopapereita totuudenvastaisilla tai harhaanjohtavilla tiedoilla. Arvopaperin liikkeeseenlaskijalle haluttiin säätää tiedonantovelvollisuus, jonka nojalla esimerkiksi pörssiyhtiön olisi julkistettava kaikki arvopaperin arvoon olennaisesti vaikuttavat asiat ilman aiheetonta viivytystä. Luottamuksellisen ja julkistamattoman yritystiedon väärinkäyttö määrättäisiin rangaistaviksi teoiksi. Sisäpiiriltä kiellettäisiin lyhytaikainen kaupankäynti oman yhtiön osakkeilla, ja sisäpiirin omistuksista vaadittaisiin ilmoitus erityiseen sisäpiirirekisteriin. Arvopaperimarkkinarikoksista voitiin määrätä sakkoja tai vankeutta. Pörssitoiminta edellyttäisi valtioneuvoston lupaa.⁸²⁵

Yritysten pääomatarve oli markkinoiden kansainvälistyessä kasvanut. Kone Oy listautui Tukholman pörssiin vuonna 1982. Vuosina 1982–86 suomalaiset yhtiöt toteuttivat yhteensä 19 ulkomaille suunnattua osakeantia ja keräsivät niillä yli kaksi miljardia markkaa pääomaa. Vuodesta 1984 lähtien pörssissä oli noteerattu erikseen suomalaisyritysten vapaita osakkeita, joihin ei liittynyt omistusoikeuteen liittyviä rajoituksia, mutta niiden äänioikeutta oli rajoitettu. Vapailla osakkeilla sai yhtiökokouksessa äänestää korkeintaan neljäsosalla muiden kokouksessa edustettujen osakkeiden äänimäärästä. Suomalaiset eivät vastaavasti voineet vapaasti hankkia ulkomaalaisia arvopapereita. Vuoden 1986 alusta lähtien raja oli 10 000 markkaa vuodessa, ja seuraavan vuoden alussa se nousi 50 000 markkaan.⁸²⁶

Pörssilain toivottiin vahvistavan pörssimoraalia. Louekosken mukaan itsesääntely ei ollut saavuttanut yleistä luottamusta ja tehokkuutta. Lisäksi kansainvälistyminen pakotti toimimaan, koska Suomen arvopaperimarkkinoiden sääntelemättömyys ja valvomattomuus olivat poikkeusilmiö kehittyneissä markkinatalousmaissa. Louekoski korosti, että Euroopassa oli vireillä useita arvopaperimarkkinoita koskevia yhdentymishankkeita.⁸²⁷

⁸²⁵ Matti Louekoski Arvopaperikauppakomitean mietinnön luovutustilaisuus 20.11.1987 MLA, HD12, TA.

⁸²⁶ Ibid. 22–23.

⁸²⁷ Matti Louekoski Pörssi-88 -seminaarissa 19.4.1988, MLA Puheet ja muut poliittiset asiakirjat 1987–1988 HD13, TA.

Julkisuudessa Louekoski halusi antaa itsestään kuvan Linnamon kaltaisena sheriffinä, joka palauttaisi lain ja järjestyksen kasinotalouteen. Lehdet otsikoivat hänen haastattelujaan tyyliin ”*Louekoski haluaa pörssipelurit kuriin*” ja ”*Pörssirikolliset kuriin: Jopa kaksi vuotta vankeutta*”.⁸²⁸

Postipankkia epäiltiin sisäpiirintietojen käyttämisestä kaupoissa, joilla se hankki omistukseensa kolmasosan Leipuriin Tukun osakkeista. Pääministeri Holkeri piti tärkeänä, että maassa olisi säädökset siitä, mihin ja miten luottamuksellista taloudellista informaatiota saisi käyttää. Holkeri toivoi pörssilain nopeaa valmistelua ja vaati pankeilta korkeaa moraalia.⁸²⁹

Postipankki oli osallistunut kasinopeliin lainoittamalla 500 miljoonalla markalla professori Pentti Kourin osakekauppoja, joissa hän hankki KOP:n osakkeita. Kouri toimi suursijoittaja George Sorosin neuvonantajana. Presidentti Koivisto ei hyväksynyt Postipankin pörssipeliä, ja toimitusjohtaja Ilpo Santala joutui eroamaan. Koivisto otti kasinotalouden puheeksi Pankkitarkastusviraston uuden ylijohtajan Jorma Arangon kanssa. Tapaamisesta laaditussa muistiossa markkinamuutoksia kuvattiin suuriksi ja nopeiksi, mihin pankit sen paremmin kuin viranomaiset eivät olleet osanneet varautua. Viranomaiset pelkäsivät erityisesti moraalien pettämistä kovia tuottoja tavoittelevissa rahalaitoksissa, joissa oli liian vähän kokemusta, mutta liikaa asiantuntemattomuutta ja hyväuskoisuutta. Lainsäädäntö ja markkinoiden valvonta eivät olleet pysyneet kehityksessä mukana. Aranko pelkäsi, että Pankkitarkastusvirastosta tulisi liian vähäisten resurssien vuoksi valvoja ilman välineitä.⁸³⁰

Yhdyspankki järjesti osakeannin syys-lokakuussa 1988. Ennen annin julkistamista pankin osakkeella tehtiin kauppoja, joissa epäiltiin sisäpiirintiedon väärinkäyttöä. Pörssin sisäinen selvitys ei paljastanut mitään. Ilta-Sanomat vaati pääkirjoituksessaan pörssilakia, mutta epäili, että paraskaan pörssilaki ei takaisi sisäpiirikauppojen loppumista.⁸³¹ Suomen Kuvalehti ennusti sisäpiirikauppojen jatkuvan, jos maahan ei

⁸²⁸ IS ja SD 8.7.1988.

⁸²⁹ HS 22.9.1988.

⁸³⁰ Koivisto (1994), 286–290; SK 30.9.1988, 7.

⁸³¹ IS 14.9.1988.

saada kunnollista pörssilakia. Lehti kysyi ministeri Louekoskelta, miksi sosialidemokraatit eivät ryhtyneet ajamaan pörssilakia jo aikaisemmin. Louekosken mukaan syynä oli välinpitämättömyys, kun pörssin vaihto oli pientä ja summat vähäisiä. Vasta osakevaihdon kasvaessa taloudelliset ristiriidat ja yhteisten pelisääntöjen tarve nousivat pintaan.⁸³²

Helsingin Sanomat selvitti sisäpiirien kaupankäyntiä artikkelissa, joka oli otsikoitu ”*Sisäpiirin omatunto venyy miljoonien mukaan*”. Pankkiiriliike Evlin osakas Roger Kempe ei suostunut kommentoimaan asiaa lainkaan. SYP:n varatoimitusjohtaja Björn Wahlroos epäili, että pientä sisäpiirin kauppaa Helsingin pörssissä käytiin, mutta vakuutti, ettei ollut itse ollut ”*fyysisesti läsnä*”. Nimettömänä pysytellyt toimitusjohtaja kertoi törmänneensä muutamiiin sisäpiirin rikkomuksiin, joita ei edes tutkittu. Hänen mukaansa omatunto venyi, kun pelissä oli tarpeeksi rahaa. Pörssin eettisen lautakunnan jäsen Jarmo Leppiniemi totesi, että pörssillä ei ollut hampaita selvittää sisäpiirin rikkomuksia. Jorma Arangon mukaan viranomaisilla ei taas ollut voimavaroja tulevan pörssilain valvontaan.⁸³³

Hallitus toi arvopaperimarkkinalain eduskuntaan lokakuussa 1988. Kauppalehden mukaan uusi laki lisäisi pörssikaupan julkista luotettavuutta, mikä oli lain suurin merkitys ja jo sellaisenaan riittävä syy sen säätämiseen.⁸³⁴ Arvopaperimarkkinalain tärkein tavoite on suojata sijoittajia eli kuluttajia, ministeri Louekoski korosti Aamulehdessä. Helsingin Sanomat piti pääkirjoituksessaan uutta lakia tervetulleena, koska Helsingin Arvopaperipörssistä oli aika saada kansainvälisesti salonkikelpoinen.⁸³⁵

SDP:n puoluetoimikunnassa Louekoski sai lain valmistelusta kiitosta. Kasinotalouden järjestykseen saattaminen oli Paavo Lipposen mielestä oikeansuuntaista aatteellista profilointia, jota olisi syytä jatkaa.⁸³⁶

⁸³² SK 16.9.1988.

⁸³³ HS 27.9.1988.

⁸³⁴ KL 11.10.1988.

⁸³⁵ AL ja HS 8.10.1988.

⁸³⁶ SDP puoluetoimikunta (1988), 27.10.1988, 20. TA.

Kokoomuksessa kasinotaloutta vastaan oli kiivaimmin hyökännyt entinen Arvopaperipörssin johtaja, kansanedustaja ja Helsingin ylipormestari, Raimo Ilaskivi. Helsingin Sanomiin laatimassaan artikkelissa hän syytti kasinotaloutta siitä, että markkinatalous ei enää toiminut suomalaisen kuluttajan eduksi. Raha kiersi yritysostoissa, nurkanvaltauksissa ja kasinotalouden sokkeloissa, mikä nosti Ilaskiven mukaan rahoituksen kustannuksia. Hän syytti pankinjohtajia kasinotalouden aloittamisesta, kun rahaa ei enää lainattu tuotannollisiin investointeihin, vaan sitä markkinoitiin kulutukseen ja keinotteluun.⁸³⁷

Eduskunnan pankkivaliokunta kutsui kuultavakseen pankkeja, pankkiiriliikkeitä, viranomaisia ja edunvalvojia. Suomen Pankki piti arvopaperimarkkinalain säätämistä erittäin tarpeellisena, koska arvopaperimarkkinat olivat rahoitusmarkkinoiden nopeimmin kasvava osa. Lisäksi markkinoiden kansainvälistyminen ja Euroopan yhdentymiskehitys tekivät lain säätämisestä lähes välttämätöntä. Laki lisäisi sijoittajien oikeusturvaa sekä markkinoiden toiminnan tehokkuutta ja luotettavuutta, Suomen Pankki arvioi.⁸³⁸

Suomen Pankkiyhdistys myötäili keskuspankin kantaa todetessaan, että markkinoiden nopean kasvun ja kansainvälistymisen johdosta arvopaperimarkkinoiden toiminta ei voi perustua enää markkinoiden itsesääntelyyn. Pankkiyhdistys vastusti sisäpiirisäännösten ulottamista pörssiyhtiöiden hallintoneuvostojen jäseniin, jotka eivät ole arvopaperikaupan ammattilaisia, eivätkä osallistunut yhtiöiden päivittäiseen liiketoimintaan.⁸³⁹

Teollisuuden kannalta arvopaperimarkkinalain tärkein tavoite oli parantaa teollisuuden riskipääoman hankintaa. Arvopaperimarkkinamme voivat kasvaa ja kehittyä ainoastaan, jos yleisön luottamus markkinoihin ja markkinaosapuoliin säilyy, Teollisuuden Keskusliitto sanoi lausunnossaan. TKL kannatti osakekaupan keskittämistä Suomessa yhdelle markkinapaikalle. Turun pörssi oli elätellyt toiveita toimintansa elvyttämisestä, mutta lain toimilupaehdot eivät sitä mahdollistaneet.⁸⁴⁰

⁸³⁷ HS 13.11.1988.

⁸³⁸ Pankkivaliokunta (1988), Suomen Pankin lausunto 16.11.1988.

⁸³⁹ Ibid. Suomen Pankkiyhdistyksen lausunto 24.11.1988.

⁸⁴⁰ Ibid. TKL:n lausunto 1.12.1988.

Helsingin Sanomat seurasi pörssilain käsittelyä ja nosti esiin syksyllä paljastuneen Yhdyspankin osakkeisiin liittyneen sisäpiiriepäilyn. Samassa yhteydessä käsiteltiin Nokian pörssitiedottamisen puutteita. Yhtiö oli viivytttänyt tietoa pääjohtaja Kari Kairamon yllättävästä kuolemasta. Tiedottamisen hitaus mahdollisti sisäpiirille osakkeiden myynnin ennen uutisen julkituloa. Lehden pääkirjoituksen mukaan sekä Yhdyspankin että Nokian tapaus osoittivat, että sisäpiirien oli vaikea oppia uusille tavoille, vaikka sisäpiirintiedon hyödyntäminen oli kielletty ja kohta jopa rikos.⁸⁴¹ Nokian osake menetti arvostaan kymmenen prosenttia, kun tieto pääjohtaja Kairamon kuolemasta levisi maailmalle.⁸⁴²

Pörssilain käsittely pankkivaliokunnassa kesti odotettua pidempään. Laki saatiin eduskunnan lopulliseen käsittelyyn maaliskuussa ennakoidun vuodenvaihteen sijasta. Oikeusministeri Louekoski arvosteli valiokuntaa hidastelusta, kun mietintö ei ottanut valmistuakseen. Louekosken mielestä eduskunta sotkeutui kengännauhoihin.⁸⁴³ Hän kertoi olevansa ärsyyntynyt ja piti anteeksiantamattomana, että valiokunta istui asian päällä tekemättä mitään. Hänen mukaansa ripeämpi käsittely olisi varmistanut, että SYP:n osakkeilla tehdyistä sisäpiirinkaupoista joku olisi lähtenyt Katajanokalle tiilenpäitä lukemaan. Pankkivaliokunnan puheenjohtaja SDP:n Sakari Knuuttila puolusti mietinnön hidasta valmistumista sillä, että valiokunta oli odottanut viimeistä kirjallista asiantuntijalausuntoa.⁸⁴⁴

SKDL:n kansanedustajat Esko Seppänen ja Esko-Juhani Tennilä jättivät pankkivaliokunnan mietintöön vastalauseensa. He pitivät lakia tarpeellisena mutta riittämättömänä. Edellisenä keväänä kansandemokraatit olivat kannattaneet vihreiden ehdotusta optiokaupan kieltämisestä. Seppäsen ja Tennilän mielestä pörssilakiesitys ei ollut huono, kun otettiin huomioon, että hallituspuolueilla ei ollut todellista halua panna kasinotaloutta järjestykseen. He vaativat Pankkitarkastusvirastolle lisää rahaa, jotta sisäpiiriläiset eivät enää pääsisi keskenään tutkimaan toistensa kauppoja.⁸⁴⁵

⁸⁴¹ HS 27.12.1988.

⁸⁴² HS 14.12.1988.

⁸⁴³ SSd 15.12.1988.

⁸⁴⁴ HS 17.12.1988.

⁸⁴⁵ Pankkivaliokunta (1989), SKDL:n vastalause 16.2.1989, 14–16.

Ministeri Louekoski sanoi Osuuspankkilehden haastattelussa, ettei Suomen kehittymättömillä arvopaperimarkkinoilla ollut koskaan todellista luotettavuutta. Louekoski arvioi, että kovin montaa merkittävää pörssin sisäpiirin tietoa ei jäisi kertomatta, jos kymmenkunta suurinta teollisuus- ja pankkijohtajaa istuisi saman pöydän ääreen ja kävisi avoimen keskustelun. Pörssimoraalin puute näkyi Louekosken mielestä muun muassa nihkeässä tiedonantokäytännössä ja turvautumisessa pörssin ulkopuoliseen kaupankäyntiin silloin, kun kaupat eivät kestäneet julkisuuden päivänvaloa. Kansainvälisyyden paine oli Louekosken mielestä jo yksin riittävä peruste pörssilainsäädännön aikaansaamiseksi Suomeen.⁸⁴⁶

Vedotessaan SDP:n äänestäjiin vappupuheessaan Kemissä Louekoski varoitti, että kasinotalous oli johtamassa entistä suurempaan vallan keskittymiseen, jossa yksityinen piensäästäjä tai pankkiasiakas joutuisi lähinnä rahoittajan rooliin. Louekoski arvosteli pankkien palvelumaksuja, jotka sopivat huonosti yhteen sen kanssa, että pankit ottivat suuria riskejä spekulatiivisia voittoja tavoittelevien liikemiesten kanssa. Hallituksen, Suomen Pankin ja valvontaviranomaisten piti Louekosken mukaan huolehtia, ettei arvopaperikaupasta tulisi itsetarkoitus, joka irtautuisi kokonaan tuotannollisen toiminnan kehittämisestä.⁸⁴⁷

Valiokuntakäsittelyn jälkeen arvopaperimarkkinalaki hyväksyttiin yksimielisesti. Juuri ennen lain voimaantuloa Helsingin Sanomat julkaisi laajan katsauksen sen sisältöön. Etusivulleen lehti nosti otsikon *”Pörssilaki yrittää paljastaa pankkien vallan”*. Artikkelissa kerrottiin, kuinka elokuun alussa voimaan tuleva arvopaperimarkkinalaki velvoittaa pankit paljastamaan solmimansa osakassopimukset, joiden perusteella ne hallitsivat suurta osaa suomalaisista pörssiyhtiöistä.⁸⁴⁸

Jorma Aranko muistutti Uuden Suomen haastattelussa, että pörssilaki on ankara ja armoton. Monet sellaiset asiat, jotka olivat olleet maan tapa, muuttuivat rikoksiksi. Arangon mielestä luottamus pörssikaupan reiluuteen oli kärsinyt pahoja kolhuja.

⁸⁴⁶ Osuuspankkilehti 2/1989.

⁸⁴⁷ Matti Louekoski Kemissä 1.5.1989, MLA, Puheet ja muut poliittiset asiakirjat 1989–1990 HD14, TA.

⁸⁴⁸ HS 11.7.1989.

Nurkanvaltaukset, sisäpiirinkaupat ja suurvälittäjien välistävedot olivat jättäneet piensijoittajan pahasti oman onnensa nojaan.⁸⁴⁹

Pörssilain voimaantulo muutti maantapaa arvopaperimarkkinoilla. Oikeusministeri Louekoski joutui tavan takaa perustelemaan markkinaosapuolille lain säätämisen merkitystä. Sijoitus- ja rahoituspäivillä Helsingissä hän otti avukseen lastenkirjan Muumipapan urotyöt. Siinä Muumipappa kysyy, millaisessa yhteiskunnassa möröt saavat vapaasti vainota pieniä eläimiä. Se osoitti Louekosken mukaan arvopaperimarkkinoita koskevan lainsäädännön syvimmän perustelun. Laki antoi oikeussuojan kaikille kansalaisille. *”Välistä veto, disinformaatio, luottamuksen pettäminen tai heikkouden hyväksi käyttäminen ovat ilmiöitä, joita emme suvaitse muuallakaan liike-elämässä. Miksi sitten arvopaperimarkkinoilla”*, Louekoski kysyi.⁸⁵⁰

6.7. Valtionyhtiöitä viedään pörssiin

Arvopaperimarkkinalain tavoitteena oli edistää markkinataloutta lisäämällä luottamusta pörssiin ja yritystoimintaan. Kotitalouksien osakesäästäminen paransi samalla valtionyhtiöiden mahdollisuuksia hankkia yksityistä rahoitusta.

Yksityistämiskeskustelu oli virinnyt Sorsan hallituksen aikana SDP:n puoluetoimikunnassa, kun kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom nosti pörssirahoituksen yhdeksi keinoksi hoitaa valtionyhtiö Kemiran rahoitustarpeita suoran budjettirahoituksen sijasta.⁸⁵¹

Teollisuudessa oli käynnissä rakennemuutos. Kansallispankki yritti yhdistää vaikeuksiin ajautuneet pohjoisen metsäyhtiöt Pohjolan Paperiksi. Omistusjärjestelyjä käsiteltiin SDP:n puoluetoimikunnassa vuoden 1986 alussa. Puolueessa oltiin erityisen huolissaan KOP:n roolista. Kasvottomien omistajien kuten pankkien asema oli Matti Ahteen mielestä muuttumassa ongelmaksi.⁸⁵² KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassila painosti hallitusta suostumaan Veitsiluodon, Oulun ja Kajaanin

⁸⁴⁹ US 11.9.1989.

⁸⁵⁰ Matti Louekoski Sijoitus- ja rahoituspäivillä Helsingissä 5.10.1989, MLA, Puheet ja muut poliittiset asiakirjat 1989–1990 HD14, TA.

⁸⁵¹ Outinen (2015): 214.

⁸⁵² SDP puoluetoimikunta (1986), 23.1.1986, 18. TA.

yhdistämiseen. Ahteen mukaan ”*traagisinta*” tilanteessa oli, että Sorsan hallitus joutui käsittelemään yhtiöitten sisäisiä asioita täysin riittämättömän asiantuntemuksen varassa. Vielä hölmömpänä hän piti sitä, että ilman hallituksen päätöksiä valtioenemmistöinen Oulu Oy ajautuisi konkurssiin, kun satojen miljoonien markkojen velat lankeaisivat maksuun, eikä yhtiöllä ollut rahaa.⁸⁵³

Lassila yritti siirtää yritysjärjestelyillä KOP:n rahoittamien yhtiöiden velat valtiolle. Ulkoministeri Paavo Väyrynen ja ministeri Taxell kutsuivat Lassilan esittelemään ehdotusta hallitukselle. Lindblom ja Ahde ihmettelivät, oliko viisasta kutsua KOP:n pääjohtaja esittämään omassa asiassaan ratkaisua poliittiseen umpikujaan.⁸⁵⁴

Kauppa- ja teollisuusministeriö ei taipunut. Oulu yhdistettiin valtionyhtiö Veitsiluotoon ilman Kajaania. Pohjolan Paperin kaaduttua KOP ryhtyi suunnittelemaan uutta metsäjättiä Kajaanin, Yhtyneiden Paperitehtaiden ja Rauma-Repolan yhdistämisestä.⁸⁵⁵

Eero Tuomainen puolusti valtionyhtiöiden muuttamista pörssiyhtiöiksi, koska markkinoilla riitti kysyntää. Tuomaisen mielestä valtionyhtiöiden pitäisi olla rahanhakemisessa mukana, vaikka sitä pidettäisiin kasinohuuman lietsontana. Tuomainen vaati, että joku selvä linja puolueella pitäisi olla. Hän piti vaihtoehtoina henkilöstön osakeomistuksen lisäämistä tai rahastoivan omistuksen kehittämistä.⁸⁵⁶

Vuosina 1980–1986 Helsingin Arvopaperipörssin kokonaisvaihto kasvoi 699 miljoonasta markasta 16 miljardiin markkaan. Osakkeiden kurssikehitystä kuvaava Unitaksen yleisindeksi yli nelinkertaistui. Pörssilistalla oli 50 yhtiötä.⁸⁵⁷

Liikepankkien pääjohtajat olivat tiiviisti pörssin liikkeissä mukana. Jaakko Lassila toimi hallituksen puheenjohtajana KOP:lle tärkeissä pörssiyhtiöissä. Mika Tiivolalla oli vastaava asema muiden muassa Kymi-Strömbergissä ja Nokiassa, jossa varapuheenjohtajana toimi Jaakko Lassila. KOP:llä oli läheinen kytkös myös

⁸⁵³ SDP puoluetöimikunta (1986), 13.2.1986, 5. TA.

⁸⁵⁴ SDP puoluetöimikunta (1986), 20.2.1986, 14. TA.

⁸⁵⁵ Kuisma (2004), 356–359.

⁸⁵⁶ SDP puoluetöimikunta (1987), 20.8.1987, 5. TA.

⁸⁵⁷ Arvopaperikauppakomitea (1987), 18.

julkiseen sanaan, sillä Lassila johti puhetta kustannusyhtiö Uuden Suomen hallituksessa. Sanoma Osakeyhtiön pääomistaja Aatos Erkko toimi puolestaan KOP:n hallintoneuvoston puheenjohtajana vuoteen 1990 saakka. KOP:n suuromistajiin kuuluivat Suomen Kulttuurirahasto, Emil Aaltosen Säätiö sekä Jenny ja Antti Wihurin rahasto. SYP:n suuria osakkeenomistajia olivat ruotsinkieliset Konstsamfundet, Stiftelsen för Åbo Akademi ja Svenska Litteratursällskapet. Pankinjohtajat olivat mukana säätiöiden hallinnossa ja omistustensa kautta säätiöt pystyivät vaikuttamaan pörssiyhtiöiden päätöksentekoon. Vuonna 1988 Jaakko Lassila hoiti seuraavia tärkeitä luottamustehtäviä⁸⁵⁸:

Finnair Oy, hallintoneuvoston jäsen
Huhtamäki Oy, hallintoneuvoston jäsen
Instrumentarium Oy, hallintoneuvoston jäsen
Oy Julius Tallberg Ab, hallituksen jäsen
Kajaani Oy, hallituksen puheenjohtaja
Kone Oy, hallituksen jäsen
Keskuskauppakamari, hallituksen puheenjohtaja
Lassila & Tikanoja Oy, hallituksen puheenjohtaja
Liikesivistysrahasto, hallituksen puheenjohtaja
Nokia Oy, hallintoneuvoston varapuheenjohtaja
Pohjola-yhtiöt, hallintoneuvoston puheenjohtaja
Rauma-Repola Oy, hallituksen puheenjohtaja
Oy Shell Ab, hallituksen puheenjohtaja
Suomen ICI Oy, hallituksen puheenjohtaja
Suomen Kulttuurirahasto, hallintoneuvoston jäsen
Suomen Vientiluotto, hallintoneuvoston jäsen
Uusi Suomi Oy, hallituksen puheenjohtaja
Yhtyneet Paperitehtaat Oy, hallituksen puheenjohtaja
YIT-Yhtymä Oy, hallintoneuvoston puheenjohtaja

Lassila vieraili eduskunnassa kokoomuksen eduskuntaryhmässä toukokuussa 1986. Tilaisuuteen osallistunut Arto Heinonen muistelee, että kansanedustajia kiinnosti eniten, milloin Kansallispankki järjestäisi seuraavan osakeannin. Lassilan mukaan oltiin päivää lähempänä, ja hän sai kansanedustajilta innostuneet suosionosoitukset.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ KL 25.3.1988

⁸⁵⁹ Heinonen Arto (haast.) 7.3.2012. Heinonen toimi kokoomuksen eduskuntaryhmän apulaissihteerinä Lassilan vierailun aikana.

Lassila puuttui pankkien hallinnosta käytyyn sosialisointi- ja demokratisointikeskusteluun, joka pulpahti hänen mukaansa julkisuuteen varsinkin vaalien lähestyessä. Lassila huomautti, että pankkien hallintoneuvostojen tärkein tehtävä on palkata ja erottaa johtajat. Hän epäili pankkien johtajista koostuvien johtokuntien politisoituvan, jos poliittisluontoinen hallintoneuvosto tekisi valinnat. Lassila huomautti, että julkinen valta kontrolloi jo sillä hetkellä Pankkitarkastusviraston toimesta erittäin tarkasti pankkilaitosta. Lassila huomautti pankkien suhteellisen merkityksen vähentyneen ja pankkien välisten erojen kaventuneen, kun ulkomaalaiset pankit olivat tulleet maahan.⁸⁶⁰

Hallitusneuvotteluissa SDP:n talouspoliittista ryhmää johtanut Erkki Liikanen joutui puoluetolimikunnassa vastaamaan kysymyksiin, oliko SDP antanut kokoomukselle liikaa periksi valtionyhtiöiden yksityistämiskaatimuksissa. Liikanen korosti, että muutaman valtionyhtiön kohdalla oli tarkoitus vain tehdä selvitys siitä, miten niiden pääomanhankintaa voitaisiin kehittää, ja olisiko pääomaa saatavissa yksityisiltä markkinoilta sen sijaan, että valtio joutuisi aina laittamaan uutta pääomaa yhtiöihin. Se oli Liikasen mukaan vastaantulo porvareille, jotka vaativat valtionyhtiöiden toiminnan rajoittamista, osittaista yksityistämistä ja rönsyjen leikkaamista.⁸⁶¹

Eero Tuomainen puolusti markkinataloutta. Kansanedustaja Tuulikki Hämäläinen piti Tuomaista vaarallisena alustajana, koska hän olisi saanut sosialidemokraattisen puolueen lopettamisen kuulostamaan yhtä hauskalta ja myönteiseltä. Liikanen tuki Tuomaista ja kannatti valtionyhtiöiden osakkeiden myymistä ja osakaspohjan laajentamista, mutta vain niissä yhtiöissä, joissa jo oli yksityistä omistusta.⁸⁶²

Matti Ahde muistutti, että kokoomus oli tehnyt suuren periaatekysymyksen valtionyhtiöiden viemisestä pörssiin, vaikka kaikki yhtiöt eivät sinne edes sovi. Ahteen mielestä pörssilainsäädäntö oli saatava ensin kuntoon, samoin työntekijöiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet kuten päätökset palkansaaja- tai

⁸⁶⁰ Kokoomus ek-ryhmä (1986): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet, 8.5.1986, 2. PTA.

⁸⁶¹ SDP puoluetolimikunta (1987): 28.4.1987, 4.

⁸⁶² SDP puoluetolimikunta (1987): 20.8.1987, 12–14.

sijoitusrahastoista ja työntekijöiden osallistumisesta yritysten hallintoon. Vasta sitten voitaisiin keskustella valtionyhtiöiden yksityistämisestä.⁸⁶³

Paavo Lipponen viittasi valtionyhtiöiden historialliseen asemaan osana suunnitelmataloutta, mutta toivoi, että käynnissä olleessa rakennemuutoksessa valtionyhtiöt nähtäisiin dynaamisemmalta kannalta, jolloin niiden pitäisi menestyä ja olla osana uuden tuotannon synnyttämistä kehittämällä yrityksiä ja myymällä niitä. Lipponen piti mahdollisena uusien valtionyhtiöiden perustamista. Valtionyhtiöitä ei pitäisi hänen mielestään nähdä etujärjestöinä, vaan niiden pitäisi edistää kilpailua, joka olisi sosialidemokraattien etujen mukaisena. Lipposen mukaan kilpailu viime kädessä parantaisi työllisyyttä.⁸⁶⁴

Louekoski oli samoilla linjoilla Lipposen kanssa. Hän toivoi, että valtionyhtiöitä katsottaisiin samalla tavalla kuin yksityinen liikkeenjohtaja katselee omaa yhtiötään tai konserniaan. Louekoski ei hyväksynyt kokoomuksen vaatimusta, että valtionyhtiöiden pitäisi luopua rönsyistään.⁸⁶⁵

Pertti Paasio puntaroi asiaa aatteellisesta lähtökohdasta. Hän kysyi, eikö valtionyhtiöproblematiikkaan liity ideologiaa, ja jos liittyy, niin onko SDP:n ideologia sama kuin muitten? Yksi johtopäätös oli hänen mielestään ilmeinen. Koska kauppa- ja teollisuusministeriö oli ministereitten osalta kokoomuksen hallussa, Paasio halusi pitää yksityistämiskehityksen jollain tavalla omissa käsissään ilman, että kokoomus päättäisi suunnan ja SDP seuraisi perässä.⁸⁶⁶

Kalevi Sorsa totesi, että porvareilla oli voimakkaita ideologisia pyrkimyksiä yksityistämiseen, mikä sai jotkut sosialidemokraatit kilpikonnasuojaukseen ja ajatukset sumenemaan. Sorsa huomautti, että sosialidemokraattien ei ole pakko, eikä järkevää, aina asettua ehdottomasti vastahankaan, vaan välillä voisi käyttää hyökkääjän liikevoimaa ja ottaa siitä etua. Sorsa uskoi, että etua olisi saatavissa ja

⁸⁶³ Ibid. 17.

⁸⁶⁴ Ibid. 18.

⁸⁶⁵ Ibid. 19-20.

⁸⁶⁶ Ibid. 21-22.

SDP:n kannattaisi pitää kiinni siitä, että määräysvalta yhtiöissä säilyy valtiolla. Muutoin rahoitusta voitaisiin hoitaa jokaisen yhtiön edun mukaisesti.⁸⁶⁷

Puoluesihteeri Ulpu Iivari muistutti, että vajaa puoli vuotta aikaisemmin vaalitaistelussa SDP:n päävastustajia olivat kokoomus ja yksityistäminen. Hän halusi pitää puolueen ideologiset tavoitteet esillä, eikä taipua heti kokoomuksen tahtoon. Sosialidemokraateilla oli ideologisia ja käytännöllisiä tavoitteita työelämän uudistamisessa ja yritysdemokratian laajentamisessa, joiden osalta taistelu oli Iivarin mielestä vasta alkanut.⁸⁶⁸

Liikasen mielestä omistuskysymys muuttuisi ideologiseksi vasta, kun omistus ylittäisi 50 prosentin rajan. Jos yksityinen omistaja oli päästetty valtionyhtiöön 20 prosentin omistuksella, niin sen ja 49 prosentin välillä ei hänen mielestään ollut ideologista eroa. Määrä muuttuisi laaduksi vasta viidenkymmenen prosentin kohdalla, kun valtio menettäisi määräysvallansa. Jarmo Rantanen edusti samaa näkemystä ja piti olennaisena määräysvallan säilymistä.⁸⁶⁹

Pekka Ruotsalainen sanoi ymmärtävänsä kokoomuksen ideologistyyppisiä ajatuksia valtionyhtiökeskustelussa, mutta toivoi SDP:n keskittyvän puhtaasti valtionyhtiöiden rahoituksen turvaamiseen. Hän ei halunnut, että asiasta tulisi budjettineuvotteluissa ideologispoliittinen kysymys, jossa hyväksyttäisiin valtionyhtiöt pörssiin ennen kuin työelämän uudistamisesta ja monista muista sosialidemokraateille tärkeistä poliittisista asioista olisi ratkaisua. Ruotsalainen varoitti tilanteesta, joka vallitsi edellisessä hallituksessa, jolloin keskustapuolueen väitettiin toteuttavan kaikki toiveensa ja SDP:n jääneen ilman.⁸⁷⁰

Paasion mukaan porvarien huikeaa hyökkäysvauhtia pitäisi pienellä vippauksella käyttää hyväksi. Paasio uskoi, että kokoomus halusi ideologisista syistä päästä valtionyhtiöistä pikkuhiljaa eroon. SDP:n keskeisenä tavoitteena hän piti

⁸⁶⁷ Ibid. 25.

⁸⁶⁸ Ibid. 26.

⁸⁶⁹ Ibid. 30-32.

⁸⁷⁰ Ibid. 33-34.

kokoomuksen yksityistämisyhtymien jarruttamista. SDP oli valmis taipumaan valtionyhtiöiden pörssiin menoon, jos enemmistöomistus säilyisi valtiolla.⁸⁷¹

Syksyn budjettineuvotteluissa hallituksen pöydällä oli useita valtionyhtiöihin liittyviä asioita. Niistä vaikeimpana valtiovarainministeri Liikanen piti yhtiöiden pääomittamista. Valmet Paperikone Oy halusi järjestää yleisölle ja yhtiön henkilökunnalle suunnatun osakeannin. Lisäksi Kemiran Soklin kaivokseen ja Enso-Gutzeitin Uimaharjun tehtaalle oli suunnitteilla isoja investointeja, jotka vaativat valtion rahaa. Hallituksen tavoitteena oli valmistella yleiset periaatteet valtioenemmistöisten yritysten mahdollisuuksista turvata pääomahuoltonsa yleisölle suunnatuilla osakeanneilla. Samalla kehitettäisiin yritysten henkilöstön mahdollisuuksia osallistua osakeanteihin. SDP kannatti henkilöstörahastoja, ja osallistuminen osakeanteihin olisi puolueen tavoitteiden mukaisesti mahdollistettava työntekijöille sekä yksilöinä että kollektiivina. Kokoomus ei hyväksynyt ehdotettua sanamuotoa kollektiivisesta osallistumisesta osakeanteihin. Liikanen korosti, että pyrkimys pääomapohjan laajentamiseen ei merkinnyt valtion määräysvallan luovuttamista yrityksissä.⁸⁷²

Paavo Lipponen arvosteli puoluetoimikuntaa talouspoliittisesta osaamattomuudesta. Hänen mielestään puolueessa oli kehittynyt sosiologisväritteinen perinne, joka ei pitänyt sisällään talousasioiden ymmärtämistä. Lipponen kaipasi lisää dynaamisuutta ajatteluun. Ulpu Iivari huomautti, että puoluekokous oli päättänyt vastustaa yksityistämistä ja sellaisia ulkomaille tapahtuvia investointeja tai yrityskauppoja, jotka voisivat vaarantaa valtionyhtiön rahoituksen tai heikentää työllisyyttä kotimaassa.⁸⁷³

SDP:n eduskuntaryhmä käsitteli budjettia syyskuun puolivälissä. Kokoomuksen kanssa oli sovittu, että Valmetin tytäryhtiö Valmet Paperikoneet voisi järjestää yleisölle suunnatun osakeannin ja listautua pörssiin. Matti Vähänäkki piti budjettia liian markkinataloushenkisenä. Valmetin listaaminen ja Postipankin muuttaminen osakeyhtiöksi kertoivat Vähänäkin mielestä juppihenkisestä ja kovalinjaisesta

⁸⁷¹ Ibid. 35-37.

⁸⁷² SDP puoluetoimikunta (1987), 28.8.1987, 5-6.

⁸⁷³ SDP puoluetoimikunta (1987), 2.-3.9.1987, 34-56.

budjetista. Valtiovarainministeri Liikanen vakuutti, että hallitus ei yksityistäisi käytännössä mitään, koska Valmetin osake-enemmistö säilyisi valtiolla. Samalla tarkoituksena oli perustaa Valmetille henkilöstörahasto. Liikanen ei pitänyt kysymystä ideologisena, vaan vaati, että valtion tulisi olla fiksu ja säilyttää ennemmistö yhtiöissä niin pienellä rahalla kuin mahdollista. Samalla hän suositteli, että valtio luopuisi vähemmistöomistuksistaan.⁸⁷⁴

Valmetin hallintoneuvoston puheenjohtaja Jermu Laine pyydettiin SDP:n eduskuntaryhmään kuultavaksi Valmetin tilanteesta. Laineen mukaan yksityistäminen oli ideologinen kysymys, mutta hän ei ymmärtänyt, miksi sosialidemokraatit kieltäisivät valtionyhtiöiltä mahdollisuuden hankkia tervettä ja edullista pääomaa, jota yksityiset kahmivat pörssistä mielin määrin. Jos valtionyhtiöt pidättäytyisivät siitä, niin ne valitsisivat itselleen huonomman kilpailutilanteen jättämällä hyvän rahan yksityisille. Laine ei ymmärtänyt, mitä järkeä tai ideologiaa siinä olisi. Virpa Puisto piti Laineen ideologiaa uusliberalistisena ja pelkäsi SDP:n liikkuvan kohti talousmallia, joka Englannissa oli toteutettu.⁸⁷⁵

New Yorkin pörssin romahdus 19. lokakuuta 1987 katkaisi osakemarkkinoiden pitkän nousukierteen. Liikanen piti romahdusta pienenä säikäytyksenä. Hänen mielestään ”*optiopolkkaan tuli paha askelvirhe*”, joka teki hyvää. Ministerin mukaan Suomen talous lepäsi niin vakaalla pohjalla, ettei mitään pysyvää romahdusta tarvinnut pelätä, ja takaiskut vain rauhoittivat yleistä ilmapiiriä.⁸⁷⁶

Helsingin pörssin osakevaihto kaksinkertaistui vuonna 1987 edellisvuoteen verrattuna ja saavutti 31 miljardia markkaa. Osakekurssit nousivat vuodessa yli 30 prosenttia siitä huolimatta, että musta maanantai leikkasi viidenneksen kurssitasosta.⁸⁷⁷

Korkojen nousu ei talouden vauhtia hiljentänyt. Suomen Pankin pääjohtajan Rolf Kullbergin mukaan pankit kahmivat itselleen rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn

⁸⁷⁴ SDP ek-ryhmä (1987), 17.9.1987, 38–44. TA

⁸⁷⁵ SDP ek-ryhmä (1987), 15.10.1987, 19–20, 43. TA.

⁸⁷⁶ SDP puoluetolimikunta (1987), 22.10.1987, 16. TA.

⁸⁷⁷ SYP:n toimintakertomus 1987, 6. NA.

purkamisen hyödyt, mutta eivät jättäneet asiakkaille mitään. Pankit olivat Kullbergin mukaan liberalisoinneet lainakorkonsa entistä korkeammalle tasolle, mutta talletuspuolella ne pitivät kiinni vanhoista alhaisista kartellihinnoista.⁸⁷⁸ Kullberg toi suomalaiseen sanastoon *iloisen kulutusjuhlan*, jolla hän tarkoitti voimakasta luotonannon ja kulutuksen kasvua.⁸⁷⁹

Markkinakorkoihin sidottujen lainojen suosio alkoi kasvaa Suomen Pankin ryhdyttyä toukokuussa 1987 julkaisemaan päivittäin viiden suurimman pankin sijoitustodistusten korkonoteerausten perusteella laskemiaan Helibor-korkoja (*Helsinki Interbank Offered Rate*). Korko kertoi, millä hinnalla pankit olivat valmiita lainaamaan vakuudetta rahaa toisilleen. Tammikuussa 1988 Suomen Pankki alkoi julkaista pitempiä markkinakorkoja aina viiteen vuoteen asti, minkä jälkeen uusien viitekorkojen käyttö asuntoluotoissa yleistyi.⁸⁸⁰

Valuuttarajoitusten purkaminen lisäsi luottojen kysyntää, koska valuuttalainojen korot olivat kotimaista tasoa alhaisemmat. Luotonantajan markkinoista siirryttiin luotonottajan markkinoihin, ja taistelu asiakkaista kiihtyi. Markkinaosuuksien valtaamisesta tuli pankeille keskeinen tavoite, jonka saavuttamisessa asiakkaiden luottokelpoisuuden arviointi jäi taka-alalle. Osa pankeista jopa katsoi, että luotonottajien velanhoidokyvyn arviointi oli velallisen itsensä tehtävä, ei pankkien.⁸⁸¹

Luotonannon kasvattaminen näkyi mainonnassa. Säästöpankit houkuttelivat asiakkaitaan ottamaan sijoituslainaa. Rahaa tarjottiin ilman vakuuksia. Suomalaisen Säästöpankin mainoksessa luvattiin pääsyä mukaan sijoittamiseen ja kunnon tuottoon ilman aiempaa kokemusta. Osuuspankki Yhteistuki mainosti tulitikkuauskeissaan jatkuvaa luottoa sekä asuntolainoja, joiden takaisinmaksuajan sai itse määrätä.

⁸⁷⁸ KL 7.12.1987.

⁸⁷⁹ Kullberg Rolf (1996): Ja niin päättyi kulutusjuhla. WSOY, Helsinki; Suomen Kuvalehden haastattelussa 1996 Kullberg varoitteli edelleen kulutusjuhlan vaaroista, vaikka Suomen talous oli vasta nousemasta lamasta. ”Niin, kulutusjuhla”, hän naurahtaa, ”nyt sitä taas peräänkuulutetaan. Tilanne on toinen, mutta pitäisi muistaa, ettei sitä niin hirveästi pidä lietsoa. Siitä taas tuonti alkaa kasvaa ja vaihtotaseesta voi tulla ongelma. Tasapaino on äkkiä ohi”, SK 39/1996.

⁸⁸⁰ Korhonen (2011), 160.

⁸⁸¹ Halme Liisa (1999): Pankkisääntely ja valvonta. Oikeuspoliittinen tutkimus säästöpankkien riskinotosta. Suomen Pankin tutkimuksia E:15, 2.

Kanta-Uudenmaan Säästöpankin toimitusjohtaja kärräsi pankkinsa vuosikertomuksessa seteleitä kottikärryillä.⁸⁸²

Pääministeri Holkeri arvioi, että luottamus markkinatalouteen oli niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa kasvussa. Luennoissaan yhteiskunnallisen kehityksen suuntaviivoista Alkio-opistolla hän vakuutti, että kuluttajat hyötyivät sitä enemmän mitä vähemmän yhteiskunta vääristäisi tuotteiden ja palveluiden hintoja. Täysin vapaata markkinataloutta Holkeri ei kannattanut, vaan uskoi reilun kilpailun toteutuvan parhaiten valtion ohjauksessa. Siinä yksi tekijä oli kilpailua edistävä lainsäädäntö, joka vahvistaisi kuluttajaa palvelevaa liberalisointia. ”*Kokoomus ja SDP ovat erilaisista lähtökohdista päätyneet samoihin käytännön toimenpiteisiin, joilla haluavat poistaa ihmisiä vaivaavia epäkohtia*”, pääministeri totesi.⁸⁸³

Jo Sorsan neljännen hallituksen pöydällä oli ollut paljon elinkeino- ja kilpailupoliittisia asioita, joiden vuoksi lainsäädännön uudistamista pidettiin tarpeellisenä. Uudistukset liittyivät rahoitusmarkkinoihin ja elinkeinorakenteen muutokseen sekä kotimaisen kilpailun ja kuluttajasuojan edistämiseen. SDP halusi parantaa kuluttajien asemaa lisäämällä kilpailua rahoitusmarkkinoiden lisäksi elintarviketuotannossa ja vähittäiskaupassa. Talouspolitiikka ei ollut SDP:n puoluejohdon vahvinta osaamisaluetta. Se myönnettiin puolueitoimikunnassa, joka käytti asiantuntijoinaan säännöllisesti Pekka Korpista ja Eero Tuomaista. Kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom piti uudistushankkeita tärkeinä, mutta sanoi niiden sisältävän asioita, joiden ratkaisemisesta puolueella ei ollut kokemusta.⁸⁸⁴

Kilpailun edistäminen oli jatkoa sota- ja sääntelytaloudesta luopumiselle. Holkerin hallituksen aikana liikelaitoslaki ja valtionyhtiöiden vahvistaminen yksityisellä pääomalla jatkoivat samaa kehitystä. SDP:n vasemmisto pelkäsi talouspolitiikan oikeistolaistumista, vaikka ymmärsi lainsäädännön uudistustarpeet. Valtion liikelaitosten toimintamuodot olivat peräisin 1950-luvulta ja teollisuuslaitoksia koskeva yleislaki 1930-luvulta. Liikelaitoslaki hyväksyttiin eduskunnassa

⁸⁸² Korhonen (2011), 173–174, Osuuspankki Yhteistuen tulitikkuaiki tekijän hallussa.

⁸⁸³ 10.12.1987, Harri Holkerin luento Alkio-opistossa. HHA, K2, PTA.

⁸⁸⁴ SDP puolueitoimikunta (1986), 22.5.1986, 20–22. TA.

yksimielisesti, mutta SKDL vaati, että valtion liikelaitosten olisi pyrittävä työttömien työllistämiseen.⁸⁸⁵

SDP:n eduskuntaryhmän kokouksessa Virpa Puisto epäili, että kokoomus yritti tuoda liikelaitosten avulla Suomeen englantilaista yksityistämismallia. Risto Ahonen pelkäsi, että muutaman vuoden kuluttua eivät postiautot, junat ja tielaitoksen autot enää kulkisi. Yksityistämisen vauhti oli hänen mielestään niin kova, että hirvitti. Ahonen vaati poliittista taistelua yksityistämistä vastaan, tai muuten SDP:lle nauraisivat naurismaan aidatkin. Ahosen mukaan kokoomus ajoi yksityistämistä, mutta samaan aikaan asuntopolitiikassa se meni kirkkaasti SDP:n vasemmalta puolelta ohi. Ilkka Suominen oli ehdottanut sakkolakia, jolla rakennuttajat pakotettaisiin lisäämään asuntotuotantoa omistamillaan mailla hintapaineiden hillitsemiseksi.⁸⁸⁶

Markus Aaltosen mielestä SDP saisi konservatiivisen jarrumiehen maineen, jos se vain puolustaisi kaikkea olemassa olevaa. Ensimmäisen kauden kansanedustaja Ilkka Joenpalo korosti, että puolueen olisi tuettava sekä yksityisiä että valtionyhtiöitä, koska yhteiskunta oli muuttunut niistä ajoista, jolloin SDP oli valtioyhtiöpolitiikastaan päättänyt.⁸⁸⁷

Puheenjohtaja Paasio muistutti, että puoluekokous oli hyväksynyt valtionyhtiöitten menon pörssiin, jos valtio säilyttäisi määräysvaltansa yhtiöissä. Valtion määräysvallan käyttämistä pörssiyhtiöissä Paasion piti ongelmallisena. Työllisyys- tai aluepoliittisista syistä valtio voisi yhtiökokouksen kautta puuttua yrityksen toimintaan, mutta se saattaisi Paasion mukaan johtaa yksityisen pääoman pakoon sekä pörssikurssien että luottokelpoisuuden laskuun.⁸⁸⁸

Valmet, Neste, Postipankki ja Outokumpu halusivat laajentaa omistustaan pörssin kautta, eikä Paasio nähnyt mitään syytä vastustaa ainakaan Valmetin pörssitoiveita. Antti Kalliomäki huomautti, että viimeksi, kun Jermu Laine ja Markku Mäkinen

⁸⁸⁵ Valtioapäivät (1987c), 491–493.

⁸⁸⁶ SDP ek-ryhmä (1988), 11.2.1988, 9–10. TA.

⁸⁸⁷ Ibid. 18–19.

⁸⁸⁸ SDP ek-ryhmä (1988), 14.4.1988, 28–30. TA.

kauppa- ja teollisuusministeriöstä olivat Valmet-asiaa selittämässä, niin pörssit maailmalla kaatuivat, ja keskustelu tyrehtyi siihen. Asia oli Kalliomäen mielestä ajankohtainen, elleivät taas jossain pörssit kaatuisi.⁸⁸⁹

Kokoomuksen talouspoliittinen työryhmä oli valmistellut omaa valtionyhtiökannanottoaan samaan aikaan, kun keskustelu Valmetin ja Outokummun pörssiin menosta kävi kuumana. Työryhmän mielestä valtion tehtäviin ei kuulunut verovarojen sijoittaminen valtionyhtiöihin. Siksi niistä olisi irtauduttava. Nopeita ratkaisuja ei pidetty mahdollisena, koska valtionyhtiöiden kannattavuus ja kehitysnäkymät olivat heikot. Toinen este oli valtionyhtiön määräävä markkina-asema joillain aloilla. Valtionyhtiöiden toiminnan laajentamisen todettiin haittaavan kilpailua. Yhtiöiden pörssilistausta pidettiin luonnollisena tapana hankkia pääomia ja luoda osakkeille jälkimarkkinat. Kokoomus halusi, että osakeomistus leviäisi mahdollisimman laajasti ja tasaisesti yksityisille kansalaisille.⁸⁹⁰

Valmetin osakeanti toteutettiin elo-syyskuussa 1988, mutta alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen Valmet Paperikoneiden sijasta pörssiin vietiin emoyhtiö. Valmetin hallintoneuvosto puheenjohtajanaan pääministeri Harri Holkeri hyväksyi osakkeelle niin kovan merkintähinnan, että viidesosa osakkeista jäi myymättä. Pörssinoteerauksen alettua lokakuussa osakekurssi laski selvästi, mikä tahrasi pitkään valtionyhtiöiden mainetta pörssiyhtiöinä. Kauppa- ja teollisuusministeriössä ryhdyttiin valmistelemaan uutta antia, joka toteutui vasta kahdeksan vuotta myöhemmin.⁸⁹¹

Holkeri oli perinyt paikan Valmetin hallintoneuvostossa siirryttyään Päiviö Hetemäen seuraajaksi Suomen Pankkiin. Suomen Pankki oli puolestaan tullut Valmetin osakkaaksi vuonna 1951, kun Valtion Metallitehtaat muutettiin Valmet Osakeyhtiöksi. Holkeri kannatti valtionyhtiöiden osakepääoman hankkimista markkinoilta, mutta ei nähnyt millään omistusmuodolla erityistä etua tai haittaa

⁸⁸⁹ Ibid. 31–35.

⁸⁹⁰ Kokoomuksen talouspoliittinen työryhmä, Valtionyhtiökannanotto 18.5.1988. PTA.

⁸⁹¹ Ranki (2012), 262-263.

liiketoiminnalle. Poikkeuksena hän piti monopoliyhtiöitä kuten Alkoa tai Nestettä, joiden erityisasema oli turvattu lähinnä yhteiskunnallisista syistä.⁸⁹²

Outokummun pörssilistautumisen taustalla oli yhtiössä syntynyt eläkevastuiden vaje. Eläkemenot kasvoivat aiemmin laskettua nopeammin, kun kaivosmiehet jäivät nuorina eläkkeelle. Täyteen eläkkeeseen riitti 30 vuoden työura. Outokummun toimitusjohtaja Kauko Kaasila jäi eläkkeelle 52-vuotiaana vuonna 1980.

Eläkevastuut veivät yli puolet yhtiön palkkasummasta, vaikka yli miljardin markan vastuuvaje olisi jätetty kattamatta. Vaihtoehtoja olivat joko eläkkeiden leikkaus maksamalla vastikkeeksi rahallinen kertakorvaus tai antamalla osa yhtiön omistuksesta työntekijöille suunnattuna osakeantina. Osakkeille piti varmistaa jälkimarkkinat, ja siihen pörssilistaus tarjosi ratkaisun.⁸⁹³

Holkerin hallitus hyväksyi osakejärjestelyn marraskuussa 1987. Outokummun toimitusjohtaja Pertti Voutilainen uskoi, että pienellä rahalla saatiin ostettua iso etu, koska vastuuvajauksen poistuminen nostaisi yhtiön arvoa. Ministeri Taxell piti ideaa mainiona ja pääministeri Holkeri periaatteellisesti merkittävänä. Päätöksenteossa esteelliseksi todettu Outokummun hallintoneuvoston puheenjohtaja Erkki Liikanen ei osallistunut asian käsittelyyn talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa, mutta sai lausua näkemyksensä asiaan. Liikanen piti päätöstä suurena periaatteellisenä kysymyksenä ja pohti, oliko kyseessä privatisointi vai demokratisointi.⁸⁹⁴ Outokumpu tuli pörssiin pian Valmetin jälkeen lokakuussa 1988.

Vaikka sosialidemokraatit kannattivat henkilöstön osakeomistuksen laajentamista, Arja Alho vaati aiheesta syvällisempää periaatekeskustelua. Valmetista, Outokummusta ja muista valtionyhtiöistä ei hänen mielestään puhuttu tarpeeksi etukäteen. Alho vaati nostamaan kissan pöydälle, mutta hänelle muistutettiin, että Valmetin pörssilistautumisesta oli eduskuntaryhmässä käyty pitkä keskustelu.⁸⁹⁵

⁸⁹² Valmet Perhelehti 2/84, Harri Holkerin arkisto, Artikkelit, puheet 1984–1989, HHA, K1, PTA.

⁸⁹³ Ibid. 225.

⁸⁹⁴ Ibid.

⁸⁹⁵ SDP ek-ryhmä (1988), 24.11.1988, 5. TA.

Pääministeri Holkeri otti harvoin julkisesti kantaa valtionyhtiöiden yksityistämiseen. Sopiva tilaisuus tuli Valtiovalta ja yritystoiminta -seminaarissa Tampereella. Puheessaan Holkeri korosti, että senhetkisiä avainsanoja kaikissa länsimaissa olivat integraatio, markkinamekanismin tehostaminen, privatisointi ja yhtiöittäminen. Kaikkien näiden tavoitteena oli pääministerin mukaan kilpailun edistäminen sekä tuotannon kasvun nopeuttaminen ja tehostaminen, millä tavoiteltiin elintason, kulttuuritason ja elämisen laadun kohentamista. Holkeri vakuutti, että juuri missään ei enää uskottu yksityiskohtaiseen pitkänajan suunnitteluun ja tiukkaan keskitettyyn ohjailuun, mikä oli 1970-luvulta asti ollut sosialidemokraattien talouspolitiikan johtajuus. *”Länsimainen ajattelu lähtee käsitykseni mukaan yhä yleisemmin siitä, että taloudellisen kasvun ja elämisen laadun paranemisen perusta on yrityksissä, ja että yritykset itse tietävät parhaiten, miten niiden on toimintaansa kehitettävä”*, Holkeri sanoi.⁸⁹⁶

Sääntelyn purkamiselle Holkeri ei nähnyt vaihtoehtoja. Markkinamekanismiin perustuva toiminnan tehostaminen tapahtuisi ajamalla kilpailun elementit sisään kaikkeen yritystoimintaan. Suomalainen elinkeinoelämä oli sisäistänyt julkisen sääntelyn mitä erilaisimmissa muodoissa, mutta Holkerin mukaan kansainvälinen kilpailu murtaisi totutut rakenteet. Holkeri piti valtion yritystoimintaa kilpailun kannalta ongelmana, mistä syystä kilpailua rajoittavia markkinarakenteita olisi välttämätöntä purkaa.⁸⁹⁷

Vuoden 1990 lopulla hallitus toi eduskunnalle esityksen laiksi valtion osakasvallan käytöstä eräissä taloudellista toimintaa harjoittavissa osakeyhtiöissä. Edellinen, vuodelta 1931 periytynyt laki valtion ja sen omistamien osakeyhtiöiden suhteista määritteli yleisiä periaatteita. Jokaisesta yhtiöstä ja valtion vähimmäisomistuksesta määrättiin erillisellä lailla. Uuden lain oli tarkoitus olla yleislaki, jonka puitteissa valtioneuvosto voisi tehdä yrityskohtaisia päätöksiä aiempaa vapaammin. Laki antoi valtioneuvostolle päätösvallan osakkeiden luovuttamisessa niissä yhtiöissä, joissa valtiolla ei ollut enemmistöä, mutta eduskunnan suostumus

⁸⁹⁶ Valtiovalta ja yritystoiminta, Pirkanmaan talousalueen yritysjohton talousseminaari, Tampere, 28.11.1988. HHA, K2, KA.

⁸⁹⁷ SDP ek-ryhmä (1988), 24.11.1988, 5. TA.

vaadittiin osakejärjestelyissä, joissa valtio menettäisi joko määräenemmistönsä tai yksinkertaisen äänten enemmistön. Laki tuli voimaan huhtikuussa 1991.⁸⁹⁸

6.8. Yhteiset keinot, eri tavoitteet

Suomen rahoitusmarkkinoiden uudistaminen käynnistyi Kalevi Sorsan neljännen hallituksen aikana, kun eduskunta päätti rajoittaa pankkien omistusta muissa kuin oman alansa yrityksissä. Samalla sovittiin sijoitusrahastolaista, jonka lopullinen hyväksyminen jäi uuden eduskunnan tehtäväksi. Arvopaperimarkkinalain valmistelu alkoi niin ikään jo Sorsan hallituksen aikana.

Kokoomuksen noustua pääministeripuolueeksi kevään 1987 vaalien jälkeen, se jatkoi rahoitusmarkkinoiden vapauttamista keinoilla, jotka sopivat sekä kokoomukselle että sosialidemokraateille. Molemmat halusivat rajoittaa pankkien valtaa ja saada kasinotalouden lieveilmiöt kuriin sekä avata uusia rahoituskanavia yrityksille. Osakesäästämisen edistäminen kuului hallituksen tavoitteisiin.

SDP pyrki purkamaan taloudellisen vallan keskittymistä siirtämällä pääomia ja päätösvaltaa työntekijöille sekä vahvistamalla yritysdemokratiaa ammattiyhdistysliikkeen ja lainsäädännön avulla. Työmarkkinoiden pelisäännöillä ja henkilöstörahastoilla haluttiin vahvistaa työn valtaa suhteessa taloudelliseen valtaan.

Kokoomus oli valmis lisäämään työntekijöiden vaikutusvaltaa yrityselämässä, mutta henkilöstörahastoja ei haluttu antaa ammattiliittojen hallintaan. Kokoomus tavoitteli taloudellisen demokratian lisäämistä yksilöllisistä ja vapaaehtoisista lähtökohdista, mikä toteutui Holkerin hallituksen henkilöstörahastolaissa.

Valtionyhtiöiden pääomien vahvistamisessa kokoomuksen tavoitteli laajempaa yksityistämistä kuin mihin sosialidemokraatit olivat valmiita. SDP halusi säilyttää osake-enemmistön valtiolla. Kuten Erkki Liikanen totesi Outokummun osakemyynnin yhteydessä, sosialidemokraattien näkökulmasta kyse oli enemmän demokratisoinnista kuin privatisoinnista.

⁸⁹⁸ Valtiopäivät (1990a): Asiakirjat A 6, Hallituksen esitykset 256–324. HE n:o 300, 2, 10–11; Laki valtion osakasvallan käytöstä eräissä taloudellista toimintaa harjoittavissa osakeyhtiöissä 740/1991, 19.4.1991.

Pankkivallan purkamisessa ja kasinotalouden kuriin saattamisessa molempien puolueiden tavoitteena oli arvopaperimarkkinalain säätäminen. Sen avulla Suomi haluttiin nostaa rahoitusmarkkinoiltaan länsimaiselle tasolle ja lisätä kotimaisten arvopaperimarkkinoiden luotettavuutta sijoittajien silmissä. Lain uskottiin tehostavan yritysten pääomahuoltoa ja vahvistavan pörssin asemaa rahoituskanavana. Arvopaperimarkkinalaki paransi valtionyhtiöiden mahdollisuuksia myydä osakkeita ja hankkia pääomaa suoraan markkinoilta.

Rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen ei ollut sen paremmin hallituksen kuin Suomen Pankinkaan hallinnassa. Liberalisoinnin vaikutuksista ei edes keskusteltu talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa, joka on hallituksen tärkein talouspoliittinen foorumi. Raha- ja finanssipolitiikalla ei pystytty hillitsemään ylikuumentuneita osake- ja kiinteistömarkkinoita tai nopeaa velkaantumista.

Työelämän uudistaminen, henkilöstörahasolaki ja valtionyhtiöiden yksityistäminen nostivat pintaan kokoomuksen ja SDP:n sekä toisaalta palkansaajien ja työnantajien väliset ideologiset erot. Työnantajien silmissä kokoomus liukui liian lähelle sosialidemokraatteja. Verouudistuksessa jakolinja kulki hallituksen ja eduskuntaryhmien välissä sekä puolueiden sisällä.

7. Verouudistus horjuttaa hallitusta

7.1. *Kasvusta kiristävään talouspolitiikkaan*

Holkerin hallituksen kunnianhimoisin hanke oli verotuksen kokonaisuudistus. Verotusta haluttiin yksinkertaistaa ja sen ennustettavuutta parantaa investointien ja työllisyyden vahvistamiseksi. Verouudistukseen kuului veropohjan laajentaminen siten, että kaikki tulot saataisiin tasapuolisesti verotuksen piiriin tulonjakoa muuttamatta ja julkisen talouden tasapainoa horjuttamatta.⁸⁹⁹

Suomen Pankin auditoriossa järjestettiin hallitusneuvottelujen yhteydessä talouspoliittinen taustatilaisuus, jossa pääjohtaja Rolf Kullberg kertoi, että Suomen talous ei voinut niin hyvin kuin miltä näytti. Pelkona oli devalvaatioilla saavutetun hintaedun menettäminen länsimarkkinoilla samaan aikaan, kun vienti Neuvostoliittoon supistui. Kansantalouden suurin kasvutekijä oli yksityinen kulutus, joka kasvatti tuontia ja vaihtotaseen vajetta. Pääjohtaja Kullbergin vaati yksityisen kulutuksen kasvun pysäyttämistä inflaation hillitsemiseksi. Työkustannukset olivat nousseet vuoden aikana 16 prosenttia. Valtion velka suhteessa kokonaistuotantoon oli 14,5 prosenttia, mutta velka kasvoi taloutta nopeammin. Keskuspankki vaati kiristävää finanssipolitiikkaa ja julkisen talouden kasvun rajaamista kahteen prosenttiin. Talouden suurimpana uhkatekijänä pidettiin kansantalouden velkaantumista ulkomaille eli vaihtotaseen alijäämän kasvua.⁹⁰⁰

Hallitus pyrki yksinkertaistamaan verotusta verovähennyksiä karsimalla ja siirtämällä vähennyksistä saatu hyöty veroasteikkoihin ja suoriin tulonsiirtoihin. Hallitus kuunteli brittiläisen professorin Mervyn Kingin neuvoja. Kingistä tuli myöhemmin Englannin keskuspankin pääjohtaja. Hän oli tutkinut verovähennysten poistamisen vaikutuksia ja rahoitusmarkkinoiden verotusta, mistä teemoista hän esitelmöi Suomessa Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa. Esitelmästä ja siihen liittyneestä keskustelusta julkaistiin artikkeli Kansantaloudellisessa

⁸⁹⁹ Matti Louekosken muistiinpanot 21.4.1987, MLA, HD12, TA.

⁹⁰⁰ Ibid. 23.4.1987.

aikakauskirjassa. Valtiovarainministeriössä Kingin laskelmiin perehdyttiin tarkasti.⁹⁰¹

Kotimaista verotuksen asiantuntijaryhmää vetivät taloustieteilijät Erkki Koskela ja Sixten Korkman. Veroselvityksiä hallitukselle tekivät professorit Kari S. Tikka ja Edward Andersson. Valtiovarainministeri Erkki Liikanen toimi puheenjohtajana hallituksen verotyöryhmässä, johon kuuluivat lisäksi ministerit Ulla Puolanne, Ilkka Suominen, Christopher Taxell ja Pekka Vennamo.⁹⁰²

SDP:n eduskuntaryhmässä hallituksen kaavailema verovähennysjärjestelmän purkaminen tyrmättiin. Eniten vastustusta herättivät suunnitelmat sairauskuluvähennyksen ja asuntolainojen korkovähennyksen leikkaamisesta. Liikanen ajoi vastarinnasta huolimatta uudistuksia läpi ja oli huolissaan kansanedustajien haluttomuudesta käyttää oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon kannalta keskeisintä välinettä eli verotusta sosialidemokraattisen politiikan välineenä. Liikanen kuvasi verotusta kuumaksi perunaksi, jota SDP oli juoksemassa karkuun. Hän vaati *”lököpöksyilmapiirin”* lopettamista ja kehotti tovereitaan taistelemaan verouudistuksen puolesta.⁹⁰³

Eduskuntaryhmä arvosteli Liikasta asioiden hätäisestä valmistelusta ja nopeista käänteistä, joissa ryhmä ei tahtonut pysyä mukana. Ministeriltä vaadittiin tarkempia tietoja verouudistuksen sisällöstä. Eduskuntaryhmä halusi paikalle ulkopuolisen asiantuntijan, koska se ei luottanut omaan ministeriinsä. Liikanen hermostui. Mielestään hän oli kertonut uudistuksen etenemisestä seikkaperäisesti. Jos tietoa ei ollut riittävästi, se johtui Liikasen mielestä kansanedustajista itsestään, koska he eivät malttaneet pysähtyä kuuntelemaan. Ryhmä ehdotti ajan varaamista periaatekeskustelua varten, mikä sopi ministerille. *”Naulataan jalat pöytään ja korvat auki. Minulle sopii kaikki ajat. Täällähän ei kukaan pysy paikallaan. Ihmiset*

⁹⁰¹ King Mervyn (1981): Welfare Analysis of Tax Reforms Using Household Data. Technical paper n:o 16, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, USA. http://www.nber.org/papers/t0016.pdf?new_window=1; King Mervyn (1987): Rahoitusmarkkinoiden verotus. Keskustelu Suomessa. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1987:4, 331–340, <http://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/kak1987/KAK41987.pdf>.

⁹⁰² Liikanen (haast.), 18.7.2013.

⁹⁰³ SDP ek-ryhmä (1987), 8.10.1987, 11–12. TA.

juoksevat. Ryhmä ilmoittaa, ja minulle sopii kaikki. Käydään läpi, ja sen parempaa asiantuntijaa ei tarvitse kutsua paikalle. Voidaan kyllä kutsua muitakin”, Liikanen ilmoitti ja huomautti, että ”olen ollut puolitoista tuntia paikalla eli pitempään kuin ryhmän jäsenet keskimäärin.”⁹⁰⁴

Ehdotusta asuntolainojen korkojen vähennysoikeuden leikkaamisesta käsiteltiin usein SDP:n ryhmässä. Liikasen mielestä korkovähennyksen jättäminen ennalleen haittaisi enemmän kuin hyödyttäisi, koska korkomenojen vähennysoikeus koski asuntolainojen lisäksi kulutus- ja sijoitusluottoja. Liikanen halusi estää verovähennyksillä tuetun keinottelun, koska se oli hänen mielestään johtanut siihen, että jupit pelasivat pörssissä yhteiskunnan varoilla.⁹⁰⁵

Suomen Pankki ei pystynyt hillitsemään talouden vauhtia vain korkoja nostamalla, kun maahan vyöryi edullista ulkomaista rahaa. Hallitukselta edellytettiin tiukkaa finanssipolitiikkaa ja työmarkkinoilta maltillisia palkkaratkaisuja. Valtiovarainministeri rakensi verotuksesta, budjettileikkauksista ja tulopolitiikasta kokonaisratkaisun, joka tunnettiin Liikasen kiikkulautamallina. Palkkamaltilti työmarkkinoilla oli ennakkoehto verotuksen keventämiselle. Presidentti Koivisto pelkäsi, että kiikkulauta veisi liikaa huomiota ja rajoittaisi finanssipolitiikan mahdollisuuksia.⁹⁰⁶

Sorsan neljännen hallituksen valtiovarainministeri Esko Ollila oli jättänyt perinnöksi valtion menoja kasvattaneen budjetin. Seuraavalle vuodelle Liikanen ajoi säästölakeja, mutta menoleikkaukset sopivat huonosti nousukauden ilmapiiriin. Kansanedustaja Jouko Skinnari arveli, että monet pitivät säästölakeja syynä Liikasen arvosteluun, mutta siitä ei hänen mielestään ollut kysymys. SDP:n ministerit olivat yksinkertaisesti etääntyneet arkipäivän asioista. Skinnari piti ongelmana puolueen imagon kannalta sitä, että heitä pidettiin makrotalousihmisinä. He osasivat luetella kansantalouden ja maailmantalouden kasvulukuja sekä miten menee New Yorkin ja

⁹⁰⁴ Ibid. 15, 31.

⁹⁰⁵ SDP ek-ryhmä (1987), 22.10.1987, 28. TA.

⁹⁰⁶ Heikkinen, Tiihonen (2010), 215–216.

Lontoon pörssissä, mutta sairausvakuutusmaksun omavastuuosuuksista puhuminen tuntui liian mitättömältä, vaikka se oli SDP:n kannattajakunnan arkea.⁹⁰⁷

Kokoomus vaati verouudistuksen yhteydessä varallisuusverosta luopumista ja talletusten verovapauden säilyttämistä. Sosialidemokraateille varallisuusvero oli ideologisesti tärkeä asia, josta haluttiin pitää kiinni. SDP:n puheenjohtaja Pertti Paasio myönsi, että konservatiivisen puolueen hallituskumppanina toimiminen oli puolueen kannalta häiritsevä tekijä. Hän ei uskonut, että verouudistusta toisi toteuttajilleen koskaan voimakasta kannatuksen lisäystä. Paasion mukaan sosialidemokraattinen liike erottautuisi yksilön vapautta korostavasta kokoomuksesta yhteisyydellä vastapainona yksityisyydelle. Paasio arvosteli porvareiden tapaa nostaa edelleen erilaiset sosialisointilistat keskusteluun, koska se ei hänen mielestään ollut ajankohtaista tai merkityksellistä. Porvareille tuntui Paasion mukaan olevan kovin olennaista, olivatko soutuveneet vai kenties rannekellot ensin valtiollistettavien listalla.⁹⁰⁸

Vuoden 1988 alussa pääministeri Harri Holkeri muistutti usein, että hallituksen tärkein tehtävä oli verotuksen kokonaisuudistus. Holkeri lainasi italialaista renessanssiajan filosofia ja poliittista ajattelijaa Niccolò Machiavellia, jonka mukaan ei ole olemassa vaarallisempaa tehtävää kuin asioiden ohjaaminen ja johtaminen uuteen järjestykseen. *”Uudistusta vastustavat kaikki ne, joilla on vanhoissa olosuhteissa mennyt hyvin ja sitä puolustavat laimeasti ne, jotka saattavat mahdollisesti hyötyä”*, Holkeri sanoi yritysjohtajille pitämässään puheessa. Lainaus sisältyi Martti Häikiön laatimaan muistioon, johon oli kerätty puheisiin sopivia historiallisia sitaatteja.⁹⁰⁹

Ilkka Suominen piti verouudistuksen suurimpana ongelmana sen laajuutta. Hän epäili, miten suuren uudistuksen eduskuntaryhmä olisi lopulta valmis tekemään. Toinen valtiovarainministeri Ulla Puolanne vakuutti, että kyse ei ollut veronalennuksista tai veron kiristämisestä. Verovähennyksiä karsittaisiin verotuksen yksinkertaistamiseksi, ja samalla veropohjaa laajennettaisiin ottamalla kaikki tulot

⁹⁰⁷ SDP ek-ryhmä (1987), 13.11.1987, 11. TA.

⁹⁰⁸ SDP ek-ryhmä (1987), 3.12.1987, 24–29. TA.

⁹⁰⁹ 4.1.1988 Nestor Partnersin tilaisuus; Martti Häikiön muistio Harri Holkerille. HHA, K2, KA.

verotuksen piiriin. Verotuksen taso säilyisi silti kokonaisuudessaan ennallaan. Mitä vähennyksissä menetettäisiin, se tulisi takaisin tuloveroasteikkoja muuttamalla. Vähennysten siirtäminen veroasteikkoon aiheuttaisi 40 miljardin markan siirron verotuksen kohdentamisessa.⁹¹⁰

Liikanen vakuutti, että hallitus pystyisi alentamaan tuloverotusta, jos palkat eivät nousisi liikaa. Tulopoliittisen kokonaisratkaisun sijasta työnantajat ajoivat liittokohtaisia sopimuksia. Liikasen arvion mukaan se johtui työnantajapuolen ja kokoomuksen luottamuspulasta. *”On tällainen ideologiskusonnollinen linjanveto, jota ollaan tekemässä. Sosialisti ei oikein tiedä, että miten suhtautua, kun porvarit huitovat toisiaan kirveen hamarapuelella, että pitäisikö meidän olla tyytyväisiä vai olla murheissaan”*, Liikanen selvitti työmarkkinatilannetta omalle eduskuntaryhmälleen.⁹¹¹

7.2. Verouudistus vastatulessa

Verouudistukseen sisältyi myyntivoittojen verotuksen kiristäminen. Liikanen halusi kiristysten sijaan puhua verotuksen laajentamisesta, koska se kuulosti ystävällisemmältä. SDP halusi talletukset verolle, koska verovapaudesta oli Liikasen mukaan tullut kaikkein paras ja tuottoisin kohde suursijoittajille ja veronkiertäjille. Hän laski, että verovapaus yhdessä verovähennysten kanssa tarkoitti tuottoa, jollaista ei saisi kuin kokaiinikaupasta tai viinanmyynnistä. *”Muutama kymmenen tuhatta juoksee tilille joka päivä ilman, että tarvitsee suorittaa transaktioita. Mikadon baarissa leviää tieto hyvin nopeasti jupilta toiselle näistä eri rei’istä, ja niitä käytetään enenevässä määrin hyväksi”*, Liikanen kertoi. Hän huomautti, että nopeita muutoksia talletusten verovapauteen ei voisi tehdä, koska eläkeläiset vetäisivät rahansa sukanvarteen. Yhtiöverotusta oli tarkoitus muuttaa siten, että kaikki yritykset saataisiin verotuksen piiriin. Pörssiyhtiöt eivät maksaneet käytännössä yhtiöveroa, koska ne pystyivät näyttämään nollatulosta yhtiöverotuksessa hyväksytyjen poistojen ja varausten avulla.⁹¹²

⁹¹⁰ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 11.2.1988, 2-4. PTA.

⁹¹¹ SDP ek-ryhmä (1988), 16.2.1988, 8. TA.

⁹¹² SDP puoluetoimikunta (1988), 1.3.1988, 9. TA.

Verouudistuksen suurimpana riskinä Liikanen näki muutosvastarinnan, joka oli syövän tavoin leviämässä porvariston piiristä SDP:n kannattajien keskuuteen.⁹¹³

Presidentinvaalit järjestettiin kesken kiivaimman verokeskustelun. Vaalissa kokeiltiin ensimmäistä kertaa suoran kansanvaalin ja valitsijamiesvaalin yhdistelmää. Mauno Koivisto sai ensimmäisellä äänestyskierroksella eniten ääniä, mutta SDP:n pettymykseksi ei enemmistöä. Toisen kierroksen valitsijamiesäänestyksen Koivisto voitti ylivoimaisesti. Keskustapuolueen ehdokas Paavo Värynen sai molemmilla kierroksilla enemmän ääniä kuin pääministeri Holkeri.

Sosialidemokraatit panivat merkille Värysen menestyksen. Kalevi Sorsa piti keskustan tulosta erinomaisena, mikä hänen mielestään oli merkittävä asia syksyn kunnallisvaaleja ajatellen. Toisaalta Sorsa paheksui Värysen vaalikampanjaa, jota hän piti aggressiivisena ja yksinkertaisia väitteitä sisältävänä. Sorsan mielestä kampanjan keskeisen sisällön muodosti itsepintaisesti toistettu vanha göbbelsiläinen propaganda, joka näytti purevan edelleen erittäin hyvin. Samalla Sorsa pohti keskustan ja kokoomuksen keskinäisiä suhteita, joiden hän arvioi kärsineen Holkerin ja Värysen keskinäisessä kilpailussa. Sorsa uskoi vaalituloksen vahvistaneen SDP:n asemaa hallituksessa, koska pääporvaripuolueiden välinen polarisoituminen oli kehittynyt äärimmilleen. Sorsa epäili, että pitkään aikaan ei voisi edes teoreettisesti puhua porvarillisesta hallituksesta vaihtoehtona Suomessa, koska toiselta päähallituspuolueelta olivat vaihtoehdot hävinneet.⁹¹⁴

Syksyllä lähestyvät kunnallisvaalit kiristivät kokoomuksen ja SDP:n välejä. Kumpikaan ei halunnut leimautua apupuolueeksi. Kokoomuksen puoluesihteerinä Aarno Kaila torjui pontevasti mielikuvaa, että kokoomus olisi hallituksessa tahdottomasti toteuttamassa jotain muuta kuin itse asettamiaan tavoitteita. Kailan mukaan tällaista ajatusta kylvivät niin poliittinen oppositio kuin omia ryhmäetujaan ajavat edunvalvontaorganisaatiot.⁹¹⁵

⁹¹³ SDP ek-ryhmä (1988), 7.4.1988, 14. TA.

⁹¹⁴ SDP ek-ryhmä (1988), 3.2.1988, 15. TA.

⁹¹⁵ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 4.-5.3.1988, 4. PTA.

Veroministeri Puolanne ihmetteli verouudistuksesta levinnyttä vastarintaa. Esimerkiksi autokaupan väitettiin kuolevan autoedun verotuksen kiristämiseen. Ravintolat kaatuisivat, jos lounasetua verotettaisiin kovemmin. Sairauskuluvähennyksen mukana menisivät terveys ja lääkäripalvelut sekä apteekit. Myyntivoittojen verotus johtaisi yritysten pakoon ulkomaille, pörssi romahtaisi ja verotulot loppuisivat. Tällaisia uhkakuvia lehdistö Puolanteen mukaan levitti, vaikka tavoitteena oli kaikkien tulolajien yhtäläinen verottaminen, verovähennysviidakon karsiminen ja korvaaminen tulonsiirroilla sekä marginaaliverotuksen alentaminen. ”*Me olemme valitettavasti menneet tässä peräpää edellä puuhun. Meidän olisi pitänyt alkaa koko tämä verouudistuksen suunnittelu siitä, miten se markkinoidaan. Ja näitä virheitä me sitten matkan varrella maksamme. Toisaalta olen ajatellut, että tätä verouudistusta olisi pitänyt ehkä lähettää joku porukka tekemään Saharaan, jolloin olisi kerralla tuotu kokonaismalli julkisuuteen arvosteltavaksi, ja silloin kun yhtä aikaa olisi nähty myönteiset ja kielteiset vaikutukset, niin siihen suhtautumine olisi ollut helpompaa*”, Puolanne pohti puoluevaltuuston kokouksessa.⁹¹⁶

Kokoomuksen Nuorten Liiton puheenjohtaja Harri Hiltunen muistutti, että verouudistuksen laajuudesta oli esimerkkinä käytetty Yhdysvaltojen verouudistusta, joka oli niin radikaali ja niin laaja, että se vetosi äänestäjiin ja sai sitä kautta kansan tuen taakseen. Kokonaisuudistus oli nyt Hiltusen mielestä unohdettu ja kompastuttu yksityiskohtiin.⁹¹⁷

Kokoomuksen ministeriryhmä nosti verouudistuksen toteuttamisen hallituskysymykseksi ja vaati uudistuksen ensimmäistä vaihetta koskevia päätöksiä tehtäväksi kuukauden sisällä. Samalla kokoomus edellytti marginaaliveroprosentin alentamista niin, että ylin lisämarkasta peritty veroprosentti laskisi selvästi alle 40 prosentin. Ministeriryhmä vaati verotaulukoihin huomattavasti suurempia tarkistuksia kuin mitä valtiovarainministeriön vero-osaston laatimat mallit edellyttivät. Pääministeri Holkeri totesi, että verouudistuksen toteuttaminen

⁹¹⁶ Ibid. 5.3.1988, 134–149.

⁹¹⁷ Ibid. 155.

kokoomuksen edellyttämin ehdoin oli hänelle henkilökohtainen kynnyskysymys hallituksen työskentelyn jatkuvuutta ajatellen.⁹¹⁸

Kokoomuksen eduskuntaryhmä piti kiinni vaatimuksesta varallisuusveron poistamisesta. Suunnitelmia pankkitalletusten ja obligaatioiden korkotuottojen verottamisesta ei pidetty puolueen etujen mukaisena. Kaikkiaan puolueen kansanedustajat suhtautuivat verotuksen kokonaisuudistukseen sosialidemokraatteja myönteisemmin, ja eduskuntaryhmä kiirehti uudistusten toteuttamista.⁹¹⁹

Korkovähennysten purkaminen eteni pienin askelin. Veronmaksajien omavastuuta korkomenoista esitettiin lisättäväksi vaihteittain. Liikasen laskelmien mukaan valtio tuki lainanottajia liian avokätisesti. ”*Se tuntuu vähäiseltä asialta, mutta Mikadon baarissa kaikki käyttävät tällaisia etuja*”, Liikanen kertoi eduskuntaryhmälle. Omavastuun kasvattamisella hallitus halusi hillitä yritysten ja kotitalouksien velkaantumista. Liikanen sanoi ymmärtävänsä, että se tuntui poliittisesti hankalalta, mutta luottomarkkinoiden vapautuessa rahaa pyöritettiin ovista ja ikkunoista ihmisille, eikä ihmisten korkotietoisuus kasvaisi, jos korkovähennyksessä ei olisi omavastuuta. Ilman omavastuuta velkaantuminen räjähtäisi Liikasen mukaan käsiin, ja SDP:n kannatus romahtaisi.⁹²⁰

Eduskuntaryhmä järjesti verouudistuksesta keskustelutilaisuuden, johon Liikasta ei kutsuttu. Se ärsytti ministeriä, joka oli luvannut tulla tarvittaessa paikalle.

”*Haluamatta nyt arvostella ollenkaan ryhmää, mutta ryhmä piti oikein seminaarin, jossa päätettiin, että valtiovarainministeri ei saa olla vastaamassa, vaan muut asiantuntijat, jotka valitettavasti eivät tunteneet tätä asiaa. Jos ei tiedetä jotain, kysytään. Kaikkeen vastataan. Mehän olemme käyneet usein saman keskustelun, nyt 84 kertaa. Jokainen yksityiskohtainen kysymys, mitä esitetään, kaikkeen voidaan vastata*”, Liikanen arvosteli ryhmänsä toimintaa.⁹²¹

⁹¹⁸ Kokoomus puoluehallitus (1988), 23.3.1988. PTA.

⁹¹⁹ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 24.3.1988. PTA.

⁹²⁰ SDP ek-ryhmä (1988), 21.4.1988, 7-8. PTA.

⁹²¹ Ibid. 17–18.

Kansanedustajat syyttivät Liikasta väärrien tietojen levittämisestä lehtiin. Liikanen piti lehdistöä syyllisenä. *”Ei tarvitse lukea Uudesta Suomesta, kun siellä on yleensä väärät tiedot, minulta saa oikeat, kun kysyy. Tänään oli Hesarissa oikeat, eilen oli väärät. Sanelin tämän päivän jutun sinne, koska eilen kaikki asiavirheet olivat sotkeneet koko jutun”*, ministeri selvitti. Hän vakuutti, että yli puolet verovähennyksistä lähtisi vuoden 1989 alusta pois, mutta sosialidemokraateille tärkeät sosiaaliset vähennykset jätettäisiin.⁹²²

Liikasen hyvät suhteet Helsingin Sanomiin tunnettiin. Kokoomuksessa oltiin jossain määrin huolestuneita tavasta, jolla Liikanen pyöritti välillä koko hallitusta, kokoomusta ja Helsingin Sanomia. Liikasen tapa toimia julkisuuden kautta näkyi myös talouspoliittisen ministerivaliokunnan työssä, mikä söi sen sisäistä luottamusta. Liikasen tiedettiin vuotavan asioita lehdistölle.⁹²³

Kokoomus ja SDP kävivät kauppaa verouudistuksesta. Kokoomus oli valmis laajentamaan myyntivoittojen verotusta, jos varallisuusvero poistettaisiin. Liikasen mukaan SDP ei suostuisi siihen missään oloissa. Omiltaan hän vaati enemmän tukea, kun oltiin tekemässä historiallista ratkaisua ja lopettamassa suurten yritysten nollaverotus sekä pistämässä myyntivoitot, osinkotulot ja korkotulot verolle. Liikanen ihmetteli, ettei oma porukka esittänyt mitään vaatimuksia, vaan kertoi ainoastaan, mitä ei saa tehdä. *”Kyllä sitä nyt vähän taistelevan työväenliikkeen perimmäisiäkin tunnuksia olisi aika jo ruveta nostattamaan. Sota on alkamassa toverit!”*, Liikanen julisti.⁹²⁴

Kokoomuksen eduskuntaryhmä arvioi SDP:n saaneen julkisuusvoiton työelämän uudistuksessa. Tapani Mörttisen mielestä lehdistöstä sai kuvan, että sosialidemokraatit olivat kokoomukseen nähden tiukkoina, joten kokoomuksen täytyisi olla vahva verouudistuksessa. Sauli Niinistö uskoi verouudistuksesta johtuvan epätietoisuuden lisännen omistajayrittäjien myyntihaluja, koska myyntivoiton verotusta oltiin kiristämässä.⁹²⁵ Myyntivoitoista raha virtasi

⁹²² Ibid. 18–19.

⁹²³ Kivelä (2000), 90; Ranki (2000), 89.

⁹²⁴ SDP ek-ryhmä (1988), 21.4.1988, 30. TA.

⁹²⁵ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 28.4.1988, 3-4.5. PTA.

kiinteistökauppoihin ja pörssiin. Antti Kuusterä ja Juha Tarkka arvioivat yritysmyyntien määrän vuonna 1988 vähintään kaksinkertaistuneen edellisistä vuosista noin tuhannen kaupan tasolle.⁹²⁶ Toinen valtiovarainministeri Ulla Puolanne puolusti hallituksen linjaa ja huomautti, että maa- ja yrityskauppojen lisääntymisessä ei ollut mitään vikaa. Pääministeri Holkeri sanoi kertoneensa lehdistölle, että verouudistuksen valmistelu eteni hyvin ja selkeästi, mutta lehdistö oli selostanut sitä epäselvästi.⁹²⁷

7.3. *Luottamus Liikaseen loppuu*

Palkkasopimusten kytkeminen verotukseen eli Liikasen kiikkulauta oli keino, jolla hallitus yritti hillitä palkkainflaatiota. Keväällä 1988 työnantajat olivat torjuneet keskitetyn ratkaisun. Valtiovarainministeri esitti, että hallituksen, työmarkkinajärjestöjen ja Suomen Pankin kesken laadittaisiin vakautusohjelma, jolla inflaatio pysäytettäisiin kuin seinään viimeistään vuoden 1989 alussa, tai muuten Suomi olisi *"helvetin tiellä"*.⁹²⁸

STK suostui neuvottelemaan vain palkoista, ei muista työehdoista. Elokuun lopulla solmittiin yksivuotinen sopimus, joka paransi verokevennysten ja inflaatiotarkistusten jälkeen kotitalouksien reaalituloja 2,5 prosenttia. Liittokierrokset kiihdyttivät inflaatiota, mikä pakotti Suomen Pankin korottamaan peruskorkoa. Palkkaliukumien ansiosta lopullisten korotusten arvioitiin nousseen jopa 11,5 prosenttiin, mikä oli hallituksen inflaatiotavoitteiden kannalta tuhoisaa. Tilanne edellytti hallitukselta tiukkaa finanssipolitiikkaa.⁹²⁹

Liikasen arvostelu eduskuntaryhmässä jatkui. Metalliliiton pääluottamusmiehenä toiminut Risto Ahonen ehdotti julkisesti, että ministeri siirrettäisiin toisiin tehtäviin. Ryhmän kokouksessa Liikanen sanoi ironiseen sävyyn pitävänsä Ahosen ehdotusta kohteliaana, koska potkut saaneelle ei yleensä tarjottu mitään tilalle.⁹³⁰

⁹²⁶ Kuusterä, Tarkka (2012), 566.

⁹²⁷ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 28.4.1988, 5. PTA.

⁹²⁸ SDP puoluetoimikunta (1988), 5.5.1988, 5. TA.

⁹²⁹ Heikkinen, Tiuhonen (2010), 216.

⁹³⁰ SDP ek-ryhmä (1988), 5.5.1988, 17–18. TA.

Ahonen ei aikonut asettua ehdolle enää seuraavissa vaaleissa, mutta ennakoi niissä vaikeuksia sosialidemokraateille, koska hänen mielestään verouudistus oli menossa ”täysin päin helvettiä”. Ahonen ilmoitti, että nukkuisi yönsä paljon rauhallisemmin, jos asioita hoitaisi joku vähän hidasliikkeisempi veikko kuin Erkki Liikanen.⁹³¹

Liikanen oli valmis eroamaan viidessätoista minuutissa ja antamaan paikkansa puheenjohtaja Paasiolle, jos hän haluaisi hallitukseen. Paasion jättäytyminen hallituksen ulkopuolelle oli lisännyt SDP:n ministerien ja eduskuntaryhmän välisiä jännitteitä. Ahosta ärsytti lainakorkojen verovähennykseen suunniteltu omavastuu, jonka hän uskoi kaatuvan SDP:n niskaan hyvin raskaasti.⁹³²

Autoedun verotus herätti myös tunteita. SDP:n kansanedustajia kiinnosti, miten pienitehoisia autoja suosiva uudistus kohtelisi Suomessa valmistettuja Turbo-Saabeja. Ryhmä vaati, että Saab sovitettaisiin kevyemmän verotuksen rajoihin, koska laki suosisi muuten japanilaisia tuontiautoja. Liikanen ehdotti turhautuneena yrittävänsä hoitaa asian niin, ettei sitä tarvitsisi lakiin kirjata.⁹³³

Kun Sako-Valmetin Jyväskylän tehdas ajautui vaikeuksiin budjettimäärärahojen ja aseiden vientikiellon vuoksi, Liikasta painostettiin auttamaan. SDP oli juuri jäädyttänyt asemäärärahat ja tiukentanut vientirajoituksia. Kompromissiksi haettiin Liikasen mielestä aivan uskomaton ratkaisu. Sako-Valmetin viereen louhittiin luola, johon varastoitiin uusia aseita, ja toisesta päästä kannettiin ruostuneita ulos.⁹³⁴

Luottamuspuola ryhmän ja ministerin välillä syveni. Kansanedustajat väittivät Liikasen kertovan eri asioita kuin mistä lehdissä kirjoitettiin. Liikanen vakuutti puhuvansa hyvin tarkasti, mutta syynä oli Suomen totaalisen ammattitaidoton lehdistö, joka ei pystynyt erottamaan käsitteitä toisistaan. Liikanen siteerasi Holkerin tavoin Machiavellia, jonka mukaan ei ollut olemassa vaikeampaa ja vaarallisempaa tehtävää kuin asian ohjaaminen ja johtaminen uuteen järjestykseen, eli yhteiskunnan muuttaminen. Uudistuksia vastustivat kaikki, joilla oli vanhoissa olosuhteissa

⁹³¹ Ibid. 24.

⁹³² Ibid. 26-27.

⁹³³ Ibid. 19.

⁹³⁴ Ibid. 20.

mennyt hyvin ja niitä puolustivat vain laimeasti ne, jotka saattaisivat mahdollisesti jotain hyötyä. Epäselvää tiedotusilmapiiriä hallitus aikoi parantaa jakamalla jokaiseen kotiin verouudistuksesta kertovan esitteen.⁹³⁵

Verouudistuksen ensimmäisen vaiheen valmisteluohjeet annettiin valtiovarainministeriön virkamiehille lakiesityksen valmistelua varten toukokuun puolivälissä 1988. Kokoomuksen eduskuntaryhmässä kannettiin huolta yrittäjien asemasta. Kaarina Dromberg kertoi yrittäjien olleen hämmennyksissään myyntivoittojen verotuksen kiristämisestä. Liikkeellä oli bulvaaneja, jotka yrittivät veromuutosten varjolla houkutella yrittäjiä myymään yrityksensä. Ryhmäjohtaja Mörttinen ja ministeri Puolanne pitivät yrityskauppoja normaalina liiketoimintana, koska yritykset olivat markkinatalouden kauppatarvaraa.⁹³⁶

Kokoomuksen kenttäväki arvosteli verouudistusta. Mörttisen mielestä se piti ottaa vakavasti. Hän huomautti puoluevaltuuston kokouksessa, että vaikka politiikan sisältö olisi kansanedustajien mielestä kunnossa, niin kannattajien mielestä se ei sitä ollut. Mitä se käytännössä tarkoitti, sitä Mörttinen ei enempää avannut, mutta hän kiisti ulkoministeri Sorsan arvion, että uusi poliittinen kulttuuri olisi murenemassa, ja vanha punamultahallitusten aikainen riitaisa ilmapiiriin tekisi paluuta.⁹³⁷

Pääministeri Holkerin mukaan hallitusyhteistyössä voitiin lähteä siitä, että sopimukset pitävät kuten vanha perisuomalainen tapa edellytti.⁹³⁸ Kansanedustaja Pirjo-Riitta Antvuori muistutti, että ihmiset kentällä eivät enää tieneet, mitä kokoomus oikeastaan edusti ja tavoitteli. Hänen mukaansa kentällä kysyttiin, missä oli kokoomuksen aate. Juhani Laitinen oli samaa mieltä ja huomautti, että kellot kilisivät huolestuttavaa säveltä.⁹³⁹

SDP:n puoluetoimikunta arvioi, että verouudistus ja yhteiskunnan rakennemuutos veivät puolueen kannatuksen laskevalle uralle. Puolueiden kannatustutkimuksen mukaan SDP:n suosio laski 1988 tammikuun 24,9 prosentista toukokuun 21,6

⁹³⁵ SDP ek-ryhmä (1988), 17.5.1988, 27–29. TA.

⁹³⁶ Kokoomus ek-ryhmä (1988), 19.5.1988. PTA.

⁹³⁷ Kokoomus puoluevaltuusto (1988), 22.5.1988, 32–33. PTA.

⁹³⁸ Ibid. 50.

⁹³⁹ Ibid. 74, 87.

prosenttiin, alle kokoomuksen tason. Paasio uskoi, että verouudistuksella täytyi olla vahva vaikutus puolueen alamäkeen, sillä jäsenten keskuudessa oli siitä paljon hämmennystä ja pelkoa. Uudistuksesta oli hänen mielestään viestitty huonosti, sitä ei ollut ymmärretty tai oli ymmärretty väärin. Paasio muistutti, että työelämän uudistamisessa Matti Puhakka oli ankaran paineen kohteena, verouudistuksessa paineiden kohteeksi joutui Liikanen. Sen sijaan pääministerin näkyminen oli Paasion mielestä ollut hyvin heiveröistä. Hän vertasi Holkeria Paasikiveen, joka oli ollut enemmän representatiivinen figuuri kuin politiikan tekijä ja johtaja.⁹⁴⁰ Sinikka Hurskainen-Leppänen vaati puolueeltaan terävämpää profiloitumista, etteivät sosialidemokraatit sekoittuisi liikaa kokoomukseen.⁹⁴¹

Paasion alustuksen jälkeen Liikasen erottaminen nousi jälleen esille. Liikanen itse oli valmis jättämään tehtävänsä, jos oltiin varmoja, että kaulan katkaisemisella saataisiin puolueen kannatus nousemaan. Reino Paasilinna ei innostunut kaulan katkaisemisesta, vaan totesi sarkastisesti, ettei Liikasen kaulaa voitu katkaista, koska hänellä oli monta päätä, eikä siitä seuraisi mitään hyvää. Jukka Gustafsson vaati uudistuksiin liittyvän viestinnän tehostamista siten, että puolue itse jakaisi viimeistään kahden viikon päästä jokaiselle käteen tiedotteen siitä, mitä SDP oli päättänyt ja mitä verouudistukselta haluttiin. Puoluesihteerin Ulpu Iivari tuki Gustafssonin, eikä halunnut jättää verouudistuksesta tiedottamista valtiovarainministeriön tai valtioneuvoston kontolle. Työkeskuksen johtajana Rovaniemellä toiminut Aimo Ajo kertoi kuulleensa pohjoisessa äänestäjiltä levottomia tarinoita. Yhden mukaan metsäpalstat kannatti myydä pois ennen kuin Sorsa ja Liikanen sosialisoivat ne. Toisessa kansaa kehoitettiin ottamaan rahat pois pankista, ettei Liikanen veisi niitä.⁹⁴²

SDP:n vasemmisto katsoi hallitusyhteistyön leimaavan sosialidemokraatit osaltaan syyllisiksi Suomessa kasvavaan itsekkyyteen. Toiselle kaudelle eduskuntaan valittu Kerttu Törnqvist Lieksasta oli pahoillaan, että solidaarisuudesta puhuttiin SDP:n piirissä enää vain juhlapuheissa ja sielläkin suluissa. Häntä huoletti, että kohtuullisen

⁹⁴⁰ SDP ek-ryhmä (1988), 2.6.1988, 5-6.

⁹⁴¹ Ibid. 16.

⁹⁴² Ibid. 19-21.

hyvin toimeentuleva palkansaajaväestö ei enää välittänyt huonompiosaisista, mutta katsoi kyllä, oliko auton kylki tarpeeksi kiiltävä.⁹⁴³

Vammalassa erityisopettajana toiminut Timo Roos arvioi, että SDP hävisi julkisuuspelin kokoomukselle ennen kaikkea tiedottamisessa. Hän huomautti, että Ilkka Kanerva oli huutanut kovalla äänellä työelämän uudistuksesta kirkasta voittoa kokoomukselle, ja SDP:n kentällä monet niin uskoivat, vaikka eduskuntaryhmässä tiedettiin, miten se oikeasti meni.⁹⁴⁴

SDP:n eduskuntaryhmä vaati puoluejohdon profiilin terävöittämistä. Puheenjohtaja Paasio ei ollut tarttunut Liikasen tarjoukseen ministerinpaikasta, vaan jatkoi hallituksen ulkopuolella. Paasiolta haluttiin voimakkaampia linjanvetoja. Kielenkäyttö kokoomusta kohtaan koveni. Heikki Rinne puhui kokoomuskollin tuppeen nylkemisestä, mutta Antti Kalliomäen mielestä kokoomusta ei tarvinnut enää nylkeä, koska se oli jo valmiiksi leikattu kolli, joka ei kyennyt muuhun kuin konsultoimaan. Vakavasti puhuen Kalliomäki ei pitänyt yhteistyötä kokoomuksen kanssa tuhon alkuna, vaan piti SDP:n omana heikkoutena, jos hallituksessa olo porvareiden kanssa koituisi sosialidemokraateille tuhoksi tai tappiokierteeksi.⁹⁴⁵

Tunnelmaa keventääkseen Paasio ilmoitti, että kokoomuksen eduskuntaryhmässä vallitsi täydellinen kaaos, ja se oli kokoomuksen oma käsitys. Paasio lupasi tehdä kaikkensa, jotta kaaos ei ihan heti laantuisi.⁹⁴⁶

7.4. Vakautus ei vakuuta

Palkkojen nousu heikensi teollisuuden vientikilpailukykyä ja syvensi vaihtotaseen vajetta. Hallitus perusti työryhmän selvittämään talouden vakautustarvetta. Suomen kokonaistuotannon kasvu oli läntisten teollisuusmaiden nopeimpia ja työttömyysaste matalimpien joukossa. Yksityisessä kulutuksessa Suomi oli saavuttamassa Ruotsin. Suomen talouden kasvu perustui vientiin, mutta vuodesta 1985 lähtien yhä enemmän kulutukseen. Kotimainen kysyntä kasvoi velkarahoituksella, ja lisääntyvä tuonti

⁹⁴³ Ibid. 29.

⁹⁴⁴ Ibid. 35.

⁹⁴⁵ Ibid. 39.

⁹⁴⁶ Ibid. 54.

heikensi talouden ulkoista tasapainoa. Kevään palkankorotukset kiihdyttivät inflaatiota. Kuluttajahintojen nousuksi ennakoitiin vähintään kuutta prosenttia vuoden loppuun mennessä. Inflaatiovauhti oli lähes kaksinkertainen kilpailijamaihin verrattuna.⁹⁴⁷

Työryhmä sai raporttinsa valmiiksi kesäkuu alussa 1988. Siinä todettiin, että Suomi ei voisi pitää yllä kokonaistuotannon ripeätä kasvua ja korkeaa työllisyyttä, jos hintojen nousuvauhtia ei saataisi OECD-maiden tasolle tai sen alle. Vakavin ulkoinen uhka oli kansantalouden ulkoisen tasapainon nopea heikkeneminen. Jos vaihtotaseen alijäämän kasvua ei kyettäisi hillitsemään, velkaantumisaste nousisi 20 prosenttiin eli aiempiin ennätyslukemiin, raportissa varoitettiin. Vakautuspaketin sisällöksi ehdotettiin maltillista palkkaratkaisua ja tuloverotuksen keventämistä sekä julkisten maksujen ja välillisten verojen erittäin pidättyvää korotuslinjaa. Valtion menojen kasvu piti käytännössä pysäyttää, jottei budjettivaje kasvaisi liikaa.⁹⁴⁸

Teollisuus oli huolissaan vientinäkymien heikentymisestä ja mahdollisista uusista kaupan esteistä, jos Suomi ei pysyisi mukana Euroopan yhdentymisessä. TKL:n Casimir Ehrnrooth ja Timo Relander kirjoittivat Holkerille kirjeen, jossa he ehdottivat uudenlaista Eurooppa-strategiaa ja kansallisen Eurooppa-neuvoston perustamista. Neuvoston tehtävänä olisi säännöllinen yhteydenpito ja keskustelu keinoista järjestää Suomen suhteet EY:n kanssa teollisuudelle ja koko elinkeinoelämälle tarkoituksenmukaisella tavalla. Mukana neuvostossa olisivat hallitus, keskeiset viranomaiset, teollisuus ja muun elinkeinoelämän ja ammattiyhdistysliikkeen edustajat.⁹⁴⁹

Hanke Eurooppa-neuvostosta jäi suunnittelupöydälle. Vakautuspaketti tiesi vaikeuksia, sillä säästöbudjetin myyminen verouudistusta vastustaneelle SDP:n eduskuntaryhmälle oli vaikeaa. Liikasen mielestä eduskuntaryhmässä vallitsi turha paniikki, koska kaikki verouudistuksen vaihtoehdot oli käyty luita ja ytimiä myöten läpi. Liikanen vaati, että eduskuntaryhmän pitäisi tehdä selkeä päätös haluaako se

⁹⁴⁷ Talouden vakautustarvetta selvittäneen työryhmän raportti 3.6.1988. HHA, K2, KA.

⁹⁴⁸ Ibid.

⁹⁴⁹ Teollisuuden keskusliiton edustajien Casimir Ehrnroothin ja Timo Relanderin kirje Harri Holkerille 2.6.1988. HHA, K4, PTA.

kaataa verouudistuksen, jos sitä pidettiin puolueen ongelmien syynä. Vaihtoehtoina olivat laaja tai suppea verouudistus. Liikanen kannatti laajaa, eduskuntaryhmä suppeaa, ja ministeri taipui lopulta ryhmänsä tahtoon.⁹⁵⁰

Kokoomuksessa säästövaatimuksia ei täysin tyrmätty, mutta samaan aikaan julkisia menoja haluttiin kasvattaa. Lisää rahaa vaadittiin puolueen uuden sosiaalipoliittisen linjan mukaisesti lapsiperheiden taloudellisen aseman parantamiseen, vanhuudenturvan luomiseen ja asunnottomuuden poistamiseen. Puoluehallituksen julkilausuma sisälsi ristiriitaisia tavoitteita, sillä valtion tulo- ja menoarvion toivottiin hillitsevän inflaatiota, mutta veroastetta vaadittiin kevennettäväksi. Säästäväinen linja ei saanut kokoomuksen mielestä olla esteenä aktiiviselle yhteiskunnalliselle kehittämistyölle.⁹⁵¹

Valtiovarainministeri Liikanen piti tekemäänsä budjettiehdotusta itsekkin liian löysänä ja vetosi kansanedustajiin, ettei budjettikäsittelyn aikana tehtäisi enää lisäyksiä, jotta loppusumma pitäisi. Se osoittaisi ministerin mielestä ryhdikkyyttä ryhmältä.⁹⁵²

Valtion verotulot olivat nousukauden pitkittyessä kasvaneet odotettua nopeammin. Liikanen ei olisi halunnut ottaa ennakoimattomia tuloja enää huomioon lisäbudjetissa, mutta oikeuskanslerin mukaan tulot ja menot oli kirjattava toteutuman mukaan. Budjetin tulopuolen vahvistuminen vaikeutti entisestään säästölinjan läpimenoa.⁹⁵³ Kokoomuksen puoluehallitus vaati verotuottojen käyttämistä verotuksen alentamiseen kaikissa tuloluokissa.⁹⁵⁴

Veroalennusten vaatiminen ja säästöjen vastustaminen sopivat poliittiseen tilanteeseen, sillä puolueet valmistautuivat kunnallisvaaleihin. Yleisradion teettämä kyselytutkimus osoitti kokoomuksen johtaneen kannatusmittausta ennen vaaleja 21 prosentin ääniosuudella, SDP oli toisena 20,8 prosentilla ja kolmantena oli 19,8 prosentin kannatuksella nimensä vaihtanut Suomen Keskusta.⁹⁵⁵

⁹⁵⁰ SDP ek-ryhmä (1988), 16.6.1988, 33. TA.

⁹⁵¹ Kokoomus puoluehallitus (1988), 8.6.1988. PTA.

⁹⁵² SDP ek-ryhmä (1988), 13.9.1988, 10. TA.

⁹⁵³ Ranki (haast.) 5.9.2013.

⁹⁵⁴ Kokoomus puoluehallitus (1988), 18.8.1988. PTA.

⁹⁵⁵ SDP ek-ryhmä (1988), 22.9.1988. TA.

Vakautusta ja palkkamalattia ajanut valtiovarainministeri neuvotteli sekä valtion että yksityisen puolen työnantajien kanssa ylimpien palkkojen jäädyttämisestä. Liikanen kertoi puoluetoimikunnalle, että hanke kuulosti ehkä propagandalta, mutta tulisi toteutumaan. Hän uskoi pääsevänsä yhteisymmärrykseen elinkeinoelämän kanssa siitä, että ylimmän johdon palkat jäädytettäisiin johtokuntatasolla kokonaisuudessaan. Liikanen kertoi sopineensa Jaakko Lassilan kanssa, että KOP:n johtokunnan palkkoja ei korotettaisi. Lisäksi hän oli antanut ohjeet valtion työmarkkinalaitokselle, että hallitus ei hyväksyisi ministerien palkkojen korottamista. Liikanen halusi pidätellä uutisen julkaisemista kunnallisvaalien alle. Paasio piti hankalana, että esitys koskisi myös kansanedustajien palkkoja, ja toteutuisi vain siinä tapauksessa, että kaikkia valtion ylimpiä palkkoja ei korotettaisi. Joka tapauksessa ajatuksella oli Paasion mielestä hyvä propaganda- ja ilmapiiriarvo ennen vaaleja.⁹⁵⁶

Liikanen puhui palkkojen jäädyttämisen puolesta saman päivän budjettikeskustelussa eduskunnassa. Hän kertoi ilmoittaneensa talouselämän keskeisille johtajille, että johtokuntatason sekä valtion ylimmät palkat pitäisi jäädyttää. Liikanen oli sen suhteen optimisti. Samalla hän kertoi valtiontalouden olevan menossa parempaan suuntaan. Vaikka valtio otti uutta velkaa, nettolainanotto lisääntyi alle kaksi miljardia markkaa, kun budjetissa oli varauduttu viiteen miljardiin. Velanoton osalta finanssipolitiikka kiristyi, mutta vaihtotaseen vajeen kasvu oli edelleen kasvava ongelma.⁹⁵⁷

Palkkojen jäädyttäminen ei toteutunut. Kävi päinvastoin, kun hallituspuolueiden ryhmäjohtajat SDP:n Pertti Hietala, kokoomuksen Tapani Mörttinen, keskustan Kauko Juhantalo ja RKP:n Elisabeth Rehn tekivät eduskunnassa lakialoitteen kansanedustajien palkkioon sidottujen kulukorvausten korottamisesta 3-6 prosenttiyksiköllä. Aloite liittyi hallituksen esitykseen luontoisetujen ja muiden korvausten kuten päivärahojen verotuksen kiristämisestä. Kansanedustajat eivät halunneet, että verotus heikentäisi heidän etujaan. Eduskunta hyväksyi aloitteen kulukorvausten korottamisesta, ja se tuli voimaan vuoden 1989 alussa.⁹⁵⁸

⁹⁵⁶ SDP puoluetoimikunta (1988), 15.9.1988, 9. TA.

⁹⁵⁷ Valtiopäivät (1988d): Pöytäkirjat 3, Istunnot 78–118, 13.9.–10.11.1988, 2244–2245.

⁹⁵⁸ Lakialoite 112/1988: Ehdotus laiksi edustajanpalkkiosta annetun lain muuttamiseksi, 15.11.1988.

Budjettikeskustelussa pohjustettiin tulevaa verouudistusta, joka oli hallituksen tärkein hanke työelämän uudistamisen ohella. Kimmo Sasi muistutti eduskunnassa, että Yhdysvalloissa korkeinta marginaaliveroprosenttia oli liittovaltion verotuksessa alennettu 80-luvulla 70 prosentista aina 28 prosenttiin asti. Sasin mukaan suuntaus Suomessa olisi sama. Verovähennyksiä karsittaisiin ja veropohjaa laajennettaisiin. Suomi ottaisi verotuksessa uuden kansainvälisen suunnan.⁹⁵⁹

Pian budjettikeskustelun jälkeen eduskunta aloitti verouudistuksen käsittelyn. Hallituksen esityksen päälinjoihin sisältyivät luovutusvoittojen verotuksen laajentaminen, matkakustannusten korvausten verovapauden supistaminen, luontoisetujen verotuksen kiristämisen ja verovähennysten karsiminen. Hallitus lupasi aloittaa selvitystyön sairauskuluvähennyksen poistamisesta.⁹⁶⁰

Veroministeri Ulla Puolanne aloitti veropaketin lähetekeskustelun lupaamalla, että hallitus toteuttaa kokonaisverouudistuksen. Uudistukseen sisältyi kaikkiaan kuusi lakikokonaisuutta: laki vuonna 1989 sovellettavista veroasteikoista ja veroprosenteista, esitys tulo- ja varallisuusverolaiksi, laki elinkeinotulon verottamisesta, maatilatalouden verottaminen, yhtiöveron hyvitysjärjestelmä sekä investointivarauslain muuttaminen. Hallituksen tavoitteena oli kaikkiaan kuudentoista verovähennyksen poistaminen siten, että pieni- ja keskituloisten asema ei heikkenisi. Valtion tuloverotus kevenisi valtiovarainministeriön laskelmien mukaan 4,7 miljardia markkaa, mikä tarkoitti noin 1,5 prosenttiyksikön alennusta vuoden 1988 tasoon verrattuna. Korkein marginaalivero alenisi 51 prosentista 44 prosenttiin vuoteen 1991 mennessä.⁹⁶¹

Valtiovarainministeriö oli toteuttanut lupauksensa verouudistuksen viestinnän parantamisesta. Jokaiseen kotiin oli jaettu syyskuussa esite, jossa kerrottiin verouudistuksen tavoitteista. Valtiovarainministeriön virkamiehet otsikoivat lehtisen ”*Verotus uudistuu*”, mutta liikenneministeri Pekka Vennamo terävöitti sen muotoon ”*Verotus kevenee*”. Valtioneuvoston tiedote herätti paljon kysymyksiä, ja koko operaation uskottavuus kärsi, kun verohallinto lähetti palkansaajille virheellisiä

⁹⁵⁹ Valtiopäivät (1988d): 2380.

⁹⁶⁰ Valtiopäivät (1988c): Asiakirjat A 4, Hallituksen esitykset 105–190, HE n:o 109, 21.

⁹⁶¹ Valtiopäivät (1988d): 2396–2399.

pidätysprosentteja sisältäneitä ennakkoverolippuja. Oppositio syytti hallitusta väärin tietojen jakamisesta, kun joidenkin verovelvollisten kohdalla laskelmat näyttivät verotuksen kovenevan kevenemisen sijasta.⁹⁶²

Esko Seppänen piti Ulla Puolannetta poliittisesti Liikasta rohkeampana, koska hän veroministerinä oli panemassa autoedun, lounassetelit ja asuntoedun verolle. Oppositio syytti hallitusta, että se julisti kotitalouksille jakamassaan esitteessä verotuksen kovenevän, vaikka esitys oli vasta tullut eduskunnan käsittelyyn. Opposition mukaan kuntien valtionosuuksien väheneminen kiristäisi kunnallisverotusta ja estäisi kokonaisverotuksen kevenemisen. Liikanen myönsi, että ”*Verotus kevenee*” saattoi kuulostaa otsikkona propagandalta, mutta se oli hänen mukaansa myös totta, koska sekä bruttoveroaste että tuloveroaste laskisivat. Liikanen piti verouudistusta historiallisena, koska siinä tulonjakovaikutukset oli etukäteen selvitetty toisin kuin Thatcherin ja Reaganin uudistuksissa. Liikasen mielestä hallituksen esitys oli merkittävä, historiallinen ja kansainvälisen vertailun kestävä.⁹⁶³

Hallitus ajoi budjetin ja verouudistuksen rinnalla hintakehityksen hillintään tähdännyttä uutta vakautusratkaisua. Järjestöjen kanssa päästiin sopimukseen syyskuun lopulla. Pääministeri Holkerin mukaan hallitus oli saamassa merkittävän lisän vakaaseen taloudelliseen kehitykseen tähtääviin talouspoliittisiin päätöksiin. Yhdeksän elinkeinoelämän järjestöä sopi vakautusta tukevasta suosituksesta, jolla ne kehottivat jäsenistöään pidättyvyyteen tuotteiden hinnoittelussa.⁹⁶⁴

Hintasuositukseen perustunut vakautussopimus ei hallitusta pelastanut. Hallitus vaati palkansaajilta edelleen pidättyvyyttä palkkavaatimuksissaan tulevissa tuloneuvotteluissa. Valtiovarainministeri Liikanen taivutteli työmarkkinajärjestöjä maltilliseen ratkaisuun ja lupasi peruskoron alenevan, jos ansiotason kehitys pidettäisiin kurissa. Rolf Kullberg oli pari kuukautta aiemmin todennut, että peruskoron alentamiseen oli mahdoton löytää taloudellisia perusteita. Pikemmin korkoa olisi nostettava talouden ylikuumenemisen estämiseksi. Suurin osa

⁹⁶² Heikkinen, Tiuhonen (2010), 272.

⁹⁶³ Valtiopäivät (1988d): 2401–2437.

⁹⁶⁴ Hallituksen tiedote vakautusratkaisusta 27.9.1988. HHA, K2, KA.

asuntolainoista oli edelleen sidottu peruskorkoon. Osana vakautusta Suomen Pankki kuitenkin taipui Liikasen vaatimukseen ja alensi korkoa puolella prosenttiyksiköllä 7,5 prosenttiin vuoden 1989 alusta. Risto Rankin mukaan jotkut Suomen Pankin virkamiehet ja työmarkkinajärjestöjen edustajat tulkitsivat Liikasen ja keskuspankin välisen kädenväännön siten, että Liikanen halusi pullistella ja opettaa Suomen Pankkia⁹⁶⁵. Yksi keskuspankkimies piti peruskoron laskua monumentaalisenä virheenä, jota ei olisi pitänyt tehdä.⁹⁶⁶

Verouudistus, budjetti, vakautus ja tuloneuvottelut kasasivat paineita valtiovarainministerille, joka ajoi itsensä henkisesti loppuun. Helsingin Sanomat kertoi Liikasen erohaluista ja siitä, kuinka presidentti Koivisto oli häntä tukenut. Lehden arvion mukaan Koiviston tuki oli valtti, jota taitavasti käyttämällä Liikanen pystyi pitämään SDP:n puoluejohdon pois silmiltään. Liikasen käyttäytymistä budjettineuvotteluissa kuvattiin hysteeriseksi, minkä arveltiin johtuvan ylirasituksesta. *”Liikanen potee kuningastautia. Hän on lahjakkaimpia poliitikkojamme, mutta sarjassaan myös häikäilemättöimpiä”*, arvioi Helsingin Sanomat.⁹⁶⁷

Pian artikkelin ilmestymisen jälkeen Liikanen antoi Seura-lehdelle henkilöhaastattelun, joka oli otsikoitu *”Erkki Liikasen herkkä tilitys. Olen käynyt omilla rajoillani.”* Siinä Liikanen kertoi liikuttuneena raskaasta ja yksinäisestä syksystä. *”Ensimmäistä kertaa voin sanoa, että kävin omilla rajoillani, kapasiteetin rajoilla tietyllä tavalla”*, Liikanen paljasti. Liikanen myönsi pyytäneensä presidentti Koivistolta vapautusta ministerin tehtävistä ja pääsyä ulkomaille. Presidentti ei suostunut.⁹⁶⁸ Liikasella oli Koiviston mukaan niin suuria paineita, että hän ei nukkunut normaalisti.⁹⁶⁹ Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullberg arvioi Liikasen olleen hyvin stressaantunut ja käyneen ylikierroksilla.⁹⁷⁰

⁹⁶⁵ Ranki 2000, s. 292.

⁹⁶⁶ Ibid s. 187.

⁹⁶⁷ HS 2.10.1988

⁹⁶⁸ Seura 14.10.1988.

⁹⁶⁹ Koivisto 1994, 293.

⁹⁷⁰ Kullberg 1996, 58.

Lokakuun kunnallisvaaleissa SDP menestyi odotettua paremmin. Se säilyi suurimpana kuntapuolueena 25,3 prosentin kannatuksella kokoomuksen edellä. Kasvua tuli puoli prosenttiyksikköä edellisistä kuntavaaleista. Kokoomuksen kannatus säilyi lähes ennallaan 22,9 prosentissa. Keskusta kasvatti ääniosuuttaan vajaan prosentin 21,1 prosenttiin ja oli vaalien suurin voittaja. Kokoomuksessa todettiin, että päähallituspuolueiden hyvä vaalimenestys vahvisti hallituksen asemaa. Puoluehallitus arvioi, että vaalitulokset tarjosi hyvän perustan koko vaalikaudeksi mitoitettun hallitusohjelman toteuttamiselle.⁹⁷¹

Kokoomus vahvisti kannatustaan Etelä-Suomessa, mutta sen sijaan maaseudulla Väli- ja Pohjois-Suomessa puolue koki selkeitä tappioita. Suominen syytti tappioista keskustalaista tiedotusmafiaa. Hän epäili, että keskustalle voitto ei maistunut kovin makealta, koska sosialidemokraatit voittivat samaan aikaan. Martti Tiuri mainitsi kokoomuksen kannalta murheellisimpina esimerkkeinä Kuopion, Vaasan ja Lapin, jotka kuuluivat keskustan ”*propaganda-alueeseen*”.⁹⁷²

SDP:n puoluetoimikunnassa ministeri Liikanen kuvasi vuosia 1987 ja 1988 talouskehitykseltään niin hyviksi, että sellaiseen ei ollut uskottu etukäteen. Pelättyä laskusuhdannetta ei ollut tullut, mutta vaihtotaseongelma oli syventynyt, kun vaihtosuhde heikkeni samaan aikaan tuontikysynnän jatkuessa vahvana. Samalla määrällä vientiä katettiin entistä pienempi osa tuontia. Inflaatiovauhti nousi kuuteen prosenttiin. Vakauttamissopimuksella ja maltillisilla palkankorotuksilla se yritettiin painaa 3,5 prosenttiin. Sekään ei riittänyt, vaan valtion olisi lisäksi pitänyt kiristää finanssipolitiikkaansa.⁹⁷³

SDP:n eduskuntaryhmässä taloustilanteesta alustanut Pekka Korpinen luonnehti talouden tilaa hämmästyttävän hyväksi. Länsi-Eurooppa oli pitkän lamaantumisen jakson jälkeen elpynyt, ja Yhdysvalloissa oli jatkunut noususuhdanne melkein koko Ronald Reaganin hallintokauden. Lähes kuusi vuotta yhtäjaksoista nousua oli Korpisen mukaan erittäin harvinaista. Suomessa näytti jopa liian hyvältä, kun lähestyttiin täystyöllisyyttä. Ylikuumenemisen vaara oli ilmeinen. Korpinen oli

⁹⁷¹ Kokoomus puoluehallitus (1988), 19.10.1988. PTA.

⁹⁷² Kokoomus ek-ryhmä (1988), 20.10.1988, 3-4. PTA.

⁹⁷³ SDP puoluetoimikunta (1988), 3.11.1988, 6. TA.

huolissaan asunto- ja rahoitusmarkkinoiden tilasta ja pelkäsi, että nopea velkaantuminen räjähtäisi asuntomarkkinoilla silmille, kun valuuttalainoja tarjottiin liikaa. Korpisen mukaan markkinoilla elettiin kuin viimeistä päivää, ja velkaa otettiin hirveitä määriä. Romahdus tulisi, mutta Korpinen ei osannut sanoa, mistä ja milloin se alkaisi.⁹⁷⁴

Valtiovarainministeriön suhdannekatsaus kertoi, että korkeasuhdanne jatkui, ja asuntomarkkinoilla näkyi ylikuumenemista. Talouden kasvu oli jatkunut niin nopeana, että tuotantokapasiteetin ja työvoiman puute rajoittivat kasvua. Tuonti kasvoi selvästi vientiä enemmän, ja vaihtotaseen vaje paheni odotettua nopeammin. Yksityinen kulutus kasvoi ensimmäisellä vuosipuoliskolla viisi prosenttia edellisvuodesta. Velkarahoituksen helppous lisäsi kulutusta, josta suuri osa suuntautui kodinkoneisiin ja vapaa-ajanviettoon kuten matkailuun, mikä heikensi vaihtotasetta. Kokonaistuotannon kasvuksi arvioitiin neljä prosenttia. Vaihtotaseen tasapainottamiseksi finanssipolitiikkaa olisi kiristettävä, ja julkisten menojen kasvua rajoitettava. Suhdannekatsoituksen mukaan valtion menoja pitäisi alentaa noin miljardilla markalla.⁹⁷⁵

Hallituksen verouudistuksen käsittely jatkui eduskunnassa joulukuun loppuun. Keskusta esitti koko uudistuksen hylkäämistä ja vaati hylkäämisperusteisiin kirjausta, että hallituksen toimien seurauksena asumisen ongelmat ovat kärjistyneet muun muassa asuntojen hintojen rajun nousun seurauksena. Keskusta olisi halunnut korottaa vakavien sairauksien aiheuttamien kulujen verovähennysoikeutta ja teki asiasta toivomusaloitteen. SDP:n kansanedustajat tekivät toivomusaloitteen sairauskulujen omavastuuosuuden poistamisesta, mikä oli vastoin hallituksen pyrkimystä poistaa koko sairauskuluvähennys. Verouudistus ei saanut eduskunnassa kahden kolmasosan enemmistöä, vaan lait raukesivat ja ne palautettiin valtiovarainvaliokuntaan. Lopulta ne saatiin hyväksyttyä yksivuotisina.⁹⁷⁶

Asuntolainojen korkovähennys säilyi uudistuksessa lähes ennallaan. Korot sai vähentää 90-prosenttisesti siltä osin kuin ne ylittivät 900 markkaa. Vähennyksen

⁹⁷⁴ SDP ek-ryhmä (1988), 10.11.1988, 3-6, 48. TA.

⁹⁷⁵ Kokoomus puoluehallitus (1988), 23.11.1988, VM:n suhdannekatsaus. PTA.

⁹⁷⁶ Valtiopäivät (1988e): Pöytäkirjat 4, Istunnot 119–150, 11.11.–17.12.1988, 4251–4254.

enimmäismääräksi tuli 22 000 markkaa, lapsiperheillä 25 000 markkaa. Kulutusluottoihin liittyvä korkovähennys rajattiin 10 000 markkaan.⁹⁷⁷ Kaiken kaikkiaan Holkerin hallitus onnistui poistamaan joko kokonaan tai osittain 15 eri verovähennystä.⁹⁷⁸ Sairauskuluvähennyksen ja varallisuusveron poistamiseen eduskunta ei taipunut.

Suomen vienti veti odotuksia paremmin, mutta vaihtotaseen vaje syveni. Pankkien antolainaus kasvoi 30 prosenttia vuonna 1988, ja kotitalouksien säästämisaste painui nolnaan. Liikanen ehdotti puoluetoimikunnassa omana säästöpakettinaan, että kaikki harkinnanvaraiset menot jäädytetään, lisäbudjetteja ei tehdä, valtionhallinnosta vapautuvia virkoja ei täytetä automaattisesti, vaan tavoitteeksi asetetaan 3 000 vakanssin vähentäminen kolmessa vuodessa. Kuntien valtionosuusjärjestelmä uudistettaisiin niin, että valtionavut sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja opetustoimeen maksettaisiin kuluperusteisesti, samalla menojen lakisidonnaisuutta vähennettäisiin. Liikasen ajatukset eivät saaneet kannatusta, eikä säästöohjelmasta puhuttu sen enempää.⁹⁷⁹

Hallitus ei pystynyt hillitsemään palkkojen nousua, eikä inflaatiota. Nimellispalkat nousivat vuonna 1988 keskimäärin yhdeksän prosenttia ja reaalianiot 3,9 prosenttia, mikä oli selvästi edellisvuotta enemmän.⁹⁸⁰

Hallitus uudisti pankkilakia ja pankkien vakavaraisuusvaatimuksia. Kansainvälisten sääntöjen uskottiin hillitsevän luotonantoa. Ministeri Liikanen vaati edelleen korkomenojen verovähennysoikeuteen suurempaa leikkausta, koska se hillitsisi velkaantumista. Hän vetosi talusasiantuntijoiden arvioon, että korkovähennyksen leikkaamisessa pitäisi edetä nopeasti ja asteittain. Ruotsissa oltiin siirtymässä 70

⁹⁷⁷ Tulo- ja varallisuusverolaki 1240/1988, 29.12.1988.

⁹⁷⁸ Kokonaisverouudistuksessa poistettiin seuraavat vähennykset: toistuvaisavustus, henki- ja henkilömaksuvähennys, kuolleen henkilön tulosta tehtävä erillisvähennys, työtulovähennys, palkkavähennys, valtionverotuksen yksinhuoltajavähennys, puoliso-vähennys, koulutusvähennys, lahjoitusvähennys (osittain), opiskelijavähennys, elatusvelvollisuusvähennys, huoltajavähennys, lastenhoitajan palkan sosiaalikulustannusvähennys, varallisuusverovähennys ja huoltokonttorin korkotulosta tehtävä vähennys. Linnakangas Esko (2015): Tuloverotuksen synty ja kehitys. Verotus 1865-2015 - Näkökulmia suomalaiseen verotukseen. Verohallinto, Suomen yliopistopaino Oy, Tampere.

⁹⁷⁹ SDP puoluetoimikunta (1989), 19.1.1989, 3. TA.

⁹⁸⁰ Liitteet, kuvio 12, Palkkojen nousu Suomessa; Tilastokeskus.

prosentin omavastuuseen vuonna 1991. Suomessa kymmenen prosentin omavastuuosuuden hyväksyminen tuntui vaikealta.⁹⁸¹

Puoluesihteri Ulpu Iivari muistutti, että parin vuoden päästä oli valmistauduttava jälleen eduskuntavaaleihin, ja ennusteiden mukaan tilanne saattaisi ajautua todella huonoksi, jos talouskehitystä ei saataisi hallintaan. Jos laskusuhdanteessa ei olisi elvytysvaraa, työttömyys kääntyisi nousuun, ja SDP olisi Iivarin mukaan silloin menossa täysin epäonnistuneena eduskuntavaaleihin. Iivari varoitti, että kapitalismi oli taloudessa päässyt niskan päälle.⁹⁸²

Kokoomuksessa kenttäväki arvosteli puolueensa johtoa verouudistuksen epäselvästä sisällöstä. Puoluejohdolle osoitetussa kirjelmässä suurimpina huolenaiheina mainittiin omaisuuden, luontaisetujen ja matkakorvausten verotus, maatalousyrittäjien asema suhteessa muihin yrittäjiin sekä luottojen verotus eli leimavero. Puheenjohtaja Suominen ja puoluesihteri Aarno Kaila vastasivat arvosteluun, että verouudistus oli suuri kokonaisuus, jonka yksittäisiä kohtia saattoi perustellusti arvostella, mutta oikeaan yhteyteen arvostelu asettuisi vasta, kun kokonaisuus olisi tiedossa. Toistaiseksi työ oli puoluejohdon mukaan vielä kesken.⁹⁸³

Pääministeri Holkerille hallituksen jatkaminen vaalikauden loppuun asti oli arvostelusta huolimatta kunnia-asia. Pääministeriyden hän arvosti niin korkealle, että näki asemansa puoluepoliittisten kiistojen yläpuolella. Hänen mielestään Suomen kaltaisessa monipuoluejärjestelmän ja koalitionhallitusten maassa pääministerin ei pitäisi olla ahtaasti ideologinen johtaja. Sen sijaan asemansa vakiinnuttanut pääministeri voisi hankkia etäisyyttä arkipäivän poliittiseen peliin ja keskittyä laajoihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.⁹⁸⁴ Kokoomuksessa Holkeria arvosteltiin siitä, että hän unohti puolueensa ja yritti nousta jonnekin presidentin ja hallituksen välimaastoon.⁹⁸⁵

⁹⁸¹ SDP puoluetoimikunta (1989), 19.1.1989, 7. TA.

⁹⁸² Ibid. 20.

⁹⁸³ Kokoomus puoluehallitus (1989), 8.3.1989. PTA.

⁹⁸⁴ Holkerin puhe puoluevaltuustolle 22.3.1989, 18–19. HHA, K2, KA.

⁹⁸⁵ US 9.4.1989.

7.5. *Vaihtotaseongelma kärjistyy*

Holkerin johtama talousneuvosto oli päättänyt kokouksessaan 20.12.1988 laatia selvityksen toimenpiteistä, joilla vaihtotaseen alijäämän kasvu ja ulkomainen velkaantuminen saataisiin hallintaan. Pääsihteeri Seppo Leppäsen johtaman työryhmän raportti valmistui 15.3.1989 otsikolla ”*Vaihtotaseongelma Suomessa*”. Raportissa varoitettiin, että vaihtotaseen vaje johtaisi viimeistään vuonna 1991 alijäämään, joka vastasi viittä prosenttia kansantuotteesta. Näin suuri alijäämä laukaisi tavallisesti korkojen voimakkaan nousun, jos talouspolitiikka perustui vakaan valuuttakurssin ylläpitämiseen. Raportissa hahmotellussa kriisivaihtoehdossa korkeat korot johtaisivat konkursseihin ja työttömyyden kasvuun.⁹⁸⁶

Ongelmien korjaamiseksi talousneuvosto ehdotti kotimaisen kysynnän kasvun olennaista hidastamista, vientikysynnän ja teollisten investointien kasvattamista sekä säästämistään nostamista. Raportin sisältö vuodettiin ennen julkistusta Helsingin Sanomille, joka piti sitä epärealistisena kauhumaalailuna ja tutkijoiden sormiharjoitteluna. Erityisen kielteisenä pidettiin kuluttajien syylistämistä. Lehti arvosteli ajatusta kulutuskysynnän leikkaamisesta verotusta kiristämällä ja tulonsiirtoja vähentämällä. Toimenpiteitä pidettiin liian rajuina, eikä lainkaan toteuttamiskelpoisina.⁹⁸⁷

Pääministeri Holkeri yritti rauhoittaa tilannetta korostamalla, että ehdotukset eivät edustaneet hallituksen tai työmarkkinajärjestöjen mielipidettä, vaan muistio oli pelkkä ajatusvirike.⁹⁸⁸ STTK:n pääsihteeri Seppo Junttila arvosteli raportin sisältöä Uudessa Suomessa sanomalla, että verotuksen kiristämistä vaadittiin yleisen edun nimissä, mutta maksumiehiä oli löydetty vain yksi, vanha tuttu veronmaksaja.⁹⁸⁹

Tapani Mörttinen piti Demarin haastattelussa suosituksia teoriaherrojen ajatteluna, eikä kaikkia ajatuksia ollut hänen mielestään edes tarkoitettu vakavasti otettaviksi.⁹⁹⁰

⁹⁸⁶ Leppänen Seppo (2014): Vaihtotaseraportti talousneuvostolle. Muistikuvia 1980-luvun lopulta. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 10. vsk. 3/2014, 411–413.

⁹⁸⁷ Ibid. 413.

⁹⁸⁸ HS 29.3.1989.

⁹⁸⁹ US 29.3.1989.

⁹⁹⁰ SSd 30.3.1989.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa arvioitiin, että taloudellinen tilanne oli hallinnassa, eivätkä kuluttajat olleet millään tavoin syypäitä ylikysyntään. Kauhukuva joukkotyöttömyydestä meni lehden mukaan puhtaasti propagandan puolelle.⁹⁹¹

Markka revalvoitiin kaksi päivää vaihtotaseraportin valmistumisen jälkeen. Maaliskuun 17. päivä markan arvoa suhteessa muihin valuuttoihin nostettiin kolmella prosentilla. Revalvaatiolla Suomen Pankki pyrki jäähdyttämään talouden ylikuumenemista ja leikkaamaan kotimaisen kysynnän kasvua. Revalvaation ansiosta markkinakorot nousivat pari prosenttia. Suomen Pankin mukaan markka piti revalvoida, koska hallituksen talouspolitiikka ei ollut riittävän tiukkaa. Suomen Pankin johtokunnan lisäksi vain pääministeri ja valtiovarainministeri tiesivät revalvaatiosta etukäteen. Kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suomiselle ja muille talouspoliittisen ministerivaliokunnan jäsenille revalvaatio tuli täytenä yllätyksenä.⁹⁹²

Revalvaatio ei taltuttanut talouden ylikuumenemista. Suomen Pankin johtokunnan jäsen Markku Puntila piti revalvaatiota liian pienenä ja aivan liian myöhään toteutettuna. Lisäksi valuuttakurssin muuttaminen horjutti uskoa Suomen Pankin ja hallituksen ajamaan vakaan markan politiikkaan. Vientiteollisuus puolestaan piti revalvaatiota tuhoisana ratkaisuna, joka heikensi Suomen teollisuuden vientikilpailukykyä, kun vientihinnat nousivat entisestään. Samalla se pahensi jo muutenkin heikkenevää vaihtotaseen vajetta.⁹⁹³

Liikanen piti revalvaatiota vaihtotaseen kannalta huonona ratkaisuna, mutta uskoi sen pysäyttävän inflaation. Puoluetoimikunnalle hän kertoi painostaneensa Suomen Pankkia kiristämään luotonantoa. Liikanen oli suunnitellut yksivuotista verolakia, jonka avulla pankeilta voitaisiin periä ylimääräistä veroa liian suuresta antolainauksen kasvusta. Hän kertoi käyneensä Suomen Pankissa ilmoittamassa, että valtiovarainministeriö antaa lakiesityksen, jos keskuspankki ei saisi mitään aikaan.

⁹⁹¹ HS 30.3.1989.

⁹⁹² Ranki 2000, 195.

⁹⁹³ Ibid. 260.

Revalvaation seurauksena markka vahvistui Liikasen mielestä sopivasti, eivätkä korot nousseet liikaa.⁹⁹⁴

Suomen Pankki oli Liikasen käynnin jälkeen 27. helmikuuta julkaissut kiertokirjeen, jossa se kertoi sopineensa pankkien kanssa järjestelystä, joka tähtäsi luotonannon jyrkkään taittamiseen. Sopimus antoi keskuspankille mahdollisuuden korottaa pankkien kassavarantovelvoitetta tuntuvasti, kun samalla pankkeja kehoitettiin nostamaan antolainauskorkojaan. Kirjeen poliittinen sävy herätti huomiota, koska Suomen Pankki mainitsi siinä sijoitusasuntolainojen korkojen verovähennysoikeuden asuntomarkkinoita vääristävänä epäkohtana, johon tulisi heti puuttua. Pankki vaati lisäksi tavallisten asuntolainojen korkovähennyksen omavastuun kasvattamista. Järjestely oli poikkeuksellinen Suomen Pankin historiassa, sillä tuskin koskaan mitään sopimusta oli saatu voimaan niin nopeasti ja yhtä aikaa. Luotonannon kasvuvauhti puolittui, mutta jälkikäteen arvioiden toimenpiteet tulivat liian myöhään. Sopimus olisi pitänyt saada voimaan jo vuoden 1987 aikana.⁹⁹⁵

Valtiovarainministeri Liikanen odotti antolainauksen hidastuvan ja uskoi revalvaation laskevan hintoja. Hintojen laskun vaikutus ostovoimaan ja kulutukseen oli tarkoitus leikata pois liikevaihtoveroa nostamalla, jolloin vaihtotaseen vaje ei kasvaisi.⁹⁹⁶

Rahantarjonnan hillitseminen kotimaassa ei riittänyt viilentämään luotonkysyntää. Korkotason nousu sai yritykset ja kotitaloudet hakemaan rahoitusta ulkomailta. Ulkomainen luottosäännöstely koski enää vain yli vuoden ja alle viiden vuoden pituisia luottoja. Yritysten piti hakea lupa valuuttalainaan Suomen Pankilta.

”Olemme pankin kanssa hiljaisesti sopineet, että siellä hidastetaan kaikkien näitten papereitten käsittelyä. Tätä ei pidä sanoa ulos. Joskus ne tulivat viikossa, nyt taitaa viedä kuukauden pari. Tällä tavoin se hidastaa luottolupia yhden ja viiden vuoden välillä”, ministeri Liikanen paljasti keinon hillitä velkaantumista.⁹⁹⁷

⁹⁹⁴ SDP puoluetöimikunta (1989), 30.3.1989, 5-6. TA.

⁹⁹⁵ Kuusterä, Tarkka (2012), 578, 580–581.

⁹⁹⁶ SDP puoluetöimikunta (1989), 30.3.1989, 7-8. TA.

⁹⁹⁷ Ibid. 12.

Valuuttaluottojen osuus pankkien varainhankinnassa kasvoi kiihtyvää vauhtia. Yritykset ja kotitaloudet vaihtoivat korkeakorkoisia kotimaisia luottojaan halvempiin ulkomaisiin. Samalla korko- ja valuuttakurssiriskit lisääntyivät. Vuosina 1985–1991 valuuttaluottojen kanta nelinkertaistui 25,7 miljardista markasta 110 miljardiin markkaan.⁹⁹⁸

Toukokuun lopulla 1989 valtiovarainministeriössä laskettiin seuraavan vuoden valtion tulo- ja menoarvion suuntaviivoja. Velkaantuminen ja vaihtotaseongelmat näyttivät aiempaa suuremmilta. Hallituksessa pelättiin tilannetta, että luottamus markkaan alkaisi horjua, mikä johtaisi korkojen nousun kautta kustannus- ja valuuttakriisiin, kuten vaihtotase raportin kriisivaihtoehdossa oli ennakoitu. Vastaavasti työmarkkinoilla olivat huolena liian korkeat palkankorotukset, minkä seurauksena inflaatio kiihtyisi ja työttömyys kasvaisi. Valtiovarainministeriön laskelmissa ainoa tapa saada vaihtotaseen alijäämä hallintaan ja estää työttömyyden kasvu oli tiukka budjetti ja -palkkakuri. Valtion menot eivät saisi kasvaa ja palkkoissa oli päästävä hyvin mataliin nimelliskorotuksiin. *”Se näyttää tällä hetkellä mahdottomalta, mutta se on ainoa tapa estää joutuminen tällaiseen kriisiin”*, ministeri Liikanen kertoi puoluetoimikunnalle.⁹⁹⁹

Kulutusjuhlat olivat päättymässä, mutta päällepäin kaikki näytti yhä hyvältä. Talous kasvoi viiden prosentin vauhtia, työttömyysaste oli kolmessa prosentissa ja teollisuus ennakoi työvoimapulaa.¹⁰⁰⁰ Rolf Kullbergin haastattelusta käyttöön tullut puhe kulutusjuhlista oli Liikasen mielestä hirveän huono ja epäpsykologinen juttu, koska kotitaloudet olivat raskaasti velkaantuneita. Puheenjohtaja Paasio kertoi huomanneensa, että suomalaisilla ei ollut varaa kulutusjuhlaan, kun talous oli niin *”pirun tiukoilla, että auton, purjeveneen ja kesämökin lainoja ei kyetä maksamaan takaisin!”*¹⁰⁰¹

Kokoomuksessa kuultiin arvostelua, että puolue oli myynyt periaatteensa ja jäänyt tavoitteissaan SDP:n jalkoihin. Puoluesihteri Aarno Kaila harmitteli

⁹⁹⁸ Kuusterä, Tarkka (2012), 568.

⁹⁹⁹ SDP puoluetoimikunta (1989), 15.5.1989, 1, 13. TA.

¹⁰⁰⁰ Kahri (2001), 272.

¹⁰⁰¹ SDP puoluetoimikunta (1989), 15.6.1989, 1, 17. TA.

puoluevaltuustolle, että kokoomuslaiset olivat turhan vaatimattomia, kun eivät puhuneet omista saavutuksistaan. Työttömyys oli alentunut, uusia yrityksiä oli syntynyt, asuntoja rakennettiin lisää, lapsilisät olivat nousseet 50 prosenttia, marginaaliveroa oli laskettu ja opintoraha oli noussut. Näistä asioista olisi Kailan mielestä voinut pitää enemmän ääntä. Kaila ei hyväksynyt väitettä, että kokoomus olisi hallituksessa altavastaaaja. Hänen mielestään kilpailulait, valtionyhtiöiden osakemyynnit ja vapaaehtoisuuteen perustuvat henkilöstörahasot olivat juuri kokoomuslaista politiikkaa.¹⁰⁰²

Suomalaisen elintason nousu luettiin rahoitusmarkkinoiden ja kilpailun vapautumisen ansioksi, eikä velkaantumista koettu vakavana ongelmana. Pääministeri Holkeri arvioi, että vapautuminen historiallisesta niukkuuden ajasta ja puolivuosisataisesta säännöstelystä lisäsivät kansalaisten kulutusmahdollisuuksia. Yksityinen kulutus kasvoikin Suomessa maailmanennätysvauhtia, yli 30 prosenttia vuodessa. Holkeri hehkutti kokoomuksen puoluekokouksessa, että taakse jäivät Japani, Yhdysvallat ja öljymaa Norja, puhumattakaan Ruotsista, joka ylsi hädintuskin puoleen suomalaisten kasvuluvuista. Pääministeri korosti, että 1980-luvulla koettu elintason nousu oli tehnyt suomalaisten suuresta enemmistöstä kohtuullisesti toimeentulevaa väkeä, jolla oli jo henkilökohtaista varallisuutta, mikä vahvisti perusturvallisuutta ja lisäsi riippumattomuutta ja vapautta. Rahamarkkinoiden vapautuminen merkitsi Holkerin mukaan monien yritysten ja kansalaisten henkistä vapautumista pankkivallasta.¹⁰⁰³

Kokoomuksessa oli periaatteellista valmiutta säästötalkoisiin. Puheenjohtaja Suominen myönsi puoluevaltuustolle, että oli tullut kireän finanssipolitiikan aika. Menojen kasvua olisi hillittävä. Kokoomus oli valmis tukemaan tiukkaa finanssipolitiikkaa ja mitoittamaan budjettivaatimuksensa sen mukaisesti, mutta puolue edellytti pidättyväisyyttä myös hallituskumppaneilta. Suominen huomautti, että kansantalouden tila oli vaihtotaseongelmasta huolimatta hyvin vakaa. Valtionvelka oli alimmillaan sitten vuoden 1981. Sitä oli vain kymmenen prosenttia

¹⁰⁰² Kokoomus puoluevaltuusto (1989), 25.5.1989. PTA.

¹⁰⁰³ Kokoomus puoluekokous 1989; Harri Holkerin puhe 10.6.1989, HHA, K2, KA.

suhteessa kansantuotteeseen.¹⁰⁰⁴ Suominen piti veronkiristytksiä mahdollisina, jos palkankorotukset eivät pysyisi maltillisina. Syksyn budjetti sisälsi kiristysuhkauksista huolimatta lähes täysimääräiset indeksitarkistukset ja marginaaliveron alentamisen kaikissa tuloluokissa, minkä jälkeen työmarkkinajärjestöt totesivat, että hallitus oli jo verokorttinsa käyttänyt.¹⁰⁰⁵

Vaihtotaseen alijäämä kasvoi vuoden 1989 alusta kesään mennessä 4,5 miljardia markkaa ja syksyllä korot nousivat jyrkästi. Revalvaatio oli synnyttänyt devalvaatio-odotuksia. Valtiovarainministeriössä arvioitiin, että korko- ja kustannuskriisi näytti väistämättömältä, jos vajeen kasvua ei onnistuttaisi pysäyttämään. Lyhyet markkinakorot nousisivat 5-6 prosenttiyksikköä ja työttömyys kaksinkertaistuisi 2-3 vuoden sisällä. Ainoa vaihtoehto olisi toteuttaa kireää finanssipolitiikkaa ja järkevää työmarkkinapolitiikkaa.¹⁰⁰⁶

Hallitus tarjosi syksyllä 1989 työmarkkinajärjestöille lakiin perustuvaa pakkoratkaisua, jolla voitaisiin siirtää seuraavia palkkaneuvotteluja ja ostaa aikaa asenteiden muuttamiseksi järkevälle tulo ratkaisulle. Työnantajat pitivät ehdotusta ylivoimaisena toteuttaa, koska laki olisi vaatinut pitkiä neuvotteluja ja viiden kuudesosan enemmistöä eduskunnassa. Valtakunnansovittelija Teuvo Kallion johdolla päästiin lopulta palkkoja koskevaan sopimukseen, jolla palkansaajien reaaliansoita oli tarkoitus nostaa 4,5 prosenttia vuosina 1990–1991. Ratkaisun myötä työntekijöille tuli oikeus ammattikoulutusrahaan ja aikuisopintotukeen. Sopimus paransi luottamusmiesten työsuhdeturvaa.¹⁰⁰⁷

Hallitus oli työmarkkinaneuvottelujen kestäessä tuonut eduskuntaan niin sanotut keppilait, joilla verotusta olisi kiristetty, jos tulopoliittista kokonaisratkaisua ei olisi syntynyt. Keppilait purettiin, kun riittävä määrä liittoja tuli sopimuksen taakse tammikuun puolivälissä. Verolakien voimaantulon jälkeen eniten hämmennystä oli herättänyt uusiin taulukoihin perustunut verokorttiuudistus. Valtiovarainministeri Liikasen mukaan kaikki uudet verokortit oli viimein saatu lähetettyä, ja jokaisen

¹⁰⁰⁴ Kokoomus puoluevaltuusto (1989), 21.6.1989, 21. PTA.

¹⁰⁰⁵ Kahri (2002), 273.

¹⁰⁰⁶ SDP puoluetoimikunta (1989), 17.8.1989, 11. TA.

¹⁰⁰⁷ Kahri (2001), 275, SAK 30 vuotta tupoja: Aikuisopintotukea ja luottamusmiehelle työsuhdeturvaa, netti.sak.fi.

palkansaajan pitäisi pystyä näkemään verokortistaan, että tuloverotus kevenee. Mitään uutta esitettä ei hallituksen kannattaisi Liikasen mielestä enää tehdä, koska niiden kanssa hallitus oli pärjännyt huonosti. Paras esite olisi itse verokortti. Ministeri vakuutti, että tuloverotus ja ennakonpidätyksen taso laskisivat vuonna 1990 vuoteen 1989 verrattuna.¹⁰⁰⁸

Kokoomuksen ja SDP:n hallitusyhteistyö sujui talousongelmista huolimatta hyvässä hengessä. Hallituksessa puheenjohtaja Paasiolle tilaa tehnyt ja eduskunnan puhemieheksi siirtynyt Sorsa ennusti keskustalle pitkää oppositiotaivalta. SDP:n ja kokoomuksen yhteisymmärryksestä huolimatta lehtien pääkirjoituksissa varoiteltiin vaihtoehtottomuuden vaaroista ja ajatuksesta, että sinipunapohjasta olisi tulossa vanhan punamullan kaltainen ainoa ja pysyvä hallitusvaihtoehto.¹⁰⁰⁹

7.6. *Hallitus ei pääse tavoitteeseen*

Finanssipolitiikan kiristämisessä hallituksen tielle nousivat eduskuntaryhmät. SDP piti kiinni verovähennyksistä, ja kokoomuksen ryhmä vaati edelleen verotuksen keventämisestä. Ilkka Suominen korosti Uuden Suomen haastattelussa, että verouudistus olisi saatava läpi siten, että vitsinä olleesta ”verotus kevenee” -lauseesta tulisi todellisuutta, ja jokainen havaitsisi tuloverotuksensa keventyneen sinipunahallituksen aikana.¹⁰¹⁰

Vaikeassa tilanteessa helmikuussa 1990 valtiovarainministeri Liikanen jätti paikkansa ja siirtyi Suomen EY-suurlähettilääksi Brysseliin. Liikasen salkun otti oikeusministeri Matti Louekoski. Eduskunta valmistautui jo seuraavan kevään vaaleihin, mikä teki tiukan talouspolitiikan toteuttamisesta vaikeaa. Eduskuntaryhmät kävelivät uuden valtiovarainministerin yli ja repivät auki Louekosken esittämän budjetin. Kokoomuksessa tilannetta vaikeutti se, että pääministeri ei ollut puolueensa puheenjohtaja, eikä kansanedustaja.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁸ Valtiopäivät (1990): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-38, 5.2.–19.4.1990 s. 37–57.

¹⁰⁰⁹ KSML 16.10.1989 ja TS 17.10.1989.

¹⁰¹⁰ US 1.12.1989.

¹⁰¹¹ Heikkinen, Tiihonen (2010), 218–219.

Verouudistuksen toteuttaminen ja valtiontalouden tasapainottaminen jäivät hallitukselta puolitiehen. Talouden ylikuumenemista ei kyetty estämään. Kokoomus ja SDP veivät eteenpäin yhteistä talouspolitiikkaa, joka tähtäsi verotuksen kokonaisuudistukseen ja vaihtotaseongelman ratkaisemiseen, mutta molempien puolueiden eduskuntaryhmät vaativat tuloverotuksen keventämistä, vastustivat verovähennysten poistamista ja finanssipolitiikan kiristämistä. Talouspolitiikan tavoitteissa ja toteuttamisessa suurimmat erot näkyivät puolueiden sisällä ministereiden ja kansanedustajien kesken. Hallituksella ei ollut eduskuntaryhmien täyttä luottamusta, mikä vaikutti valtiovarainministeri Liikasen päätökseen erota hallituksesta.

Markkinatalouden lainalaisuudet korostuivat, kun rahoitusmarkkinoiden säätely purkautui. Liberalisointi ei ollut kenenkään hallinnassa ja politiikan tekijöiden syliin oli virittymässä pankkikriisin kokoinen pommi.¹⁰¹² Holkerin hallitus ei onnistunut suhdannenousun ja kansantalouden ylikuumenemisen hillitsemisessä, eikä hallituksessa sen paremmin kuin keskuspankissakaan osattu varautua pankkijärjestelmän vakausongelmiin.¹⁰¹³

Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen ja integroituminen kansainväliseen talouteen koettelivat Suomen korporatistisia rakenteita, joiden toiminta oli perustunut kansallisen suvereniteetin ja kilpailulta suojattujen kotimarkkinoiden varaan. Philippe Shmitter on todennut, että keynesiläinen kasvupolitiikka ja korporatistinen hyvinvointivaltio eivät enää 1980-luvulla olleet elinkelpoisia talouspolitiikan strategioita pienissä eurooppalaisissa kansallisvaltioissa. Pääomaliikkeiden ja kaupankäynnin vapautuminen haastoivat sopimusyhteiskunnan, jonka varassa hyvinvointi oli rakennettu. Pienten maiden taloudellinen itsenäisyys ja valtion ohjausmahdollisuudet menettivät merkitystään. Samalla sosialidemokraatit joutuivat antamaan periksi täystyöllisyyteen tähtäävästä politiikastaan.¹⁰¹⁴

Talouspolitiikassa kokoomus ja SDP toteuttivat työelämän ja verotuksen uudistusta, henkilöstörahasotot sekä arvopaperimarkkinalain ja valtionyhtiöiden viemisen

¹⁰¹² Heikkinen, Tiihonen (2010), 159.

¹⁰¹³ Kuusterä, Tarkka (2012), 556.

¹⁰¹⁴ Rehn (1996), 339.

pörssiin. Hallitus uudisti lisäksi sosiaalipolitiikkaa ja sosiaaliturvaa monella tapaa. Vuonna 1987 oli säädetty tasa-arvolaki sekä lait aikuisopintotuesta ja osa-aikaeläkkeistä. Seuraavana vuonna laajennettiin maksutonta hammashuoltoa ja vuonna 1990 toteutettiin perhe-eläkelain uudistus, joka takasi miesleskille oikeuden perhe-eläkkeeseen. Holkerin hallituskaudella lapsilisät kaksinkertaistuivat.¹⁰¹⁵

Kaikista näistä saavutuksista huolimatta Holkerin hallitus jäi historiaan epäonnistumisistaan. Verotuksen kokonaisuudistusta ei saatu aikaan, eikä hallitus pystynyt vakauttamaan kansantaloutta. Rahoitusmarkkinoiden hallitsematonta vapauttamista, löysää finanssipolitiikkaa ja sitoutumista kiinteään valuuttakurssiin on jälkikäteen pidetty tärkeimpinä syinä 1990-luvun lamaan. Kokoomus ja SDP toteuttivat markkinataloushenkisiä uudistuksia, mutta hillitty markkinatalous ei kyennyt jarruttamaan talouden ylikuumenemista.

¹⁰¹⁵ Kiander, Vartia (1998), 64; Mansner (2007), 161.

8. Johtopäätökset

Kokoomuksen ja SDP:n varaan rakentunut sinipunahallitus syntyi keskelle rakennemuutosta. Sotien jälkeisestä sääntelytaloudesta siirryttiin kohti kilpailutaloutta ja Euroopan sisämarkkinoita, joiden ulkopuolelle Suomi ei halunnut jäädä. Talouspolitiikassa uusliberalismi vahvisti otettaan öljykriisien ja keynesiläisen velkaelvytyksen jälkeen.

Kokoomus oli omaksunut talouspolitiikkansa lähtökohdaksi saksalaiseen ordoliberalismiin perustuneen sosiaalisen markkinatalouden. Siitä kehittyi Ilkka Suomisen johdolla sosiaalinen valintatalous, joka kansankapitalismin sijaan korosti yksilön valinnanvapautta ja työntekijän aseman parantamista. SDP uskoi 1970-luvun puolivälissä sosialistiseen taloussuunnitteluun ja valtion kykyyn ohjata pääomia. Muutos kohti markkinatalouden hyväksymistä alkoi paradoksaalisesti kapitalismin kriisistä, johon vasemmistohallitukset eivät olleet löytäneet parantavia lääkkeitä.

Kokoomus ja SDP lähestyivät talouspolitiikassa toisiaan sekä ohjelmatasolla että käytännössä. Puolueiden retoriikassa ideologiset erot korostuivat, ja talousjärjestelmäihanteissa lähentyminen ei näkynyt yhtä hyvin kuin suhdanne- ja työmarkkinapolitiikkaa tai verotusta koskeneissa talouspolitiikan valinnoissa. Kun kokoomuksen ja SDP:n ideologisia eroja peilaa puolueiden yhteiseen hallitusohjelmaan, niin talouspoliittinen lähentyminen näkyy parhaiten politiikkalohkoissa, joissa puolueet olivat lähtökohdiltaan kauimpana toisistaan. Tällaisia painopistealueita ovat omistusoikeuteen, työelämän pelisääntöihin ja verotukseen liittyvät kysymykset.

Taulukko 1: Kokoomuksen ja SDP:n suhtautuminen omistamiseen, työelämään ja verotukseen ohjelmatason ideologiana, lähentymisen kaudella 1977–1986 ja hallitusyhteistyön aikana 1987-1990.

	Ohjelmataso		Lähentyminen 1977–1986		Hallitusyhteistyö 1987–1990	
Omistus	Kokoomus Yrittämisen ja omistamisen vapaus, markkinatalous, kansan-kapitalismi, vastakohtina kommunismi ja sosialismi.	SDP Valtio-ohjaus, pääomien ohjailu, suunnittelu, vahvat valtionyhtiöt, tarpeen-mukainen sosialisointi, vastakohtana kapitalismi.	Kokoomus Sosiaalinen valinta-talous, yksilöllisten valintojen tärkeys, sosiaalisuus, markkinatalous, sekatalous.	SDP Taloudellinen tasa-arvo, henkilöstö-rahastot, valtionyhtiöt, sekatalous, markkinoiden hyväksyminen.	Kokoomus Arvopaperimarkkinaki, osake-säästämisen edistäminen, valtionyhtiöitä pörssiin, vapaa-ehtoiset henkilöstö-rahastot.	SDP Arvopaperimarkkinaki, piensäästäjän suojan parantaminen, valtion-yhtiöiden vähemmistö-osuuksien myynti, pakolliset henkilöstö-rahastot.
Työelämä	Vapaa yrittäjyys, mahdollisimman moni yrittäjäksi, työntekijät osaomistajiksi, palkat kyvyn, koulutuksen ja aseman mukaan, henkilö-kohtainen palkinta, sosiaalinen markkina-talous.	Työn valtaa lisäävä pääoman vallan kustannuksella, yritys-demokratia, työntekijä osalliseksi tuotoista, tasa-arvoinen ja oikeuden-mukainen palkkapolitiikka.	Lakisäätäinen työsuhdeturva, taloudellinen kansanvalta, työntekijän aseman parantaminen, byrokratian karsiminen, sosiaaliturva ja tulonsiirrot	Taloudellinen kansanvalta, yritys-demokratia, henkilöstö-rahastot, työttömyysturva, irtisanomissuoja, eläketurva, paremmat työehdot, sosiaaliturva, tulonsiirrot.	Työelämän pelisäännöt: irtisanomis-suojan parantaminen, henkilöstön hallintoedustus, joustavat työaika-järjestelyt, vapaaehtoiset henkilöstö-rahastot.	Työelämän pelisäännöt: irtisanomis-suojan parantaminen, työntekijöiden aseman vahvistaminen yritysten hallinnossa, pakolliset henkilöstö-rahastot.
Verotus	Tulo- ja yritysverotuksen keventäminen, yrittäjyyden ja omistamisen kannustaminen, ei varallisuus-veroa, ei talletusveroa.	Pääomatuloja ja yrityksiä verotettava, verokevennykset pienituloisille, varallisuusvero, talletusvero.	Veroja ei saa korottaa, yritysten ja palkansaajien verorasitusta alennettava.	Veron-korotuksista luovuttava, teollisuuden verorasitusta alennettava.	Verouudistus: kaikkien tulolajien yhtäläinen verotus, vähennysten karsiminen, marginaali-verojen alentaminen kaikissa tuloluokissa, osinkojen, talletusten ja varallisuuden verovapaus.	Verouudistus: kaikkien tulolajien yhtäläinen verotus, vähennysten karsiminen, veroalennusten painottaminen pieni- ja keskituloisiin, talletukset verolle, varallisuusvero.

Ohjelmatasolla kokoomuksen ihanteena oli markkinatalouden varaan rakentuva talousjärjestelmä. Sosialismia pidettiin yrittämisen vapauden ja yksityisen omistusoikeuden vastakohtana, mutta täysin vapaita markkinavoimia kokoomus ei hyväksynyt. Valtiolle annettiin markkinavoimia hillitsevä rooli. Sääntely mahdollisti reilun kilpailun, mutta ei estänyt sitä. Kansankapitalismi oli 1960-luvulla mukana kokoomuksen talouspoliittisissa linjauksissa, mutta se väistyi sosiaalisen valintatalouden tieltä ja auttoi puoluetta lähentymisessä sosialidemokraatteihin.

SDP suuntasi 1970-luvun alkupuolella ohjelmatason talouspolitiikkansa sosialismin puolesta kapitalismia vastaan. Pääomien ohjaaminen valtionyhtiöihin, kollektiivinen omistus ja keskitetty taloussuunnittelu olivat SDP:n vaihtoehdot, joilla se uskoi saavuttavansa täystyöllisyyden ja hyvinvoinnin markkinataloutta tehokkaammin. Ohjelmatasolla ja vaaliretoriikassa kokoomus ja SDP erosivat toisistaan enemmän kuin talouspolitiikan käytännön toteutuksessa.

Työelämässä SDP korosti pitkään työn ja pääoman välistä ristiriitaa. Yritysdemokratian ja palkansaajien omistamien rahastojen avulla työntekijät haluttiin saada osallisiksi yritysten päätöksentekoon ja tuottoihin. Palkkatasa-arvo ja työsuhdeturvan vahvistaminen kuuluivat SDP:n tavoitteisiin. Kokoomus kannatti yksilöllisiä ratkaisuja ja vapaata yrittäjyyttä, jossa palkat määräytyisivät kyvyn, koulutuksen ja aseman mukaan. Sosiaaliseen markkinatalouden ja kansankapitalismin avulla kokoomus halusi tehdä mahdollisimman monesta suomalaisesta omistajan ja yrittäjän. Työntekijän aseman parantaminen kuului molempien puolueiden tavoitteisiin.

Työsuhdeturvassa ja sosiaalipolitiikassa kokoomus lähestyi sosialidemokraatteja 1980-luvulla. Taloudellinen kansanvalta, työttömyysturva, irtisanomissuoja, eläketurvaa ja työntekijöiden oikeudet ilmestyivät ohjelmapuheisiin. Taloudellinen kansanvalta kuului puolueiden väliseen käsitekamppailuun. SDP pyrki pääomien demokratisointiin, kun kokoomus piti privatisointia ratkaisuna taloudellisen kansanvallan laajentamiseen. Henkilöstörahasotat kuuluivat demokratisointiin, valtionyhtiöiden osakemyynnit ja osakesäästämisen edistäminen olivat osa privatisointia.

Hallitusyhteistyön aikana kokoomus ja SDP kamppailivat työelämän pelisäännöistä. Kokoomuksen suhteet työnantajiin kiristyivät katkeamispisteeseen, kun heidän mielestään kokoomus lähestyi liikaa sosialidemokraatteja. Henkilöstörahastolain valmistelussa kokoomus kuunteli tarkemmin työnantajien toiveita, eikä taipunut SDP:n vaatimukseen lakisääteisistä rahastoista.

Verotuksessa kokoomus vaati ohjelmatasolla veroasteen nousun hillitsemistä sekä tulo- ja yritysverotuksen keventämistä. Sosialidemokraatit halusivat kiristää pääomien ja yritysten verotusta ja keventää pienituloisten verotusta. SDP:n verolinjan suurin muutos tapahtui vuoden 1977 elvytysohjelmassa, jolloin puolue asettui ensimmäistä kertaa puolustamaan teollisuuden verorasituksen alentamista. Holkerin hallituksen verouudistuksessa kokoomus ja SDP sopivat yhteisistä tavoitteista, mutta kokonaisuus vesittyi hallituksen ja eduskuntaryhmien välisiin kiistoihin.

SDP talouspolitiikan peruslinja siirtyi demokraattisen sosialismin tavoittelusta kohti markkinatalouden hyväksymistä 1970-luvun puolivälin jälkeen, jolloin täystyöllisyyteen tähdännyt talouspolitiikka ja valtiojohtoinen taloussuunnittelu ajautuivat vaikeuksiin kaikkialla Euroopassa.

Kalevi Sorsa oli havahtunut keskitetyn taloussuunnittelun heikkouksiin Martti Miettusen hätätilahallituksen aikana, kun valtio ei löytänyt keinoja työttömyyden alentamiseen. Sorsan yritys luoda työpaikkoja valtionyhtiöiden avulla epäonnistui. Yksityisten pääomien verottaminen, ja varojen siirtäminen valtionyhtiöihin ei taannut työpaikkoja, kuten Valcon vaikeudet osoittivat. SDP puolusti siitä huolimatta valtionyhtiöitä, mutta alkoi soveltaa niihin markkinatalouden pelisääntöjä ja vaatia niiltä kannattavuutta.

SDP otti ensimmäisen virallisen askeleen kohti markkinataloutta keväällä 1977 Bad Sillanpään kokouksessa, joka painotti aiempaa enemmän yksityisen yritystoiminnan merkitystä SDP:n talouspolitiikassa. Sorsan ajattelun taustalla leijui pelko porvaripuolueiden yhteistyöstä sen jälkeen, kun kokoomus ja keskustapuolue olivat päässeet yllättävään budjettisopuun.

Jyväskylän puoluekokouksen sosialismilla intoilun Sorsa oli kokenut rasitteeksi. Vuosien 1972, 1975 ja 1979 peräkkäisissä vaaleissa SDP menetti kannatustaan, kun samaan aikaan kokoomuksen kannatus kasvoi.¹⁰¹⁶ Keskiluokan nousu lähensi puolueiden linjauksia ja keskinäistä kilpailua, kun molemmat pyrkivät lisäämään kannatustaan samoissa palkansaaja- ja toimihenkilöryhmissä.

SDP alkoi toteuttaa aiempaa työnantajaystävällisempää politiikkaa. Kokoomuksessa remonttimiehet toivat puolueeseensa sosiaalisuutta. Korpilammen talouspoliittinen seminaari syksyllä 1977 tähtäsi laajaan konsensukseen, jonka avulla suomalaisen korporatismiin tuotiin kilpailu- ja markkinatalouden piirteitä. Kokoomus ja SDP ottivat myöhemmin vahvan markan talouspolitiikkansa yhteiseksi ankkuriksi. Keskustapuolue halusi säilyttää devalvaation talouspolitiikan työkaluna.

Ideologisessa käsitekamppailussa SDP löi oikeistoa kapitalismilla ja uusliberalismilla. Kokoomus pelotteli äänestäjiä sosialismilla. Ilkka Suominen uskoi iskevänsä sosiaalisen valintatalouden käsitteellä kiilaa vasemmistoon häivyttämällä mielikuvan kokoomuksesta konservatiivisena ja kapitalistisena puolueena. Suominen vannoi luokattoman yhteiskunnan nimiin ja ilmoitti purkavansa työn ja pääoman vastakkainasettelua. Hän piti tärkeänä henkilöstön omistuksen laajentamista yrityksissä ja ajoi työntekijöiden osallistumisjärjestelmien uudistamista.

Suominen teki kokoomuksesta keskustaoikeistolaisen puolueen, joka puhui työntekijöiden oikeuksien puolesta, mutta piti ohjelmissaan kiinni yksilön valinnanvapaudesta ja markkinatalouden periaatteista, joiden rinnalle tuotiin sekatalous. Valtiolle annettiin markkinoiden liiallista vapautta hillitsevä rooli. Sosiaalisessa markkinataloudessa kilpailua ja työmarkkinoita koskevat pelisäännöt mahdollistivat vapaan yritteliäisyyden yhdistämisen sosiaaliseen edistykseen.

Kokoomus ja SDP siirtyivät hillittyyn markkinatalouteen sisäisesti hajanaisina. Ilkka Suominen piti viimeiseen asti kiinni porvarihallituksesta, vaikka oli vaalitaistelun

¹⁰¹⁶ SDP 1972 - 25,8 %, 1975 - 24,9 %, 1979 - 23,9 %; Kokoomus 1972 - 17,6 %, 1975 - 18,4 %, 1979 - 21,7. www.doria.fi

aikana lähestynyt sosialidemokraatteja lupaamalla parantaa työmiehen asemaa. Pentti Sillantaus kannatti yhteistyötä SDP:n kanssa, eikä uskonut kokoomuksen pääsevän hallitukseen Kekkosen valtakaudella. Kalevi Sorsa ei puolestaan luottanut Suomiseen, mutta läheinen suhde Harri Holkeriin houkutti yhteistyöhön enemmän kuin oppositio tai yhteistyön jatkaminen Paavo Väyrysen kanssa. Sosialidemokraatit vierastivat ajatusta kokoomuksesta hallituskumppanina. Vaalien jälkeen oppositiota pidettiin aluksi todennäköisimpänä vaihtoehtona.

SDP:n sisäinen keskustelu talouspolitiikasta oli muuttunut Korpilammen kokouksen jälkeen. Sosialistista taloussuunnittelua kannattaneesta Pekka Korpisesta oli tullut yksityistämisen puolestapuhuja. Paavo Lipponen halusi viedä SDP:n markkinatalouteen, eivätkä Kalevi Sorsa ja Pertti Paasio uskoneet enää sosialismiin puolueen talouspoliittisena kivijalkana. EEC-sopimusta vastustaneesta Erkki Liikasesta tuli sinipunahallituksen myötä Euroopan sisämarkkinoiden ja markkinatalouden kannattaja.

Presidentti Koivisto esti porvarihallituksen syntymisen ja Paavo Väyrysen nousemisen pääministeriksi. Koivisto korosti kansallista yhtenäisyyttä saattaessaan kokoomuksen ja SDP:n yhteen, mutta sinipunahallitus ei ollut vain presidentin tuote. Siinä kulminoitui yli vuosikymmenen mittainen lähentymisprosessi.

Kumpi puolue lopulta lähestyi talouspolitiikassaan enemmän toisen linjaa? Kun Harri Holkerilta kysyttiin asiaa ennen eduskuntavaaleja 1987, hän vastasi, että kokoomus oli pysynyt paikallaan, mutta SDP oli lähentynyt talouspolitiikassaan ratkaisevasti kokoomusta. Ilkka Suominen arvioi kokoomuksen sosialidemokratisoituneen vuosina 1969–75, mutta sen jälkeen SDP oli muuttunut enemmän.

Holkerin ja Suomisen arviot näyttävät tämän tutkimuksen perusteella osuvan oikeaan. Kokoomus liikkui ensin talouspolitiikassaan oikealta kohti keskustaa, minkä jälkeen alkoi SDP:n muutos vasemmalta kohti markkinatalouden hyväksymistä. Kun talouspolitiikkaan lisätään sosiaalipolitiikka ja työelämän uudistukset, niin

kokoomuksen voi todeta liikkuneen sosialidemokraattien ja hillityn markkinatalouden suuntaan 1980-luvulla.

Sosialismi muuttui SDP:n ohjelmissa talouspoliittisesta tavoitetilasta politiikan arvoiksi, joissa näkyvät kansanvaltaa, hyvinvointia ja tasa-arvoa korostaneet perinteet. Laajamittainen sosialisointi ei koskaan saanut suurta kannatusta sosialidemokraattien keskuudessa. SDP:n sopeutuminen markkinatalouden ehtoihin kätkeytyi ensin demokraattisen sosialismin ja taloudellisen kansanvallan käsitteisiin, eikä puoluetolimikunnassa kukaan liputtanut avoimesti markkinatalouden tai uusliberalismin puolesta.

SDP ja kokoomus eivät tavoitelleet Reaganin ja Thatcherin valtakausille tyypillisiä uusliberalistisia uudistuksia. Laajamittaista yksityistämistä, rikkaiden verokevennyksiä, julkisen talouden alasajoa tai korporatistisen järjestelmän purkamista ei Suomessa 1980-luvulla tapahtunut. Korpilammen konsensus ja työmarkkinajärjestöjen osallistuminen kolmikantaiseen talouden ohjailuun jatkuivat tulopolitiikassa ja vakautussopimuksissa.

Sosialidemokraattien suhtautuminen työn ja pääoman väliseen ristiriitaan muuttui. Työväen perinteinen demokratiavaatimus ja teollisuuden kilpailukykyvaatimus oli yhdistettävä, jotta henkilöstön mielikuvitus ja luovuus saataisiin käyttöön yrityksissä. Liikanen pelkäsi, että pahimmassa tapauksessa Suomeen jäisi juppiutuva nuori polvi, joka pyrki julkiselle puolelle töihin. SDP hyväksyi terveen yritystoiminnan mahdollistavan markkinatalouden talouspolitiikkansa lähtökohdaksi.

Holkerin hallitus edisti taloudellista kansanvaltaa ja hillittyä markkinataloutta. Pankkien valtaa pyrittiin patoamaan ja luomaan uusia markkinaehtoisia rahoituskanavia samalla, kun arvopaperimarkkinat saatettiin sääntelyn piiriin. Valtionyhtiöt pidettiin tiukasti poliittisessa ohjauksessa, eikä etujärjestöjen asemaa horjutettu.

Hallituspohjan vaihtuminen punamullasta sinipunaan merkitsi historiallista käännekohtaa. Suomen elintaso saavutti muut länsimaat maailmanennätysvauhtia.

Talous kasvoi ennakoitua nopeammin, kansakunta velkaantui, vaihtotaseen vaje kasvoi, inflaatio kiihtyi ja korot nousivat. Tulonjakopolitiikkaan ja hyvinvoinnin laajentamiseen perustunut korporatiivinen sopimusjärjestelmä mukautui huonosti muutokseen, jossa talouden ylikuumenemista olisi pitänyt jarruttaa kireällä finanssi- ja tulopolitiikalla.

Hillitty markkinatalous sai tuekseen uuden sukupolven aseveliakselin. EEC-sopimusta vastustaneista ja sosialismia kannattaneista SDP:n vasemmistoradikaaleista tuli kokoomusyhteistyön kannattajia. Kokoomuksessa pääministeripuolueen asema ja yhteistyö sosialidemokraattien kanssa houkutti lopulta enemmän kuin porvarisopimuksen toteuttaminen. Keskiluokan kasvu tasoitti oikeiston ja vasemmiston eroja. Hillittyä markkinataloutta oli helpompi myydä äänestäjille kuin takertua sosialismin ja kansankapitalismin ideologisiin ihanteisiin.

9. Liitteet

9.1. Harri Holkerin hallituksen ohjelma

Hallituksen toiminnan lähtökohdat

Kansainvälisen työnjaon kehittyminen, talouden yleismaailmallinen rakennemuutos ja kansainvälistyminen muuttavat elämäntapamme perustaa. Kansallisen kulttuurin ja identiteetin sekä taloutemme perustan vahvistaminen edellyttävät kykyä vastata rakennemuutoksen haasteisiin ja tarttua sen tuomiin mahdollisuuksiin. Suomalaisen tiedon ja osaamisen merkitys on ratkaisevaa.

Hallituksen toimien keskeisenä lähtökohtana on pyrkimys omalta kansalliselta pohjaltamme uudenaikaiseen ja tasa-arvoiseen hyvinvointiyhteiskuntaan. Rakennemuutoksen hallittu toteuttaminen edellyttää erityistoimia talouden ja työelämän, tieteen, tutkimuksen ja koulutuksen sekä kulttuurin saroilla.

Ulkopolitiikka

Kansainvälisissä suhteissaan hallitus toteuttaa presidenttien J.K. Paasikiven ja Urho Kekkosen johdolla vakiinnutettua sekä Suomen kansan perusetuja vastaavaa ulkopoliittista linjaa, joka rakentuu ensisijassa hyvälle suhteille ja luottamukselle naapurimaitten kanssa ja joka tähtää rauhanomaiseen yhteistyöhön kaikkien kansojen kanssa.

Hallitus kehittää ystävyys-, yhteistyö- ja keskinäiseen avunantosopimukseen perustuvia, luottamuksellisia ja molemmin puolin hyödyllisiä naapurusuhteita Neuvostoliiton kanssa. Maiden välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä lujitetaan. Taloudellisella alalla tavoitteena on erityisesti tasapainon saavuttaminen korkealla kauppavaihdon tasolla sekä taloudellisen yhteistyön uusien muotojen laajeneva hyväksikäyttö. Perinteistä yhteistyötä muiden Pohjoismaiden kanssa kehitetään eri aloilla edelleen. Hallitus toimii jatkossakin Pohjolan pitämiseksi kansainvälisen jännityksen ulkopuolella, ydinaseettomuuden vahvistamiseksi sekä turvallisuuden ja keskinäisen luottamuksen lujittamiseksi alueella.

Hallitus toteuttaa rauhan lujittamiseen tähtäävää puolueettomuuspolitiikkaa, ylläpitää ystävällisiä suhteita kaikkiin valtioihin sekä edistää rakentavaa kansainvälistä yhteistyötä.

Suomi antaa täyden tukensa Yhdistyneiden Kansakuntien päämäärille ja periaatteille sekä osallistuu ponnisteluihin YK:n arvovallan ja toimintaedellytysten vahvistamiseksi. Hallitus pyrkii edelleen aktiivisesti edistämään kansainvälistä liennytystä ja aseidenriisuntaa. Suomi toimii yhdessä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin muiden osanottajavaltioiden kanssa maanosan turvallisuuden ja yhteistyön kehittämiseksi Helsingin päätösasiakirjan pohjalta.

Hallituksen tarkoituksena on lisätä kehitysyhteistyöhön tarkoitettuja määrärahoja tasaisesti siten, että YK:n suosittama 0,7 prosentin osuus bruttokansantuotteesta saavutetaan vuosikymmenen loppuun mennessä. Määrärahojen käyttö pyritään ohjaamaan YK:n kansainväliseen kehitysstrategiaan sisältyvät taloudelliset ja sosiaaliset kehitystavoitteet huomioon ottaen sekä keskittäen toiminta Suomen osaamisalueille. Hallitus kehittää Suomen valmiutta ottaa vastaan pakolaisia sekä lisää tukeaan YK:n pakolaisasiain pääkomissaarille UNHCR:lle. Hallitus kehittää Suomen ulkomaankauppapolitiikkaa maan taloudellisten

etujen sekä ulkopoliittisen linjan mukaisesti kiinnittäen erityistä huomiota viennin monipuolistamiseen ja ulkomaankaupan tasapainon säilyttämiseen. Hallitus pyrkii kansainvälisen monenkeskisen kauppajärjestelmän vahvistamiseen, kaupan esteiden vastavuoroiseen poistamiseen sekä kansainvälistä kauppaa rajoittavien ja vinouttavien toimien ehkäisemiseen ja niistä Suomen taloudelle aiheutuvien haittavaikutusten torjumiseen. Hallitus pyrkii turvaamaan Suomen edut tärkeimmillä markkina-alueillamme tapahtuvien muutosten yhteydessä.

Talouspolitiikka

Hallituksen talouspolitiikan keskeisiä tavoitteita ovat työttömyyden tuntuva alentaminen, hintojen nousun hidastaminen kansainvälistä inflaatiota alhaisemmaksi ja markan ulkoisen arvon säilyttäminen vakaana.

Tavoitteet ovat saavutettavissa pitkäjänteisellä, johdonmukaisella ja kasvua tukevalla talouspolitiikalla. Sen toteuttamisessa hallitus pitää tärkeänä yhteistyötä eri etujärjestöjen kanssa. Hallitus myötävaikuttaa myös siihen, että työmarkkinoiden osapuolet ja yritykset tukevat alhaisen inflaation talouspolitiikkaa ja voivat lisätä vastuutaan työllisyyden parantamisesta ja työelämän uudistamisesta. Talouspolitiikassa korostuu tuotantoelämän joustavuuden, sopeutumiskyvyn lisäämisen ja tuotantotoiminnan monipuolistamisen tarve. Työttömyyden tuntuva alentaminen edellyttää, että yritysten mahdollisuudet menestyä kansainvälisessä kilpailussa ovat riittävän hyvät. Tulopoliittista järjestelmää pyritään kehittämään joustavammaksi yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Inflaation torjumiseksi ja tarjonnan monipuolistamiseksi tehostetaan kilpailua.

Hallitus toimii yhdessä Suomen Pankin kanssa nykyisen korkotason alentamiseksi. Ohjausvaikutusten vuoksi ja rahoitusrakenteen tervehdyttämiseksi on tärkeää, että reaalikorot pysyvät positiivisina.

Julkisten menojen kasvu pidetään vakaan veroasteen ja kansantalouden kasvun asettamissa puitteissa. Lainarahoituksen osuutta valtiontalouden rahoituksessa ei pysyvästi lisätä. Hallitus korostaa, että valtion menotalouden painopisteitä ovat työllisyys, tutkimus ja koulutus, asuminen, lapsiperheiden asema ja varttuneen väestön palvelut.

Tämän vaalikaudeksi laaditun ohjelman tavoitteiden toteuttamisen edellyttämät toimenpiteet ajoitetaan ja mitoitetaan suhdannekehityksen ja valtiontalouden mahdollisuuksien mukaisesti.

Työllisyys

Hallituksen harjoittaman työllisyyttä tukevan yleisen talouspolitiikan ohella työttömyysongelmia vähennetään harjoittamalla tehokasta työvoimapolitiikkaa. Nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyyden lieventäminen on hallituksen keskeinen tavoite.

Työvoimapolitiikkaa ja -hallintoa tehostetaan yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Työvoimapalveluja parannetaan ja huolehditaan niiden saatavuudesta myös ruotsinkielellä. Työnvälityksen henkilöstöä lisätään tuntuvasti, koko maan kattavaa työnvälityksen tietopalvelua kehitetään ja työvoimapalvelujen valtakunnallisen atk-järjestelmän käyttöönottoa nopeutetaan.

Työvoiman ja työpaikkojen kohtaantoa parannetaan tukemalla työvoiman vapaaehtoista ammatillista ja alueellista liikkuvuutta, lisäämällä joustavaa koulutusta, suuntaamalla asuntotuotantoa ja tehostamalla yritysten sijainninohjauspalveluja.

Rakennemuutosten aiheuttamien äkillisten paikallisten työllisyysongelmien hoitoon varataan nopeasti kohdennettavissa olevia voimavaroja. Erityistä huomiota kiinnitetään elinkeinoelämän rakennemuutoksiin valmistautumiseen mm. koulutusta lisäämällä ja uudistamalla. Hallitus korostaa eri hallinnonalojen yhteistyön merkitystä työllisyyden hoidon edistämässä sekä parantaa kuntien edellytyksiä paikallisten työttömyysongelmien voittamisessa.

Työtilaisuuksien järjestämisessä pyritään pysyviin työsuhteisiin avoimilla työmarkkinoilla. Työllisyydenhoidon erityistoimenpiteiden avulla työllistettävien määrää lisätään. Tukijärjestelmiä yksinkertaistetaan. Työllisyyden hoidossa otetaan huomioon sekä suhteellinen että määrällinen työttömyys. Vaikeasti työllistettävien, vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien tukityöllistämällä sekä muilla toimenpiteillä kuten kuntoutuksella tähdätään ennen muuta näiden henkilöiden työnsaantimahdollisuuksien parantamiseen avoimilla työmarkkinoilla.

Eri oppilaitosten antamaa yrittäjäkoulutusta, yritysten koulutustoimintaa sekä koulutus- ja oppisopimusjärjestelmiä kehitetään. Laajennetaan ammatillista aikuiskoulutusta ja edistetään nuorten työharjoittelupaikkojen saantia. Hallitus tehostaa toimenpiteitä ulkomailla asuvien suomalaisten paluumuuton edistämiseksi.

Jatketaan työllistämisvaroin työllistettyjen työsuhteiden vakinaistamista, kun kysymyksessä on luonteeltaan pysyvien työtehtävien hoitaminen.

Työelämän uudistaminen

Työelämää koskevan lainsäädännön valmistelussa hallitus toimii kansainvälisten sopimusten edellyttämää kolmikantaista valmistelutapaa noudattaen. Tämä merkitsee luottamuksellisia yhteistyösuhteita työntekijä- ja työnantajajärjestöihin. Tuotantotoiminnan ja työllisyyden kannalta välttämätön rakennemuutos saattaa aiheuttaa tilapäistä, paikallista tai ammattikohtaista työttömyyttä tai lomautuksia. Työntekijäin turvallisuuden parantamiseksi on ajoissa ennen heidän asemaansa koskevia ratkaisuja yhteistoimintamenettelyssä ensisijaisesti selvitettävä ja todettava työntekijöiden uudelleen kouluttamisen ja -sijoittamisen tarve ja mahdollisuus. Irtisanomis- ja lomautusperusteita selkeytetään.

Hallitus tehostaa rakennemuutoksen aiheuttamien häiriöiden torjuntaa päättämällä toimintamallista, joka kytkee yhteistyöhön ennakoivasti ja tehokkaasti yrityksen, henkilöstöjärjestöt, sekä paikalliset ja alueelliset viranomaiset, kuten kunnat, teollisuuspiirit, kehitysaluerahaston, koulutus- ja asuntoviranomaiset, eläkelaitokset ja työvoimaviranomaiset. Lakisääteistä työsuhteturvaa koskevien riita-asioiden ratkaisemista irtisanomisajan kuluessa edistetään. Työmarkkinajärjestöjen suorittaman selvitystyön perusteella hallitus ryhtyy tarvittaviin toimiin irtisanomista koskevien riitojen käsittelyn nopeuttamiseksi. Tavoitteena on luoda menettelytavat, jotka mahdollistavat riidan käsittelyn irtisanomisajan kuluessa.

Osa-aikatyöntekijöiden työsuhte- ja sosiaaliturvaa parannetaan. Hallitus selvittää yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa työaikalainsäädännön uudistamismahdollisuuksia. Pienten lasten vanhemmille annetaan mahdollisuus lyhennettyyn työaikaan. Ansiomenetysten korvaaminen selvitetään.

Työntekijöille luodaan tarkemmin sovittavin menetelmin oikeus nimetä edustajansa yritysten hallintoon. Myös julkisen sektorin työpaikkademokratiaa kehitetään. Tavoitteena on, että työpaikkademokratian käytännön sovellutuksissa turvataan eri työntekijä- ja toimihenkilöryhmien tasa-arvo sekä otetaan huomioon yritysten, virastojen ja laitosten erilaisuus. Palkansaajien mahdollisuuksia vaikuttaa tuotannon muutoksiin, uuden

teknologian käyttöön, koulutukseen ja työaikajärjestelyihin parannetaan osallistumisjärjestelmää uudistamalla. Hallitus pitää tärkeänä sellaisten uusien yrityskohtaisten yhteistyömuotojen kehittämistä, joilla tuetaan henkilöstön taloudellista osallistumista, kilpailukykyistä tuotantoa ja yritysten rahoitusrakennetta. Osallistumisjärjestelmäkomitean työn valmistuttua hallitus ryhtyy lainsäädännöllisiin toimiin.

Työsuojelulainsäädäntöä uudistetaan siten, että tavoitteena on estää tilanteet, joissa työntekijä joutuu jatkamaan terveyden ja hengen menettämisen vaarantavaa työtä. Valtion ja kuntien työsuojelutarkastuksen keskinäinen suhde selvitetään. Ammattitaitolainsäädäntö uudistetaan.

Verotus

Hallitus toteuttaa kokonaisverouudistuksen. Uudistuksen lähtökohtana on eri tulolajien yhtäläinen verottaminen. Vähennysjärjestelmää selkeytetään ja tarvittaessa vähennyksiä korvataan suorilla tulonsiirroilla. Tuloverotusta uudistetaan alentamalla marginaaliverotusta kaikissa tuloluokissa. Verouudistuksen lähtökohtana on, että valtion ja kuntien verotulot turvataan uudistuksen kaikissa vaiheissa eivätkä eri tuloluokkien keskimääräiset veroasteet muutu.

Verouudistus ja siihen liittyvät tulonsiirrot tulee toteuttaa siten, että tulonjako yhteiskunnassa ei muutu pieni- ja keskituloisten eikä lapsiperheiden asemaa heikentävällä tavalla. Hallitus valmistelee kokonaisverouudistuksen siten, että sen toteuttaminen voidaan aloittaa jo vuoden 1989 valtion tulo- ja menoarvion yhteydessä ja saattaa päätökseen vaalikauden loppuun mennessä. Valmistelutyö tulee saattaa päätökseen tammikuun loppuun mennessä vuonna 1988. Vuoden 1988 veroperusteiden mahdolliset muutokset eivät saa olla ristiriidassa uudistuspyrkimysten kanssa.

Omaisuustulojen verotusta yhtenäistetään. Osana pääomatulojen verotuksen uudistamista valmistellaan esitys osinkotulojen verotuksen järjestämiseksi siten, että niiden yksinkertainen verotus toteutetaan mutta kahdenkertaisesta verotuksesta luovutaan. Tavanomaisia talletustilejä ei veroteta. Selvitetään erityisesti liikevaihtoveron kertautumisen synnyttämät ongelmat ja tutkitaan mahdollisuudet pienyrittäjien liikevaihtoverovapauden laajentamiseksi.

Liikevaihtoverotusmenettely ja hallinto uudistetaan.

Teollisuus- ja elinkeinopolitiikka

Teollisuuden kilpailuedellytyksiä parannetaan vahvistamalla yritysten tutkimus- ja kehitystoimintaa, koulutusta ja markkinointia. Teknologian tutkimuskeskuksen voimavaroja lisätään.

Hallitus parantaa työvoimavaltaisten yritysten asemaa uudistamalla nykyisin palkkaperusteisina kerättävien sosiaaliturvamaksujen rahoitusjärjestelmää. Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin kotimaisen kauppamerenkulun toimintaedellytysten parantamiseksi.

Hallitus huolehtii valtionyhtiöiden pääomahuollosta riittävin osakepääomasijoituksin. Yhtiöiden tulee toimia kannattavasti ja suorittaa tehdyille sijoituksille osinkoa. Selvitetään eräiden valtionyhtiöiden mahdollisuudet hankkia lisärahoitusta yksityissektorilta.

Erityistä huomiota kiinnitetään pienen ja keskisuuren yritystoiminnan toimintaedellytysten ja työllistämismahdollisuuksien parantamiseen sekä kehitysongelmiin.

Kilpailun lisäämiseksi ja markkinamekanismin toimivuuden parantamiseksi uudistetaan kilpailulainsäädäntöä ja hintavalvontajärjestelmää. Monopoliaseman käyttäminen kilpailuetujen hankkimiseen markkinoilla torjutaan. Hallitus antaa esityksen arvopaperikauppaa koskevaksi lainsäädännöksi. Yritysten mahdollisuuksia oman pääoman muodostamiseen ja rahoitusrakenteen vahvistamiseen parannetaan. Osakesäästämisen yleistymistä edistetään.

Maatalouspolitiikka

Maatalouspolitiikan tavoitteina ovat elintarvikeomavaraisuus, viljelijäperheen toimeentulon turvaaminen, ylituotannon ja vientituen supistaminen ja kohtuulliset elintarvikkeiden hinnat. Hallitus tukee pien- ja perheviljelmäpohjaista maataloutta. Hallitus ottaa kantaa maataloustuotannon ja kotimaisen kulutuksen tasapainottamisen toimeenpanoon asiaa koskevan selvitystyön valmistuttua. Hallitus ryhtyy valmistelemaan uutta maataloustulolakia.

Selvitetään, missä muodossa luopumis- ja sukupolvenvaihdoseläkejärjestelmiä on jatkettava vuoden 1988 jälkeen.

Maatalouden rakennepolitiikan tavoitteena on tukea maatalouden tuotantopoliittisia tavoitteita ja kehittää maatiloja ja maaseutua siten, että tuotannon supistamisesta aiheutuvat vaikutukset voidaan korvata muilla toimeentulomahdollisuuksilla. Annetaan esitys maatilalain kokonaisuudistukseksi. Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin maataloutta koskevan tutkimuksen, maataloushallinnon, tarkastustoiminnan ja neuvonnan kehittämiseen muuttuneita olosuhteita vastaavaksi. Hallitus jatkaa metsätalouden kehittämistä Metsä 2000 -ohjelman pohjalta. Samalla selvitetään puun menekin lisäämismahdollisuuksia.

Hallitus uudistaa ammattikalastajaväestön tulojärjestelmää ja antaa eduskunnalle tarvittavat esitykset.

Energiapolitiikka

Hallitus harjoittaa sellaista energiapolitiikkaa, joka turvaa energiahuollon jatkuvuuden ja teollisuuden perusvoiman häiriöttömän ja edullisen saannin. Energiahuolto turvataan edistämällä monipuolista ja hajautettua energiantuotantoa. Energian säästämistä edistäviä toimenpiteitä ja energia-alan tutkimusta lisätään. Erityistä huomiota kiinnitetään uusien energialähteiden tutkimukseen, säästötekniikan kehittämiseen ja energiatuotannon turvallisuuteen.

Fossiilisten polttoaineiden käytön lisääntyessä kiinnitetään erityistä huomiota rikki- ja typpipäästöjen vähentämiseen suosimalla ympäristöystävällistä prosessi- ja suodatustekniikkaa, entistä puhtaampia polttoaineita sekä tehostamalla toimenpiteitä haitallisten päästöjen aientamiseen tähtäävien kansainvälisten sopimusten aikaansaamiseksi. Energiayhteistyötä Neuvostoliiton ja Pohjoismaiden kanssa kehitetään ja maakaasun käyttömahdollisuuksia parannetaan ja laajennetaan.

Uusia ydinvoimaloita ei rakenneta. Nykyisten voimaloiden tuottamien ydinjätteiden käsittelyä koskevaa tutkimus- ja selvitystyötä tehostetaan.

Aluepolitiikka

Hallitus harjoittaa aluepolitiikkaa, joka mahdollistaa maan eri alueiden tasapuolisen kehittymisen. Tavoitteena on turvata kansalaisille työ, asunto ja peruspalvelut maan kaikissa osissa. Hallitus antaa eduskunnalle esitykset aluepoliittisen lainsäädännön uudistamiseksi.

Alueellisia työttömyyseroja supistetaan. Kehitysalueilla varsinkin Itä- ja Pohjois-Suomen työttömyysalueilla voimistetaan erityisponnisteluja uusien työpaikkojen luomiseksi. Hallitus edistää uuden teknologian hyödyntämistä maan kaikissa osissa. Aluepoliittisen tuen painopistettä siirretään koulutukseen, osaamiseen ja tietotaitoon.

Teollisten ongelma-alueiden asemaa parannetaan myös kehitysalueiden ulkopuolella mm. nimeämällä niitä erityisalueiksi ja tehostamalla niihin suunnattuja toimenpiteitä. Toimenpiteillä pyritään luomaan menetettyjen työpaikkojen tilalle uusia työtilaisuuksia uusien teollisuudenalojen ja palvelujen piirissä.

Kehitysalueerahaston toiminta-aluetta laajennetaan. Selvitetään erityisrahoituslaitosten tarkoituksenmukainen työnjako ja mahdollisuudet tehostaa niiden toimintaa uudelleenjärjestelyjen avulla.

Haja-asutusalueiden elinvoimaisuuden ja väestöpohjan säilyttämiseksi edistetään erityisesti maatilatalouden liitännäis- ja sivuelinkeinoja sekä pienimuotoista elinkeinotoimintaa.

Maan väkirikkaissa osissa kehitetään yhteiskunnallisia palveluja siten, että ne saadaan vastaamaan yleistä valtakunnallista tasoa.

Kuntien ja läänien toimintaedellytyksiä oman alueensa kehittämisessä lisätään. Kiinnitetään erityistä huomiota muuttotappioista kärsivien kuntien ongelmiin. Läänien kehittämiseen tarkoitettua määrärahaa kehitetään ja suunnataan elinkeinotoimintaa edistäviin kehittämisprojekteihin.

Koulutus, tiede ja tutkimus

Muuttuvassa maailmassa ja arvojen murroksessa kulttuurin merkitys kasvaa. Hallituksen kulttuuripoliittiset lähtökohdat ovat kansallisen kulttuurin rakentaminen ja pyrkimys hallittuun kansainväliseen yhteistyöhön.

Yleissivistävää koulua kehitetään kiinnittämällä huomiota lukion opetussuunnitelmien joustavuuteen ja tuntikehyksen riittävyyteen. Esikoulua kehitetään. Ammatillisen koulutuksen joustavuutta lisätään ja parannetaan sen mahdollisuuksia korkeakoulukelpoisuuden antavana koulutusväylänä. Kehitetään toisen kotimaisen kielen opetusta kaksikielisille lapsille. Aikuisten opiskelumahdollisuuksia parannetaan. Koulutuksen kehittämiseksi selvitetään yritysten sisäisten ja välisten rahoitusjärjestelmien toteuttamista ja aikuisten opintotuen kehittämistä. Aikuisten ammatillisen täydennyskoulutuksen tarjontaa laajennetaan ammattien sisällön ja ammattirakenteen muutosten vuoksi.

Rakennemuutosten tukemiseksi ja uusien työpaikkojen synnyttämiseksi lisätään tutkimus- ja tuotekehitystoimintaan sekä koulutukseen tarkoitettuja määrärahoja. Rahoitus suunnataan tasapainoisesti perus- ja soveltavaan tutkimukseen. Korkeakoulujen voimavaroja ja toimintaa kehitetään painottamalla erityisesti tutkimustoimintaa ja tieteellistä jatkokoulutusta ottaen huomioon molempien kieliryhmien tarpeet. Korkeakoulujen itsenäistä päätösvaltaa lisätään.

Edistetään tulevaisuudentutkimusta ja selvitetään mahdollisuudet erillisen tulevaisuudentutkimusyksikön perustamiseen. Suomen Akatemian määrärahoja lisätään. Teknologian kehittämiskeskuksen rahoittamien teknologiaohjelmien toteuttamista jatketaan. Kansallisesti tärkeiden tiede- ja teknologiaohjelmien kuten biotekniikan, toteuttaminen aloitetaan. Tieteen ja tekniikan kansainvälistä yhteistyötä lisätään.

Työelämän, ympäristön sekä kansalaisten elinolosuhteiden parantamiseksi teknologian arviointiin ja tutkimukseen kiinnitetään erityistä huomiota.

Opiskelijoiden opintotukea parannetaan perustoimeentulon turvaavaksi etuudeksi. Tutkijakoulutuksen ja -uran edistämiseksi perustetaan tutkijan toimia sekä laajennetaan opintotukea tutkijakoulutukseen.

Helpotetaan naisten mahdollisuuksia osallistua ammattiuraa edistävään aikuiskoulutukseen sekä etenemistä tutkijauralla.

Perhepolitiikka

Sosiaalipolitiikan painopiste on lapsiperheiden aseman parantamisessa. Perhepoliittista tukea parannetaan ensisijaisesti lapsilisäjärjestelmää kehittämällä. Lapsilisien korotus ja perhepoliittisen tuen muutokset toteutetaan siten, että kaikkien lapsiperheiden saama tuki paranee uudistuksen eri vaiheissa. Perheiden verotuksen kehittäminen ratkaistaan kokonaisverouudistuksen yhteydessä.

Hoitovapaalle jäävien vanhempien verotukselliset ja sosiaaliturvaan liittyvät epäkohdat selvitetään. Opintotuella varmistetaan 17-vuotiaiden sosiaaliturva lapsilisäkauden jälkeen.

Erilaisia lastenhoitomuotoja kehitetään päämääränä luoda perheille todellinen valinnanvapaus. Kunnallisia päivähoitopaikkoja lisätään tavoitteena turvata hoitopaikka jokaiselle sitä tarvitsevalle. Kotihoidon tukea kehitetään. Selvitetään mahdollisuudet vanhempainlomakauden pidentämiseksi ja isyysloman vanhempainlomaa vähentävän vaikutuksen poistamiseksi, sekä ryhdytään toimenpiteisiin.

Selvitetään vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten hoitotuen kehittämistä sekä muut näiden lasten erityistarpeet. Lasten päivähoidon säädöksiä tarkistetaan siten, etteivät liian tiukat lasten ryhmäkokoja, henkilöstömitoitusta ja tiloja koskevat säädökset estä päivähoidon tarkoituksenmukaista järjestämistä alueellisen ja paikallisen tarpeen mukaan.

Sosiaali- ja terveystalitiikka

Sosiaaliturvan eri järjestelmien väliinpuotoajenasemaa korjataan kehittämällä sekä perusturvaa että ansiosidonnaista sosiaaliturvaa. Työttömyysturvaa parannetaan korottamalla peruspäivärahaa ja lapsikorotuksia.

Pienten työeläkkeiden ja kansaneläkkeiden yhteensovitusääntöjen toimivuus ja oikeudenmukaisuus selvitetään. Eläkejärjestelmät säilytetään erillisinä. Eläkkeiden tarkistusmenettelyssä olevat epäkohdat selvitetään ottaen huomioon järjestelmien erityispiirteet.

Julkisia palveluja kehitetään ja niiden saatavuutta parannetaan asuinpaikasta riippumatta. Tarvittaessa käytetään hyväksi täydentäviä yksityisiä palveluja. Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstömäärää nostetaan vastaamaan paremmin sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistarpeita ottaen huomioon myös alueelliset ja kielelliset näkökohdat.

Omalääkärijärjestelmää laajennetaan asteittain. Hallitus tehostaa toimenpiteitä leikkausjonojen poistamiseksi. Tartuntatautien, kuten HIV-viruksen torjuntaa tehostetaan. Kotona hoitotyötä tekevien sosiaaliturvan epäkohdat selvitetään. Järjestelmällisen hammashuollon piiriin saatetaan nykyistä useampi ikäluokka. Sairasvakuutuksen kattavuutta hammashuollossa lisätään.

Hallitus parantaa vammaisten ja muiden vastaavien erityisryhmien asemaa.

Eläkeläisväestön koti- ja lähipalveluja parannetaan. Vanhusten kotihoidontukea ja asumistukea lisätään. Vanhusten asuntojen ja palvelutalojen rakentamista edistetään ja riittävien kotiapu- ja terveydenhoitopalvelujen saatavuudesta huolehditaan. Hallitus jatkaa rintamaveteraanien sosiaaliturvan kehittämistä ottaen huomioon erityisesti vaikeassa taloudellisessa asemassa olevat veteraanit ja invalidit. Painopiste asetetaan kuntoutuksen lisäämiseen. Sotilasvammalain mukainen peruselinkorko etuoikeutetaan kansaneläkkeen lisäosaa laskettaessa.

Parannetaan pienyrittäjien lomajärjestelyjä.

Asuntopolitiikka

Hallituksen tavoitteena on asunnottomuuden poistaminen. Valtion lainoittamaa vuokra-asuntotuotantoa lisätään siten, että tavoitteena on vuosittain vähintään 12 000 vuokra-asunnon rakentaminen. Tuotannon painopistettä siirretään pieniin asuntoihin. Lainoitus suunnataan erityisesti alueille, joissa vuokra-asuntotilanne on vaikein. Arava-asuntojen laina-aikoja pidennetään ja aravakorkoja pyritään alentamaan. Rahamarkkinoiden kehityksestä johtuen selvitetään yhteistyössä pankkien kanssa mahdollisuudet pankkien myöntämien asuntolainojen laina-aikojen pidentämiseksi.

Elvytetään vapaarahoitteisten vuokra-asuntojen tarjontaa. Nykyinen vuokra-asuntokanta pyritään säilyttämään. Asumistukea lisätään ja tarpeettomia tuensaannin esteitä karsitaan.

Nuorten asunto-ongelmia helpotetaan ASP-järjestelmää kehittämällä. Tutkitaan mahdollisuus myöntää lainoja työeläkevaroista erityisesti nuorille työeläkevakuutetuille ensiasunnon hankkimiseksi.

Asuntotulon verotuksen poistaminen, asumiseen liittyvät leimaverot sekä korkovähennysten uudistaminen ratkaistaan verotuksen kokonaisuudistuksen yhteydessä.

Ympäristöpolitiikka

Maapallomme tulevaisuus riippuu sekä omista kansallisista että muualla maailmassa jatkuvasti tehtävistä ympäristön tilaan heijastuvista toimista ja ratkaisuksista. Kaikilla aloilla on pyrittävä ottamaan huomioon myös pitkällä aikavälillä ilmenevät vaikutukset. Hallitus voimistaa pyrkimyksiä kansainvälisen yhteistyön tehostamiseksi ympäristönsuojelun alalla. Ilmansuojelulain, vesilain ja muiden säädösten mukaisia lupajärjestelmiä yhtenäistetään ja saatetaan ajan tasalle komitean tekemän selvitystyön pohjalta. Ympäristöhallinnolle luodaan edellytykset jätehuolto- ja ilmansuojeluasioiden ruuhkan purkamiseksi.

Hallitus luo ympäristörikoksilla aiheutettujen vahinkojen korvausjärjestelmän, jossa aiheuttaja voidaan velvoittaa korvaamaan todellinen vahinko.

Ilmansuojelulaki, kemikaalilainsäädäntö sekä rakennettua ympäristöä koskeva ja maankäyttöön liittyvä lainsäädäntö saatetaan vastaamaan ajankohtaisten yhdyskuntarakenteiden kehittämisen, ympäristönsuojelun ja kulttuuriperinnön säilyttämisen vaatimuksia.

Ympäristötutkimusta tehostetaan. Toimenpiteitä rikkipäästöjen ja typen oksidien, kuten autojen pakokaasujen vähentämiseksi ja otsonikerroksen suojelemiseksi lisätään.

Tehostetaan toimia kansainvälisten sopimusten aikaansaamiseksi.

Ympäristönsuojeluinvestointeja edistetään myös verotuksellisin keinoin. Vaarallisten

aineiden, kemikaalien ja myrkkyjen kuljetuksen, säilytyksen sekä jätteiden käsittelyn määräyksiä ja valvontaa tiukennetaan.

Hallitus lisää katastrofivalmiutta ja tehostaa ympäristöonnettomuuksien torjuntavalmiutta. Torjuntakalustoa hankitaan lisää.

Luonnonsuojelualueiden oston varattavia määrärahoja lisätään ja sitä koskevaa hallintoa selkiytetään. Vaihtomaajärjestelmää kehitetään.

Rakennussuojelua edistetään.

Kulttuuri

Vuorovaikutuksen lisääntyessä on kansallisen kulttuurin kehittäminen ja sen omaleimaisuuden vahvistaminen entistä tärkeämpää. Monipuolisen kulttuuritarjonnan turvaaminen luo pohjan henkisellet kasvulle.

Koulutusjärjestelmän puitteissa kehitetään mahdollisuuksia taidekasvatukseen.

Hallitus selvittää mahdollisuudet kulttuurin valtionapulakien yhtenäistämiseen.

Taidealan oppilaitosten valtionosuus- ja -avustusjärjestelmiä kehitetään. Valtakunnallisesti merkittäviä kulttuuritapahtumia tuetaan.

Kirjastopalvelua kehitetään myös videotarjonnan osalta. Kotimaisen ohjelmiston tuottamista sähköisissä viestimissä tuetaan.

Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin lähdeverotuksen epäkohtien korjaamiseksi ja kulttuurin kansainvälisten vuorovaikutussuhteiden parantamiseksi.

Liikuntalaissa esitettyjen yleistavoitteiden toteuttamiseksi laaditaan liikuntakulttuurin eri osa-alueita koskeva liikuntapoliittinen ohjelma, jossa otetaan erityisesti huomioon paikallistason liikunta- ja urheiluseuratoiminnan kehittäminen.

Viestintäpolitiikka

Yleisradiotoiminnan toimintaedellytyksiä parannetaan lainsäädäntöä uusimalla. Radiolakia ajanmukaistetaan. Ruotsin TV:n lähetyksen jälleenlähettäminen Suomeen ja Suomen TV:n lähetyksen jälleenlähettäminen Ruotsiin toteutetaan yhteistyössä Ruotsin viranomaisten kanssa.

Paikallisradiotoimintaa kehitetään.

Tietoliikenneyhteyksiä parannetaan. Myös heikoimmin kehittyneiden alueiden tarpeet otetaan huomioon mm. kaukoliikenteen tariffipolitiikkaa uusimalla. Luodaan edellytykset kaapeliverkoston laajentamiselle.

Liikenne

Tiestön peruskunnostusta tehostetaan. Lisärahoitusta suunnataan liikenteellisesti tärkeimpiin kohteisiin. Rautatielaitoksen kehittämisen perustaksi otetaan parlamentaarisen rautatiekomitean ehdotukset. Tienpidon valtionapujärjestelmää uudistetaan. Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin joukkoliikenteen palvelutason kehittämiseksi.

Liikenteen verotuksen uudistamistarvetta selvitetään. Liikenneturvallisuutta ja liikenneraittiutta edistetään.

Lainsäädäntö ja oikeusturva

Hallitus antaa esityksen tasavallan presidentin vaalitavan muuttamisesta suoraksi kaksivaiheiseksi kansanvaaliksi. Esitys Ahvenanmaan uudeksi itsehallintolaiksi annetaan eduskunnalle Ahvenanmaa-toimikunnan jätettyä ehdotuksensa. Tasa-arvolain toteuttamista seurataan ja tarvittaessa tehostetaan toimenpiteitä tasa-arvon lisäämiseksi. Kansalaisten oikeusturvaa edistetään yhtenäistämällä alioikeudet ja uudistamalla oikeudenkäyntimenettely. Lääninoikeudet muodostetaan itsenäisiksi, alemmanasteisiksi hallintotuomioistuimiksi.

Yhdistyslainsäädäntö uudistetaan yhdistyslakikomitean mietinnön pohjalta. Rikoslain kokonaisuudistusta sekä konkurssi- ja ulosottolainsäädäntöjen perusteellista uudistamista jatketaan. Selvitetään syytälaitoksen kehittämistavoitteet pitäen silmällä erityisesti niiden epäkohtien poistamista, jotka aiheutuvat syytälaitoksen jakautumisesta kahden ministeriön kesken.

Vapaudessa täytäntöön pantavien seuraamusten käytön lisäämiseksi kehitetään kriminaalihuoltoa.

Lakiesitysten tarkastusta tehostetaan.

Hallinnon kehittäminen

Julkista hallintoa kehitettäessä pidetään lähtökohtana ihmisten tarpeiden mukaista palvelutuotantoa. Julkishallinto on kokonaisuus, jonka toimivuutta ja joustavuutta lisätään kaikilla hallinnon tasoilla.

Hallinnon tuottavuuteen ja palvelukyvyyn kohottamiseen kiinnitetään erityistä huomiota yhteistyössä julkisen sektorin henkilöstön edustajien kanssa. Osallistumisjärjestelmiä parannetaan ja kannustavuutta kehitetään.

Hallitus toimii siten, että viranomaisten laatimat asiakirjat, jotka koskevat myös ruotsinkielisiä ja kaksikielisiä alueita, ilmestyvät molemmilla kielillä samanaikaisesti. Hallintoa hajautetaan ja selkeytetään eri hallintotasojentehtävä- ja vastuujakoa. Vahvistetaan erityisesti kunnallista itsehallintoa.

Ministeriöiden asemaa oman hallintoalansa yleisessä ohjaamisessa ja kehittämisessä vahvistetaan. Tältä pohjalta tarkistetaan ministeriöiden välinen ja ministeriöiden ja niiden alaisten keskusvirastojen työnjako ja tehtävät. Selvitetään samalla hallinnonalalla toimivien keskusvirastojen yhdistämismahdollisuudet.

Alueellisen hallinnon tehtävä- ja vastuujako selkeytetään. Erityistä huomiota kiinnitetään aluejako- ja budjettivaltakysymyksiin sekä suunnittelujärjestelmiin. Lääninhallinnon luottamushenkilöedustuksen toteuttamista harkitaan lääninneuvottelukuntakokeilun pohjalta. Selvitetään lääninhallinnon ja piirihallintoviranomaisten hallinnollinen ja alueellinen yhteensovittaminen.

Kuntainliittohallinnon kokoamista jatketaan tavoitteena maakunnallisesti yhtenevät alueelliset kuntainliitot. Kuntainliittohallintoa kansanvaltaistetaan vastaamaan alueen äänestäjien vaaleissa ilmaisemia voimasuhteita alueellinen edustavuus turvaten.

Käynnistetään pikaisesti selvitys valtion- ja kunnallishallinnon alueellisen yhteensovittavan suunnittelun sisällön ja organisaation selkeyttämiseksi.

Annetaan lakiesitys erikoissairaanhoidon hallinnon kehittamisestä. Erikoissairaanhoidolakiin sisällytetään säännös potilaan oikeudesta saada palveluja äidinkielellään. Tämän oikeuden toteuttamiseksi säädetään erikoissairaanhoidolaissa kaksikielisten sairaanhoitopiirien lakisääteisistä vähemmistökielisistä lautakunnista, osavastuualueista ja johtokuntien jaoista.

Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin, joilla vahvistetaan kuntia yksikköinä siten, että kuntalaisten tarpeet ohjaavat palvelutuotantoa ja hallinnon kehittämistä. Tämän vuoksi kuntien asemaa vahvistetaan lainsäädännössä sekä turvataan niiden henkilöstö- ja taloudelliset toimintaedellytykset. Maan eri osia kohdellaan tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti.

Hallitus käynnistää selvityksen kuntien toiminnallisten ja taloudellisten edellytysten ajanmukaisuudesta ja antaa esityksen kuntien hallintoa, taloudenpitoa ja valtionosuus- ja avustusjärjestelmiä koskevasta vapaakuntakokeilusta. Kantokykyluokituksen perusteita tarkistetaan siten, että palvelutarve ja -taso sekä paikkakuntakohtaiset olosuhteet tulevat nykyistä merkittävämpään asemaan luokitusta määrittäessä. Valtionosuus- ja -avustusjärjestelmää yksinkertaistetaan ja yhdistetään valtionapuja selkeämmiksi kokonaisuuksiksi.

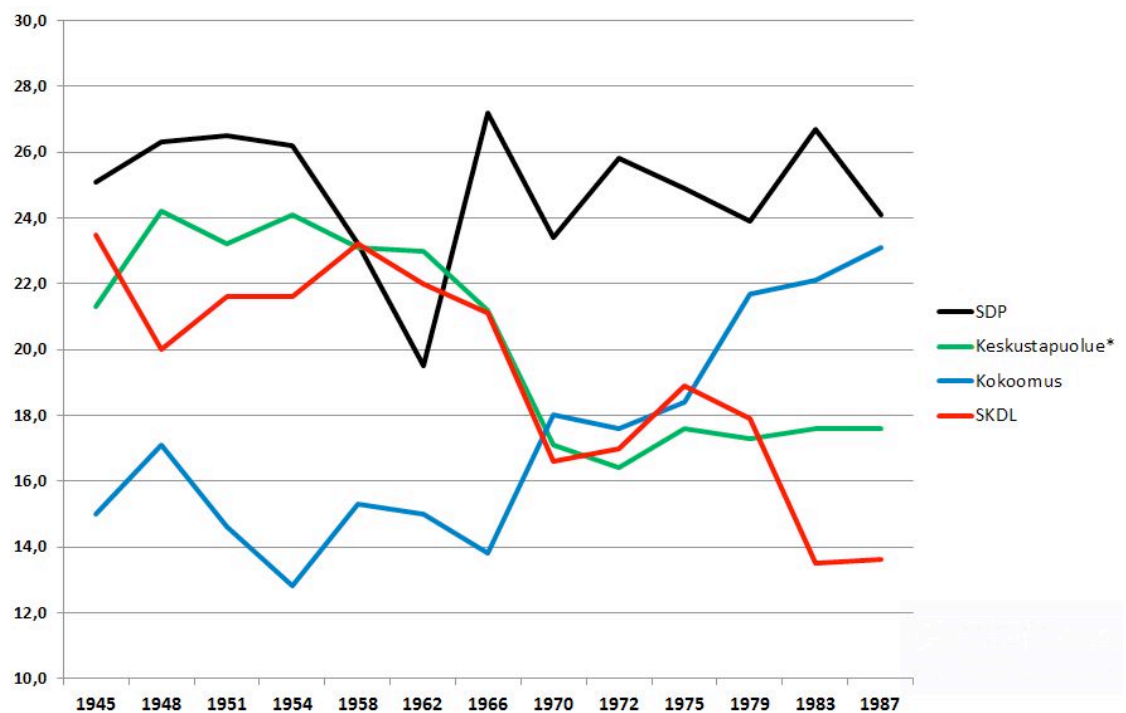
Kuntien välisen yhteistyön muotoja kehitetään ja edistetään vapaaehtoista kunnallisen jaotuksen muutosta. Puretaan kuntiin kohdistuvaa norminantoa sekä yhtenäistetään ja kevennetään kuntia koskevia suunnittelujärjestelmiä. Selvitysten tarkoituksena on kunnallislain ja valtion kuntiin kohdistamien ohjausjärjestelmien ajanmukaistaminen.

Ohjelman toteutumisen seuranta

Hallituspuolueet seuraavat hallitusohjelman toteutumista ja päättävät tarvittaessa ohjelman täydentämisestä.

9.2. Kuvio 1:

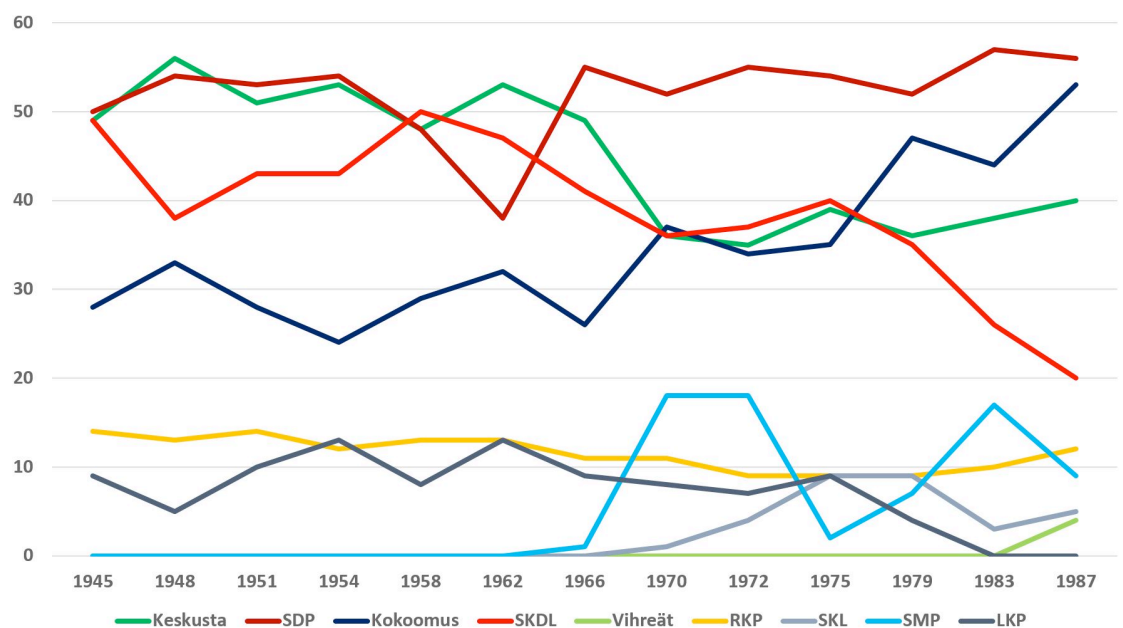
Puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa 1945–1987 (%)



* Vuoteen 1962 Maalaisliitto, 1962 - 1987 Keskustapuolue, vuonna 1983 ml. Liberaalinen Kansanpuolue. Lähde: Eduskunta.

9.3. Kuvio 2:

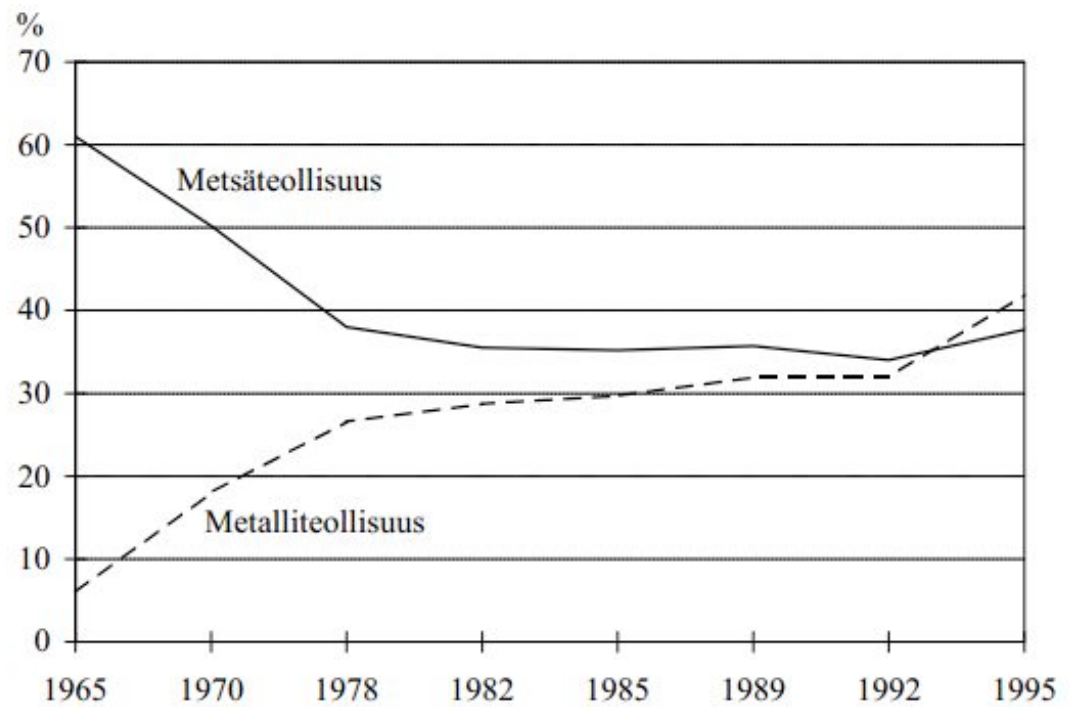
Puolueiden paikkajako eduskuntavaaleissa 1945–1987



LKP, vuoteen 1948 Kansallinen Edistyspuolue, vuoteen 1966 Suomen Kansanpuolue, vuoteen 1999 Liberaalinen Kansanpuolue LKP. Lähde: Tilastokeskus.

9.4. Kuvio 3:

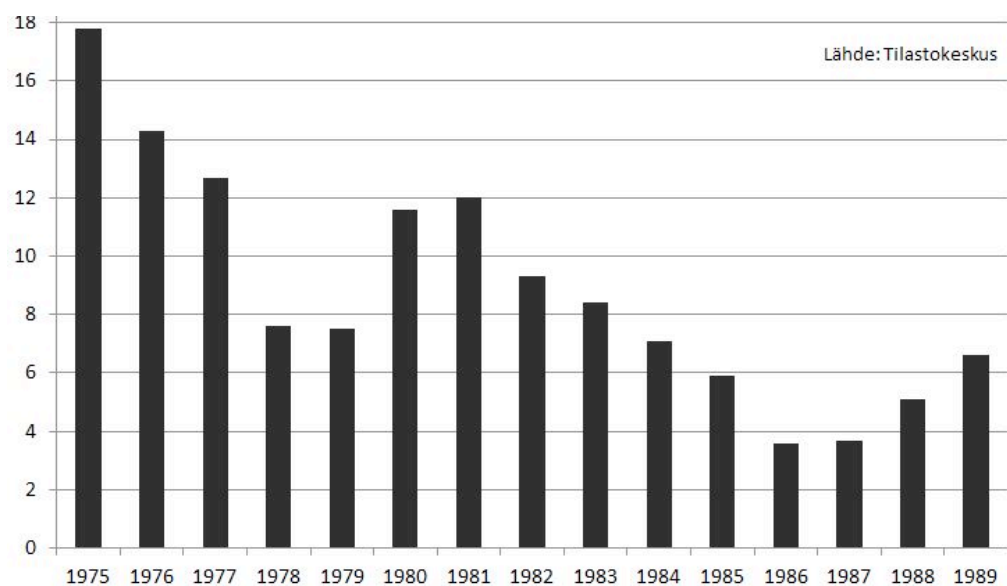
Metsä- ja metalliteollisuuden osuus Suomen nettoviennistä, %



Lähde: Alajääskö Pekka (1996): EMU ja talouden häiriöalttius, VATT keskustelualoitteita 124.

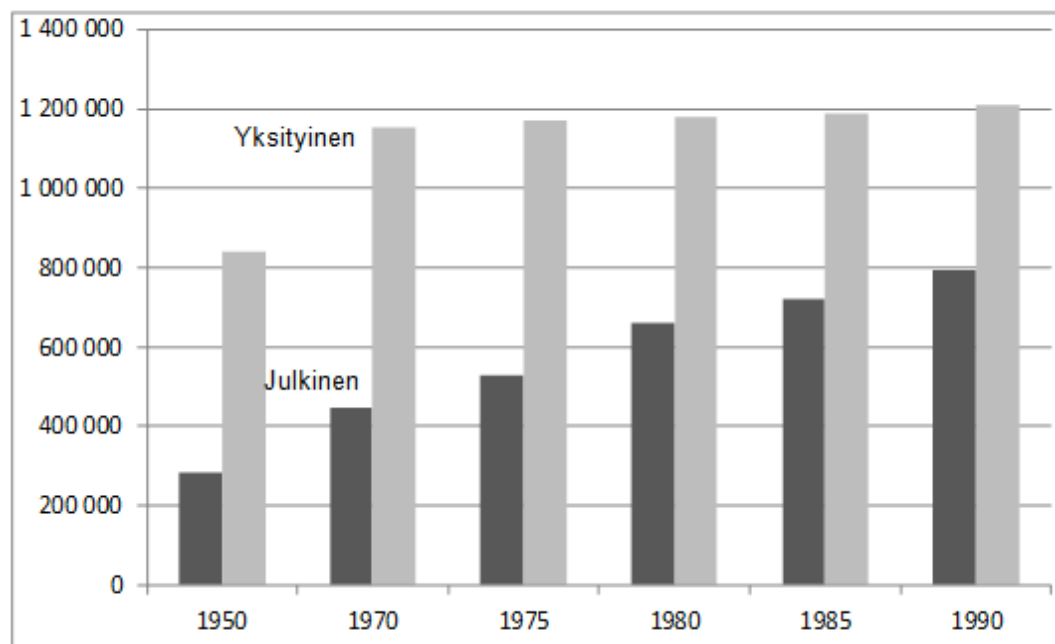
9.5. Kuvio 4:

Inflaatio Suomessa 1975–1989, %



9.6. Kuvio 5:

Palkansaajien määrä julkisella ja yksityisellä sektorilla 1950-1990



Lähde: Tilastokeskus: Väestön taloudellinen toiminta 1950-2000, Väestö 2005:4

9.7. Kuvio 6:

SYP:n ja KOP:n suurimmat omistukset 1987

SYP-sijoitusyhtymän suurimmat pörssiomistukset 31.12.1987 (% äänivallasta)¹⁰¹⁷:

Oy Wilh. Schauman Ab	20,0
SYP-Invest Oy	19,0
Oy Nokia Ab	17,7
Finvest Oy	16,9
Tietotehdas Oy	12,1
Kymmene Oy	9,8
Spontel Oy	9,5
Oy Wärtsilä Ab	9,1
Vakuutusosakeyhtiö Pohjola	7,1

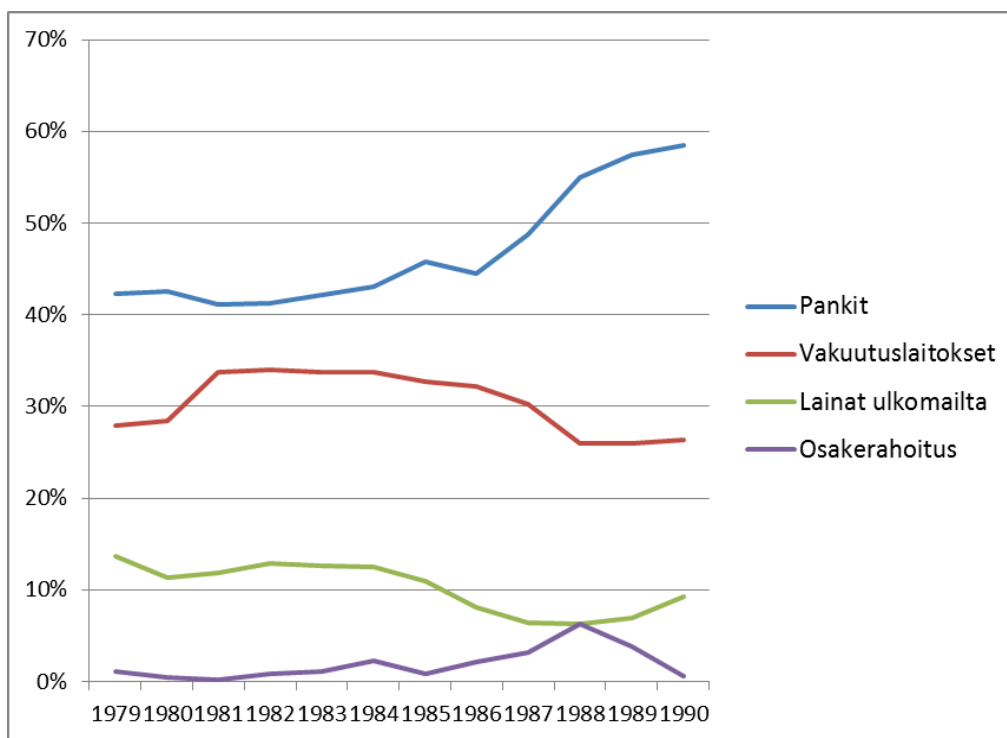
¹⁰¹⁷ SYP:n toimintakertomus 1987, 28 (NA).

**KOP-konsernin ja eläkesäätiön suurimmat pörssiomistukset 31.12.1987 (%
äänivallasta)¹⁰¹⁸:**

	KOP	Eläkesäätiö	yhteensä
Vakuutusosakeyhtiö Pohjola	0,7	11,1	11,8
Kajaani Oy	2,5	8,8	11,3
Sponsor Oy	4,6	4,6	9,2
Oy Nokia Ab	1,2	7,7	8,9
Kemi Oy	8,7	--	8,7
Rauma-Repola Oy	5,0	3,0	8,0
Yhtyneet Paperitehtaat Oy	2,3	4,4	6,7

9.8. Kuvio 7:

Yritysten rahoituslähteet 1979–1990

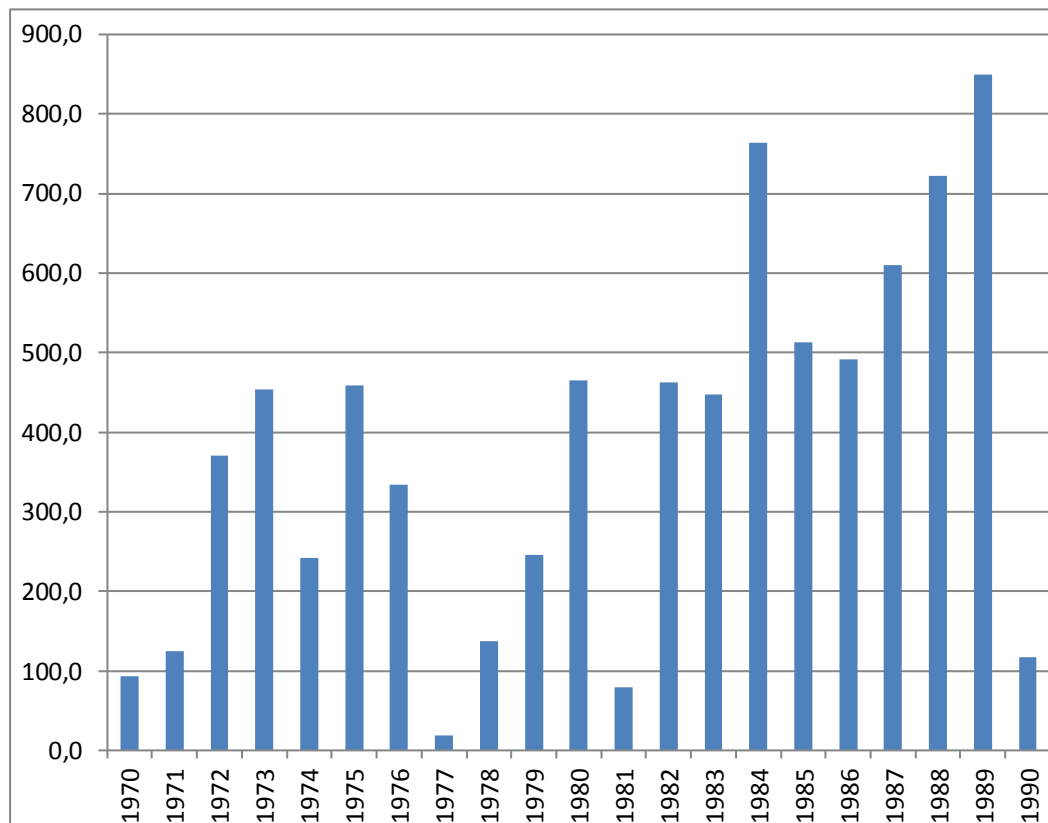


Lähteet: Luottokantatilasto 1979-1990, Tilastokeskus ja Suomen Pankki.

¹⁰¹⁸ KOP:n toimintakertomus 1987, 20 (NA).

9.9. Kuvio 8:

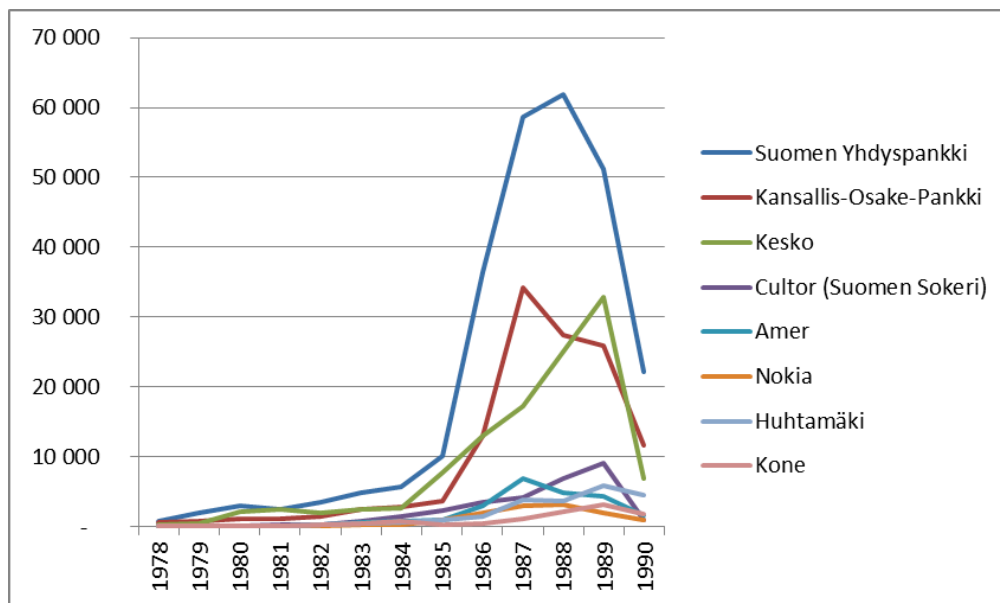
Pörssin kautta kerätty pääoma 1970–1990 (milj. € vuoden 2011 rahassa)



Lähde: Nasdaq OMX Helsinki.

9.10. Kuvio 9:

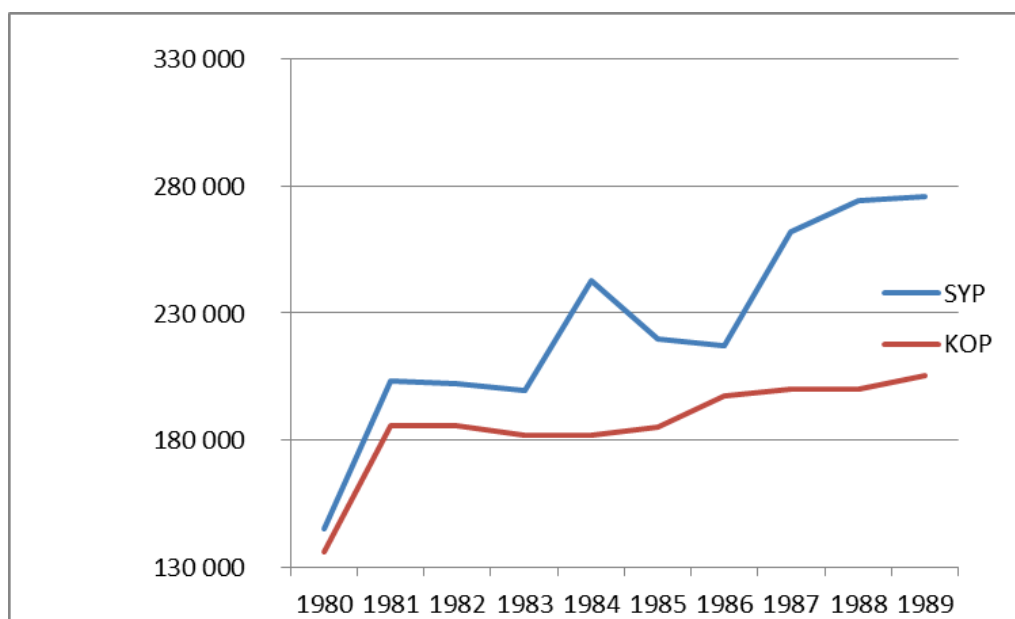
Osakkeiden vaihto Helsingin Arvopaperipörssissä 1978–1990 (tuhatta kappaletta)



Lähde: Kock Gunhard (1979-1991): Pörssitieto. Osakesäästäjän käsikirja.

9.11. Kuvio 10:

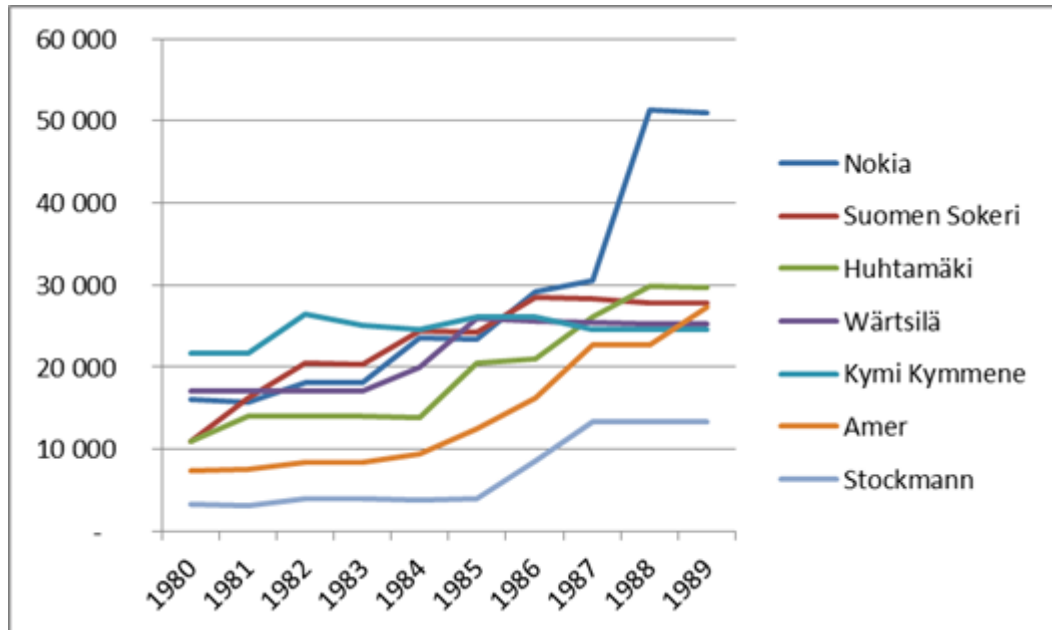
Pankkien osakkeenomistajien määrä 1980–1989



Lähde: Kock Gunhard (1979-1991): Pörssitieto. Osakesäästäjän käsikirja; Pankkien toimintakertomukset.

9.12. Kuvio 11:

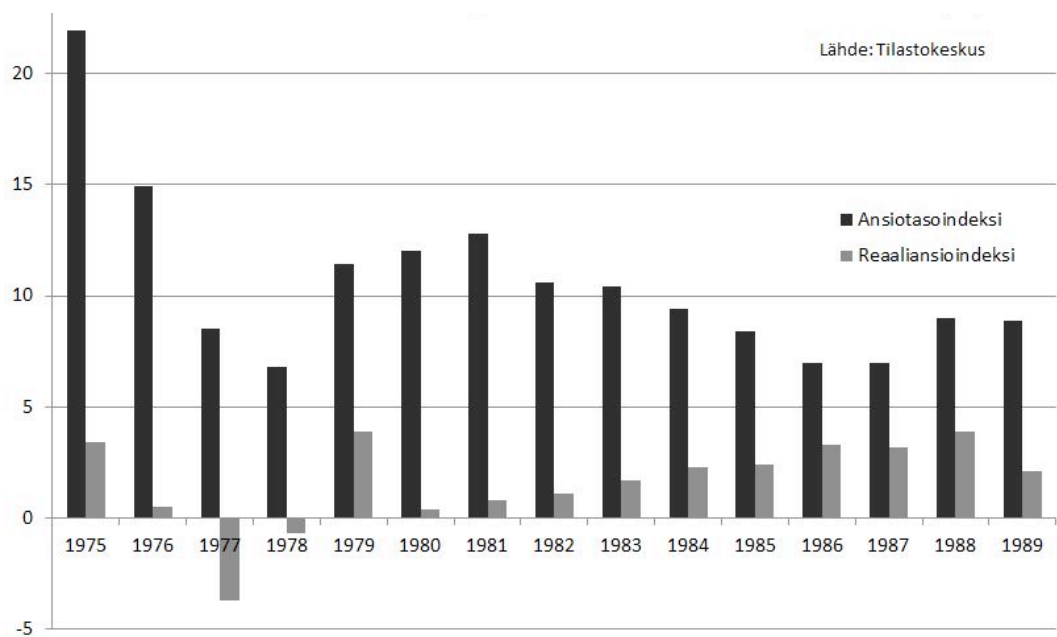
Osakkeenomistajien määrä eräissä pörssiyhtiöissä 1980–1989



Lähde: Kock Gunhard (1979-1991): Pörssitieto. Osakesäästäjän käsikirja.

9.13. Kuvio 12:

Palkkojen nousu Suomessa 1975–1989



9.14. Kuvio 13:

*Markan ulkoisen arvon muutokset sodanjälkeisenä aikana**

		Valuuttojen kallistuminen	Devalvaatio
31.5.1945	Devalvaatio	75.0 %	42.9 %
27.6.1945	Devalvaatio	40.4 %	28.8 %
16.10.1945	Devalvaatio	12.5 %	11.1 %
17.6.1949	Devalvaatio	17.7 %	15.0 %
19.9.1949	Devalvaatio	44.4 %	30.7 %
16.9.1957	Devalvaatio	39.1 %	28.1 %
12.10.1967	Devalvaatio	31.3 %	23.8 %
1971–1974	Devalvoituminen	7.1 %	6.6 %
5.4.1977	Devalvaatio	5.7 %	5.4 %
1.9.1977	Devalvaatio	3.0 %	2.9 %
17.2.1978	Devalvaatio	8.0 %	7.4 %
5.8.1979	Revalvoituminen	-1.5 %	-1.5 %
21.9.1979	Revalvaatio	-2.0 %	-2.0 %
25.3.1980	Revalvoituminen	-2.0 %	-2.0 %
6.10.1982	Devalvaatio	4.0 %	3.8 %
11.10.1982	Devalvaatio	6.0 %	5.7 %
27.3.1984	Revalvaatio	-1.0 %	-1.0 %
17.3.1989	Revalvaatio	-4.0 %	-3.8 %
15.11.1991	Devalvaatio	14.0 %	12.3 %
8.9.1992	Kellunta		
14.10.1996	Liittäminen Euroopan valuuttakurssimekanismiin (ERM)		
1.1.1999	Kiinteä muuntokurssi euroon		

* Suhteessa dollariin 1945–1967, valuuttakoriin 1971–1989 ja ECUun 1991.

Lähde: Kiander, Vartia (1998), 404.

10. Lähteet

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Harri Holkerin arkisto (HHA, KA)

Hallitusneuvottelut 1987 (K1)

Pääministerin puheet ja kirjeitä 1998 (K2)

Porvarillisen työn arkisto (PTA), Helsinki

Harri Holkerin arkisto (HHA, PTA)

Artikkelit ja puheet 1984–1989 (K1)

Puheet 1986–1990 (K2)

Saapuneet kirjeet 1985–1986 (K3)

Saapuneet kirjeet 1987–1990 (K4)

Ilkka Suomisen arkisto (ISA)

Kirjeenvaihto 1979–1982 (K1/K2, K3/ K4, K5/K6, K7/K8)

Kirjeenvaihto 1985–1989 (K9/K10, K11/K12, K13/K14, K15/K16, K17/K18)

Puheet, artikkelit ja haastattelut 1979–1989 (Ka, Kb, Kc, Kd, Ke, Kf, Kg, Kh, Ki, Kj, Kk)

Kansallinen Kokoomus (Kokoomus)

Eduskuntaryhmä

Kokoomus ek-ryhmä (1986): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus ek-ryhmä (1987): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus ek-ryhmä (1988): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus ek-ryhmä (1989): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus ek-ryhmä (1990): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

Puoluehallitus

Kokoomus puoluehallitus (1986): Puoluehallituksen pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluehallitus (1987): Puoluehallituksen pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluehallitus (1988): Puoluehallituksen pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluehallitus (1989): Puoluehallituksen pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluehallitus (1986a): Toimintakertomus vuodelta 1986.

Kokoomus puoluehallitus (1987a): Toimintakertomus vuodelta 1987.

Kokoomus puoluehallitus (1988a): Toimintakertomus vuodelta 1988.

Kokoomus puoluehallitus (1989a): Toimintakertomus vuodelta 1989.

Puoluevaltuusto

Kokoomus puoluevaltuusto (1986): Puoluevaltuuston pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluevaltuusto (1987): Puoluevaltuuston pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluevaltuusto (1988): Puoluevaltuuston pöytäkirjat ja liitteet.

Kokoomus puoluevaltuusto (1989): Puoluevaltuuston pöytäkirjat ja liitteet.

Puoluekokoukset

Kokoomus ylimääräinen puoluekokous (1970): Pöytäkirja, 23.–24.5.1970 Espoo. Ca29.

Kokoomus ylimääräinen puoluekokous (1970a): Keskustelu periaateohjelmasta, 23.–24.5.1970 Espoo. Ca30.

Kokoomus puoluekokous (1971): Pöytäkirja, 23.–25.4.1971 Lahti. Ca31.

Kokoomus puoluekokous (1973): Pöytäkirja, 27.–29.4.1973 Tampere. Ca33.

Kokoomus puoluekokous (1975): Pöytäkirja, 23.–25.5.1975 Helsinki. Ca34.

Kokoomus puoluekokous (1977): Pöytäkirja ja valmistelut, 10.–12.6.1977 Turku. Ca35.

Kokoomus puoluekokous (1977): Lehtileikkeitä, 10.–12.6.1977 Turku. Ca36.

Kokoomus ylimääräinen puoluekokous (1978): Pöytäkirja, 9.-10.12.1978 Espoo. Ca37, Ca38.

Kokoomus puoluekokous (1979): Pöytäkirjat ja järjestelyaineistoa, 2.-3.6.1979 Seinäjoki. Ca40.

Kokoomus puoluekokous (1981): Keskustelupöytäkirjat, 15.–17.5.1981 Helsinki. Ca41

Kokoomus puoluekokous (1983): Päättöpöytäkirja liitteinen ja keskustelupöytäkirja, 3.-5.6.1983 Lahti. Ca47.

Kokoomus puoluekokous (1985): Keskustelupöytäkirja, 15.6.1985 Turku. Ca51.

Kokoomus ylimääräinen puoluekokous (1986): Keskustelupöytäkirja, valmisteluaineistoa ja lehtileikekokoelma, 15.–16.11.1986 Joensuu. Ca52.

Kokoomus puoluekokous (1987): Päättöpöytäkirja liitteinen ja keskustelupöytäkirja, 12.–14.6.1987 Oulu. Ca53.

Kokoomus puoluekokous (1989): Pöytäkirja ja lehdistökooste, 9.–11.6.1989 Pori. Ca55.

Työväenarkisto (TA), Helsinki

Matti Louekosken arkisto (MLA)

Henkilökohtaiset asiakirjat, kansiot 92 (HE1, HC3, HD12-HD14, UA6-UA8)

Kalevi Sorsan arkisto (KSA)

Bibliografia: puheet, artikkelit ja haastattelut 1973–1989 (BIB:1973:14 - BIB:1987:19)

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP)

Eduskuntaryhmä

SDP ek-ryhmä (1986): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

SDP ek-ryhmä (1987): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

SDP ek-ryhmä (1988): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

SDP ek-ryhmä (1989): Eduskuntaryhmän pöytäkirjat ja liitteet.

Puoluetoimikunta

SDP puoluetoimikunta (1986): Pöytäkirjojen keskustelumuistiot liitteineen.

SDP puoluetoimikunta (1987): Pöytäkirjojen keskustelumuistiot liitteineen.

SDP puoluetoimikunta (1988): Pöytäkirjojen keskustelumuistiot liitteineen.

SDP puoluetoimikunta (1989): Pöytäkirjojen keskustelumuistiot liitteineen.

Julkaistut alkuperäislähteet:

Puolueohjelmat (Pohtiva – poliittisten ohjelmien tietovaranto)

Kokoomus (1953): Puoluekokouksen julkilausuma 26.4.1953.

Kokoomus (1956): Erityisohjelma ”Me luotamme ihmiseen ja vapauteen”.

Kokoomus (1957): Yleisohjelma, puoluekokous 28. - 29.4.1957.

Kokoomus (1957a): Kokoomuksen ohjelman uudet piirteet, Kansallisen Kokoomuksen Keskustoimisto, 1957.

Kokoomus (1961): Yleisohjelma 1960-luvun politiikan tavoitteet 1961.

Kokoomus (1966): Poliittinen toimintaohjelma 1966 – Kohti huomispäivän yhteiskuntaa..

Kokoomus (1970): Periaateohjelma, ylimääräinen puoluekokous 23. - 24.5.1970.

Kokoomus (1971): Erityisohjelma ”Vapaus on väkevä voima”.

Kokoomus (1972): Lähiajan tavoiteohjelma, puoluevaltuuston kokous 6.8.1972.

Kokoomus (1981): Periaateohjelma, puoluekokous 15. - 17.5.1981.

Kokoomus (1986): Yleisohjelma ”Linja tulevaisuuteen”. 1986.

Kokoomus (1988): Lähiajan tavoiteohjelma, puoluevaltuusto 4. - 5.3.1988.

SDP ohjelma (1903): Sosialidemokraattisen Puolueen ohjelma, hyväksytty 17–20.8.1903.

SDP ohjelma (1930): Sosialisoimisohjelma, hyväksytty 26.1.–1.2.1930,

SDP ohjelma (1952): Periaateohjelma perusteluineen, hyväksytty 22.–24.5.1952,

SDP ohjelma (1954): Talouspoliittinen ohjelma perusteluineen 20.6.1954,

SDP ohjelma (1972): Kauppapoliittinen kannanotto, hyväksytty 1.-4.6.1972.

SDP ohjelma (1972a): Kuluttajapoliittinen ohjelma, hyväksytty 1.-4.6.1972.

SDP ohjelma (1975a): Teollisuuspoliittinen ohjelma, hyväksytty 5.-8.6.1975,

SDP ohjelma (1975b): Työelämän uudistaminen, hyväksytty 5.-8.6.1975.

SDP ohjelma (1975c): Sisäpoliittinen julkilausuma, hyväksytty 5.-8.6.1975.

SDP ohjelma (1978a): Sosialidemokratian suunta - SDP:n tienviitat 1980-luvulle, hyväksytty 8.-11.6.1978,

SDP ohjelma (1981): Sisäpoliittinen julkilausuma, hyväksytty 3.-7.6.1981.

SDP ohjelma (1984): Sisäpoliittinen julkilausuma, hyväksytty 6.-10.6.1984.

SDP ohjelma (1987a): Sisäpoliittinen julkilausuma, hyväksytty 4.-7.6.1987,

SDP ohjelma (1987b): Periaateohjelma, hyväksytty 4.-7.6.1987,

SDP, puoluekokoukset (TA, sähköinen arkisto)

SDP puoluekokous (1952): Puoluekokous 22.5.–24.5.1952, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1963): Puoluekokous 15.–17.6.1963, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1966): Puoluekokous 26.–28.11.1966, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1969): Puoluekokous 6.-9.6.1969, Turku, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1972): Puoluekokous 1.-4.6.1972, Tampere, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1975): Puoluekokous 5.-8.6.1975, Jyväskylä, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1978): Puoluekokous 8.-11.6.1978, Espoo, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1981): Puoluekokous 3.-7.6.1981, Pori, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1984): Puoluekokous 6.-10.6.1984, Lahti, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1987): Puoluekokous 4.-7.6.1987, Helsinki, pöytäkirja ja liitteet.

SDP puoluekokous (1990): Puoluekokous 6.-10.6.1990, Lappeenranta, pöytäkirja ja liitteet.

Valtiopäiväasiakirjat (Eduskunnan kirjasto, EK)

Valtiopäivät (1957): Toivomusaloite n:o 39 toimenpiteistä ns. valtionyhtiöiden osakaspiirin laajentamiseksi.

Valtiopäivät (1972): Toivomusaloite n:o 158 rauhaa suojaavan lain säätämisestä.

Valtiopäivät (1985): Lakialoite 108/1985: Ehdotus laiksi liikepankkilain muuttamisesta

Valtiopäivät (1986): Asiakirjat A 5, Hallituksen esitykset 201–250, HE n:o 238 (Sijoitusrahastolaki 480/1987)

Valtiopäivät (1986b): Pöytäkirjat 6, Istunnot 142–167, 21.1.–10.3.1987

Valtiopäivät (1986c): Laki valtion liikelaitoksista, HE 137/1986.

Valtiopäivät (1986d): Laki liikepankkilain muuttamisesta, HE 339/1987

Valtiopäivät (1987): Laki kilpailulainsäädännöstä, HE 148–151/1987

Valtiopäivät (1987a): Sijoitusrahastolaki 480/1987, HE 238/1986

Valtiopäivät (1987b): Laki valtion liikelaitoksista 627/1987.

Valtiopäivät (1987c): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-41, 2.4.–25.9.1987.

Valtiopäivät (1988): Asiakirjat A 1, Hallituksen esitykset 1-60, HE n:o 19 (Laki yhteistoiminnasta yrityksissä annetun lain muuttamisesta 724/1988)

Valtiopäivät (1988a): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-38, 3.2.–15.4.1988

Valtiopäivät (1988b): Pöytäkirjat 2, Istunnot 39–77, 19.4.–14.6.1988

Valtiopäivät (1988c): Asiakirjat A 4, Hallituksen esitykset 105–190, HE n:o 109 (Tulo- ja varallisuusverolaki 1240/1988) ja HE n:o 157 Arvopaperimarkkinalaki 495/1989)

Valtiopäivät (1988d): Pöytäkirjat 3, Istunnot 78–118, 13.9.–10.11.1988

Valtiopäivät (1988e): Pöytäkirjat 4, Istunnot 119–150, 11.11.–17.12.1988

Valtiopäivät (1988f): Lakialoite 112/1988: Ehdotus laiksi edustajanpalkkiosta annetun lain muuttamiseksi.

Valtiopäivät (1989): Asiakirjat A 1, Hallituksen esitykset 1-105, HE n:o 41 (Henkilöstörahasolaki 814/1989)

Valtiopäivät (1989a): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-38, 1.2.–14.4.1989

Valtiopäivät (1989b): Asiakirjat A 4, Hallituksen esitykset 201–259, HE n:o 247 (Laki henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa 725/1990)

Valtiopäivät (1990): Pöytäkirjat 1, Istunnot 1-38, 5.2.–19.4.1990

Valtiopäivät (1990a): Asiakirjat A 6, Hallituksen esitykset 256–324. HE n:o 300 (Laki valtion osakasvallan käytöstä eräissä taloudellista toimintaa harjoittavissa osakeyhtiöissä 740/1991)

Valtiopäivät (1990b), Pöytäkirjat 2, Istunnot 39–83, 20.4.–19.6.1990

Valtiopäivät (1992): Laki ulkomaalaisten yritysostojen seurannasta, HE 120/1992 perustelut

Valtiopäivät (2014): Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokriatiapoliittinen selonteko, VNS 3/2014 vp

Pankkivaliokunnan pöytäkirjat 1988–1989 (PV)

Arvopaperikauppakomitea (1987): I osamietintö. Arvopaperimarkkinalaki ja suunnatut annit. Komiteamietintö 1987:44. Valtion painatuskeskus.

Hallitusohjelmat (www.vnk.fi)

K. A. Fagerholmin hallituksen ohjelma 29.8.1958

Mauno Koiviston hallituksen ohjelma 23.3.1968

Kalevi Sorsan hallituksen ohjelma 4.9.1972

Kalevi Sorsan II hallituksen ohjelma 15.5.1977

Mauno Koiviston II hallituksen ohjelma 26.5.1979

Kalevi Sorsan III hallituksen ohjelma 19.2.1982

Kalevi Sorsan IV hallituksen ohjelma 11.5.1983

Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987

Pankkien toimintakertomukset (Nordean arkisto, NA)

Kansallis-Osake-Pankki 1980–1989

Suomen Yhdyspankki 1980–1989

Lehdistö (artikkeleita ja pääkirjoituksia 1975–1990)

Dagens Nyheter (DN)

Etelä-Suomen Sanomat (ESS)

Helsingin Sanomat (HS)

Kaleva (KA)

Kansan Tahto (KT)

Kansan Uutiset (KU)

Kauppalehti (KL)
Keski-suomalainen (KSML)
Osuuspankkilehti (OP)
Savon Sanomat (SS)
Seura
Sosialistinen aikakauslehti (SA)
Suomen Kuvalehti (SK)
Suomen Sosialidemokraatti (SSd)
Suomen Uutiset (SU)
Suomenmaa (S-maa)
Svenska Dagbladet (SvD)
Säästöpankki-lehti (SP)
Talouselämä (TE)
Uusi Suomi (US)

Aikalaiskirjallisuus

Blåfield Antti ja Vuoristo Pekka (1982): Kun valta vaihtui. Mitä todella tapahtui presidentinvaaleissa 1982. Kirjayhtymä, Helsinki.

Blåfield Antti ja Vuoristo Pekka (1985): Kalevi Sorsan suuri rooli. Kirjapaja, Helsinki.

Elvytyksen linjat (1977): Talouspoliittinen konferenssi 5.-6.9.1977, Valtion painatuskeskus.

Holopainen Kauko (1989): Harri Holkeri. Kahden presidentin mies. Kirjayhtymä, Hämeenlinna.

Kekkonen Urho (1952): Onko maallamme malttia vaurastua? Otava, Helsinki.

Koivisto Martti, toim. (1974): Talouspolitiikan ydinkysymyksiä. Tammi, Helsinki.

Koivisto Mauno, toim. (1960): Laajempaan kansanvaltaan, Akateeminen sos-dem yhdistys.

Koivisto Mauno (1967): Taloudellisen suunnittelun mahdollisuuksia Suomessa. Eripainos: Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1967. Esitelmä Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 16.11.1966.

Koivisto Mauno (1968): Linjan vetoa. Kirjayhtymä, Helsinki.

Koivisto Mauno (1978): Väärää politiikkaa. Kirjayhtymä, Helsinki.

Koivisto Mauno (1981): Tästä lähtien. Kirjayhtymä, Helsinki.

Kokko Simo, Rajala Matti, toim. (1975): Terveys- ja talouspolitiikka. Terveysalan Sos.Dem. Yhdistys, Jaarli, Turenki.

Korpinen Pekka (1974): Sosialistinen taloussuunnittelu. Tammi, Helsinki.

Korpinen Pekka (1988): Talouspoliittisia avauksia. TTT, Jaarli, Turenki.

Kuusi Pekka (1961): 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY, Helsinki.

Kuusi Pekka (1982): Tämä ihmisen maailma. WSOY, Helsinki.

Lipponen Paavo (1986): Muutoksen suunta. Kirjayhtymä, Vaasa.

Sillantaus Pentti (1969): Kaventuva kansanvalta. Kansanrintamakausi puntarissa. Gummerus, Helsinki.

Sillantaus Pentti (1988): Yöpakkasista jäätienlähtöön. Kokoomuksen kujanjuoksu 1958–87. Gummerus, Helsinki.

Summanen Reino (1983): Paraatiovii. Kokoomuksen hallitustie. Kirjayhtymä, Helsinki.

Tiivola Mika (1989): Pankkikilpailun tuomat uudet haasteet ja ongelmat. Artikkeliteoksessa Talouden takuumies, Klaus Waris 75 vuotta. WSOY, Helsinki.

Virmavirta Jarmo (1977): Poliittikan äänetön yhtiömies. Otava, Helsinki.

Muut lähteet

Abbott Andrew (2001): On the Concept of Turning Point. Teoksessa Abbott, Andrew: History Matters. On Theory and Method. University of Chicago Press

Acemoglu Daron, Johnson Simon, Robinson James, Thaicharoen Yunyong (2003): Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms. Volatility, Crises and Growth. Journal of Monetary Economics, 50.

Acemoglu Daron, Johnson Simon (2005): Unbundling Institutions. Journal of Political Economy, 113: 949-995.

Adler-Karlsson Gunnar (1969): Functional Socialism. A Swedish Theory for Democratic Socialization. Prisma, Stockholm.

Ahde Matti, Hakkarainen Timo (2013): Matti Ahde. Sähkömies. WSOY, Helsinki.

Alasuutari Pertti (1996): Toinen tasavalta – Suomi 1946–1994. Vastapaino, Tampere

Alestalo Matti (1986): Structural Change, Classes and the State. Finland in a Historical Perspective. Research Group for Comparative Sociology. University of Helsinki, No 33.

Alestalo Matti (1990): Luokkarakenteen muutokset. Teoksessa Riihinen Olavi (toim.): Suomi 2017. Gummerus, Jyväskylä.

Alhonsuo Sampo, Leinonen Harry (2008): Pankkikriisit noudattavat samaa kaavaa. Pankkikriisien yleisestä anatomiasta. BoF Online N:o 16.

Andersson Jenny (2006): Between Growth and Security: Swedish Social Democracy from a Strong Society to a Third Way, Critical Labour Movement Studies, Manchester University Press.

Anttila Tapio (1996): Pankki, riskit ja sääntely: oikeustieteellinen tutkimus mahdollisuuksista sääntelyllä hallita pankin riskejä. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.

Aunesluoma Juhana (2011): Vapaakaupan tiellä. Yleisesitys 1900-luvun kauppatrendeistä. SKS.

Barth, James R., Caprio Gerard Jr., Levine Ross (2006): Rethinking Bank Regulation. Till Angels Govern. Cambridge University Press.

Belke Ansgar, Schneider Friedrich (2004): Privatization in Austria. Some Theoretical Reasons and Performance Measures. Johannes Kepler University, Linz.

Bergholm Tapio (2005): Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK 1944–1956. Otava, Helsinki.

Bergholm Tapio (2007): Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK 1956–1969. Otava, Helsinki.

- Bergholm Tapio (2012): Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK 1969–1977. Otava, Helsinki.
- Bergholm Tapio (2014): Tuotantokomiteoista yhteistoimintaan, Työväentutkimus vuosikirja 2014, Työväenperinne - Arbetartradition ry., Vammala.
- Bergholm Tapio (2015): Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944–1969. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto.
- Berman Torbjörn, Strøm Kaare (2011): The Madisonian Turn. Political Parties and Parliamentary Democracy in Nordic Europe. University of Michigan Press, Chicago.
- Bieler Andreas (2000): Globalisation and Enlargement of the European Union. Austrian and Swedish Social Forces in the Struggle over Membership. Routledge, London.
- Borg Olavi (2010): Elämä kertoo. Puoli vuosisataa akateemisessa maailmassa. Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Budge Ian ja Keman Hans (1993): Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States. Oxford University Press.
- Bäck Hanna (2003): Explaining Coalitions. Evidence and Lessons from Studying Coalition Formation in Swedish Local Government. Uppsala Universitet.
- Chydenius Anders (1994): The National Gain. Hansaprint.
- Clemenz Gerhard (1999): Privatization, Liberalization and Deregulation. The Austrian Experience. University of Vienna.
- Davis Barry, Kukkonen Susie, Scullard Mark, Straw Julie (2013): The Work of Leaders. How Vision, Alignment, and Execution Will Change the Way You Lead. Wiley, San Francisco.
- Davis Lucy, Erixon Fredrik (2008): Sweden, from free trade to protectionism? ECIPE Policy Briefs,
- Desai Meghnad (2008): Marxin kosto. Kapitalismin uusi nousu ja valtiokeskeisen sosialismin kuolema. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Eamonn Butler (2011): Milton Friedman, A Concise Guide To The Ideas And Influence Of The Free-Market Economist. Harriman House, Great Britain.
- Esping-Andersen Gøsta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press.
- Friedman Milton (1962): Capitalism and Freedom, University of Chicago Press.
- Glaessner, Gert-Joachim (2005): German Democracy from Post-World War II to the Present Day. Berg, Oxford.
- Glossner Christian L. (2010): The Making of the German Post-War Economy. Political Communication and Public Reception of the Social Market Economy after World War Two. Tauris Academic Studies, London.
- Haataja Lauri, Friman Paavo (2001): Presidenttikirja. Gummerus, Helsinki.
- Hall Peter A. (1989): The Political Power of Economic Ideas. Keynesianism Across Nations. Princeton University Press.
- Halme Liisa (1996): Pankkisääntelyn teoria ja normit. Oikeudellinen näkökulma. Suomen Pankin keskustelualoitteita 27/96, 25.11.1996.

- Halme Liisa (1999): Pankkisääntely ja valvonta. Oikeuspoliittinen tutkimus säästöpankkien riskinotosta. Suomen Pankin tutkimuksia E:15.
- Hankonen, Johanna (1994): Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Gaudeamus, Helsinki.
- Hannikainen Matti, Vauhkonen Jussi (2012): Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1343 / Tieto. Karisto, Helsinki.
- Harvey David (2008): Uusliberalismin lyhyt historia. Vastapaino, Tampere. Alkuperäisteos A Brief History of Neoliberalism. Oxford University Press, 2005.
- Hayek, F. A. (2007): The Road to Serfdom. Text and Documents. University of Chicago Press, Routledge, London.
- Heikkinen Sakari, Tiuhonen Seppo (2010): Valtionrakentaja. Valtiovarainministeriön historia 1. Edita, Helsinki.
- Heikkinen Sakari, Tiuhonen Seppo (2010a): Kriisinselvittäjä. Valtiovarainministeriön historia 2. Edita, Helsinki.
- Heikkinen Sakari, Tiuhonen Seppo (2010b): Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3, Edita, Helsinki.
- Hickson Kevin, Seldon Anthony (2004): New Labour, Old Labour. The Wilson and Callaghan Governments, 1974-79. Routledge, London.
- Hietaniemi Tuija (1986): Poliisipolitiikan tekijät ja tehtävät Suomessa 1944–48. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet, Suomi 1944–1948. Kirjoittajat Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Tuija Hietaniemi, Silvo Hietanen, Jukka Nevakivi, Kimmo Rentola, Jukka Tarkka. Tammi, Helsinki.
- Hukkinen Juhana (1990): Suomen vientimenestys Neuvostoliiton markkinoilla. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1990:3.
- Hulkko Kustaa (2004): Pihalla kuin lumiukko? Pankkivaltuuston keskusteluja rahapolitiikasta ja pankkikriisistä 1982-1988. Edita, Helsinki.
- Hulkko Kustaa, Pöysä Jorma (1998): Vakaa markka. Teot ja tarinat. Sitran julkaisusarja 208, Atena kustannus/WSOY, Helsinki.
- Hyrkkänen Markku (2002): Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere.
- Hyytinen Ari (2011): Eläkevarat ja suomalainen yritysrahoitusympäristö. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2011.
- Hyytinen Ari, Kuosa Iikka, Takalo Tuomas (2003a): Sijoittajansuojan kehitys Suomessa 1980-2000. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2003.
- Hyytinen Ari, Kuosa Iikka, Takalo Tuomas (2003b): Rahoitusmarkkinoiden kehitys Suomessa 1980-2002. Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/2003.
- Hyytinen Ari, Pajarinen Mika (2005): Yritysrahoitusmarkkinoiden syventyminen ja talouskasvu. Teoksessa Hyytinen Ari, Rouvinen Petri (toim.): Mistä talouskasvu syntyy? Taloustieto Oy, Helsinki, s. 111–136.
- Häikiö Martti (1998): Alkuräjähdys. Radiolinja ja Suomen GSM-matkapuhelintoiminta 1988–1998. Edita, Helsinki.
- Häikiö Martti (2001): Nokia Oyj:n historia 1-3. Edita, Helsinki

- Häyrynen Janne (2006): Arvopaperimarkkinoiden väärinkäyttö. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A N:o 271.
- Jakobson Max (1992): Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–1992. Otava, Helsinki.
- Jakobson Max (2003): Tilinpäätös, Otava, Helsinki.
- Johnson Simon, Kwak James (2010): 13 Bankers. The Wall Street Takeover and the Next Financial Meltdown. Vintage Books, New York.
- Julkunen Raija (2004): Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa. Vastapaino, Tampere.
- Julkunen Raija (2007): Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Gummerus, Helsinki.
- Jussila Osmo, Hentilä Seppo ja Nevakivi Jukka (2009): Suomen poliittinen historia 1809–2009. WSOY, Helsinki.
- Kahri Tapani (2001): Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat. Otava, Helsinki.
- Kalela Jorma (2000): Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki.
- Kantanen Pekka (2012): Aikamatka pörssiin. Osakekirjat kertovat. Talentum Media, BALTOprint, Liettua.
- Kantola Anu (2004): Suomea trimmaamassa. Strategiset retoriikat yrityksissä, politiikassa ja ay-liikkeessä 1980 – 2003, artikkeli Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran tutkimushankkeessa Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys. Helsingin yliopisto.
- Kantola Raimo (2013): Tulokahinoiden kaprokkimies. Nord Print, Helsinki.
- Kansantalouden tilinpito, Tilastokeskus, PX-Web-tietokannat.
- Kari Markus (2016): Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla. Oikeushistoriallinen tutkimus. Into Kustannus, Helsinki.
- Kaustia Markku, Torstila Sami (2010): Stock Market Aversion? Political Preferences and Stock Market Participation.
- Katzenstein Peter J. (1985): Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe. Cornell University Press.
- Kero Jukka (1992): Neuvostoliiton ja Venäjän ulkomaankauppa, Idäntalouksien katsauksia. Suomen Pankki.
- Ketola Eino (2007): Suomen Metallityöväen Liitto 1961-1983. Otava, Helsinki.
- Kettunen Pauli (2001): Kansallinen työ. Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kettunen Pauli (2006): Kirkuvan harmaa vuosikymmen. Työväentutkimus-vuosikirja.
- Kettunen Pauli (2008): Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Vastapaino, Tampere.
- Kettunen Pauli (2010): Työväen ja historian liitto – ja sen vapauttava purkautuminen. Teoksessa Lähteenmäki, Maria–Suoranta, Anu (toim.): Pitkänsillan tuolla puolen... Puheenvuoroja työväenliikkeen historiasta, tilasta ja tulevaisuudesta. Työväen Arkiston julkaisuja no. 5.

- Kettunen Pauli (2012): Työväki ja sen liike sosiaalidemokratian itseymmärryksessä. Teoksessa Majander, Mikko–Rentola, Kimmo (toim.): Ei ihan teorian mukaan. Kollegakirja Tauno Saarelalle 28. helmikuuta 2012.
- Kiander Jaakko, Vartia Pentti (1998): Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Sarja B 143, Taloustieto Oy, Helsinki.
- King Mervyn (1981): Welfare Analysis of Tax Reforms Using Household Data. Technical paper n:o 16, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, USA.
- King Mervyn (1987): Rahoitusmarkkinoiden verotus. Keskustelu Suomessa. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1987:4, 331-340.
- King Robert G., Levine Ross (1993): Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. Quarterly Journal of Economics, 108(3): s. 717-37.
- Kivelä Juhani (2000): Kronikka Arkadia-klubin vaiheista. Edita, Helsinki.
- Kock Gunhard (1979-1991): Pörssitieto. Osakesäästäjän käsikirja. Kustannusliike Tietoteos, Espoo.
- Koivisto Jukka (2006): Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä. Edita, Helsinki.
- Koivisto Mauno (1994): Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Kirjayhtymä, Hämeenlinna.
- Korhonen Antti Johannes (2011): Talo elää tavallaan ja vieras käypi ajallaan. Eduskunnan hajottaminen ja Liinamaan virkamieshallitus 1975. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Korhonen Jarmo (2014): Väyrysen valtakunta, Tammi, EU.
- Korhonen Tapio (2011): Säännöstelystä markkinoille. Suomen Pankin raha- ja valuuttapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970–1980-luvulla. Suomen Pankin yleistajuiset selvitykset A:114.
- Korkeamäki Timo, Koskinen Yrjö, Takalo Tuomas (2007): Phoenix Rising. Legal Reforms and Changes in Valuations in Finland during the Economic Crisis. Bank of Finland Research Discussion Paper No. 1/2007.
- Koroma Johannes (2015): Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa. Teollisuuden Keskusliiton historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Korpi Walter, Palme Joakim (2003): New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975-95. The American Political Science Review, Vol. 97, No. 3 (Aug. 2003), 425-446.
- Kotitalouksien säästämistutkimus 2011: Pörssisäätiö, www.porssisaatio.fi, 2012.
- Kouri Pentti (1996): Suomen omistaja ja elämäni muut roolit. Otava, Helsinki.
- Kuisma Markku (2004): Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 973, Karisto, Hämeenlinna.
- Kuisma Markku (2009): Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000. Otava, Helsinki.
- Kuisma Markku, Keskisarja Teemu (2012): Erehtymättömät. Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa. WSOY, Helsinki.
- Kujala Antti (2006): Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Paperiliitto.
- Kullberg Rolf (1996): Ja niin päättyi kulutusjuhla. WSOY, Helsinki.

- Kuusterä Antti (2008): Teollisen Suomen kehitys 1800-luvulta nykypäivään. Teoksessa Suomen eduskunta 100 vuotta, Suomen ja kansanvallan haasteet 12. Edita, Helsinki.
- Kuusterä Antti, Tarkka Juha (2012): Suomen Pankki 200 vuotta. Parlamentin pankki. Otava, Helsinki.
- Kääriäinen Seppo (2002): Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001. Gummerus, Helsinki.
- Käräylä Ilkka (2012): Yritysdemokratia vai yhteistoiminta? Kamppailu työelämän demokratisoinnin käsitteistä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Langenbacher Eric (2006): Launching the Grand Coalition. The 2005 Bundestag Elections and the Future of German Politics. Berghahn Books, New York.
- Lassila Jaakko (1993): Markka ja ääni. Suomalaisen pääoman palveluksessa. Kirjayhtymä/Karisto, Hämeenlinna.
- Legro Jeffrey (2000): The Transformation of Policy Ideas, American Journal of Political Science 44, 419–432.
- Lehtinen Lasse (2002): Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. WSOY, Helsinki.
- Leppänen Seppo (2014): Vaihtotaseraportti talousneuvostolle. Muistikuvia 1980-luvun lopulta. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 10. vsk. 3/2014.
- Levine Ross (2004): Finance and Growth: Theory and Evidence. Handbook of Economic Growth. Vol. 1A, 865-934.
- Linnakangas Esko (2015): Tuloverotuksen synty ja kehitys. Verotus 1865-2015 - Näkökulmia suomalaiseen verotukseen. Verohallinto, Suomen yliopistopaino Oy, Tampere.
- Lindblom Seppo (2013): Huokuva tasavalta. Otava, Helsinki.
- Lipponen Paavo (1998): Sosialidemokratia haastaa uusoikeiston uudella ohjelmalla. Kanava 7/1988.
- Lipponen Paavo (2009): Muistelmat I. WSOY, Helsinki.
- Lipponen Paavo (2014): Murrosten aika. Muistelmat 1979–1995. WSOY, EU.
- Lovio Raimo (1989): Suomalainen menestystarina. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Luostarinen Heikki, Uskali Turo (2004): Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos 1980–2000, Jyväskylän yliopisto. Artikkelit Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran tutkimushankkeessa Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys.
- Lyytinen Eino (1995): Mauno Koivisto. Tie politiikan huipulle. WSOY, Helsinki.
- Mair Peter, Müller Wolfgang C. ja Plasser Fritz toim. (2004): Political Parties and Electoral Change. Party Responses to Electoral Markets, SAGE, London.
- Majander Mikko (2004): Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosialidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. Bibliotheca Historica 88. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Majander Mikko (2007): Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954. Otava, Helsinki.

- Mansner Markku (2007): Suurlakosta Euroopan unioniin. Vuosisata työnantajatoimintaa. Elinkeinoelämän keskusliitto EK, Helsinki.
- Markkula Hanna (1994): Kokoomuksen paraatiovi. Sinipunahallituksen synty. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Martikainen Tuomo, Yrjönen Risto (1991): Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos. Tutkimuksia 178. Tilastokeskus, Helsinki.
- Meinander Henrik (2006): Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohdat. WSOY, Helsinki.
- Michelsen Karl-Erik (2013): Kone. Perhe, yrittäjyys ja yritys teollisuuden vuosisadalla. Otava, Helsinki.
- Mickelsson Rauli (2007): Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä, Vastapaino, Tampere.
- Mickelsson Rauli (2015): Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan. Vastapaino, Tampere.
- Miettunen Martti (1983): Näinhän se oli. Weilin+Göös, Helsinki.
- von Mises Ludwig (2005): Liberalism. The Classical Tradition. Liberty Fund, Indianapolis.
- Modigliani Franco ja Perotti Enrico. 2000. Security Markets versus Bank Finance: Legal Enforcement and Investor Protection. *International Review of Finance*, 1: 81-96.
- Müller Jan-Werner (2011): Contesting Democracy. Political Ideas in Twentieth-Century Europe. Yale University Press, New Haven and London.
- Müller Wolfgang C. ja Strøm Kaare, toim. (2000): Coalition Governments in Western Europe. Oxford University Press.
- Mård Markku (2012): Puolueohjelmista hallitusohjelmaan ja valtion talousarvioon. Tutkimus SDP:n ja Kansallisen Kokoomuksen hyvinvointi- ja terveystalouden ohjelmallisista linjoista ja talousarvioaloitteista. Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.
- Mäki-Hakola Maria (2014): Kokoomuksen oikeistosiiven häiriköt, Kekkonen ja vuoden 1973 poikkeuslaki. Tutkimus Pentti Mäki-Hakolan ja Tuure Junnilan suhtautumisesta Kekkosen uudelleenvalitsemisen turvaavaan lakiin ja muihin Kekkosen valtakauden toimiin. Pro-gradu -tutkimus, Tampereen yliopisto.
- Nevakivi Jukka (1996): Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui. Otava, Helsinki.
- Niskanen Paavo (2008): Puolueet luokkaetujen vaalijoina Suomen eduskunnassa 1960-luvulta 1990-luvulle. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Nowotny Ewald (1996): Privatization, Deregulation, Reregulation. Experiences and Policy Issues in Austria. Institute of Macroeconomic Analysis and Development, Slovenia.
- Nummivuori Petri (2009): Oikeistolainen. Tuure Junnilan elämäkerta. Gummerus, Helsinki.
- Ollila Jorma, Saukkomaa Harri (2013): Mahdoton menestys. Kasvun paikkana Nokia. Otava, Helsinki.
- Outinen Sami (2015): Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975-1998. Into Kustannus, Latvia.
- Pagano Marco, Volpin Paolo (2006): Shareholder Protection, Stock Market Development, and Politics. *Journal of the European Economic Association*, 4(2-3): 315-341.

- Patomäki Heikki (2007): Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. WSOY, Helsinki.
- Pekkola Tapio (1999): SDP 100 vuotta. Kehityksen Kirjapaino, Pori.
- Pekkarinen Jukka, Vartiainen Juhana (1993): Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY, Helsinki.
- Perott Enrico, Volpin Paolo (2008): Politics, Investor Protection and Competition.
- Perotti Enrico, von Thadden Ernst-Ludwig (2005): The Political Economy of Corporate Control and Labor Rents. *Journal of Political Economy*, Vol. 114, No. 1/2006 .
- Pietikäinen Petteri (2010): Valta Suomessa. Gaudeamus, Helsinki
- Pontusson Jonas (2005): Inequality and Prosperity: Social Europe vs. Liberal America, Cornell University Press.
- Prasad Monika (2006): The Politics of Free Markets, The Rise of Neoliberal Politics in Britain, France, Germany, and United States, The University of Chicago Press.
- Puoskari Pentti (1992): Talouspolitiikan funktiot ja instituutiot. Teorian rekonstruktio ja elvytyksen talouspoliittinen anatomia. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Puoskari Pentti (2013): Väärää politiikkaa suuren muuton vuosina? Virolaisen ja Paasion hallitusten elinkeino- ja rakennepoliittikka 1964–1968. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto.
- Rainio-Niemi Johanna (2008): Small State Cultures of Consensus. State Traditions and Consensus-Seeking in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland. Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.
- Rajan Raghuram, Zingales Luigi (2003): Saving Capitalism from Capitalists. Unleashing the Power of Financial Markets to Create Wealth and Spread Opportunity. Random Books/Crown Business, New York.
- Rajan Raghuram (2010): Fault Lines. How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy. Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Ranki Risto (2000): Haltia vai haltija? Harri Holkerin hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta. Edita, Helsinki.
- Ranki Risto (2012): Niin siinä käy kun omistaa. Tarinaa valtionyhtiöistä. Edita, Helsinki.
- Rehn Olli (1996): Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States. Austria, Finland and Sweden, 1945-95. University of Oxford.
- Rekola Esko (1998): Viran puolesta. WSOY, Helsinki.
- Rentola Kimmo (1997): Niin kylmää, että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Otava, Helsinki.
- Rentola Kimmo (1998): Beljakovin ensimmäinen vaihe 1963–1966. Teoksessa ...Vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa. Professori Osmo Jussilan juhlakirja (toim. Jorma Selovuori). WSOY, Helsinki.
- Rentola Kimmo (2005): Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava, Helsinki.
- Repo Eljas (1992): Vallan havittelijat. Hannes Kulvik ja pankkien peli. Gummerus, Helsinki.

- Rissanen Laura (2004): Suomen hallitus nojaa vahvaan ja koossa pysyvään Eftaan. Suomi ja Länsi-Euroopan yhdentyminen 1985–1991, Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Ruuskanen Osmo (2009): Pankkikriisi ja rahoitusmarkkinoiden sääntely. Joensuun yliopisto.
- Saari Juho (2006): Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.
- Saari Juho (2010): Suomalainen konsensus. Korpilampi (1977) käännekohtana. Yhteiskuntapolitiikka 75:5.
- Salminen Juhani (1999): Eripurasta yksituumaisuuteen. Tie konsensusyhteiskuntaan. Gummerus, Helsinki.
- Sassoon Donald (1996): One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century. Fontana Press, London.
- Saukkomaa Harri (1991): Kuka tarvitsi Pentti Kouria. Kertomus rahasta, vallasta ja pankin moraalista. Otava, Helsinki.
- Savolainen Eero, Taipalus Katja (2010): Yritysten rahoitusrakenteen kehitys finanssikriisin aikana. BoF Online 3/2010.
- Savtschenko Ritva (2015): Kompuroiden korporatismissa. Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Schwarzmantel John (1998): The Age of Ideology. Political ideologies from the American revolution to post-modern times. McMillan Press, London.
- Seppinen Jukka (2002): Isänmaan asiat - Johannes Virolaisen elämäkerta, Ajatus, Helsinki.
- Seppinen Jukka (2008): Kalevi Sorsa - Sdp:n vallan varmistaja. Edita, Helsinki.
- Sijoitusrahastojen vuosi 2011, Finanssialan keskusliitto, www.fkl.fi, 2012.
- Sipinen Mirja (2006): Aikansa kuvia. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Skinner Quentin (2002): Visions of Politics. Volume I: Regarding Method. Cambridge University Press.
- Smith Adam (2003): The Wealth of Nations. Random House, New York. Alkuperäinen teos julkaistu 1776.
- Smolander Jyrki (2000): Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”. Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Soikkanen Hannu (1991): Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952. Kirjapaino, Vaasa.
- Soikkanen Timo, toim. (1995): Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turun yliopisto.
- Sorsa Kalevi (1995): Muistikuvia, mielikuvia. Otava, Helsinki.
- Sorsa Kalevi (2003): Kansankoti ja punamulta, politiikan kuvioita 1972–76, Otava, Helsinki.
- Soukola Timo (2009): Sallitun riskinoton rajat. STS-pankki ja sen edeltäjä 1980–1992. Kellastupa.
- Suomi Juhani (1996): Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–72. Otava, Helsinki.
- Suomi Juhani (1998): Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–76. Otava, Helsinki.
- Suomi Juhani (2000): Umpeutuva latu, Urho Kekkonen 1976–81. Otava, Helsinki 2000
- Suomi Juhani (2002): Kohti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–1987. Otava, Helsinki.

Svensson Torsten (1994): Socialdemokratin dominans. En studie av den svenska socialdemokratin partistrategi. Uppsala Universitet.

Sweins Christina (2004): Henkilöstörahasto palkitsemismuotona. Tutkimus Suomen henkilöstörahastoista. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

Taivalsaari Eero (1991): Konsensus. Johdatus Suomen 1980-luvun historiaan. WSOY, Helsinki.

Tarkka Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA. Otava, Helsinki.

Tarkka Jukka (2006): Isänmaan unilukkari. WSOY, Helsinki.

Tilly Charles (2005): Why and How History Matters. Columbia University.

Tuomioja Erkki (1996): Pekka Kuusi – alkoholipoliitikko, sosiaalipoliitikko, ihmiskuntapoliitikko. Tammi, Helsinki.

Tuomioja Erkki (2002): Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipoliittika Suomen suunnannäyttäjänä. JANUS-sosiaalipoliittikan ja sosiaalityöntutkimuksen aikakauslehti, 4/2002.

Thatcher Margaret: Margaret Thatcherin arkisto, www.margareththatcher.org .

Turunen Martti (1989): Ahti Pekkala. Ihmisen asialla. Pohjoinen, Oulu.

Vahtola, Jouko (2003): Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin., Otava, Helsinki.

Valtioneuvoston historia 1917–1966 (1978): Osa II, Valtion painatuskeskus, Helsinki

Vares Vesa (1999): Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten Liiton historia 1928–96. WSOY, Helsinki.

Vares Vesa (2008): Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1944-1966. Edita, Helsinki.

Vauhkonen Jussi (2004): Työnantajaperiaatteita vahtimassa. Työnantajat ja eläkepolitiikka Suomessa työväenvakuutuksesta työeläkkeeseen. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto.

Vesikansa Jarkko (2004): ”Kommunismi uhkaa maatamme”. Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Yliopistopaino, Helsinki.

Virolainen Johannes (1986): Vallankäyttö Kekkonen kaudella. Otava 1986, Helsinki.

Vladimirov Viktor (1993): Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984, Otava, Helsinki

Väyrynen Paavo (1993): On totuuden aika 2. Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta. WSOY, Helsinki.

Väyrynen Paavo (2014): Suomen linja. Paasilinna, Helsinki.

Wiberg Matti (2006): Poliittika Suomessa. WSOY, Helsinki.

Yliaska Ville (2014): Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Into, Helsinki.

Ylikangas Heikki (1986): Käännekohdat Suomen historiassa. WSOY, Helsinki.

Zyskowitz Ben (2005): Eduskunnasta menin Baakariin. Nuoren kansanedustajan päiväkirja 1981–1982. Edita, Helsinki.

Åkermarck Mikael (2002): Hallituksen muodostaminen Suomessa vuosina 1948–1999. Koalitioteoreettinen näkökulma. Licensiaatintyö, Helsingin yliopisto.

Haastattelut

Astola Tiina	10.11.2011
von Herzen Gustav	1.8.2013
Louekoski Matti	15.11.2011
Ranki Risto	5.9.2013
Suominen Ilkka	7.3.2012